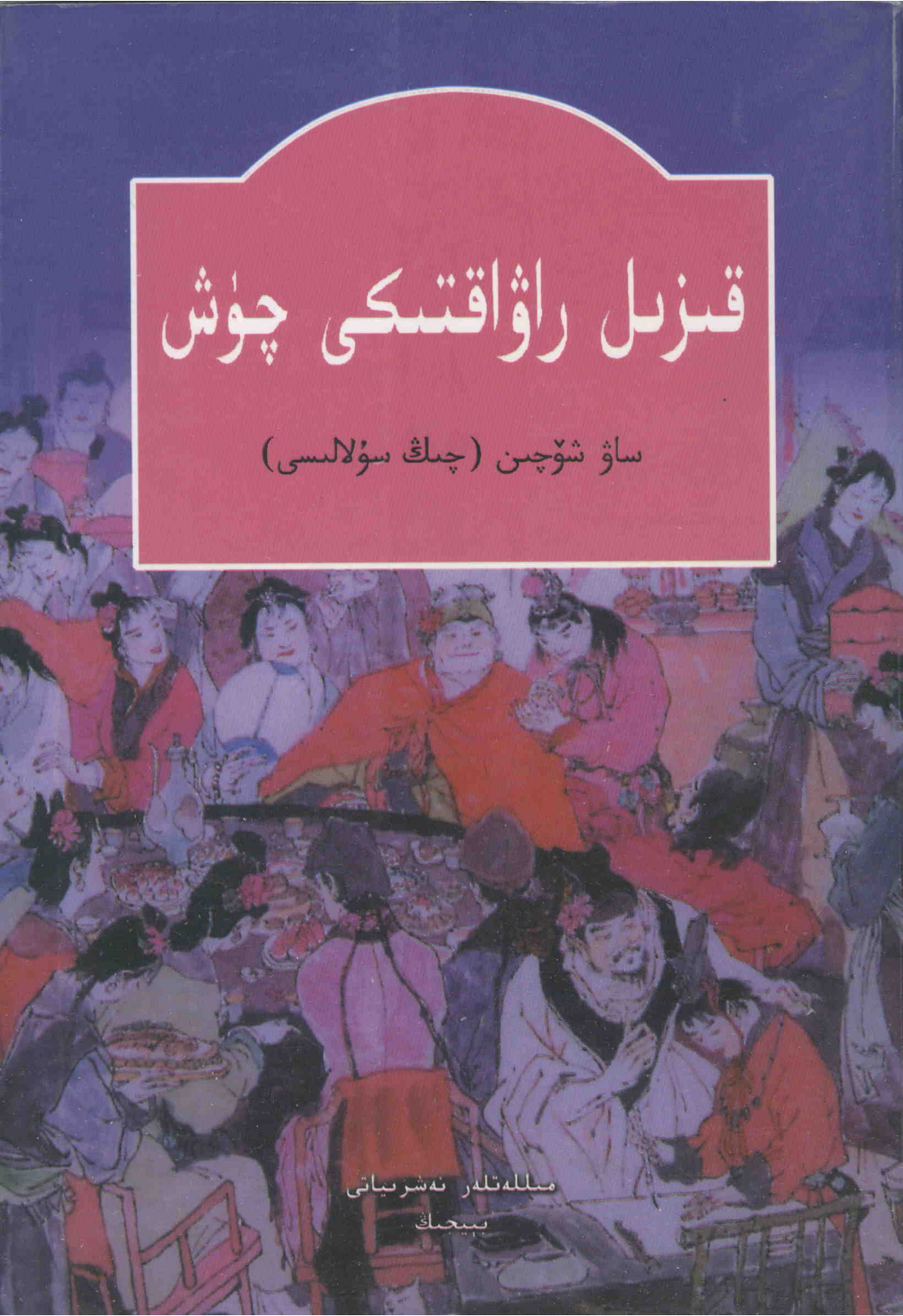
قىزىل راۋاقتىكى چۈش

ساۋ شۆچىن (چىڭ سۇلالىسى)

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ياش- ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن تەربىيىلىنىش تېز ئوقۇشلۇقى

جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن بەھرىلىنىش

قىزىل راۋاقتىكى چۈش

ساۋ شۆچىن (چىك سۇلالىسى)

قىسقارتىپ يازغۇچى:خەي خۇا

تەرجىمە قىلغۇچى: ياسىن سېيىت ئارچىن

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇھەررىردىن

قەدىمكىلەردە: «تۇمەن چاقىرىملىق مۇساپىنى بېسىپ بو-لۇش، تۇمەن تومۇق كىتابنى ئوقۇپ تۈگەتكەن بىلەن باراۋەر» دېگەن گەپ بار. بۇ دېگەنلىك ئادەم ئىلىمدە ئۆزىنى كامالەتكە يەتكۈزۈشى، مەنىۋىيىتىنى بېيىتىشى كېرەك، دېگەنلىكتۇر. ھازىرقى چاغدا تۇمەن چاقىرىملىق يولنى باسماق ئاسان، چۈنكى قاتناش قوراللىرى قولاي. بىراق تۇمەن تومۇق كىتابنى ئوقۇپ تۈگەتمەك دېمەككە ئىمىدىگەن ئاسان - ھە؟ ھاياتلىك مۇشكۈل ھەم قىسقا ئىكەنلىكىنى دېمەي تۇرايلى، چامىمىزنىڭ يېتىشچە ئوقۇپ تۈگەتكەن كىتابلىرىمىز ئېھتىمال كىتابنىڭ ھاسىل بولـ-غان «تاغ» نىڭ بىر بۇرجىكىگە، كىتابتىن ھاسىل بولغان «دېـ-ڭىز» نىڭ بىر قەترىسىگىمۇ تەڭ كەلمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر كۈنى كۆپلىگەن يېڭى كىتابلار نەشر قىلىنىۋاتىدۇ، كىتابتىن ھاسىل بولغان «تاغ» بارغانسېرى ئېگىزلىمەكتە، كىتابتىن ھاسىل بولغان «دېڭىز» داۋاملىق كېڭىيىپ بارماقتا. بۇ ھال قانداق قىلغاندا چەكلىك ۋاقىت ۋە زېھنىي كۈچنى سەرپ قىلىپ نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ تۈگەتكىلى بولىدۇ، دېگەن مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويماقتا. مۇشۇ سەۋەبتىن بىز «جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن ھۆزۈرلىنىش» ناملىق بۇ مەجمۇئەنى تۈزۈپ چىقتۇق.

بۇ بىر يۈرۈش مەجمۇئەگە قەدىمكى، بۈگۈنكى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تەسىرى چوڭقۇرراق 175 پارچە (200 قىسىم) ئەدەبىي ئەسىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. ھەربىر ئەسەر: يازغۇ-چىنىڭ تەرجىمھالى، ئەسەرنىڭ قىسقارتىلمىسى ۋە ئەسەردىن (ئەسلىي ئەسەر) ھۆزۈرلىنىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەسەر-لەرنىڭ بەزىلىرى ئۆزگىچىلىككە ئىگە مەشھۇر ئەسەرلەر، بەزـ-

لىرى بىر مەزگىل ياكى ئوخشاش تۇردىكى ئەسەرلەر ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلەر، بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا ئاتاقلىق يازغۇچىلار ۋە مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتكىلى، بىلىمىنى چوڭقۇرلاشتۇرغىلى ۋە ئەدەبىي جەھەتتىكى ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، بۇ ئىشنى ئالدىنقىلار خېلى بۇرۇنلا قىلغان. ئۇلار شۇ ئەسەرلەرنىڭ «قىسقىچە چۈشەندۈرۈشى»، «ئاساسىي مەزمۇنى» قاتارلىق كىتابلارنى نەشر قىلدۇرۇپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ كىتابتىن ھاسىل بولغان «تاغ» قا يامىشىپ چىقىشى، كىتابتىن ھاسىل بولغان «دېڭىز» دا بەھۇزۇر ئۈزۈشى ئۈچۈن يول ھازىرلاپ بەرگەن. بىز ئالدىنقىلارنىڭ رىغبىتى بىلەن ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ ئوقۇشىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قايتىدىن رەتلەپ تۈزۈپ چىقتۇق. ئەسلىي ئەسەرنى شۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋىلىكى ۋە بەدىئىيلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا قىسقارتىشقا تىرىشتۇق. ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەسەردىن ھۇزۇر ئېلىشى ئۈچۈن مۇتەخەسسىسلەرنى كىرىش سۆز يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدۇق. بۇنداق بولغاندا، ئوقۇرمەنلەر ئاز ئەجىر قىلىپ كۆپ مەنپەئەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

بۇ بىر يۇرۇش مەجمۇئەنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتى ئانچە ئىنچىكە ئىشلەنمەي قالغان، ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆڭلىدىكىدەك چىقماي قالغان يەرلىرىمۇ بولۇشى مۇمكىن. شۇنداقتىمۇ، بىزگە ئەسەر تاللىشىپ ھەم ئەسەرلەرگە تەھلىل يېزىپ بەرگەن يازغۇچىلارغا رەھمەت ئېيتىمىز. ئۇلارنىڭ خىزمىتى قارىماققا ئاددىيدەك تۇيۇلسىمۇ، ئەمما «كىتاب دېڭىزى» دىن ياخشى ئەسەرلەرنى «سۈزۈپ ئالماق» ئانچە يەڭگىل ئىش ئەمەس.

بۇ بىر يۇرۇش مەجمۇئەلەرنىڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان كۆڭۈللۈك دوستىغا ئايلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

يازغۇچىنىڭ تەرجىمھالى

ساۋ شۆچىن (1715 — 1763) فامىلىسى جيەن، يەنە بىر ئىسمى مىڭ يۈەن، تەخەللۇسى شۆچىن، لياۋياڭلىق. سۇنغان ئەمەلدار ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئەجدادى ئەسلىي خەنزۇ، كېيىن مانجۇ تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كەتكەن. ساۋ شۇچىنىڭ ئەجدادى ئۇچ ئەۋلاد يۇقىرى ئەمەل تۇتۇپ «يۈز يىل دەۋر سۈرگەن» دەپ ئاتالغان.

ساۋ شۆچىن بالىلىق چاغلىرىدا بىر مەزگىل ئاقسۆڭەكلەر-دەك ياشىغان، كېيىن ئائىلىسى خان جەمەتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەت كۈرىشىگە چېتىلىپ قېلىپ ئۆيى ئاختۇرۇلغان. ئائىلىسى سۇنغاندىن كېيىن، ساۋ شۆچىن غۇربەتچىلىكتە جاھاندارچىلىق قىلغان، رەسىم سېتىپ جان باققان. ھاياتىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ئۇنىڭ تىرىكچىلىكى تېخىمۇ خارابلاشقان. «شۇاق بىلەن ئورالغان غېرىبانە ئۆيلىرى، ئۇچ ژاق تامىقى ئۆماچ، قەرزگە ئىچەر مەينىمۇ، پېقىرلىقتا ئاشۇنداق ئۆتەر ئىدى كۈنلىرى»، ئۇ مانا مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالغان. ساۋ شۆچىن ئۆز جەمەتىنىڭ گۈللىنىش ۋە زاۋاللىققا يۈزلىنىشى جەريانىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈرگەچكە، فېئودال سىنىپىنىڭ چىرىكلىكىنى ھەم جىنايەتلىرىنى كۆرەلىگەن، تۆۋەن قاتلامدىكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ جەبر - جاپالىق تۇرمۇشىنى ئۆز كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق چوڭقۇر ھېس قىلالىغان. بۇ بىر قاتار ئىشلار ئۇلۇغ ئەسەر «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» ئىجادىيىتىدە ئۇنى مۇستەھكەم تۇرمۇش ئاساسى بىلەن تەمىنلىگەن. بۇنىڭدىن باشقا، ساۋ شۆچىنىڭ ئائىلە تەربىيىسى ئۇنى ياخشى مەدەنىيەت تەربىيىسىگە ئىگە قىلغان. بۇ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە ناھايىتى ئوبدان رول ئوينىغان.

مۇندەرىجە

1 ـ باب جېن شىيىننىڭ چۈشىدە ھېكمەتلىك قاشتېشىنى كۆرگەنلىكى 1
2 ـ باب لېڭ زىشكۈنىڭ رۇڭگو قەسىرى توغرىسىدا بايان قىلغانلىرى 8
3 ـ باب لىن دەيىۋىنىڭ دادىسىدىن ئايرىلىپ پايتەختكە كىرىشى 12
4 ـ باب خۇلۇمياۋ راھىبنىڭ چىگىش دېلو ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلغانلىقى 28
5 ـ باب شۆ باۋچەيگە ھېكمەتلىك قاشتېشى بىلەن ئۇچرىشىش پەيتى كەلگەنلىكى 31
6 ـ باب «مۇدەن شىپاخانىسى» نىڭ ئېسىل نەغمىلىرى رەنانىڭ دىلىنى ئويغاتقانلىقى 38
7 ـ باب لىن دەيىۋىنىڭ ھەسرەتكە مۇپتىلا بولغانلىقى... 41
8 ـ باب گۈيفېينىڭ زۇمرەت شىپاخانىسىنى كېپىنەك ئوينىغانلىقى..... 44
9 ـ باب چېچەك كۆمۈلگەن جايدا دەيىۋىنىڭ پەريادە چەككەنلىكى 48
10 ـ باب گۈمانخور قىزنىڭ ئىشتىياقى ئاشقانسېرى ئىشقىنى سىنىغانلىقى 54
11 ـ باب باۋچەينىڭ يەلپۈگۈچ باھانىسىدە ئىككىسىنى گەپتە چېقىۋالغانلىقى..... 60

12 ـ باب مەستانە باۋيۇي خوددىنى يوقىتىپ كۆڭۈل سىرىنى ئېيتىپ قويغانلىقى..... 67
13 ـ باب نائەھلى ئوغۇلنىڭ بەدقىلىقلىقتىن پالاقتا تارتىلغانلىقى 74
14 ـ باب مېھرىبانلىقتىن مېھرى ئېرىپ، سىڭىلنىڭ تەسىرلەنگەنلىكى 78
15 ـ باب قىزىل قۇۋا ھۇجرىسىدا قوشاق ئۆرەك كەشتىسىنى تىكىۋېتىپ چۇشەكىگەن سۆزنى ئاڭلاپ قېلىش..... 85
16 ـ باب يامغۇرلۇق ئاخشىمى دىمىقىپ يامغۇر ھەققىدە نەزمە يېزىش 96
17 ـ باب ھاماقەت تېۋىپنىڭ كۇچلۇك دورىنى كەلـ سە ـ كەلمەس ئىشلەتكەنلىكى 105
18 ـ باب جۇرئەتلىك چىكىۋېننىڭ كېسەل تۇرۇقلۇق توز يېپىنچىنى يامغانلىقى 114
19 ـ باب ئەقىللىق زىجۇەننىڭ ئىشق سۆزلىرى بىلەن تەنتەك قاشتېشىنى سىنىغانلىقى 120
20 ـ باب شاھزادىنى قۇتلاپ گۇل چېھرىلەرنىڭ كېچىلىك زىياپەت ئۆتكۈزگەنلىكى 139
21 ـ باب غەمكىن ساھىبجامالنىڭ ھەسرەت ئىچىدە بەش گۇزەلنى كۇيلەپ شېئىر يازغانلىقى 152
22 ـ باب ھىيلىگەر چېقىمچىنىڭ ئېزىتقۇلۇقى بىلەن نەزەرباغنىڭ تىنتىلغانلىقى..... 160
23 ـ باب چىرايلىق دېدەكنىڭ نوچىلىقىدىن دەرد ئىچىدە ۋاقىتسىز قازا تاپقانلىقى 190

24 ـ باب مەستانە بەگزادىنىڭ نېلۇپەر تەزىيەنامىسى
توقۇپ چىققانلىقى 206
25 ـ باب ئاتىسىنىڭ قاتتىق تەنبىھى بىلەن باۋيۇيـ
نىڭ مەكتەپكە قايتا بارغانلىقى 214
26 ـ باب تۇيۇق چىقارماسلىق ئۈچۈن فېڭجيېنىڭ
ئاجايىپ ھىيلە ئىشلەتكەنلىكى 235
27 ـ باب مەخپىيەتلىكنى بىلىپ قالغان قەلەمقاشـ
نىڭ خۇدىنى يوقاتقانلىقى 242
28 ـ باب لىن دەييۇينىڭ قولياز مىلىرىنى كۆيدۈرۈـ
ۋېتىپ ئىشق سەۋداسىدىن قول ئۈزگەنلىكى ... 246
29 ـ باب شۆ باۋچەينىڭ ياتلىق قىلىنىش مۇناسـ
ۋىتى بىلەن توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى 1260
30 ـ باب دەردەمەن مېھرىگىياھ ئەرۋاھىنىڭ ھەجـ
ران دۇنياسىغا قايتىپ كەتكەنلىكى 265
31 ـ باب تۇرقاۋۇللارنىڭ نىڭگۇ قەسىرىنى تىنتىپ
پېچەتلەپ تاشلىغانلىقى 277
32 ـ باب شى تۆرە ئاغىچىنىڭ ئۆمرى تۈگەپ ئاخـ
رەتكە يانغانلىقى..... 289
33 ـ باب باۋيۇينىڭ تۇنجى ئىمتىھاندىن ئەلا ئۆتـ
كەندىن كېيىن دۇنيانى تەرك ئەتكەنلىكى..... 294
«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» (ئەسلىي ئەسەر) ئۇستىدە
تەھلىل (I) 314
«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» (ئەسلىي ئەسەر) ئۇستىدە
تەھلىل (II) 343

1 ـ باب جېن شيننىڭ چۈشىده ھېكمەتلىك قاشتېشىنى كۆرگەنلىكى

نۇيۇا ئىسىملىك ئىلاھە تاشلارنى ئېرىتىپ ئاسمانىنى ياماپدۇ. غان چاغدا، داخۇاڭ دېگەن تاغدىكى ۋۇجى دېگەن يار ئاستىدا، بويى 12 غۇلاچ، ئېنى 24 غۇلاچ كېلىدىغان كاج تاشلاردىن 36 مىڭ 500 دانىسىنىلا ئىشلىتىپ، قالغان بىرىنى كېرەك قىلماي، چىڭگېن چوققىسىنىڭ تۈۋىگە تاشلۇۋېتىپتۇ. بۇ تاش ئۆز بېشىدىن بىرمۇنچە ئىسسىق ـ سوغۇقلارنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا جان كىرىپ، باشقا تاشلارنىڭ ئاسمانىنى ياماش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر بولۇپ، يالغۇز ئۆزىنىڭلا يارامسىزلىقىدىن قاتارغا ئۆتەلمەي قالغانلىقىغا ھەسرەتلىنىپ، كېچە ـ كۈندۈز ئاھۇپەرياد چېكىپتۇ. ئۇ قايغۇ ـ ئەلەمدىن باش كۆتۈرەلمەي يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، يىراقتىن كۈلكە ـ پاراڭ بىلەن كېلىۋاتقان بىر راھىب بىلەن بىر دەرۋىشكە كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇ ئىككى كىشى چىڭگېن چوققىسىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ پارىڭىنى داۋام قىلىپتۇ. ئۇلار باشتا بۇلۇتلۇق تاغ، تۇمانلىق دېڭىز، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيا ۋە ئېپسانە ـ رىۋايەتلەر توغرۇلۇق، ئاندىن ئىقلىمدىكى راھەت ـ پاراغەتلىك تۇرمۇش توغرىلىق پاراڭ قىلىشىپتۇ. بۇ پاراڭلارنى ئاڭلىغان تاشنىڭ ئىچىگە جىن چۈشۈپتۇ. ئۇ زۇۋانغا كىرىپ، راھىب بىلەن دەرۋىشكە شۇنداق دەپتۇ:

— پىر ئۇستازلىرىم، شاگىرتلىرى بايات ئىككىلىرىنىڭ بايىاشاتچىلىققا تولغان ئادەمزات دۇنياسى توغرۇلۇق قىلىشقان پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ بىردىنلا ئىچىمگە بىر سەۋدا چۈشتى.

ئىككى ئەۋلىيا تاشنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئوبدان، ئوبدان! ئادەمزات دۇنياسىدا ھەقىقەتەن ئاز-تولا قىزىقارلىق ئىشلار بار. ئەمما، بۇنىڭ بىلەن مۇراد - مەقسەت مەڭگۈ رۇياپقا چىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار، خەيرلىك ئىشقا كاشىلا تولا». تەقدىر - قىسمەتنىڭ يازمىشى مۇشۇنداق، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا تۇرلۇك - تۈمەن قىسمەتلەر يۈز بېرىپ تۇرىدۇ. ئىنسانىنى نەرسە - كېرەكسىنىڭ ئورنىغا قويغىلى بولمايدۇ. نېمىلا دېگەن بىلەن چۈشكە ئايلىنىپ ھەممە نەرسە يوقىلىدۇ. ئادەمزات دۇنياسىغا بارغىنىڭدىن بارمىغىنىڭ ياخشى، — دېيىشىپتۇ. ئىچىگە سەۋدا چۈشكەن بۇ تاشنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپلەر قانداق كىرسۇن، ئۇ قايتا - قايتا يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. بۇ ئىككى ئەۋلىيا ئۇنىڭ گەپ يېمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ:

— ئەمىسە بوپتۇ، بىز سېنى ئېلىپ كېتەيلى، ئادەمزات دۇنياسىنى كۆرۈپ باق، بەخت - تەلىيىڭ ئۆڭدىن چىقماي قالسا، پۇشايمان قىلمايسەن جۇمۇ، — دېيىشىپتۇ خورسىنغان ھالدا. تاش:

— ماقۇل، بولىدۇ، — دەپتۇ.

— سەن بىر جان ئىگىسى تۇرۇقلۇق شۇنداق ھاماقەتكەنسەن، سەندىن ھېچقانداق بىر خاسىيەت چىقمايدىغانىدەكمۇ قىلىدۇ. خەير بوپتۇ، مەن بۇگۈن بۇددا دەمرىسىنى ئىشقا سېلىپ ساڭا ياردەم قىلىمەن، سېنى ئادەمزات دۇنياسىغا يولغا سېلىپ قويىمەن، ئاندىن ئەسلىي زاتىڭغا قايتۇرۇپ، بۇ دەۋاغا خاتىمە بېرىمەن. شۇنداق قىلسام بولامدۇ؟ — دەپتۇ راھىب. تاش بۇ گەپنى ئاڭلاپ راھىبقا كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىپتۇ.

راھىب بۇددا دەمرىسىنى ئوقۇپ، سېھىرگەرلىكنى ئىشقا سېلىپ، بىر پارچە قورام تاشنى پارقىراپ تۇرغان گۈزەل قاش-

تېشىغا ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن كېيىن يەلپۈگۈچ شەكلىگە كىر-گۈزۈپتۇ، ئاندىن تاشنى ئالقىنىغا ئېلىپ، كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئەمدى ھېكمەتلىك نەرسىگە ئوخشىدىڭ! بىراق، سەندە خاسىيەت دېگەن نەرسىدىن نامۇنىشان يوق، ئۇستۇڭگە يەنە بىر-مۇنچە خەت ئويۇپ قويۇلسا، ئاندىن خەقلەر سېنى بىر مۆجىزە ئىكەن دەپ بىلىپ، راۋاج تاپقان ئاۋات مەملىكەتكە، ئەدەپ - مەرىپەتلىك ۋە تاج - دۆلەتلىك ئەلگە، باغۇبوستان ۋە گۈل - گۈلىستان جايغا، بايلىقات يۈرتقا ئالغاچ بېرىپ تاشلىغان بولاتتى، سەنمۇ ئۆز نېسىۋەڭنى كۆرگەن بولاتتىڭ، — دېگىنىچە ئۇنى يېڭىگە سېلىۋېلىپ، دەرۋىش بىلەن ئىككىسى قايىقلارغا-دۇر خۇددى شامالدەك ئۇچۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. ئاردىدىن تالاي - تالاي زامانلار ئۆتۈپ، كۆڭكۈڭ ئىسىملىك بىر دەرۋىش داخۇاڭ تېغىدىكى ۋۇجى دېگەن يارنىڭ چېڭگىن چوققىسى يېنى-دىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، يوغان بىر قورام تاشنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇنىڭغا پۈتۈلگەن خەتلەر ناھايىتى ئېنىق، بايان قىلىنغان ئىشلا-ر ناھايىتى روشەن ئىكەن. دەرۋىش كۆڭكۈڭ باشتىن - ئاياغقا-چە نەزەر سالغۇدەك بولسا، بۇ تاش ئاسمان ياماشقا يارىمىغانلىق-تىن مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان، كېيىن پىر ئۇستاز ماڭماڭ بىلەن ئەۋلىيا مياۋمياۋ ئادەمزات دۇنياسىغا ئەكېلىپ، مۇشۇ يەرگە تاشلىۋەتكەن كاج تاش ئىكەن، ئۇستىگە ھىجران قايغۇسى ۋە ۋىسال شادلىقى بىلەن تولغان ھېكايە پۈتۈلگەن ئىكەن.

دەرۋىش كۆڭكۈڭ بۇ «تاش رىۋايىتى» نى باشتىن ئاخىرىغا-چە كۆچۈرۈۋاپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردە ساۋ شۇچىن دىاۋخۇشەنـ-دە بۇ قىسسىنى ئون يىل تەھلىل قىلىپ، بەش قېتىم ئۆزگەر-تىپ، مۇندەرىجىلەرگە ئايرىپ، بابلارغا بۆلۈپ چىقىپ، بىر كۆبلىت بېغىشلىما يېزىپتۇ. بېغىشلىما تۆۋەندىكىچە:

تولسا گەر ئەپسانىگە قەغەز بېتى،
سىڭدى مىسرالارغا ئاچچىق كۆز يېشى!

كاشكى ئاپتورنى هاماقەت دەرمىدى،
تەمىنى تېتىپ ئۇنىڭ بىلسە كىشى.

تاشتا مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: بىر چاغلاردا زېمىننىڭ شەرقىي جەنۇبىي گۈمۈرۈلۈپ كەتكەنىدى، ئەنە شۇ يەردە گۈسۇ دېگەن بىر شەھەر بولۇپ، بۇ شەھەرگە ئادەمزات دۇنياسىدا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان بايۋەچچە ـ بەگزادىلەر توپلاشقانىدى. گۈسۇ شەھىرىنىڭ چاڭمېن دەرۋازىسىنىڭ تېشىدا شىلىجىپ دېگەن بىر مەھەللە بولۇپ، بۇ مەھەللىدىكى رىنچېڭ دېگەن كوچىدا «قاپاق بۇتخانا» دەيدىغان بىر بۇتخانا بار ئىدى. بۇ بۇتخانىنىڭ يېنىدا جېن فامىلىلىك، فېي ئىسىملىك ۋە شىيىن تەخەللۇسلۇق يېزا بېگى ئولتۇراتتى. جېن شىيىن كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ، نام ـ شۆھرەتكە بېرىلمەيدىغان ئادەم ئىدى. ئۇ كۈنلىرىنى باغۋەنچىلىك قىلىپ، گۈلزارلىقلارنى تاماشا قىلىش، شاراب ئىچىپ، شېئىر ئوقۇش بىلەن خوددى پەرىزاتلاردەك كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتى.

تازا تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، جېن شىيىن ئۆز كۈتۈپخانىسىدا كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ چۈشىدە قاياققىدۇر بىر ياقتا كېتىپ باراتتى. شۇ ئەسنادا، پاراڭلىشىپ كېلىۋاتقان راھىب بىلەن دەرۋىشنى كۆرۈپ قالدى. دەرۋىش راھىبتىن:

— سەن بۇ هاماقەت نەرسىنى نەگە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— بۇگۈن ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ دەۋاسى چىقىپ قالدى. بۇنىڭغا خاتىمە بېرىدىغان پەيت كەلدى، لېكىن بۇ ئىشق رەقىبلىرى تېخى ئادەمزات دۇنياسىغا تۆرەلگىنى يوق. مەن مۇشۇ پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، بۇ نەرسىنى ئەنە شۇلارنىڭ ئارىسىغا ئاپىرىپ تاشلىماقچىمەن، بۇمۇ ئاشۇلار بىلەن بىللە كۆرىدىغىنى كۆرۈپ باقسۇن، — دېدى راھىب كۈلۈپ تۇرۇپ.

— بۇ ئىشق رەقىبلىرى نەدە تۆرىلىپ، نەگە بېرىپ چۈ-
شەركىن؟ — دەپ سورىدى دەرۋىش.

— بۇ بىر قىزىق ۋەقە، — دېدى راھىب، — بۇ ۋەقەنى
ئەلمىساقتىن بۇيان ھېچكىم ئاڭلاپ باقمىغان. ئابىھايات دەريا-
سىنىڭ قىرغىقىدا ئۈچ مەرتىۋە تىرىلگەن تاش باغرىدا ئۆسكەن
بىر تۈپ مېھرىگىياھ بار ئىكەن. قىزىل شەپەق ئوردىسىنىڭ
زەبەرجەت غۇلامانى بۇ مېھرىگىياھنى ئارىلاپ - ئارىلاپ شەربەت
بىلەن سۇغىرىپ تۇرۇپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ مېھرىگىياھ-
نىڭمۇ ئۆمرى ئۇزىراشقا باشلاپتۇ. كېيىن بېرىپ، تەڭرىنىڭ
قۇدرەت - كارامىتى، يەنە بىر تەرەپتىن، شەربەت بىلەن ئوزۇق-
لىنىش نەتىجىسىدە، گىياھلىق قېپىنى تاشلاپ ئادەم سىياقىغا
كىرىپ، قىزغا ئايلىنىپ قاپتۇ، ئۇ كۈن بويى «ھىجران دۇنيا-
سى» دا تاماشا قىلىپ يۈرۈپتۇ. قورسىقى ئاچقاندا «سىرلىق
ئىشق مېۋىسى» بىلەن ئوزۇقلىنىپ، ئۇسسىغاندا «غەم - غۇسـ-
سە شەربىتى» بىلەن ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇ
ئۆزىنى تەشنالىقتىن خالاس قىلغان زاتنىڭ ھىممىتىنى قايتۇ-
رۇشقا مۇيەسسەر بولالمىغانلىقى ئۈچۈن، چېگىش ۋە ئېيتىپ
تۈگەتكۈسىز ئازرۇ - ئارمانلىرى خۇددى بىر تۇگۈن بولۇپ
قەلبىگە ئورنىشىپ قاپتۇ. يېقىندا ئىچىگە بىر سەۋدا چۈشكەچـ-
كە، ھېلىقى غۇلامنىمۇ ئادەمزات دۇنياسىغا سەپەر قىلىپ ئۆز
نېسىۋىسىنى كۆرگۈسى كېلىپ، ئۆزىنى پەرىزات جىڭخۇەننىڭ
رويخېتىگە ئالغۇزۇپ قويۇپتۇ. مېھرىگىياھ پەرىزات ئۆزىگە
شەربەت سۇنۇپ تەشنالىقىنى قاندۇرغان غۇلامنىڭ ئىلتىپاتىغا
جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئادەمزات دۇنياسـ-
غا سەپەر قىلىپ، ھاياتىدىكى بارلىق كۆز ياشلىرىنى ئۇنىڭغا
تەقدىم قىلماقچى بوپتۇ. ئەنە شۇ ۋەقە نۇرغۇن ئىشق رەقىبلىرد-
نىڭ ئادەمزات دۇنياسىغا سەپەر قىلىپ، بۇ ئىشق دەۋاسىنى
ئاخىرلاشتۇرۇشىغا سەۋەب بولدى.

— «ئىلتىپاتقا كۆز ياش قايتۇرۇش» دېگەن سۆزنى مەن ئەسلا ئاڭلاپ باقمىغانىكەنمەن. ئىككىمىز مۇشۇ پەيتتە ئۇلار بىلەن بىللە ئادەمزات دۇنياسىغا بېرىپ، بىرقانچىسىنى گۇناھ-تىن خالاس قىلساق، ساۋابلىق ئىش قىلغان بولماسمىدۇق؟ — دېدى دەرۋىش.

— مېنىڭ نىيىتىممۇ شۇنداق، — دېدى راھىب.

— ئىككىمىز ئالدى بىلەن جىڭخۇەننىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، بۇ ھاماقەتنىڭ ھېسابىنى ئۇزۇڭۇتېيلى.

جېن شىيىن بۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا بولۇنغان گەپ-سۆزلەرنى ئېنىق ئاڭلىدى، لېكىن ئۇلار تىلغا ئالغان «ھاما-قەت» نىڭ كىملىكىنى ئاڭقىرالمىدى. ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام بەردى؛

— بايا‌تىن بېرى ئۇستازلىرىنىڭ «ھاماقەت» توغرىسىدا قىلغان پاراڭلىرىنى ئاڭلىدىم. ئۇ كىمكىن، ياكى ئۇنىڭ دىدا-رىنى كۆرسىتىشكە مۇمكىن بولارمىكىن؟ — دېدى.

— بۇ نەرسىگە كەلسەك، سىزگە ئۇنى بىر كۆرۈشكە نە-سىپ بولىدۇ، — دېدى راھىب. ئۇ يېنىدىن ھېلىقى نەرسىنى چىقىرىپ جېن شىيىنغا سۇندى. جېن شىيىن قولىغا ئېلىپ قارىدى. ئۇ پارقىراپ تۇرغان گۇمۇل قاشتېشى ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىدە «ھېكمەتلىك قاشتېشى» دېگەن ئىبارە ۋە ئاخىرىدا يەنە ئۇششاق قىلىپ پۈتۈلگەن بىرمۇنچە سۆزلەرمۇ ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. جېن شىيىن ئۇنى تەپسىلىي ئوقۇپ چىقىش ئۈچۈن ئەمدىلا تەمشەلگەندە، راھىب جېن شىيىننىڭ قولىدىكى تاشنى كاپ قىلىپ تارتىۋېلىپ، دەرۋىش بىلەن بىللە يوغان تاش پەيلۇ-دىن ئۆتۈپ كۆزدىن غايىب بولدى. پەيلۇنىڭ ماڭلىيىغا «غايىب ئالەم» دېگەن ئىبارە ۋە ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا تۆۋەندىكىچە بېيىت يېزىلغانىدى:

بەلكى يالغاننى دېسەڭ راست ـ راست، ئىمىش يالغان ھامان،

يوقنى بار دېسەڭكى بار ھەم ئايلنار يوقما شۇئان.

جېن شيينمۇ ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ پەيلۇدىن ئۆتمەكچى بولۇپ پۇتىنى ئەمدىلا كۆتۈرگەندە، شۇنداق قاتتىق گۈلدۈرلىگەن سادا ئاڭلاندىكى، خۇددى تاغلار ئۆرۈلۈپ، يەرلەر يېرىلغاندەك بولۇپ كەتتى. جېن شيين قاتتىق بىر ۋارقىراپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، تومۇزنىڭ ئاپتىپى يەنە بۇرۇنقىدەكلا يەر - زېمىننى كۆيدۈرۈپ، بانان دەرەخلىرىنىڭ يوپۇرماقلىرى يەنە بۇرۇنقىدەكلا لەرزان تەۋرىنىپ تۇراتتى، ئەمما ئۇ ھېلىلا چۈشىدە كۆرگەنلىرىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى. جېن شيين راسا خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى، تام قوشنا خۇلۇمياۋ بۇتخانىسىدا مۇساپىر بولۇپ يېتىپ يۇرگەن جيا يۈيسۇن ئىسىملىك بىر نامرات تالىپنىڭ كېلىۋاتقانلىقى كۆزىگە چېلىقىپ قالدى. جيا يۈيسۇن بىرەر نام - شۆھرەت ئىزدەپ پايتەختكە قاراپ يولغا چىقىپ، ۋاقتىنچە بۇتخانىنى پاناھ قىلىپ، ھەر كۈنى خەتتاتلىق بىلەن كۈن كەچۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. ئەنە شۇ سەۋەبتىن جېن شيين بىلەن تونۇشۇپ قالىپ، ھەمىشە باردى - كەلدى قىلىشىپ تۇرۇشاتتى.

كۈنلەر ئۆتۈپ خاسىيەتلىك تاۋۇز چاغىنىمۇ يېتىپ كەلدى، جېن شيين ئۆيىدىكىلىرى بىلەن غىزا يەپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ كۆتۈپخانىسىغا يەنە ئالاھىدە داستىخان ھازىرلىتىپ قويۇپ، ئۆزى تولۇن ئايىنى تاماشا قىلغاچ، جيا يۈسۇننى تەكلىپ قىلىش ئۈچۈن بۇتخانىغا كەتتى. جيا يۈيسۇن جېن شيينىڭ تەكلىپىنى رەت قىلمىدى. ئۇ جېن شيين بىلەن بىللە ئۇنىڭ كۆتۈپخانىسىغا كەلدى.

ئۇلار بىر پەس سىنچاي ئىچىشتى، قەدەھ ۋە قاچا - قۇچىلار ئاللىقاچان تەق قىلىپ قويۇلغانىدى. ئۇلار داستىخانغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى، شاراب ئىچىشكەچ بەھۇزۇر پاراڭلاشتى، ئۇلار

شۇ كىچىسى جىبسەكچى ئۇچىنچى جىك قاققاندىن كېيىن خوشلاشتى.

2 ـ باب لېك زىشكىنىك رۇكگۇ قەسرى توغرىسىدا بايان قىلغانلىرى

كۇنلەرنىك بىرىدە، ئۇ ۋېيياك دېگەن يۇرتقا كېلىپ قالدى ۋە كىشىلەردىن بۇ يىل شۇ يۇرتقا تۇز ئىشلىرى مۇپەتتىشى بولۇپ لىن رۇخەي ئىسىملىك كىشى تەيىنلەنگەنلىكىنى ئاڭلىدى. لىن رۇخەي گۇسۇلۇق زاتلاردىن ئىدى، ئۇ ئۆتكەن نۆۋەتتىكى دۆلەتلىك چوك ئىمتىھاندا تەنخۇالىققا ئېرىشىپ، تېخى يېقىندىلا خانلىق كۇتۇپخانىنىك باشلىقى بولۇپ كۆتۇرۇلگەنىدى. بۇ يىل تۇز ئىشلىرى مۇپەتتىشلىكىگە مۇشەررەپ بولغان ۋە خىزمەتكە كەلگىنىگە ئانچە ئۇزاق بولمىغانىدى. رۇخەي بۇ يىل قىرىق ياشقا كىرگەنىدى. چوك ئاغچىسى بىر قىز تۇغۇپ بەرگەن، ئۇنىكغا دەييۇي دەپ ئات قويۇشقانىدى. دەييۇي مانا بەش ياشقىمۇ كىرىپ قالدى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى بۇ قىزغا شۇنچە ئامراق ئىدىكى، ئۇنى گويا گۆھەردەك كۆرەتتى. قىزىنىك ناھايىتى چېچەن ۋە چىرايلىق ئىكەنلىكىگە ھەۋىسى كەلگەن ئاتا ـ ئانا ئۇنى ئوغۇل ئورنىدا كۆرۈپ، خەت ـ ساۋاتلىق قىلىپ قويۇشنىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

يۇيسۇن خەقلەردىن تۇز ئىشلىرى مۇپەتتىشىنىك ئۆز قىزىغا تەلىم بېرىدىغان بىرەر خەلپەت تەكلىپ قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇنىك تالىبەسىنىك يېشى كىچىك، بەدىنىمۇ ئاجىز ئىدى. بۇ تالىبەگە دەرسىنىك ئاز ـ كۆپلۈكى جەھەتتىن چەك قويۇلمايتتى، شۇڭا بۇ خەلپەتچىلىك ئۇنىكغا ئىنتايىن يېنىك چۈشەتتى. جيا يۇيسۇننى بىر دوستى يامۇلغا تونۇشتۇرۇپ قويدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە بىر يىلمۇ ئۆتۈپ

كەتتى. دەييۇينىڭ ئانىسى، جيا جەمەتىنىڭ چوڭ ئاغىچىسى كېسەل تۇپەيلىدىن تۇيۇقسىز قازا تاپتى. بىر كۈنى ئۇ بىر - ئىككى قەدەھ شاراب ئىچمەك بولۇپ، سەھرا مەيخانىسىغا قاراپ يول ئالدى، ئۇ ئەمدىلا مەيخانىغا كىرىشىگە، مەي ئىچىپ ئولـ تۇرغانلارنىڭ بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈلگەن پېتى «مەرھابا! مەرھابا!» دەپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى، جيا يۈيسۇن لاپپىدە شۇ ياقتا قاردى، بۇ ئادەم پايتەختتىكى ئاسارئەتتىقىپۇرۇش لېك زىشىڭ دېگەن كىشى ئىدى، جيا يۈيسۇن بىر چاغلاردا ئۇنىڭ بىلەن پايتەختتە تونۇشۇپ قالغانىدى، بۇ ئىككىسى بەك چىقىشاتـ تى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى يېڭىۋاشتىن يەنە شاراب - تائام كەلتۈرۈپ، ئايرىلغاندىن كېيىنكى ئىشلىرى ئۈستىدە سۆھبەتـ لەشتى.

— يېقىندىن بېرى پايتەختتە قانداق يېڭىلىقلار بارلىقىدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا يۈيسۇن.

— يېڭىلىق دېگۈچىلىك بىرەر نېمە ئاڭلىغىنىم يوق، — دەپ جاۋاب بەردى لېك زىشىڭ، — ئەمما، سىز بىلەن بىر جەمەتتىكىلەر ئىچىدە ئاز - تولا يوچۇن ۋەقەلەر چىققانلىقى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى.

— پايتەختتە كەمىنىڭىز بىلەن بىر جەمەتتىكىلەردىن يوق ئىدى، ئەجەبا، سىز بۇنىڭدىن گەپ ئېچىپ قالدىڭىز؟

— فامىلىڭىزلەر ئوخشاش بولسۇنۇ، يەنە نېمىشقا بىر جەمەتتىن بولمايسىز؟ — دېدى لېك زىشىڭ كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئۇ قايسى جەمەت ئىكەن؟ — دەپ سورىدى جيا يۈيسۇن.

— رۇڭگو قەسىرىدىكى جيا نەسەبدىكىلەر.

— سىز رۇڭگو قەسىرىدىكىلەرنى دەۋاتقان ئىكەنسىز - دە.

— مەن دەل ئىگۇ ۋە رۇڭگۇ قەسىرىنى دەۋاتىمەن. ئىگۇـ گۇڭ بىلەن رۇڭگۇگۇڭ بىر ئانىدىن بولغان قېرىنداشلار. بايا مەن سىزگە ئېيتىپ ئۆتكەن يوچۇن ۋەقە مانا مۇشۇ قەسىردە

بولغان. رۇڭگۇگۇڭ قازا تاپقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۇنجى ئوغلى جيا دەيشەن ئاتىسىنىڭ مەنسىپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، جىنلىڭ شەھىرىدىكى نەسەبلىك تۆرىلەردىن شى بېگىمنىڭ قىزىغا ئۆيلەن-گەن. بۇ خېنىمدىن ئۇ ئىككى ئوغۇل كۆرگەن، تۇنجىسىغا جيا شې، كەنجىسىگە جيا جېڭ، دەپ نام بەرگەن. جيا دەيشەن خېلى بۇرۇنلا ۋاپات بولۇپ كەتكەن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تېخى ھايات، شۇ ۋەجىدىن ئاتىسىنىڭ مەنسىپى تۇنجى ئوغلى جيا شېغا قالـ-غان. جيا دەيشەن سەكراتتا يانقاندا، پادىشاھ ھۇزۇرىغا بىر ئەرز قالدۇرۇپ كەتكەچكە، پادىشاھىي ئالەم ئۆزىنىڭ بۇ سابىق ئەمەل-دارىغا خەيرخاھلىق بىلدۈرۈپ، كەنجى ئوغلى جيا جېڭغا نامزات سەركارلىق ئۇنۋانىنى بەرگەن. ئۇ ھازىر قوشۇمچە چۆپدارلىق مەنسىپىگە كۆتۈرۈلگەن. مەزكۇر جيا جېڭ بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسى ۋاڭ خېنىمدىن بولغان تۇنجى ئوغلى جيا جۇ ئون تۆت يېشىدىلا مەدرىسنى پۈتتۈرۈپ موللا بولغان، يېگىرمە ياشقا كـ-رە- كىرمەيلا ئۆيلىنىپ بىر ئوغۇللۇق بولغان، كېيىن كېسەل بولۇپ قازا تاپقان. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىككىنچى تۇغۇتىدا بىر قىز پەرزەنت كۆرگەن، بۇ قىز دەل نوروز كۈنى دۇنياغا كەل-گەن. كېيىن ئۇ يەنە بىر بەگزادىنى تۇغقان، بۇ بالا تۇغۇلۇشـ-دىلا بىر دانە يالتىراپ تۇرغان رەڭدار قاشتېشىنى چىشلەپ چۈشكەنمىش. تاشقا تېخى بىرمۇنچە خەتلەرمۇ پۈتۈلگەن ئىمىش. بۇ بەگزادىگە باۋيۇي، دەپ نام قويغان.

— دەرھەقىقەت، مۆجىزە ئىكەن، بۇ بەگزادىنىڭ يارالمـ-شىدا قانداقتۇر بىر قىسمەت بولۇشى مۇمكىن، — دېدى جيا يۈيسۈن كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ھەممە ئادەم شۇنداق دېيىشىدۇ، — دېدى لېڭ زىشىڭ كۈلۈپ تۇرۇپ، — مومىسى بۇ نەۋرىسىنى گۆھەرەك ئەتىۋار-لايدىكەن. بۇ بەگزادە بۇ يىل يەتتە ـ سەككىز ياشلاردا بارەكـ-مىش، ئۆزىنىڭ ئىنتايىن كەپسىزلىكىگە باقماي، تېخى ناھايـ-

تى ئەقىللىق، زېرەك ئىكەن. بىر دېمەتلىكلىرىدىن ھېچكىم ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىكەن. ئۇنىڭ بالىلىق گەپ - سۆزلىرىمۇ ئاجايىپمىش. ئۇ: «ئايال كىشىنىڭ سۆڭىكى سۇدىن يارالغان، ئەر كىشىنىڭ سۆڭىكى لايدىن يارالغان. ئايال كىشىنى كۆرسەم ئېچىلىپ - يېيىلىپ كېتىمەن، ئەر كىشىنى كۆرسەم يىرگىنىپ - سەسكىنىپ كېتىمەن» دەپ يۈرگۈدەكمىش، بۇ گەپنىڭ قىزىقلىقىغا قارىمامسىز؟ — دەپ گېپىنى يەنە داۋام قىلدى لېكىن زىشىڭ، — جيا خاندانىدا بىر بۆلۈك قىزلار بار ئىكەن، ئاڭلىساق، بىر - بىرىدىن كېلىشكەن قىزلارمىش. جياڭ جېڭ بېگىمنىڭ چوڭ قىزى چاغانىنىڭ بىرىنچى كۇنى تۇغۇلغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىسمىنى يۈەنچۇن، دەپ قويغان. يۈەنچۇن خېنىم چېچەن، ۋاپادار، قابىلىيەتلىك، پەزىلەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ خان ئوردىسىدا «دەپتەردار ئاغىچا» دېگەن مەرتىۋىگە مۇشەررەپ بولدى. ئوتتۇرانچى خېنىم يىڭچۇن، ئۇ جياشې بېگىمنىڭ كىچىك ئاغىچىسىدىن بولغان، ئۈچىنچى خېنىم تەنچۇن، ئۇ جيا جېڭ بېگىمنىڭ كىچىك ئاغىچىسىدىن بولغان. تۆتىنچى خېنىم شىچۇن، ئۇ نىڭگۇ خانىدانىدىكى جيا جىن بېگىمنىڭ بىر تۇغقان قېرىندىشى، شى جەمەتىدىن بولغان ئۇلۇغ ئاغىچا ئۆزىنىڭ بۇ قىز نەۋرىلىرىنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكتىن، ئۇلار مومىسىنىڭ يېنىدا بىللە تۇرۇپ، بىللە ئوقۇيدۇ. ھازىر جانابىڭىز خەلپەتچىلىك قىلىۋاتقان قەسىردىكى لىن رۇخەي بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسى دەل ئاشۇ رۇڭگۇ قەسىرىدىكى جيا شې، جياڭ جېڭ بېگىملەرنىڭ بىر تۇغقان قېرىندىشى بولىدۇ.

— مېنىڭ تالىبەمنىڭ گەپ - سۆز، مىجەز - خۇلق جەھەتتە ئادەتتىكى قىزلاردىن پەرقلىنىپ تۇرۇشى شۇنىڭ ئۈچۈنكەن - دە! ئۇنىڭ ئانىسى باشقا ئاياللارغا ئوخشىمىغاچقا، قىزىمۇ دەل ئۇنىڭ ئۆزىنى دوراپتۇ. ئەمدى بىلسەم، ئۇ رۇڭگۇ قەسىرىدىكىلەرنىڭ نەۋرىسى ئىكەن، ئۇنىڭدىن ئەجەبلەنمىسەممۇ

بولغۇدەك. ئەپسۇسكى، مېنىڭ بۇ تالىبەمنىڭ ئانىسى ئۆتكەن ئايدا قازا بولۇپ كەتتى، — دېدى جيا يۈيسۇن شىرەنى ئۇرغىنىدىن چە كۈلۈپ تۇرۇپ ۋە تالاغا قاراپ، — كەچ كىرىپ قاپتۇ، شەھەر دەرۋازىسىنى ئېتىپ قويمىسۇن يەنە.

شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، مەيخانا بىلەن ھېساب - كىتاب قىلىشتى.

3 - باب لىن دەييۈينىڭ دادىسىدىن ئايرىلىپ پايتەختكە كېرىشى

ئەتىسى لىن رۇخەي جيا يۈيسۇنگە:

— مەرھۇمە رەپىقىمىز يېقىندا ئالەمدىن ئۆتتى. پايتەختىكى قېينانام قىزىمىزنىڭ يېتىم ھەم تەربىيىسىز قالغانلىقىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى ئۆز يېنىغا ئالدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن خىزمەتكارلار بىلەن كېمە ئەۋەتىپتۇ. قىزىمىز تامامەن ئوڭلىنىپ كېتەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، تېخى يولغا چىقمىدى. قىزىم كېلەر ئايىنىڭ ئىككىنچى كۈنى پايتەختكە قاراپ يولغا چىقماقچى، — دېدى.

جيا يۈيسۇننىڭ تالىبەسى دەييۈي سەللىمازا ساقلىيىپ كەتتى، لېكىن ئۇنىڭ ئاتىسىدىن ئايرىلىپ پايتەختكە قاراپ يولغا چىققۇسى يوق ئىدى، ئەمما مومىسى ئۇنىڭ كېلىشىنى قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە لىن رۇخەي: «سەن تېخى كىچىك، ئاغرىقچان، سېنى تەربىيىلەپ ئۆستۈرىدىغان ئاناڭ يوق، ساڭا يار - يۆلەك بولىدىغان ئاچا - سىڭىللىرىڭ يوق. ئۇ يەردە بولسا مومائىغا يۆلىنىسەن ۋە بىر نەۋرە ئاچا - سىڭىللىرىڭ ساڭا ھەمراھ بولىدۇ، شۇنىڭدا مېنىڭ كۆڭلۈمۇ ئارام تاپىدۇ، — دېدى. لىن دەييۈي ئاخىرى ئاتىسىنىڭ سۆزىگە كۆنۈپ، قارا كۆزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا خىزمەتكارلار

بىلەن كېمىگە چۈشۈپ يولغا چىقتى.

دەيىۋي كېمىدىن قىرغاققا چۈشتى. قىرغاقتا ئۇنى رۇخگۇ قەسىرىدىن ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن تەختىراۋان ۋە يۈك - تاقلىرىنى توشۇيدىغان مەپە كۈتۈپ تۇراتتى. دەيىۋي ئانىسىدىن مومىسىنىڭ خانىدانى باشقا خانىدانلاردىن ھەر جەھەتتىن پەرقلىنىدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ ئۆزى باردىغان شۇ مۇھىتنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلىدى، شۇڭا بىرەرمۇ ئارتۇقچە قەدەم باسماسلىق، ھەممە ۋاقىت ئېھتىياتچان بولۇش، شۇنىڭ بىلەن باشقىلار ئالدىدا شاڭخوغا قالماسلىق كېرەكلىكىنى ھېس قىلدى. دەيىۋي تەختىراۋاندا ئولتۇرۇپ شەھەرگە كىرگەندىن باشلاپ، شايى پەردە ئارقىلىق سىرتقا نەزەر تاشلاپ كەلدى. كوچا - رەستىلەر شۇنچە ئاۋات، ئاھالە شۇنچە كۆپ ۋە ئۆي - ئىمارەتلەر شۇنچە زىچ ئىدىكى، باشقا شەھەرلەرگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئىدى. خېلى ماڭغاندىن كېيىن دەيىۋىنىڭ كۆزى كوچىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى زوڭزىيېپ ئولتۇرغان ئىككى يوغان تاش شىرغا ۋە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ باش سۈرەتلىرى چۈشكەن ئۇچ ئېغىزلىق دەرۋازىغا چۈشتى، دەرۋازىنىڭ ئالدىدا سۆلەتلىك كىيىنگەن ئونچە ئادەم قاتار ئولتۇرۇشاتتى. ئوتتۇرىدىكى چوڭ دەرۋازا يېپىق بولۇپ، ئادەملەر شەرق ۋە غەرب تەرەپتىكى يان دەرۋازىلاردىن كىرىپ چىقىپ تۇراتتى. ئوتتۇرىدىكى دەرۋازىنىڭ ماڭلىيىغا: «ئالىي پەرمان بىلەن ياسالغان نىڭگۇ قەسىرى» دەپ پۈتۈلگەن ئىبارە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. دەيىۋي: «بۇ ئۇلۇغ بوۋامنىڭ سارىيى ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. غەرب تەرەپتە سەل نېرىسىدا مۇشۇنداق ھەشەمەتلىك يەنە ئۇچ ئېغىزلىق دەرۋازا تۇراتتى. بۇ «رۇخگۇ قەسىرى» ئىدى. ئۇلار غەرب ياقتىكى يان ئىشىكتىن كىرىپ، گۈلەپشان دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، مۇلازىملار تەختىراۋاننى يەرگە قويۇپ، ئەدەپ بىلەن شوخشۇپ چىقىپ كېتىشتى. كەينىدىن كېلىۋاتقان ئاياللار ئالـ

مان - تالمان كېلىپ پەردىنى قايرىپ، لىن دەييۇينى تەختىرا-
ۋاندىن چۈشۈردى. لىن دەييۇي ئايالالارنىڭ قولىغا تايىنىپ
گۈلەپشان دەرۋازىسىدىن كىردى. دەرۋازىنىڭ ئىككى قاسىنقا-
دىن ئەگىپ سەيلە ئايۇنىنى كەتكەن، قاق ئوتتۇرىسىغا دەھلىز
چۈشكەن بولۇپ، ئۇ يەردە سەندەل ياغىچىدىن پۈت ياسالغان
يوغان مەرمەر توسۇق تۇراتتى. مەرمەر توسۇقنىڭ كەينىدە ئۇچ
ئېغىز كىچىك مېھمانخانا جايلاشقان، ئۇنىڭدىن ئۆتكەندە چوڭ
ئۆيلەر جايلاشقان ھويلىغا چىققىلى بولاتتى. ئۇدۇلدا ھەممە
لىم- تۆۋرۈكلىرىگە گۈل نەقىشلەنگەن بەش ئېغىزلىق تۆر ئۆي
جايلاشقان. ئۇنىڭ ئىككى قاسىنقىدىكى ئۇزۇن كەتكەن ئايۇانلىق
ھۇجرىلار ئالدىغا شاتۇتى، قاشلىق بۇلبۇل ۋە باشقا قۇشلار
سولانغان قەپەسلەر ئېسىقلىق تۇراتتى. پەلەمپەيدە قىزىل -
يېشىل كىيىنگەن بىرنەچچە چۆرە قىزلار ئولتۇراتتى، ئۇلار لىن
دەييۇينىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشى بىلەنلا، ئالدىغا تەبەسسۇم
بىلەن چىقىشتى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھېلىلا سىلىنى سېغىنىپ گەپلىرە-
نى قىلىۋاتاتتى، بىلگەندەك يېتىپ كەپتىلا، — دېيىشتى ئۇلار.
ئۇلاردىن ئۇچ - تۆتى پەردىنى قايرىش ئۈچۈن تەڭلا چېپىشتى،
كىمدۇر بىرى:

— لىن دەييۇي خېنىم كەلدى! — دەپ خەۋەر قىلدى.

لىن دەييۇي ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا، ئىككى كىشى قولتۇقە-
دىن يۆلىگەن ھالدا، كۈمۈشتەك ئاق چاچلىق بىر موماينىڭ
ئالدىغا چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى. لىن دەييۇي بۇ ئۆزىنىڭ مو-
مىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا تىزلىنىپ تەزىم قىلىشقا
تەمشەلگىنىدە، موماي ئۇنى دەرھال قۇچىقىغا ئالدى - دە،
باغرىغا باستى ۋە كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا:

— ئاھ، باغرىم! — دەپ ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى. قاراپ
تۇرغانلارمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئىختىيارسىز كۆز يېشى قىلىش-

تى، دەييۇيمۇ ئۆزىنى توختىتالماي ئۆكسۈپ - ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. تۇرغانلار ھەر ئىككىسىگە كەينىدىن تەسەللى بەردى. ئاخىرى دەييۇي مومىسىغا تەزىم قىلدى ۋە مومىسى ئۇنى تۇغقانلىرى بىلەن بىر - بىرلەپ تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى:

— بۇ سېنىڭ چوڭ ھاممام ئاچاڭ، — دېدى ئۇ، — مانا بۇ ئوتتۇرانچى ھاممام ئاچاڭ، بۇ بولسا مەرھۇم بىر نەۋرە چوڭ ئاكاڭ جيا جۇنىڭ ئايالى، سېنىڭ يەڭگەڭ بولىدۇ.

دەييۇي بۇلارغا ئايرىم - ئايرىم تەزىم قىلدى. جيا ئانا:

— قىزلارنى تەكلىپ قىلىڭلار، بۇگۈن يىراقتىن مېھمان كەلدى، ئۇلار مەكتەپكە بارمىسىمۇ بولىدۇ، — دەپ بۇيرۇدى. ھەممەيلەن «خوش» دەپ بىر دەڭ جاۋاب بېرىشتى، ئاردىدىن ئىككىسى چىقىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەيلا بەش - ئالتە دېدەك ئۇچ قىزنى ئوتتۇرىغا ئالغان ھالدا كىرىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، سەل - پەل ئەتلىك، ئوتتۇرا بويلۇق، مۇلايىم، جىمغۇر، كۆرۈنۈشى يېقىملىق ئىدى. ئىككىنچىسى، تارخا-مۇت يەلكىلىك، بەللىرى ئىنچىكە، بويى زىلۋا، يۈزى سوزۇن-چاق، كۆزلىرى چىرايلىق، قاشلىرى قىيغاچ ئىدى، تۇرقىدىن نازاكەت جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ئۈچىنچىسىگە كەلسەك، ئۇ تېخى بالاغەتكە يەتمىگەن گۆدەك ئىدى. بۇ ئۇچ قىز ئوخشاش ياسانغا-نىدى. لىن دەييۇي دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتى، تونۇشتى.

ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى، دېدەكلەر چاي كەلتۈرۈشتى. ئۇلار دەييۇينىڭ ئانىسىنىڭ قانداق كېسەل بولغانلىقى، قانداق تېۋىپلارغا كۆرسىتىپ، قانداق دورىلار بەر-گەنلىكى ۋە ئۇنى قانداق ئۇزىتىپ، قانداق دەپنە قىلغانلىقى توغرىسىدا پاراڭلاشتى. بۇنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان جيا ئانىنىڭ كۆڭلى يەنە بۇزۇلدى ۋە دەييۇيگە قاراپ؛

— قىزلىرىم ئىچىدە سېنىڭ ئاناڭغا ھەممىدىنمۇ بەك ئام-

راق ئىدىم، تۇيۇقسىز ئۇ مەندىن بۇرۇن ۋاپات بولدى، دىدارىنى كۆرەلمىدىم، قانداقمۇ ھەسرەت چەكمەي تۇرالمايمەن! — دېدى- دە، دەيۈينى باغرىغا بېسىپ ھۆكۈرەپ يىغلاپ تاشلىدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشتى، جيا ئانا ئاران ئۆزىنى تۇتۇۋالدى.

دەيۈي تېخى كىچىك بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشلىرى، گەپ - سۆزلىرى ناھايىتى ئەدەپلىك، لاتاپەتلىك ئىدى. ۋۇجۇدىنىڭ زەئىپ ۋە چىرايىنىڭ جۇدەڭ بولۇشىغا قارماي، ناھايىتى تۇغۇشلۇق ئىدى. لېكىن، ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ بىتاپ ئىكەنلىكىنى پەملەپ:

— قانداق دورا ئىچىۋاتىسىز؟ نېمىشقا تېخى تۇزۇلۇپ كېتەلمەيسىز؟ — دەپ سوراشقا باشلىدى.

— مەن تۇغۇلغاندىن تارتىپلا شۇنداق، — دەپ جاۋاب بەردى دەيۈي، — غىزا يېيىشنى ئۆگەنگىنىمدىن تارتىپلا دورا ئىچىپ كېلىۋاتىمەن، مەشھۇر تېۋىپلارنىڭ ھەممىسىگە كۆرۈندۇم، ئەمما ھېچقانداق ئۈنۈمى بولمىدى. ھازىرغىچە ئادەمگە ياھتىن ياسالغان كۆملاچ دورا ئىچىپ كېلىۋاتىمەن.

— تولىمۇ ياخشى بوپتۇ، — دېدى جيا ئانا، - بىزنىڭكىدە كۆملاچ دورا ياساۋاتىدۇ، كۆپرەك بۇيرۇتساقلا بولىدۇ.

جيا ئانىنىڭ سۆزى تۇگىمەيلا ئارقا ھويلىدىن كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە «مەن كېچىكىپ قاپتىمەن! يىراقتىن كەلگەن مېھمانىنىڭ ئالدىغا چىقىشقا ئۇلگۈرەلمەپتىمەن» دېگەن سۆزلەر ئاڭلاندى. دەيۈي ئىچىدە: «بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېمىنى چىقىرالماي تۇرۇۋاتسا، ئۆزىنى بىشەم ۋە بىئەدەپ تۇتقان كىم بولغاي بۇ؟» دەپ ئويلىدى. شۇ پەيتتە بىرنەچچە خىزمەتكار ئايال ۋە دېدەكلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا ئارقا ئۆيدىن بىر ساھىبجامال كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ياسىنىشى خېنىملارنىڭكىگە ئوخشىمايتتى. ئۇ خودىدى ھۆر قىزلاردەك پار - پۈر ياسىنىۋالغانىدى.

قىيىق كۆزلىرى، قىيغاق قاشلىرى گويا سۆگەت يوپۇرمىقىغا ئوخشايتتى. بويى زىلۋا ۋە ئەۋرىشىم، ئۆزى ناز - كەرەشمىلىك ئىدى:

نەۋ باھاردەك ئاي يۈزى ياپقان ئىدى ھەيۋىسىنى،
كى يۇمۇق لەۋ لېۋى ياپالمىدى كۈلكىسىنى.

دەييۇي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى قارشى ئالدى.

— سەن ئۇنى تونۇمايسەن، — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — ئۇ بىزنىڭ بۇ يەردىكى ئاتىقى چىققان كۆكەمە، نەنجىكىلىرىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا «لازا»، سەن ئۇنى «فېڭ لازا» دەپ چاقىرساڭ بولىدۇ.

دەييۇي كىرگەن ئايالنى نېمىدەپ ئاتىشنى بىلەلمەي ھودۇقۇپ قالدى، ئاچا - سىڭىللار ئۇنى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئالدىراپ:

— بۇ خېنىم جيا لىيەن ئاكىڭىزنىڭ ئاغىچىسى، — دېدى.

دەييۇي بۇ خېنىم بىلەن بۇرۇن تونۇش بولمىسىمۇ، لېكىن ئانىسىدىن: «سېنىڭ چوڭ تاغاڭ جيا شېنىڭ ئوغلى جيا لىيەن ئىككىنچى ھامماڭ ۋاڭ ئاغىچىنىڭ جىيەن قىزىغا ئۆيلەنگەن، ئىسمى ۋاڭ شىفېڭ» دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلىغانىدى. دەييۇي ئۇنىڭ بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ سالاملاشتى ۋە «يەڭگە» دەپ ھۆرمەت بىلدۈردى. ۋاڭ شىفېڭ دەييۇينىڭ قولىدىن تۇتۇپ، باشتىن - ئاياغ تىكىلىپ سەپسالدى، ئاندىن ئۇنى جيا ئانىنىڭ قېشىغا ئولتۇرغۇزۇپ:

— ئالەمدە بۇنداقمۇ ھۆسنى كېلىشكەن ئادەم بولىدىكەن، بۇگۈنلا ئۇچرىتىۋاتىمەن! ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرقى - سىياقىدىن بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ باشقا جەمەتتىن بولغان قىز نەۋرىلىرىگە ئەمەس، قان - قېرىنداش قىز نەۋرىلىرىگىلا ئوخشايدىكەن. بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ بۇ خېنىمنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي دائىم ئەسلەپ تۇرۇشى بىكار ئەمەس ئىكەن! سىڭىلىمىزنىڭ بەختسىز-

لىكىگە ئېچىنىمەن، نېمىشقىمۇ ھامماھ بالدۇر ئالەمدىن ئۆتۈپ كەتكەندۇ! — دېدى ـ دە، قولياغلىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

— ئەمدىلا تەسكىن تېپىۋىدىم، سەن كېلىپ كۆڭلۈمنى يەنە بۇزماقچىمۇ؟ — دېدى جيا ئانا كۈلۈپ، — سىڭلىڭ ئۇزۇن سەپەردىن ئەمدى كەلدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ئاغرىقچان، ئۇنىڭ غىمۇ ئاران تەسەللى بەردۇق. قوي بۇنداق گەپلەرنى.

— راست دەيدىلا! — دېدى ۋاڭ شىفېڭ يىغىنى دەررۇ كۈلكىگە ئايلاندۇرۇپ، — سىڭلىمىزنى كۆرۈشۈم بىلەنلا پۈتۈن ئوي ـ پىكرىم مۇشۇنىڭ بىلەنلا بولۇپ كېتىپتۇ. بىر تۇرۇپ خۇشال بولدۇم، بىر تۇرۇپ يىغلىغۇم كەلدى. بۇزرۇكۋار ئانىمىزنىڭ كۆڭلىگە مالاللىق سەپ قويۇشۇمنى ئويلىماپتىمەن، مېنى دەررە ئاستىغا ئېلىپ راسا جاجامنى بەرسە بولمىدۇ.

ئۇ ئالمان ـ تالمان دەييۇينىڭ قولىنى تۇتۇپ گەپ سوراشقا باشلىدى:

— نەچچە ياشقا كىردىڭىز، سىڭلىم؟ بەلكىم ئوقۇغاندۇرسىز؟ ھازىر قانداق دورىلارنى ئىچىۋاتىسىز؟ ئۆيىڭىزنى تولا ئويلىمايسىز، نېمە يېگۈڭىز كەلسە ياكى قانداق تاماشا قىلغۇڭىز كەلسە، تارتىنماي ماڭا دەۋېرىڭ، دېدەكلەر ياكى خىزمەتچى ئاياللار كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىپ قويسا، توپتوغرا ماڭىلا ئېيتىڭ جۇمۇ!

ئۇ ئايال خىزمەتكارلارنى ئىككى ئېغىز ئۆينى تەييارلاپ دەييۇينى ھاردۇق ئالدۇرۇشقا، جيا ئانا ئىككى ئىنىكئانىغا دەييۇينى باشلاپ ئىككى تاغىسى بىلەن كۆرۈشتۇرۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى. بىرپەستىن كېيىن دەييۇي رۇڭگۇ قەسىرىگە كىرىپ مەپىدىن چۈشتى. بىر توپ ئىنىكئانىلار دەييۇينى باشلاپ شەرقە بۇرۇلدى ـ دە، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان دەھلىز بىلەن كۇنگەي تەرەپكە ئۆتتى. ئۇلار مۇراسىم دەرۋازىسىدىن بىر چوڭ

هويلىغا كىردى. هويلىنىڭ تۆرىدە بەش ئېغىز چوڭ ئۆي بار ئىدى، ھەيۋەتلىك ۋە ھەشەمەتلىك، بۇ جاي جيا ئانا تۇرۇۋاتقان قەسىرگە ئوخشىمايتتى. دەيمۇي بۇ يەرنىڭ ھەرەم ئىكەنلىكىنى چۈشەندى، ساراي ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا، ئۇدۇلدا توققۇز ئەجدىھا چۈشۈرۈلگەن تېگى قارا چوڭ بىر لەۋھە ئېسىقلىق تۇرغانلىقىنى كۆردى. لەۋھەگە چوڭ قىلىپ «پاراغەتخانا» دېگەن ئىبارە يېزىلغانىدى، بۇ «پادىشاھىي ئالەمنىڭ تەۋەررۈك قەلىمى» دېگەن مۆھۈر بېسىلغانىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئادەتتىكى دەم ئالغان چاغلىرىدا بۇ ھەرەم ئۆيىدە بولمايتتى، شەرق تەرەپتىكى ئۈچ ئېغىز يان ئۆيدە تۇراتتى. ئىنىكئانا دەيمۇينى ئۇدۇللا شۇ تەرەپكە باشلاپ كىردى. ئىشىكنىڭ ئۇدۇلىدىكى كاڭدا كۈندىلەك بىر شىرە قويۇلغان بولۇپ، ئۈستىگە بىر دەستە كىتابلار ۋە چىنە - چەينەكلەر تىزىقلىق تۇراتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈن پېتىش تەرەپتىكى تۆشەك ئۈستىدە ئولتۇراتتى، ئۇ دەيمۇينىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— تاغىڭىز بۇگۈن ئىبادەتكە كەتكەنىدى، كېيىن كۆرۈشەرسىز، — دېدى ئۇنىڭغا، — سىزگە يەنە شۇنىمۇ دەپ قويايىكى، بۇ يەردە بىر نەۋرە ئۇچ ھەمشىرىڭىز بار. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بىلەن بىللە ئوقۇيسىز، يېڭىنە ئىشلىرىنى بىللە ئۆگىنىسىز، ئويۇن - چاقچاق قىلىشىپ بىرەر - يېرىم سۆز ئوشۇقراق بولۇپ كەتسىمۇ ئەپۇ قىلىشىپ چىرايلىق ئۆتۈشەرسىزلەر. بىراق، بىر ئىشتىن ئەنسىرەيمەن، بىزدە بىر بالايىئەزىم بار. ئۇ: «ئالەمنى مالەم قىلىدىغان بىر يالماۋۇز». ئۇمۇ بۇگۈن ئىبادەتخانىغا كەتتى، تېخى كەلمىدى. سىز كەچقۇرۇن ئۇنى كۆرگەندە بىلىپ قالىسىز، ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ھەمشىرىلىرىڭىزمۇ ئۇنىڭغا چېقىلىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ.

دەيمۇي بىر چاغلاردا ئانىسىدىن ئاغزىغا ھېكمەتلىك قاشتېـ

شى چىشلەپ تۇغۇلغان بىر نەۋرە قېرىندىشى بارلىقىنى، ئۇنىڭ ئىنتايىن كەپسىز ئىكەنلىكىنى، ئوقۇشقا كۆڭۈل قويماي، ھەدىسە ھەرەم ئىچىگە كىرىۋېلىپ بەتقىلىقلىق قىلىدىغانلىقىنى، لېكىن مومىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق بولغانلىقتىن، ھېچكىمۇ ئۇنىڭغا چېقىلالمايدىغانلىقىنى ئاڭلىغانىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېگەن گېپىدىن ئەنە شۇ بىر نەۋرە قېرىندىشى ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، تەبەسسۇم بىلەن هامماچىسىدىن سورىدى:

— هامماچا، ئۆزلىرىنىڭ دەۋاتقانلىرى ئاغزىدا ھېكمەتلىك قاشتېشى چىشلەپ تۇغۇلغان ھېلىقى بەگزادىنغۇ دەيمەن؟ ئانام رەھمەتلىك ماڭا پات ـ پاتلا بۇ بەگزادىنىڭ مەندىن بىر ياش چوڭ ئىكەنلىكىنى، ئەركىلەتمە ئىسمى باۋيۇي ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرەتتى. ئەمدى مەن بۇ يەردە ئەلۋەتتە ئاچا ـ سىڭىللىرىم بىلەن بىللە تۇرىمەن. ئاكا ـ ئۇكىلارغا كەلسەك، ئۇلار باشقا ھويلا ۋە باشقا ھۇجرىلاردا تۇرىدۇ، شۇنداق بولغاندىن كېيىن بىر ـ بىرىمىزگە چېقىلغۇدەكمۇ بولماسمىز؟ — دېدى لىن دەييۇي. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سىز تېخى ئىشىنىڭ ۋەجىنى بىلمەيسىز، ئۇ باشقا بالىلارغا ئوخشىمايدۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇنى كىچىكىدىن تارتىپلا بەك ئارزۇلىغاچقا، ھەمىشىلەر بىلەن بىللە تۇرغۇزۇپ كۆندۈرۈپ قويغان. ھەمىشىلەر ئۇنىڭغا تەگمىسە، ئۇمۇ تىنچ يۇرۇيدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىز ئارتۇق گەپ قىلىدىمۇ، بولدى، ئويلىمىغان ئىشلارنى چىقىرىدۇ، بىر تۇرۇپ گەپدانلىق قىلىپ دېمىگەن تاتلىق گەپلىرى قالمايدۇ، بىر تۇرۇپ ئاغزىنى بۇزۇپ قېپقىزىل ساراڭلا بولۇۋالىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭغا گول بولۇپ قېلىشتىن پەندىيات ئەيلىسىڭىز بولىدۇ.

دەييۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئارقا ـ ئارقىدىن باش لىڭشىتىپ ماقۇللىدى. شۇ ئەسنادا، بىر دېدەك قىز كىرىپ:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھەرقايسىلىرىنى كەچلىك تاماققا

تەكلىپ قىلىدۇ، — دېدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەييۇينىڭ قولىدىن يېتىلىگەن پېتى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان دەھلىز بىلەن جيا ئانىنىڭ ئىچكىرىكى ھويلىسىغا ئۆتتى ۋە ئىچكىرى ئۆيگە كىرىشتى. بۇ يەردە بىرمۇنچە كىشىلەر مۇلازىملىق قىلاتتى، ئۇلار ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپلا دەرھال ئۇستەل - ئورۇندۇقلارنى قويۇشقا كىرىشتى. مەرھۇم جيا جۇننىڭ ئايالى لى ۋەن قەدەھلەرنى تۆتۆپ تۇراتتى. ۋاڭ شىفېڭ چوكىلارنى تىزدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تائام ئۈسۈشقا كىرىشتى. ۋاڭ شىفېڭ دەييۇينى سول تەرەپتىكى بىرىنچى بوش ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى.

تائام جىمجىتلىق ئىچىدە يېيىلدى. غىزا يېيىلىپ بولۇشىغىلا دېدەكلەر پەتنۇستا چاي كەلتۈرۈشتى. جيا ئانا دەييۇيدىن ئۇنىڭ قانداق كىتابلارنى ئوقۇغانلىقىنى سورىدى. دەييۇي:

— يېقىندا «تۆت كىتاب»نى ئوقۇپ بولدۇم، - دەپ جاۋاب بەردى ۋە مومىسىدىن ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ قانداق كىتابلارنى ئوقۇغانلىقىنى سورىدى.

— ئۇلار نەدە كىتاب ئوقۇسۇن، — دەپ جاۋاب بەردى مومىسى، — ئارانلا بىرنەچچە خەت تونۇيدۇ، شۇ.

سۆھبەت تۈگىمەيلا، تالادىن ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى. بىر دېدەك كىرىپ «باۋيۇي كەلدى!» دەپ مەلۇم قىلدى. «بۇ باۋيۇي دېگەن قانداق بىر بالايىئەزىم نەرسىدۇر؟» دەپ ئويلىدى دەييۇي. ئۇ قارىۋېدى، تالادىن قەددى - قامىتى كېلىشكەن بىر بەگزادە كىرىپ كەلدى. ئۇ چوققىسىغا تۈرۈلگەن چاچ ئۈستىگە ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن تاج تاقىغان، گۆھەر ئۈيناپ تۇرغان ئىككى ئەجدىھا سۈرىتى چېكىلگەن ماڭلايچە قاشلىرىغىچە تېڭىلغان، گۈللۈكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان كېپىنەكلەر چېكىلگەن پەيكان رەڭلىك يەكتەك كىيگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە رەڭدار يىپەكلەردىن پۈپۈكلەر تۇگۈلگەن بەلۋاغ باغلانغان، يەنە قۇلپىرەڭ

تاۋارغا كۆتۈرمە غۇجمەك گۈللەر چېكىلگەن ۋە چۆرىسىگە قاتار قىلىپ پۈپۈكلەر تۇتقان، ئايىغىغا قارا سىدام تاۋاردىن ئاق چەملىك ئۆتۈك كىيىگەنىدى. ئۇنىڭ تولۇن ئايدەك رەڭگىرويى باھار تېڭىدا ئېچىلغان گۈللەردەك، چېكە چاچلىرى قايچا بىلەن تەكشى قىرقىلغاندەك، قاشلىرى سۈرمە بىلەن ياسالغاندەك، قاڭشىرى قول بىلەن چىمدىپ قويۇلغاندەك، كۆزلىرى ئويناق ئىدى. بويىندا مۇڭگۈزلۈك ئالتۇن ئەجدىھا سۈرىتى چۈشكەن زۇننار، رەڭدار چىلتەككە ئۆتكۈزۈلگەن چىرايلىق قاشتېشى ئېسىقلىق ئىدى.

دەيىۋي ئۇنى كۆرۈشى بىلەن قاتتىق شۇركۈنۈپ كەتتى. ئېچىدە: «بۇ ئاجايىپ قىسمەت ـ ھە! ئۇنى قەيەردىدۇر كۆرگەن- دەك قىلىمەنغۇ، نېمىدېگەن تونۇش!» دېگەن ئويلارغا كەلدى. باۋيۇي مومىسىدىن تىنچ ـ ئامانلىق سوراپ تەزىم بەجا كەلتۈر- گەندىن كېيىن، جيا ئانا ئۇنىڭغا قاراپ:

— ماڭ، بېرىپ ئاناڭغا سالام بېرىپ كەل، — دېدى. باۋيۇي بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ قايتىپ كەلگەندە، بايىقى كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يەڭگۈشلۈەتكەنىدى. ئۇستىگە چاچما گۈللۈك ئوچۇق قىزىل نىمكەش يەكتەك، بويىندا ئاۋۋالقىدەكلا زۇننار، ھېكمەتلىك قاشتېشى قۇلۇپ، تۇمار ۋە باشقا نەرسىلەر ئېسىقلىق ئىدى. چاچما گۈللۈك ماش رەڭ دارايى ئىشتان، پۇتىغا كىمخابتىن پەۋاز تۇتقان قارا مەخمەل پايپاق، قېلىن چەملىك توق قىزىل خەي كىيگەنىدى. ئۇنىڭ يۈزى پەردازلاپ قويغاندەك تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتكەن، لەۋلىرى ئەڭلىك سۈرگەن- دەك قىپقىزىل ئىدى. قاراشلىرىدا شوخلۇق، سۆزلەشلىرىدە يوشۇرۇن تەبەسسۇم ئەكس ئېتەتتى. ئۇنىڭدىكى تەبىئىي گۈزەل- لىك گويا ئەگسىم قاشلىرىغا يىغىلىپ، ۋۇجۇددىكى ھەممە ھېس- تۇيغۇلار ئۇنىڭ كۆز قىرلىرىغا جەملەشكەندەك ئىدى.

جيا ئانا كۈلۈپ تۇرۇپ باۋيۇيگە قاراپ:

— مېهمان بىلەن كۆرۈشمەي تۇرۇپلا كىيىملىرىڭنى يەڭ-گۈشلىۋېتىپسەنغۇ، بېرىپ سىڭلىڭ بىلەن كۆرۈشمەمسەن! — دېدى.

باۋيۇي تال چۈنقىتەك نازىنىن قىزنى كۆرۈش بىلەنلا، بۇ هامما ئاچام لىن خېنىمنىڭ قىزى بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، دەرهال ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى، ئاندىن ئۆز ئورنىغا قايتىپ بېرىپ قىزغا دىققەت بىلەن نەزەر تاشلىدى، ئۇ هەقىقەتەن هېچقانداق قىزلارغا ئوخشىمايتتى، ئۇ شۇنداق بىر قىز ئىدىكى:

تۇرار ئىدى ئەگمە قاشىن گويا تۇرۇپ، گويا تۇرمەي،
ئوينار ئىدى ئويچان كۆزى ۋە يا كۈلۈپ ۋە يا كۈلمەي.
تۇرۇشى گۈلناز مىسلى سۇغا ئەكسى ئورنىغان،
مېڭىشى خۇد تالى مەجنۇندۇر شامالدا ئويىنغان.
كۆڭلىنىڭ بىر كۆزى كۆپ بىگەن بېگىمنىڭ كۆڭلىدىن،
دىلى هەم ئۇچ هەسسە خەستە شىشى خېنىمنىڭ دىلىدىن.

باۋيۇي نەزەر سالغاندىن كېيىن:

— بۇ سىڭلىمنى قەيەردىدۇر كۆرگەندەك قىلىمەن، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ.

— جۆيلىمە، ئۇنى سەن نەدە كۆرەتتىڭ؟ — دېدى جيا ئانا.

— بەلكىم كۆرمىگەندىمەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈمسىرەپ، — لېكىن كونا تونۇشتەك، ئۇزاق ۋاقىت ئايرىلىپ كەتكەندىن كېيىن قايتا دىدار كۆرۈشكەندەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

— ياخشى! تولىمۇ ياخشى! بۇ سۆزۈڭدىن قارىغاندا، پاتلا چىقىشۇالغۇدەكسەن! — دېدى جيا ئانا.

باۋيۇي دەييۇيگە يېقىنراق سۈرۈلۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭغا يەنە بىر قېتىم دىققەت بىلەن نەزەر تاشلىدى ـ دە، سورىدى:

— سىڭلىم، بەلكىم سىز ئوقۇغاندۇرسىز؟.

— ئوقۇمىدىم دېسەمۇ بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى

دەيىۋي، — پەقەت بىر يىللا ئوقۇدۇم، ئاران بىرنەچچە خەتلا تونۇيمەن.

— سىڭلىمىزنىڭ ئىسىم ـ شەرىپى نېمىكەن؟ — دەپ سوردى باۋيۇي. دەيىۋي ئىسمىنى ئېيتىپ بەردى.

— لەقىمىڭىز چۇ؟

— لەقىمىم يوق.

باۋيۇي كۈلۈپ كەتتى، ئۇ:

— مەن سىزگە بىر لەقەم تەقدىم قىلاي، سىزگە ھەممىدىن بەك «قەلەمقاش» دېگەن لەقەم باب كېلىدۇ، — دېدى.

— سەن بۇ لەقەمنى قايسى كىتابتىن تاپتىڭ؟ — دەپ سوردى تەنچۇن.

— «قەدىمكى ھەم ھازىرقى شەخسلەر ۋە بۇيۇملار ھەققىدە تەپسىلات» تا ئېيتىلمىشچە: غەرب تەرەپتە «سۇرمە» دېگەن بىر خىل تاش بار ئىمىش، ئۇنى قاشلىق ئېتىدىغان قەلەم قىلىدىكەن. سىڭلىمىزنىڭ گويا تۇرۇلۇپ تۇرغاندەك قېشى سۇرمە بىلەن ياسالغاندەك ئىنچىكە ئىكەن، بۇ لەقەم ئۇنىڭ جىسمىغا باب كەلمەمدىكەن؟ — دېدى باۋيۇي. ئۇ يەنە دەيىۋيدىن:

— سىزدىمۇ قاشتېشى بارمۇ؟ — دەپ سوردى. كۆپچىلىك چۈشەنمەي ھەيران قېلىشتى، دەيىۋي: «ئۇنىڭ ئۆزىدە قاشتېشى بولغانلىقتىن، مېنىڭدىمۇ بولسا كېرەك دەپ سوراۋاتىدىغۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە:

— مەندە قاشتېشى يوق. سىزدىكى قاشتېشى بىر تەۋەرـرۈك، ھەممىلا كىشىدە بولۇۋەرمەيدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

بۇ گەپنى ئاڭلاش بىلەنلا باۋيۇينىڭ تەلۋىلىكى تۇتتى. ئۇ بوينىدىكى قاشتېشىنى يۇلۇپ ئېلىپ غەزەپ بىلەن پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىپ:

— تەۋەررۇكمىش تېخى! ئادەملەرنىڭ ئېسىل ـ پەسلىكىـنى پەرق قىلمايدىغان بۇ نېمىنى تېخى ئۇنداق ھېكمەتلىك،

بۇنداق ھېكمەتلىك دېيىشىدۇ! بۇنداق بىرنېمىنىڭ ماڭىمۇ كېرىكى يوق! — دەپ كايىپ كەتتى. ئەتراپتا تۇرغانلار قورقۇنچلىرىدىن قاشتېشىنى ئېلىۋېلىشقا ئالدىراپ كېتىشتى. جيا ئانا ئالمان - تالمان باۋيۇينى باغرىغا بېسىپ:

— ھەي، شور پېشانە! ئاچچىقىڭ كەلگەن بولسا، بىرەرىنى ئۇرۇپ - تىللاپ بولسىمۇ ئاچچىقىڭنى چىقارساڭ بولماسمىدى، نېمىشقا ئۆز جېنىڭنى ئۆزۈڭ يەرگە ئۇرىسەن؟ — دېدى.

— بۇ بىرنېمە ئاچا - سىڭىللىرىمنىڭ ھېچقايسىدا يوق، يالغۇز مەندىلا بار، نېمىدېگەن تېتىقسىزلىق. بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن مانا بۇ ھۆر پەرىدەك سىڭلىمدىمۇ يوق ئىكەن. بۇ زادى ياخشى نەرسە ئەمەس، — دېدى باۋيۇي ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ.

— بۇ سىڭلىڭدىمۇ ئەسلىي قاشتېشى بار ئىدى، لېكىن ھامما ئاچاڭ ۋاپات بولغان چېغىدا، سىڭلىڭدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، ئامالاج قاشتېشىنى بولسىمۇ ئۆزىگە ھەمراھ قىلىش ئۈچۈن بىللە ئەكەتكەن. بىرنېچىدىن، سىڭلىڭ ئۆزىنىڭ ۋاپاتدارلىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن، ئانىسىنىڭ تاۋۇتىغا ئانىسى ياخشى كۆرگەن نەرسىنى سېلىشى كېرەك ئىدى، ئىككىنچىدىن، رەھمەتلىك ھامما ئاچاڭنىڭ روھى شۇ قاشتېشىنى كۆرۈپ ياتسا، ئۇ قىزىنى كۆرگەندەك بولىدۇ. دەييۇيمۇ ماختانغۇسى كەلمەي، مەندە قاشتېشى يوق، دېگەندۇ. ئەمدى سەن ياخشىلىقچە ئېسىڭدا، بۇ بەقىلىقىڭنى ئاناڭ بىلىپ قالمىسۇن، — دەپ باۋيۇينى بەزلىدى جيا ئانا، ئاندىن دېدەكنىڭ قولىدىكى قاشتېشىنى ئېلىپ باۋيۇينىڭ بوينىغا ئۆز قولى بىلەن ئېسىپ قويدى. باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئويلىنىپ جىمىپ قالدى ۋە باشقا گەپ قىلمىدى.

شۇ پەيتتە ئىنىكىئانا كىرىپ كەلدى ۋە دەييۇينى قايسى ھۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇشنى سورىدى. جيا ئانا:

— باۋيۇينى ئېچكىرىدىكى قىشلىق ھۇجرىغا كۆچۈرۈپ قو-

يۇڭلار، ئۇ مەن بىلەن تۇرسۇن. دەييۇي قىزنى بولسا، ھازىرچە كۆك شايى شىرمەللىك ھۇجرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇڭلار، قىشنىڭ ئايىغىنى شۇ ھۇجرىدا ئۆتكۈزۈپ تۇرسۇن، باھار كەلگەندە يەنە باشقا ئۆيگە كۆچۈرۈپ قويارسىلەر.

باۋيۇي جيا ئانىغا يالۋۇردى:

— جېنىم مومام، مەن ئاشۇ كۆك شايى شىرمەللىك ھۇجرىنىڭ سىرتىدىكى كارىۋاتقا ئوبدانلا جايلىشىپ قالدىم، يەنە كۆچۈپ يۈرۈشۈمنىڭ نېمە ھاجىتى؟

جيا ئانا بىرپەس ئويلانغاندىن كېيىن:

— بوپتۇلا، — دەپ قوشۇلدى.

كەچتە، شىرىن دەييۇي بىلەن زىجۇەننىڭ تېخى دەم ئالمىغانلىقىنى بىلىپ، ئۇستۇېشىدىكى زىبۇزىننەتلەرنى ئېلىپ قويۇپ، ئاستا ئىچكىرىگە كىردى ۋە كۈلۈمسىرەپ سورىدى:

— خېنىم، نېمىشقا تېخىچە ئارام ئالمىدىلا؟

دەييۇي دەرھال ئۇنى تەكلىپ قىلىپ:

— كېلىڭ، ئاچا، ئولتۇرۇڭ، — دېدى. شېرىن كارىۋاتىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ ئولتۇردى.

— بۈگۈن دەييۇي خېنىمنىڭ كۆڭلى بەك پەرىشان، — دەپ گەپكە ئارىلاشتى زىجۇەن، — بايىاتىن يىغلاپ يېشى قۇرۇمىدى، «مەن كېلەر ـ كەلمەيلا ئاكىمىزنىڭ كېسىلىنى قوزغاپ قويدۇم. ھېلىمۇ ياخشى، قاشتېشى سۈنۈپ كەتمىدى، سەۋەبىلىك مېنىڭدىن ئۆتتى» دەپ كۆڭلى يېرىم بولدى، مەن نەسىھەت قىلىپ ئاران بېسىۋالدىم.

— ئانچە چېچىلمىسىلا، خېنىم، — دېدى شېرىن تەسەللى بېرىپ، — كېيىن بېرىپ بۈنىڭدىنمۇ كۈلكىلىك ئىشلارنى كۆرىدىلا. ئۇنىڭ بۈندىق قىلىقلىرىغا رەنجىيدىغان بولسىلا، بۈنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارغا رەنجىپمۇ جان توشۇتالمايلا، ئۇندىق ئىشلارنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا.

— توغرا دەيسىز، ئاچا، بۇ گېپىڭىزنى ئېسىمدە مەھكەم ساقلايمەن، ھېلىقى قاشتېشى قانداق پەيدا بولۇپ قالغان؟ — دەپ سوردى دەييۇي شىرىندىن. شىرىن:

— ئۇ قاشتېشىنىڭ قانداق پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئاڭلىشىمىزچە، تۇغۇلغان چاغدا ئاغزىدىن چۈشكەنكەن، يەنە تېخى تەييار كۆزىمۇ بار. ئۇنىڭ ئۆزىنى ئەكېلىپ كۆرسەتسەم ئاندىن بىلىسىز، — دېدى. دەييۇي دەرھال:

— بولدىلا، يېرىم كېچە بولۇپ كەتتى، ئەتە كۆرسەمىمۇ كېچىكمەيمەن، — دېدى.

ئۇلار بىرپەس مۇڭدىشىپ، ئاندىن ئارام ئېلىشتى.

ئەتىسى دەييۇي ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، جيا ئانىغا سالام بەرگەندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىگە سالامغا كەلدى. ئۇ كەلگەندە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ شىفېڭ جىنلىڭدىن كەلگەن خەتنى ھازىرلا ئوقۇپ چىقىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاكىسىنىڭكىدىن كەلگەن ئىككى خىزمەتكار ئايال بىلەن گەپلىشۋاتقانىدى. دەييۇي ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى، لېكىن تەنچۈن ۋە باشقىلار گەپ جىنلىڭ شەھىرىدە ئولتۇرۇشلۇق شۆجەمەتىدىن بولغان كىچىك ئاپىسىنىڭ شۆپەن دېگەن ئوغلى ئۇستىدە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلدى. شۆپەن ئۇلارغا ئىككى تۇغقان ئاكا ئىدى. ئۇ يېقىندا ئۆزىنىڭ دۆلەتمەن ۋە ھوقۇقدار ئائىلىسىگە يۆلىنىپ، كىمنىدۇر ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ھازىر ئۇنى يىگىتىيەن ۋىلايىتى مەھكىمىسى سوتقا تارتماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ تاغىسى ۋاڭ زېتىڭ بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، پايتەختكە چاقىرتىپ كېلىش مۇددىئاسى بارلىقىنى بىلدۈرۈپ، بۇ ياقتا ئادەم ئەۋەتكەن ئىكەن. دەييۇي ۋە ئۇنىڭ ئاچا ـ سىڭىللىرى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمىنىڭ چېگىش ئىشلار بىلەن بەنت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇ يەردىن قايتىپ چىقتى ـ دە، تۇل يەڭگىسى لى ۋەننىڭ ئۆيىگە كېلىشتى.

4 ـ باب خۇلۇمياۋ راھىبنىڭ چېگىش دېلو ئۇستىدە مۇھاكىمە قىلغانلىقى

جيا يۈيسۇن يىڭتيەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى بولۇپ كېلىشىگىلا، خۇن دەۋاسى ئۇستىدە سوراق قىلىشقا توغرا كەلدى. ئىككى ئائىلە بىر چۆرە قىزنى سېتىۋېلىش مەسلىسىدە جاڭجاللىشىپ، ھەر ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە يول قويمىغاچقا، ئاخىر تاياق ئاستىدا ئادەم ئۆلۈش مەسلىسى كېلىپ چىققانىدى. جيا يۈيسۇن يايىلارغا قاتىلنى سوراققا كەلتۈرۈشكە دەستەك بەرمەكچى بولغانىدى، ئەمما شۇ پەيتتە بىر ئىشكباقارنىڭ دەستەك بەرمەسلىككە كۆزى بىلەن ئىما قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. جيا يۈيسۇننىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپ، ئىشكباقارنى خىلۋەت بىر ھۇجرىدا يالغۇز ئېلىپ قالدى. ئۇنىڭدىن بايا نېمىشقا دەستەك بەرمەسلىككە ئىشارەت قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورۇدى، ئىشكباقار:

— جانابلىرى بۇ يەرگە شۇ مەنسەپكە مۇشەررەپ بولۇپ كەلگەن ۋاقىتلىرىدا، مەزكۇر ئۆلكىنىڭ «مەنسەپدارلىق تۈمارى» نى كۆچۈرۈپ ئالمىغانمىدىلا؟ — دەپ سورىدى.

— «مەنسەپدارلىق تۈمارى» دېگەن نېمە ئۇ؟ — دەپ سورىدى جيا يۈيسۇن ئالمان ـ تالمان.

— ياماڭ بوپتۇ! مۇشۇنىمۇ بىلمىسىلە، بۇ مەنسەپتە قانداق-مۇ ئۇزاق ئولتۇرالايدىلا؟ ھازىر يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ ھەرقانىدىقى شۇ يەردىكى ئابرۇيلۇق، دۆلەتلىك مۇتتەھەرلەرنىڭ رويخەتىنى تۈزۈۋالىدۇ، ھەممە ئۆلكىلەردە شۇنداق. مۇبادا ئۇقۇشماي ئاشۇنداقلارنىڭ بىرەرىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويىدىغان بولسا، ئەمەل ـ پەمەل دېگەنلەرغۇ بۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا جاننى ساقلاپ قېلىشمۇ تەس بولىدۇ، شۇڭا بۇ «مەنسەپدارلىق تۈمارى» دېيىلىدۇ.

لىدۇ، — ئىشكىباقار شۇنداق دېگىنىچە يېنىدىن ئۆزى كۆچۈ-رۈۋالغان «مەنسەپدارلىق تۇمارى» نى چىقىرىپ، جيا يۈيسۈنغا سۇندى. جيا يۈيسۈن قولىغا ئېلىپ كۆردى، بۇ مۇشۇ يەرلىك ئۇلۇغ جەمەتلىكلەر ۋە مەشھۇر ئەمەلدارلار توغرىسىدا يېزىلغان تەمسىل - ماقاللار ئىدى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن:

جيا پۇشتىنى جيا دېمە، بايلىقتا بىرلا،
سارايلىرى مەرمەردىن، ئاتلىرى تىللا.
ئافاڭگۇڭنىڭ كەڭلىكى ئوچ يۇز چاقىرىم،
جىنلىڭدىكى شى جەمەتى سغمايدۇ بەلكىم.

مەرمەر كارىۋات دۇڭخەيدە ئەگەر ئۆكسىسە،
جىنلىڭ ۋاڭدىن سورارمىش لۇڭۋاڭ ئۆتىنگە.
يىلىنى قىلغان باي - بايلىقات خاسىيەتلىك قار،
ئالتۇن - كۈمۈش، ئونچە - مارجان توپىدىنمۇ خار.

جيا يۈيسۈن قولىدىكىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئىشكىباقارغا قا-رىدى. ئىشكىباقار:

— بۇ تۆت خاندان بىر - بىرىگە ئىرماش - چىرماش بولۇپ كەتكەن، بىرىگە دەز كەتسە ھەممىسگىلا تەڭلا دەز كېتىد-دىغان، بىرىنىڭ تونىدا ھەممىسى تەڭلا تەرلەيدىغان تۇغقانلار-دىن. «يىلىنى قىلغان باي - بايلىقات خاسىيەتلىك قار» دېگەن مىسرادىكى «قار» (شۆ) دەل مانا مۇشۇ قاتىللىقتا ئەيىبلەنگەن ھېلىقى شۆ جەمەتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ قالغان ئوچ خاندانغىلا يۆلىنىپ قالماي، پايتەخت ۋە باشقا جايلاردىمۇ ئونىڭ نۇرغۇن تۇغقانلىرى، يار - بۇرادەرلىرى بار. خوش، ئەمدى جانابلىرى كىمنى قولىغا ئالماقچى؟ — دېدى.

جيا يۈيسۈن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ، بىرھازادىن كېيىن سورىدى:

— سېنىڭچە قانداق قىلساق بولىدۇ؟

— جانابلىرى ئەتە داتاڭغا سوراققا چىقىدىلا ـ دە، قۇرۇق تېرە تاراقشىتىپ، قاتىلنى دەررۇ كەلتۈرۈشكە دەستەك چۈشۈ-رىدىلا، پېقىر ئىشنى ئاستىرىتتىن پىشۇرۇپ قويىمەن. سىلى سوراق قىلغۇچىلارغا قاتىلنى «تۈيۈقسىز ئۆلدى» دەپ مەلۇم قىلىشقا بۇيرۇيدىلا، — دېدى ئىشكباقار.

ئەتىسى جيا يۈيسۈن داتاڭغا چىقتى، ئۇ قانۇننى قايرىپ قويۇپ بولۇشچە ھۆكۈم چىقاردى ـ دە، ئىشنى تۈگەتتى.

ئەمدى ئادەمنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن ھېلىقى بەگزادە شۆپەنگە كېلەيلى. شۆپەن 15 ياشلارغا كەلگەن، جىنلىڭلىق بولۇپ، كىچىك ۋاقتىدىلا ئاتىسىدىن يېتىم قالغان. شۆپەننىڭ ئانىسى ۋاڭ جەمەتىدىن بولۇپ، ھازىرقى پايتەختە ھەربىي ۋالىيسى ۋاڭ زېڭنىڭ سىڭلىسى ئىدى، ئۇ رۇڭگۇ قەسىرىدىكى جيا جېڭنىڭ ئايالى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن بىر تۇغقان ئاچا ـ سىڭىل. ئۇ ھازىر 50 ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ شۆپەندىن ئىككى ياش كىچىك باۋچەي ئىسىملىك بىر قىزىمۇ بار ئىدى. باۋچەي ئاق ـ پۈسىلاق، كېلىشكەن بىر قىز ئىدى. ئۇ كىتاب ئوقۇش ۋە خەت تونۇشتا ئاكىسى شۆپەندىن ئاسمان ـ پەلەك يۇقىرى تۇراتتى. ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، باۋچەي ئو-قۇشتىن كۆڭلىنى ئۈزۈپ، ئانىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئۈچۈن يېڭە ئىشى ۋە ئائىلە تىرىكچىلىكى قاتارلىق ئىشلارغا كۆڭۈل قويغانىدى.

بۇ ۋاقىتتا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دەۋا ئىشلىرىنىڭ تۈگىگەن-لىكىنى، شۆپەننى جيا يۈيسۈننىڭ قۇتۇلدۇرۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئاكىسىنىڭ ياقا يۇرت-لارغا كېتىپ، يېقىن تۇغقانلىرى بىلەن بېرىش ـ كېلىشىنىڭ ئازلاپ قالغانلىقىدىن ئىچى پۈشۈپ تۇرغانىدى. تۈيۈقسىز ئۇنىڭ-غا: «ھەمشىرىلىرى ئوغلى ۋە قىزى بىلەن پايتەختكە كەپتۇ، دەرۋازا ئالدىدا مەپىدىن چۈشۈۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلىشتى،

خۇشال بولغان ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سىڭلىسىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن دەرھال خىزمەتكارلىرى بىلەن مېھمانخانىغا چىقتى ۋە ئۇلارنى شۇ يەردە كۈتۈۋالدى. ئاچا ـ سىڭىللارنىڭ قانداق كۆرۈشكەنلىكىنى، قايغۇ ـ خۇشاللىقلىرىغا قانداق ئورتاقلاشقانلىقى توغرۇلۇق سۆزلەپ ئولتۇرمايمىز. شۇنىڭ بىلەن شۇ ئائىلىسى، ئانىسى، ئوغلى ۋە قىزى جيا قەسىرىدىكى شاپتۇللۇق باغقا جايلىشىپ قالدى.

5 ـ باب شۇ باۋچەيگە ھېكمەتلىك قاشتېشى بىلەن ئۇچرىشىش پەيتى كەلگەنلىكى

بىرنەچچە كۈندىن بېرى شۇ باۋچەينىڭ ئۆيىدە داۋالىنىپ ياتقانلىقى ۋە تېخى ئۇنى يوقلاپ بارالمىغانلىقى ئېسىگە چۈشۈپ، باۋيۈي شۇ تەرەپكە ئۆتمەكچى بولدى. ئۇ نەشپۈتلۈك ھويلىغا كەلدى. ئۇ ئالدى بىلەن شۇ ھاماما ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە كىردى، شۇ ھاماماچا دېدەكلەرگە يېڭنە ئىشىنى بۇيرۇۋاتاتتى. باۋيۈي ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ، ئامان ـ ئېسەنلىك سورىدى، ئاندىن:

— ئاكام ئۆيدە يوقمىدى؟ — دەپ سورىدى باۋيۈي.

— ئۇ ھازىر يۈگەنسىز ئات بولۇۋالدى، — دېدى شۇ ھاماما ئاچا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — كۈن بويى ئويۇندىن خالىي بولالماي تۇرغان يەردە، ئۇنى ئۆيدە ئولتۇرىدۇ دەمسىز؟

— ئاچام سەللىمازا ساقىيىپ قالغاندۇ؟

— ئېيتقىنىڭىزدەك بولسۇن، ئۇلۇشكۇن ئۇنى ياد ئېتىپ ئالاھىدە كىشى ئەۋەتكەن ئىكەنسىز، ئۇ ھازىر ئىچكىرىكى ئۆيىدە، كۆرۈشۈپ چىقىڭ. بىرەم ئولتۇرۇپ تۇرسىڭىز، مەن بۇ يەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ كىرەي، ئاندىن پاراڭلىشايلى.

باۋيۈي ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىگە قاراپ ماڭدى، ئىشكىتە نىمكەش قىزىل تاۋار پەردە ئېسىقلىق تۇراتتى. باۋيۈي

پەردىنى قايرىپ بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرىشى بىلەن تەڭ، كاڭدا يىگىنە ئىش قىلىپ ئولتۇرغان باۋچىيگە كۆزى چۈشتى. ئۇستىگە ھەسەل رەڭ قىشلىق نىمچە، ئاق ۋە سىرىق كالۇۋىتۇندىن كەشتە تىككەن قىرمىزى جىلىتكە، سارغۇچ كۆك دارايىدىن قىشلىق پۇرمە بەل كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى. ئۇنىڭ نىمكەش كىيىملىرى ئۇنچىلا پار - پۇر كۆرۈنمەيتتى، لەۋسۇرۇخ سۇرۇلمىگەن لەۋ-لىرى، تولۇن ئايدەك يۈزى، بۇلاقتەك كۆزلىرى ئۇنى بۆلەكچىلا نازاكەتلىك كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كەم سۆزلۈكىگە قاراپ، ئۆزىنى ئەتەي نادانلىققا سېلىۋالغانمىكىنە، دېسىڭىز، شۇكۇر - قانائەتچانلىقى ۋە زامان رەپتارىغا بېقىپ ئىش قىلىدىغانلىقىغا قاراپ، ئۆزىنى كەمتەر تۇتقانلىقى ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قېلىشىڭىز مۇمكىن ئىدى.

باۋيۇي بىرپەس كۆزەتكەندىن كېيىن:

— سەللىمازا ساقىيىپ قاپسىز، ئاچا! — دەپ باۋچەيدىن ھال سورىدى.

باۋچەي بېشىنى كۆتۈرۈپ باۋيۇينىڭ كەلگەنلىكىنى كۆ-رۈپ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئوبدانلا ساقىيىپ قالدىم، مېنى ياد ئېتىپ تۇرغانلىقى-ڭىزغا رەھمەت، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە تەبەسسۇم بىلەن باۋيۇينى كاڭغا تەكلىپ قىلدى، ئاندىن دېدەك قىز يېڭىبرگە قاراپ، — چاي كەلتۇر، — دېدى.

باۋچەي باۋيۇينىڭ بوينىدىكى چىلتەككە باغلاقلىق ئۆمۇر قۇلۇپى ۋە تىلتۇمارى، بۇنىڭدىن باشقا ئۇ تۇرەلگەن چېغىدىلا ئاغزىدا چىشلەپ چۇشكەن ھېلىقى ھېكمەتلىك قاشتېشىغا قارىدى ۋە:

— ئەتىدىن - كەچكىچە مۇشۇ قاشتېشىڭىز ئۇستىدە پاراڭ بولۇپ تۇرىدۇ، ھالا بۇگۈنكى كۈنگىچە سىنچىلاپ كۆرۈپ باقماپ-تىمەن، بۇگۈن تۇزۇككىنە كۆرۈۋالايچۇ، — دېدى - دە، يېقىنـ

راق سلجىپ كەلدى، باۋيۇيمۇ شۇ تەرەپكە سۇرۇلدى ۋە بويىنـ
دىكى ھېكمەتلىك قاشتېشىنى يېشىپ ئېلىپ باۋچەيىنىڭ قولىغا
بەردى. ئۇنىڭ چوڭلۇقى قۇشقاچ تۇخۇمىچىلىكلا بولۇپ، خۇددى
شەپەقتەك يالتىراق، سۇتتەك تىنىق، رەڭگارەڭ چېكىم - چېـ
كىم يوللۇق ئىدى.
باۋچەي بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن تاشنىڭ
ئوڭ تەرىپىنى ئۇرۇپ يەنە باشقىدىن سىنچىلاپ قارىدى:
«يوقالمىغاي ھەم ئەستە دائىم بولغاي،
ئەزىز ئۆمرۈڭ دۆلەتتە قايىم بولغاي»،
دەپ ئۇنلۇك ئىككى قېتىم ئوقۇدى، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ
يېڭىبىرگە قاراپ كۇلۇپ تۇرۇپ:
— سەن چاي ئەكىرىپ قويمايى، بۇ يەردە نېمىگە ھاڭۋېقىپ
تۇرىسەن؟ — دېدى.
— خېنىم ئوقۇغان ئىككى جۈملە سۆز خېنىمنىڭ بويىنىدـ
كى زۇننارىغا پۈتۈلگەن ئىككى جۈملە سۆز بىلەن بىر جۈپ
ئىكەن، — دېدى يېڭىبىر پىخىلداپ كۇلگىنىچە.
— ئاچىمىزنىڭ زۇننارىسىغىمۇ خەت پۈتۈلگەنكەن - دە،
قېنى، مەنمۇ كۆرەيچۇ، — دېدى باۋيۇي يېڭىبىرنىڭ سۆزىنى
ئاڭلاپ قېلىپ.
— ئۇمۇ بىرى ماڭا ھەدىيە قىلغان ئىككى جۈملە خاسىيەتـ
لىك سۆز ئىدى. كېيىن ئۇنى قولۇپقا ئويغۇزۇۋالدىم، بولمىسا
بۇ ئېغىر بىرنېمىنى ھەر كۈنى بوينۇمغا ئېسىپ يۈرۈشۈمنىڭ
نېمىمۇ قىزىقى بار دەيسىز! — دېدى باۋچەي.
ئۇ كۆكسىدىكى قاتار ئىزمىلارنى يەشتى ۋە ئىچىدىكى توق
قىزىل نىمچىسى ئۇستىدىن دۇر - گۆھەردەك چاقناپ، ئالتۇنـ
دەك پارقىراپ تۇرغان سىنەبەنتنى چىقىرىپ باۋيۇيگە سۇندى.
باۋيۇي دەرھال ئالتۇن قولۇپنى ئالىقىنىغا ئېلىپ قارىدى، دېـ
گەندەكلا ئۇنىڭ ئالدى - كەينىدە تۆتتىن خەت پۈتۈلگەنكەن،

بۇ سەككىز خەت بىر جۈپ ھېكمەتلىك بولۇپ تۇزۇلگەن. بۇ ھېكمەتلىك سۆز مۇنداق:

«ئايرىلمىغاي، تاشلانمىغاي تاكى ئەبەد.

داۋام قىلغاي ئۆمرۈڭ بولۇپ رەنا سۈپەت».

باۋيۇيمۇ كۆرۈۋېتىپ ئالتۇن قۇلۇپ ئۇستىدە قەيت قىلىنغان ھېلىقى ئىككى جۈملە سۆزنى ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقتى، ئاندىن ئۆزىنىڭكىنىمۇ ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقىپ:

— ئاچا، بۇ سۆزلەر راست دېگەندەكلا مېنىڭكىگە يېزىلغان سۆزلەرنىڭ جورى ئىكەن، — دەپ كۈلدى.

بۇ گەپلەر بولۇنۇۋاتقاندا، تالادا كىمنىڭدۇر بىرنىمە: «لىن دەيىۋي خېنىم كەلدى!» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

شۇ ئاۋاز بىلەن تەڭلا دەيىۋيمۇ ئىغاڭلاپ كىرىپ كەلدى. باۋيۇي دەيىۋينىڭ توق قىزىل تېۋىتلىك تاۋاردىن ئالدى ئوچۇق كۆرمە كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ:

— قار يېغىۋاتامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يېغىۋاتقىلى نەكەم، — دەپ جاۋاب بەردى پەگاھتا تۇرغان خىزمەتچى ئاياللار.

— ئۇنداق بولسا يېپىنچامنى ئەكېلىڭلار، — دەپ بۇيرۇدى باۋيۇي.

— ھە، قانداقكەن؟ مەن كېلىۋىدىملا، ئۇ كىشى كەتكىلى تۇردىغۇ، ئەنە، — دېدى دەيىۋي.

— مەن قاچان كېتىمەن دېدىم؟ يېپىنچامنى تەييارلاپ قويسۇن دەۋاتىمەن؟ — دېدى باۋيۇي.

شۇ ھامما ئاچا ئېسىل چاي ۋە تاماملار ھازىرلاپ، ئۇلارنى چاي ئىچىپ، مېۋە يېيىشكە ئېلىپ قالدى. باۋيۇي شۇ ھامماچىغا ئۇلۇشكۇن شەرقىي قەسىردە جيا جىننىڭ ئاغچىسى پىشۇرغان غاز تاپىنىنى راسا ماختاپ سۆزلەپ بەردى. شۇ ھامما ئاچا ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئۆزى تەييارلىغان غاز

تاپانلىرىدىن ئالدۇرۇپ، تېتىپ بېقىڭ، دەپ ئۇنىڭغا سۇندى.

— بۇنىڭغا شاراب بولسا ياخشى بولاتتى، - دېدى باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ.

شۆ هاما ئاچا ئېسىل شارابتىن ئەكەلدۇردى. باۋيۇي يەنە:

— ماڭا ئىسسىتىپ بېرىشنىڭ هاجىتى يوق، سوغۇق ئىچىشنى ياخشى كۆرىمەن، — دېدى.

— شارابنى ئۇنداق ئىچىشكە بولمايدۇ، سوغۇق ئىچسىڭىز خەت يازغاندا قولىڭىز تىترەيدىغان بولۇپ قالىدۇ، — دېدى شۆ هاما ئاچا.

— ئۇكام باۋيۇي، سىزنىڭ هەر خىل بىلىم تەھسىل قىلىۋاتقانلىقىڭىزغا ۋاي، شارابنىڭ ناهايىتى ئىسسىق ئىكەنلىكىنى بىلمەيتىڭىزمۇ؟ ئۇنى ئىللىتىپ ئىچسىڭىز تېز تارايدۇ، سوغۇق ئىچسىڭىز سوغۇق كېلىپ ئىچىڭىزدە ئۈيۈپ قېلىپ، ئىچكى ئەزالىرىڭىز بىلەن ئىللىتىسىز، بۇنداقتا سىزگە زىيان قىلىمامدۇ؟ بۇ ئادىتىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ، هەرگىز سوغۇق شارابنى ئىچمەڭ، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ. باۋيۇي بۇ گەپلەرنىڭ ئورۇنلۇق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ، قولىدىكى سوغۇق شارابنى قويۇپ قويدى ۋە ئىللىتىپ ئەكەلگەندىن كېيىن ئىچتى.

دەيىۋي گازىر چېقىپ ئولتۇرۇپ، تۈمشۇقىنى ئۇچلاپ كۈلۈپ قويدى. دەل شۇ چاغدا دەيىۋىنىڭ دېدەك قىزى شۆيەن دەيىۋىنىڭ قول ئاتەشدانىنى ئېلىپ كىرىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن دەيىۋي كۈلۈمسىرەپ:

— بۇنچە ئاۋارە بولۇپ ئاتەشدانىنى ئەۋەتىشكە سېنى بۇيرۇغان كىم ئۇ؟ بۇ يەردە مەن توڭلاپ قالاتتىممۇ؟ — دېدى.

— زىجۇەن ئاچام خېنىمنى توڭۇپ قالمىسۇن دەپ ئەۋەتكەنىدى، — دەپ جاۋاب بەردى شۆيەن.

دەيىۋي ئاتەشدانىنى قولىغا ئېلىپ ئېتىكىگە قويدى - دە، كۈلۈپ تۇرۇپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— سېنىڭ يۈمشاق قۇلاقلىقىڭغا ۋاي! ساڭا ئادەتتە ئېيتقان سۆزلىرىم ئۇ قۇلىقىڭدىن كىرىپ، بۇ قۇلىقىڭدىن چىقىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئەجەبمۇ قۇلاق سالىسەن، خانىمىڭ يارلىقىمىدىمۇ ئەتىۋار بىلىسەن! — دېدى.

باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، دەييۇي مۇشۇ باھانە بىلەن ئۆزىنى چېقىۋاتقانلىقىنى بىلگەن بولسىمۇ، پىخىلداپ كۈلۈپلا قويدى. دەييۇينىڭ مۇشۇنداق ئادەتلىنىپ قالغانلىقىنى باۋچەي بۇرۇندىن بىلەتتى، شۇڭا پەرۋا قىلمىدى. لېكىن، بايانىن جىم ئولتۇرغان شۆ ھاما ئاچا گەپكە ئارىلاشتى:

— ئادەتتە تېنىڭىز ئاجىز، سوغۇققىمۇ چىدىمايسىز، قىزلارنىڭ سىزدىن كۆيۈنگەنلىكى ياخشى ئەمەسمۇ؟

دەييۇي كۈلۈپ:

— سىلى ئۇقمايدىلا، ھاما ئاچا، بۇ ھېلىمۇ سىلىنىڭ ئۆيلىرى بوپقاپتۇ، ناۋادا يات كىشىلەرنىڭ ئۆيى بوپقالغان بولسا، خەق كايىپ كەتمەسمىدى؟ ئاتەشدانىنى ئۆيىدىن ئالاھىدە ئەپ كەلدى، چۆرە قىزلارنى بەكمۇ ئېھتىياتچان دەپ چۈشەنسىغۇ بىر گەپ، ئۇنداق بولماي، خەق مېنى ئەسلىي كېلىش - پەخەش بىرنېمىكەن دەپ قالمامدۇ؟ — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

— سىز تولىمۇ گۇمانخور ئىكەنسىز، مېنىڭ ئۇنداق خىيالىمۇ يوق، — دېدى شۆ ھاما ئاچا.

شۇ ئارىدا باۋيۇي ئۇچىنچى قەدەھنىمۇ كۆتۈرۈۋەتكەندى، لى ئىنىكئانا كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنى ئىچىشتىن توسىدى. باۋيۇي راسا مەززە قىلىۋاتقان چاغدا قانداقمۇ ئىچمەي تۇرالىسۇن؟ ئۇ ئىنىكئانىسىغا بىزەڭلىك بىلەن يالۇرۇپ تۇرۇۋالدى:

— جېنىم ئانا، مەن يەنە ئىككى قەدەھ ئىچسەم، ئىككىنچى ئىچمەيمەن!

— بۇگۈن ئۇلۇغ بېگىم ئۆيدە ئىكەنلىكىنى ئېسىڭىزدىن چىقىرىپ قويماڭ، دەرستىن ئىمتىھان ئېلىپ قالمىسۇن يەنە.

باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا كۆڭلى غەش بولدى-
دە، قولىدىكى قەدەھنى ئاستا قويۇپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە
ئولتۇرۇپ قالدى.

— ئولتۇرغانلارنىڭ پەيزىنى قاچۇرماڭ! — دېدى دەييۇي
شۇ ھامان، — تاغىمىز چاقىرىپ قالسا، ھامما ئاچام تۇتۇۋالدى
دېمەمسىز، — دەييۇي شۇ گەپلەرنى دەۋېتىپ باۋيۇينى نوقۇپ
تۇرۇپ، ئۇنى قېيىدىغىن دېگەندەك قۇلىقىغا كۈسۈرلىدى:

— ئۇ قېرى بىلەن كارىمىز بولمىسۇن! ئۆز كۆڭلىمىزنى
ئۆزىمىز ئېچىۋېرەيلى.

ئىنىكىئانا دەييۇينىڭ ئادەتتىكى مىجەزىنىمۇ ئوبدان بىلەت-
تى، شۇڭا ئۇ:

— لىن دەييۇي خېنىم، ئۆزلىرى ئۇنىڭغا يەل بەرمىسىلە،
سىلى نەسىھەت قىلسىلا، گەپلىرىنى ئاڭلايدۇ، — دېدى.

— مەن ئۇنىڭغا نېمىدەپ يەل بېرىدىكەنمەن؟ مېنىڭ خەققە
نەسىھەت قىلغۇچىلىكىم يوق، — دېدى دەييۇي سوغۇققىنا كۈ-
لۈپ، — سىز تولىمۇ ئاۋايلاپ كېتىدىكەنسىز، ئۇلۇغ ئاغىچا
خېنىممۇ ئۇنىڭغا شاراب ئىچكۈزۈپ كەلگەن. سىز شۇ ھامما
ئاچمىزنىڭ ئۆيىنى يات بىلىپ، بۇ يەردە شاراب ئىچىشنى
نالايىق كۆرۈۋاتامسىز، تېخى.

لى ئىنىكىئانا بۇ گەپكە تۇرۇپ تېرىكىپ بولۇپ، تۇرۇپ
كۈلدى ۋە:

— لىن دەييۇي خېنىمنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپ راست-
تىنلا پېچاقتىنمۇ ئىتتىك ئىكەن جۇمۇ، — دەپلا قويدى. باۋ-
چەيمۇ ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتى ۋە دەييۇينىڭ قوۋۇزىنى چىمداپ
قويۇپ:

— بۇ قەلەمقاش قىزنىڭ مۇشۇ ئاغزىزە، كىشىنى تۇرۇپ
ئولتۇرىدۇ، تۇرۇپ كۈلدۈرىدۇ، — دېدى.

— قورقماڭ، قورقماڭ بالام! سىز بۇ يەرگە كەلگەن بىلەن

سىزگە يېگۈزىدىغان تۈزۈك نەرسەم يوق، قورقۇپ كېتىپ يېگەن ئىككى تال نەرسە مەيدىگىزدە تۇرۇپ قالمىسۇن، خاتىرجەم ئە- چىۋېرىڭ، مانا مەن تۇرۇپتىمەن، — دېدى شۇ هامما ئاچا، ئاندىن خىزمەتكارلارنى يەنە بىرئاز شاراب ئىسىتىپ ئەكېلىڭ- لار، دەپ بۇيرۇدى - دە، باۋيۇيگە قاراپ سۆزىنى داۋاملاشتۇ- رۇپ، — مەنمۇ سىزگە هەمراه بولۇپ بىر - ئىككى قەدەھ ئىچىشىپ بېرەي، — دېدى. شۇ هامما ئاچىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ باۋيۇينىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

6 - باب «مودەن شىپاگى»نىڭ ئېسىل نەغمىلىرى رەنانىڭ دىلىنى ئويغاتقانلىقى

شۇ كۈنى ئۇچىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى. باۋيۇي ئەتىگەنلىك غىزادىن كېيىن، «ۋىسالنامە» نامىلىق كىتابنى ئې- لىپ، شاپتۇل تۈۋىگە جايلاشقان تاش ئۇستىگە كېلىپ ئولتۇ- رۇپ، كىتابنى ئېچىپ بېشىدىن ئاخىرىغىچە تەپسىلىي ئوقۇشقا كىرىشتى. ئۇ «خۇددى يامغۇردەك قۇيۇلدى قىپقىزىل گۈل بەرگى» دېگەن جۈملىگە كەلگەندە، غۇيۇلداپ كەلگەن شامال شاپتۇل چېچەكلىرىنى يامغۇردەك تۆكۈۋەتتى، ئۇنىڭ ئۇستۈپ- شى، كىتاب ۋە يەر چېچەك بەرگلىرى بىلەن تولدى. باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپ سىلكىندى ۋە دەسسىلىپ كەتمىسۇن دەپ ئاۋاي- لاپ، ئۇلارنى ئېتىكىگە ئېلىپ، كۆلگە ئەكېلىپ تۆكتى. چې- چەك بەرگلىرى سۇ ئۈستىدە لەيلىگىنىچە ئەتراپىشان چۈشۈرگە- سىدىن ئېقىپ چىقىپ كەتتى.

ئۇ يەنە ئۆز ئورنىغا يېنىپ كېلىپ، يەردە بىرمۇنچە چېچەك بەرگلىرى تۇرغانلىقىنى كۆردى. شۇ ئەسنادا كەينىدىن بىرى كېلىپ:

— بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى. باۋيۇي

كەينىگە بۇرۇلۇپ دەييۇينى كۆردى. دەييۇينىڭ مۇرىسىدە ئوتۇغۇچ، ئوتىغۇچىنىڭ سېپىدا شايى خالتا ۋە قولىدا سۇپۇرگە تۇراتتى.

— يەردە تۇرغان چېچەك بەرگلىرىنى سۇپۇرۇپ كۆلگە ئاپىرىپ تۆكۈۋېتىڭ. مەن ھېلى بىرمۇنچىسىنى تۆكۈۋېتىپ كەلدىم، — دېدى باۋيۇي.

— سۇغا تۆككىلى بولمايدۇ، — دېدى لىن دەييۇي، — بۇ يەردىكى سۇ پاكىزدەك كۆرۈنگىنى بىلەن، بۇ يەردىن ئېقىپ چىقىپ، خەقلەرنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتىدۇ. ئۇ يەرلەردە نېمىلەرنى يوق دەيسىز؟ چېچەك بەرگلىرى بۇلغىنىپ كېتىدۇ. ئاۋۇ بۇلۇڭدا مېنىڭ گۈل كۆمۈپ يۈرگەن بىر جايىم بار، بۇنى سۇپۇرۇپ، ماۋۇ شايى خالتىغا قاچىلاپ، شۇ يەرگە ئاپىرىپ كۆمۈۋېتەيلى. ئۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇيراقتا ئايلىنىپ كېتىدۇ- دە، پاكلىقى بويىچە قېلىۋېرىدۇ.

باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بەك خۇشال بولۇپ كەتتى.

— توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەن بۇ كىتابنى ئاپىرىۋېتىپ كېلىپ، ئاندىن سىزگە يارەملىشەي.

— نېمە كىتاب ئۇ؟ — دەپ سورىدى دەييۇي.

باۋيۇي بۇ سوئالنى ئاڭلاپ كىتابنى يوشۇرۇشقا ئالدىرىدى ۋە:

— «مۇرەسسە - مادارا» ، «ئىلمىي ئەزەم» دېگەن كىتابلار، — دەپ جاۋاب بەردى.

— سىز يەنە كۆز بويامچىلىق قىلىۋاتىسىز. ياخشىسى ماڭا ھازىرلا كۆرسىتىڭ، — دېدى لىن دەييۇي.

— سىزدىن قورقۇۋاتقىنىم يوق، سىڭلىم، كۆرىمەن دېسە- ڭىز مانا كۆرۈڭ، بىراق بىركىمگە زادى دەپ قويماڭ. بۇ بەلەن كىتاب ئىكەن، كۆرۈپلا قالدىڭىز، غىزا يېيىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالىسىز، — دېدى - دە، كىتابنى دەييۇيگە سۇندى.

دەيۇي قولىدىكى ئەسۋابلارنى قويۇپ قويۇپ، كىتابنى بىر باشتىن ۋاراقلاشقا باشلىدى، ئۇنىڭ كۆرگەنسېرى كۆرگۈسى كېلىپ، بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتەر - ئۆتمەيلا، بىرقانچە بابنى كۆرۈپ بولدى. كىتابنىڭ تىلى ئۇنى ھەيران قالدۇرۇپ، دىلىنى مەپتۇن قىلىۋالدى. ئۇ پۈتۈن زېھنىنى كىتابقا توپلاپ، سۆز- ئىبارىلىرىنى كۆڭلىگە تىزىپ ماڭاتتى.

باۋيۇي كىتابنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ:

— چېچەك بەرگىلىرىنى كۆمۈۋېتەيلى، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئۇلار چېچەك بەرگىلىرىنى كۆمۈۋېتىپ تۇرغىنىدا، شىرىن كېلىپ:

— ئۇ تەرەپتىكى ئۇلۇغ بېگىمنىڭ تاۋى يوق بولۇپ قاپتۇ، خېنىملارنىڭ ھەممىسى ئېسىنلىك سوراشقا ئۆتۈپ كېتىشتى. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىزنىمۇ بېرىپ يوقلاپ كەلسۇن دەۋاتىدۇ، تېز بېرىپ كىيىمىڭىزنى يۆتكەۋېلىڭ، — دېدى.

باۋيۇي كىتابنى ئېلىپ دەيۇي بىلەن خوشلاشتى ۋە كىيىمىنى يۆتكىمەك بولۇپ شىرىن بىلەن بىللە ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى.

دەيۇي باۋيۇينىڭ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ۋە ئاچا - سىڭىللىرىنىڭ ئۆيدە يوقلۇقىنى ئاڭلاپ، كۆڭلى پەرىشان بولدى. ئۇ ئۆز ھۇجرىسىغا قايتماقچى بولۇپ نەشپۈتلۈك ھويلىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە، ئىچكىرىدىن لەرزان چېلىنىۋاتقان نەي بىلەن ئېيتىلىۋاتقان ناخشا ئاڭلاندى. دەيۇي ئون ئىككى ئويۇنچى قىزنىڭ مەشىق قىلىۋاتقانلىقىنى پەملىدى. ئۇ بۇنداق ئويۇنلار بىلەن خۇشى يوق بولسىمۇ، لېكىن ئالدىغا قاراپ مېڭىۋەردى.

ئەسلىي تولىمانتى چىرايلىق گۈل - چىمەنگە بۇ ماكان،

ئەمدى بولدى ئۆي - ئىمارەت خانىۋەيران، باغ خاراب،

دېگەن مىسرالار ئوپئوچۇق ۋە دانە - دانە بولۇپ ئۇنىڭ قۇلىقىغا

ئۇچۇپ كىردى. دەييۇي بۇ مىسرالارنىڭ ئىنتايىن مۇڭلۇق ۋە ھېسسىياتقا باي ئىكەنلىكىنى ئاڭلىدى، شۇ زامات قەدىمىنى توختىتىپ، قۇلاق سېلىپ سىنچىلاپ تىڭشاشقا باشلىدى.

ۋادەرىخا، نە ئاجايىپ مەنزىرە بۇ خۇش زامان،
قايسى ھويلا دىل ئازارسىز شادلىنىپ توي ئوينىغان؟

دەييۇي بۇ ئىككى مىسرانى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇددى ئەس - ھوشىنى يوقتىتىپ قويغاندەك بولۇپ، ئۆزىنى تېخىمۇ تۇتالماي قالدى - دە، يېنىدا تۇرغان تاش ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىغىنىچە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ قەدىمكى شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندا يادىدا قالغان تۆۋەندىكى مىسرالار بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى:

سۇ ئېقىپ، گۈللەر توزۇپ كەتكەي ساڭا قىلماي ۋاپا.

شۇنداقلا، ئۇ بايا كۆرۈپ ئۆتكەن «غەربىي ھۇجرا» دېگەن كىتابتىكى:

«توزىغان گۈل بەرگىدىن قىزاردى سۇ، كەتتى بىراق،
قالدۇرۇپ يۈرەكتە كۆپ دەردۇپىراق»،

دېگەن مىسرالار يادىغا كېلىپ، كۆز ئالدىغا توپلىنىشقا باشلىدى. ئۇ يۈقىرىقى مىسرالار ئۈستىدە تەپسىلىي ئويلىنىپ، ئىختىيارسىز كۆزلىرىدىن ياش تامچىلاشقا باشلىدى.

7 - باب لىن دەييۇينىڭ ھەسرەتكە مۇپتىلا بولغانلىقى

جيا جېڭىنىڭ قىچقارتىشى بىلەن باۋيۇي چىقىپ كېتىپ كۇن بويى كەلمىگەنلىكىنى ئاڭلاپ، دەييۇيمۇ تەشۋىشلەندى. كەچلىك غىزادىن كېيىن باۋيۇينىڭ يېنىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنى تېپىپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپ باقماقچى بولدى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كېتىۋاتقاندا، باۋيۇينىڭ

بىغىغا باۋچەينىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سوغدىشىپلا كەينى-
دىن ماڭغانىدى، ئەترەپشان كۆۋرۈكىگە كېلىشىگە، خىلمۇخىل
سۇ قۇشلىرىنىڭ كۆلچەكتە چۆمۈلۈشۈۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈش-
تى. ئاجايىپ چىرايلىق رەڭگارەڭ قۇشلارغا ھەۋىسى كېلىپ،
بىرپەس قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئارامبەخش ھويلىغا قاراپ مېڭە-
ۋىدى، دەرۋازا تاقاقلىق ئىكەن، دەييۇي ئىشىك قاقتى.
شۇ تاپتا، چىڭۈبن بىلەن يىغىن ئىككىسى تاكاللىشىپ
قېلىپ قېيىدىشىپ تۇرغىنىدا، باۋچەي كېلىپ قالغانىدى،
چىڭۈبن ئاچچىقىنى باۋچەيدىن چىقىرىۋېلىش ئۈچۈن، ھويلىدا
ئۆزىچە غودۇڭشۇپ:
— ئىشى بولمىسا - بولمىسۇن، ھەدىسىلا كېلىپ ئولتۇ-
رۇۋېلىپ، بىزنى يىرىم كېچىگىچە ئۇخلاتقۇزمايدۇ! — دەپ
تۇرۇشىغا، بىر كىم ئىشىك قېقىپ قالدى. چىڭۈبىنىڭ تېخىمۇ
ئوغىسى قاينىاپ، كىملىكىنىمۇ سۈرۈشتۇرۇپ تۇرمايلا، —
ئۇخلاپ قېلىشتى، ئەتە كېلىڭلار! — دەپ جاۋاب بەردى.
دەييۇيمۇ چۆرىلەرنىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇلار
بىر- بىرى بىلەن ئوينىشىپ ئادەتلىنىپ قالغان ئىدى. ھويلىدە-
كى چۆرىلەر مېنىڭ ئاۋازىمنى ئاڭلىماي قېلىپ، باشقا چۆرىلەر-
دىن بىرەرسىمكىن دەپ ئىشكىنى ئاچمىغان ئوخشايدۇ، دېگەن
ئوي بىلەن، ۋارقىراپراق:
— مەن، نېمىشقا ئىشكىنى ئاچمايسىلەر؟ — دېدى. قې-
رىشقاندەك، چىڭۈبن ئۇنىڭ ئاۋازىنى پەرق ئېتەلمەي:
— مەيلى كىم بولسا بولسۇن، ئوتتۇرانچى غوجام ھېچكىم-
نى كىرگۈزمەڭلار، دەپ جېكىلىگەن! — دەپ تېرىكتى.
دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ غۇچچىدە
ئاچچىقى كەلدى. ئۇنىڭدىن ۋارقىراپراق سوراپ جېدەل قىلماق-
چىمۇ بولدى، لېكىن: «تاغا - ئاچاملارنىڭ ئۆيى ئۆز ئۆيۈمدەك
بولسىمۇ، مەن بەربىر يات، ئاتا - ئانام ئۆلۈپ كەتكەن، باشقا

تايانچىم يوق، بۇلارنىڭ قولىغا قالدىم. راستتىنلا قېيىدايدىغان بولسام سەتچىلىك بولىدۇ» دەپ بىرپەس ئويلىنىپ قالدى ۋە كۆزىدىن ياش تامچىلىدى. ئۇ يا بۇ يەردىن كېتەلمەي، يا تۇرالماي ئىككىلىنىپ تۇراتتى، ئىچكىرىدىن كۈلكە ـ پاراڭ ئاۋازلىرى قالدى. سىنچىلاپ قۇلاق سېلىۋىدى، باۋيۇي بىلەن باۋچەيىنىڭ ئاۋازى ئىكەن. دەييۇينىڭ تېخىمۇ ئوغىسى قاينىدى، نېرى- بېرى ئويلاپ تېخىمۇ كۆڭلى بۇزۇلدى. ئۇ مۇخلاردىكى شەبنەمنىڭ سوغۇق بولۇشىغا ۋە گۈل ـ گىياھلار ئارىسىدىن ئۇرغان سوغۇق شامالغا قارىماي، تامنىڭ بۇلۇڭىدىكى گۈل سايىسىدە ئۆزى يالغۇز ھەسرەت بىلەن ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ بۇقۇلداپ تۇرۇۋەردى.

دەييۇي بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى، ئىشىك تەرەپتىن تىرىقلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى، ئىشىكتىن باۋچەي چىقىپ كەلدى. باۋيۇي، شېرىن بىر توپ ئادەم ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇشتى. دەييۇي بېرىپ باۋيۇيدىن سورىماقچى بولدى، لېكىن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۇنى خىجىل قىلىپ قويماي دەپ، بىر چەتكە داجىپ تۇردى. باۋچەي ئۆتۈپ كەتتى، باۋيۇي ۋە باشقىلار كىرىپ كېتىپ، دەرۋازا تاقالدى. دەييۇي كەينىگە بۇرۇلۇپ دەرۋازىغا كۆز سېلىۋىدى، كۆزىدىن ياش تامچىلىدى.

زىجۇەن، شۇيەنلەر ئادەتتە دەييۇينىڭ خۇيىنى بىلەتتى. دەييۇي بىكارچىلىقتىن زېرىككەن چاغلىرىدا قاپىقىنى تۇرۇۋالاتتى ياكى بولمىسا ئاھ ئۇراتتى، ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوق كۆزلىرىدىن زادىلا ياش قۇرۇمايتتى. زىجۇەن بىلەن شۇيەن ئىككىسى ئۇنىڭ خۇيىغا كۆنۈپ قېلىپ، نېرى ـ بېرىسىنى سۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرمايدىغان، ئۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. دەييۇي كارىۋاتنىڭ شادىسىغا يۆلەنگىنىچە تىزلىرىنى قۇچاقلاپ، كۆزىدىن ياش ئەگمەي تۇرغان پېتى، خۇددى ياغاچ ھەيكەلدەك قېتىپ، تەڭ كېچىگىچە ئولتۇ-

رۇپ، ئاخىر ئۇخلاپ قالدى.

8 ـ باب گۈيفېينىڭ زۇمرەت شېھاگدا كېپىنەك ئوينىغانلىقى

ئەتىسى تۆتىنچى ئاينىڭ يېگىرمە ئالتىنچى كۈنى ئورما مەزگىلى ئىدى. قەدىمدىن كېلىۋاتقان ئادەت بويىچە ئورما مەزگىلى باشلانغان كۈنى ھەممەيلەن رەڭگارەڭ سوۋغىلارنى تەييارلاپ، گۈل ـ گىياھ مۇئەككىلىگە ئاتاپ نەزىر قىلىشاتتى. چۈنكى، ئورما مەزگىلى ئۆتۈشى بىلەن ياز تۇرۇمى باشلىناتتى. گۈللەر توزۇپ، گۈل ـ گىياھ مۇئەككىلى داجىيەتتى ـ دە، ئۇنى زىيانپەت بىلەن ئۇزىتىشقا توغرا كېلەتتى. ھەرەم ئۆيلەردە بۇ ئادەت تېخىمۇ ئەۋج ئالغانىدى، شۇڭا نەزەرباغدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئەتىگەن تۇرۇشتى. باۋچەي، يېڭچۇن، تەنچۇن، شېچۇن ۋە دېدەك قىزلار باغدا ئوينىشىپ يۈرەتتى، يالغۇز دەيىۋىلا كۆرۈنمەيتتى.

— سېڭلىم دەيىۋي كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ئەجەبمۇ ئېرىنچەك قىزكەن ئۇ، شۇ چاغقىچە ئۇخلاۋېرىدىغان، — دېدى يېڭچۇن.

— سىلەر تۇرۇپ تۇرۇڭلار، ئۇنى سۆرەپ بولسىمۇ ئەكېلىمەن، — دېدى باۋچەي.

ئۇ باشقىلارنى شۇ يەردە تاشلاپ، بامبۇكزار سارايغا قاراپ يول ئالدى. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، باۋيۈينىڭ بامبۇكزار سارايغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. باۋچەي تۇرۇپ قېلىپ: «باۋيۈي بىلەن دەيىۋي كىچىكىدىنلا بىللە چوڭ بولغان، بۇ ئاكا ـ سېڭىللار بىر ـ بىرىدىن ئانچىۋالا قاچمايدۇ، بىرـ بىرىنى زادىلىق قىلىشتىنمۇ قاچمايدۇ. تۇرۇپلا خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتسە، تۇرۇپلا خاپا بولۇشۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەيىۋي تولىمۇ خودۇكچان، خويى تۇتۇپ قېلىشقا ئارانلا تۇرىدۇ. شۇ

تۇرقىدا مەنمۇ سوغدىشىپلا كىرسەم، باۋيۇيمۇ ئوغايسىزلىنىدۇ، دەييۇيمۇ گۈمان قىلىدۇ، ياخشىسى قايتىپ كېتەيلا» دەپ ئويلاپ، كەينىگە ياندى.

باۋچەي باشقا ھەمشىرىلىرىنى ئىزدەپ كېتىۋېتىپ، بىر جۇپ كېپىنەكنى كۆرۈپ قالدى. خۇددى يەلپۇگۈچتەك ئۆرلەپ-پەسلەپ، كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرۈپ، شامالغا قارشى لەپىلدەپ يۇرۇشەتتى. باۋچەي تۇتۇۋېلىپ ئويىنىماقچى بولۇپ، يېڭىدىن يەلپۇگۈچنى چىقىرىپ، چىمەنلىككە ئېتىلدى. بايىقى كېپىنەكلەر بىر ئۆرلەپ، بىر پەسلەپ، ئۇيان ئۇچۇپ، بۇيان ئۇچۇپ ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇشتى. بۇنىڭغا قىزىقان باۋچەي پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، قوغلىشا - قوغلىشا كۆل بويىدىكى زۇمرەت شىپاڭغىچە كەلدى، تەرلەپ - تەپچىپ، ھاسىراپ - ھۆمۈدەپلا كەتتى. باۋچەينىڭ تۇتۇشتىن رايى قايتىپ، ئەمدىلا ياناي دەپ تۇرۇشىغا، شىپاڭدىن بىر كىملەرنىڭ غودۇڭشۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى.

بۇ شىپاڭنىڭ تۆت تەرىپىدىن ئەگىم سالاسۇنلۇق سەيلە ئايۇنىي ئىدى، ئۇ كۆل ئۇستىگە ياسالغان، تۆت تەرىپى نەقىش ئويۇلغان رۇجەكلىك بولۇپ، كۆزنەكلىرىگە قەغەز يەملەنگەنىدى. باۋچەي قەدىمىنى توختىتىپ، ئۇياقتىكى گەپكە قۇلاق سالدى:

— قارىغا، سىز يىتتۇرۇۋەتكەن ياغلىق مۇشۇ بولسا كېرەك. مەڭ، ئېلىڭ، سىزنىڭ ئەمەس بولسا، جيايۇەن غوجامغا ياندۇرۇپ بېرەي.

— مېنىڭ بولماي ئەمىسە! ئەكە، ماڭا بەر.

— ماڭا نېمە سۆيۈنچە بېرىسىز؟ بولمىسا، بىكارغا تېپىپ بېرەمتىم؟

— ساڭا سۆيۈنچە بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلدىمغۇ، سېنى ئالدىمايمەن.

— مەن تېپىپ بەرگەندىكىن، ئەلۋەتتە ماڭا سۆيۈنچە بېرىدىغۇ. سىز. لېكىن ھېلىقى تېپىۋالغان كىشىگىمۇ سۆيۈنچە بېرەرسىز.

— تولا ۋالاقلىما، ئۇ غوجاملاردىن تۇرسا، بىزنىڭ نەرسىمىزنى تېپىۋالسا ئەلۋەتتە ياندۇرۇپ بېرىدۇ، ئۇنىڭغا نېمىدەپ سۆيۈنچە بېرەتتىم؟

— ئۇنىڭغا سۆيۈنچە بەرمىسىڭىز، ئۇنىڭغا نېمە دەيمەن؟ ئۇچۇ، سۆيۈنچە بەرمىسە بەرمىگىن، دەپ ماڭا يېنىشلاپ تاپىلىغان تۇرسا.

— بوپتۇلا، مېنىڭكىنى ئاپىرىپ بەر، سۆيۈنچە بولسۇن. بىرىكمگە دەپ قويمايسەن جۇمۇ؟ قەسەم ئىچ.

— بىرىكمگە دەپ قويسام، ئاغزىمغا مەرەز چىقسۇن، ياخشى كۆن كۆرمەي ئۆلەي! ۋىيەي، بىز گەپلىشۈپرىپتۇق، بىرىكم ئاستا كېلىپ، گېپىمىزگە تالادا قۇلاق سېلىپ تۇرغان بولمىسۇن يەنە. رۇجەكلەرنى ئېچىۋېتەيلى، بىرىكم بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرغانلىقىمىزنى كۆرسىمۇ، پاراڭ سېلىشۈېتىپتۇ دەپ قالسۇن. يېقىن كەلسە، بىزمۇ كۆرۈپ قالىمىز ـ دە، گېپىمىزنى توختىتىمىز.

باۋچەي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى ۋە كۆڭلىدە: «قەدىمدىن تارتىپ شۇ كەمگىچە، ئوغرى ـ بۇزۇقلارنىڭ ھېلىسى كۆپ بولىدىغانلىقى راست ئىكەن ـ دە! رۇجەكنى ئېچىۋېتىپ مېنىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى كۆرۈپ قالسا، ئۇلار ئىزا تارتمامدۇ؟ گەپ قىلغان ئاۋازىغا قارىغاندا، باۋيۈينىڭ ئۆيىدىكى شاۋخۇڭغا ئوخشايدۇ. ئۇ ئەزەلدىن چوڭچى، راسا ھېيلىگەر قىز ئىدى، بۇگۈن ئۇنىڭ تىلى قىسىلىدىغان يېرىنى ئاڭلاپ قالدىم. ئادەم جان ئاچچىقىدا ئۆزىگە يانىدۇ، ئىت جان ئاچچىقىدا تامدىن سەكرەيدۇ، دېگەن بىكار گەپ ئەمەس ئىكەن. چاتاق تۇغۇلغانىنىڭ ئۇستىگە ماڭىمۇ سەتچىلىك بولىدۇ. شۇ تۇرقىدا

داجىپ كېتەي دېسەم، داجىپ كېتەلمەيدىغان ئوخشايمەن، ئۇ-نىڭدىن كۆرە كۆز بويىاپ قۇتۇلۇپ كېتىش ئامالىنى قىلايلا» دەپ ئويلىدى ـ دە، «تاق ـ تاق» قىلىپ ئەتەي قاتتىق دەسسەپ:

— قەلەمقاش! قېنى، مەن بىر كۆرەيچۇ، نەگە مۆكۈ-ۋالىسىزكىن! — دەپ كۈلگەن پېتى قەستەن ئىلگىرىلەپ مېڭە-ۋەردى.

شىياۋخۇڭ باۋچەينىڭ جۇئېر رۇجەكنى ئېچىشىغا، باۋچەينىڭ ھېلىقىدەك دەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىككىسى داڭقېتىپ قېلىشتى.

— ئېيتىڭلارچۇ، سىلەر دەييۇي خېنىمنى نەگە مۆك-تۇرۇپ قويدۇڭلار؟ — دەپ سوردى باۋچەي ئۇلاردىن.

— نەدە دەييۇي خېنىمنى كۆرۈپتۇق؟ — دېدى جۇئېر.

— مەن يېڭىلا ئۆستەڭنىڭ نېرىقى تەرىپىدە تۇرۇپ دەييۇي خېنىمنىڭ مۇشۇ يەردە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ سۇ ئويناۋاتقانلى-قىنى كۆرگەنىدىم. مەن ئاستا بېرىپ ئۇنى قورقۇتاي دەپ يېنىغا كېلەر ـ كەلمەيلا، مېنى كۆرۈپ قېلىپ، كۈنچىقىشقا ئەگىشى بىلەنلا كۆزدىن غايىب بولدى. ھەرقاچان ئېچكىرىسىگە مۆكۈنۈ-ۋالغان نېمە، — دېدى باۋچەي ۋە ئەتەي شىياڭغا كىرىپ ئىزدەپ كۆردى، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ كېتىۋېتىپ، كۆڭلىدە: «بۇ ئىشنى ياپتى قىلىپ ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولدۇم، بۇ ئىككىسى نېمە-دەپ قىلىشتىكىنىتاڭ؟» دەپ ئېچىدە كۈلدى.

شىياۋخۇڭ باۋچەينىڭ گېپىگە قاراپ، راست ئوخشايدۇ، دەپ ئىشىنىپ قالدى، باۋچەي ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، جۇ-ئېرنى يېنىغا تارتتى:

— چاتاق بولدى! دەييۇي خېنىم بۇ يەردە ئولتۇرغان بول-سا، گېپىمىزنى چوقۇم ئاڭلاپ قالدى.

جۇئېرمۇ خىلىغچە ئۇندىمەي تۇرۇپ قالدى. شىياۋخۇڭ:

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دېدى.

— ئاڭلاپ قالسا ئۇنىڭ نېمە چاتىقى، ھەركىم ئۆز ئىشىنى بىلسە بولدى، — دېدى جۇئېر.

— باۋچەي خېنىم ئاڭلاپ قالغان بولسىغۇ مەيلى ئىدى، دەييۇي خېنىم كىشىگە نەشتىرىنى سانجىپلا تۇرىدۇ، كۆڭلى بەك ئىنچىكە، ئۇ ئاڭلاپ قېلىپ پاش قىلىپ قويسا قانداق قىلىمىز؟ — دېدى شياۋخۇڭ.

ئىككىسى سۆزلىشىۋاتقاندا، بىرى كەلدى. ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى.

9 ـ باب چېچەك كۆمۈلگەن جايدا دەييۇينىڭ پەريات چەككەنلىكى

شۇ كۈنى لىن دەييۇي كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمەي چىققاچقا، ئەتىسى ئورنىدىن ۋاقچىرەك تۇردى، ھەمشىرىلىرىنىڭ باغدا گۈل ـ گىياھ مۇئەككىلىنى ئۆزىتىش سەيلىسى قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، باشقىلار مېنى ئەجەبمۇ ھۇرۇن ئىكەن، دەپ قالمىسۇن دەپ، ئالمان ـ تالمان يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ تالاغا چىقتى. ئەمدىلا ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، باۋيۇي دەرۋازىدىن كۈلۈپ كىرىپ كەلدى.

دەييۇي كەينىگە قاراپ، زىجۇەنگە تاپىلاپ:

— ئۆينى يېغىشتۇرۇۋېتىڭ، شايى قاپاقتىن بىرنى يېپىپ قوي، قارلىغاچ چاڭگىسىغا كىرىۋالغاندىن كېيىن پەردىنى چۇشۇرۇپ، شىر تاش بىلەن باستۇرۇپ قوي، كۈجە كۆيدۈرۈپ بولۇپ، ئىسرىقدانىنى يېپىپ قوي، — دەپ تالاغا ماڭدى.

ئۇ باۋيۇيگە قاراپمۇ قويماستىن، باشقا ھەمشىرىلىرىنى ئىزدەپ ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى. باۋيۇي ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ، تۆنۈگۈنكى ئىش توغرۇلۇق شۇنداق قىلىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىنىپ قالدى ـ دە، ئىختىيارسىز دەييۇيگە سوغدىشىپ

مېڭىۋەردى.

دەييۇي كۆرۈنمىگەنلىكى ئۈچۈن، باۋيۇي ئۇنى بىر يەرگە مۆكۈۋالغان ئوخشايدۇ دەپ قالدى بولغاي، «بىر - ئىككى كۈن تەخىر قىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاچچىقى بېسىلغاندىن كېيىن بارساممىكىن» دەپ ئويلىنىپ قالدى. باۋيۇي يەرگە كۆز يۈگۈ-رۈتۈۋىدى، خېنە، ئانار چېچەكلىرى توزۇپ يەرگە تاۋاردەك يېيىلىپ كېتىپتۇ. «ئۇنىڭ ئاچچىقى تۇتۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، چېچەكلەرنى يىغىشتۇرۇۋاتكىلىمۇ كەلمەپتۇ، مەن يىغىشتۇرۇپ قويايى، ئەتە ئۇنىڭدىن سوراپ كۆرەيلا» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى. باۋيۇي تۆكۈلگەن چېچەكلەرنى ئېتىكىگە يىغدى، تاغ ئېشىپ، سۇ كېزىپ، دەل - دەرەخ ۋە گۈل - گىياھلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، قايسى كۈنى دەييۇي بىلەن شاپتۇل چېچەكلە-رىنى كۆمۈپ قويغان يەرگە قاراپ ئۇدۇل ماڭدى.

باۋيۇي چېچەك كۆمۈلگەن جايغا كېتىۋېتىپ تېخى قاپتال-دىنمۇ ئۆتمىگەنىدى، نېرىسىدىن پەرياد چەككەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. بىر كىم ناله قىلىپ، كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئەزگۈدەك يىغلاۋاتاتتى. باۋيۇي: «قايسى ئۆيىنىڭ چۆرە قىزىكىنە، ئازار يەپ، بۇ يەرگە كېلىپ يىغلاۋاتقان» دەپ ئويلاندى - دە، قەدىمى-نى توختىتىپ، ئۇنىڭ يىغا - نالىسىغا قۇلاق سالدى:

توزىدى گۈللەر سولىشىپ قاپلىدى يەرنى خازان،
كەتتى ئاندىن رەڭ - پۇراقلار، كىم ئاڭا چەككەي پىغان؟
ئۇزىدۇ پەرۋاز قىلىپ راۋاقنى بويلاپ بەرگىلەر،
تولدى لەرزان ئويىنغان توزغاققىمۇ گۈلپەردىلەر.
كەتتى، ئېسىت، باش باھار، ھەرىم قىزى چەكتى ئازاب،
كىمگە ئېيتىپ دەرد - ئەلەمنى، كىمدىن ئالغاي ئۇ جاۋاب؟
قولىدا بار ئوتىغۇچى، چىقتى قايرىپ پەردىنى،
كۆڭلى ئۇنىغايمۇ ئۇنىڭ دەسسەشكە گۈلنىڭ بەرگىنى؟
دەيدىكەن ئۆزىنى خۇشبۇي قارىياغاچ ۋە تال - سۆگەت،

توزسا شاپتۇل ۋە ئەينۇل، ئاڭا كەلگەي نېمە دەرد؟
ئاتقۇچە ئېسەندە شاپتۇل، يەنە ئەينۇلمۇ چېچەك،
كىم قېلىپ، كىملەر كېتۇر ھەرمەدە، ئۆزگەرسە پەلەك؟
كەلدى قارلىغاچ بېكىلا لىم بېشىغا چاڭگا توزۇپ،
بىرەھىم قىلدى زايە گۈللەرنى مەيلىچە ئۇزۇپ!
بەلكى ئېسەندە يەنە گۈل ئۈزگىلى قارلىغاچ كېلۇر،
ئانغىچە ۋەيران بولۇپ يۇرت كەتكىننى نە بىلۇر؟
ئۆتسە دائىم ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن شۇنىرغان ئېچىدە،
خۇددى شەمشەردەك ئۇرۇلغان قىش ـ زىمىستان ئېچىدە.
باش باھار گۈل ـ غۇنچىلار سۈرگەي ئۆمۈر قانچە زامان،
چىقسا بوران ھەرقاچان گۈل بەرگىنى قىلغاي خازان.
ئاچمىقى گۈلنىڭ ئاسان، گۈل چېھرىگە يەتمەك قىيىن،
مېنى تاشلاپ ئوتقا، گۈلنى قوينىغا ئالدى زېمىن.
ئوتىغۇچ قولۇمدا، تەنھا يىغلىدىم پىنھانە مەن،
بەرگسىز گۈل شېخىدا داغ قالدۇرۇپ يىگانە مەن.
ئۆچتى كاككۇكلار ساداسى، كەلدى زاۋالىمۇ يېتىپ،
ئوتىغۇچ مۇرەمدە ياندىم ئۆيگە ئىشكىنى ئېتىپ.
تۇرىدۇ چىراغ پىلىلداپ، خەقمۇ يېڭىدىن ئۇخلىغان،
چېكىدۇ پەنجىرنى يامغۇر، كات ـ تۆشەكمۇ مۇزلىغان.
دېمىگىن نېچۈن چېكەرسەن بۇنچە كۆپ دەردۇئەلەم؟
ئاغرىدى ئېچىم باھارغا، رەنجىدىم باھارغا ھەم:
كېلىشىدىن كېتىشى تېز، بەختىدىن جىق ئەلەمى،
كېلىدۇ جىم، كېتىدۇ جىم، ئۇن ـ تىنىشسىز قەدىمى.
كەلدى تالادىن كېچە ناخشا ساداسى مۇڭلىنىپ،
گۈلمىكىن، بۇلبۇلمىكىن ئۇ، قاپتۇ روھى قورۇنۇپ؟
مەيلى گۈل بولسۇن، نە بۇلبۇل كى، ئەجەلگە يوق ئامال،
سورىسام سەۋەبىنى گۈلمۇ خجىل، بۇلبۇلمۇ لال.
ئارمىنىم بەرسە قانات، يەتسەم ئىگەمنىڭ مېھرىگە،

گۈل بىلەن كەتسەم ئۇچۇپكەم بىللە ئاسمان قەھرىگە.
بەلكى ئاسمان قەھرىگە ئۇچۇپ يېتەرمەن، خەيرىيەت!
بارمىدۇ ئاندا، قەيەردە خۇشپۇراق گۈلگە لەھەت؟
بولمىسا، گۈل جىسمىنى شايى كېپەنگە ئالغۇلۇق،
پاك توپا قوينىغا گۈلنى دەپنە قىلىپ سالغۇلۇق.
پاك تۆرەلدىك، پاكلىغىچە كەت يەنە سەن پاك سۈپەت،
بۇلغىماي زاتىڭنى لايدا، ساقلا ئەسلىڭنى ئەبەد.
سەن بۇگۈن بولدۇڭ ۋاپات، كۆممەك مېنىڭدۇر ئەجرىم،
كىم بىلىپتۇ قايسى كۈنى مېنى كۈتەر ئەجىلىم؟
گۈلنى كۆمسەم خەق بۇگۈن مېنى ئەخمەق دەپ كۈلۈر،
بىلمىدىم تاڭ، ئەتە ئۆلسەم كىم كېلىپ مېنى كۆمۈر؟
باق ئەنە چىن پۈتمىسەڭ توزماقتا گۈللەر بەرگىسى،
غۇنچە بوي قىزنىڭ مانا شۇ ئەجىلى تولغان كېزى.
بىر كۈنى باھار پۈتەركى غۇنچە بوي قىزمۇ تۈگەر،
گۈل توزۇپ، ئادەم ئۆلۈپ بولسا خاراب، نامى ئۆچەر!

باۋيۇي بۇ نەزمىنى ئاڭلاپ، داڭقېتىپ يىقىلىپ چۈشتى.
لىن دەيىۋي تۇنۇگۈن ئاخشام چىكۈۋىننىڭ ئىشىك ئاچمىغانلىقىنى باۋيۈيدىن گۇمان قىلغانىدى. ئەتىسى خۇددى كۈتۈپ تۇرغاندەك، گۈل - گىياھ مۇئەككىلىنى ئۇزىتىش پەيتى توغرا كېلىپ قالدى. باھار تۈپەيلى ھەسرەتلىرى قوزغىلىپ، توزغان چېچەكلەرنى كۆمۈپ قويۇشقا ماڭدى. ئۇ ئىختىيارسىز ھەسرەتلىنىپ يىغلىۋەتتى ۋە ئاغزىغا كەلگىنىچە «چېچەك كۆمۈش نەزمىسى» نى ئوقۇغانىدى. باۋيۇي قاپتالدا تۇرۇپ بۇنى ئاڭلاپ قالدى، ئاۋۇال بېشىنى لىڭشىتىپ نادامەت بىلدۇردى، كېيىن «گۈلنى كۆمسەم خەق بۇگۈن مېنى ئەخمەق دەپ كۈلۈر، بىلمىدىم تاڭ، ئەتە ئۆلسەم كىم كېلىپ مېنى كۆمۈر؟ بىر كۈنى باھار پۈتەركى غۇنچە بوي قىزمۇ تۈگەر، گۈل توزۇپ، ئادەم ئۆلۈپ بولسا خاراب، نامى ئۆچەر!» دېگەن مىسرالارنى ئاڭلاپ،

ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ قاپتالغا يىقىلدى ـ دە، قوينىدىكى چىچەك بەرگىلىرى چىچىلىپ كەتتى.

دەيىۋي كۆڭلى يېرىم بولۇپ تۇراتتى، قاپتالدىنمۇ ھەسرەت ساداسى ئاڭلاندى، كۆڭلىدە: «كىشىلەر مېنى مەستانىلىك كېسىلى بار، دەپ زاڭلىق قىلاتتى، مېنىڭدىن باشقىمۇ مەستانە ئادەم بار ئوخشىمامدۇ؟» دەپ ئويلىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىۋېدى، باۋيۇي كۆرۈندى. لىن دەيىۋي:

— تۇڤي! — دەپ تۇكۇردى، — كىمكىن دەپتىمەن، باغرى تاش، ئۆلۈم كەلمىگەن، — لېكىن «ئۆلۈم كەلمىگەن» دېگەن سۆزنى چىقىرا ـ چىقارمايلا ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى ـ دە، بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى.

باۋيۇي شۇ يەردە بىرپەس ناله قىلىپ تۇرغاندا، دەيىۋىنىڭ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئۆزىدىن نېرى داجىغانلىقىنى بىلدى. باۋيۇيمۇ بۇنداق تۇرۇۋېرىشنىڭ مەنىسى يوقلۇقىنى پەملەپ، ئۇستۇېشىنى قېقىشتۇردى ـ دە، قاپتالدىن چۇشۇپ، كەلگەن يولى بىلەن ئارامبەخش ھويلىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ ئالدىدا دەيىۋىنىڭ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭغا يېتىشۋالدى ۋە:

— بۇگۈن بۇنداق بولغاندىن كۆرە، دەسلەپتىلا شۇنداق بولسىچۇ؟ — دېدى ئاھ ئۇرۇپ.

دەيىۋي بۇ گەپ بىلەن ئىختىيارسىز قەدىمىنى توختاتتى ۋە كەينىگە ئۆرۈلۈپ:

— دەسلەپتە قانداق ئىدى، بۇگۈن قانداق بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى. باۋيۇي:

— دەسلەپتە، سىز كەلگىنىڭىزدە مەن سىزگە ئويۇن ـ كۈلكە قىلىشىپ بېرەتتىم. مەن ئامراق كۆرگەن نەرسە سىزگە كېرەك بولۇپ قالسا، بېرىۋېتەتتىم، مەن ياخشى كۆرگەن غىزا-

نى سىزنىڭمۇ ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭىزنى ئاڭلىسام، شۇئان شۇ پېتى ئېلىپ قويۇپ ئولتۇراتتىم. بىر جۈزىدا غىزا يەپ، بىر كارىۋاتتا ئۇخلىشاتتۇق. چۆرىلەر ئويلاپ يېتەلمىگەن نەرسىدىن سىزنى خاپا بولۇپ قالمىسۇن دەپ، چۆرىلەرنىڭ ئورنىدا مەن غېمىنى قىلىپ قويماتتىم. مەن ئېچىمدە: «بىز ئىككىيلەن كىچىكىمىزدىن تارتىپ چوڭ بولغۇچە، مەيلى يېقىن ئۆتەيلى، ئىناق بولايلى، ئىش قىلىپ ئاخىرىغىچە ئەپ ئۆتكەندىلا باشقىلاردىن ئوبدان ئىكەنلىكىڭىزنى بىلگىلى بولىدىكەن» دەپ ئويلايتتىم. بۇگۈنكى كۈندە سىز چوڭ بولۇشىڭىز بىلەن ئىستەكلىرىڭىزمۇ چوڭىيىپ، مېنى كۆزىڭىزنىڭ قارىغىمۇ ئالماس بولىدىغانلىقىڭىزنى ئويلىماپتىمەن. «باۋچەي ئاچا دەمسىز»، «فېڭجەي ئاچا» دەمسىز، ئەنە شۇنداق يېگانىلەر قەلبىڭىزدىن ئورۇن ئېلىۋالغان، ئۇچ ـ تۆت كۈنلەپ كۆرۈنمەي يۈرۈيدىغان بولۇۋالىدىكىز. بىكارلا ئۆزۈمنى ئاۋارە قىلىپ يۈرۈپتىمەن، بۇ دەردىمنى كىمگىمۇ ئېيتارمەن! — دەپلا ئىختىيارسىز يىغلىۋەتتى.

ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىدىن كۆڭلى ئېرىگەن دەيىۋي ئۆزىنى تۇتالماي كۆزلىرىنى ياشلاپ گەپ قىلماي بېشىنى سىلىپ تۇردى ۋە تۇنۇگۈن ئاخشامقى ئىشنى ئاللىقاچان يادىدىن چىقىرىپ قويۇپ، سۆزگە كىرىشتى:

— بۇنداق دەيدىغان ئادەم، مەن بارغاندا، نېمىشقا چۆرىلەرگە ئىشكىنى ئاچتۇرمايسىز؟

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ ھەيران بولدى باۋيۇي، — مەن شۇنداق قىلغان بولسام، شۇ تۇرقىلا ئۆلەي!

— قاق سەھەردە «ئۆلەي»، «تىرىلەي» دەۋېرىدىكەن. بۇنداق سۆزنى دېيىشتىن يا ھەزەر ئەيلىمەيدىكەن! بار بولسا بار دەڭ، يوق بولسا يوق دەڭ، نېمىدەپ قەسەم ئىچىسىز؟ — دەپ كايىپ كەتتى دەيىۋي.

10 ـ باب گۇمانخور قىزنىڭ ئىشتىياقى ئاشقانسىرى ئىشقنى سىنىغانلىقى

باۋيۇي شىرىندىن تۇنۇگۇن نېمە ئىشلارنىڭ بولغانلىقىنى سورىدى. شىرىن:

— تۇنۇگۇن خانىش ھەرەم ئاغىسى شيا بېگىمدىن بىر يۇز يىگىرمە سەر كۈمۈش چىقارتىپتۇ. نازاپەت ئىبادەتخانىسىدا بەشىنچى ئاينىڭ بىرىنچى كۈنىدىن ئۇچىنچى كۈنىگىچە ئۇچ كۈن چاڭچىلە ئويناتتىم، نەزىر ـ چىراغ قىلىشقا بۇيرۇپتۇ، يەنە تاۋۇز چاغىنى ئۇچۇن ھېيتىلىقمۇ ئىنئام قىپتۇ، — دېدى ھەم چۆرە قىزنى بۇيرۇپ، تۇنۇگۇن ئىنئام قىلىنغان نەرسىلەرنى ئاچىقتۇردى. باۋيۇي بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە:

— باشقىلارنىكىمۇ مۇشۇنداقمىكەن؟ — دەپ سورىدى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بۇلاردىن باشقا يەنە بىر دانە خۇشبۇي قاش مۇتكە، بىر دانە ھېقىق تەكىيە ئىنئام قىپتۇ. چوڭ بېگىم، ئاغىچا خېنىم، ھامما ئاچىلارغىمۇ يەنە بىردىن خۇشبۇي قاش مۇتكە تېگىپتۇ. باۋچەي خېنىمنىڭ سىزنىڭكىگە ئوخشاش. لىن دەيىۋي خېنىم، يىڭچۇن خېنىم، تەنچۇن خېنىم، شىچۇن خېنىملارغا بىر تالدىن يەلپۇگۇچ ۋە تەسۋى تەگكەن ئوخشايدۇ، — دېدى شىرىن.

— بۇ قانداق بولغىنىكىنە؟ — دەپ كۈلدى باۋيۇي، — دەيىۋي قىزنىڭ مېنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولماي، باۋچەي ئاچامنىڭ ئوخشاش بولۇپ قاپتا! يەڭگۇشلىنىپ قالمىغاندۇ؟

— تۇنۇگۇن ئەكەلگەندە، — دېدى شىرىن، — ھەربىر ئۇلۇشكە ھەركىمنىڭ ئىسمى پۈتۈكلۈك تۇرسا، يەڭگۇشلىنىپ قالامدۇ؟ سىزنىڭكى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە ئىدى، مەن

ئەكېلىپ قويدۇم. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەتە سىزنى تاڭ سەھەر-دىلا ئوردىغا كىرىپ ئىلتىپاتقا رەھمەت ئېيتىپ چىقسۇن، دەيدۇ.

— ئەلۋەتتە بىر كىرىپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ، — دېدى باۋيۇي ۋە زىجۇەننى قىچقاردى، — ماۋۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ دەييۇي قىزغا ئاپارغىن. ماڭا ئىنئام قىلىنغان نەرسىلەر ئەكەن، يارانقىننى ئېلىپ قالسۇن دېدى، دېگىن.

زىجۇەن «خوپ» دەپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى، بىرپەستىن كېيىن يېنىپ كىرىپ:

— خېنىم تۇنۇگۇن ماڭىمۇ تەگدى، غوجام ئۆزى ئېلىۋەرسۇن دەيدۇ، — دېدى.

باۋيۇي ئۇنى ئېلىپ قويۇشقا بۇيرۇدى. ئۇ يۇز - كۆزىنى يۇيۇپ، جيا ئانىنىڭ يېنىغا سالامغا ماڭغان ئىدى، ئالدىدىن دەييۇي چىقىپ كەلدى. باۋيۇي دەرھال دەييۇينىڭ يېنىغا بېرىپ كۈلدى:

— ماڭا بەرگەن نەرسىلەردىن سىزنى تاللىۋالسۇن دېسەم، نېمىشقا تاللىۋالمىدىڭىز؟

دەييۇي باۋيۇيگە بولغان تۇنۇگۇنكى خاپىچىلىقىنى ئاللىقاچان يادىدىن چىقىرىۋېتىپ، بۈگۈنكى ئىشلارنى نەزەردە تۇتقاچقا:

— مېنىڭ زۇۋۇلام ئۇنچىلا چوڭ ئۇزۇلمەپتىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى، — باۋچەي خېنىمغا مېنىڭ تەڭ كەلگۈچىلىكىم يوق. «ئالتۇن» دەمدۇ، «قاشتېشى» دەمدۇ، ئۇنداق نەرسىلەر ماڭا نېسىپ بولماپتىكەن. بىز دېگەن بىر ئەرزىمەس ئوت - خەشەك - دە!

ئۇنىڭ «ئالتۇن» بىلەن «قاشتېشى» نى تىلغا ئالغانلىقىدىن باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە دەرھال گۇمان چۈشتى:

— باشقىلار شۇنداق دېسىمۇ دېگەندۇ، ئەگەر مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇنداق ئىش كەچكەن بولسا، تەڭرى تۆپەمدىن ئۇرسۇن،

مېنى يەر يۈتسۇن، ئۆمۈرۈڭايەت ئادەم بولماي كېتەي!
— قەسەم ئىچمەك. ماڭمۇ ئايان، كۆڭلىڭىزدە «سىڭىل» بولسىمۇ، لېكىن «ئاچا» نى كۆرگىنىڭىزدە، يەنە «سىڭىل» نى ئۇنتۇپ قالىسىز، — دېدى دەييۇي.
— ئۇ سىزنىڭ گۇمانخورلۇقىڭىز، مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئەمەس.
ئۇلار پاراڭلىشىۋاتقاندا باۋچەي ئۇياندىن كېلىپ قالدى، ئىككىسى ئۆز يولىغا كېتىشتى. باۋچەي كۆرگەن بولسىمۇ، كۆرمەسكە سېلىپ، يەرگە قارىغىنىچە ئۆتۈپ كەتتى.
دەييۇي ئاغرىپ قالغانلىقتىن، باۋيۇي بەك بىئارام بولدى. پات - پات كېلىپ ھال سوراپ تۇردى. بۇ ھال دەييۇيگە قىزىق تۇيۇلدى. ئۇ:
— سىز بېرىپ ئويۇنىڭىزنى كۆرۈۋېرىڭ، ئۆيدە قېلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دېدى.
جاڭ دەرۋىشنىڭ ئۆيىلەپ قويۇش توغرىسىدا تۇنۇگۈن قىلغان گەپلىرىدىن كۆڭلى غەش بولۇپ تۇرغان باۋيۇي ئەمدى كېلىپ دەييۇيدىن بۇنداق گەپنى ئاڭلىشى بىلەن ئويلىنىپ قالدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ئىچ پۈشۈقى يۇز ھەسسىلەپ ئېشىپ كەتتى. باشقىلارنىڭ ئالدىدا بولسا، ھەرگىز بۇنچىلىك خاپا بولۇپ كەتمەس ئىدى، باشقىلارنىڭ بۇنداق گەپنى قىلىشى بىر نورى، لېكىن بۇ گەپنىڭ دەييۇينىڭ ئاغزىدىن چىقىشى ئۇنىڭغا قاتتىق تەگدى، شۇڭا چىرايى بىردىنلا تۇتۇلدى - دە:
— بىكارلا سىز بىلەن تونۇشۇپتىكەنمەن! بولدى ۋەسسالام! — دېدى.
— مەن بىلەن بىكارلا تونۇشۇپسىزما؟ — دېدى دەييۇي مىيىقىدا كۈلۈپ، — مېنىڭدە خەقنىڭكىدەك سىزگە لايىق كېلىدىغان نەرسە يوق - دە!
بۇ گەپ چىقىشى بىلەن باۋيۇي يېقىن كېلىپ، يۈزمۈيۈزلا

سوردى:

— بۇ گەپىڭىزچە، تەڭرى تۆپىسىدىن ئۇرسۇن، يەر يۈتـ
سۇن دەپ مېنى قارغىماقچى بوپسىز ـ دە؟

بۇ گەپنى دەييۇي دەماللىققا چۈشىنەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— قايسى كۈنىلا مۇشۇ توغرىدا قەسەم قىلغانىدىم. بۇگۈنـ
مۇ شۇ گەپنى زادى بىر تەكرارلاتماقچىمۇ سىز؟ مېنى «تەڭرى تۆپەمدىن ئۇرسا، يەر يۈتسا» سىزگە نېمە پايدىسى تېگەتتى؟ — دېدى يەنە باۋيۇي.

دەييۇي مانا شۇ سۆز بىلەنلا ئۇ كۈندىكى گەپنى ئاندىن ئېسىگە ئالدى. بۇگۈن ئۆزى خاتا گەپ قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىچىمۇ پۈشتى ھەم ئىزامۇ تارتتى ـ دە، بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى ۋە:

— سىزنى قارغىماقچى بولغان بولسام، مېنى تەڭرى ئۇرـ
سۇن، يەر يۈتسۇن، بۇنداق دېيىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ جاڭ دەرۋىشنىڭ ئۆيلەپ قويۇش توغرۇلۇق قىلغان تۈنۈگۈنكى گەپلـ
رىنى ئۇقمەن. ئۆزىڭىزنىڭ خەيرلىك نىكاھىڭىزغا كاشىلا بوـ
لۇۋاتىدۇ دەپ خاپا بولۇپ، ئاچچىقىڭىزنى مەندىن ئالماقچى بوپـ
سىز ـ دە!

باۋيۇينىڭ كىچىكىدىنلا سىڭىپ قالغان تەلۇلىك خۇيى بار ئىدى، كىچىكىدىنلا دەييۇي بىلەن ئاپاق ـ چاپاق بولۇپ، بىرـ
بىرىگە ئېچەكىشىپ قالغانىدى. ئەمدىلىكتە ئىشىنىڭ ئەلمىـ
تەلمىنى ئانچە ـ مۇنچە ئۇقۇپ قالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىدئەت كىتابلارنىمۇ ئوقۇپ باققان، ئۇنىڭ نەزىرىدە يېقىن ـ يورۇقلـ
رىنىڭ ئۆيلىرىدە كۆرگەن رەنا قىزلاردىن دەييۇيگە يېتەلىگۈچـ
لىكلىرى يوق ئىدى. شۇڭا، ئاللىقاچان كۆڭلىدە ئىشتىياق باغلىغان بولسىمۇ، ئاغزىدىن چىقىرالماي يۈرەتتى. ھەرقاچان خۇشاللىقى تۇتقانەك ياكى ئاچچىقى كەلگەندەك قىلىپ ئاستىرـ
تىن چېكىپ باقاتتى. دەييۇينىڭمۇ شۇنداق تەلۇلىك مىجەزى بار

ئىدى، ئۇمۇ ياسالمىلىق بىلەن چېكىپ كۆرەتتى. ئۇمۇ ئۆز كۆڭلىدىكىنى يوشۇرۇپ، بۇمۇ ئۆز كۆڭلىدىكىنى يوشۇرۇپ، ياسىمىلىق بىلەن بىر - بىرىنى سىنىشاتتى. ئارىلاپ- ئارىلاپ چىرتىك - پىرتىك ئىشلار تۈپەيلىدىن تاكاللىشىپ قالىدىغان ئىشلارمۇ چىقماي قالمىدى.

شىرىن باۋيۇينىڭ چىرايىنىڭ سارغىيىپ، كۆزلىرىنىڭ بۆلەكچىلا بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— يانجۇەتسىڭىز، دەيىۋي خېنىمنىڭ يۈزىگە سەتچىلىك بولمامدۇ؟

بۇ گەپ يىغلاۋاتقان دەيىۋينىڭ يۈرىكىدىكىنى ئىزھار قىلغاندەك بولدى. دەيىۋي باۋيۇينىڭ شىرىنچىلىكىمۇ بولالمىغانلىقىنى كۆرۈپ، يۈرىكى ئېزىلىپ، تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپ كەتتى. ئىچى تىت - تىت بولۇپ كەتكەچكە، جايىدىلا ئىچكەن يالغان رەيھان سۈيىنى «ھۆ» قىلىشى بىلەنلا قۇسۇۋەتتى. زادى جۇەن ئالمان - تالمان كېلىپ قولياغلىقىنى تۇتقانىدى، كەينى- كەينىدىن «ھۆ» قىلىۋېرىپ، ياغلىق چىلىق - چىلىق سۇ بولۇپ كەتتى. زىجۇەن:

— ھەرقانچە خاپا بولسىلىمۇ، خېنىم، ئۆزلىرىنى ئاسرىغانلىرى تۇزۇك. بايا دورا يەپ، سەل ئوبدان بولۇپ قالغانتىلە، مانا ئەمدى، باۋيۇي غوجام بىلەن تاكاللىشىپ قېلىپ، دورىنى ياندۇرۇۋەتتىلە، كېسەللىرى قوزغىلىپ قالسا، باۋيۇي غوجامنىڭ كۆڭلى يېرىم بولمامدۇ؟ — دېدى. بۇ گەپمۇ باۋيۇينىڭ يۈرىكىدىكىنى ئىزھار قىلغاندەك بولدى. ئۇ دەيىۋيمۇ ھەتتا زىجۇەنچىلىكىمۇ بولالمىدى، دېگەن ئويغا كەلدى. لېكىن دەيىۋي چىرايى قىزىرىپ، كۆبجۇپ، يىغلىغانسېرى ئۆپكىدەپ باراتتى. تارام - تارام ياشلىرىغا قوشۇلۇپ، چىپ - چىپ تەرلەپ بوشىشىپلا كەتتى. باۋيۇي بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆز - ئۆزىگە:

«بايا ئۇنىڭ بىلەن تاكاللاشمىساممۇ بولغانكەن، ئۇنىڭ بۇ دەر-دىنى يا مەن تارتىشىپ بېرەلمەيدىكەنمەن» دەپ پۇشايمان قىل-دى- دە، كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىدى. بۇ ئىككىسى-نىڭ يىغا - نالىسىدىن شىرىننىڭ يۈرىكى ئېزىلدى. ئۇ باۋيۇي-نىڭ مۇزلاپ كەتكەن قولىنى سىلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا يىغلىماڭ دەپ كۆڭۈل ئېيتماقچىمۇ بولدى، لېكىن بىر تەرەپتىن باۋيۇينى بىرنېمىدىن خورسىنىپ ئىچى ئاداپ كەتمىگىيدى دېسە، يەنە بىر تەرەپتىن دەييۇينىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويماي دەپ ئېيتالا-ماي، ئىككى ئاردا تەڭلىكتە قالدى. شىرىن ئىككىسى بىلەن يىغلاشنى خوپ كۆرۈپ، دەييۇينىڭ قولىنى قويۇۋەتتى. زىجۇەن قەي قىلىۋېتىلگەن دورىنى ئېرىغدىۋەتكەچ، يەلپۇگۈچ بىلەن دەييۇينى بوشقىنا يەلپۇپ تۇراتتى. قارىسا، ئۇچىلىسى زۇۋان سۇرۇشمەي ئۆز ئالدىغا يىغلىشۋاتقان، ئۇنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇ-لۇپ، ياغلىقىنى ئېلىپ كۆز يېشىنى ئېرىتتى.

خىزمەتكار مومايلار دەييۇينىڭ ھۆكۈمرەپ يىغلاپ قەي قىلغانلىقىنى، باۋيۇينىڭ قاشتېشى يانجىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ھاپىلا - شاپىلا ئالدى تەرەپكە چېپىشىپ بېرىپ، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىشتى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ماجىرا-دىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالماقچى بولۇشتى. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۇلارنىڭ رەسمىي بىر ئىش تەرىقىسىدە مەلۇم قىلغىنىغا قاراپ، نېمە دەردۇبالا بولغانلىقىنى بىلىشەلمەي، باغقا مېڭىشتى. بۇنىڭدىن ئىچى تىتىلداپ كەتكەن شىرىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمنى نېمە بىئارام قىلىپ يۈرۈي-دىغاندۇ، دەپ زىجۇەندىن ئاغرىندى، زىجۇەنمۇ شىرىننى كىشى ئۇڭۇتىپ مەلۇم قىلغان ئوخشايدۇ دەپ شىرىندىن ئاغرىندى. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كىرىپ كېلىشتى، قارىسا باۋيۇيمۇ گەپ قىلماي، دەييۇيمۇ زۇۋان سۇرمەي تۇرۇشقان، سورىسىمۇ ھېچ ئىش يوق. شۇنىڭ بىلەن بۇ دەردۇبالانى شىرىن بىلەن

زىجۇەن ئىككىسىگە ئارتىپ، ئىككىسىنى بىرپەس تىللاپ تەنبىھ بەردى. ئىككىسى گەپ - سۆز قىلىشماي ئاڭلاپ تۇرۇشتى. ئاخىرى جيا ئانا باۋيۇينى ئېلىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا تىنچىشتى.

ئىككىسىنىڭ خاپا بولۇشۇپ قالغانلىقىنى كۆرگەن جيا ئانا ئىچى تىتىلداپ ئاغرىنغان هالدا:

— مەن شور پېشانە قاچانلاردا گۈناھ قىلغان بولغىيدىم؟ قېرىشقاندەك ماڭا دۈچ كەلگەن بۇ غەرەز ئۇقماس ئىككى كۈشەندە بىرەر كۈنمۇ كۆڭلۈمنى ئارام تاپقۇزمىدى. «كۈشەندىلەر تېپىشماي قويماس» دېگەن ماقال راست ئىكەن. قاچان مېنىڭ كۆزۈم يۇمۇلۇپ، تىنىقىم ئۈزۈلگەندە، ئىككىسى غەلۋە قىلىشىپ ئالەمنى باشلىرىغا كىيىسىمۇ كۆزۈم كۆرمەيتتى، قېرىشقاندەك يا مېنىڭ تىنىقىم توختىمىدى، — دەپ يىغلاپ كەتتى.

بۇ گەپ باۋيۇي بىلەن دەييۇينىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇ ئىككىسى «كۈشەندىلەر تېپىشماي قويماس» دېگەن ماقالنى زادىلا ئاڭلاپ باقمىغانىدى، بىردىنلا بۇ گەپنى ئاڭلاپ قېلىپ، خۇددى ئىستىقامەتتە ئولتۇرغاندەك باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ، بۇ گەپنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرۈشۈپ، بىر - بىرى بىلەن يۈز كۆرۈشىسىمۇ، بىرى بامبۇكزار سارايدا ياش تۆكسە، بىرى ئارامبەخش هويلىدا ئايغا قاراپ ئاھ ئۇراتتى. بۇ ئەينى «ئۆزۈم هەر جايدا، كۆڭلۈم سەندە» دېگەندەك بولدى.

11 - باب باۋچەينىڭ يەلپۈگۈچ باھانىسىدە ئىككىسىنى گەپتە چېقىۋالغانلىقى

لىن دەييۇي باۋيۇي بىلەن ئېيتىشىپ قالغاندىن كېيىن پۈشايمان قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىلەن ئەپلىشىش ئۈچۈن باھانە تاپالمىغاچقا، خۇددى بىرنېمىسىنى يوقتىپ قويۇ-

غاندەك، كېچە ـ كۈندۈز ئىچى پۈشۈپلا تۇراتتى. بۇنى خېلى ئوبدانلا پەملىگەن زىجۇەن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغىلى تۇردى:

— ئۆتكەنكى ئىشنى دېسەك، ئۆزلىرىمۇ بەك يېنىكلىك قىلدىلا. باشقىلارغۇ باۋيۇينىڭ خۇيىنى بىلمەيدۇ، بىزمۇ بىلمەمدۇق؟ ئاشۇ قاشتېشى توغرىسىدىكى غەلۋە بىر ـ ئىككى قېتىملا بولغىنى يوققۇ.

— خەق ئۇچۇن مېنى ئەيىب ئەتمەكچى بوپسەن ـ دە! مەن قانداق يېنىكلىك قىلىپتىمەن! — دەپ كايىپ كەتتى دەييۇي.

— ئەيىبىنىڭ ئازراقى باۋيۇيدىن، كۆپرەكى سىلىدىن ئۆتىتى. ئۇ ئادەتتە ئۆزلىرىنى بەك ئايايتتى. ئۆزلىرىنىڭ مىجەزلىرى قىيىق بولغانلىقتىن، ھەدېسىلا ئۇنى ئەيىبلەۋەرگەچكە، ئۇمۇ شۇنداق قىلىپ سالدى.

دەييۇي جاۋاب قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، تالادا بىركىم ئىشىك قاقتى. زىجۇەن قۇلاق سېلىپ بېقىپ كۇلۇپ كەتتى.

— باۋيۇينىڭ ئاۋازىغۇ بۇ، ھەرقاچان ناماقۇل بولۇپ كەلگەن نېمە.

— ئىشكىنى ئاچماڭلار! — دېدى دەييۇي.

— خېنىم، يەنە ناماقۇل ئىش قىلىۋاتىدىلا. ھاۋا شۇنداق ئىسسىق تۇرسا، پىژغىرىم ئاپتاپتا ئۇنىڭغا ئىسسىق ئۆتۈپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ — دەپلا زىجۇەن ئىشكىنى ئاچتى، راست دېگەندەكلا باۋيۇي ئىدى. ئۇنى ئۆيگە باشلىغاچ، مۇنداق دېدى:

— باۋيۇي غوجامنى ئەمدى ئىشكىمىزگە ئىككىنچى ئاياغ باسمايدۇ، دەپتىكەنمەن، ئۆزلىرى يەنە كېلىپ قاپتىلا.

— سىلەرزە كىچىككىنە ئىشنىمۇ يوغىنىتىۋېتىدىكەنسىلەر، ھېچقانداق گەپ ئۆتمىسە، نېمىشقا كەلمىگۈدەكمەن؟ مەن ئۆلسەممۇ روھىم كۇنگە يۇز قېتىم كېلىپ تۇرىدۇ، سىڭلىم ياخشى بولۇپ قالغاندۇ؟ — باۋيۇي شۇنداق دەپ ئىچكىرىگە كىردى، دەييۇي كارىۋاتتا يېغلاپ ئولتۇراتتى.

دەييۇي ئەسلىدە يىغلىمىغان ئىدى، باۋيۇينىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆز يېشىنى توختىتىۋالالمىدى. باۋيۇي كۇلگىنىچە كارىۋات يېنىغا كېلىپ:

— سىڭلىم، تەن ساقلىقىڭىز ئوبدان بولۇپ قالغاندۇ؟ — دېدى.

دەييۇي يېشىنى ئېرتىش بىلەن بولۇپ جاۋابمۇ بەرمىدى. باۋيۇي كارىۋاتنىڭ لېۋىدە يانداپ ئولتۇرۇپ كۇلۇپ تۇرۇپ:

— مەندىن قېيىدىمايدىغانلىقىڭىزنى بىلىمەن. لېكىن، مەن كەلمەي قويسام، باشقىلار بىزنى تاكاللىشىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ سالا ـ سۇلھى قىلىپ قويۇشىنى كۇتۇپ تۇرساق، ئۇ چاغدا ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ قالمامدۇ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۇرامسىز، تىللامسىز نېمىلا قىلسىڭىز قىلىڭ، مېنى تاشلىۋەتمىسىڭىزلا بولدى! — دېدى ـ دە، كەينى ـ كەينىدىن يىگىرمە ـ ئوتتۇز قېتىمچە «ئوبدان سىڭلىم» دەۋەردى.

دەييۇي ئەسلىدە باۋيۇينىڭ يۇزىگە ئىككىنچى قارىمايمەن، دېگەن يەرگە كەلگەنىدى، ئەمدى باۋيۇينىڭ «باشقىلار بىزنى تاكاللىشىپ قېلىپ، ئارىسىغا سوغۇقچىلىق چۈشكەن ئوخشايدۇ دەپ قالمىسۇن» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلىۋەتتى ـ دە:

— سىزمۇ مېنى گوللىماڭ! بۇنىڭدىن كېيىن، مەنمۇ سىزگە يېقىنلاشمايمەن، مېنى كەتكەنگە چىقىرىۋەتسىڭىزلا بولىدى». — دېدى.

— نەگە كېتىسىز؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي كۇلۇۋېتىپ.

— ئۆيۈمگە.

— مەنمۇ بىللە كېتىمەن.

— ئۆلۈپ قالسامچۇ؟

— ئۆلۈپ قالسىڭىز، راھىب بولۇپ كېتىمەن.

دەيىۋي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆڭسىلى قالماي:
— جېنىڭىزدىن تويغان ئوخشىمامسىز! نەدىكى قاملاشمىغان گەپنى قىلىدىكەنسىز! سىزلەرنىڭكىدە بىرقانچە يېقىن ئۇ-
گىچە - سىڭىللىرىڭىز بارغۇ! ئەتە - ئۆگۈن شۇلار ئۆلۈپ قالسا، يالغۇز جېنىڭىزغا قانچە راھەت بولماقچىدىڭىز؟ مۇشۇ گەپىڭىزنى باشقىلارغا دەپ كۆرەيچۇ، شۇلار باھا بېرىپ باق-
سۇن، — دېدى.
باۋيۇي قاملاشمىغان گەپ قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، پۇشايمان ئالدىغان قاچا تاپالماي، ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى ۋە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇندىمەستىن تۇرۇپ قالدى. دەيىۋي باۋ-
يۇينىڭ يۈزى كۆبجۇپ كۆكىرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقان ھالدا ئاچچىقى بىلەن ئونىڭ پېشانىسى-
گە بىرنى تۇرتتى - دە:
— سىزنىزە...، — دېدىيۇ، يەنە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى ۋە كۆز يېشىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتتى. باۋيۇينىڭ كۆڭ-
لى تۇگىمەس دەرد بىلەن تولغاندى، ئونىڭ ئۇستىگە خاتا گەپ قىلىپ قويغانلىقىدىن پۇشايمان قىلىۋاتاتتى. دەيىۋينىڭ ئونى تۇرتۇپ قويۇپ، دەيدىغان گېپىنى دېيەلمەي ئاھ ئۇرۇپ يىغلا-
ۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بۇنىڭغىمۇ كۆڭلى ئېرىدى - دە، كۆزى-
دىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىدى. ياغلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلى-
قى ئۈچۈن، سۈرتىدىغان ياغلىق تاپالماي، يېڭى بىلەن سۈرتۈش-
كە باشلىدى.
دەيىۋي يىغلاۋاتقان بولسىمۇ، باۋيۇينىڭ يېڭىلا كىيگەن قىزغۇچ بىنەپشەرەڭ شايى كۆڭلىكىنىڭ يېڭىدە يېشىنى سۈرتۈ-
ۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ يېشىنى ئېرىتقاچ، كەينى-
گە بۇرۇلۇپلا ياستۇقىغا يېپىلغان دۇردۇن ياغلىقنى ئېلىپ باۋ-
يۇينىڭ كۆكسىگە قارىتىپ ئاتتى - دە، گەپمۇ قىلماي يۈزىنى ئېتىۋېلىپ يىغىسىنى يىغلاۋەردى. باۋيۇي تاشلاپ بەرگەن ياغ-

لىقنى كاپلا قىلىپ ئېلىپ يېشىنى سۇرتتى، تېخىمۇ يېقىنراق كېلىپ، ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ كۈلدى:

— مېنىڭ ئىچ - باغرىم سىيرىلىپلا كەتتى. يىغلاۋېرىدىكەنسىز، يۈرۈڭ، ئىككىمىز ئۇلۇغ مومامنىڭ يېنىغا چىقايلى.

— كىم سىزگە سۇۋۇشۇپتۇ؟ — دەپ قولىنى سىلكىۋەتتى دەييۇي، — كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇۋېتىپمۇ قېلىنلىق قىلىۋاتقىنىنى بۇنىڭ...

گېپىنىڭ ئاياغى تۇگىمەيلا، بىركىمنىڭ «ئەپلىشىپ قاپتۇ» دېگىنى ئاڭلاندى، باۋيۇي بىلەن دەييۇي بىخەستىلىكتە تۇرغاچقا، چۆچۈپ كېتىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىۋېدى، فېڭجيې ئىلدام كىرىپ كېلىۋاتقانكەن.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۇ يەردە ئادا - جۇدا بولۇپ ئاغرىنىپ ئولتۇرىدۇ، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — سىلەرنى ئەپلىشىپ قالدىمكىن بېرىپ كۆرۈپ كەل دېگەنىدى، مەن «بېرىشمىنىڭ هاجىتى يوق، ئۇچ كۈنگە قالمايلا ئەپلىشىپ قالىدۇ» دېسەم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى «هۇرۇن» دەپ كايىدى. كەلسەم، مانا مېنىڭ دېگىنىمدەكلا بوپتۇ. سىلەرمۇچۇ، چوڭ بولغانسېرى كەينىڭلەرگە يېنىپ كېتىپ بارسىلەر! مۇنداق قول تۇتۇشۇپ يىغلىشىدىغان ئادەم نېمىشقا تۇنۇگۈن چۈجە خورازدەك هۆرپىيىشىسىلەر! يەنە نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر، يۈرۈڭلار، مەن بىلەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ يېنىغا چىقىڭلار، مومىمزنىڭ كۆڭلى تىنسۇن، — دەپلا دەييۇينىڭ قولىدىن تارتىپ ماڭدى.

لىن دەييۇي كەينىگە قاراپ دېدەكلىرىنى چاقىردى، ئۇلارىدىن بىرىمۇ كۆرۈنمىدى.

— ئۇلارنى چاقىرىپ نېمە قىلاتتىڭىز، خىزمىتىڭىزگە مانا مەن تۇرۇپتىمەنغۇ، — دېدى فېڭجيې ۋە ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە مېڭىۋەردى. باۋيۇيمۇ ئۇلار بىلەن بىللە مېڭىپ، باغ دەرۋازىسىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇ ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ئىككى ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇلارغا قاراپ ئىككى قەدەم ئالدىغا ماڭدى.

زىسدىن چىقىپ جيا ئانىنىڭ يېنىغا كىرىشتى.

— بۇلارنىڭ غېمىنى يېمىسمۇ بولىدۇ، ئۆزلىرى ئەپلىشىپ قالىدۇ دېسەم، بۇزرۇكۇار ئانىمىز ئىشەنمەي ئەپلەشتۇرۇپ قويۇشقا مېنى ئەۋەتتى. بۇلارنى ئەپلەشتۇرۇپ قويماي دەپ شاپاشلاپ بارسام، ئىككىسى بىر - بىرىگە ناماقۇل بولۇپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. خودىدى قۇرغۇي كەپتەر تۇتۇۋالغاندەك، ئىككىسىنىڭ قوللىرى كىرىشىپلا قاپتۇ! بۇلارنى ئەپلەشتۇرۇپ قويۇشنىڭ ھېچ ھاجىتى قالماپتۇ.

بۇ گەپ بىلەن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

باۋچەيمۇ شۇ يەردە ئىدى. لىن دەييۇي بولسا، لام - جىم دېمەستىن، جيا ئانىنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتى. باۋيۇي دەيدىغان گەپ تاپالماي باۋچەيگە قاراپ كۈلۈپ:

— ئاكامنىڭ قۇتلۇق كۈندە، قېرىشقاندەك تاۋۇم بولماي قېلىپ، ھەتتا بېرىپ باشمۇ قويالمىدىم. ئاچا، ئەتە قولىڭىز بوشاپ قالسا، مەن ئۇچۇن گەپ قىلىپ قويسىڭىز، — دېدى.

— ئۇنداق قىلىشمۇ ئوشۇقچە ئىش، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئاكا - ئۆكىلار ھەمىشە بىللە ئۆتۈۋاتقان يەردە، بۇنداق خىيالدا بولسىڭىز، بىر - بىرىنى يات كۆرگەنلىك بولمامدۇ؟

— ئەھۋالنى ئۇقۇپ مېنى كەچۈرسىڭىزلا بولدى، — دېدى يەنە كۈلۈپ باۋيۇي، - نېمىشقا ئويۇن كۆرگىلى بارمىدىڭىز؟

— ئىسسىقتىن قاچتىم، ئىككى پەردە ئويۇن كۆرۈۋېدىم، ھاۋا بەك ئىسسىپ كەتتى. كېتەي دېسەم مېھمانلار ئۇزاشمىدى. نائىلاج مىجەزىم يوق دېگەن باھانە بىلەن، ئۆزۈمنى چەتكە ئالدىم.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئوڭايسىزلاندى - دە، خىجالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۇن گەپنى بۇراپلا كۈلدى:

— سىز سېمىز بولغانلىقىڭىز ئۈچۇن ئىسسىقتىن قاچىدىڭ.

كەنسىز ـ دە، خەقنىڭ سىزنى ياڭ گۈيفېيغا ئوخشاتقىنى بىكار ئەمەس ئىكەن.

بۇ گەپكە باۋچەي ھۆپپىدە قىزىرىپ تېرىكمەكچىمۇ بولدى، لېكىن ئەپ كۆرمىدى بولغاي، بىرپەس ئويلىنىپ قېلىپ، ئاندىن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ:

— مەنغۇ ياڭ گۈيفېيغا ئوخشىغانمۇ بولاي، شۇڭىنىسى ياڭ گوجۇڭ بولۇشقا يارايدىغان نەرسە ئاكام، نە ئۇكام يوقتەك مەنىڭ، — دەپ تۇرۇشىغا، چۆرە قىز دېيىنئېر يەلپۈگۈچنى تاپالماي، باۋچەيدىن كۈلۈمسىرەپ سوراپ قالدى:

— ھەرقاچان باۋچەي ئاچام تىقىپ قويغان نېمە، ئوبدان خېنىم ياندۇرۇپ بەرگەن بولسىلا.

— كۆزۈڭگە باق سەن! مەندىن گۇمانلانغۇدەك، مەن سەن بىلەن قاچان ئوينىشىپ باققان؟ ھەر كۈنى سەن بىلەن ھەجىيىشىپ يۈرۈيدىغان خېنىم قىزلاردىن سورا! — دېدى باۋچەي قولىنى دۇمبىلەپ. بۇ گەپ بىلەن دېيىنئېر قېچىپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۈينىڭ باۋچەينى زادىلىق قىلغانلىقىدىن دەييۇي ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. ئەمدىلا گەپ قىستۇرۇپ كۈلكىگە قويايدەپ تۇراتتى، دېيىنئېر يەلپۈگۈچنىڭ ئىزدەك ـ سورىغىنى قىلىپ قويۇپ، باۋچەي تەگەپ بايىقى ئىككى ئېغىز گەپنى قىلغانىدى، دەييۇي گەپنى يۆتكىدى:

— باۋچەي ئاچا، سىزنىڭ كۆرگىنىڭىز قايسى ئىككى ئويۇن ئىدى ئۇ؟

باۋچەي دەييۇينىڭ چىرايىدىن مەمنۇن بولغانلىقىنى پەملىدى، ھەرقاچان باۋيۈينىڭ زادىلىق قىلىپ دېگەن گېپى بۇنىڭ كۆڭلىگە ياققان بولسا كېرەك، دېگەن يەرگە كەلگەنىدى. بىردىنلا دەييۇي ئويۇننىڭ گېپىنى سوراپ قالغانلىقتىن:

— لى كۇي سۇڭ جياڭنى تىللاپ قويۇپ، كەينىدىن ناما-

قۇل بولغانلىقىنى كۆردۈم، — دەپ جاۋاب بەردى كۇلۇپ.
— ئاچا، سىزنىڭ قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان نەرسىلەردىن بىلمەيدىغىنىڭىز يوق ئىدى، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — نېمىشقىمۇ مۇشۇ ئويۇننىڭ نامىنى ئۇقماي، بىرمۇنچە گەپ قىلىپ كەتتىڭىز، ئۇ ئويۇننى «گۈناھىنى تونۇپ ئەپۇ سوراش» دەپ ئاتايدۇ.
— ھە، بۇنى «گۈناھىنى تونۇپ ئەپۇ سوراش» دەيدىكەن-دە! سىلەر قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئىشلاردىن خەۋىرىڭلار بولغىنى ئۈچۈن «گۈناھىنى تونۇپ ئەپۇ سوراش»نى بىلىسىلەر. مەن «گۈناھىنى تونۇپ ئەپۇ سوراش» دېگەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۇقمايدىكەنمەن، — دېدى باۋچەي.
باۋيۇي بىلەن دەييۇينىڭ كۆڭلىگە دەز كەتتى، ئىككىسى ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كېتىشتى.

12 ـ باب مەستانە باۋيۇي خۇددىنى يوقتىپ كۆڭۈل سىرىنى ئېيتىپ قويغانلىقى

بىر كۈنى، باۋيۇي شياڭيۈن بىلەن كۈلكە ـ پاراڭ قىلىشىپ ئولتۇرغاندى، شۇ ئەسنادا بىركىم كىرىپ خەۋەر قىلدى:
— شىڭلۇڭ كوچىسىدىكى بېگىم كەلگەنىكەن، ئۇلۇغ بېگىم غوجامنى كېلىپ كۆرۈشسۇن، دەيدۇ.
باۋيۇي بۇ گەپتىن جيا يۈيسۇننىڭ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، كۆڭلى غەش بولدى. شىرېن ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭ ئىگىنىنى ئەكېلىپ بەردى. باۋيۇي ئۆتۈكىنى كىيىۋېتىپ غودۇڭشىدى:
— ئاتام بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇۋەرسە بولمامدىكىنە، ھەر قېتىم مەن بىلەن كۆرۈشمەن دەيدىكەن.
— سەن مېھمان قوبۇل قىلىشنى قاملاشتۇرىسەن، شۇڭا ئۇلۇغ بېگىم سېنى چاقىرغاندۇ، — دەپ كۈلدى بىر چەتتە

يەلپۇگۈچ يەلپۇپ تۇرغان شياڭيۇن.
— نەدە ئاتام چاقىرسۇن؟ — دېدى باۋيۇي، — ئاشۇ ئادەمنىڭ ئۆزى كۆرۈشسەم دەپ تەلەپ قىلغان ئەمە.
شياڭيۇن كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى:
— «ساھىبخان مېھماندوست بولسا مېھمان ئۆكسىمەيدۇ» دېگەن گەپ بار، سەندە ئۇنى جەلپ قىلارلىق ئارتۇقچىلىق بولغاچقا، ئۇنىڭ سەن بىلەن كۆرۈشكۈسى كەلگەندۇ.
— بولدى، بولدى، مەنمۇ چاكىنىلاردىنمۇ چاكىنا بىر چاكىنا ئادەم، مۇنداق ئادەملەر بىلەن كەلدى - باردى قىلغۇم يوق، — دېدى باۋيۇي.
— مىجەزىڭ يەنىلا شۇنداق، ھېچ ئۆزگەرمەپتۇ، — دېدى شياڭيۇن كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئەمدى چوڭ بولدۇڭ، جۇيىرېن، جىنشې بولۇش ئۇچۇن ئىمتىھان بېرىشنى خالىمىساڭمۇ، ھەرھالدا ئەنە شۇنداق مەنسەپدارلار بىلەن پات - پات كۆرۈشۈپ ئەمەلدارلىقىڭ ئېپى- جېپى توغرىسىدا سۆھبەتلىشىپ تۇرساڭ، كەلگۈسىدە دادۇمۇئامىلە قىلىشىڭغىمۇ ئەپلىك بولىدۇ، كېيىنكى كۈنلەردە راۋۇرۇس دوست تېپىۋالىسەن. ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن بىزنىڭ قاتارىمىزدا ئىلىشىپ يۈرۈۋەرسەڭ، بۇنىڭدىن ساڭا نېمە چىقاتتى!
باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ:
— خانقىز، باشقا ئۆيگە چىقىپ ئولتۇرسىلىمىكىن، بۇ ئۆيۈم سىلىدەك ئەمەلدارلىقىڭ ئېپى - جېپىنى بىلمىدىغان كىشىنى بۇلغاپ قويمىسۇن يەنە، — دېدى.
— خېنىم، قويۇڭ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماڭ، — دەپ شېرېن دەرھال ئارىچىلىدى، — ئۆتكەن قېتىممۇ باۋچەي خېنىم بىر نۆۋەت شۇنداق گەپنى قىلىۋېدى، بۇمۇ كىشىنىڭ يۈزىگە سەت بولار دېمەستىن، «ئوھوي» دەپلا، تاراقلاپ چىقىپ كەتتى. باۋچەي خېنىمنىڭ گېپى تېخى تۈگىمىگەنىدى، بۇنىڭ چىقىپ

كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىزا تارتقىنىدىن ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى. گەپ قىلاي دېسە تېخى، گەپ قىلماي دېسە تېخى. ھېلىمۇ ياخشى، باۋچەي خېنىمغا شۇنداق قىلدى، ئەگەر دەييۇي خېنىمغا شۇنداق قىلسا، ئۇ يىغلاپ ـ قاقشاپ نېمىلەرنى قىلمۇيتەركىنتاك! بۇ ئىشنى دەپ كەلسەك، باۋچەي خېنىمنىڭ قەدىرلىگۈچىلىكى بار ئىكەن، ئۇ بىردەمدىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋالىپ چىقىپ كەتتى. مەن بەك ئوڭايسىزلاندىم، مەن ئۇنى قېيىداپ قالدىمىكىن دەپتىكەنمەن، نەدىكىنى، كېيىن يەنىلا بۇرۇنقىدەك يۇرۇۋەردى. راستتىنلا تەمكىن، كۆڭلى كەڭ ئىكەن ئۇنىڭ. بۇ غوجام ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپلا يۇرۇيدۇ. دەييۇي خېنىمنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىقى كېلىپ قالمىغان بولسا بولدى، بۇ غوجام نەچچە قېتىم ئالدىغا كىرىپ ئەپۇ سورىغان بولاتتى.

— دەييۇي قىز ئاشۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلىپ باققاندۇ زادى؟ — دېدى باۋيۇي، — ئۇمۇ مۇشۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلغان بولسا، ئاللىقاچان ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى تارتقان بولاتتىم.

— بۇزە بولمىغۇر گەپ ئىكەن ـ دە! — دەپ تەڭلا باشلىرىنى لىڭشىتىپ كۇلۇشتى شىرىن بىلەن شياڭيۇن.

دەييۇي شياڭيۇننىڭ بۇ يەردە ئىكەنلىكىنى، باۋيۇينىڭمۇ يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلەتتى. شۇڭا، ئۇ ئىككىسىنىڭ نىيىتىنى بىلىپ بېقىش ئۈچۈن ئاستا باۋيۇينىڭكىگە كىلىپ پەيت پايلىغانىدى. ئويلىمىغاندا، شياڭيۇننىڭ «ئەمەلدارلىقىنىڭ ئېپى- جېپى» توغرىسىدىكى گېپىنى، باۋيۇينىڭ «دەييۇي قىز مۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قىلمايدۇ، مۇنداق گەپلەرنى قىلغان بولسا، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆزۈمنى تارتقان بولاتتىم» دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى.

دەييۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ خۇشالمۇ بولدى ھەم چۆچۈدى

ۋە مەيۈسلەندى، ھەم ئاھ ئۇردى. «دەرۋەقە كۆزۈم ئۆتكۈر ئىكەن، ئادەتتە ئۇنى قەدىردانىم، دەپ بىلگەنىدىم، دېگەندەك ئۇ قەدىردانىم ئىكەن» دەپ خۇشال بولدى. «كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۇ ئۆز كۆڭلىنى دەپ مېنى ماختاپ گۈمان تۇغدۇشتىن ھەزەر قىلماي، ماڭا چىن كۆڭلىدىن بولغان كۆيۈمچانلىقىنى ئىزھار قىلىپ قويدى» دەپ چۆچۈدى. «سەن مېنىڭ قەدىردانىم بولغان ئىكەنسەن، مەنمۇ ساڭا قەدىردان بولالايمەن. ئىككىيلەن بىر - بىرىمىزگە قەدىردان تۇرۇقلۇق، زەر ئۆزۈككە ياقۇت كۆز، توغرىسىدا گەپ بولۇشنىڭ يەنە نېمە ھاجىتى؟ زەر ئۆزۈككە ياقۇت كۆز، دېگەن گەپ بولۇشقا توغرا كەلسە، ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا بولۇشى كېرەكقۇ، بۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن باۋچەي ئارىلىشۇالىدىكەن» دەپ ئاھ ئۇردى. «ئاتا - ئانام ئاللىقاچان ۋاپات بولغان، كۆڭلۈمگە پۈكۈپ قويغان ئارزۇلىرىم بولسىمۇ، لېكىن ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان ئادەم يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىندىن بۇيان كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇۋېرىپ، بارا - بارا كېسەل چېقىپ قويۇۋاتىدۇ. تېۋىپمۇ قان ئازلاپ ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىپتۇ، سىل بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بار، دېدى. مەن ساڭا قەدىردان بولسامۇ، لېكىن ئۇمىدىم ئۇزاققىچە يار بېرەلمەسمىكىن، سەن ماڭا قەدىردان بولغىنىڭ بىلەن، مەن شور پېشانە تۇرسام!» دەپ مەيۈسلەندى. خىيالى شۇ يەرگە كەلگەندە، كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى. ئۆيگە كىرىپ كۆرۈشمەكچىمۇ بولغانىدى، لېكىن كىرىشكە قىزىقمىدى - دە، كۆز يېشىنى سۈرتكەچ، بۇرۇلۇپلا كەينىگە ياندى.

شۇ ئەسنادا، باۋيۈي ھاپىلا - شاپىلا ئىگىنىنى كىيىپ تالاغا چىققانىدى، ئالدىدا دەييۈينىڭ ئاستا كېتىۋاتقانلىقىنى، ئەتىدىن يېشىنى ئېرىتىۋاتقاندەك قىلغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى - دە، ئالمان - تالمان سوئالىشىپ كېلىپ كۈلۈمسىرىدى:

— سىڭلىم، نەگە كېتىۋاتىسىز؟ يەنە يىغلاپسىزغۇ؟ سىز-

نى كىم خاپا قىلدى؟

دەيىۋي قايىرىلىپ باۋيۇينى كۆرۈشى بىلەنلا، زورمۇزور كۈلۈمسىرىدى:

— تۈپتۈزۈك تۇرۇپتىمەنغۇ، نەدە يىغلاپتىمەن؟

— قارىڭا، كۆزلىرىڭىز ياش يۇقى تۇرۇپمۇ يالغان ئېيتىۋاتىسىز، — دەپ باۋيۇي ئۇنىڭ كۆز يېشىنى سۈرتمەكچى بولۇپ ئىختىيارسىز قولىنى ئۇزاتقانىدى، دەيىۋي شاققىدە كەينىگە داجىپ:

— يەنە ئۆلگۈڭىز كەلگەن ئوخشىمامدۇ! يەنىلا مۇشۇنداق كېلىش - پەخەشلىك قىلمىدىكەنسىز، — دېدى.

— گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۆزۈمنى تۇتالماي قول ئۇزىتىپ تاشلاپتىمەن، ئۆلۈم - كۆرۈمۇ كۆزۈمگە كۆرۈنمەپ-تۇ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— ئۆلسىڭىز، سىزگىغۇ ھېچنېمە بولمايدۇ، لېكىن «ئال-تۇن» دەمدۇ، «بوبرا كېيىك» دەمدۇ، شۇلار سىزدىن ئايرى-لىپ قالسا قانداق بولۇپ كېتىشەركىن؟

بۇ گەپ باۋيۇينى تېرىكتۈرۈۋەتتى، ئۇ يېقىنراق كېلىپ سورىدى:

— يەنىلا شۇ گەپنى قىلمىدىكەنسىز، سىز زادى مېنى قار-غىماقچىمۇ ياكى مېنىڭ چىشىمغا تەگمەكچىمۇ؟

بۇ سوئالدىن دەيىۋي قايسى كۈنى بولغان ئىشنى ئەسلەپ، بۇ گەپنى ئويلىماستىن دەپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى ۋە شۇئان كۈلۈمسىرەپ:

— تېرىكمەڭ، خاتا سۆزلەپ قويۇپتىمەن. بۇنىڭ ھېچقىسى يوققۇ، ئاچچىقىڭىزدا گۇرەن تومۇرلىرىڭىز كۆپچۈپ، يۈزىڭىز-نى تەر بېسىپ كەتتى، — دەيىۋي شۇنداق دەپ يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ يۈزىدىكى تەرىنى قولى بىلەن ئېرىتىشكە باشلىدى.

باۋيۇي ئۇنىڭغا خىلىغچە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

— خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى.

دەييۇي بۇ گەپكە ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېلىپ:

— مەن نېمىدەپ خاتىرجەم ئەمەسكەنمەن؟ بۇ گېپىڭىزنى چۈشىنەلمىدىم، ئېيتىڭا، خاتىرجەم بولۇش، دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — دېدى.

— بۇ گەپنى راستتىنلا چۈشەنمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ، — ئادەتتە سىزگە كۆڭۈل بەرگىنىم خاتا بولغانكەن - دە! كۆڭلىڭىزنى ئالماي كەلگەن بولسام، دەرۋەقە ھەر كۈنى ماڭا ئاچچىقلاپ يۈرگىنىڭىزدىن ئەجەبلەنمىسەممۇ بولغۇدەك:

— خاتىرجەم بولۇش - بولماسلىق دېگەن گېپىڭىزنى راستتىنلا چۈشەنمىدىم، — دېدى دەييۇي.

— جېنىم سىڭلىم، مېنى ئالدىمىسىڭىزچۇ! — باۋيۇي ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، — راستتىنلا بۇ گەپنى چۈشەنمىگەن بولسىڭىز، مېنىڭ كۆڭۈل بەرگىنىمۇ بىكار كېتىپتۇ، ھەتتا سىزنىڭمۇ ماڭا بەرگەن كۆڭلىڭىز يەردە قاپتۇ. خاتىرجەم بولالىمىغانلىق دەستىدىن ۋۇجۇدىڭىز كېسەلگە گىرىپتار بولغان. كۆڭلىڭىز ئارام تاپقان بولسا، كېسىلىڭىز كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلاشمىغان بولاتتى.

ئىككىسى خېلى ۋاقىتقىچە تېڭىرقاپ تۇرۇشتى. ئاخىرى دەييۇي «ھە» دېدى - دە، كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش قۇيۇلۇشقا باشلاپ، كەينىگە بۇرۇلۇپلا ماڭدى. باۋيۇي دەرھال ئالدىغا ئۆتۈپ، قولىدىن تارتىپ:

— جېنىم سىڭلىم، بىرئاز تۇرۇپ تۇرۇڭ، بىر ئېغىز گېپىم بار، شۇنى دەۋالاي، ئاندىن كېتىڭ، — دېدى.

دەييۇي كۆز يېشىنى ئېرىتىۋېتىپ ئۇنى ئىتتىرىۋەتتى - دە:

— دەيدىغان نېمە گېپىڭىز بولاتتى؟! دەيدىغان گېپىڭىزنى

مەن بىلمەن، — دېدى ـ دە، كەينىگىمۇ قارىمايلا كېتىۋەردى.

باۋيۇي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قاراپلا قالدى. بايا باۋيۇي ئالدىراشچىلىقتا يەلپۈگۈچنى ئالماي چىقىپ كەتكەچكە، شىرىن ئۇنى ئىسسىقلاپ قالمىسۇن دەپ، ھاپىلا ـ شاپىلا يەلپۈگۈچنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بېرىش ئۈچۈن ماڭغانىدى، ئۇنىڭ دەييۇي بىلەن بىللە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن دەييۇي كېتىپ قالغان بولسىمۇ، باۋيۇي مىدىرلىمايلا تۇرۇۋەردى، شۇڭا شىرىن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— يەلپۈگۈچنىمۇ ئالماي چىقىپ كېتىپتىكەنسىز، بۇنىڭغا كۆزۈم چۈشۈپ كەينىڭىزدىن ئېلىپ كەلدىم، — دېدى. باۋيۇي خۇددىنى يوقىتىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىگە شىرىنىڭ گەپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن كىم ئىكەنلىكىنى بايقىمايلا، ئۇنى تارتىپ:

— جېنىم سىڭلىم، سىزگە بولغان كۆڭلۈمنى ئېيتىشقا پېتىنالمايلا يۈرەتتىم، بۈگۈن يۈرەكلىك ئېيتىۋېرەي، ئۆلۈپ كەتسەمۇ ئارمىنىم يوق! سىزنى دەپ مەنمۇ كېسەلگە گىرىپتار بولدۇم، بىركىمگە دېيىشكە جۈرئەت قىلالمايلا ئىچىمگە سىڭدۈرۈپ كەلدىم. سىز ساقايغاندىن كېيىنلا مېنىڭ كېسىلىمۇ تۈزۈلىدىغان ئوخشايدۇ، ئۇخلىسام چۈشۈمدىمۇ سىزنى ئۇنتۇيالمايمەن! — دېدى. بۇ گەپتىن شىرىن يامان قورقۇپ كەتتى، ئۇ: «توۋا قىلدىم، تەڭرىم» دەۋەتتى ۋە ئۇنى ئىتتىرىپ:

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ نېمە بولدى سىزگە؟ چاپسانراق بارمامسىز؟ — دېدى.

باۋيۇي شۇندىلا ئۆزىگە كېلىپ، يېنىدا شىرىن تۇرغانلىقىنى بايقىدى. ئۇ خىجىل بولغانلىقىدىن ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، يەنىلا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قېلىپ، يەلپۈگۈچنى ئالدى ـ دە، لام ـ جىم دېمەستىن مېڭىپ كەتتى.

13 ـ باب نائەهلى ئوغۇلنىڭ بەدقىلىقلىقتىن پالاكەتكە تارتىلغانلىقى

ساداقەتلىك چىنۋاڭ غوجام قەسىرىنىڭ باش دورغا بېگى باۋيۇينىڭ تالادا چاڭچىلىكەش بىلەن ئۇلپەت بولۇپ، ئۆزئارا سوۋغا تەقدىم قىلىشقانلىقىنى دەپ كەلدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە جيا خۇەنمۇ باۋيۇينىڭ ئانىسىنىڭ دېدىكىگە زورلۇق قىلغانلىقىنى ئېيتتى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان جيا جېڭنىڭ ئاچچىقىدا كۆزلىرى قىزىرىپ، مۇلازىملارغا قەھرى بىلەن:

— بۇ مەلئۇننىڭ ئاغزىغا بىرنەرسە تىقىڭلار، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈڭ!تېڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى. مۇلازىملار بۇيرۇقتىن باش تارتىشقا پېتىنالماي، باۋيۇينى بەندىگە ياتقۇزۇپ يوغان پالاق بىلەن ئوننى ئۇردى.

جيا جېڭ بوش ئۇرۇپ قويدى دەپ، پالاق تۇتقانىنى بىرنى تەپتى ـ دە، پالاقنى تارتىۋېلىپ، ئۆزى قەھر بىلەن ئون نەچچەنى سالدى. سۇخەنچىلەر بۇنداق ئۇرۇشنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، جيا جېڭنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىشىپ، يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇپ تىلەشكە باشلىدى. جيا جېڭ نەدە گەپكە قۇلاق سالسۇن!

— سىلەر ئۇنىڭ نېمە قىلىقلارنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئۆزىدىن سوراپ بېقىڭلار، ئەپۇ قىلىشقا بولمىدىغان ـ بولمايدىغانلىقىنى ئاندىن بىلىسىلەر! سىلەر ھەمىشە يان بېسىپ بۇنى بۇزۇۋەتتىڭلار، ئەھۋال شۇ يەرگە يەتكەندە، يەنە ماڭا تەسەللى ئېيتماقچىمۇسىلەر؟ ئەتە ـ ئۆگۈن ئىش يوغىناپ، ئاتىسىنى ياكى خانىنى ئۆلتۈرىدىغان دەرىجىگە يەتكەندە، ئاندىن ھاي بەرمەكچىمۇسىلەر! — دېدى جيا جېڭ.

كۆپچىلىك بۇ گەپنىڭ ياخشىلىقتىن دېرەك بەرمەيدىغانلى-

قىنى پەملەپ، ئۇنىڭ ناھايىتى ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلدى- دە، دەرھال ئىچكىرىگە ئادەم كىرگۈزۈپ خەۋەر قىلىپ قويۇش ئۈچۈن پىتىرلىشىپ كەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، جيا ئانىغا مەلۇم قىلىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەي، ئالمان- تالمان چاپىنىنى كىيىپ، نامەھرەم بولۇشقىمۇ قارىماستىن، دېدەككە يۆلەنگىنىچە كۈتۈپخانىغا ھاپىلا - شاپىلا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ تۇيۇقسىز كىرىشىدىن ئالاقزادە بولۇشقان سۈخەنچىلەر ۋە مۇلازىملار ئۈزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمىدى. جيا جېڭ يەنە ئۇرۇشقا تەمشەلگىنىدە، بىردىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم- نىڭ كىرگىنىنى كۆرۈپ ئوتقا ماي چاچقاندەك بولدى - دە، ئۇنىڭ قولىدىكى پالاق بارغانسېرى قاتتىق ۋە تېز چۈشۈشكە باشلىدى. باۋيۈينى بېسىپ تۇرغان ئىككى مۇلازىم قويۇپ بې- رىپ، دەرھال ئۈزلىرىنى چەتكە ئېلىشتى. باۋيۈينىڭ مىدىر - سىدىر قىلغۇچىلىكىمۇ قالمىغانىدى.

جيا جېڭ يەنە ئۇرماقچى بولۇۋىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم پالاقنا ئېسىلىۋالدى.

— قوي، قويۇۋەت، — دېدى جيا جېڭ ۋارقىراپ، — بۇگۈن ھەممىڭ مېنى تېرىكتۇرۇپ ئۆلتۈرىدىغان بولۇشتۇڭ!

— باۋيۈينى ئۇرۇشقا تېگىشلىكتۇ، ئۈزلىرىنىمۇ ئايىسىلا، بېگىم، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ، — يەنە كېلىپ مۇشۇنداق تومۇز ئىسسىقتا ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ تەن سالا- مەتلىكىمۇ ئانچە ياخشى ئەمەس، باۋيۈينى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسە- لە، بۇنىڭ كارى چاغلىق، مۇبادا ئۇلۇغ ئانىمىزغا بىرەر ئىش بولۇپ قالسا ئىش چوڭىيىپ كېتىدۇ.

— بۇنداق گېپىڭنى قوي، — دېدى جيا جېڭ زەھەرخەندە- لىك بىلەن، — بۇ قاغىش تەگكۈرنى تاپقىنىمنىڭ ئۆزى ئاتا- ئانامغا ۋاپاسىزلىق قىلغانلىقىم. ئۇنىڭغا بىرەر قېتىم تەنبىھ بەرسەملا، بۇنى ھەممىگلار قانات ئاستىغا ئېلىۋالىسلەر. بۇ

هارامزادىنى بۇگۈنلا جېنىدىن جۇدا قىلىۋەتسەمغۇ، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان بالا ـ قازادىن قۇتۇلارمەن، — دېدى ـ دە، ئارغامچا كەلتۈرۈپ ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئالمان ـ تالمان جيا جېڭغا ئېسىلىپ يىغلاشقا باشلىدى:

— بېگىم، ئوغۇللىرىغا تەربىيە بېرىشقىغۇ ئەلۋەتتە ھەققىلىرى بار. ئەر ـ خوتۇنچىلىقنىڭ يۈز ـ خاتىرىسىنىمۇ قىلىشىلىرى كېرەك. مەن ئەمدى ئەللىك ياشقا كىرىپ قالدىم، مېنىڭ مۇشۇ بىرلا شور پېشانەم بار. ئۇنىڭ زادى قانداق جازاسىنى بېرىمەن دېسىلە، يالۋۇرۇپ تۇرۇۋېلىشقا مېنىڭمۇ ھەددىم ئەمەس. بۇگۈن بۇنى چوقۇم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىگە كەلگەن بولسىلا، مېنىمۇ كۆزدىن يوقىتىۋېتىدىغان ئوخشايلا. ئۇنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بولسىلا، ئالدى بىلەن مېنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈرسىلە. بىز ئانا ـ بالا بىللىلا ئۆلسەك، مېنىڭمۇ ئاخىرەتتە تايانچىم بولىدۇ! — ئۇ باۋيۇينى قۇچاقلاپ قاتتىق ھۆڭكىرەپ يىغلاپ كەتتى. جيا جېڭ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز بىر ئۇھ تارتتى ـ دە، ئورۇندۇقىغا ئولتۇرۇپ يامغۇردەك ياش تۆكۈشكە باشلىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇينى قۇچاقلاپ تۇرۇپ شۇنداق نەزەر سالغانىدى، ئۇ يۈزى ئاپپاق ئاقىرىپ ھالىدىن كېتىپتۇ، ئىچىگە كىيگەن يېشىل شايى تامبىلى قانغا بويىلىپ كېتىپتۇ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چىداپ تۇرالماي، ئۇنىڭ ئىشتانىبېغىنى يېشىپ قارىغانىدى، پاقالچىقىدىن تارتىپ كاسسىغىچە ھەممە يېرى كۆكىرىپ، تىتىلىپ، قان ئۇيۇپ، ساق يېرى قالماپتۇ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئىختىيارسىز: «شۇم پېشانە بالام!» دەپ ناله قىلىشقا باشلىدى.

داد ـ پەريات بېسىلماي تۇرۇشىغا، تۇيۇقسىز بىر دېدەك:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم كېلىۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر قىلىدى. شۇ ئەسنادا دېرىزىنىڭ سىرتىدىن تىترىگەن ئاۋاز كەلدى:

— ئاۋۋال مېنى ئۆلتۈر، ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈر، شۇ چاغدا

قۇلاق تىنچىيدۇ.

جيا جېك ئانىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈش بىلەنلا تەم-تىرەپ كەتتى ھەم ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالدى. ئۇ ئالدىراپ - تىنەپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقتى. جيا ئانا دېدەكىنىڭ مۇرىسىگە تايانغان ھالدا ھاسىراپ - ھۆمىدەپ ئاران مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. جيا جېك ئالدىغا بېرىپ ئېگىلىپ تۇرۇپ ھەجايدى:

— مۇنداق پېژغىرىم ئىسسىقتا بۇزرۇكۇار ئانىمىزنىڭ جېكىلەيدىغان ھەرقانداق گەپ - سۆزلىرى بولسا، ئۆزلىرى چىقماستىن، مېنى چاقىرتقان بولسىلا، قاشلىرىغا ئۆزۈم كىرىسەم بولماسمىدى؟

بۇ گەپ بىلەن جيا ئانا قەدىمىنى توختىتىپ بىر ئۇھ تارتتى - دە:

— سەن تېخى ماڭا گەپ قىلىۋېتىپسەن - دە؟ ھە، مېنىڭ-غۇ دەيدىغان گەپ - سۆزۈم بار ئىدى، لېكىن ئۆمرۈمدە يارام-لىق بىر ئوغۇل كۆرمىگەن تۇرسام، گېپىمنى كىمگىمۇ دەرمەن؟!

جيا جېك بۇ گەپنىڭ غەيرىيرەك بولۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ دەرھال تىزلاندى - دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

— پېقىر ئوغۇللىرى ئۆز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ شان - شۆھرىتى ئۈچۈن، ئۇنى جىملەپ قويغانىدىم. بۇزرۇكۇار ئانا-مىزنىڭ بۇ سۆزىنى ئوغۇللىرى قانداق كۆتۈرەلىسۇن، — دېدى. جيا ئانا بىرنى تۇكۇردى ۋە:

— مەن بىر ئېغىز سۆز قىلىپ قويسام چىدىيالماي كەت-تىڭ، سېنىڭ ئۇ شۇملۇق يانىدىغان پالىقىڭغا باۋيۇي بالام چىدىيالامتى؟ سەن تېخى ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ شان - شۆھرە-تى ئۈچۈن ئوغلۇمغا تەنبىھ بېرىۋاتىمەن دەيسەن، ئۆز ۋاقتىدا ئاتاڭ ساڭا مۇشۇنداق تەنبىھ بەرگەنمىدى؟ — دېگىنىچە يىغلاپ كەتتى.

جيا ئانا ئەنە شۇ گەپنى قىلغاچ باۋيۇينىڭ قېشىغا كەلدى، ئۇنىڭ ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك تاياق يېمىگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئىچى ئاغرىپ كەتتى ھەم ئاچچىقىمۇ كەلدى، ئۇنى قۇچاقلاپ يەنە يىغلىۋەتتى. جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ غەزىپى بېسىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆز مەيلىگە بېرىلىشكە پېتىنالماي، سوۋۇشىپلا ماڭدى. جيا ئانا كۆزىگە لىققىدە ياش ئېلىپ:

— چىقىپ كەتمەي، يەنە نېمە قىلىپ تۇرىسەن؟ بۇنىڭغا تېخى كۆڭلۈڭ قانماي، ئۆلۈشىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرمەكچىمىدىڭ؟ — دېدى. جيا جېڭ «خوش - خوش» دەپ شوخشىغىنىچە چىقىپ كەتتى.

ھەممەيلەن باۋيۇينىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشۇپ، بىرى چاي ئىچكۈزسە، بىرى يەلپۈگۈچ بىلەن يەلپۈۋاتاتتى. كىشىلەر باۋيۇينى ئەملەپ ئوڭشاپ بولغاندى، جيا ئانا:

— ئۇنى ئاۋايلاپ ئۆيگە ئاپىرىپ قويۇڭلار، — دەپ بۇيرۇدى.

مۇلازىملار ئۇنى ئارامبەخش ھويلىدىكى ئۆز ئۆيگە ئۇلاشچولاش ئاپىرىپ، كارىۋىتىغا ياتقۇزۇپ قويۇشتى.

14 - باب مېھرىبانلىقتىن مېھرى ئېرىپ، سۈكلىنىڭ تەسىرلەنگەنلىكى

شىربن جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇينىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى - دە، كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغىنىچە سورىدى:

— نېمىشقا مۇشۇ ھالەتكە كەلگۈچە ئۇردى؟

— ئاشۇ ئىشلار ئۈچۈن ئۇرمامدۇ، سوراپ نېمە قىلاتتىڭ؟ — دېدى باۋيۇي ئۆھ تارتىپ، — بېلىمنىڭ تۆۋەن يېنى قاتتىق ئاغرىۋاتىدۇ، قاراپ باققىنا، قەيىرىم زەخمىلەندىكىن؟

شىرىن ئاستا قولىنى تىقىپ، ئىشتىنىنى سالدۇرۇشقا كە-
رىشتى، سەللا قىمىرلىتىۋەتسە، باۋيۇي چىشىنى چىشلەپ «ۋاي-
جان» دەپ ۋاقىرىۋېتەتتى، شىرىن دەرھال قولىنى توختىتە-
ۋالاتتى. ئۇچ قېتىم شۇنداق بولۇپ، ئاخىرى سالدۇرالىدى.
شىرىن قارىسا، يوتىسى پۈتۈنلەي كۆكىرىپ، تۆت ئىلىك يوغاۋ-
لىقتا ھۇررەك يارىلار قاپىرىپ چىقىپتۇ.
— ۋاي ئانام! — دەپ ۋاقىرىۋەتتىن شىرىن بۇنى كۆ-
رۈپ، — نېمانچە رەھىمسىزلىك قىلىپ بۇنچىلىك قاتتىق ئۇر-
غاندۇ! مېنىڭ سۆزۈمگە كىرگەن بولسىڭىزغۇ، بۇ ھالەتكە
چۈشۈپ قالمىغان بولاتتىڭىز. خەيرىيەت، سۆڭەك زەخمىلەنمەپ-
تۇ. ئەگەر ئۇرۇپ ناكار قىلىپ قويغان بولسا قانداق قىلاتتۇق؟
شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، دېدەكلەر خەۋەر قىلىپ كىردى:
— باۋچەي خېنىم كەلدى.
شۇئاندا باۋچەي كۈمىلاچ دورا كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى ۋە
شىرىنگە:
— ئاخشاملىقتا بۇ دورىنى ھاراق بىلەن ئېزىپ، يارىلىرىغا
چېپىپ قويغىن. ئۈيۈپ قالغان قان ـ زەردابىلارنى شىمىقتۇرۇ-
ۋەتسە، ساقىيىپ كېتىدۇ، — دەپ، دورىنى شىرىنگە بەردى،
ئاندىن باۋيۈيدىن:
— ئەمدى خېلى ياخشى بولۇپ قالغانسىز؟ — دەپ سورە-
دى. باۋيۈي رەھمەت ئېيتىپ:
— خېلى ياخشى، — دەپ جاۋاب بەردى ۋە باۋچەينى
ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ ئەھۋالى بايىقىدىن تۈزە-
لىپ، كۆزلىرىنى ئېچىپ سۆزلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ، باۋچەينىڭ
كۆڭلى تەسكىن تاپتى. ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ بىر ئۇھ
تارتتى:
— بۇرۇنراق سۆزىمىزگە قۇلاق سالغان بولسىڭىز بۇگۈنكى
ئەھۋالغا قالماس ئىدىڭىز. ئۇلۇغ ئانىمىز بىلەن ھامما ئاچامنىڭ

قانچىلىك ئىچ ئاغرىتقانلىقىنى سۆزلىمەيلا قويماي، ھەتتا بىزمۇ سىزگە قاراپ كۆڭلىمىزدە...، — سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە باۋچەي گېپىنىڭ يېرىمىنى ئىچىگە يۇتۇۋالدى ـ دە، ئىختىيارسىز كۆزىدىن ياش ئەگىپ، ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتتى، ئۇ گەپ قىلماستىن يەرگە قارىۋالدى.

باۋيۇي بۇ سۆزلەرنىڭ شۇنچىلىك سەمىمىي ۋە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتى. لېكىن، بىردىن باۋچەينىڭ سۆزىنى يۇتۇۋېتىپ شۇڭ بولۇۋالغانلىقىنى، يۈزى قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالغانلىقىنى، كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ چېچىنى ئويناپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن قورۇنۇپقىنا تارتىنىش، ئېچىنىپ ئىچ ئاغرىتىش تۇيغۇسى لىرىنى سۆز بىلەن ئىپادىلەش تەس ئىدى. باۋيۇي ئۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ تەسىرلەندى ـ دە، ئاغرىقى يەتتە قەۋەت ئاسمانىنىڭ نېرىسىغا ئۇچۇپ يوقىلىپ كەتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «مەنغۇ بىرنەچچە تاياق يەپتىمەن، ئۇلار ماڭا شۇنچىلىك ئىچ ئاغرىتىۋاتمىدۇ. مۇبادا ماڭا چوڭ بىر ۋەقە بولۇپ قالسا، ئۇلار قانچىلىك ھەسرەت چېكىشەركىنتاڭ! ئۇلار ماڭا مۇشۇنچىلىك قىلىشىپ تۇرغان يەردە، ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى، ئۆمۈرلۈك ئىشىم سۇغا ئېقىپ كەتسىمۇ ئارمىنىم يوق». باۋيۇي ئەنە شۇنداق خىيال سۈرۈۋاتقاندا باۋچەي ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەتىلىككە يەنە كېلىمەن، ياخشىراق داۋالىنىڭ. بايا دورا ئالغاچ كەلگەنىدىم، شىرىنگە بەردىم، كەچتە يارىلانغان يەرگە چاپسا جەزمەن ساقىيىپ كېتىدۇ، — دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي يېرىم ئۆيقۇلۇقتا ياتاتتى. تۇيۇقسىز ئۇنى بىرى ئىتتىرىۋەتكەندەك بولدى ـ دە، ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس يىغا ـ زارە ئاۋازى قۇلىقىغا كىردى. باۋيۇي چۆچۈپ ئويغىنىپ، كۆز ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئالدىدا باشقا بىرى ئەمەس، دەييۇي

تۇرۇپتۇ. ئوڭۇممۇ - چۇشۇممۇ دەپ ئالدىراپ بىرئاز كۆتۈرۇ-لۇپ، چىرايىغا تازا سەپسېلىپ قارىغۇدەك بولسا، شاپتۇلدەك ئىششىپ كەتكەن بىر جۇپ كۆزنى، ئۇنچىدەك ياش تامچىلىرى پارقىراۋاتقان ئىككى مەڭزنى كۆردى، ئۇ دەيىۋي ئىدى. باۋيۇي تېخىمۇ قارىغۇسى كېلىپ، ئورنىدىن كۆتۈرۈلەي دېگەندى، شۇ زامات بېلىنىڭ تۆۋەن يېنىگە قاتتىق ئاغرىق سانجىلدى - دە، چىدىيالماستىن «ۋاي» دەپ ئۆزىنى ياستۇققا تاشلىدى. ئۇ ئۇھ تارتىپ سۆزلەشكە كىرىشتى:

— نېمىشقا كەلگەنسىز! كۇن تېخى ئەمدىلا پاتتى، يەر يەنىلا قىزىق تۇرۇپتۇ، ئىسسىق ئۆتۈپ كەتسە قانداق بولىدۇ؟ مەن تاياق يېگەن بولساممۇ، ئانچىلىك ئاغرىپ كەتكىنى يوق. ئۇلار ئالدىنىپ بۇ ئەھۋالىمنى تالا - تۇزدە دەپ يۇرسە، ئاتامنىڭ قۇلىقىغا يېتەرمىكىن دەپ، ئۆزۈمنى ئەتەي مۇشۇ ئەھۋالغا سېلىۋالدىم. بىلەمسىز، بۇ يالغان ئىش، بۇنى راست دەپ چۈشىنىپ قالماڭ.

دەيىۋي گەرچە ھۆكۈمەپ يىغلىمىسىمۇ، ئۇن چىقارماستىن يۇم - يۇم يىغلاۋېرىپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ، چىدىغۇ-چىلىك ماجالى قالمىدى. باۋيۇينىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىشى بىلەن قەلبىدە ئۇنىڭغا دەيدىغان كۆرمىڭ سۆز پەيدا بولدى، لېكىن يېرىم ئېغىزمۇ گەپ قىلالماي، بىرھازادىن كېيىن يۇم - يۇم يىغلىغان پېتى:

— قىلىقلىرىڭىزنى ئۆزگەرتسىڭىز بولاتتى! — دېدى.

باۋيۇي بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر ئۇلۇغ تىنىپ قويدى - دە:

— خاتىرجەم بولۇڭ، بۇنداق سۆزنى قىلماڭ، مەن سىلەر ئۈچۈن ئۆلۈشكىمۇ رازىمەن، — دېدى.

گەپ تۇگىمەيلا، تاشقىرىدىن بىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— كېلىن ئاغىچام كەلدى.

دەيىۇي فېڭجيېنىڭ كەلگىنىنى بىلىپ، ئالدىراش ئورنىدىن تۇردى ـ دە:

— مەن ئارقا ھويلا بىلەن چىقىپ كېتەي، كېيىن يەنە كېلىمەن، — دېدى.

— قىزىق گەپ بولدى، ھېچ ئىش يوق تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن نېمانچە قورقىسىز؟ — دېدى باۋيۇي ئۇنى قويۇپ بەرمەي.

دەيىۇي جىلە بولۇپ تېپىرلاپ كەتتى ـ دە، ئاستا دېدى:

— كۆزلىرىمگە قارىڭا، بۇ ھالدا يەنە ئۇلارغا كۆلكە بولۇپ بېرىمىز.

باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن دەيىۇينىڭ قولىنى دەرھال قويۇۋەتتى. دەيىۇي چاققانلىق بىلەن كارىۋاتنى ئايلىنىپ ئارقا ھويلىغا چىقىشىغلا، ئالدى ئىشىكتىن فېڭجيې كىرىپ كەلدى.

— خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ باۋيۇيدىن، — نېمە يېگۈڭ كەلسە ماڭا ئادەم ئەۋەت.

ئارقىدىن شۆ ھاماچا كەلدى، ئاندىن جيا ئانىمۇ خىزمەتكارىنى ئەۋەتىپتۇ.

چىراغ ياقىدىغان ۋاقىت بولغاندا، باۋيۇي ئىككى يۈتۈم شورپا ئىچىپلا ئەلەڭ ـ سەلەڭ بولۇپ ئۇيقۇغا كەتتى.

باۋيۇي ئويغاندى. ئۇ دەيىۇينى ئېسىدىن چىقارمىغاچقا، ئۇنىڭغا ئادەم ئەۋەتمەكچىمۇ بولدى، لېكىن شىرىندىن قورقتى. بىر ئامال ئويلاپ، ئۇنى باۋچەينىڭ قېشىغا كىتاب ئەپكېلىشكە بۇيرۇۋەتتى. شىرىن كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي چىڭۋېننى چاقىرىپ ئۇنى بۇيرۇدى:

— دەيىۇي خانىزىنىڭ قېشىغا بېرىپ قاراپ باق، نېمە ئىش قىلىۋېتىپتۇ، مېنى سورىسا، ياخشى بولۇپ قالدى، دېگىن.

— كۆزۈمنى پارقىرىتىپ بىكاردىن ـ بىكارغا نېمىدەپ بارىمەن؟ — دېدى چىڭۋېن، — بىرەر گەپ ـ سۆزنى دەپ بارساممۇ تۇزۇكرەك بولاتتى.

— دەيدىغان ھېچقانداق گەپ - سۆزۈم بولمىسا، — دېدى باۋيۇي.

— يا بىرەر نەرسىنى ئاپىرىپ بېرەي ياكى بىرەر نەرسىنى ئالغىلى بارغان بولاي، — دېدى چىكۈېن، — بولمىسا، مەن گەپنى نەدىن باشلايمەن؟

باۋيۇي بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن، ئىككى دانە كونا ياغلىقنى ئېلىپ چىكۈېنگە تاشلاپ بېرىپ كۈلدى:

— مانا بۇنى ئەۋەتتى دەپ ئاپارساڭ بولۇۋېرىدۇ.

— بۇ تېخىمۇ قىزىق ئىش بولدى. بۇنداق نىمكەش ياغلىقلارنى ئالامتى ئۇ؟ مېنى زادىلىق قىلدى دەپ ئاچچىقى كەلمەمدۇ ئۇنىڭ؟ — دېدى چىكۈېن. باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— خاتىرجەم بول، ئۇ ئۆزى ئەلۋەتتە بىلىدۇ، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن چىكۈېن نائىلاج ياغلىقنى ئېلىپ، بامبۇكزار سارىيىغا كەلدى. چىكۈېن كىرىۋەردى، ئۆينىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ، چىراغمۇ يېقىلمىغانىدى. كارىۋاتتا ياتقان دەييۇي:

— كىم ئۇ كىرگەن؟ — دەپ سورىدى. چىكۈېن دەرھال جاۋاب بېرىپ:

— مەن چىكۈېن، — دېدى.

— نېمىشقا كەلدىڭ؟

— غوجام مۇنۇ ياغلىقنى ئۆزلىرىگە ئەۋەتكەنىدى.

دەييۇي ئويلىنىپ قالدى: «بۇ ياغلىقنى ماڭا نېمىشقا ئەۋەتكەندۇ؟».

— بۇ ياغلىقنى ئۇنىڭغا كىم ئەۋەتىپتىكەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ، — ياخشى ياغلىق ئوخشايدۇ، باشقا بىرىگە سوۋغا قىلسۇن، ماڭا ھازىر بۇنىڭ لازىمى يوق.

— شۇ گەپ ئەمەسمۇ، — دېدى چىكۈېن كۈلۈپ، — يەنە يېڭى ياغلىق ئەمەس، تۆتۈلغان كونا ياغلىق.

دەييۇي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران بولدى، لېكىن

بىردەم پەملەپ كۆرۈپ، ئاندىن چۈشىنىۋالدى ـ دە، شۇئانلا:
— قويۇپ قوي، بولدى كېتىۋەر، — دېدى.
دەييۇي ياغلىقنى ئەۋەتىشنىڭ مەنىسىنى ئوبدان چۈشىنىپ، شېرىن خىياللارغا غەرق بولدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئۇيان ئويلاپ-بۇيان ئويلاپ، بىردىنلا ئىچىنى نېمىدۇر تاتلىغاندەك بولدى. چېگىش خىياللار بىلەن بەنت بولۇپ كەتكەن دەييۇي چىراغ ياققۇزدى، گۈمان تۈغۈلۈپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەشنىمۇ ئۇنتۇپ، سىياھنى ئېزىپ قەلەمنى مىلىدى، ئاندىن ھېلىقى ئىككى كونا ياغلىققا مۇنۇلارنى يازدى:

بىرىنچى شېئىر

ياشلىرىم ئاقتى بىكارغا ئۆرتىنىپ ھەسرەتتە مەن،
كىم ئۇچۇن تۆكتۈم بۇ ياشنى تۇن ـ كېچە خىلۋەتتە مەن؟
مەرھەمەت قىپسىز ئاجايىپ مەنلىك ياغلىقنى سىز،
سىز ئۇچۇن چەكتىم پىراق، ھېچ يوق ئىلاج دەردتە مەن!

ئىككىنچى شېئىر

ياشلىرىم ئاقماقتا پىنھان ئۇنچىدەك، مۆلدۈرسىمان،
كېچە ـ كۈندۈز يوق ئارامىق، بىقارارمەن ھەر زامان.
يەڭ بىلەن ياستۇقتىكى ھۆل تۆگمەس ھېچ سۈرتسىمۇ،
تامچە ـ تامچە ياشلىرىم دەريا بولۇپ ئاقسۇن راۋان.

ئۈچىنچى شېئىر

ئىككى مەڭزىم ئۇنچىسىنى يېپقا بولماس تىزغىلى،
كونا ئىزلارنى يوقاتقان ئەمدى شياڭجاڭ ساھلى.

بار مېنىڭمۇ پەنجىرەم ئالدىدا بامبۇك مىڭلىغان،
بىلمىدىم، سىڭگەنمۇ ياشىم شۇ قومۇشلارغا ھېلى؟

دەيمۇي يەنە يازماقچى ئىدى، لېكىن پۈتۈن ۋۇجۇدى ئوت-تەك قىزىپ، يۈزى لاۋۇلداپ كۆيگەندەك بولدى - دە، كىمخاب پەردىنى ئېچىپ ئەينەككە قارىدى، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى شاپتۇل چېچىكىدىنمۇ ئۆتە قىزىرىپ كەتكەنىدى. بەلكىم كېسەل ئەنە شۇنىڭدىن تەگكەن بولسا كېرەك، بىردەمدىن كېيىن كارىۋاتقا كېلىپ ياتتى، ياغلىقىنى ئېلىپ يەنە ئويغا پاتتى.

15 - باب قىزىل قۇۋۇا ھۇجرىسىدا قوشماق ئۆردەك كەشتىسىنى تىكىۋېتىپ چۈشە-كىگەن سۆزنى ئاڭلاپ قېلىش

جيا ئانا ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭكىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، باۋيۈينىڭ كۈندىن - كۈنگە ياخشى بولۇۋاتقانلىقىغا ئىچ- ئىچىدىن سۆيۈندى. لېكىن، جيا جېڭ باۋيۈينى يەنە چاقىر-ىتىپ قالارمۇ دېگەن ئەندىشىدە، جيا جېڭنىڭ يېقىن مۇلازىمى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا تاپىلاپ قويدى:

— بۇنىڭدىن كېيىن بىرەر كىشى بىلەن كۆرۈشتۇرىدىغان ياكى مېھمان كۈتىدىغان ئىش - كۆش چىقىپ قېلىپ، بېگىڭ باۋيۈينى چاقىرتىپ كېلىشنى بۇيرۇسا، سەن كېلىپ خەۋەر قىلىپ يۈرمەي، بېگىڭگە مېنى دېدى دەپ، مۇنداق مەلۇم قىلىپ قوي: بىرىنچىدىن، تاياقنىڭ زەربى ئېغىر بولغاچقا، بىرنەچچە ئاي ئوبدان داۋالانسا، ئاندىن ماڭالايدىكەن، ئىككىنچىدىن، بەگزادەمنىڭ يۈلتۈزى ئوڭۇشسىز بولۇپ، نەزىر ئۆتكۈزۈش لازىم ئىكەن، شۇڭا سىرتتىن كەلگەن كىشىلەر بىلەن كۆرۈ-

شۇشكە بولمايدىكەن، سەككىزىنچى ئاي ئۆتسە، ئاندىن يان ئىشك بىلەن تالاغا چىقالايدىكەن، دېگىن.

مۇلازىم خوش دەپ بۇيرۇقنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. باۋيۇي ئادەتتە تۆرە - ئەمەلدارلار بىلەن سۆزلىشىشكە خۇشى يوق ئىدى، ئېگىز قالپاق، رەسمىيانە تونلاردىن، تەبرىكلەش - پاتىھىلەش قاتارلىق باردى - كەلدى ئىشلىرىدىن ناھايىتى بىزار بولغانىدى. بۇگۈن ھېلىقى سۆزلەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى كېرىلىپ كەتتى - دە، ئۇرۇق - تۇغقان، يارۇبۇرادەرلەر بىلەن بېرىش-كېلىشنى پۈتۈنلەي توختىتىپلا قالماستىن، ھەتتا ئائىلىدە بەلگىلەنگەن ئەتىگەن - ئاخشامدا ئاتا - ئانىسىنى يوقلاش ئىشىنىمۇ خالىسا قىلىدىغان، خالىمىسا قىلمايدىغان بولدى.

بەزىدە باۋچەي قۇراملىقلار پەيت تېپىپ نەسىھەت قىلماقچى بولسا، ئاچچىقى كېلىپ مۇنداق دەيتتى:

— شۇ قەدەر پاك، مەسۇم قىز تۇرۇقلۇق شۆھرەتپەرەسىتلىكنى ئۆگىنىپ، ھارامتاماقلارنىڭ يولىغا كىرىپ كېتىپتۇ! بۇنداق بولۇشىغا ئۆتمۈشتىكىلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىدىن چىققان مەخلۇقلارنى يولدىن چىقىرىش ئۈچۈن، يوق يەردىن ئىش تۇغدۇرۇپ، غەرەزلىك چىقارغان ئويدۇرمىلىرى زامىن بولغان. مەن ھاياتىمنىڭ بۇنداق بەختسىز بولىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن، يەنە كېلىپ ئېسىل ھەرەم قىزلىرىغىمۇ ئەنە شۇنداق ئادەتنىڭ يۇقۇپ قالغانلىقىنى دېمەمدىغان! بۇلار جاھاندىكى بارلىق نازاكەتلىك ۋە دانالىقنى يارىتقان تەڭرىنىڭ ئىنايىتىگە ھەقىقەتەن خىلاپ كېلىدۇ.

كىشىلەر ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، ئاساسلىقچە ئۇنىڭغا رەسمىي گەپلىرىنى قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. يالغۇز دەيىۋىلا كىچىكىدىن تارتىپ، ئۇنى مەرتىۋىگە ئېرىشىش، نام - ئابرۇي قازىنىشقا دەۋەت قىلمايتتى. شۇڭلاشقا، باۋيۈيمۇ دەيىۋىنى ئىنتايىن ھۆرمەتلەيتتى.

بۇگۈن چۈشتە شۆ ھاممـا ئاچا، باۋچەي، دەييۈيلەر ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدە تاۋۇز يېيىشۋاتاتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دېدەكلەر توغرۇلۇق گەپ ئېچىپ، شىرىننى تىلغا ئېلىپ قالدى.

— شىرىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمەتكارى ئىدى، ئۇكام باۋيۈينىڭ خىزمىتىگە بېرىلگەن، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — ئۇ بىر سەر كۈمۈشنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ دېدىكى ھېسابىدا ئالىدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خېلى ۋاقىت ئويلانغاندىن كېيىن، فېڭجيېگە قاراپ:

— ئەتە دېدەكتىن بىرنى تاللاپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ خىزمىتىگە ئەۋەتىپ بەرگىن، شىرىننىڭ ئورنىدا ئىشلىسۇن، ئۆزۈمنىڭ ھەر ئايدا ئېلىۋاتقان يىگىرمە سەر ئايلىقىمدىن ئىككى سەر كۈمۈش ۋە بىر تىزىق داچەن ئاجرىتىپ، شىرىنغا بەرگىن. بۇنىڭدىن كېيىن جاۋ كىچىك ئانا بىلەن جۇ كىچىك ئانىغا نېمە بېرىلسە، شىرىنغىمۇ ئوخشاش بېرىلسۇن، شىرىننىڭ ئالىدىغان بۇ ھەسسىسى خەزىنە ھېسابىدىن ئەمەس، مېنىڭ ھېسابىمدىن بولسۇن، — دېدى. فېڭجيې «خوش - خوش» دەپ بىر - بىرلەپ ماقۇللۇق بىلدۈردى - دە، شۆي ھاممـا ئاچىغا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھاممـا ئاچا، ئاڭلىغانلا، مەن ئادەتتە نېمە دەپ كەلگەندىم؟ ھازىر خۇددى مەن دېگەندەك بولدى.

— بۇرۇنراق شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى، — دېدى شۆ ھاممـا ئاچا، — ئۇ بالىنىڭ تەقى - تۇرقى توغرۇلۇق سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇ قىز ئىش قىلىشتا ئەپچىل، كىشىلەر بىلەن سۆزلەشكەندە سىلىق، خۇشخۇي، ئىچى كۆلۈك، زەردىلىك. ھەقىقەتەن شۇنداق كەم ئۇچرايدىغان ئارتۇقچىلىقلىرى بار.

— راستىنى دېسەم، سىلەر بۇ بالىنىڭ ياخشى تەربىيىنى تېخى بىلمەيسىلەر، — دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، — مېنىڭ باۋيۇي بالامدىن ئون ھەسسە ئارتۇق. باۋيۇينىڭ ھەقىقەتەن تەلىيى بار ئىكەن، ئۇ ئىمكانقەدەر باۋيۇيگە ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلسا ئوبدان بولاتتى!

ئۇلار يەنە بىر دەم پاراڭلىشىپ، تارقىلىپ كېتىشتى.

باۋچەي بىلەن دەييۇي باغقا كېلىشتى. باۋچەي دەييۇينى نېلۇپەر سەيناسىغا بارايلى، دەپ تەكلىپ قىلغانىدى، دەييۇي يۈيۈنىدىغان ئىشىم بار، دېگەنلىكتىن، ھەرقايسى ئۆز يولىغا مېڭىشتى. باۋچەي ئۆزى يالغۇز كېلىۋېتىپ، ئۆتەر يولىدا ئا-رامبەخش ھويلىغا كىردى - دە، باۋيۇي بىلەن بىر دەم پاراڭلا-شىپ، چۇشلۇك ھاردۇقىنى چىقارماقچى بولدى. ئۇ ھويلىغا كىرىۋېدى، ھەممە ياق جىمجىتلىق. باۋچەي سەيلە ئايۇنى بىلەن ئۆيگە كىردى. دالاندىكى كاتتا دېدەكلەر ھەرقايان سۇنايلىنىپ ئۇخلىشۋېتىپتۇ. ئۇ نەقىشلىك شىرمەلدىن ئۆتۈپ باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىغا كىرىۋىدى، باۋيۇي كارىۋاتتا ئۇخلاۋېتىپتۇ. شىربن ئۇنىڭ يېنىدا يېڭىنە ئىشى قىلىۋاتاتتى، قېشىدا كەركىدان مۇڭ-گۈزىدىن قىلىنغان چۈن قورۇغۇچ تۇراتتى. باۋچەي يېقىنراق كېلىپ، ئاستاغىنا كۈلۈپ:

— سەنزە تولىمۇ ئېھتىياتچان ئىكەنسەن، بۇ ئۆيدە چۈن-پاشا نېمە قىلىدۇ، چۈن قۇرۇغۇچ بىلەن نېمىنى قورۇماقچى-دىڭ؟ — دېدى.

شىربن بېشىنى كۆتۈرۈپ باۋچەينى كۆردى، ئۇ تىكىۋاتقان ئىشىنى دەرھال قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، ئاستا كۈلۈپ جاۋاب بەردى:

— كەلسىلە، خېنىم! خېنىم، بىلمەيدىلا، بۇ ئۆيدە چۈن- پاشا دېگەنلەر بولمىغىنى بىلەن، شۇنداق ئۇششاق ھاشا-راتلار بارىكى، ئۇلار مۇنۇ شايى پەردىنىڭ تۆشۈكىدىن كىرىۋالـ-

دۇ، ئۇلارنى كۆز كۆرمىگەندىن كېيىن، ئادەمنى خۇددى چۈمۈلە چاققاندەك چاقىدۇ.

— بۇ ئۆينىڭ كەينى سۇغا يېقىن، ھەممە يېرىدە خۇشپۇراق گۈللەر بار، ئۆينىڭ ئىچىمۇ خۇشبۇي. بۇنداق ھاشاراتلار گۈل چېچەكلىرىدە ياشىغاچقا، ئۇزىنى خۇشپۇراققا ئاتىدۇ، — دېدى باۋچەي.

باۋچەي سۆزلەۋېتىپ، شىرىننىڭ قولىدىكى يېڭنە ئىشىغا سەپسالدى. بۇ قىزىل ئەستەرلىك ئاق تاۋار قورساق تاڭغۇچ بولۇپ، يۇزىگە نېلۇپەر ئارىسىدا ئويناپ يۈرگەن قوشماق ئۆر-دەك كەشتىسى چۈشۈرۈلگەن، نېلۇپەرنىڭ رەڭگى قىزىل، يو-پۇرمىقى يېشىل، ئۆردەكلەر بولسا خىلمۇخىل رەڭ بىلەن تە-كىلگەنىدى.

— ۋاي - ۋۇي، نېمىدېگەن چاقناپ تۇرغان قول ئىشى بۇ! — دېدى باۋچەي، — كىمگە تىكتىڭ؟ شۇنىڭغىمۇ مۇنچە ئەجىر قىلامسەن؟

شىرىن تۇمشۇقى بىلەن كارىۋاتنى ئىما قىلدى. باۋچەي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— توۋا، ئۇ چوپچوك بولۇپ قالغان تۇرۇقلۇق بۇنى باغلا-مىدىكەن؟ — دېدى.

— ئەسلىدىغۇ باغلىمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ياخشىراق تە-كەي دەۋاتىمەن، — دېدى شىرىن، — ئۇ كۆرسە باغلىغۇسى كېلىپ قالار. ھازىر كۇن ئىسسىق بولسىمۇ، ئۇخلىغاندا ئېھتە-يات قىلمايدۇ. بۇنى باغلىۋالسا كېچىسى ئېچىلىپ قالسىمۇ مەيلى. سىلە بۇنىڭغىمۇ ئەجىر تارتىپ يۈردۈڭمۇ دەيدىلا، ئۇنىڭ بىلىگە باغلىۋالغىنىنى كۆرمىدىلە تېخى.

— سەن نېمىدېگەن بەرداشلىق - ھە! — دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

— بۇگۇن شۇنچىلىك جىق ئىشلىدىمكى، ئېڭىشىپ ئولتۇ-

رۇپ گەجگەم تېلىپ كەتتى، — دېدى شىرېن، ئاندىن كۈلۈمسىرەپ، — ئوبدان خېنىم، سىلە بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرغان بولسىلا، مەن تاشقىرىغا چىقىپلا كىرسەم، — دېدى - دە، چىقىپ كەتتى.

باۋچەي كەشتىگە قاراپلا قالدى، ئېھتىيات قىلىشنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ، بايا شىرېن ئولتۇرغان يەرگىلا ئولتۇردى. بۇ كەشتە ھەقىقەتەن كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەرلىك بولغاچقا، ئىختىيارسىز ھالدا يېڭىنىڭ قولىغا ئېلىپ، كەشتىنى تىكىشكە كىرىشىپ كەتتى.

لىن دەيىۋي شياڭيۈن بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇنىڭغا شىرېننىڭ مۇبارەكلەپ چىقايلى، دېدى. بۇ ئىككىسى باغقا كىرىشتى. ھەممە يەر جىمجىت ئىدى. شياڭيۈن شىرېننىڭ تاپاقچى بولۇپ يان ھۇجرا تەرەپكە بۇرۇلدى، دەيىۋي بولسا دېرىزىنىڭ قېشىغا كېلىپ شايى كۆزنەكتىن ئۆيىنىڭ ئىچىگە قارىدى. باۋيۈي ئاچ قىزىل شايى كۆينەك بىلەن كارىۋاتتا بىمالال ئۇخلاۋاتاتتى، باۋچەي يېنىدا ئولتۇرۇپ كەشتە تىكىۋاتاتتى، قېشىدا بىر چۆمۈلە قورۇغۇچ تۇراتتى. دەيىۋي بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالدى. ئۇ كۈلۈپ تاشلىماسلىق ئۈچۈن خېلى ۋاقىتقىچە قولى بىلەن ئاغزىنى تۇتۇۋالدى، ئاندىن شاڭيۈننى ئىما بىلەن يېنىغا چاقىردى. شياڭيۈن ئۇنى نېمە يېگىلىقىنى كۆرگەندۇ، دەپ ئىلدام قېشىغا كېلىپ قارىغىنىدى، ئۇنىڭمۇ كۈلگۈسى كەلدى، لېكىن باۋچەينىڭ ئۆزىگە ھەمىشە ئوبدان مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى بىردىنلا ئېسىگە كەلدى - دە، قولى بىلەن ئاغزىنى ئېتىۋالدى. شياڭيۈن دەيىۋينىڭ گەپتە چېقىۋالىدىغانلىقىنى بىلەتتى، شۇڭا دەيىۋىنى كۈلۈپ تاشلىمىسۇن دەپ يېڭىدىن تارتىپ دېدى:

— كېتەيلى، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، شىرېن چۈشتە كۆلگە كىر يۇغىلى بارىمەن، دېگەنىدى، ئۇ چوقۇم شۇ يەرگە

كەتتى، بىز شۇ يەردىن تاپايلى.

دەيىۋي شاڭيۇننىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشىنىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى - دە، نائىلاج شياڭيۇنگە ئەگىشىپ ماڭدى.

باۋچەي بۇ يەردە كەشتىنىڭ ئەمدىلا ئىككى - ئۈچ بەرگىنى پۈتتۈرگەنىدى، تۈيۇقسىز باۋيۇي چۈشەكەپ ۋارقىراپ تىللاپ كەتتى:

— راھىب - دەرۋىشلەرنىڭ سۆزىگە قانداقمۇ ئىشەنگىلى بولسۇن؟! ئۇلارنىڭ «ئالتۇن بىلەن قاشتېشى تەقدىردە نىكاھ بىلەن باغلانغان» دېگىنى نېمىسى؟ مەن بولسام «ياغاچ بىلەن تاش تەقدىردە نىكاھ بىلەن باغلانغان» دەيمەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋچەي قورقۇپ كەتتى. لېكىن، تۈيۇقسىز شىرىن كىرىپ كەلدى:

— تېخىچە ئويغانمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى. باۋچەي ياق دەپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— مەن ھازىرلا دەيىۋي خېنىم ۋە شياڭيۇن خېنىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم، — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — ئۇلار بۇ يەرگە كىردىمۇ؟

— ياق، ئۇلارنىڭ كىرگىنىنى كۆرمىدىم، ساڭا ئۇلار بىرنەرسە دېمىدىمۇ؟

— ئۇلار ماڭا مۇناقىلا چاقچاق سۆزلەرنى قىلىپ قويدى. ئۇلارنىڭ ماڭا دەيدىغان نېمە مۇھىم گېپى بار ئىدى، — دېدى شىرىن كۈلۈپ.

— ئۇلارنىڭ ساڭا ئېيتقىنى چاقچاق گەپ ئەمەس، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — مەنمۇ ساڭا شۇنى دېمەكچى ئىدىم، لېكىن سەن ئالدىراش چىقىپ كەتتىڭ.

بۇ گەپ تېخى توگىمىگەنىدى، فېڭجىيېنىڭ ئۆيىدىن بىر خىزمەتكار شىرىننى چاقىرغىلى كەلدى. باۋچەي شىرىنگە:

— سېنى دەل ئەنە شۇ گەپ توغرۇلۇق چاقىرىتتى، —

دېدى كۆلۈپ.

شىرېن ئىككى دېدەك قىزنى چاقىرىپ قويۇپ، ئۆزى باۋ-چەي بىلەن ئارامبەخش هويلىدىن چىقتى - دە، فېئۇجيېنىك قېشىغا كەلدى. دېگەندەك، فېئۇجيې ئۇنىڭغا بايىقى گەپنى دەپ بەردى ۋە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا باش ئۇرۇپ رەھمەت ئېيتىش كېرەكلىكىنى، جيا ئانىنىك قېشىغا بېرىشنىك هاجىتى يوقلۇ-قىنى تاپشۇردى، لېكىن شىرېننى بەك ئىزا تارتقۇزۇۋەتتى. شىرېن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىپ كەلگۈچە باۋيۈيمۇ ئويغانغانىدى، ئۇنىڭدىن نەگە بارغانلىقىنى سورىۋىدى، شىرېن تۇتۇقلا جاۋاب بەردى. كېچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا، ئاندىن ئۇ جاۋاب بەردى. باۋيۈي خۇشاللىقىنى يوشۇرالماي، كۆلۈپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا دېدى:

— ئەمدى ئۇيۇڭگە قايتىپ كېتىدىغانلىقىڭنى كۆرەي! ئۆتـ-كەن قېتىم ئۇيۇڭگە بېرىپ قايتىپ كەلگەندە، ئاكام پۇل تۆلەپ بۇ يەردىن مېنى ئېلىپ كەتمەكچى، بۇ يەردە تۇرغۇچىلىكىم قالمىدى، ئاقىۋىتىم نېمە بولار، دەپ تايىنى يوق سوغۇق گەپلەر بىلەن مېنى قورقۇتماقچى بولغانىدىڭ، ئەمدى كۆرەيچۇ، سېنى ئېلىپ كېتىشكە كىم پېتىنالايدىكىن؟

— ۋاي غوجام، بولدى قويۇڭ ئۇنداق گەپنى، — دېدى شىرېن كۆلۈپ، — بۇنىڭدىن كېيىن مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىلكىدىكى كىشى بولۇپ قالدىم. ئەگەر كېتىش توغرا كەلسە، سىزگىمۇ ئېيتىپ يۈرمەستىن، توپتوغرا ئاغىچا خېنىمدىن رۇخسەت سوراپ كېتىۋېرىمەن.

— بوپتۇ، مەنغۇ يامان بولاي، — دېدى باۋيۈي كۆلۈپ، — سەن ئانامدىن رۇخسەتمۇ ئالارسەن، باشقىلار ئاڭلـ-سا، مېنى ئەسكىمۇ دەر، خوش، سەن بۇ يەردىن كېتىپ نېمە پايدا تاپارسەن؟

— نېمە پايدا تاپارسەن دېگىنىنى؟ — دېدى شىرېن كۆ-

لۇپ، — بۇ گەپچە مەنزە پەس ئادەملەرنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىۋېرىدىكەنمەن - دە! ئۇنىڭدىن ئۆلگىنىم ياخشى. ئادەم يۇز ياشقا كىرسىمۇ، بەربىر ئۆلىدۇ. ئۇنداق قىلغىنىمدىن، نەپەسىتىن توختاپ بىر يولىلا ھېچنېمىنى ئاڭلىمايدىغان، كۆرمەيدىغان بولۇپ كەتكىنىم خوپ.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۆلمەيدىغان كىم بار؟ لېكىن، لايىقىدا ئۆلگەن ياخشى. ھېلىقىدەك ساقال - سۇمباتلىق مەخلۇقلار «قەلەم مەنسەپدارى ئىلتىماستا ئۆلىدۇ، ئەلەم مەنسەپدارى جەڭدە ئۆلىدۇ» دېيىلگەن مۇشۇنداق ئىككى ئۆلۈمنى مەرد - ئەزىمەت ئۇچۇن ئابرۇيلۇق ئۆلۈم، دەپ بىلىدۇ. لېكىن، ئۇلار بىلمەيدۇكى، پەقەت ئەخمەق پادىشاھ بولغاندىلا، ئۇنى دەۋەت قىلغانلىق تۈپەيلىدىن ئۆلىدىغان مەنسەپدار بولىدۇ. بۇنداق مەنسەپدارلار ئاتاق چىقىرىش كويىدىلا بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ - دە، كەلگۈسىدە پادىشاھ ۋە ئاتىسىنىڭ نەدە قېلىشى بىلەن كارى بولمايدۇ. جەڭ بولغاندىلا، جەڭدە ئۆلۈش بولىدۇ، بۇنداق ئەلەم مەنسەپدارىمۇ زور خىزمەت كۆرسىتىش كويىدىلا بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ - دە، كەلگۈسىدە دۆلەتنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن كارى بولمايدۇ، — دېدى.

— قەدىمكى زاماندا ئۇنداق كىشىلەر پەقەت چارىسىز قالغاندىلا ئۆلگەن بولغىيتتى! — دېدى شىرىن سۆز قىستۇرۇپ.

باۋيۇي يەنە شۇنداق دېدى:

— ئەگەر سەركەردە بىپەرۋا، تەدبىرسىز بولسا، ئۆزىنىڭ قابىلىيەتسىزلىكى تۈپەيلىدىن بىكارلا ئۆز جېنىنى نابۇت قىلىدۇ. بۇمۇ چارىسىزلىقتىن بولامدىكەن؟ قەلەم مەنسەپدارىنى ئەلەم مەنسەپدارى بىلەن تېخىمۇ سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. قەلەم مەنسەپدارى كىتابتىن بىرى ئىككى ئىبارىنى يادلىۋالىدۇ-دە، ئوردىدا كىچىككىنە نۇقسان كۆرۈلگەن ھامان، پادىشاھقا

كاپشىپ نەسىھەت قىلىپ، سادىق پىداكار دېگەن نامىنى قازىنىشقا تىرىشىدۇ. ئەگەر پادىشاھنىڭ دېتىغا ياقماي قالسا، بىرلا ئاچچىقى كېلىدۇ - دە، مەنسەپدار شۇ زامانلا ئۆلۈمگە دۇچار بولىدۇ. بۇمۇ چارىسىزلىقتىنمۇ؟ ھېلىقىدەك ئۆلگەنلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھ - مەنسەپدارلارنىڭ مۇناسىۋىتىدىكى ئاساسىي مىزاننى بىلمەي، شان - شۆھرەت قازىنىشقا ئۇرۇنغۇچىلار. مەسىلەن، شۇ تاپتا بەخت - تەلىيىم كېلىپ، مەن سىلەرنىڭ كۆز ئالدىڭلاردا جان بەرسەم، ماڭا يىغلىغان كۆز يېشىڭلار چوڭ دەريا ھاسىل قىلىپ، مېنىڭ جەسىتىمنى لەيلىتىپ، ئۇچار قۇشمۇ قونمايدىغان چەت - ياقىغا ئاپىرىپ تاشلىسا، ئۇ يەردە جەسىتىم توپىغا ئايلىنىپ شامال ئۇچۇرۇپ كەتسە، ئۇندىن كېيىن روھىم ئىنسان بولۇپ قايتا تۇرەلمىسە، مانا شۇ چاغدا مەن راسا مۇناسىپ رەۋىشتە ئۆلگەن بولىمەن.

شىرىن باۋيۇنىڭ ئالجىۋانقانلىقىنى كۆرۈپ، «ھېرىپ كەتتىم» دېگەننى باھانە قىلىپ، جاۋابمۇ قايتۇرمىدى. باۋيۇي كۆزىنى يۇمۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئەتىسى باۋيۇي قىلغان سۆزىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇپ قالدى.

بىر كۈنى، لىن دەييۇي ئارامبەخش ھويلىغا كىرىپ باۋيۇيىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەتە شۆ ھاما ئاچامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، بايا مەن تاغامنىڭ قېشىدا ئاڭلىدىم. ئۇ ماڭا سىزنى بارامدىكىن سوراپ باققىن، دېگەنىدى. ئالدىنقى قورۇغا كىشى ئەۋەتىپ ئۇچۇرىنى بېرىپ قويۇڭ، — دېدى. باۋيۇي:

— ئۆتكەن قېتىم ئۇلۇغ بېگىمنىڭ تۇغۇلغان كۈنىگىمۇ بارمىغانىدىم، ئەمدى ئۇ يەرگە بارسام، بىركىم مېنى كۆرۈپ قالسا قانداق بولىدۇ؟ مەن بارمايلا قويايى، مۇنداق ئىسسىقتا كىشىم يېڭىۋشلەيدىغان گېپ. بارمىسام ھاما ئاچامۇ خاپا بولماس.

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ — دېدى شىرېن، — شۇ هامما ئاچىڭىزنى ئۇلۇغ بېگىمغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، شۇ هامما ئاچىڭىزنىڭ ئۆيى مەشەدىلا تۇرسا، يەنە كېلىپ يېقىن تۇغقان تۇرسا، بارمىسىڭىز كۆڭلىگە باشقا ئىش كېلىپ قالمامدۇ؟ ئىسسىقتىن قورقىسىڭىز، ئەتىگەنرەك تۇرۇپ سالقىن چاغدا بېرىپ، باش ئۇرۇپ مۇبارەكلەپ، بىرەر پىيالە چاي ئىچىپ قايتىپ كەلسىڭىز ياخشى ئەمەسمۇ؟

باۋيۇي سۆز ئاچقۇچە، دەييۇي دەرهاللا كۈلۈپ:

— خەقنىڭ پاشا قورۇپ قويغان ئەجرى ئۈچۈن بولسىمۇ، بېرىپ كېلىشىڭىز كېرەك ـ دە، — دېدى.

— پاشا قورۇغان، دېگەن گەپ قانداق گەپ؟ — دەپ سوردى باۋيۇي ئۇنىڭ سۆزىنى چۈشىنەلمەي. شىرېن تۇنۇگۈن باۋيۇي ئۇخلاپ قالغان چاغدا، يېنىدا هەمراه بولىدىغان كىشى بولمىغانلىقتىن، باۋچەي خېنىم بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرغانلىقىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى.

— بۇنداق قىلماسلىق كېرەك ئىدى، — دېدى باۋيۇي، — نېمىشقا ئۇخلاپ قېلىۋىدىمكىن. ئۇنىڭغا بىهۇرمەتلىك بولۇپتۇ. ئەتە چوقۇم بارىمەن.

شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، شياڭيۈن راسا ياسانغان هالدا كىرىپ كەلدى ـ دە، ئۆيىدىن ئۆزىنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن كىشى ئەۋەتكەنلىكتىن خوشلاشقىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. بۇنى ئاڭلاپ باۋيۇي بىلەن دەييۇي دەرهال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى، لېكىن شياڭيۈن ئولتۇرۇشقا ئۇنمىدى. باۋيۇي بىلەن دەييۇي ئۇنى نائىلاج ئىشىكىنىڭ ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. شياڭيۈننىڭ كۆزىدە لىققىدە ياش بولسىمۇ، ئائىلىسىدىن كەلگەن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا زارلىنىشقا پېتىنالمىدى. باۋچەي ئەهۋالنى چۈشىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن كەلگەن كىشىلەر قايتىپ بېرىپ خان

ئاچسىغا ئېيتىدىغان بولسا، ئۆيگە بارغاندا ئازار يەپ قالمىسۇن دەپ، ئۇنى كېتىشكە ئالدىراتتى. ھەممەيلەن ئۇنى ئىككىنچى دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. باۋيۇي تېخىمۇ يىراقراق يەرگىچە ئۇزىتىپ قويماقچى ئىدى، لېكىن شياڭيۇن ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئۇنىمىدى. ئۇ بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئارقىسىغا قايرىلىپ، باۋيۇينى قېشىغا چاقىردى ـ دە، قۇلىقىغا پىچىرلاپ تاپىلىدى:

— مەن چوڭ ئانامنىڭ يادىغا كەلمىسەم، سەن پات ـ پات ئېسىگە سېلىپ قويغىن، چوڭ ئانام مېنى ئالدۇرۇۋالسۇن.

باۋيۇي «بولىدۇ» دەپ ئارقا ـ ئارقىدىن ماقۇللۇق بىلدۈرىدى. ئۇزاتقىلى چىققانلار شياڭيۇن مەپىگە چۈشكۈچە قاراپ تۇرۇشۇپ، ئۇ ماڭغاندىن كېيىن قايتىپ كىرىشتى.

16 ـ باب يامغۇرلۇق ئاخشىمى دىمىقىپ يامغۇر ھەققىدە نەزمە يېزىش

دەيىۋىنىڭ ھەر يىلى ئەتىيازدىكى كۈن توختاش ۋە كۈزدىكى كۈن توختاش مەزگىللىرىدىن كېيىن كونا كېسىلى قوزغىلاتتى. بۈگۈن باۋچەي ئۇنى يوقلاپ كەلدى، ئۇنىڭ كېسىلى توغرۇلۇق سۆز بولۇپ قالدى ـ دە، باۋچەي:

— بۇ يەرگە كېلىپ تۇرغان تېۋىپلارنىڭ ھەممىسى ياخشى بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ دورىلىرى سىزگە ھېچ مەنپەئەت قىلمايۋاتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستىراق بىر تېۋىپ چاقىرىپ كەلسەك، كۆرۈپ داۋالاپ باقسا دەيمەن. ھەر يىلى ياز بويى شۇنداق بولسا، سىز يا قېرى ئادەم، يا كىچىك بالا بولمىسىڭىز، مۇنداق كېتىۋەرسە، بۇمۇ ياخشى ئەمەس، — دېدى.

— كار قىلمايدۇ، — دېدى دەيىۋي، — كېسىلىمنىڭ ساقايمايدىغانلىقىنى ئۆزۈممۇ بىلىمەن. ئاغرىغان ۋاقتىمنى قو-

يۇپ تۇرۇپ، ساق تۇرغان چاغلىرىمدىمۇ ئەھۋالىمنىڭ قانداق ئىكەنلىكىدىن شۇ مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ.

— مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم، — دېدى باۋچەي بېشىنى لىڭشىتىپ، — قەدىمكى كىشىلەر: «غىزا يېگەن ئادەم ئۆرە تۇرالايدۇ» دەپتىكەن. سىزنىڭ ئادەتتە يېگەن نەرسىلىرىڭىز ماغدۇر كىرگۈزەلمەيدۇ، بۇمۇ ياخشى ئەمەس.

— «ھايات ـ ماماتلىق تەقدىردىن بولىدۇ، باي ـ ئېسىلزادىلىك تەڭرىدىن»، — دېدى دەيىۋي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — بۇنىڭغا ئىنسانىنىڭ چامىسى يەتمەيدۇ. بۇ يىل مېنىڭ ئەھۋالىم ئىلگىرىكى يىللاردىكىدىنمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەنىدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

دەيىۋي سۆز ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم يۆتەلدى. باۋچەي:

— تۇنۇگۈن دورا قەغىزىڭىزگە قارىسام، ئۇنىڭدا ئادەمگە ياھ بىلەن گۈلدارچىن بەك كۆپ ئىكەن. بۇ دورىلارنى پايدىلىق، دەردكە داۋا، دېيىشىدۇ، لېكىن بەك ئىسسىق كېلىپ كەتسىمۇ بولمايدۇ. مېنىڭچە، جىگەردىكى سەپرانى تەڭشەپ، مەيدىنى قۇۋۇەتلەندۈرۈش زۆرۈر. شۇنىڭ بىلەن مەيدىدە كېسەل قالمايدۇ، ئاندىن ئوزۇقلۇقمۇ بەدەنگە قۇۋۇەت قىلىدۇ. ھەر كۈنى ئەتىگەنرەك تۇرۇپ، ئالىي دەرىجىلىك قارلىغاچ چاڭگىسىدىن بىر سەر، ناۋاتتىن بەش مىسقالنى كۈمۈش چۆگۈندە قاينىتىڭ. بۇنى ئىچىشكە ئۆگىنىپ كەتسىڭىز، ھەرقانداق دورىدىنمۇ ياخشىراق پايدا قىلىدۇ ھەم ناھايىتى ئوبدان قۇۋۇەت بېرىدۇ.

— سىز كىشىلەرگە بەك ئوبدان مۇئامىلە قىلىسىز، — دېدى دەيىۋي ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، — لېكىن مەن تولىمۇ گۇمانخور بولغاچقا، سىزنى نېمىتى يامان، دەپ ئويلاپ كەپتىمەن. مېنىڭ ئانام بالدۇر ئالەمدىن ئۆتكەن، ھازىر يا ئىگىچەسىڭلىم، يا ئاكا ـ ئۇكىلىرىم يوق. بۇ يىل 15 كىردىم، شۇ

كەمگىچە ھېچكىم ماڭا ئاشۇ كۈنى سىز قىلغانغا ئوخشاش نەسىھەت قىلىپ باقمىغانىدى. قايسى كۈنى ھەرقىسما كىتابلارنى ئوقۇش ياخشى ئەمەس، دەپ نەسىھەت قىلىپ بىرمۇنچە ياخشى سۆزلەرنى قىلدىڭىز. سىز بىرەر سۆزنى قىلسىڭىز، شۇ زاماتلا سۆزىڭىزنىڭ شېخىغا ئۇرۇۋېتەتتىم، سىز پەقەتلا كۆڭلىڭىزگە ئالمايتتىڭىز. ئەگەر قايسى كۈندىكى ياخشىلىقىڭىزنى كۆرمەگەن بولسام، بۈگۈن بۇ سۆزلەرنى سىزگە دېمىگەن بولاتتىم. بايا سىز قارلىغاچ چاڭگىسى شورپىسىنى ئىچىپ تۈرغىن، دېدىڭىز. قالىغاچ چاڭگىسىنى تېپىش ئاسان بولسىمۇ، سالامەتلىكىم ياخشى بولماي كېسىلىم ھەر يىلى قوزغىلىۋەرگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولماسمىكىن. ھېلىمۇ تېۋىپ چاقىرتىپ، دورا قاينىتىپ، ئادەمگىياھ، گۈلدارچىندىن دورا تەييارلاتقۇزۇپ، پۈتۈن ئۆينى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋاتسەمەن. ئەمدى يەنە يېڭىدىن ئىش چىقىرىپ، قارلىغاچ چاڭگىسى قايناتىشقا كىرىشسەم، چوڭ ئانام، ھامما ئاچام ۋە فېڭجيې ئاچامغۇ ھېچنېمە دېمەس، لېكىن تۆۋەندىكى خىزمەتكار ئاياللار ۋە دېدەكلەر مېنى ئەجەبمۇ چاتىقى تولا ئىكەن، دەپ يامان كۆرۈپ قالارمىكىن. ئۆزىڭىز كۆرۈۋاتىسىز، بۇ يەردىكىلەر چوڭ ئانامنىڭ باۋيۇي بىلەن فېڭجيېغا بەك كۆيۈندىغانلىقىنى بىلگەچكە، بۇ ئىككىسىنى خۇددى يولۋاستەك كۆرۈشىدۇ، ئەمما كەينىدىن ھەرنېمىلەرنى دېيىشىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق، مېنى ئۇلار نېمىمۇ دېمەس؟ يەنە كېلىپ مەن بۇ يەردە خوجايىنلار قاتارىدىكى كىشى ئەمەسمەن. ئەسلىدە مېنىڭ ھېچقانداق يار - يۆلىكىم بولمىغاچقا، بۇ يەردىكىلەرنى پاناھ تارتىپ كېلىپ قالغان. مەن چۇ، بۇ خىزمەتكارلارنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ قالدىم. شۇ تۈرقىدا نېمە قىلىشىمنى بىلمەي قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان يەردە، ئۇلارنىڭ قارغىشىغا قېلىپ نېمە قىلاي.

— ئۇنداق دېمىڭىز، مەنمۇ سىزگە ئوخشاشلا، — دېدى

باۋچەي.

— سىز ماڭا قانداق ئوخشايسىز؟ — دېدى دەييۇي، — سىزنىڭ ئانىڭىز بار، ئاكىڭىز بار، بۇ يەردە سودا ئورۇنلىرىڭىز بار، ئۆز ئائىلىڭىزلەرگە قاراشلىق ئۆي - جاي، يەر - زېمىنىڭىزلار بار. ئورۇق - تۇغقانلىرىڭىزنىڭ مېھرىبانچىلىقىدىلا بۇ يەردە بىكارلا تۇرۇۋاتىسىز، چوڭ - كىچىك ھەرقانداق ئىشتا ئۇلارغا بىر ياماقمۇ ھاجىتىڭىز چۈشمەيدۇ، كېتىمەن دېسىڭىز كېتىۋېرىسىز. مېنىڭ ھېچنېمەم، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، خەجلىرىمدىن تارتىپ بىر تال ئوت - خەشەك چاغلىق نەرسىلەرگىچە بۇلارنىڭ خانىدانىدىكىلەرگە ئوخشاش تەمىنلىنىمەن. مۇشۇنداق تۇرسام، ھېلىقى تېگى پەسلەر مېنى يامان كۆرمەي قالامدۇ؟

— كەلگۈسىدىمۇ ناھايىتى كەلسە شۇ، بىر قۇر تويلۇق ئۇچۇن پۇل خىراجەت قىلىشار، ھازىرچە بۇنىڭدىن غەم قىلمە-سىڭىزمۇ بولىدۇ، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ.

دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى- دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سىزنى راۋۇرۇس ئادەم دەپ ئىچىمدىكى دەردىمنى تۆ-كۈپ بەرسەم، ماڭا چاقچاق قىلغىلى تۇردىڭىزغۇ! — دېدى.

— بۇ سۆزۈم چاقچاق بولسىمۇ، چىن سۆز، — دېدى باۋچەي كۈلۈپ، — خاتىرجەم بولۇڭ، مەن بۇ يەردە بىر كۈن بولىدىكەنمەن، سىزنى بىر كۈنمۇ تاشلىماي بىللە بولىمەن. ھەرقانداق دىلئازارلىق، خاپىلىق تارتسىڭىز ماڭىلا دەڭ، قو-لۇمدىن كېلىدىغانلىرىنى مەن ئەلۋەتتە ھەل قىلىپ بېرىمەن. مېنىڭ بىر تۇغقان ئاكام بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سىز بىلىسىز. سىزدىن ئارتۇقراق يېرىم ناھايىتى شۇ بىرلا ئانام بار، بىز ئۆزىمىزنى ھەمدەرد دېسەكمۇ بولىدۇ. سىز غەرەز ئۈقۇپ تۇرۇپ، خۇددى «سىما نيۇنىڭ ھەسرىتى» دەك ھەسرەت چېكىپ

نېمە قىلاتتىڭىز؟ بايا دېگەنلىرىڭىز توغرا، چۈنكى ئىلاجىكى بار ئىشنى ئازايتىپ كىشىگە مالاللىق يەتكۈزمىگەن ياخشى. مەن ئەتە ئۆيگە بېرىپ ئانامغا ئېيتاي، بەلكىم بىزنىڭ ئۆيدە قارلىغاچ چاڭگىسى باردۇر، بولسا بىرنەچچە سەر ئەۋەتىپ بېرەي، ھەر كۈنى دېدەكلىرىڭىز قاينىتىپ بەرسۇن. قاينىتماق ئوڭاي، ئاۋارىچىلىكى يوق، — دېدى.

— بۇغۇ ئەرزىمەس نەرسە، لېكىن سىزنىڭ مۇنداق غەمخورلۇقىڭىز تېپىلغۇسىز ـ دە، — دېدى دەييۇي كۈلۈپ.

— بۇنىڭ ھېچقانداق ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق، مەن ھەممە كىشىنىڭ كۆڭلىنى تەكشى ئالالمىغانلىقىمدىن غەم يەيمەن، — دەپ باۋچەي ئۆيدىن چىقتى.

دەييۇي بىرنەچچە يۈتۈم شوۋقۇرۇچ ئىچىپ، يەنە كارىۋاتقا قىڭغايدى. كۈن تېخى ئولتۇرماستىنلا تۆيۇقسىز ھاۋا ئۆزگىرىپ، بارا ـ بارا يامغۇر تامچىلغىلى باشلىدى. بۇ كۈزگى ئاق يېغىندا ھاۋانىڭ ئوچۇق ياكى تۇتۇقلۇقىنىڭ قارارى بولمىغاچقا، بۇگۈن كەچ كىرىشى بىلەن، ئەتراپ قاپقاراڭغۇ بولۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يامغۇر بامبۇك شاخلىرىغا تاراسلاپ چۈشتى ـ دە، دەييۇي تېخىمۇ غېرىبسىندى. ئۇ باۋچەينىڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ، چىراغنىڭ يورۇقىدا ئۇدۇل كەلگەن بىر كىتابنى قولىغا ئالدى، بۇ «نەغمە ـ غەزەل توغرىسىدا ھەر خىل خاتىرىلەر» ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە «ھەرەم قىزىنىڭ كۈزگى قايغۇسى»، «ھىجران ئەلىمى» دېگەن نەزمىلەرمۇ بار ئىدى، دەييۇي بىردىنلا ئىلھاملىنىپ «باھارنىڭ ئايدىڭ كېچىسىدە دەريادىكى گۈللەر» دېگەن ئۇسلۇبقا تەقلىد قىلىپ، ئىختىيارسىز رەۋىشتە مىسرالار تۈزۈشكە باشلىدى، بۇ نەزمىگە «كۈزگى پەنجىرە ئالدىدىكى يامغۇرلۇق ئاخشام» دەپ نام قويدى. نەزمە مۇنداق ئىدى:

سولدى پۈتكۈل كۈزگى گۈللەر، بار گىياھ بولدى خازان،

ياندى پلپىل كۆز چىراغى، تۇن ئۇزارماقتا هامان.
كۆزگى پەنجىر سىرتىدا كۆز مەنزىرىسى پۈتمەي تۇرۇپ،
چۆلسىرەپ قالدى، يىغىپ بۇ ئۇستىلەپ يامغۇر - بوران.
هۆل - يېغىن كېلەرمۇ مۇنداق كۆزگە تېز هەمدەم بولۇپ؟
كۆزگى پەنجىرده چۆچۈتتى كۆزگى چۈشۈمنى بۇزۇپ.
قالمىدى ئۇخلاشقا هالىم، قايغۇرۇپ كۆز ئىشقىدا،
پەرلىدىم شام ياشنى مەن كۆزگى شىرمەلده تۇرۇپ.
ياش تۆكۈپ لەپ - لەپ، پاكار شامداننى كۆيدۈرگۈسى شام،
قوزغىدى هەسرەت - ئەلەمنى، قىلدى هىجران بىئارام.
قايسى هويلا بۇ شامالدىن خالىي بولغان كۆز كۈنى؟
خالىي بوپتۇ قايسى پەنجىر كۆزده يامغۇردىن تامام؟
شايى يوتقان كۆز شامالىغا بولالمىدى پاناھ،
سوربىدى سۇ سائىتى كۆزنى، تېزلىدى يامغۇر مانا؛
تۇن بويى هېچ توختىماي سىم - سىم يېغىن، غۇر - غۇر شامال،
ئىگىزىدى غېرىب - مۇساپىر شامدا جور بولۇپ ئاڭا.
بىر كۆرۈمسىز بولدى هويلام، ئۇستىنى باسقاچ تۇمان.
سېر قومۇش، هۆرمەت دېرىزەمگە تامار يامغۇر هامان؛بىلمىدىم،
توختار قاچاندا بۇ سوغۇق يامغۇر - شامال.
كۆز بېشىمدىن شايى پەردەم بولدى نەم ئاللىقاچان.
دەييۇي ئوقۇپ بولۇپ قەلەمنى قويدى - دە، ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇۋېدى، بىر دېدەك:
— باۋيۇي غوجام كەلدى، — دەپ خەۋەر قىلىپ كىردى.
شۇ گەپ بىلەنلا باۋيۇي بېشىغا چوڭ مىسىل قالپاق كىيگەن، ئۇستىگە يامغۇرلۇق يېپىنىۋالغان هالدا كىرىپ كەلدى.
— نەدىن كەلگەندۇ مۇنۇ بىلىقچى بوۋاي؟ — دېدى دەييۇي ئىختىيارسىز كۈلۈپ. باۋيۇي دەرهال سورىدى:
— بۇگۈن ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟ دورا ئىچتىڭىزمۇ؟ قانچىلىك غىزا يېدىڭىز؟

شۇ گەپ بىلەن باۋيۇي بېشىدىن مىسىل قالپاقنى ئالدى، يامغۇرلۇقنى سېلىپ قويدى، ئاندىن بىر قولى بىلەن چىراغنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولى بىلەن چىراغنى داللا قىلىپ، دەييۇينىڭ يۈزىنى يورۇتتى ـ دە، سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بۇگۈن رەڭگىرويىڭىز خېلى ياخشى كۆرۈنىدۇ، — دېدى.

باۋيۇي يامغۇرلۇقنى سېلىپ تاشلىۋەتكەندىن كېيىن، دەييۇي ئۇنىڭ ئۇستۇېشىغا قارىدى. ئۇ ئىچىگە نىمكەش قىزىل دارايى كالتە كەمزۇل كىيىپ، بېلىگە يېشىل پوتا باغلىۋالغاندى، سايىۋەن گۈللۈك يېشىل پاڭچۇ ئىشتان تىزىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. پۇتىغا كالاۋۇتۇن بىلەن تۇتاش كەشتە تىكىلگەن شايى پايپاق ۋە گۈلگە قونغان كېپىنەك سۇرىتى چۇشۇرۇلگەن خەي كىيىۋالغانىدى. دەييۇي ئۇنىڭدىن سورىدى:

— ئۇستىڭىز يامغۇردىن قورقسا، ئايىغىڭىزدىكى بۇ خەي-پايپاق يامغۇردىن قورقمامدۇ؟ تېخى پاك ـ پاكىز تۇرۇپتۇ.

— مېنىڭ بۇ نېمەمنىڭ ھەممىسى تەل، ياۋا نەشپۈت ياغ-چىدىن ياسالغان باشماق كىيىپ كەلگەنىدىم، ئۇنى دەھلىزگە سېلىپ قويدۇم، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

دەييۇي ئۇنىڭ يامغۇرلۇقى بىلەن مىسىل قالپىقىنىڭ ئادەت-تە بازاردىن تاپقىلى بولمايدىغاندىغانلىقىنى، ئىنتايىن سېپتا ۋە ئەپلىك توقۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، باۋيۇيدىن:

— قانداق ئوتتىن توقۇلغاندۇ؟ توۋا، بۇنى كىيىۋالسىڭىز-مۇ كىرپىدەك كۆرۈنمەيدىكەن، — دېدى.

— بۇ ئۇچ خىل كىيىمنى ماڭا بېيجىڭ‌ۋاڭ سوۋغا قىلغان، — دېدى باۋيۇي، — ئۆزىمۇ ئادەتتە يامغۇر ياغقان چاغلاردا، ئائىلىدە مۇشۇنداق كىيىدىكەن. بۇلارنى سىزمۇ ياق-تۇرسىڭىز، مەنمۇ سىزگە بىر يۇرۇش ئەپكېلىپ بېرەي. باشقە-

سى بىر نورى، مۇنۇ مىسىل قالپاقنىڭ قىزىققۇچىلىكى بار ئىكەن. تۆپىسىدىكى مۇنۇ قۇببىسى بوش تۇرىدۇ، قىش كۈنلىرى قار ياغقاندا قۇلاقچا بىلەن كىيىشكە توغرا كەلسە، بۇنىڭ بامبۇك تومىگىنى چىقىرىۋېتىپ، قۇببىسىنى ئېلىۋەتسە، مۇنۇ كېزىكىلا قالىدۇ، قار ياغقاندا ئەر - ئاياللارنىڭ ھەممىسى كىيىسە بولۇۋېرىدۇ. مەن سىزگە بىرنى بېرەي، قىش كۈنلىرى قار ياققاندا كىيەرسىز.

— ماڭا لازىمى يوق، — دېدى دەييۇي كۈلۈپ، — ئۇنى كىيسەم خۇددى رەسىمدىكى ياكى ئويۇندىكى بېلىقچى مومايغا ئوخشاپ قالارمەن.

ئۇ بۇ گەپنى قىلىپ قويۇپ، بۇ گەپنىڭ بايا باۋيۇيگە ئۆزى ئېيتقان گەپ بىلەن ئۇدۇل كېلىپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ، بەك پۇشايمان قىلدى ھەم ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى - دە، شىرەگە بېشىنى قويۇپ، توختىماي يۆتىلىشكە باشلىدى.

باۋيۇي ئۇنىڭ سۆزىگە ئانچە كۆڭۈل بۆلمىگەندى، شىرەنىڭ ئۇستىدىكى شېئىرغا كۆزى چۈشكەچ، قولىغا ئېلىپ بىر-قۇر ئوقۇپ چىقتى - دە، ئىختىيارسىز ماختاپ كەتتى. دەييۇي بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، شېئىرنى تارتىۋېلىپ، چىراغقا تۇتۇپ كۆيدۇرۇۋەتتى. باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بوپتۇ، كۆيدۇرۇۋەتسىڭىز كۆيدۇرۇۋېتىڭ، لېكىن ئوبدان يادلىۋالدىم، — دېدى.

— مەن ئارام ئالاي، مېنى ھەر كۈنى نەچچە رەت كېلىپ يوقلاپ تۇرىدىكەن، رەھمەت سىزگە، يامغۇر تېخىچە يېغىۋاتىدۇ، تۈن كېچىمۇ بولۇپ قالدى. مەرھەمەت قىلىپ كەتسىڭىزچۇ، ئەتە يەنە كېلەرسىز، — دېدى دەييۇي.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ قوينىدىن ياڭاقچىلىك ئالتۇن سائەتنى ئېلىپ قارىۋېدى، يېڭىسى شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ، ئۇ سائىتىنى قوينىغا سېلىپ:

— راست، ئارام ئېلىشىڭىز كېرەك ئىدى، سىزنى بىر-مۇنچە ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، — دېدى ـ ده، شۇ گەپ بىلەن يامغۇرلۇقنى يېپىنىپ، مىسىل قالپاقنى كىيىپ چىقىپ كەتتى، يەنە كەينىگە يېنىپ كىردى ۋە:

— نېمە يېگۈڭىز كەلسە، ماڭا دەڭ، ئەتە ئەتىگەندە چوڭ ئانامغا ئۆزۈم مەلۇم قىلسام، بۇ يەردىكى قېرى ئاياللارنىڭ دېگىنىدىن چۈشىنىشلىك بولمامدۇ؟ — دېدى.

— ئاڭلاۋاتامسىز، يامغۇر تازا چۈشكىلى تۇردى، تېزرەك كېتىڭ. ھەمراھ بولۇپ كەلگەن كىشى بارمۇ؟ — دەپ سورىدى دەييۇي كۈلۈپ.

— بار، تاشقىرىدا كۈنلۈك تەييارلاپ، پانۇسنى يېقىپ قويدۇق، — دېدى تالادا تۇرغان ئىككى خىزمەتكار ئايال.

دەييۇي:

— مۇشۇنداق يامغۇر ياغقان كۈنمۇ پانۇس ياقامدىكەن؟ — دېدى كۈلۈپ. باۋيۇي:

— ھېچقىسى يوق، قوشقار مۇڭگۈزىدىن ياسالغان، يامغۇر-دىن قورقمايدۇ، — دېدى. دەييۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كىتاب جاۋۇنى ئۈستىدىن يۇمۇلاق ئەينەك پانۇسنى ئالدى ـ ده، بىر تال كىچىك شام ياقتۇرۇپ باۋيۇيگە سۇندى ۋە:

— مۇنۇ پانۇس ئۈنىڭدىن يورۇقراق، دەل يامغۇردا ياقىدىغان پانۇس، — دېدى. باۋيۇي:

— مەندىمۇ مۇشۇنداقتىن بىرى بار، خىزمەتكارلار تېپىلىپ كەتسە چېقىلىپ كېتەرمىكىن، دەپ ياققۇزمىغانىدىم.

— پانۇس ئەتىۋارمۇ، ئادەم ئەتىۋارمۇ، — دېدى دەييۇي، — ياغاچ باشماق كىيىشكە تازا ئۆگەنمەپسىز ـ ده. ئۇلار پانۇسنى ئالدىنىزدا كۆتۈرۈپ ماڭسۇن، مۇنۇ پانۇس ئەچىل ھەم يورۇقراق، ئەسلىدە يامغۇر ياغقاندا ئۆزۈم كۆتۈرۈپ ماڭاتتىم. قولىڭىزدىن چۈشۈپ كەتسىمۇ كارى چاغلىق، نېمانداق سىزدە

بىر دىنلا «جان كەتسىمۇ كەتسۇن، مال كەتمىسۇن» دەيدىغان خۇي پەيدا بولۇپ قالغاندۇ!

باۋيۇي ئۇنچىقماستىن پانۇسنى ئالدى. ئالدىدا ئىككى ئايال كۇنلۇك بىلەن ھېلىقى «قوشقار مۇڭگۇزى» پانۇسنى كۆتۈردى، ئارقىسىدا يەنە ئىككى چوڭرە قىز كۇنلۇك تۇتۇپ ماڭدى. باۋيۇي دەييۇي بەرگەن پانۇسنى چوڭرە قىزغا بېرىپ، ئۆزى شۇ قىزنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ ئۆيدىن چىقتى.

باۋيۇي كەتكەندىن كېيىن، شۇ باۋچەينىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئاسارۇنزار ھويلىدىن بىر خىزمەتكار ئايال كەلدى، ئۇ يوغان بىر بولاق قارلىغاچ چاڭگىسى ۋە بىر بولاق ئاپئاق ھەپىرەڭ بەرگىدەك پەرەڭ شېكىرى ئېلىپ كەلگەنىدى. زىجۇەن قارلىغاچ چاڭگىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، چىراغنى باشقا يەرگە يۆتكەپ، پەردىنى چۈشۈرۈپ، دەييۇينى ياتقۇزۇپ قويدى.

دەييۇي دېرىزە ئالدىدىكى بامبۇك شاخلىرى ۋە بانان يوپۇرماقلىرىغا شارىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر ئاۋازىنى ئاڭلاپ، پەردىدىن ئۆتۈۋاتقان سوغۇقنى سېزىپ، ياستۇققا باش قويۇش بىلەن باۋچەينى ئەسلىدى. ئۇنىڭ ئانىسى ۋە ئاكىسى بارلىقىغا ھەۋىسى كەلدى، بىردەمدىن كېيىن باۋيۇي بىلەن ئىناقلىقىنى ئويلاپ، ئۇنىڭدىن سەل گۇمانلاندى، چېگىش ھېس - تۇيغۇلار ئىلكىدە ئىختىيارسىز يەنە كۆزىنى ياشلىدى. ئۇ تۆتىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندىلا، ئاندىن ئۇيقۇغا كەتتى.

17 - باب ھاماقەت تېۋىپنىڭ كۇچلۇك دورىنى كەلسە - كەلمەس ئىشلەتكەنلىكى

ئۇچىنچى جېسەك ۋاقتىدىن كېيىن، باۋيۇي چۈشەكەپ شىرىنى قىچقاردى. ئۇ ئىككى قېتىم ۋارقىرىدى، ھېچكىم

جاۋاب بەرمىدى، ئويغىنىپ كېتىپ، شىرىنىڭ يوقلۇقى ئېسىگە كەلدى ـ دە، كۈلۈۋەتتى. چىكۈېن ئويغىنىپ شېيۋىنى قىچقاردى:

— مەن چېغىمدا ئويغىنىپ كەتتىم، يېنىدا قوغداپ يانقان ماۋۇنىڭ ھېچنېمىنى تۇيماي مۇرىدىدەك يېتىۋەرگىنىنى!

شېيۋ بۇيانغا ئۆرۈلۈپ ئەسنەۋېتىپ كۈلدى ۋە:

— ئۇ شىرىنىنى قىچقارسا، ماڭا نېمە ئالاقىسى بار، ھە، نېمە قىلىدىلا؟ — دېدى.

— چاي ئىچىمەن، — دېدى باۋيۇي. شېيۋ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، قىسقا پاچىۋ چاپىنىنى كىيىپلا ماڭغانىدى، باۋيۇي:

— مېنىڭ جۇۋامنى يېپىنىۋال، سوغۇق ئۆتۈپ كەتمىسۇن، — دېدى. شېيۋ كەينىگە يېنىپ، باۋيۇي يېپىنىۋالغان بۇلغۇن قامىسىدىن تىكىلگەن يۆگەم پەشلىك جۇۋىسىنى ئېلىپ يېپىنىۋالدى. پەسكە چۈشۈپ داستا قولىنى يۇدى، ئاۋۋال بىر پىيالە ئىسسىق سۇ قۇيۇپ، يوغان تۈكۈرۈكدانىنى ئېلىپ كەلدى. باۋيۇي ئاغزىنى چايقىدى، ئاندىن شېيۋ چاي سوغىسىدىن پىيالە ئېلىپ، ئىلمان سۇدا چايقىۋەتتى، چايداندىن پىرىم پىيالە چاي قۇيۇپ باۋيۇيگە بەردى، ئۆزىمۇ ئاغزىنى چايقىۋېتىپ، يېرىم پىيالە چاي ئىچتى.

— ئوبدان سىكىلىم، ماڭىمۇ بىر يۈتۈم بەرسەڭچۇ، — دېدى چىكۈېن كۈلۈپ.

— بارغانسېرى كۆرەڭلەپ كېتىۋاتسەن جۇمۇ! — دېدى شېيۋىمۇ كۈلۈپ.

— ئوبدان سىكىلىم، ئەتە ئاخشاملىققا سەن قىمىرلىماي يات، مەن سېنى كېچىچە كۈتۈپ چىقاي، بولامدۇ؟ — دېدى چىكۈېن. شېيۋ نائىلاج ئۇنىڭغا ئېغىز چايقايدىغان سۇ بەردى، ئاندىن يېرىم پىيالە چاي قۇيۇپ بەردى.

— ئىككىڭلار ئۇخلىماي گەپلىشىپ تۇرۇڭلار، مەن تالاغا چىقىپ كىرەي، — دېدى شېيۆ. چىڭژېن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— تالادا سېنى كۈتۈپ تۇرغان جىن بار، — دېدى.

— تالا راسا ئايدىڭ، بىز پاراڭلىشىپ تۇرىمىز، سەن چىقىپ كېتىۋەر، — دېدى باۋيۈي.

شېيۆ ئارقا ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، كىگىز مىلەڭزىنى قايرىپ قاراپ باقتى. دەرۋەقە تالا ئايدىڭ ئىدى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، چىڭژېن ئۇنى بىر قورقۇتۇپ قويماقچى بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئادەتتە باشقىلاردىن غەيرەتلىك ئىكەنلىكىگە تەمەننا قويۇپ، سوغۇققا پىسەنت قىلماي، كىيىمىنى يېپىنىۋالماي، قىسقا جۇيازىسى بىلەنلا پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كەيندىن ماڭدى.

— قويساڭچۇ، سوغۇقتىمۇ ئوينىشامدۇ، — دەپ باۋيۈي هاي بەردى.

چىڭژېن قولىنى سىلكىپ قويۇپ ئۆيدىن چىقتى. تالا سۈتىتەك ئايدىڭ ئىدى، غۇرىرىدە شامال ئۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆڭىكى ـ سۆڭىكىگە سوغۇق ئۆتكەندەك بولدى ـ دە، ئىختىيارسىز ئەندىكىپ كەتتى. ئۇ كۆڭلىدە: «خەقلەر بەدەن قىزىپ تۇرغاندا سوغۇق شامالغا چىقماسلىق كېرەك، دەپ بىكار ئېيتمىغان ئىكەن، دەرۋەقە سوغۇق يامان ئىكەن» دېگەن ئوي بىلەن تۇرۇشۇغا، باۋيۈي ئۆيدە تۇرۇپ:

— چىڭژېن كەينىڭدىن چىقىپ كەتتى! — دەپ ۋارقىرىدى. چىڭژېن شۇ زامات يېنىپ كىرىپ:

— ئۇنى ئۆلگۈدەك قورقۇتۇۋېتتىمۇ؟ ئىچ ئاغرىتىپ مومايدەك كۆيۈپ ـ پىشىپلا كېتىدىكەنلا، — دېدى كۈلۈپ.

— ئۇنى بەك قورقۇتۇۋېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرىگىنىم يوق، — دېدى باۋيۈي كۈلۈپ، — بىرىنچىدىن، سەن سوغۇقتا توڭلىساڭ ياخشى بولمايدۇ، ئىككىنچىدىن، ئۇ بىخەستە تۇرغاندا

ژارقىرىۋەتسە، باشقىلارنى ئويغىتىۋېتىدۇ. خەق بىزنى ئوينىشى-ۋېتىپتۇ دېمەي، «شىرىن كېتەر - كەتمەيلا شەيتانلىق قىلغىلى تۇرۇپسىلەر» دەيدۇ. مەيەرگە كېلىپ، يوتقانىنىڭ ماۋۇ يېرىنى قىستۇرۇپ قوي.

چىگۈبن بېرىپ يوتقانىنى قىستۇرۇپ قويدى ۋە قولىنى يوتقانغا تىقىپ ئىسسىتماقچى بولدى.

— قولۇڭ نېمانداق سوغۇق؟ توڭلۇپ كېتىسەن دېمىگەنمىدىم، — دەپ كۈلدى باۋيۇي ۋە چىگۈبنىڭ ئىككى مەڭزى ئەڭلىكتەك قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ سىلاپ بېقىۋىدى، قولىغا مۇزدەك بىلىندى.

— يوتقانغا كىرىپ ئىسسىنىۋال، — دېدى باۋيۇي.

شۇنداق دېيىشگىلا، ئىشىك «گۈپپىدە» قىلدى - دە، شېيۇ كۈلگىنىچە ھاپىلا - شاپىلا كىرىپ كەلدى:

— ئەجەب قورقۇپ كەتتىم، — دېدى ئۇ، — قاراڭغۇدا، سۈنئىي قورام تاشنىڭ كەينىدە بىركىم زوڭ ئولتۇرغاندەك كۆرۈندى، ژارقىراي دېگەنىدىم، ئۇ قارىغان توخۇسى ئىكەن، مېنى كۆرۈپلا پۇرراپ ئۇچۇپ ئايدىڭغا چۈشتى. قارىسام شۇ ئىكەن. تەنتەكلىك قىلىپ سۈرەن سالغان بولسام، خەقلەرنى پاراكەندە قىلىۋېتىدىكەنمەن، — ئۇ قولىنى يۇيۇۋېتىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — چىگۈبننى چىقىپ كەتتى، دېۋىدىلىغۇ؟ قېنى ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ھەرقاچان مېنى قورقۇتقىلى چىقىپ كەتكەن نېمە.

— قارىغىنا، مانا بۇ ئەمەسمىكەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — مەيەردە ئىسسىنىۋاتىدۇ. مەن ھاي دەپ توۋلىمىغان بولسام، سېنى راسا قورقۇتاتتى.

— مەن قورقۇتمىساممۇ، بۇ جۇڭاينىمەك ئۆزىدىن ئۆزى قورقۇپ يېنىپ كىرىپتۇ، — دېدى چىگۈبن كۈلۈپ ۋە تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئورنىغا كەلدى. شېيۇ:

— سەن ئاشۇنداق بەگچىدەك كىيىنگەن پېتىڭ، غىرىپ تالاغا چىققان ئوخشىمامسەن؟ — دېدى. باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مۇشۇ پېتى چىقىپ كەتتى، — دېدى. شېيۇ:

— هوي، ياخشى كۈن كۆرمەي ئۆلىدىغان! سەن چىقىپ بىردەم تۇرۇپ باققىنا، تېرەڭ توڭلاپ ئېتىلىپ كەتمىگىنىنى مەن كۆرەي! — دېدى ۋە ئوتداننىڭ مىس قاپقىقىنى ئېچىپ، بەل گۈرجەك بىلەن چوغنى كۆمۈپ قويۇپ، تېز كۆيىدىغان كۈجىدىن ئىككى تالنى سېلىپ قاپقاقنى ياپتى، ئاندىن شىرمەلىنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، چىراغنى پەرلەپ قويۇپ ئۇخلاشقا ياتتى.

چىكۈېن بايا توڭۈپ كەتكەنىدى، ئەمدى بىردىنلا ئىسسىشى بىلەنلا، بىر - ئىككى چۈشكۈرۈۋەتتى.

— قانداق ئىكەن، راست دەپتىمەنمۇ؟ ئاخىر زۇكامداپ قالدىڭ مانا، — دېدى باۋيۇي ئۇلۇغ تىنىپ.

— ئۇ ئەتىگەندىن بېرى مىجەزىم يوق، دەپ غىڭشىپ يۇرەتتى، — دېدى شېيۇ كۈلۈپ، — بۈگۈن تاماقنىمۇ تۇزۇك يېمىدى. ئۇ كۈتۈنەي دېمەستىن، تېخى خەقنى ئەخمەق ئېتىپ ئويىنىماقچى بوپتۇ. ئەتە ئاغرىپ قالسا، ئۆز ئۈۋالى ئۆزىگە.

— بېشىڭ قىزىۋاتامدۇ؟ - دەپ سورىدى باۋيۇي.

— بولدى ئەنسىرىمەڭ، هېچقىسى يوق، — دېدى چىكۈېن يۆتىلىپ كېتىپ، — ئانچە نازۇك ئەمەسمەن.

شۇ ئەسنادا، تاشقىرىقى ئۆينىڭ تەكچىسىدىكى سائەت ئىككى قېتىم داڭ ئۇردى. تاشقىرىقى ئۆيدە كۆزەتچىلىك قىلىپ ياتقان ئىنىگە بىر - ئىككى يۆتىلىپ قويۇپ:

— قىزلار، ئۇخلاڭلار، كۈلكە - پاراڭنى ئەتە قىلىشساڭلارمۇ بولىدۇ، — دېدى.

— گەپ قىلمايلى، — دېدى باۋيۇي ئاستا، — بولمىسا، ئۇلارنىڭ يەنە ئاغزى ئېچىلىدۇ.

شۇ گەپ بىلەن ئۇچىلىسى ئۇخلاشتى.

ئەتىسى ئورنىدىن تۇرغاندا، دېگەندەكلا چىگۈننىڭ دىمىغى پۇتۇپ، ئاۋازى بوغۇلۇپ بوشىشىپلا كەتتى.

— ئىگراپ شاۋقۇن كۆتۈرمە، — دېدى باۋيۇي، — ئانام ئۇقۇپ قالسا، كېسىلىنى ئۆيدە باقسۇن، دەپ ئەۋەتكۈزۈۋېتىدۇ. ئۆز ئۆيۈڭغۇ ياخشى، شۇنداقتىمۇ بۇ ئۆيگە يەتمەيدۇ. سەن ئىچكىرىكى ئۆيدە يات، مەن تېۋىپ چاقىرىتاي، ئاستا ئارقا ئىشىكتىن كىرىپ تومۇرۇڭنى تۇتۇپ باقسۇن.

— شۇنداقمۇ دەيلا، نېمىلا بولمىسۇن، چوڭ كېلىن ئاغىر چىغا دەپ قويسىلا، — دېدى چىگۈن، — بولمىسا، بىر دەمدىن كېيىن تېۋىپ كەلگەندە سوراپ قالسا، نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز؟

باۋيۇي بۇ گەپنى ئورۇنلۇق تېپىپ، ئىنىگىلەردىن بىرىنى چاقىرىپ تاپىلىدى:

— سەن بېرىپ چوڭ كېلىن ئاغىچىغا مەلۇم قىلىپ قوي، چىگۈن مۇنداقلا سوغۇق تەگكۈزۈۋاپتۇ، ھېچقانداق ئاغرىق دېگۈچىلىكى يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە شىرىن ئۆيدە ئەمەس، چىگۈن كېسىلىنى داۋالايمەن دەپ ئۆيگە كەتسە، بۇ يەردە ئادەم قالمايدۇ. تېۋىپ چاقىرتساق، ئارقا ئىشىكتىن ئاستىلا كىرىپ كۆرۈپ باقسا، ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلمىساق، دېگىن.

ئىنىگە چىقىپ كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن مەلۇم قىلدى:

— چوڭ ئاغىچا كېلىن خەۋەر تېپىپ مۇنداق دېدى: ئىككى بولاق دورا ئىچىپ ساقىيىپ قالسا مەيلى، ساقىيالمىسا، ئۆيگە كەتكىنى تۈزۈك. ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، باشقىلارغا كېسەل يۇقسىغۇ چاغلىق ئىش، ھەممىدىن قىزلارنىڭ سالامەتلىكى مۇھىم.

چىگۈن ئىللىق ھۇجرىدا يېتىپ يۆتىلىۋەردى، بايىقى گەپلەرنى ئاڭلاپ، غۇچچىدە ئاچچىقى تۇتتى ـ دە:

— ماڭا ۋابا كېسىلى تېگىپتىمۇ؟ خۇددى خەققە يۇقۇپ

قالمىغانده‌ك قىلىشىپ كېتىپتۇ! مەن بۇ يەردىن كەتسەم، قېنى كۆرەرمەن، سىلەرنىڭ ئۆمۈرۈڭلەت باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى تارتمىغىنىڭلارنى! — دەپلا ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋېدى، باۋۇيۇي دەرھال يانتۇزۇپ نەسىھەت قىلدى:

— خاپا بولما! بۇ كېلىن ئاغىچىنىڭ جاۋابكارلىقىدىكى ئىش. ئاغىچا خېنىم ئۇقۇپ قالسا، ماڭا كايىمدىكىن، دەپ ئەنسىرەيدۇ. بۇ مۇنداقلا دەپ قويغان گەپ. ئادەتتە بەك تېرىكىكەك ئىدىڭ، هازىر تېخىمۇ سەپرايىڭ ئۆرلەپ كېتىپتۇ.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، بىرىكىم كىرىپ:

— تېۋىپ كەلدى، — دەپ مەلۇم قىلدى. باۋيۇي بۇيانغا ئۆتۈپ، كىتاب جاۋىنىنىڭ كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالدى. ئارقا ئىشكىنى باقىدىغان خىزمەتكار ئاياللاردىن ئىككى - ئۈچىسى تېۋىپنى باشلاپ كىردى. بۇ يەردىكى چۆرە قىزلار ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى، بىر ئىنىگە ئىللىق هۇجرىنىڭ كەشتىلىك قىزىل چىمىلدىقىنى چۇشۇرۇۋەتتى، چىكۈبن چىمىلدىقتىن قولىنىلا چىقىرىپ بەردى. تېۋىپ ئۆستۇرۇلگەن ئىككى تىرناقنى ۋە تىرناقتىكى خېنە ئىزلىرىنى كۆرۈپ، كەينىگە قايتۇالدى. ئىنىگىلەردىن بىرى دەرھال كېلىپ، چىكۈبىنىڭ قولىنى ياغلىق بىلەن يېپىپ قويدى. تېۋىپ بىرقۇر تومۇر تۇتقاندىن كېيىن، تاشقىرىقى ئۆيگە يېنىپ چىقىپ، ئىنىگىلەرگە:

— خېنىم زۇكام تېگىپ قەۋزىيەت بولۇپ قاپتۇ، هېلىمۇ ياخشى، خېنىم ئادەتتە غىزانى كەمرەك يەيدىكەن، سوغۇقمۇ ئانچە تەگمەپتۇ. ئىككى بولاق دورا يەپ، ئىچى بوشسا ئوڭلىنىپ قالىدۇ، — دېدى - دە، ئىنىگىلەر بىلەن چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي قەغەزنى كۆردى، قەغەزدە سۆزە، قارا بۇيا، كەمەك، چېتىن چېچەك قاتارلىق دورىلار، كەينىگە ياۋا موزا، چاكاندا يېزىلغانىدى.

— هەي ئۆلگۇر، ئۇ قىز بالىلارنىمۇ بىزنى داۋالىغانده‌ك

داۋالامدىكەن، بۇنى قانداق ئىشلەتكىلى بولسۇن؟ — دېدى باۋ-
يۇي، — قەۋزىيەت بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ياۋا موزا، چاكاڭ-
دىنى ئۇ قانداق كۆتۈرەلەيدۇ؟ ئۇنى كىم چاقىرىتىپ كەلگەن؟
ئۇنى تېزرەك يولغا سېلىۋېتىڭلار! تونۇش تېۋىپلاردىن بىرنى
چاقىرىپ كېلىڭلار.

— قانداقراق دورىلارنى بۇيرۇغانلىقىنى بىز بىلمەيدىكەن-
مىز، — دېدى ئىنىگە، — مۇلازىمنى ئەۋەتىپ ۋاڭ تېۋىپنى
چاقىرتىپ كېلىشقۇ ئاسان. مۇنۇ تېۋىپنى باش دەپتەردارغا
ئېيتمايلا چاقىرتىپ كەلگەن، بۇنىڭغا قەدەم ھەققى بېرىشقا
توغرا كېلىدۇ.

— ئۇنىڭغا قانچە پۇل بېرىمىز؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي.

— ئاز بەرسەك سەت بولار، بىر - ئىككى سەر كۈمۈش
بەرسەك بولارمىكىن، — دېدى خىزمەتكار ئايال.

— سەن چاپسانراق بېيىمىڭغا دە، باشقا تېۋىپ چاقىرىپ
كەلسۇن، — دېدى باۋيۇي. خىزمەتكار ئايال كۈمۈشنى ئېلىپ،
ئۆز ئىشىغا چىقىپ كەتتى.

بىرەمدىن كېيىن، بېيىمىڭ ۋاڭ تېۋىپنى چاقىرىپ كەل-
دى. بۇ تېۋىپ ئاۋۇال تومۇر تۇتۇپ، ئاۋۇالقى تېۋىپنىڭكىدىن
باشقىچە گەپ قىلدى، يازغان دورا قەغىزىدە ياۋا موزا، چاكاندا
قاتارلىق دورىلار يوق، كىرەش، ئاپېلسىن شۆپۈكى، ئاق چوغ-
لۇق قاتارلىق دورىلار بار ئىدى، مىقدارىمۇ ئاۋۇالقى دورىدىن
ئازايتىلغانىدى. باۋيۇي خۇشال بولۇپ:

— قىز بالىنىڭ دورىسى دېگەن مانا مۇنداق بولىدۇ، ئىچە-
نى بوشاتقاندىمۇ ھەددىدىن ئارتۇق بولۇپ كەتسە بولمايدۇ. ئۆت-
كەن يىلى مەن كېسەل بولۇپ، قىزىتمام ئېشىپ، قەۋزىيەت
بولۇپ قاپتىكەنمەن، ۋاڭ تېۋىپ كۆرۈپ، مېنى چاكاندا، سە-
كىرتاش، ياۋا موزا قاتارلىق كۈچلۈك دورىلارنى كۆتۈرەلمەيدۇ،
دېگەنىدى. مەن قەبرىستانلىقتا ئۆسكەن يوغان تېرەككە ئوخشاي-

مەن، سىلەر كۆزدە ئېچىلغان تاش گۈلگە ئوخشايسىلەر. مەن كۆتۈرەلمىگەن دوستلارنى سىلەر كۆتۈرەلمەيسىلەر! — دېدى.

— قەبرىستانلىقتا پەقەت تېرەكلا بولامدۇ؟ قارىغاي بولامدۇ؟ — دېدى شېيۇ كۈلۈپ، — تېرەك سەت بىر دەرەخ، شۇنچە يوغان تۇرۇپ بىزەلا يوپۇرمىقى بار، ئازراقلا شامالنى كۆرە - كۆرمەيلا شىلدىرلاۋېرىدۇ. ئەتەي شۇنىڭغا ئوخشىتىپ، سىلىمۇ تولا سەتلەشتۇرۇۋەتتىلە.

— ئۆزىمىزنى قارىغايغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ، — دېدى باۋيۈي كۈلۈپ، — ھەتتا كۈك فۇزىمۇ: «قاتتىق سوغۇق بولغاندا ئاندىن قارىغاي بىلەن ئارچىنىڭ غازاك بولىدىغانلىقى بىلىنىدۇ» دەپتىكەن، دېمەك بۇ ئىككى دەرەخ ئېسىل نەرسە. ئىزا تارتمايدىغان كىشى ئۆزىنى شۇنىڭغا كەلسە - كەلمەس ئوخشىتىدۇ.

شۇ ئەسنادا، خىزمەتكار ئايال دورىنى ئېلىپ كەلدى. باۋيۈي دورا قاينىتىدىغان كۈمۈش كورىنى تاپتۇرۇپ چىقىپ، ئوتداندا قاينىتىشقا بۇيرۇدى.

— ئۇنداق قىلماي، ئۇلار چايخانىدا قاينايسىمۇ بولۇۋېرەتتى! — دېدى چىڭۈېن، — بۇنداق قىلسا، ئۆيدە دورا پۇراپ كەتمەمدۇ!

— دورىنىڭ پۇرىقى باشقا ھەرقانداق گۈلنىڭ پۇرىقىدىن خۇشبۇي بولىدۇ! — دېدى باۋيۈي، — بۇ ئۆيدە ھەر خىل نەرسىلەر تەل بولسا، دەپ ئويلايتتىم، پەقەت دورىنىڭ خۇشبۇيىلا كەملىك قىلمۇاتاتتى، ئەمدى بۇمۇ تەل بولدى.

چىڭۈېن دورىسىنى ئىچتى، كېچىسى ئازراق تەرلىگەن بولسىمۇ، دورا يەنىلا مەنپەئەت بەرمەي بويى قىزىپ، بېشى ئاغرىپ، دىمىغى ۋە ئۇنى پۈتۈپ قالدى. ئەتىسى ۋاڭ تېۋىپ كېلىپ كۆرۈپ بېقىپ، قاياناتما دورىلارنى باشقىدىن تەڭشەپ يېزىپ بەردى. چىڭۈېننىڭ قىزىتمىسى بېسىلغان بولسىمۇ،

بېشىنىڭ ئاغرىقى يەنىلا توختىمىدى.

— كېلىن ئاغىچىنىڭ قېشىغا بېرىپ مېنى دېدى دېگىن: فېڭجيې ئاچامدا باش ئاغرىقىغا چاپلايدىغان «ئېرىنا» دېگەن پەرەڭ دورىسى بار، شۇنىڭدىن ماڭا ئازراق بەرسۇن.

شېيۇ خوش دەپ كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن، يېرىم مەل-ھەمنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ بىر پارچە قىزىل تاۋار پۈرۈچنى تېپىپ كېلىپ، تىرناقچە يوغانلىقتا ئىككى دۇگىلەك كەستى، دورىنى ئوتتا ئېرىتىپ، دۇگىلەككە چاچ تۇرگۈچ بىلەن تەكشى سۈرتتى. چىڭۇېن تۇنۇچى بار ئەينەككە قاراپ تۇرۇپ، مەلھەم-نى ئىككى چېكىسىگە چاپلىۋالدى.

— كېلىن ئاغىچا: ئەتە بەگ تاغىمزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، ئاغىچا خېنىم ئۆزلىرىنى بارسۇن، دەيدۇ. ئەتە قايسى ئىگىننى كىيىدىلا؟ بۈگۈن ئاخشام تەق قىلىپ قويساق، ئەتە ئەتىگەندە ئىزدەپ ئاۋارە بولمايمىز، — دېدى شېيۇ.

— قايسى ئىگىن قولغا چىقسا، شۇنى كىيىم بولۇۋېرىدۇ، — دېدى باۋيۈي، — يىل بويى تۇغۇلغان كۈنلەرنى قىلىۋېرىپ، ئېلىشىپلا كەتتى كىشى!

باۋيۈي ئورنىدىن تۇرۇپلا تالاغا چىقىپ، شىچۇننىڭ ئۆيىگە رەسىم كۆرگىلى ماڭدى.

18 ـ باب جۇرئەتلىك چىڭۇېننىڭ كېسەل تۇرۇقلۇق توز يېپىنچىنى يامىغانلىقى

ئەتىسى تېخى تاڭ ئاتمايلا، چىڭۇېن شېيۇنى ئويغاتتى:

— ئۇيقۇڭنى ئاچساڭچۇ، قانماي ئۇخلاۋېرىدىكەنسەن! چەقىپ قىزلارغا دېگىن، غوجامغا چاي تەييارلىسۇن، بۈنى مەن ئويغىتىپ قويايي، — دېدى ئۇ. شېيۇ ئىگىننى كىيىشكە باشلىدى. ئىككىسى كىيىنىپ تۇرۇشىغا، باۋيۈي ئويغىنىپ كەت-

تى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا كىيىمىنى ئۇچىسىغا ساپتى. شېيۇ چېۇژېن قاتارلىق چۆرە قىزلارنى چاقىرىپ، باۋيۇينى تەڭ كۈ-تۈشتى. باۋيۇي يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولغاندىن كېيىن، شېيۇ:

— ھاۋا يەنە تۇتۇق، قار ياغىدىغاندەك تۇرىدۇ، بىرقۇر كىيىم كىيىۋالسىلا، — دېدى. باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قوي-دى. شۇ زامات ئۇنىڭ كىيىمىنى يەڭگۈشلەتكۈزدى. چۆرە قىز فۇجيەن نېلۇپىرى سېلىنغان بىر چىنە چىلان شورپىسىنى كە-چىك خونچىدا كۆتۈرۈپ كىردى، باۋيۇي بۇنىڭدىن ئىككى ئوت-لاپ قويدى. شېيۇ مەخسۇس قىيام قىلىنغان زەنجۈبلدىن بىر تەخسە ئەكىردى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن بىر پارچىلا يېدى، ئاندىن چېڭۈېنگە سۆز جېكىلەپ قويۇپ، دەرھال جىيا ئانىنىڭ يېنىغا چىقىپ كەتتى.

جىيا ئانا تېخى ئورنىدىن تۇرمىغانىدى، باۋيۇينىڭ تالاغا چىقىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئىشىكنى ئاچقۇزۇپ، كىرىشىگە رۇخسەت قىلدى. باۋيۇي جىيا ئانىنىڭ كەينىدە باۋچىنىڭ يۇزە-نى تامغا قىلىپ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى. جىيا ئانا باۋيۇينىڭ ئۇچىسىدىكى قىزغۇچ سېرىق يۇڭ چەكمەندىن تىكىلگەن پەيكان يەڭلىك كەمزۇل، كالاۋۇتۇندىن كەشتىلىك قۇلپى، رەڭ تاۋار-دىن جىيەك تۇتۇپ قىزىل مۇۋۇتتا تىكىلگەن قاتار پۆپەكلىك تۇرمىنى كۆرۈپ سورىدى:

— قار يېغىۋاتامدۇ؟

— ھاۋا تۇتۇق، تېخى قار ياغمىدى.

— تۇنۇگۈنكى توز پەردىدىن توقۇلغان يېپىنچىنى ئېلىپ چىقىپ بەرگىن، — دەپ جىيا ئانا يۈەنياڭنى بۇيرۇدى. يۈەنياڭ «خوش» دەپ كىرىپ كېتىپ، يېپىنچىنى ئېلىپ چىقتى.

باۋيۇي قارىغۇدەك بولسا، يېپىنچىنىڭ ماموقلىرى ئالتۇن-دەك يالت - يۇلت قىلىپ، ئاق تېشىتلىرى كۆزنى چاقنىتىپ تۇراتتى. جىيا ئانا:

— بۇنى «توز زەرباب» دەيدۇ، بۇ رۇسىيەدە توز ماموقدىن ئىگىرىلگەن يىپتا توقۇلغان، — دېدى كۇلۇپ.

باۋيۇي بىر قېتىم باش ئۇرۇپ، ئاندىن ئۇنى يېپىنىۋالدى.

— ئاۋۋال ئاناڭغا كۆرسىتىپ، ئاندىن بارغىن، — دېدى جيا ئانا كۇلۇپ.

باۋيۇي ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، كىيىمىنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا كۆرسەتتى، ئاندىن يەنە باغقا قايتىپ كېرىپ، چىكۈېن، شېيۈلەرگىمۇ كۆرسىتىپ بولۇپ، يەنە جيا ئانىنىڭ يېنىغا كېلىپ مەلۇم قىلدى:

— ئانامغا كۆرسەتسەم، ساڭا زايە كېتىپتۇ، ئاياپ كېتىگىن، بىزەپ قىلىۋەتمە، دېدى.

— مۇشۇ بىر دانىسلا قالغان، بىزەپ قىلىۋەتسەڭ، بۇنىڭدىن باشقىسى يوق. ھازىر ساڭا ئالاھىدە مۇشۇنداقتىن تىكتۇرۇپ بەرگىلىمۇ بولمايدۇ، — دېدى جيا ئانا ۋە يەنە تاپىلاپ قويدى، — شارابنى كۆپ ئىچمە، بالدۇرراق قايتىپ كەل.

باۋيۇي كەينى ـ كەينىدىن «خوش ـ خوش» دەپ، ئىنىگە بىلەن چىقىپ كەتتى.

چىكۈېن دورا ئىچسىمۇ، كېسىلى ساقايمىغاچقا جىلە بولۇپ:

— خەقنى ئالداپ پۇل ئېلىشنىلا بىلىدۇ، كىشىگە تۇزۇك-رەكمۇ دورا بەرمەيدۇ، — دەپ تېۋىپقا كايىغىلى تۇردى.

— مەجەزىڭ بەك ئېتتىك سېنىڭ، — دەپ كۇلدى شېيۇ، — «كېسەل پىلدەك كېلىپ، قىلدەك كېتىدۇ» دېگەن ماقال بار. ئۇ دېگەن ئەۋلىيالار پىرى ياسايدىغان ھۇببى ناياپ ئەمەس. ئۇنداق خاسىيەتلىك دورا نەدە بار ئىكىنتاڭ. بىرنەچچە كۈن جىم يېتىپ داۋالانساڭ ساقىيىپ كېتىسەن. ئىچىڭ تىتىلىدىغانسېرى ئۆزۈڭ ئاۋارە بولىسەن.

— باشلىرىنى نەگە تىقىۋېلىشتىكىن بۇ بىرنېمىلەر! —

دەپ چۆرە قىزلارنى كايىشقا باشلىدى چىگۈنۈن، — مېنىڭ ئاغرىپ قالغىنىمنى كۆرۈپ، غەم تارتماي چىقىپ كېتىشىپتۇ. خەپ، ئەتە - ئۆگۈن ساقايغىنىمدا، بىر - بىرلەپ تېرەڭلارنى تەتۈر سويمايدىغان بولسام!

چىگۈنۈن بايات-تىن چېچىلىپ، تېرىكىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، تېخىمۇ ئۇزۇلۈپ قالدى، خېلىغىچە پەرىشان بولۇپ، چىراغ يورۇتىدىغان چاغدىلا سەل ئارام تاپتى. شۇ چاغدا باۋيۈي «ھەي ئىسىت» دېگىنىچە تاقىلداپ كىرىپ كەلدى. شېيۇ نېمە بولغانلىقىنى سورىۋېدى:

— مۇنۇ يېپىنچىنى بۇگۈن چوڭ ئانام ئامراقلىقى تۈتۈپ كېتىپ ماڭا بەرگەن ئىدى، — دېدى باۋيۈي، — دىققەتسىزلىك قىلىپ، كەينى پېشىدىن بىر يېرىنى كۆيدۈرۈۋالدىم. ھېلىمۇ ياخشى، كەچ كىرىپ قالغاچقا، بۇنى چوڭ ئانامغۇ، ئانامغۇ بىلمەي قالدى، — ئۇ شۇنداق دەپ يېپىنچىنى سالدى.

شېيۇ يېپىنچىنى كۆردى، دېگەندەك تىرناقچە يەر كۆيۈپ كېتىپتۇ.

— ھەرقاچان قول ئوتداندىن ئۇچقۇن چاچراپ كەتكەن نېمە، — دېدى شېيۇ، — ھېچقانچە ئەمەس ئىكەن، بىر كىمدىن ئاستا تالاغا چىقارتىپ، توقۇپ يامىيالايدىغان ئۇستىغا توقۇتۇۋەتسەكلا بولۇۋېرىدۇ.

شېيۇ ئۇنى بوقچىغا ئوراپ، خىزمەتكار ئاياللاردىن بىرىنى قىچقىرىپ:

— تاڭ ئاتقۇچە پۈتكۈزۈپ بولسۇن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم زادىلا ئۇقمىسۇن، — دەپ تاپىلىدى.

خىزمەتكار ئايال كېتىپ، خېلىدىن كېيىن يېنىپ كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— توقۇپ - يامايدىغان ئۇستا تۇگۇل، ئۇستا تىككۈچى، كەشتىچى ۋە ئاياللارنىڭ ئىشىنى قىلىدىغانلاردىن سوردىم،

هېچقايسىسى بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن، ياماشقا ھۆددە قىلالمىدى.

— ئەمدى قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى شېيۇ، — ئەتە كىيمەيلا قويسۇن.

— ئەتە ئالىنىڭ بىرىنچى كۈنى، — دېدى باۋيۈي، — چوڭ ئانام بىلەن ئانام مۇشۇنى كىيىپ چىقسىمۇ، دېگەن. كىيگەن كۈنىلا كۆيدۈرۈپ قويسام، ئەرۋايى ئۇچمامدۇ كىشىنىڭ!

چىڭۇېن خېلىغىچە بۇ گەپلەرگە قۇلاق سېلىپ، ئاخىر چىدىمىدى ـ دە، يېنىغا ئۆرۈلۈپ:

— ئەكېلىڭلار، مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى ئۇ، — بۇنى كىيىشكە نېسىپ بولماپتىكەن، شۇ تاپتا تىت ـ تىت بولۇپ كەتكىنىنى بۇنىڭ.

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى باۋيۈي ۋە يېپىنچىنى چىڭۇېنگە بەردى.

چىڭۇېن چىراغنى ئەكېلىپ، يېپىنچىغا يەنە بىرقۇر سەپ-سېلىپ چىقتى ۋە:

— توز مامۇقىدىن ئىگىرىلگەن كالاۋۇتۇندا توقۇلغان ئىكەن. بىزمۇ ئاشۇنداق كالاۋۇتۇندا پەتلە ئەتكەندەك قويۇق يۆمەپ قويساق، ئانچە بىلىنمەي قېلىشى مۇمكىن، — دېدى كۈلۈپ.

— ئۇنداق كالاۋۇتۇنغۇ بار، لېكىن بۇ يەردە سەندىن باشقا كىم يۆمىيەلەيدۇ؟ — دېدى شېيۇ كۈلۈپ.

— بوپتۇ، جېنىمنىڭ بېرىچە تىرىشىپ باقاي، — دېدى چىڭۇېن.

— ئۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ — دېدى باۋيۈي دەرھال، — ئەمدىلا ياخشى بولاي دېگىنىڭدە، ئىش قىلساڭ قانداق بولىدۇ؟

— سىز كۆڭۈلچەكلىك قىلىپ كۆيۈنۈپ كەتمىسىڭىزمۇ بولىدۇ، ئۆزۈم بىلىمەن، — دېدى چىڭۇېن كۈلۈپ. شۇ گەپ بىلەن چىڭۇېن ئورنىدىن قوپۇپ ئولتۇرۇپ، چاچلىرىنى تۈزەش-

تۇرۇپ، كىيىمىنى يېپىنچاقلىدى، لېكىن بېشى قېيىپ، كۆز-لىرى ئىمىر - چىمىر بولۇپ، زادىلا بەرداشلىق بېرەلمىدى. قىلماي دېسە، باۋيۇينى تىتىلداپ كېتەرمىكىن دەپ، ئائىلاج چىشىنى چىشلەپ ئىشلەشكە تۇتۇندى، شېيۇنى يىپ ئىگىرىشكە جورىدى. چىكۈېن ئاۋۇال يىپتىن بىر تال ئېلىپ سېلىشتۇرۇپ باقتى:

— ئۇزۇنەك بولسىمۇ، يامىسا ئاسانچە بىلىنمىگۈدەك، — دەپ كۈلدى چىكۈېن.

— مانا بۇ ياخشى بولدى، — دېدى باۋيۇي، — بولمىسا، ئورۇس تىككۈچىنى نەدىن تاپاتتۇق.

چىكۈېن ئاۋۇال ئەستىرىنى سۆكۈپ، تەتۇرىنى پىيالىنىڭ ئاغزىچىلىك بامبۇك كەرگۈگە تارتتى. تۆشۈكىنىڭ چۆرىسىنى ئالتۇن پىچاق بىلەن قىرىپ بۇرۇت چىقاردى، ئاندىن كېيىن يىڭنە بىلەن بىر - ئىككى يۆمەپ بېقىپ، ئۇرۇش ئارقاقلىرىنى پەرق ئېتىۋالدى. پەتلە قىلىش ئۈسۈلى بىلەن ئاۋۇال تېگىنى يۆمەپ چىقتى، ئاندىن گۈلى بىلەن قايتا توقۇدى. بىر - ئىككى يىڭنە سانجىپ، يەنە قاراپ باقتى، تۆت - بەش يىڭنە سانجا - سانجمايلا بېشى قېيىپ، كۆزى قاراڭغۇلىشىپ ياستۇققا قىڭغىيىپ بىردەم ئارام ئېلىۋالاتتى.

باۋيۇي يېنىدا تۇرۇپ، بىردەم «قايناقسۇ ئىچىپ باقامسەن؟» دەپ سورىسا، بىردەم «دەم ئېلىۋال» دەيتتى. بىردەمدىن كېيىن تېيىن يېپىنچىنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئۇچىسغا يېپىپ قويسا، يەنە بىردەمدىن كېيىن ياستۇقنى ئۇنىڭ بېلىگە يۆلەپ قويۇاتتى.

— ۋاي كىچىك بۇزرۇكۇارىم، ئۇخلاۋەرسىلىچۇ، يەنە مۇشۇنداق يېرىم كېچە جاپا تارتسىلا، ئەتە كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپلا كەتسە، ئۇ چاغدا قانداق قىلىدىغان گەپ؟ — دەپ يالۋۇردى چىكۈېن جىلە بولغىنىدىن.

ئۇنىڭ ئىچى تىتىلداپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن باۋيۇي ئاخىرى ئۇخلاشقا ئۇرۇنۇپ باقتى، لېكىن ئۇخلىيالمىدى.

سائەت تۆت قېتىم داڭ قاقتى، چىكۆزېن شۇ چاغدىلا ئاران ياماپ بولدى، كۆتۈرۈلۈپ قالغان مويلىرىنى كىچىك چوتكا بىلەن چوتكىلىۋەتتى.

— ئوبدان بوپتۇ، سىنچىلاپ قارىمىسا، پەرق ئېتەلمەيدۇ، — دېدى شېيۇ.

باۋيۇي دەرھال قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ باقتى. چىكۆزېن بىرنەچچە قېتىم تۈتۈلۈپ كېتىپ، مىڭ تەسلىكتە ياماپ تۈگەتتى.

— ياماشنىغۇ يامىدىم، ئەمما ئۆزىدەك بولمىدى، مەنمۇ بۇنىڭدىن ئارتۇق قىلالمايمەن، — دېدى چىكۆزېن ۋە، — ۋايجان، — دېدى ـ دە، ئۆزىنى ياستۇققا تاشلاپ ئۇخلاپ قالدى.

19 ـ باب ئەقىللىق زىجۇەننىڭ ئىشق سۆزلىرى بىلەن تەنتەك قاشتېشىنى سىنىغانلىقى

بىر كۈنى باۋيۇي بامبۇكزار سارايىغا باردى، دەييۇي چۈشلۈك ئۇيقۇدا ئىدى. باۋيۇي ئۇنى ئويغىتىۋەتمەي دەپ، دەھلىزدە ئىش تىكىپ ئولتۇرغان زىجۇەننىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭدىن سورىدى:

— تۇنۈگۈن ئاخشام يۆتىلى خېلى پەسلەپ قالغاندۇ؟

— پەسلەپ قالدى، — دەپ جاۋاب بەردى زىجۇەن. باۋيۇي ئۇنىڭ يۈمشاق دارايىدىن تىكىلگەن نېپىز مەشۇت پاختىلىق چاپان، تېشىغا قارا تاۋاردىن جىلىتكە كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ دېدى:

— بەكمۇ يېلىڭ كىيىنىۋاپسەنغۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تازا شامال تېگمىدىغان يەردە ئولتۇرۇۋاپسەن. ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، سەنمۇ ئاغرىپ يېتىپ قالساڭ تېخىمۇ تەس بولىدۇ.

— بۇنىڭدىن كېيىن پارىڭمىز بولسا قىلىشايلى، ئەمما قول تەگكۈزمەيلى، — دېدى زىجۇەن ، — ئادەم دېگەن يىلدىن-يىلغا چوڭ بولىدۇ، كىچىك بالىدەك قىلىق قىلغان بىلەن، بىرەرسى كۆرۈپ قالسا، ئىززەت قىلمايدىغان بولۇۋالىدۇ. يۇزى قارىلىق قىلمىدىغان بىرنېمىلەرنىڭ كەينىلىرىدىن گەپ قىلىشىدىن ئېھتىيات قىلسىلا، سىلە ھەمىشە بىپەرۋالىق قىلىپ، كىچىك چاغلىرىدىكىدەكلا قىلىق قىلىۋەرسىلە قانداق بولىدۇ؟ دەييۇي خېنىم بىزگە دائىم، سىلە بىلەن چاقچاقلاشماسلىقىمىزنى جېكىلەپ تۇرىدۇ. يېقىندىن بۇيان خانىمزنى يوقلاپ كىرگەنلىرى بىلەن، ئۇ سىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرغانسېرى ھېچلا نېرى بولالماي يۇرۇيدىلا، — زىجۇەن شۇنداق دېگەن پېتى ئورنىدىن تۇرۇپ يېڭنە - يېپلىرىنى كۆتۈرگەن ھالدا باشقا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

باۋيۇي بۇ ئەھۋالدىن خۇددى ئۇستىدىن بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيۇۋەتكەندەك بولۇپ، ئالدىدىكى بامبۇك كۆچىتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى. ئۇ بىرپەستىلا خۇدىنى يوقاتقاندەك بولۇپ، قورام تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالدى - دە، خىيالغا چۆمۈپ ئىختىيارسىز ياش تۆكۈشكە باشلىدى، ئۇيان - بۇيان ئويلاپ ئوينىنى ھېچ باشقا ئېلىپ چىقالمىدى. شۇ ئەسنادا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىدىن ئادەمگىياھنى ئېلىپ كېلىۋاتقان شۇبىيەن شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بۇرۇلۇپ قارىشىغا، شاپتۇل تۈۋىدىكى تاشنىڭ ئۈستىدە بىركىمنىڭ ئېڭىكىنى يۆلەپ خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ دەل باۋيۇي ئىدى. شۇبىيەن باۋيۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، كۇلۇپ تۇرۇپ سورىدى:

— بۇ يەردە نېمە قىلىلا؟

باۋيۇي شۇبيەننى كۆرۈپ:

— مېنى نېمىشقا ئىزدەپ كەلدىڭ؟ سەن قىزلاردىن ئەمەس-مىدىڭ - يا؟ ئۇ گەپكە قالماسلىق ئۈچۈن سىلەرنى ماڭا يولـ-ماڭلار، دېگەن تۇرسا، سەن مېنى يەنە ئىزدەپ كەپسەن. ناۋادا ئىككىمىزنى بىرى كۆرۈپ قالسا، يەنە گەپ بولمامدۇ؟ شۇڭا، تېزرەك ئۆيگە قايت.

شۇبيەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەتمالىم ئۇ يەنە دەييۇيدىن ئازار يېگەن ئوخشايدۇ، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ ئادەمگىياهنى زىجۇەنگە بەردى. زىجۇەن ئۇنىڭدىن سورىدى:

— ئاغىچا خېنىم نېمە ئىش قىلىۋېتىپتۇ؟

— ئاغىچا خېنىممۇ چۈشلۈك ئۈيقۇدا ئىكەن، شۇڭا مۇشۇ كەمگە قالدىم. دەييۇي خېنىمغۇ تېخىچە ئويغانمىغان بولغىيدى، باۋيۇينى كىم خاپا قىلغاندۇ؟ تالادا يىغلاپ ئولتۇرىدۇ.

زىجۇەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال سورىدى:

— قەيەردە ئولتۇرىدۇ؟

— ئەترەپشان شىپاڭنىڭ كەينىدىكى شاپتۇل تۈۋىدە، — دېدى شۇبيەن.

زىجۇەن بۇنى ئاڭلاپلا، ئالمان - تالمان قولىدىكى يىپ - يىڭنىنى قويۇپ، شۇبيەنگە:

— سەن مەشەدە ئولتۇرۇپ تۇر، خېنىم مېنى سوراپ قالسا، ھازىرلا كېلىدۇ، دەپ قويغىن، — دېدى - دە، بامبۇكـ-زار سارايدىن چىقىپ، باۋيۇينى ئىزدەپ ماڭدى، باۋيۇينىڭ ئالدىغا كېلىپ كۈلگىنىچە:

— مەن ھەممىمىزنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ئاشۇ گەپنى قىلىۋېـ-دىم. ئۇنىڭغا خاپا بولۇپ، بۇ شامالىلىق يەرگە كېلىپ يىغلاپ ئولتۇرغانلىرى نېمىسى، ئاغرىپ - تارتىپ قالسىلا قانداق

بولىدۇ؟

— كىم خاپا بوپتۇ! — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — سېنىڭ گېپىڭ ئورۇنلۇق بولغىنى ئۈچۈن ئويلىنىپ قالدىم. بۇلار بۇنداق دەۋاتقان يەردە، باشقىلارنىڭمۇ شۇنداق دېيىشى تۇرغان گەپ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسەم، ھەممە خەق مەندىن بىزار بولىدۇ، دەپ ئويلاپ، كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ ئولتۇردۇم.

زىجۇەن ئۇنىڭغا يېقىن ئولتۇرۇۋېدى، باۋيۇي كۈلۈپ ئۇنىڭغا:

— بايا ئۇدۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ گەپ قىلسام مېنىڭدىن قېچىدىغان، ئەمدى بىقىنمىغا كىرىپ ئولتۇرسەنغۇ؟ — دېدى.

— ئونتۇپ قالدىلىمۇ؟ — دېدى زىجۇەن، — قايسى كۈنى سىلە ئاكا ـ سىڭىل ئىككىلىرى گەپلىشىپ ئولتۇرۇشقانلىرىدا، جاۋ كىچىك ئاپام كىرىپ قېلىپ، دەييۇي خېنىمغا «قارلىغاچ چاڭگىسى» دەپ گەپنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ، ئايىغىنى دېمىگەنىدىلە. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچمىدىلا، مەن سىلىدىن شۇنى سورايمەن دەپ يۈرەتتىم.

— بۇ ئانچە مۇھىم ئىش ئەمەس. دەييۇي سىڭلىم قارلىغاچ چاڭگىسىنى ئۇزۇلدۇرمەي يېيىشكە توغرا كېلىپ، چوڭ ئانامغا گەپنىڭ ئازراق ئۇچىنى چىقىرىپ قويۇۋىدىم، چوڭ ئانام فېڭجيې ئاچامغا دېگەن ئوخشايدۇ. ئاڭلىسام سىلەرگە كۈنىگە بىر سەر قالىغاچ چاڭگىسى بېرىلمەكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇ گەپمۇ تۇگىدى، — دېدى باۋيۇي.

— سىلە دەپتىكەنلا ـ دە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم نېمانداق ھەر كۈنى بىر سەر قارلىغاچ چاڭگىسى ئەۋەتكۈزۈپ بېرىدىغانىدۇ، دەپ ھەيران بولۇۋىدۇق، — دېدى زىجۇەن.

باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۇنى ھەر كۈنى يەۋەرسە، ئىككى ـ ئۈچ يىلغىچە ئۇزۇلدۇرمەي يېسە، چوقۇم ساقىيىپ كېتىدۇ.

— بۇ يەردە ئۇنى يەپ ئۆگىنىپ قالسا، كېلەر يىلى ئۆيگە قايتىپ كەتكەندە، ئۇنى سېتىۋېلىپ يەيدىغانغا بىكار پۇل نەدە- كەن؟ — دېدى زىجۇەن. باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالدىراپ سورىدى:

— كىم قايتىپ كەتمەكچى؟

— سىڭىللىرى سۇجۇغا كەتمەكچى، — دېدى زىجۇەن.

— يەنە قۇرۇق گەپ قىلغىلى تۇردۇڭ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — ئۇنىڭ يۇرتى سۇجۇ بولسىمۇ، لېكىن ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ قارايدىغان ئادىمى بولمىغاچقا، بۇ يەرگە ئالدۇرۇ- ۋالغان تۇرساق، كېلەر يىلى قايتىپ كەتسە، كىمنىڭكىگە بارد- ىدۇ؟ دېمەك، سەن يالغان گەپ قىلىۋاتىسەن.

زىجۇەن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى:

— سىلە خەقنى بۆلەكچىلا كەمستىدىكەنلا. يالغۇز سىلەر- نىڭ جيا خانىدانىڭلارلا كۆپ جەمەت، كۆپ جانلىق ئىكەن - دە، باشقا ئادەمنىڭ بىرلا ئاتا - ئانىسى بولۇپ، باشقا ھېچقانداق ئۇرۇق - ۋۇجۇدى بولمايدۇ، شۇنداقمۇ؟ بىزنىڭ خانىزنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئانىسىدىن كىچىك قالدى، گەرچە تاغىلىرى بولسىمۇ، ئاتا - ئانىسىغا ئوخشىمايدۇ، دەپ بۇ يەرگە ئالدۇرۇ- ۋالغان. دەييۇي خېنىم چوڭ بولۇپ ياتلىق قىلىنغان چاغدا، ئۇنى ئەلۋەتتە لىن ئائىلىسىگە ئاپىرىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. لىن ئائىلىسى نامرات بولسىمۇ، ئۇلار ئەجدادىدىن تارتىپ ئوقۇ- مۇشلۇق كىشىلەر، ھەرگىزمۇ بالىسىنى تۇغقانلىرىنىڭ قولىغا قارىتىپ قويۇپ، كۈلكىگە قېلىشنى خالىمايدۇ. شۇڭا، بالدۇر بولسا كېلەر يىلى ئەتىيازدا، كېچىكسە كۈزدە قايتىپ كېتىدۇ. ناۋادا بۇ يەردىكىلەر ئاپىرىپ قويمىسا، لىن جەمەتىدىكىلەردىن بىرەرى كېلىپ ئەپكېتىدۇ. قايسى كۈنى ئاخشىمى دەييۇي خې- نىم مېنى سىلىگە ئېيتىپ قوي، كىچىك چېغىمىزدا ئويىنىغان ئويۇنچۇقلاردىن مەن سوۋغا قىلغانلىرىمنى ئەكېلىپ ماڭا قايتۇ-

رۇپ بەرسۇن، دېگەندى. ئۆزىمۇ سىلىنىڭ ئۇنىڭغا سوۋغا قىلغانلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىمەن، دەپ تەقەززالىشىدۇ.

بۇ گەپ باۋيۇيگە قاتتىق تەسىر قىلىپ، گويا بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولدى. زىجۇەن ئۇنىڭ نېمىدەپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى خىيلىغىچە كۈتتى، ئۇ زۇۋان سۈرمەي ئولتۇراتتى. شۇ چاغدا چىڭۇېن بىردىنلا باۋيۇينى ئىزدەپ كېلىپ قالدى:

— بۇ يەردىكەنغۇ، سىلىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چاقىرتىپتۇ، — دېدى ئۇ.

— ئۇ دەييۇي خېنىمنىڭ كېسىلىنى سورىۋېدى، ئۇنىڭغا ياخشى بوپقالدى، دەپ شۇنچە دېسەممۇ ئىشەنمەيۋاتىدۇ. سەن ئۇنى ئېلىپ كەتكىنە، — زىجۇەن شۇنداق دەپ ئۆيگە قايتىپ كىرىپ كەتتى.

چىڭۇېن باۋيۇينىڭ خۇدىنى يوقىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى، باش - كۆزىدىن تەر قۇيۇلۇپ، يۈزىنىڭ كۆپچۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنى قولىدىن تارتقىنىچە ئارامبەخش ھويلىغا ئېلىپ كەلدى. شىرېن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ قالدى ۋە ئىسسىق ھاۋانىڭ تەسىرىدىن قىزىپ، بەدىنى شامالداپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى. باۋيۇيگە شامال تېگىپ قالغان بولسىغۇ كارى چاغلىق ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى قىمىرلىماي قادىلىپلا قالغاندەك تۇراتتى، جاۋغىيىدىن شۆلگەي ئاقاتتى، خۇدىنى بىلمەيتتى، ياستۇق قويۇپ بەرسە ئۇخلايتتى، يۆلىسە ئولتۇراتتى، چاي قۇيۇپ بەرسە ئىچەتتى. ئەتراپىدا تۇرغانلار ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، پايپىتەك بولۇشتى، دېۋەكلىك قىلىپ جيا ئانىغا مەلۇم قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى، ئالدى بىلەن لى ئىنىگئانىغا ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنى چاقىرىپ كېلىشتى.

لى ئىنىگئانا كېلىپ ئۇنىڭغا بىردەم قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ باقتى. ئۇ جاۋاب بەرمەيتتى، تومۇرىنى

تۆتۆپ كۆردى، ئۇستۈنكى كالپۇكىدىكى ئاراچنى بىر - ئىككى چىمداپ قويدى، تىرناق شۇنچە پېتىپ كەتسىمۇ، ئۇ ئاغرىقنى سەزمەيتتى. بۇنى كۆرۈپ، لى ئىنىگئانا:

— ۋاي بولماپتۇ! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە، بېشىنى تۆتۈپ ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. شىرىن هودۇقۇپ كېتىپ مومايىنى تارتىشتۇرۇپ:

— ۋاي ئانىكا، ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىرمۇ، ئەمەسمۇ، بىزگە ئېيتسىلا، بىز بېرىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىم-غا مەلۇم قىلايلى، بىكاردىن - بىكارغا نېمانداق يىغلايدىلا؟ — دېدى.

— ئەمدى بولالمىغۇدەك، ئىسىت، ئۇنى شۇنچە باققانلىرىم! — لى ئىنىگئانا هەدەپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ، ياستۇق قۇچاقلاپ يىغلايتتى. شىرىن ئۇنى كۆپنى كۆرگەن، تەجرىبىلىك دەپ چاقىرىتىپ كەلگەنىدى، ئەمدى ئۇنىڭ بۇنداق دەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ راست ئوخشايدۇ، دەپ ئىشەنىدى - دە، ئۆزىمۇ قوشۇلۇپ يىغلىغىلى تۇردى.

چىڭۇېن شىرىنگە ئۆزىنىڭ بايا كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بەردى. شىرىن بۇنى ئاڭلاپلا ئالمان - تالمان بامبۇكزار سارايغا كەلدى. زىجۇەن دەييۇيگە دورا ئىچكۈزۈۋاتاتتى، ئۇ هېچنېمىگە قارىماستىنلا، زىجۇەننىڭ قېشىغا كېلىپ:

— سەن بايا باۋيۇيگە نېمىدېگەن ئىدىڭ؟ سەن بېرىپ ئۇنىڭ قانداق هالەتتە ياتقانلىقىنى كۆرۈپ باق، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا ئۆزۈڭ مەلۇم قىل، مېنىڭ كارىم يوق! — دېدى - دە، ئورۇندۇقتا كېلىپ ئولتۇردى.

دەييۇي شىرىننىڭ چىرايىدىكى بۇنداق هودۇقۇش ئارىلاش غەزەپنى، كۆزلىرىدىكى ياش يۇقىنى، يۈرۈش - تۇرۇشىدىكى مۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ تەشۋىشلەندى - دە:

— نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى. شىرىن ئۆزىنى بىرئاز

بىسۇبلىپ، يىغلىغىنىچە:

— زىجۇەن خان ئاغىچا ئۇنىڭغا ئىمىدىگەن بولغىيتىكىنە-تاڭ، ئۇ ھاماقەتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، پۈت - قوللىرىمۇ مۇزلاپ، بىر ئېغىز گەپمۇ قىلماي ياتىدۇ، لى ئانكام چىمداپ باقسىمۇ ھېچنېمىنى سەزمەي نىمجان بولۇپ ياتىدۇ! ھەتتا لى ئانكاممۇ ئىش چاتاق، دەپ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىغىنىچە ئۇن سېلىپ يىغلاۋاتىدۇ. بۇ چاغقىچە ئۆلۈپمۇ قالدىمىكىن تېخى!

دەيىۋي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، لى ئىنىكئانا كۆپنى كۆرگەن كاداڭ ئايال، ئۇ تۇغىدى دېگەن بولسا راستىنلا تۇغمىگەن ئوخ-شايدۇ، دەپ «ھۆ» دېيىشى بىلەنلا، ئىچكەن دورىلىرىنى قۇسۇ-ۋەتتى - دە، قاتتىق يۆتىلىپ تېلىقىپ قالدى، چىرايى كۆكە-رىپ، كۆزلىرى چىكىلىپ، دىمىغى سقىلىپ، بېشىنى كۆتۈ-رەلمەي قالدى. زىجۇەن ئىتتىك ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ دۇمبە-سىگە ئاستا ئۇردى. دەيىۋي ياستۇقنى قۇچاقلىغىنىچە بىردەم دېمىنى ئېلىۋېلىپ، ئاندىن زىجۇەننى ئىتتىرىپ تۇرۇپ:

— دۇمبەمگە ئۇرمايلا قوي! ئۇنىڭدىن كۆرە بوينۇمغا سىرتماق سېلىپ بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتكىنىڭ تۈزۈك، — دېدى.

— ئۇنىڭغا باشقا گەپ قىلغۇنۇم يوق، قىلغۇنۇم پەقەتلا بىر - ئىككى ئېغىز چاقچاق گەپ، شۇنى راست دەپ قالغان ئوخشايدۇ، — دېدى زىجۇەن.

— سەن ئۇنىڭ ھەرقانداق چاقچاق گەپكە راست دەپ ئىشە-نىپ قالىدىغان ساراڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەمتىڭ؟ — دېدى شىرىن.

— سەن ئۇنىڭغا نېمە دېگەن؟ — دېدى دەيىۋي، — ماڭ، چاپسان بېرىپ ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ قوي، بەلكىم ھوشىغا كې-لىپ قالار.

زىجۇەن دەررۇلا كارىۋاتتىن چۈشۈپ، شىرىن بىلەن ئارام-بەخش ھويلىغا ئۆتتى. جيا ئانا بىلەن ژاڭ ئاغىچا خېنىم قاتار-

لىقلار قاچانلاردىدۇر بۇ يەرگە كېلىپ بوپتىكەن. جيا ئانا زە-
جۇەننى كۆرۈشى بىلەنلا، كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوتى ياندى ـ دە،
تىللاپلا كەتتى:

— هوي جۇڭاينىمەك، ئۇنىڭغا نېمىدېگەنسىدىڭ؟

— بىرنەچچە چاقچاق گەپ قىلىۋېدىم، ئۇنىڭدىن باشقا
ھېچقانداق گەپ بولۇنمىغان، — دېدى زىجۇەن ئىتتىكلا. كىم-
نىڭمۇ خىيالىغا كەلسۇن، باۋيۇي زىجۇەننى كۆرۈپلا «ۋايجان»
دەپ ۋارقىراپلا يىغلاپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەننىڭ يۈرە-
كى جايىغا چۈشتى. جيا ئانا باۋيۇينى زىجۇەن رەنجىتىپ قويغان
ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، زىجۇەننىڭ قولىدىن تارتىپ، تىزلە-
نىپ باۋيۇيدىن ئەپۇ سوراشقا بۇيرۇق قىلدى. لېكىن، باۋيۇي
زىجۇەننىڭ قولىدىن كاپلا تۇتۇۋېلىپ زادىلا قويۇپ بەرمەي:

— كەتسەڭلار، مېنى بىللە ئېلىپ كېتىڭلار، — دېدى.

باۋيۇينىڭ بۇ سۆزىنى ھېچكىم چۈشىنەلمەي، كېيىن زە-
جۇەندىن تەپسىلىي سوراپ، زىجۇەننىڭ دەييۇي سۇجۇغا قايتىپ
كېتىدۇ، دېگەن بىر ئېغىز چاقچىقىدىن ئۇنىڭ مۇشۇ ھالىغا
چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلىشتى. جيا ئانا كۆز يېشى قىلىپ:

— مەن تېخى بىرەر چوڭ ئىش يۈز بەرگەن ئوخشايدۇ،
دەپتىكەنمەن! بايا ئۇنى مۇشۇ ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويغان بىر
ئېغىز چاقچاق گەپ ئىكەن ـ دە، — دېدى، ئاندىن يەنە زىجۇەنگە
قاراپ، — قارا سېنى، ئەقىللىق، زېرەك ئىدىڭغۇ، ئۇنىڭ
تەلۈلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، بىكاردىن ـ بىكار ئۇنى ئالداپ،
نېمە قىلاتتىڭ؟ — دېدى. شۇ ھامما ئاچا جيا ئانىغا تەسەللى
بېرىپ:

— باۋيۇي باغرى يۇمشاق بالا، دەييۇي قىز بۇ يەرگە
كىچىك كېلىپ، ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى بىر ئۆيدە چوڭ
بولۇشقان. نەشتەر ئۇرغاندەك قىلىپ، بىركىمنى كېتىدىغان
بولدى، دېسە، باۋيۇيدەك باغرى يۇمشاق گۆدەك بالىغۇ بۇياقتا

تۇرسۇن، باغرى قاتتىق چوڭ ئادەملەرنىڭمۇ كۆڭلى يېرىم بولىدۇ. بۇ چوڭ كىسەلمۇ ئەمەس، بىر - ئىككى دورا ئىچسىلا تۈزىلىپ كېتىدۇ.

شۇ ئارىدا بىرى خەۋەر قىلىپ كىردى:

— لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن لەي دانىڭ ئايالى غوجامنى كۆرگىلى كەپتۇ.

باۋيۈي «لىن» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپلا، كارىۋاتتا ئېغىناپ، غەلۋە قىلغىلى تۇردى:

— ۋاي بولمىدى، لىن ئائىلىسىدىكىلەر ئۇلارنى ئالغىلى كەپتۇ، ئۇلارنى چاپسان كەتكۈزۈۋېتىڭلار!

بۇنى كۆرۈپ جيا ئانمۇ دەررۇلا:

— كەتكۈزۈۋېتىڭلار، — دېدى، ئاندىن يەنە ئۇنى بەزلەشكە كىرىشتى، — بۇلار لىن ئائىلىسىدىكى كىشىلەر ئەمەس. لىن ئائىلىسىدىكىلەر ئۆلۈپ تۈگىگەن، ئۇنى ئېلىپ كېتىدىغان ئادەممۇ يوق، خاتىرجەم بولغىن!

— كىم بولسا بولسۇن، سىڭلىم لىن دەيىۋىدىن باشقا ھېچكىمنىڭ فامىلىسى لىن بولمىسۇن، — دېدى باۋيۈي. جيا ئانا:

— لىن فامىلىلىكتىن ھېچكىم كەلگىنى يوق. لىن فامىلىلىكلا ئادەم بولسا، ھەممىسىنى كەتكۈزۈۋەتتۇق، — دېدى، ئاندىن ئۇ يەنە خىزمەتكار ئاياللار بىلەن دېدەكلەرگە شۇنداق دەپ تاپىلىدى، — بۇنىڭدىن كېيىن لىن جىشياۋنىڭ ئايالى باغقا كىرمىسۇن، سىلەرمۇ «لىن» دېگەن گەپنى ئېغىزغا ئالغۇچى بولماڭلار.

خىزمەتكار ئاياللار بىلەن دېدەكلەر «خوش» دېيىشىپ، كۆلگۈسى كەلسىمۇ كۆلۈشكە جۈرئەت قىلالمىدى.

شۇ ئارىدا باۋيۈينىڭ كۆزى خىلمۇخىل نەقىش چىقىرىلغان تەكچىگە قويۇقلۇق ئالتۇن ھەل بېرىلگەن پەرەڭ كېمىگە چۈش-

تى- دە، ئۇنى كۆرسىتىپ، يەنە ۋارقىراشقا باشلىدى:
— ئەنە ئاۋۇ، ئۇلارنى ئالغىلى كەلگەن كېمە ئەمەسمۇ؟ قىرغاقتا ساقلاپ تۇرۇپتۇغۇ!

جيا ئانا دەرھال ئۇنى ئېلىۋېتىشكە بۇيرۇدى. شىرىن ئىتتەك بېرىپ ئۇنى ئېلىۋەتتى. باۋيۇي قولىنى ئۇنىڭغا سوزدى، شىرىن بېرىۋېدى، باۋيۇي ئېلىپلا يوتقىنىنىڭ ئىچىگە تىقىۋالدى ۋە كۈلۈپ قويۇپ:

— ئەمدى كېتەلمەيدىغان بولدى، — دېدى، لېكىن زەجۇەننى زادىلا قويۇپ بەرمىدى.

شۇ ئارىدا بىرى كىرىپ، تېۋىپنىڭ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلدى، جيا ئانا تېۋىپنىڭ چاپسان كىرىشىنى دېدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، شۆ هامما ئاچا، باۋچەي قاتارلىقلار ۋاقتىنچە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى. جيا ئانا باۋيۇينىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ۋاڭ تېۋىپ ئۆيگە كىرىپ، جيا ئانىغا سالام بەردى، ئاندىن باۋيۇينىڭ تومۇرىنى تۇتتى. زېجۇەن نائىلاج يەرگە قارىۋالدى. ۋاڭ تېۋىپ ئۇنىڭ ئۆزىدىن قاچمىغانلىقىنى چۈشىنەلمەي، باۋيۇينىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇردى ۋە شۇنداق دېدى:

— بەگزادەمىزغا تەگكەن كېسەل قاتتىق دەرد - ئەلەمدىن بولغان هېرىسلىك كېسىلى ئىكەن. كونىلارنىڭ ئېيتىشىچە: بەلغەم مىزاجدىن بولغان هېرىسلىك بىرنەچچە تۇرلۇك بولىدۇ، بىرى شۇكى، كەم ماغدۇرلۇقتىن زەئىپلىشىپ، يېگەن تائام هەزىم بولماي، بەلغەم چىرماپ هېرىسلىكنى پەيدا قىلىدۇ. يەنە بىرى شۇكى، قاتتىق چېچىلىپ جۇدۇنى تۇتقانلىقتىن بىردىنلا سەپرا ئۆرلەش بىلەن هېرىسلىككە مۇپتىلا بولىدۇ، يەنە بىرى شۇكى، قاتتىق دەرد - ئەلەمدىن بوغۇنۇقۇپ هېرىسلىك قوزغىلىدۇ. مەزكۇر بەلغەم مىزاجدىن بولغان هېرىسلىك كېسىلى قاتتىق دەرد - ئەلەم ۋەجىدىن بىردەملىك بوغۇنۇقۇش سەۋەبى

بىلەن بولغان كىشىل ئىكەن، بۇ كىشىل يۇقىرىدا ئېيتىلغانلار-
دىن يەتتىلەك.

— بۇ كىشىل خەتەرلىكمۇ - قانداق، كىم سىزنى دورا كىتابىنى يادلاپ بەرسۇن دەپتۇ؟ — دېدى جيا ئانا. ۋاڭ تېۋېپ ئالدىراپ جيا ئانىغا تەزىم قىلىپ، كۆلگەن پېتى:

— خەتەرلىك ئەمەس، خەتەرلىك ئەمەس، — دېدى.

— راستتىنلا خەتەرلىك ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

— راستتىنلا خەتەرلىك ئەمەس، بۇنى كەمىنىلىرى ھۆددە-
گە ئالالايمەن، — دېدى ۋاڭ تېۋېپ.

— ئەمىسە، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ دورا يېزىپ بېرىڭ، — دېدى جيا ئانا، — ئەگەر بەرگەن دورىنىز شىپالىق بەرسە، سىزگە ئايرىم سوۋغات تەييارلاتقۇزۇپ، نەۋرەمنى ئالدە-
نىزغا رەھمەت ئوقۇپ باش قويۇشقا ئەۋەتىمەن. ناۋادا بىرەر پېشكەللىككە ئۇچراپ قالسا، ئادەم ئەۋەتىپ خانلىق شىپاخانە-
سىڭ داتاڭلىرىنى بۇزدۇرۇۋېتىمەن.

ۋاڭ تېۋېپ نەچچە پۈكۈلۈپ تەزىم قىلىپ، ھەجىيىپ:

— ھەشقاللا، رەھمەت، — دەۋەتتى. ئۇ جيا ئانىنىڭ: «ئايرىم سوۋغات تەييارلاتقۇزۇپ باۋيۇينى باش قويۇشقا ئەۋەتە-
مەن» دېگەن سۆزىنىلا ئاڭلاپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي، «ھەشقاللا، رەھمەت» دەۋەردى. لېكىن، ئاخىرىدىكى «خانلىق شىپاخانىنى بۇزدۇرۇۋېتىمەن» دېگەن گەپنى ئاڭلىماي قېلىپ، ئۇنىڭغىمۇ «ھەشقاللا، رەھمەت» دەۋەرگەچكە، جيا ئانا باشلىق ھەممەيلەن كۈلۈپ كەتتى.

بىرەمدىن كېيىن، دورا قەغىزى بويىچە دورا تەييارلە-
تىپ، باۋيۇيگە ئىچكۈزۈۋېتىدى، دېگەندەكلا باۋيۇي بۇرۇنقىدىن خېلى تىنچىپ قالدى، لېكىن ئۇ زىجۇەننى زادىلا قويۇپ بەرگۈ-
سى كەلمىدى.

— ئەگەر بۇنى قويۇپ بەرسەم، ئۇلار سۇجۇغا كېتىپ قالىدۇ، — دەيتتى ئۇ.

جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم نائىلاج زىجۇەننى باۋيۇيىنىڭ قېشىدا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا دەييۇينى كۇتۇشكە خۇپونى ئەۋەتتى. دەييۇي شۇبيەننى باۋيۇينىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشقا پات - پات ئەۋەتىپ تۇردى. بۇ يەردىكى ئىشلار ئاياغلاشقاندىن كېيىن، دەييۇي كۆڭلىدە ئازابلاندى. كەچتە باۋيۇي بىرئاز ئارام تاپقاچقا، جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار قايتىپ كېتىشتى. كېچىچە بىرقانچە رەت ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. لى ئىنىكئانا باشچىلىقىدا بىرنەچچە ياشانغان مومايلار باۋيۇيگە كۆڭۈل قويۇپ قاراشتى، زىجۇەن، شىرېن، چىگۈېنلەر كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ يېنىدىن ئايرىلمىدى. بەزىدە باۋيۇي ئۇخلاۋېتىپ چۈشەكەپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتەتتى. يا يىغلاپ دەييۇي كېتىپتۇ، دەپ ناله قىلاتتى، يا بولمىسا، ئۇنى ئالغىلى ئادەم كەپتۇ، دەپ جۆيلۈيتتى. ھەر قېتىم جۆيلىگەندە، زىجۇەن ئۇنىڭغا تەسەللى بەرسە، ئاندىن تىنچلىناتتى.

ئەتىسى باۋيۇي يەنە ۋاڭ تېۋىپنىڭ دوربىسىنى ئىچتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئاستا - ئاستا ساقىيىشقا باشلىدى. باۋيۇي كۆڭلىدە ھەممىنى بىلىپ ياتاتتى، زىجۇەننىڭ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قەستەن شۇنداق تەلۈلۈك قىلغانىدى. زىجۇەنمۇ قىلغان چاقچىقىغا شۇ كۈندىن باشلاپ قاتتىق پۇشايمان يېدى، باۋيۇينىڭ يېنىدىن نېرى بولالماي كېچە - كۈندۈز جاپا تارتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن زادىلا ئاغرىنمىدى. كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈپ خاتىرجەم بولۇپ قالغان شىرېن زىجۇەنگە قاراپ ھەجىيىپ:

— ئۆزۈڭ تاپقان بالانى ئۆزۈڭ كېلىپ داۋالىغىنىڭ ئوبدان بولدى. بىزنىڭ ئەخمەق غوجىنىڭ سۈنى كۆرمەي پۇچقاق تۇرىدىغانلىقىنى كۆرمەپتىكەنمەن، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلى-

شارمىزكىنتاڭ، — دېدى.

شۇ كۈنلەردە شياڭيۈن ساقىيىپ قالغاندى، ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك كېلىپ باۋيۈينى يوقلاپ تۇردى. باۋيۈينىڭ خۇدىنى بىلگەنلىكىنى كۆرۈپ، كېسەل چېغىدا قىلغان تەلۋىلىكلىرىنى ئۆزىگە دوراپ كۆرسەتتى. باۋيۈي ياستۇقىنى قۇچاقلىغىنىچە قاتتىق كۈلۈۋەتتى. ئەسلىدە ئۇ دەسلەپ قىلغان قىلىقلىرىنى ھەقىقەتەن بىلمەيتتى، ئەمدىلىكتە باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئىشەنمىدى. ئۆي دېدەكلەردىن خالىي قالغان چاغدا، باۋيۈي زىجۈەننىڭ قولىدىن تارتىپ:

— نېمىشقا مېنى قورقۇتتۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ئويۇنىشىپ گوللاپ قويسام، سىلە ئۇنى راست دەپ قالدىلا، — دېدى زىجۈەن.

— دېگەن گەپلىرىڭ ئورۇنلۇق، راستتەك تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ چاقچاق گەپ دېگىلى بولىدۇ؟ — دېدى باۋيۈي. زىجۈەن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئۇ گەپلەرنىڭ ھەممىنى مەن توقۇغان. لىن ئائىلىسىدە ھازىر راستتىنلا ئادەم قالمىدى. بار دېگەندىمۇ ناھايىتى يىراق ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىلا بار. ئۇلاردىن بىرەرى دەيمۇي خېنىمنى ئالغىلى كەلگەندىمۇ، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ھەرگىز ئۇنى بەرمەيدۇ، — دېدى.

— چوڭ ئانام ئۇنىڭ كېتىشىگە قوشۇلغان ھالەتتىمۇ مەن ئۇنىمايمەن، — دېدى باۋيۈي.

— راستتىنلا ئۇنىمامدىلا؟ ئېغىزلىرىنىڭ ئۇچىدىلا دەپ قويغان گەپتۇ ئۇ. ئەمدى سىلە چوڭ بولدىلا، چايمۇ ئىچكۈزۈلۈپ بولدى، ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن ئۆيلەنسىلە، باشقىلار كۆزلىرىگە كۆرۈنەمتى؟ — دېدى زىجۈەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

باۋيۈي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ سورىدى:

— كىم چاي ئىچكۈزۈپتۇ؟ كىمگە چاي ئىچكۈزۈپتۇ؟

— چاغاندا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ باۋچېنغا چاي ئىچكۈزدى. مەن، دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالدىم، بولمىسا ئۇنىڭغا شۇنچىلىك كۆيۈنۈپ كېتەمتى؟ — دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

— مېنى ھەممە ئادەم ئەخمەق دېيىشىدۇ، سەن مېنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەق ئىكەنسەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — بۇ بىر چاقچاق گەپ، ئەمەلىيەتتە ئۇنى باش مىرزا بېگىمنىڭ ئوغلىغا بېرىدىغان بولۇپ چاي ئىچكۈزۈپ قويغان. مەن مۇشۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا ئۆلگەن بولسام، يۈرىكىمنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ كۆرۈپ باققان بولساڭلار، ئاندىن ئەت - پەت، سۆڭەك - پۈڭەكلىرىم كۆيۈپ كۈلگە ئايلانسا، كۈللىرىم تۆتۈن بولۇپ، بوران ئۇنى تەرەپ - تەرەپكە تارىتىۋەتكەن بولسا، خويمۇ ئوبدان بولاتتى، — ئۇ شۇنداق دەپ يەنە يىغلاپ كەتتى.

زىجۇەن دەرھال ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ يېشىنى سۈرتتى، ئاندىن كۈلۈپ ئالدىراپ چۈشەندۈرگىلى تۇردى.

— ۋاي بولدى، ئۇنچىلا تىتىلداپ كەتمىسىلە، سىلىنى سىناپ باققانىدىم.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— سېنىڭ نېمىگە ئىچىڭ تىتىلدايتتى؟

— سىلىگىمۇ مەلۇم، — دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، — مەن لىن ئائىلىسىنىڭ ئادىمى ئەمەس، مەنمۇ شىرىن، يۇەنياڭلارغا ئوخشاش دېدەك. مېنى لىن دەييۇي خېنىمغا خىزمەتكە سالىسۇن دەپ بەرگەن. ئۇ خېنىممۇ مەن بىلەن قەۋەتلا ئوبدان چىقىشىپ قالدى، بىر - بىرىمىزدىن بىردەممۇ ئايرىلالمايمىز. مەن ئۇنى سۇجۇغا كېتىپ قالامدىكىن دەپ يۈرىكىم سۇ. ئۇ كېتىدىغان بولسا مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىشىم كېرەك. مېنىڭ ھەممە ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىم مەشھەد، ئۇنىڭ بىلەن كەتمەي دېسەم، ئىككىمىزنىڭ ئادەتتىكى مېھرىمىزنى يەرگە ئۇرغان بولىمەن. كېتەي دېسەم، ئائىلەمدىن ئايرىلىپ كەتكۈ-

دەكمەن. مەن مۇشۇنداق ئەندىشىدە قېلىپ، ئەتەيگە شۇ يالغان سۆزلەر بىلەن سىلىنى نېمە دەيدىكىن، دەپ سوراپ باققانىدىم، بۇنداق تەلۈپلىك قىلمىشلىرى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن.

— بۇنىڭدىن كېيىن غېمىم يېمەيلا قوي، — دېدى باۋيۇي، — ساڭا بىرلا ئېغىز گەپ قىلاي، تىرىك بولساق بىللە ياشايمىز، ئۆلۈپ كەتسەك، بىز بىللە كۆلگە، تۇتۇنگە ئايلىنىپ كېتىمىز، سېنىڭچە قانداق؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ زىجۇەن كۆڭلىگە بىرنېمىنى پۈكۈپ تۇراتتى، شۇ ئارىدا ئۇشتۇمتۇت خىزمەتكار ئايالدىن بىرى خەۋەر قىلىپ كىرىپ كەلدى:

— جيا خوەن غوجام بىلەن جيا ليەن غوجام ئۆزلىرىدىن ئەھۋال سوراپ كەپتۇ.

— جوۋاپ كەپسىلە، باۋيۇي ئۇخلاپ قالدى، دەپ يولغا سېلىۋەت، — دېدى باۋيۇي. خىزمەتكار ئايال «خوش» دەپ چىقىپ كەتتى.

— سىلىمۇ تۇزلىپ قالدىلا، ئەمدى مېنى قويۇپ بەرسىلە، مەن بېرىپ بىزنىڭ خېنىمغا قارىسام بولاتتى، — دېدى زىجۇەن كۈلۈپ.

— توغرا دېدىڭ، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — مەن سېنى تۇنۇگۈن كەچتىلا قايتۇرۇۋەتمەكچىدىم، ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ. ئەمدى مەن تۇزلىپ قالدىم، كەتسەڭمۇ بولىدۇ.

زىجۇەن ئورۇن - كۆرپىلىرىنى، پەدەز بۇيۇملىرىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى.

— پەدەز بۇيۇملىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئەينەكتىن ئىككى - ئۈچى بارلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ھېلىقى قىياق گۈللۈك ئەينەكنى ماڭا قالدۇرۇپ كەتسەڭ، ياستۇقۇمنىڭ ئاستىغا قويۇپ قويسام، ئۇخلىغاندا قارايدىغانغا ياخشى، تالا - تۇزگە چىققاندا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك ئىكەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

زىجۇەن ئۇنىڭ تەلىپىنى يەردە قويماي ئەينىكىدىن بىرنى باۋيۇيگە بەردى، ئاندىن نەرسىلەرنى ئالدى بىلەن بىرىدىن كەتكۇزۇۋۇپ- تىپ، ئارقىدىن ھەممەيلەن بىلەن خوشلاشتى - دە، بامبۇكزار سارايغا قايتىپ كەتتى.

دەيبۇي يېقىندىن بۇيان تولا يىغلاپ كېسىلىنى ئېغىرلاشتۇ- رۇۋالدى. زىجۇەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كېسىلى ئوبدانلا تۇزىلىپ قالدى، خۇپونى جيا ئانىنىڭ خىزمىتىگە قايتۇ- رۇۋەتتى. ئاخشىمى ئەل ئايغى تىنچىغاندىن كېيىن، زىجۇەن كىيىملىرىنى سېلىپ ياتار ۋاقتىدا، كۇلۇپ تۇرۇپ دەيبۇيگە ئاستا شۇنداق دېدى:

— باۋيۇينىڭ كۆڭلى بەك يۇمشاق ئىكەن، بىزنىڭ كېتىدە- غانلىقىمىزنى ئاڭلاپ ئاشۇنداق كېسەل بولۇپ قاپتۇ، — دېدى. دەيبۇي جاۋاب بەرمىدى، زىجۇەن بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ئاندىن ئۆز - ئۆزىگە گەپ قىلغاندەك بولۇپ دېدى:

— يۆتكەلگەندىن كۆرە مۇشۇ يەردە تۇرغان تۇزۇك. باشقە- سىغۇ بىر نورى، كىشىگە ئەڭ تەس كېلىدىغىنى، كىچىكىدىن تارتىپ بىللە چوڭ بولۇپ، بىر - بىرىنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلىشىپ بولغاندا ئايرىلىش تەس ئىكەن.

دەيبۇي تۇكۇرۇپ قويۇپ:

— نەچچە كۇننىڭياقى ھارمىدىڭمۇ، ئوبدانراق ئارام ئال- ماي، يەنە نېمىدەپ ۋالاقشىيسەن! — دېدى. زىجۇەن كۇلۇپ تۇرۇپ:

— مەن بىكاردىن - بىكارغا ۋالاقشىمايمەن. چىن كۆڭلۈم- دىن سىزنىڭ غېمىڭىزنى يەۋاتىمەن، — دېدى ۋە يەنە گېپىنى داۋام قىلدى، — بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى سىز ئۇچۇن ئاز باش قاتۇرمىدىم. ھالىڭ نېچۇك دەيدىغانغا يا ئاتا - ئانىڭىز، يا قوۋم - قېرىنداشلىرىڭىز بولمىسا، سىزنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىڭىزدىن كىم خەۋەر ئالىدۇ؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ

كۆزى ئوچۇق ۋاقتىدا چوڭ ئىشنى پۈتكۈزۈۋېلىش مۇھىم ئىدى. «كۆزنىڭ ئاپتىپى ئۇزاققا بارمىغاندەك، ھەرقانچە تېمەن قېرىمۇ يىقىلماي قالمايدۇ». ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۇ دۇنيا بىلەن خوشلاشقاندا، خورلۇقتا قالارسىزمىكىن، شۇڭا ھازىر بىر مەسلىھەتكە كېلىۋالغان زۆرۈر.

— مۇنۇ قىز ئېلىشىپ قاپتىمۇ نېمە؟ — دېدى دەييۇي ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، — ئۇنىڭ يېنىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپلا، بىردىنلا ئۆزگىرىۋاپتىغۇ؟ ئەتە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەپ سېنى قايتۇرۇۋەتمىسەم بولمىدى، سېنى ئىشلىتەلمىگۈدەكمەن.

— مەن سىزگە ياخشى گەپ قىلىۋاتىمەن، — دېدى زىجۇەن كۈلۈپ، — مەن سىزنى كۆڭلىدىلا بىلىپ قالسۇن دېدىم، سىزنى ھەرگىز يامانلىق قىلسۇن دېمىدىم، — شۇ سۆز بىلەن زىجۇەن ئۇخلاپ قالدى.

دەييۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاغزىدا شۇنداق دېسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە مەيۈسلەنمەي تۇرالمىدى. زىجۇەن ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، ئۇ كېچىچە تىك ئولتۇرۇپ يىغلاپ چىقتى، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئازراقلا كۆزىنى يۇمدى. ئەتىسى ئورنىدىن تەستە قوپۇپ، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ، ئاغزىنى چايقاپ، قارىلىغاچ چاڭگىسى سالغان شوۋقۇرۇچتىن ئازراق ئىچتى. بىردەمدىن كېيىن جيا ئانا قاتارلىقلار كېلىپ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە گەپ تاپىلىدى.

باۋچەي بامبۇكزار سارايغا كەلدى. ئانىسىمۇ دەييۇينى يوقلاپ كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان ئىدى.

— ئانا، سىز بۇ يەرگە قاچان كېلىۋالدىڭىز؟ كېلىشىڭىزنى ئۇقماپتىمەن، — دېدى باۋچەي.

دەييۇي باۋچەينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۇنىڭغا:

— دۇنيادا ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان ئىشلار بولىدىكەن، ھامما ئاچام بىلەن چوڭ تاغامنىڭ قۇدا چۈشۈپ قالغانلى-

قىنى كۆرمەمدىغان، — دېدى.

— ۋاي بالام، سىلەر قىزلار بۇنداق ئىشنى نەدىن بىلەتتىڭ-لار، — دېدى شۆ ھامما، — قەدىمدىن قالغان «نىكاھ غايىب» دېگەن ماقال بار. مەخسۇس نىكاھ ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان قەمەر بوۋاي دېگەن بىر بوۋاي بار ئىكەن. ئۇ دۇنيادىكى ئادەم-لەرنىڭ كىم بىلەن كىم جۈپ بولىدىغانلىقىنى ئالدىن شۇ ئادەم-لەرنىڭ پېشانىسىغا پۈتۈپ، قىزىل يىپەك يىپ بىلەن بىر — بىرىنىڭ پۇتىنى چېتىپ قويىدىكەن. بۇ ئادەملەردىن بىرى مەيلى دېڭىزنىڭ ئۇ قېتىدا بولسۇن ياكى باشقا ئەلدە بولسۇن ۋەياكى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆچ — ئاداۋەت بولسۇن، ھامان بىر كۈنى تېپىشىپ قېلىپ، ئەر — خوتۇن بولۇشىدىكەن. ئاتا — ئانىلىرى رازى بولۇپ چاي ئىچكۈزۈشكەن تەقدىردىمۇ، ھەمىشە بىر يەردە تۇرىدىغان بولسىمۇ، ئەگەر قەمەر بوۋاي ئىككىسىنى قىزىل يىپ بىلەن چېتىپ قويمىغان بولسا، قانچە قىلغان بىلەنمۇ بىر بولۇ-شالمايدىكەن. مەسىلەن، ئاچا — سىڭىل ئىككىلارنىڭ جۈپتۇڭ-لار مەشەدىمۇ ياكى ئالەمنىڭ ئۇ چېتىدىمۇ بۇنى بىلگىلى بولماي-دۇ. قايسى كۈنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سىڭلىڭ باۋچىنىنى باۋيۇي-گە سورىغاندى، قېرىشقاندەك ئۇنىڭغا بۇرۇنلا چاي ئىچكۈزۈپ قويۇپتۇ، بولمىسا، بۇ تازىمۇ تېگى — تەكتىدىن لايىق ئىش بولاتتى. باۋچىنىڭ لايىقى بولغاچقا، مېنىڭ ئۇنى بېرىشكە ئامالىم بولمىغان بىلەن، بىرەر ئېغىز گەپنى بولسىمۇ قىلماي قويمايمەن. مېنىڭچە بولسا، ئىنىڭ باۋيۇيگە ئۇلۇغ ئاغىچا خې-نىم شۇنداق كۆيۈنىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇمۇ ئاجايىپ بىر بالا بولدى، ئۇنىڭغا سىرتتىن لايىق ئىزدىسە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم-نىڭ دېتىغا زادىلا ياقمايدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە سىڭلىڭ دەييۇينى شۇنىڭغا بەرسە، گۈل ئۇستىگە گۈل قويغاندەك بولمامدۇ.

دەسلەپتە دەييۇي شۆ ھاممىنىڭ گەپلىرىگە دەككە — دۈككە-دە بولۇپ قۇلاق سالدى، كېيىن گەپنىڭ ئايىغى ئۆزىگە چۈش-

كەندە، ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى. شۇ ئارىدا زىجۇەن يۇگۇرۇپ كېلىپ:

— ھاممۇ خېنىم مۇشۇنداق نىيەتلىرى بولسا، نېمە ئۈچۈن بۇ نىيەتلىرىنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا بىلدۈرمەيلا؟ — دېدى.

— سەن نېمە ئالدىرايتتىڭ، دەييۇي قىزىمنى چاپسانراق ياتلىق قىلمۇېتىپ، ئۆزۈڭگىمۇ بالدۇرراق يېگىت تاپماقچىمىدىڭ ـ يا؟ — دېدى شۇ ھاممۇ كۈلۈپ.

زىجۇەن ئىزا تارتىپ ھۆپپىدە قىزىرىپ، ئاندىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھاممۇ خېنىم راستتىنلا ئۆزىنىڭ ياشانغىنىنى پەش قىلمىدىكەن، — دېدى ـ دە، بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى.

— شۇ ھاممام مۇنداقلا سۆزلىگىنى بىلەن، ھەرھالدا ئوبدان سۆزلىدى. بىكار بولۇپ قالغان چاغلىرىدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بۇ ئىشنى چوقۇم رويابقا چىقىرالايدۇ. شۇنىڭدا بۇ «ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» قويۇلغاندەك ئىش بولىدۇ، — دېدى ئايال خىزمەتكارلار كۈلۈشۈپ.

— مۇشۇنداق مەسلىھەت قىلسامىلا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چوقۇم خۇش بولىدۇ، — دېدى شۇ ھاممۇ. شۇ ئارىلىقتا بىر قىز خىزمەتكار كىرىپ خەۋەر قىلدى:

— نىگۇ قەسىرىدىكى چوڭ كېلىن ئاغىچا كىرىپتىكەن. ھاممۇ خېنىمغا دەيدىغان گېپى بار ئىكەن.

شۇ ھاممۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

20 ـ باب شاھزادىنى قۇتلاپ گۈل چېھرىلەرنىڭ كېچىلىك زىياپىتى ئۆتكۈزگەنلىكى

باۋيۇي ھۇجرىسىغا كېلىپ، شىرىنگە مەسلىھەت سالدى:

— ئاخشاملىقتا شاراب ئىچىشكەندە، قورۇنۇپ ئولتۇرماي،

هەممەيلەن تەڭ كۆڭۈل ئاچساق بولىدۇ. بۇگۈن قانداق غىزا يېسەك بولار؟ بالدۇرراق ئېيتىپ قويساڭ، ئۇلار راسكارلىقنى قىلىۋەرسۇن.

— بۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — مەن بىلەن چىڭۇېن، شېيۇ، چيۇۋېن تۆتەيلەن بەش مىسقالدىن، جەمئىي ئىككى سەر كۈموش چىقاردۇق. فاڭگۇەن، بىخېن، شياۋيەن، سىئېر تۆتى ئۈچ مىسقالدىن كۈموش چىقاردى، رۇخسەت سوريغانلىرىنى ھېسابلىمىدۇق. شۇنداق قىلىپ جەمئىي ئۈچ سەر ئىككى مىسقال كۈموش يىغىلىۋىدى، لېيۇ يەڭگىگە قىرىق تەخسە مېۋە ـ گېزەك تەييارلاڭ، دەپ بۇيرۇپ قويدۇق. مەن پىڭئېرگە دېگەنىدىم، شاۋشىڭ شارابىدىن بىر كوزا بەردى، ئەپكېلىپ ئاۋۇ يەرگە تىقىپ قويدۇق. بىز سەكىكىزەيلەن يالغۇز سىزنىڭلا تۇغۇلغان كۈنىڭىزنى قىلىپ بېرىۋاتىمىز.

— ئۇلارغا نەدىن كەلگەن پۇل ئىكەن؟ پۇل چىقارغۇزماسلىق كېرەك ئىدى، — دېدى باۋيۇي خۇشاللىقىدا ئالدىراپ.

— ئۇلارنىڭ پۇلى بولمىسا، بىزنىڭ پۇلىمىز بارمىدى؟ — دېدى چىڭۇېن، — بۇ ھەركىمنىڭ ئۆز كۆڭلى. ئۇ ئوغرىلاپ كەلگەن بولسىمۇ مەيلى، ئۇنىڭ ئادەمچىلىكىنى قويۇل قىلسىلا بولدى.

— توغرا دېدىڭ، — دېدى باۋيۇي.

— سىزچۇ، ھەركۈنى بىر ـ ئىككى ئېغىز قاتتىق گەپ ئاڭلاپ ئەدەپىڭىزنى يەپ تۇرمىسىڭىز كۈنىڭىز كۈن بولمايدۇ، — دېدى شىرىن كۈلۈپ.

— سەنمۇچۇ، بارغانسېرى ئەسكىلىشىپ چېقىمچى بولۇپ كېتىۋاتسەن، — دېدى چىڭۇېن. بۇ گەپكە ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى تاقىۋەتسۇن، — دېدى باۋيۇي.

— كىشىلەر سىزنى «بىكارچى ئالدىراڭغۇ» دەپ بىكار ئېيتمىغان ئىكەن، — دېدى كۈلۈپ شىرىن، — شۇ تاپتىلا دەرۋازىنى تاقىۋەتسەك، خەقلەر گۇمان قىلىپ قالىدۇ، سەل تەخىر قىلايلى.

چىراغ ياقىدىغان ۋاقىت بولدى. ھويلىغا بىر توپ ئادەم كىرىپ كېلىشتى. ئۆيدىكىلەر دېرىزىدىن قارىغانىدى، لېن جىشياۋنىڭ ئايالى ۋە بىرقانچە غوجىدار ئاياللار كىرىشۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىرى يوغان پانۇس كۆتۈرۈۋالغانىدى.

— ئۇلار جېسەكچىلەرنى چارلاپ كەپتۇ، بۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن دەرۋازىنى تاقىۋەتسەك بولىدۇ، — دېدى ئاستا كۈلۈپ چىڭ‌ۇېن. ئارامبەخش ھويلىدا جېسەكچىلىك قىلىدىغانلار ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. لېن جىشياۋنىڭ ئايالى جېسەكچىلەرگە جېكىلەپ قويدى:

— قىمار ئوينايدىغان، شاراب ئىچىدىغان، خالىغانچە يېتىپ تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلايدىغان ئىشنى قىلماڭلار، ئاڭلاپ قالسام يۇز ـ خاتىر قىلمايمەن.

— ئارىمىزدا ئۇنداق يۇرىكى چوڭلاردىن يوق، — دەپ كۈلۈشتى جېسەكچىلەر.

— باۋيۇي غوجام ئۇخلاپتىمۇ؟

— ئۇقمىدۇق.

شىرىن دەرھال باۋيۇينى تۇرتكىلەپ قويدى، باۋيۇي ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى:

— تېخى ئۇخلىمىدىم، ئانكا. كىرىپ بىرەم ئارام ئېلىڭ، — دەپ قويۇپ شىرىننى چاقىردى، — شىرىن، چاي قۇي.

شۇئان چىڭ‌ۇېن چاي قۇيۇپ ئەكەلدى. ئۇ چاي ئىچىپ بولۇپ:

— ئارام ئالسىلا، بىز كېتەيلى، — دېدى.

چىگۈنلەر دەرھال بېرىپ دەرۋازىنى تاقاشتى. شىرىن:

— ئېگىز جوزىنى ئىشلەتمەي، گۈللۈك ئامۇت ياغىچىدىن ياسالغان يۇمىلاق شىرەنى كاتىغا قويايلى، ئازادە ھەم ئولتۇرۇشقىمۇ ئەپلىك، — دېدى. كۆپچىلىك شىرەنى كۆتۈرۈپ كىرىشتى. شېيۇ بىلەن سىئېر مېۋە - چېۋە توشىغىلى ماڭدى، يوغان ئىككى پەتنۇس بىلەن بەش قېتىمدا توشۇپ بولدى. ئىككى خىزمەتكار موماي چوغدانىنىڭ يېنىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ شاراب ئىسىستىۋاتاتتى.

— ھاۋا ئىسسىق، چاپانلىرىمىزنى سىلىۋەتسەك بولاتتى، — دېدى باۋيۇي.

— سىلە سىلىۋەتسىلە مەيلى، بىز تېخى قاتىرىسىغا قۇتلاش يارىشىقىنى قىلىمىز، — دېدى باشقىلار.

— مۇنداق يارىشىقنى قىلىمىز دېسەڭلار، بەشىنچى جېسەك ۋاقتىغىچە بارارمىكىن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — ئۇنداق چاكىنا تەكەللۇپتىن قاچىدىغانلىقىمنى بىلىسىلەر، يات ئادەملەرنىڭ ئالدىدا نائىلاج شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ تۇرقىدا ئۇنداق چىشىمغا تېگىدىغان ئىشنى قىلىشىڭلار ياخشى ئەمەس.

— سىلىنىڭ رايىلىرىچە بولسۇن، — دېدى باشقىلار.

شۇنىڭ بىلەن داستىخانغا ئولتۇرمايلا، ئالدىراش - تېنەش كىيىم - كېچەكلىرىنى سىلىشتى. بىردەمدىلا رەسمىيانە بېزەكلەرنى ئېلىۋېتىپ، باشلىرىغا چاچلىرىنى ئاندا - مۇندىلا تۇرمەكلىۋىلىشتى، ئۇچىلىرىدا يالاڭ تۇرمىلىرىلا قالدى. ئۇستىگە قىزىل چۇچۇنچە پەشمەت كىيگەن، قارا بۆرتمە گۈللۈك يېشىل دارايى شالۋار كىيىپ، پۇشقىنى بوغمىغان ۋە ئىشتانباغ بىلەن باغلىۋالغان باۋيۇي رەڭگارەڭ ئەتىرگۈل ۋە چوغلۇق بەرگلىرى بىلەن تولدۇرۇپ يېڭى تىكىلگەن يۇرۇن شايى ياستۇقىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، ھەممىدىن بۇرۇن فاڭگۇەن بىلەن چېنەك ئويۇنىغا

چۇشتى. فاڭگۇەن بولسا، ئىسسىپ كەتتىم، دەپ ۋايساپ تۇراتتى، ئۇ پەشمەت كىيگەن، كۆكۈچ يېشىل بەلۋاغ ئورىۋالغان، چاچما گۈللۈك ئاچ قىزىل شالۋار كىيىپ، پۇشقاقلىرىنى بوغمىغان ئىدى. چېكە چاچلىرىنى ئۇششاق ئۆرۈپ، چوققىسىغا تۇرمىلەپ يوغان بىر ئۆرۈم قىلىپ كەينىگە تاشلىغان، ئوڭ قۇلىقىغا يوغانلىقى گۈرۈچتەك قاشتېشى پۈگەت سانجىپ، سول قۇلىقىغا مېغىزدەك قىزىل ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن سىرغا سالغان، يۈزى تولۇن ئايدەك ئاپئاق، كۆزلىرى كۆزنىكى سۈيىدەك تىنىق ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ تۇرقىدىن باشقىلار كۈلۈشۈپ:

— بۇ ئىككىسى قوش كېزەك ئاكا ـ ئۇكىلارغا ئوخشاپ قاپتۇ، — دېيىشتى.

شىرىن بىر ـ بىرلەپ شاراب قۇيۇپ:

— چېنەك ئويۇنىنى قويۇپ تۇرسىلا، قۇتلاش يارىشقىنى قىلمىساقمۇ، ھەرھالدا ھەربىرىمىزنىڭ قولىدىن بىر ئوتلامدىن ئىچىپ قويسىلا، — دېدى.

ھەممىسىدىن ئاۋۋال شىرىن قەدەھنى باۋيۇينىڭ ئاغزىغا سۇندى، باۋيۇي بىر ئوتلىدى، قالغانلىرىنىڭكىنىمۇ بىر ـ بىرلەپ ئوتلاپ چىقتى، ئاندىن ھەممەيلەن چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. بايىقى مېۋە ـ گېزەك كەلتۈرۈلگەن قىرىق تەخسىنىڭ ھەممىسى دېگۈياۋ خۇمدىنىدا ئىشلەنگەن ئاق تەخسىلەر ئىدى. چوڭ تەخسىلەرگە ئىقلىمنىڭ تاغ ـ دېڭىزلىرىدىن چىقىدىغان سۇ ۋە قۇرۇقلۇق مەھسۇلاتلىرىنىڭ قۇرۇق ۋە يېڭى خىللىرى بولۇپ، شاراب ئىچىشكە لايىق كۆك گېزەك ئۇسۇلغانىدى.

— بىزمۇ شاراب تېپىشمىقى ئويىنىساق ياخشى بولاتتى، — دېدى باۋيۇي.

— ئەدەپلىكرەك بولساق، كىشىلەرگە ئاڭلىتىپ ۋاراڭ ـ چۇرۇك كۆتۈرمىسەك، ئىككىنچىدىن، بىز ساۋاتسىز، ئۇنداق ئەدەبىي تېپىشماقلارنى ئىشلەتمىسەك، — دېدى شىرىن.

— شىشخال تاشلاپ، كىمنىڭ قىزىل چېكىتى كۆپ بولـسا، شۇ ئۇنقان بولسۇن، — دېدى شېيۇ كۇلۇپ.

— شىشخالنىڭ قىزىقى يوق، ياخشى ئەمەس، چۆپتەك ئېلىپ ئوينايلى، — دېدى باۋيۇي.

— شۇنداق قىلايلى، بالدۇرلا شۇنى ئويىنىغۇم بار ئىدى، — دەپ كۇلدى چىڭژېن. شىرېن:

— بۇ ئويۇنغۇ ئوبدان، لېكىن ئادەم ئاز بولسا قىزىقى بولمايدۇ، — دېدى.

— مېنىڭچە بولسا، ئاستاغىنا باۋچەي خېنىم، شياڭيۇن خېنىم، دەييۇي خېنىملارنى تەكلىپ قىلىپ، بىردەم ئويۇن - كۇلكە قىلىشىپ، ئىككىنچى جېسەك ژاقتىدا ئۇخلىساقمۇ كەچ قالغان بولمايتتۇق، — دېدى چۇنيەن كۇلۇپ.

— ئۆيمۇئۆي جار سېلىپ يۈرسەك، تۇن كۆزەتچىلىرىگە يولۇقۇپ قېلىپ...، — دەپلا قالدى شىرېن.

— نېمە قورقۇش، — دەپ ئۇنىڭ گېپىنى ئۇزدى باۋيۇي، — ئۇچىنچى خانقىزمۇ شاراب ئىچەلەيدۇ، ئۇنىمۇ تەكـلىپ قىلىپ قويغىنىمىز ئوبدان، ئاندىن باۋچىن قىزمۇ بار.

— باۋچىن قىزنى قىچقارمايلا قويايلى. ئۇ چوڭ كېلىن ئاغىچىنىڭ ئۆيىدە، ئۇنى چاقىرساق غەلۋىمىز ئېشىپرەك كېـتەرمىكىن، — دېدى باشقىلار.

— ژاي - ژۇي، نېمىدىن قورقاتتۇق، چاپسان بېرىپ تەكلىپ قىلىڭلار، — دېدى باۋيۇي.

چۇنيەن، سىئېر «هايت - هۇيت» دېگۈچە ئىشىكتىن چىقىپ، چۆرە قىزلارنى كەينىگە سېلىپ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە چاپتى.

— بۇ ئىككىسى بارغان بىلەن، ئۇلار كەلمەي قويارمىكىن، بىز تەكلىپ قىلغىلى بارساق، ھەرنېمە قىلىپ بولسىمۇ ئەكېلىمىز، — دېدى چىڭژېن، شېيۇ، شىرېن ئۇچىسى. شۇ-

نىڭ بىلەن شىرىن، چىگۈنى ئىككىسى خىزمەتكار مومايغا پانۇس كۆتۈرتكۈزۈپ چىقىپ كەتتى. دەرۋەقە دېگەندەك باۋچەي «كەچ بولۇپ كەتتى» دېدى، دەييۇي «مىجەزىم يوق» دېدى. شىرىن بىلەن چىگۈنى «ھەرقانداق بولمىسۇن، ئازراق يۈزىمىزنى قىلىپ، بېرىپ بىرەيلى ئولتۇرۇشۇپ بەرسىلە» دەپ يالۋۇرۇپ يۈرۈپ ئېلىپ كېلىشتى، بۇنى ئاڭلاپ تەنچۇنمۇ خۇش بولدى. لى ۋېننىڭ تەكلىپ قىلىنمىغانلىقىنى ئۆزى ئاڭلاپ قالسا، ياخشى بولماس دېگەن يەرگە كېلىشىپ، سۈيمۇنى چۇنيەن بىلەن بېرىپ، لى ۋېن بىلەن باۋچىننى تەكلىپ قىلىشقا ئەۋەتتى. تەكلىپ قىلىنغانلار كەينى - كەينىدىن ئارامبەخش ھويلىغا يىغىلىشتى. شىرىن بىرنەمە قىلىپ يۈرۈپ شياڭلىڭغىمۇ سۆرەپ ئەكەلدى. ئۇلار كاڭغا يەنە شىرە قوشلاپ ئولتۇرۇشتى.

— دەييۇي سىڭلىم سوغۇققا چىدىمايسىز، بۇ ياققا ئۆتۈپ تاختاي تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇڭ، — دېدى باۋيۇي. شىرىنلەر كاڭنىڭ تۆۋىگە ئورۇندۇق قويۇپ ئولتۇرۇشتى. دەييۇي شىرەدىن يىراقراقتا يۆلەنچۇككە تايىنىپ، باۋچەي، لى ۋېن، تەنچۇنلەرگە قاراپ كۈلۈپ شۇنداق دېدى:

— سىلەر ھەر كۈنى خەقلەرنى كېچە - كېچىلەپ شاراب ئىچىپ، قىمار ئويناپدۇ، دەيتتىڭلار، بۈگۈن ئۆزىمىزمۇ شۇنداق قىلىدىغان بولدۇق. كېيىن خەق توغرىسىدا ئېغىز ئاچالمايمىز ئەمدى.

— بۇنىڭ نېمە كارايىتى بولاتتى؟ — دېدى لى ۋېن كۈلۈپ، — يىل بويى بىز پەقەت مەۋلۈت - ئايەم كۈنلىرىدىلا شۇنداق قىلىپ قويمىز، ھەر كېچىسى ئۇنداق قىلىپ ئولتۇرمىغاندىكىن، ھېچقانداق قورقىدىغان يېرىمىز يوق.

شۇ ئارىدا، چىگۈنى بامبۇكتا ئويۇلغان چۆپداننى ئېلىپ كەلدى، ئۇنىڭغا پىل چىشىدىن قىلىنغان چۆپتەكلەر سىلىنغاندى. چىگۈنى چۆپتەكلەرنى رالىۋېتىپ، شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا

قويدى. ئاندىن شىشخال ئېلىپ قۇتىغا سېلىپ، ئۇنىمۇ بىر شاراقشىتىۋېتىپ، قۇتىنى ئاچقاندى، ئالتە چېكىت كۆرۈندى، بۇ ساناق بويىچە باۋچەيگە توغرا كەلدى.

— ئاۋۋال مەن ئالاي، قولۇمغا قانداقى چىقارىمىتاڭ، — دەپ باۋچەي كۈلگىنىچە چۆپداننى رالىۋېتىپ، بىر تال چۆپىتەكنى ئالدى، ھەممەيلەن قارىغۇدەك بولسا، چۆپىتەككە بىر تال مودەن گۈل سىزىلغان بولۇپ، «گۈل چېھرىلەر تاجىسى» دەپ يېزىلغانىدى، ئۇنىڭ ئايىغىغا ئۇششاق خەت بىلەن تاڭ زامانىسىدىكى مۇنۇ مىسرا ئويۇلغانىدى:

گەرچە ئىشقى بولمىسا ھەم قوزغىغاي دىلدا ئەسەر.

ئاندىن «داستىخاندىكىلەر مۇبارەكلەپ بىر قەدەھ تۇنقاي، مەزكۇر گۈل چېھرىلەرنىڭ تاجىسى كىشىلەرگە ئەمر قىلغاي» دەپ ئىزاھلانغان ئىدى.

— راسا باب كەلدى، سىز ئەسلىدە مودەن گۈلگە جۈپ ئىدىڭىز، — دېدى كۆچىلىك ۋە قەدەھ تۇتۇپ قۇتلۇقلىدى.

باۋچەي ئىچىپ بولۇپ، كۈلۈمسىرەپ:

— فاڭگۇەن بىزگە بىر ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن، — دېدى.

— ئەمىسە، ھەممەيلەن ئۆز ئالدىدىكى قەدەھنى ئىچىۋەتىسە، ناخشا چىرايلىق ئاڭلىنىدۇ، — دېدى فاڭگۇەن. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن قەدەھلىرىنى كۆتۈرۈشتى. فاڭگۇەن ناخشا باشلىدى.

شۇ مۇبارەك بەزمە ـ سورۇن بولدى، ھەي، خۇش مەنزىرە...

— قوي بۇ ناخشىنى، شۇ تاپتا سېنىڭ قۇتلاپ ئولتۇرۇشۇڭنىڭ زادىلا كېرىكى يوق. ناخشىلىرىڭنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى ئېيتىپ بەر، — دېدى كۆچىلىك. ئاخىرى فاڭگۇەن «گۈل ناخشا پەيتى» دېگەن غەزەلنى لەرزان ئېيتىپ بەردى. باۋيۈي بولسا، قولىدا چۆپىتەكنى تۇتقىنىچە، ھەدەپ «گەرچە ئىشقى بولمىسا ھەم قوزغىغاي دىلدا ئەسەر» دېگەن مىسرانى ئوڭ ـ

تەتۇر ئوقۇپ ئولتۇراتتى. فاڭگۇەننىڭ ناخشىسىنى ئاڭلىشى بىلەنلا، زۇۋان سۇرمەي فاڭگۇەنگە قاراپلا قالدى. شياڭيۇن ئۇنىڭ قولىدىن چۆپىتەكنى تارتىۋېلىپ باۋچەيگە تاشلاپ بەردى. باۋچەي شىشخالنى يەنە بىر تاشلىۋېدى، ئون ئالتە چېكىتكە توختاپ، ساناق تەنچۇنگە توغرا كەلدى. تەنچۇن قولىنى سوزۇپ، چۆپىتەكتىن بىر تالنى ئېلىپ قاراپ بېقىپ، شىرەگە چۆرۈۋەتتى ـ دە، قىزىرىپ كۇلۇپ:

— مۇنداق ئويۇننى ئويىنىماسلىق كېرەك ئىدى، بۇ ئەسلىدە تالادىكى كېرەكسىزلەرنىڭ ئويۇنى ئىدى. بۇنىڭدا بولمىغۇر گەپلەر تولىكەن، — دېدى. باشقىلار بۇ گەپنى چۈشەنمەي، شىرىنلەر بايىقى چۆپىتەكنى ئوپۇل ـ توپۇل ئېلىپ كۆپچىلىككە كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا بىر تال ئۆرۈك چېچىكى سىزىلىپ، قىزىل خەت بىلەن «قاش بۇلاق ھۆر مېۋىسى» ۋە:

كۇن يېنى بۇلۇتقا يانداپ ئۆرۈك تىكىلگەن،

دېگەن مىسرا يېزىلغان ھەمدە «بۇ چۆپىتەكنى ئالغۇچى ئېسىل كۇيۈگە ئېرىشىدۇ، كۆپچىلىك مۇبارەكلەپ بىر قەدەھ تۇنقاي، ئاندىن يەنە بىر قەدەھنى بىللە ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغانىدى.

— نېمىكىن دەپتىكەنمىز، — دېدى باشقىلار كۇلۇشۇپ، — بۇ ئەسلىدە قىز ھۇجرىسىدا قىلىنغان چاقچاق ئىدى، چۆپىتەكلەرنىڭ ئىككى ـ ئۈچ تېلىدىلا مۇشۇنداق گەپلەر بار، قالغانلىرىدا ھېچقانداق تېتىقسىز گەپلەر يوق، بۇنىڭ نېمە زىيىنى بار ئىدى؟ بىزنىڭ ئائىلىدىن خانىش چىقتى، سىزمۇ خانىش بولىدىغان ئوخشىمامسىز؟ مۇبارەك بولسۇن، مۇبارەك بولسۇن!

شۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن تەنچۇنگە قەدەھ تۇتتى، ئۇنى ئىچىشكە تەنچۇن نەدە كۆنسۇن؟ شياڭيۇن، شياڭلىڭ، لى ۋەن بولۇپ ئۈچ ـ تۆتسى زورلاپ يۇرۇپ بىر قەدەھنى ئۇنىڭ ئاغزىغا قۇيدى ـ دە، ئاندىن بولدى قىلدى.

شياڭيۇن تەنچۇننىڭ قولىدىن شىشخالنى تاشلاتقۇزۇۋەتـ

تى، ئون توققۇز چېكىت چىقتى، بۇ ساناق بويىچە، لى ۋەن چۆپىتەك ئېلىشقا توغرا كەلدى. لى ۋەن چۆپىدانىنى رالىۋېتىپ، چۆپىتەكتىن بىر تالنى ئالدى ـ دە، قاراپ بېقىپ كۇلۇپ كەتتى:

— قالتىس ئىكەن بۇ. قاراڭلار، ئەجەب قىزىق ئىكەن.

باشقىلار چۆپىتەككە قارىدى، ئۇنىڭغا قېرىغان مېيخۇا گۇل سىزىلىپ «تاك قىراۋدا ئاق قامەت» دەپ، يېنىغا كونا شېئىرلاردىن بىر مىسرا يېزىلغانىدى:

قاشا ئارا چەللىسىدىن دىلى خوي مەمنۇن ئىكەن.

ئاندىن، «ئۆزى بىر قەدەھ ئىچكەي، يېنىدىكى كىشى شىـ شخالنى تاشلىغاي» دەپ ئىزاھلانغانىدى.

— راستتىنلا قىزىق ئويۇن ئىكەن، سىلەر شىشخالنى تاشلاۋېرىڭلار، ئۆزۈمگە تېگىشلىك قەدەھنى ئىچەي. سىلەرنىڭ ئالتوپىلاڭ قىلىشىڭلار بىلەن كارىم يوق، — دېدى كۇلۇپ لى ۋەن شارابنى ئىچىپ، شىشخالنى دەييۈگە بەردى. دەييۇي تاشلىغانىدى، ئون سەككىز چېكىتكە توختاپ، شياڭيۈنگە توغرا كەلدى. شياڭيۈن كۇلگىنىچە يەڭلىرىنى شىمايلاپ، چۆپىتەكتىن بىر تالنى ئالدى. كۆچىلىك قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭغا بىر تال يەسىمەن سىزىلىپ، «شېرىن خىيال لەززىتى» دەپ، نېرىقى يېنىغا مۇنداق مىسرا يېزىلغانىدى:

نسپى تۇن بولغاچقا گۇللەر ئۇيقۇغا كەتكەنمىكىن.

— «تۇن نسپى» دېگەن سۆزنى «تاش سوغۇق» دەپ ئۆزگەرتكەن بولسا ياخشى بولاتتىكەن، — دېدى كۇلۇپ دەييۇي. باشقىلار شياڭيۈننىڭ كۇندۇزى مەست بولۇپ قالغانلىقىغا دارىتـ مىلىغانلىقىنى بىلىپ كۇلۇشۇپ كەتتى. شياڭيۈنمۇ كۇلۇپ كېتىپ، ئۆزى يۈرەر قېيىقنى دەييۈگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— تولا گەپ قىلماي، ئاۋۇ قېيىققا ئولتۇرۇپ ئۆيىڭىزگە كېتىڭ، — دېدى. باشقىلار كۇلۇشتى. بايىقى چۆپىتەكنىڭ بىر يېنىغا «مەزكۇر شېرىن خىيال لەززىتى دەپ قەيت قىلىنغان

چۆپتەكنى ئالغۇچى ئۆزى ئىچمىگەي، ئوڭ - سول ياندىكىلىرىگە بىر قەدەھتىن ئىچكۈزگەي» دەپ ئىزاھلانغاندى.

— ئامىتابا، ئەجەبمۇ ئوبدان چۆپتەك ئىكەن بۇ! — دېدى كۈلۈپ شياڭيۈن چاۋاك چېلىپ. ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا دەييۇي، سول يېنىدا باۋيۈي ئولتۇراتتى. ئۇ ئىككىسىگە ئىككى قەدەھ قۇيۇپ، ئۇلارنى ئىچىشكە قىستىدى. باۋيۈي يېرىم قەدەھ ئىچىپ باشقىلارغا تۈيدۈرماي، فاڭگۈەنگە بەردى، فاڭگۈەن ئېلىپلا گېلىغا ئۆڭتۇردى، دەييۇي باشقىلار بىلەن سۆزلەشكەن بولۇپ، شارابنى تۈكۈرۈكدانغا تۆكۈۋەتتى.

شياڭيۈن شىشخالنى ئېلىپ تاشلىۋىدى، توققۇز چېكىتكە توختىدى. ساناق سان بويىچە شېيۆگە توغرا كەلدى. شېيۆ چۆپتەكتىن بىرنى ئالدى، ئۇنىڭغا بىر تال نەسرىن گۈل سىزىلىپ، «گۈل باھار ژايىگە يەتتى» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغانىدى:

ئۈچلىش پەيتىدە نەسرىن بارچە گۈل بولغاي خازان.

ئاندىن، «داستىخاندىكىلەر ئۈچ قەدەھتىن ئىچىپ باھارنى ئۇزاتقاي» دەپ ئىزاھلانغاندى.

— بۇ قانداق گەپ بولدى؟ — دەپ سوردى شېيۆ. باۋيۈي قاپىقىنى تۈرۈپ، چۆپتەكنى ئېلىپ يوشۇرۇۋالدى ۋە:

— قېنى بىز ئىچىۋېرەيلى، — دېدى. ھەممەيلەن ئۈچ ئوتلامدىن ئىچىپ، ئۈچ قەدەھتىن ئىچكەنگە ھېساب قىلدى.

شېيۆ شىشخالنى تاشلىۋىدى، ئون چېكىتكە توختىدى. بۇ شياڭلىڭغا توغرا كەلدى. شياڭلىڭغا «قوشماق ساپاقلىق گۈل» دېگەن چۆپتەك چىقتى، ئۇنىڭغا «باھارغا چىرماش سائادەت» دەپ، يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغانىدى:

قوشماق بولۇپ شاخ ئۈچىدا چېچەك ئېچىلدى.

ئاندىن «بۇ چۆپتەكنى ئالغۇچى ئۈچ قەدەھ بىلەن قۇتلانغاي، ھەممەيلەن بىر قەدەھتىن ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغان.

شياڭلىڭ شىشخالنى تاشلىدى. ئالته چېكىتكه توختاپ، دەيۇيگه توغرا كەلدى. دەييۇي:

«قولۇمغا بىرەر ئوبدانراقى چىقسا بولاتتى» دېگەن خىيال بىلەن قولىنى سوزۇپ، بىر تالنى ئالدى، چۆپتەككە بىر تال نېلۇپەر سىزىلىپ، «سەلكىن شامال غەمنى سۈردى» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا شېئىردىن بىر مىسرا يېزىلغانىدى:

چەكمە ھەسرەت شەرق شامىلى كەلدى دەپ سەن قايغۇرۇپ.

ئاندىن، «ئۆزى بىر قەدەھ ئىچكەي، مودەن بىر قەدەھنى بىللە ئىچىشكەي» دەپ ئىزاھلانغانىدى. كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ:

— قالتىس جايىدا كەلدى. ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم نېلۇپەر-گە جۈپ بولالمايدۇ، — دېيىشتى. دەييۇي ئۆزىمۇ كۈلۈۋېتىپ شارابنى ئىچىۋەتتى، ئۇ شىشخالنى تاشلىدى، يېگىرمە چېكىتكە توختاپ، شىرىنگە توغرا كەلدى، شىرىننىڭ قولىغا «شاپتۇل چېچىكى» دېگەن چۆپتەك چىقتى، ئۇنىڭغا، «ۋۇلىنىڭ ئۆزگىچە مەنزىرىسى» دەپ، ئۇ يېنىغا كونا شېئىر يېزىلغانىدى:

قىزىرىپ شاپتۇل چېچەك ئاچسا يەنە كەلگەي باھار.

ئاندىن، «ئۆرۈك چېچىكى ئۇلپەت بولۇپ بىر قەدەھ ئىچەكەي، ئولتۇرغانلاردىن تەڭتۇشلار ئىچكەي، فامىلداشلار ئىچكەي» دەپ ئىزاھلانغانىدى.

— بۇ تېخىمۇ قىزىتىدىغان بولدى، — دەپ كۈلۈشتى كۆپچىلىك. ھېسابلاپ كۆرۈشۈۋىدى، شياڭلىڭ، چىڭۈەن، باۋچەي ئۇچىسى شىرىن بىلەن تەڭتۇش، دەييۇي ئۇنىڭ بىلەن مۆچەلداش چىقتى، فامىلداشلار يوق ئىدى.

— مېنىڭمۇ فامىلەم خۇا، ئۇنىڭغا مەن ئۇلپەت بولۇپ بىر قەدەھ ئىچەي، — دېدى شۇئان فاڭگۈەن. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن شاراب قۇيۇشتى.

— ھوي پېشانىسىغا ئېسىل كۆيۈ پۈتۈلگەن قىز، سىز چاپسانراق ئىچىۋېتىڭ، — دېدى دەييۇي كۈلۈپ تەنچۇنگە.

— بۇ قانداق گەپ بولدى؟ چوڭ يەڭگە، بۇنى بىر كاچات سېلىڭا، — دېدى تەنچۇنمۇ كۈلۈپ.

— ئۇ ئېسىل كۆيۈگە ئېرىشەلمىگەننىڭ ئۈستىگە تاياق يېسە، مەنمۇ چىداپ تۇرالمايمەن، — دېدى كۈلۈپ لى ۋەن، باشقىلارمۇ كۈلۈشتى. شېرېن شىشخالنى تاشلاپ تۇرۇشىغا، ئىشىك قېقىلدى. شۇ ھامما دەييۇينى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتكەنىدى. كۆپچىلىك:

— قانچىنچى جېسىمك ۋاقتى بولدى؟ — دەپ سورىدى.

— ئىككىنچى جېسىمك ۋاقتىدىن ئۆتتى، سائەت ئون بىرگە جاڭ ئۇردى، — دېدى بىركىم. باۋيۈي بۇنىڭغا ئىشەنمەي، سائەتنى ئالدۇرۇپ قاراپ باقتى. نىسپى شەپ ۋاقتىدىن بىر چارەك ئون مىنۇت ئۆتكەنىدى. دەييۇي ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، بېرىپ دورا ئىچىمەن تېخى، — دېدى.

— ھەممىمىز تارقىساق بولىدۇ ئەمدى، — دېيىشتى باشقىلار. شېرېن، باۋيۈيلەر ئۇلارنى تۇتۇپ قالماقچى بولۇشتى، لېكىن لى ۋەن بىلەن تەنچۇن:

— تۇن يېرىمدىن ئېشىپ كەتسە قاملاشمايدۇ، ھېلىمۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتتى، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا، ھەربىرلىرى بىر قەدەھتىن ئىچىپ مېڭىشسىلا، — دېدى شېرېن. چىڭۇېنلەر قەدەھنى توشقۇزۇپ شاراب قۇيدى، ھەممەيلەن بىر قەدەھتىن ئىچتى، پانۇس يېقىشقا كىشىلەرنى بۇيرۇشتى. شېرېنلەر ئۇلارنى ئەترەپشان شىپاڭغىچە ئۇزىتىپ، ئۆستەڭدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ قايتىپ كەلدى.

ئۇلار دەرۋازىنى تاقاپ، ئېغىزلىرىنى چايقاپ، ئۇخلىماقچى بولۇشتى.

21 ـ باب غەمكىن ساھىبجامالنىڭ ھەسرەت ئىچىدە بەش گۈزەلنى كۆيلەپ شېئىر يازغانلىقى

بىر كۈنى، باۋيۈي ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كېلىپ، شىرىن بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلىشىپ، ئاندىن تالاغا قاراپ ماڭدى، ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ، بىخەنغا:

— ئىش چىقىپ قالسا، مېنى دەيىۋي قىزنىڭكىگە ئىزدەپ بارغىن، — دەپ تاپىلىدى، ئاندىن بامبۇكزار سارىيىغا دەيىۋىنى كۆرگىلى ماڭدى.

ئەترەپشان كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشىگىلا، شۇبىيەن ئىككى خىزمەتكار مومايىنى كەينىگە سېلىپ كېلىپ قالدى. مومايلار پىچىم گۈل، نېلۇپەر يىلتىزى، مېۋە ـ چېۋە دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈۋالغانىدى. باۋيۈي شۇبىيەندىن سورىدى:

— سىلەرنىڭ خانىمز مۇنداق سوغۇق نەرسىلەرنى يېمەيتى، بۇ مېۋە ـ چېۋىلەرنى نېمە قىلىدىكىن؟ خانىمز ياكى كېسەل ئاغىچىلاردىن بىرەرسىنى چىللامدىكەن يا؟

— مەن سىلىگە دەپ بەرسەم، خانىمزغا دەپ قويمىسىلا جۇمۇ، — دېدى شۇبىيەن كۈلۈپ. باۋيۈي بېشىنى لىڭشىتتى.

— مېۋىلەرنى زىجۇەن ئاچامغا ئاپىرىپ بېرىڭلار، مېنى سوراپ قالسا، بىرەر ئىشى بار ئوخشايدۇ، ھازىر كېلىدۇ، دەپ قويۇڭلار، — دېدى شۇبىيەن.

ئىككى خىزمەتكار مومايى «خوش» دەپ يۈرۈپ كەتتى.

— بىزنىڭ خانىمز بىر ـ ئىككى كۈندىن بۇيان خېلى

ئوبدانلا تۇزىلىپ قالدى. بۇگۈن غىزادىن كېيىن ئۇچىنچى خاتىرە كېلىپ، ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنى يوقلاپ كېلەيلى، دېگەنىدى، خانىزات بارماي قويدى. خىيالىغا نېمە كەلتىكىن، ئۆزى يالغۇز بىرپەس كۆز يېشى قىلدى، قولىغا قەلەمنى ئېلىپ، شېئىرمىكىن، نەزمىمىكىن، ئىشقىلىپ بىرنېمىلەرنى يازدى. مېنى مېۋە - چېۋە ئالدۇرۇشقا جورىغانىدى، چىقىپ كېتىۋاتقىنىمدا، خانىزاتقا: «زىجۇەن، ئىچكىرىكى ئۆيدىن جىغانە شىرەسىدىكى تىزىقلىق نەرسىلەرنى ئېلىۋېتىپ، شىرەنى تاشقىرقى ئۆيگە ئەپچىقىپ يەرگە قوي، ئاندىن ئەجدىھا گۇللۇك كۇجىدانىنى شىرەگە قوي، مېۋىلەر كەلگەندە ئىشلىتىمىز» دەپ جورىغانلىقى قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى. بىركىمنى چىللامدىكىن دېسە، ئۇنداق ئالدىراش - تېنەش كۇجىدانىنى قويغۇزمايتتى، كۇجە ياقامدىكىن دېسە، بىزنىڭ خانىزات يېڭى گۇل، مېۋە - چېۋە قاتارلىق نەرسىلەرنى قويدۇرۇپ، كېيىم - كېچەكنى ئىسلىتىۋېتىدىغان ئۇنداق نەرسىنى ياقتۇرمايتتى. كۇجە كۆيەدۇرگەن تەقدىردىمۇ، ئۆزى دائىم ياتىدىغان جايدىلا كۆيدۇرەتتى. يا خىزمەتكار مومايلار ئۆينى ئىسلاپ سېسىتىۋەتتى دەپ، كۇجە تۇتۇۋېتەيلى، دېگىنىمىكىن؟ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنى مەنمۇ ئۇقمايلا قالدىم، — شۇبىيەن شۇنداق دېدى - دە، كېتىپ قالدى.

باۋيۇي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئىختىيارسىز ئويغا كەتتى: «شۇبىيەنىڭ گېپىگە قارىغاندا، ئۇنداق قىلىشنىڭ بىر سەۋەبى بولسا كېرەك. ھەمىشىرىلەردىن بىرەرسى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرماقچى بولسا، ئالدى بىلەن مۇنداق قاچا - قۇچىلارنى تىزدۇرۇپ قويمايتتى. قېينىغام بىلەن ھامما ئاچامنىڭ ۋاپات بولغان كۇنىمۇ يا؟ ياق، ئېسىمدە قېلىشچە، ھەر يىلى شۇ كۇنلىرى كەلگەندە، چوڭ ئانام نەزىر قىلىشقا كېرەكلىك يېمەكلىكلەرنى ئايرىم تەييارلاتقۇزۇپ، دەييۇي سىڭ-

لمنىڭ ئۆز ئالدىغا نەزىر قىلىشى ئۇچۇن ئەۋەتكۈزۈپ بېرەتتى، بىراق ئۇ كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى. ئېھتىمال يەتتىنچى ئاي ۋاقتى مېۋە - چېۋە پەسلى بولغاچقا، ھەممە ئائىلىدىكىلەر كۈز پەسلىدە قەبرە بېشىغا چىقاتتى، شۇڭا دەيىۋي سىڭلىم كۆڭلى يېرىم بولۇپ، ھۇجرىسىدا ئۆزى يالغۇز نەزىر ئۆتكۈزۈۋېتەي، دېگەن ئوخشايدۇ. «يوسۇننامە» دە قەيت قىلىنغان «تۆت پەسلىدىكى يېڭى يىمەكلىكلەر بىلەن نەزىر - سەدىقە ئۆتكۈزگەي» دېگەن مەنىدە شۇنداق قىلسىمۇ قىلغاندۇ. لېكىن، شۇ تۇرقىدا كىر-سەم، ئۇنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەسەللى ئېيتماي بولمايدۇ. ئۇنداق قىلسام، تېخىمۇ پەرىشان بولۇپ، يۈرىكىگە دەرد تۇگۈلۈپ قالۇرمىكىن، دەپ ئەنسىرەيمەن. كىرمەي دېسەم، تەسەللى بېرىدىغان ئادەم بولماي، ئۇ تېخىمۇ مەيۇسلىنىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە، فېڭجيې ئاچام-نى يوقلاپ بىردەم ئولتۇرۇپ كېلەي، ئۇ چاغدىمۇ دەيىۋي سىڭ-لىم يەنىلا كۆڭلى يېرىم بولۇپ ئولتۇرغان بولسا، ئاندىن بىر ئامال قىلىپ تەسەللى ئېيتارمەن. شۇنداق قىلسام، ھەددىدىن ئارتۇق ھەسرەت چېكمىشىگىمۇ سەۋەبكار بولۇپ قالمىغۇدەكمەن. قايغۇسى سەل بېسىلسا، دەرد - ئەلەم تۇيۇلى كېسەلمۇ بولمايدۇ...» باۋيۇي مۇشۇنداق خىياللار بىلەن باغدىن چىقىپ، فېڭجيېنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئازراق پاراڭلاشتى، ئاندىن باغقا يېنىپ كىردى.

جيا باۋيۇي بامبۇكزار سارايىنىڭ ئىشىك تۇۋىگە كېلىپ قارىدى، كۆجىداندا ئازراق ئىس - تۈتەك تۇراتتى، نەزىر قىلىنغان شاراب قالدۇقلىرى يەردە ياتاتتى. زىجۇەن ئۇيقىسىنى يۆتكىتىپ، نەرسە - كېرەكلەرنى توشۇنتۇزۇۋاتاتتى. ئۇ نەزىر تۇگىگەنلىكىنى بىلىپ، ئۇيقىسى كىردى، دەيىۋي تامغا قارىپ قىڭغىيىپ، ماغدۇرى ئۇزۇلۇپ ھالىدىن كەتكەندەكلا ياتاتتى.

— باۋيۇي غوجام كەلدى، — دېدى ئالدىراپ زىجۇەن.

دەيىۋي ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، كۈلۈمسىرەپ ئولتۇردى.
— سىڭلىم، بىر - ئىككى كۈندىن بۇيان خېلىلا ياخشى بولۇپ قالغان ئوخشىمامسىز؟ رەڭگىرويىڭىزغا قارىسام، خاتىرجەم كۆرۈنمىسىز، شۇنداق تۇرۇپ يەنە نېمىشقا كۆڭلىڭىز يېرىم؟ — دېدى باۋيۇي.
— بۇ گېپىڭىز توغرا بولمىدى، ئوبدان تۇرۇپتىمەنغۇ، قاچان كۆڭلۈمنى يېرىم قىلىپتىمەن؟ — دېدى دەيىۋي.
— سىڭلىم، يۈزىڭىزدە ياش يۇقى تۇرسا، مېنى قانداق ئالدىيالايسىز؟ سىز تولا كېسەل بولىسىز. ھەرقانداق ئىشتا ئۆز- ئۆزىڭىزگە تەسەللى بېرىپ تۇرسىڭىز ئوبدان بولىدۇ، بىھۇدە ھەسرەت چەككەنىڭ پايدىسى يوق، ئۆزىڭىزنى نابۇت قىلىۋالسىڭىز، مېنى... ، — گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، باۋيۇي ئاخىرىنى دېيەلمەي، دەرھال گېپىنى يۇتۇۋەتتى.
ئۇ دەيىۋي بىلەن بىللە ئوينىاپ چوڭ بولغاچقا، بىر - بىرى بىلەن چىقىشاتتى، ئۆلۈم - كۆرۈمدە بىللە بولۇشنى خالايتتى. ئۇلار بۇنى كۆڭلىدىلا بىلىپ، بىر - بىرىگە يۈزتۇرانە دېيىشمەيگەنىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە دەيىۋي گۇمانخور بولغاچقا، گەپ - سۆز قىلىشقانلىرىدا باۋيۇي كۆپىنچە قارامىلىق قىلىپ قويۇپ، ئۇنى رەنجىتىپ قويماتتى. بۇگۈن ئۇ دەيىۋيگە تەسەللى بەرگىلى كەلگەن ئىدى، يەنە قارامىلىق قىلىپ، دېمەيدىغان گەپنى دەپ تاشلاپ، گېپىنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالماي ھودۇقۇپ قالدى، دەيۋيۇينى رەنجىتىپ قويۇشتىن قورقتى. ئۆز كۆڭلىدە ھەقىقەتەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق تىلەپ شۇنداق قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيسىگە ئېلىپ، بىردىنلا كۆڭلى يېرىم بولدى - دە، كۆزىگە ياش ئالدى. دەيىۋي بالدۇر باۋيۇينى گەپنىڭ قاتتىق - يۇمشاقلىقىنى سۆزرۇشتۇرمەي سۆزلەۋېرىدۇ، دەپ ئۇنىڭدىن ئاغرىناتتى، ئۇنىڭ ھازىرقى ئەلپازىنى كۆرۈپ، كۆڭلى بۇزۇلدى. دەيىۋي ئەزەلدىن يىغلاڭغۇ بولغاچقا، شۇ تاپتا ئۇمۇ گەپ قىلالماي، تەڭلا ئۆكسۈپ

يىغلىۋەتتى.

زىجۇەن چاي كۆتۈرۈپ كىردى، ئۇ ئىككىسى يەنە نېمىشقا گەپ تەگىشىپ قالغاندۇ، دېگەن ئوي بىلەن:

— خانقىز ئەمدى ياخشى بولۇپ قالغانىدى، غوجام كېلىپلا يەنە جىلە قىلىپ قويۇپتۇ، زادى نېمە بولدى؟ — دېدى.

— سىڭلىمنى جىلە قىلمىغان كىمنىڭ هەددىكەن؟ — دېدى باۋيۇي يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ ۋە گەپ ئېچىش ئۈچۈن ئور-نىدىن تۇرۇپ ئۇيان ـ بۇيان ماڭدى. سىياھدانلىنىڭ ئاستىدا ئارانچە كۆرۈنۈپ تۇرغان قەغەزنىڭ بۇرجىكىگە كۆزى چۈشۈپ قېلىپ، ئىختىيارسىز قول سوزۇپ قەغەزنى ئالدى. دەيىۋي ئالدىراش ئورنىدىن تۇرۇپ تارتىۋالماقچى بولدى، باۋيۇي قەغەز-نى قوينىغا تىقىۋېلىپ يالۋۇردى:

— ئوبدان سىڭلىم، مەن كۆرۈپ باقايلا!

— بۇ يەرگە كەلسىڭىز، كۆرۈنگەنلا نەرسىگە ئوڭ ـ تەتۇر قول ئۇزىتىۋېرمىدىكەنسىز، — دېدى دەيىۋي.

شۇ ئارىدا باۋچەي كىرىپ كەلدى:

— باۋيۇي ئۇكام، نېمىنى كۆرەي دەيسىز؟ — دەپ سورە-دى كۈلۈمسىرەپ. باۋيۇي ئۇ قەغەزگە قانداق سۆز ـ ئىبارىلار يېزىلغانلىقىنى تېخى كۆرمىگەنىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە دەيىۋىنىڭ كۆڭلىدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى، شۇڭا قارىسىغا جاۋاب بېرىشكە پېتىنالماي، دەيىۋيگە قارىغىنىچە كۈلۈپ تۇرۇ-ۋەردى. دەيىۋي باۋچەينى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ قويۇپ:

— قەدىمكى تارىخىي كىتابلارنى ئوقۇغىنىمدا، ئۇلاردا بايان قىلىنغان ئىستېداتلىق ئاياللارنى ئۇچراتقانىدىم. ئۇلارنىڭ سەر-گۈزەشتلىرىگە قارىغاندا، كىشىلەرنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان، هەۋىسىنى قوزغايدىغان هەم كىشىلەرنى هەسرەتلەندۈرىدىغان ۋە ئاھ ئۇرغۇزىدىغانلارمۇ تولا ئىكەن. بۈگۈن غىزادىن كېيىن قولۇم بوشاپ قاپتىكەن، شۇلاردىن بىرقانچىسىنى تاللاپ، ئۆز

تەسىراتىمنىڭ ئىپادىسى سۈپىتىدە، شۇلار ھەققىدە بىرنەچچە شېئىر يازاي، دەپ تۇراتتىم. تەنچۇن قىز فېڭجيې ئاچامنى يوقلاپ كېلەيلى، دەپ كەپتۇ. قارىسام، پۈت ـ قولۇمنىڭ ھېچ ماغدۇرى يوق، شۇڭا بىللە بارماي شېئىر يازدىم. بەش شېئىرنى يازا ـ يازمايلا ھېرىپ قېلىپ، ئاۋۇ يەرگە تاشلاپ قويغانىدىم، باۋيۇي غوجام كېلىپ كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ كۆرسىمىغۇ ھېچنېمە بولمايدۇ، بىراق ئۇنىڭ ھەدىسىلا كۆچۈرۈۋېلىپ، خەققە كۆرسىتىدىغانلىقىدىن بىزار بولدۇم، — دېدى.

— قاچان خەققە كۆرسىتىپتىمەن؟ — دېدى باۋيۇي، — «ئاق يەسىمەن ھەققىدە» دېگەن شېئىرلارنى ياقتۇرغانلىقىم ئۈچۈن دائىم قولۇمدا كۆرۈشكە ئەپلىك بولارمىكىن دەپ، قايسى كۈنكى ھېلىقى يەلپۈگۈچكە رەسمىيانە ئۈششاق خەت بىلەن يېزىۋالغانىدىم. ھەرەمخانە قىزلىرىنىڭ شېئىر ـ پۈتۈكلىرىنى خالىغانچە تالا ـ تۈزدە قىرائەت قىلىپ يۈرۈشكە بولمايدىغانلىقىنى بىلمەن. سىز مېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويغاندىن كېيىن تاشقىرىغا زادىلا ئېلىپ چىقمىدىم.

— دەيىۋي سىڭلىمنىڭ بۇنداق ئەندىشە قىلىشى ئورۇنلۇق، — دېدى باۋچەي، — يەلپۈگۈچكە يېزىۋالدىم دېگىنىڭىز بىلەن يادىڭىزدىن چىقىپ، قىرائەتخانىغا ئېلىپ بارسىڭىز، ئۇ يەردىكى پۈتۈكچى مولللار كۆرۈپ قالسا، كىم يازغان دەپ سوراپ قالمايدۇ؟ ئاندىن ئۇلار سىرتقا تارقىتىۋەتسە چىرايلىق ئىش بولمايدۇ. قەدىمدىن تارتىپ «ئايالنىڭ پەزىلىتى ئەدەپ ـ ئەخلاقتا» دېگەن گەپ بار. ئىپپەتلىك بولۇش بىرىنچى ئورۇندىكى ئىش، ئاياللارنىڭ قول ھۈنىرى بولسا، ئىككىنچى ئورۇندىكى ئىش. ئاندىن قالسا، شېئىر، نەزمە ھەرەمخانىدىكىلەر ئۈچۈن ئەمەك ھېسابلىنىدۇ، بۇ بىلىمۇ بولىدىغان، بىلىمسىمۇ بولىدىغان نەرسە. بىزدەك خەقنىڭ قىزلىرىغا ئۇنداق ئىستېداتلىق دېگەن نام ـ شۆھرەتنىڭ زادى كېرىكى يوق، — ئۇ

كۆلۈمسىرەپ دەييۈگە قارىدى، — ماڭا كۆرسەتسىڭىز ھېچنېمە بولمايدۇ، باۋيۈي ئۇكام ئېلىپ چىقىپ كەتمىسىلا بولدى.

— ئۇنداق دېمىسىڭىز، سىزمۇ كۆرمەيلا قويۇڭ، — دېدى كۆلۈپ دەييۈي، ئاندىن باۋيۈينى كۆرسىتىپ، — ئۇ ئاللىقاچان تارتىۋالغان.

باۋيۈي ئاخىر شېئىرلارنى قوينىدىن چىقىرىپ، باۋچەينىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇلار بىرلىكتە ئوقۇپ چىقتى:

شى شى

داڭقى چىققان نى گۈزەللەر بولدى غەرق سۇ قوينىدا،
چەكتى پىراق ۋۇ قەسىردە ئۆز يۈرتىنىڭ غەم ـ كويىدا.
كۆلمىكەي ئەل قوشنا قىزدىن قوشۇما دوراپتۇ دەپ،
يۈدى كىر ئاقارغۇچە ئۇ چاچلىرى سۇ بويىدا.

يۈي جى

كۆك بوز ئات كىشنەپتۇ تۇندە سوقسا يەل دەھشەت بىلەن،
يۈي قاراپتۇ قوش قاراققا تۇگىمەس نەپرەت بىلەن.
قىيما ـ چىيما بولسىمۇ چىڭ ـ پېك يېتەلمەس يۈي جىگە،
يۈي ئۆزىگە ئۇردى شەمشەر چۇ قوشىدا دەرد بىلەن.

مىڭ فېي

كەتتى خەن خان ئوردىسىدىن، ۋاھ، ئەجەب ئايدەڭ جامال،
تا ئەزەلدىن شور پېشانە بولدى قىز تاپماي كامال.
خان ئەگەر سالماي نەزەر قويغاندىمۇ گۈل ھۆسنىگە،
نە ئۇچۇن رەسسامغا بەردى تەقدىرىنى بىمالال.

لۇجۇ

پاخشه كاشىن، ئۇنچه ـ دۇردىن بارچه ۋاز كەچكەنده، بەس،
شى بېگىم قانداقمۇ قىلغاي نازىنىنغا كۆپ ھەۋەس.
بەخت ـ تەلەي ئەلمساقتا پۈتۈلۈپ پېشانىگە،
تاپتى تەسكىن كۆڭلى گۈلىنىڭ بىللە ئۇزگەچكە نەپەس.

خۇڭفۇ

ئۆزگىچە سياقى، گەپدان، ئاسقىنى چوڭ زۇلپىقار،
بولسىمۇ موھتاج ـ مۇساپىر، بىلدى باتۇر دەپ ئىگار.
سەكراتتا قالسا ياڭ گۈڭ بارىگاھى مۇردىدەك،
شۇنچه مەردانه ئايالنى ئىلكىده قانداق تۇتار؟

باۋيۇي بۇ شېئىرلارنى ئوقۇپ، ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى ـ دە:
— دەييۇي سىڭلىم بۇ شېئىرلاردىن بەشىنلا يېزىپتۇ، بۇنى «بەش گۈزەل ھەققىده كۇي» دەپ ئاتىساق بولمامدۇ؟ — دەپلا، باشقىلارنىڭ سۆزلىشىگە يول قويماي، قەلەم ئېلىپ كەينىگە شۇنداق دەپ يېزىپ قويدى.
— مەيلى شېئىر قانداق تېمىدا يېزىلسۇن، ئۇنىڭدا قەدىمكى كىشىلەرنىڭ پىكىرلىرىنى ئۇستىلىق بىلەن ئاغدۇرۇۋېتىش كېرەك، — دېدى باۋچەي، — كىشىلەرنىڭ باسقان ئىزىدىن كېتمەۋەرسە، سۆز ـ ئىبارىلەرنى ھەرقانچە ئىشلەتكىنى بىلەنمۇ، مەنە جەھەتتىن ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ، ئۇنداق شېئىرنى بەربىر ياخشى شېئىر دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. ئىلگىرىكى ئادەملەرنىڭ ژاڭ جاۋجۇن ھەققىده يازغان شېئىرلـ

رى ناھايىتى تولا. ئۇلاردىن ۋاڭ جاۋجۇنگە ئېچىنىدىغانلىرىمۇ بار، نەپرەتلەنگەنلىرىمۇ بار، شۇنىڭدەك رەسسامنى دانا ئەربابلا-رىنىڭ رەسىملىرىنى سىزىشقا سالماي، ئۇنىڭغا گۈزەللەرنىڭ رەسىملىرىنى سىزدۇرغان دەپ، خەن پادىشاھىنى ھەجۋي قىلا-غانلىرىمۇ بار، ئىشقىلىپ گەپ تولا. كېيىن ۋاڭ ئەنشى، ئوۋ ياڭشۇ ئۆز شېئىرلىرىدا باشقىلارنىڭكىدىن ئۆزگىچە بولغان خاس پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويغان. دەييۇي سىڭلىم يازغان بۇ بەش شېئىردا يېڭى مەزمۇن ئىپادىلىنىپ، ئاجايىپ يېڭىلىق يا-رىتىلىپتۇ.

ئۇ گېپىنى يەنە داۋام قىلدۇراي دەپ تۇراتتى، بىركىم كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— جيا ليەن بېگىم يېنىپ كەپتۇ.

باۋيۇي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، چوڭ دەرۋازىغا چىقىپ تۇرۇشىغا، جيا ليەن تالادا ئاتتىن چۈشۈپ كىرىپ كەلدى. ئۇ:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەتە ئەتىگەندە يېتىپ كېلىدۇ. يول ئۇستىدە سالامەتلىكى ئوبدان كەلدى، بۇگۈن مېنى ئۆيگە بېرىپ كۆزدىن كۆچۈرگەچ تۇر، دەپ ئەۋەتتى. ئەتە بەشىنچى جېسەك ۋاقتىدا شەھەردىن چىقىپ كۈتۈۋېلىشقا توغرا كېلە-دۇ، — دېدى، ئاندىن باشقىلار سەپەر ئۇستىدىكى ئىشلاردىن ئەھۋال سورىدى.

22 ـ باب ھېيلىگەر چېقىمچىنىڭ ئېزىنتقۇ-لۇقى بىلەن نەزەرباغنىڭ تىنتىلغانلىقى

كېچە، باۋيۇي يېڭىلا ئۇخلاشقا ياتقان، دېدەكلەر بولسا ئۆز ئورۇنلىرىغا تارقىشىپ ياتايلى، دەپ تۇرۇشقانىدى، ئۇشتۇمتۇت بىرىنىڭ ئىشىك قاققانلىقى ئاڭلاندى. خىزمەتكار موماي ئىشىك-نى ئېچىۋىدى، جاۋ كېچىك خېنىمنىڭ ھوجرىسىدىكى چۆرە قىز

شياچۇ ئىكەن. موماي ئۇنىڭدىن نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سورىۋىدى، شياۋچۇ ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمەي، ئۇدۇل ئىچكىرىگە مېڭىپ باۋيۇينىڭ ھوجرىسىغا كىردى. باۋيۇي يېڭىلا ياتقانىدى، شياۋچۇ باۋيۇيگە قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سىلىگە بىر ئىشنى دەپ قويغىلى كەلدىم. بايا بىزنىڭ خېنىم ئۇلۇغ بېگىمگە سىلىنىڭ گەپلىرىنى قىلىپ سالدى. پەخەس بولسىلا، ئەتە ئۇلۇغ بېگىم سىلىگە گەپ قىلىشى مۇمكىن، مەن سىلىگە مۇشۇنى دېگىلى كەلدىم، — دېدى ـ دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا ماڭدى. شىرىنىڭ ئۇنىڭغا چاي قۇيۇپ بېرىڭلار، دېگىنىگىمۇ ئۇنمايلا، ئىشىك ئېتىلىپ قالمىسۇن دەپ چىقىپ كەتتى.

جيا بېگىم ئاستانىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، باۋيۇيدىن ئۆگەنگەن ساۋاقلىرىنى سورىماي قالمايتتى. باۋيۇي شياۋچۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، خۇددى سۇن ۋۇكۇڭ «ئىسكەنجىنى قىسىش ئەپسۇنى» ئاڭلىغاندەكىدەك، جىمى ئەزايىغا تىترەك ئولىشىپ، بۆلەكچىلا بولۇپ كەتتى. ئويلا ـ ئويلا، ئەتىكى سوئال ـ سوراققا تاقابىل تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي، ئىتتىك ئورنىدىن قوپۇپ چاپىنىنى يېپىنچاقلىدى ـ دە، كىتاب ئوقۇماقچى بولدى. يەنە تۇرۇپلا ئۆزىچە: «خېلى كۈنلەر بولدى، سۇرۇشتۇرمىدىغۇ دەپ تاشلىۋېتىپ ئۇنتۇپ كەتتىم، بۇرۇنراق بىلگەن بولسام، ھەر كۈنى ئوقۇپ تەكرارلاپ تۇراتتىم» دەپ پۇشايمانمۇ قىلدى. ئەمدى ئۇ ياد بىلىدىغانلىرىنى دەڭسەپ باقتى، ئاران «ئىلمى ئەزەم» ، «مۇرەسسە ـ مادارا» ، «مۇھاكىمە ھەم بايان» نىلا ئوقۇپ بېرەلەيدىكەن. ئىككىنچى قىسىم «مېڭزى» نىڭ يېرىمىنى چالا بىلىدىكەن، ئەگەر بۇ كىتابتىن پوسۇققىدە بىر ئېغىز سوراپ قالسا يادلاپ بېرەلمەيدىكەن، ئىككىنچى قىسىم «مېڭزى» نىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى بىلمەيدىكەن، «بەش نامە» گە كەلسەك، يېقىننىڭياقى شېئىر يېزىش ئۈچۈن دائىم

«بەش نامە» دىن پايدىلىنىپ يۇرگەچكە، پىششىق بىلىمسىزمۇ، ئەپلەپ ـ سەپلەپ بىرنېمە قىلالايدىكەن. بۇنىڭدىن باشقىلىرى ئۇنىڭ خاتىرىسىدە قالمىغان. ئۇنىڭ بەختىگە، ئادەتتە جىيا جېڭ ئوقۇ دېمىگەنلىكى ئۈچۈن، بىلىمسىزمۇ ھېچقىسى يوق ئىدى. ئەمدى قەدىمىي ئەدەبىياتقا كەلسەك، بۇلاردىن ئۆتكەن يىللاردا «زۇ چيۇمىڭ يىلنامىسى»، «دۆلەتنى ئىدارە قىلىش تەدبىرلىرى»، «گۈڭياڭ تەزكىرىسى»، «گۈلياڭ تەزكىرىسى»، «خەن، تاڭ ئەسەرلىرى» بولۇپ، بىرقانچە پارچىنىلا ئوقۇغان، ئەمما بىرنەچچە يىلدىن بۇيان ئۇلارنى ئوقۇپ باقمىغانىدى. خۇشى تۈتۈپ قالغان چاغلاردا، بىردەم ئوقۇپ قوياتتى، لېكىن ئوقۇغىنىنى ئۇنتۇپ قالاتتى، قېتىرقىنىپ ئوقۇپ باقمىغاچقا، ئېسىدە قالمايتتى. بۇنىڭغا جاۋاب بەرمەك ھەقىقەتەنمۇ تەس ئىدى.

زامانىۋى سەككىز بۆلەك يېزىقچىلىقىدىن جاۋاب بېرىش ئۆتكىلىمۇ بار ئىدى. باۋيۇي بۇنداق ئۇسۇلىنى يامان كۆرەتتى، بۇنى ئەسلىدە ئەۋلىيالار تەسىس قىلمىغان تۇرسا، ئۇ ئەۋلىيالارنىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى قانداقمۇ بايان قىلىپ بېرەلىسۇن، كېيىنكىلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پەقەت نام چىقىرىش ۋە مەنسەپكە چىقىش شوتىسى بولۇپ قالغان، دەيتتى. جىيا جېڭ سەپەرگە ئاتلىنىدىغان كۈنى ئوقۇغىن، دەپ ئۇنىڭغا تاپشۇرغان بىرەر يۈز پارچە ئەسەرنىڭ ھەممىسى كېيىنكىلەر يازغان زامانىۋى ئەدەبىياتتىن ئىدى، بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە نەپىس يېزىلغانلىرىمۇ ئۈچراپ قالاتتى. مەسىلەن، سەرگەردانلىق، ئويۇن ـ تاماشا ياكى قايغۇ-ھەسرەت توغرىسىدا يېزىلغانلىرىدىن كىشىنى ئانچە ـ مۇنچە قىزىقتۇرالايدىغانلىرىنى ئاندا ـ ساندا ئوقۇپ قوياتتى، بىراق بىردەملىك قىزىقىش بىلەن ئوقۇيدىغان نەرسىلەرنى پۈتۈن باب بويىچە تولۇق زېھنىگە ئېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەمدى بۇگۈن باۋيۇي بۇنى تەكرارلاي دېسە، ئەتە ئاتىسىنىڭ ئۇنى

سوراپ قېلىشىدىن، ئۇنى تەكرارلاي دېسە، بۇنى سوراپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگىلى تۇردى. قانداقلا بولمىسۇن بىر كېچىنىڭ ئىچىدە ھەممىنى تەكرارلاپ بولغىلى بولمايتتى. شۇڭا، ئۇ تېخىمۇ تىتىلداشقا باشلىدى.

ئۆزى يالغۇز كىتاب ئوقۇسىغۇ كارايىتى چاغلىق ئىدى، بىراق ھۆجرىدىكى دېدەكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاڭارە قىلىپ ئۇخلاتمايدىغان بولدى. شىرىن، شېيۇ، چىڭژېن قاتارلىقلار بىر چەتتە چىراغنىڭ پىلىكىنى پەرلەپ، چاي قۇيۇپ بېرىشىپ ئولتۇراتتى، ئۇششاق چۆرە قىزلار بولسا، مۆگدەپ ئولتۇرغۇدەكمۇ ھالى قالمىغاندى. چىڭژېن:

— ھوي جۇڭاينىمەك شۇملار، — دەپ تىللىدى، — كېچە-كۈندۈز مۇردىدەك سۇنايلىشىپ يېتىشقىنىنى ئاز دەپ، بىرەر قېتىم ڭاقچىراق ئۇخلاشقا توغرا كېلىپ قالغانغا ئولتۇر-غان قىلىقىنى قاراڭلار! يەنە مۇشۇنداق قىلىشىدىغان بولساڭ يىگىنە سانجىيمەن.

شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا، چۇنيەن بىلەن چيۇڭېن ئارقا ھۆج-رىنىڭ ئىشىكىدىن:

— ڭاي بولمىدى، تامدىن بىرى سەكرەپ چۈشتى! — دەپ ڭارقىرىغىنىچە يۈگۈرۈپ كىرىشتى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەممەي-لەن ئالدىراپ:

— ڭاي نەدە؟ — دەپ سوراشتى ڭە ئادەم چاقىرىپ ھەممە يەرنى ئاختۇرۇشقا چىقىپ كېتىشتى. چىڭژېن باڭيۇينىڭ كىتاب ئوقۇيمەن دەپ بېشى قاتقانلىقىنى، كېچىچە پۇتۇن پىكىر - زېھنىنى سەرپ قىلىسمۇ، ئەتە سىناقتىن ئۆتەلىشىنىڭ ناتايىن-لىقىنى پەملەپ، ئۇنى بۇ پېشكەللىكتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ چارە-سىنى ئىزلەڭاتاتتى، ئۇشتۇمتۇت دۇچ كەلگەن بۇ ئەنسىزلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر خىيال كەلدى - دە، باڭيۇيگە:

— بۇ پەيتنى قولدىن بەرمەي، قورقۇپ كەتتىم دەپ،

ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋالسىلا، — دېدى.

بۇ گەپ باۋيۇيگە ياغدەك ياقتى. كېچىلىك جېسەكچىلەر ئويغىتىلىپ، پانۇس بىلەن ھەممە يەر ئاختۇرۇلدى، ئەمما ھېچقانداق ئىز كۆرۈنمىدى.

— كىچىك قىزلارنىڭ ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزلىرى تورلىشىپ قالغاچقا، تالاغا چىقسىلا شامالدا لىڭشىغان دەرەخ شاخلىرىنى ئادەم دەپ خاتا كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ، — دېيىشتى كۆچىلىك.

— قوي، بىكار گەپ قىلىشما! — دېدى چىڭۇېن، — ئۆزۈڭلار ئوبدان ئاختۇرۇشماي، بىز ئەيىبلىك بولۇپ قالمايلى دەپ قورقۇپ، مۇشۇ گەپ بىلەن ئۆزۈڭلارنى قاچۇرۇۋاتىسىلەرھە. بايا باۋيۇي بىلەن ھەممىمىز تالاغا چىقىپ ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. شۇ تاپتا باۋيۇي قورقىنىدىن چىرايلىرى تاتىرىپ، پۈتۈن بەدىنى ئوت بولۇپ كەتتى، مۇشۇ تۇرقىدا مەن تۆر ئۆيگە يۈرەكنى ئورنىغا چۈشۈرىدىغان كۈمىلاچ ئەكېلىشكە بارىمەن، ئاغىچا خېنىم سوراپ قالسا، ئەينەن ئەھۋالنى ئېيتىشىم كېرەك. سىلەرنىڭ گېپىڭلار بويىچە يەتكۈزسەم بولامتى؟

كۆچىلىك بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورقىنلىرىدىن بىر ئېغىز زۇۋان سۆزەلمەي، يەنە تەرەپ ـ تەرەپكە ئاختۇرۇپ كېتىشتى. شۇنىڭ بىلەن باغنىڭ ئىچىدە پانۇس بىلەن مەشئەل كۆتۈرۈپ ئاختۇرۇپ، كېچىچە پاتپاراق بولۇشتى.

جيا ئانا باۋيۇينىڭ قورقۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈردى. كۆچىلىك يېپىۋېتىشكە پېتىنالماي، بولغان ئەھۋالنى تولۇق دەپ بەردى.

— مەن بۇنداق ئىش چىقار، دەپ ئويلىماپتىكەنمەن، — دېدى جيا ئانا، — ھەرقايسى جايلاردىكى جېسەكچىلەرنىڭ ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ قويۇشلىرى كىچىك ئىش، كىم بىلسۇن، بەلكىم ئوغرى شۇلارمۇ تېخى.

مۇشۇ گەپ بولۇنۇۋاتقان چاغدا، بۇ يەرگە شىك ئاغىچا خېنىم، يۇ شىلار سالامغا كەلگەندى. فېڭجيې، لى ۋەن ۋە ھەممە ھەمشىرىلەرمۇ جيا ئانىنىڭ خىزمىتىگە كىلىشكەندى. ئۇلار جيا ئانىنىڭ بۇ گېپىگە جاۋاب بەرمەي جىمجىت ئولتۇرۇ-شاتتى. يالغۇز تەنچۇنلا ئورنىدىن قوپۇپ شۇنداق دېدى:

— يېقىنىنكىياقى فېڭجيې ئاچام بىرنەچچە كۈن ساقسىز بولۇپ قېلىۋىدى، باغدىكىلەر بۇرۇنقىدىن خېلى كۆپ بەڭۇاش بولۇپ كەتتى. بۇرۇن ناھايىتى كەلسە، ئۇلار ئوغرىلىقچە بىر-دەم- يېرىمدەم ئارام ئېلىشۇالاتتى ياكى جېسەكتە تۇرغاندا ھې-رىپ مۇگدەپ قالمايلى دەپ، ئۇچ - تۆتى بىر يەرگە يىغىلى-شىپ، شىشخال، قەغەزگە ئوخشاش ئەرزىمەس بىرنېمىلەرنى ئويىنىشاتتى. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئۇلار بارغانسېرى ھەد-دىدىن ئېشىپ تاۋكا قۇرۇپ، قىرىق - ئەللىك ياماق تىكىپ ئويىنىشىدىغان بوپتۇ. بۇنىڭدىن يېرىم ئاي بۇرۇن تېخى سوقۇ-شۇپ- چاچلىشىدىغان ئىشلارمۇ چىقتى.

— بۇ ئىشلارنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ماڭا بالدۇرراق مەلۇم قىلمىدىڭ؟ — دېدى جيا ئانا ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا.

— مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ ئىشى تولا، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېقىنىنكىياقى كۆڭلى ئارامسىدا ئەمەس، دەپ ئويلاپ، ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلماي، چوڭ يەڭگەم بىلەن ئىش باشقۇرىدىغان-لارغا ئېيتقانىدىم، بىرقانچە قېتىم ئاگاھلاندۇرۇپ ئەيىبلىگەن-دىن كېيىن، ئۇلار ھازىر خېلى تۇزىلىپ قېلىشتى، — دېدى تەنچۇن.

— سەن دېگەن قىز بالا تۇرساڭ، بۇنىڭ ئاقىۋىتىدە چىقى-دىغان يامانلىقنى نەدىن بىلەتتىڭ؟ — دېدى جيا ئانا دەررۇلا، — سەن بىلمەيسەن، قىمار ئويناش ئادەتتىكى ئىش، ئۇرۇش - جېدەل چىقمىسلا بولدى، دەپ ئويلايسەن. ئەمما، كېچىدە قىمار ئويىنغاندا شاراب ئىچمەي قالمايدۇ، شاراب ئىچكەندىن

كېيىن، ئىشكلەرنى ئۆز مەيلىچە ئېچىپ قويۇپ، سىرتقا بىر نەرسە سېتىۋالغىلى چىقىشىدۇ. كېچىدە جىمجىتلىق بولىدۇ، ئادەملەر سېلىكىپ قالىدۇ، شۇنداق چاغدا ئوغرى - يانچۇقچىلارنى باشلاپ كىرسە، ئۇلار نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، باغدا ھەمشىرىلىرىگە يېتىپ - قوپۇشقا ھەمراھ بولۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى دېدەك قىزلار بىلەن ئايالىلار، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھوشيارلىرىمۇ، كالۋالىرىمۇ بار. نەرسە - كېرەكنى ئوغرىغا ئالدۇرۇشقۇ كېچىك ئىش، ناۋادا باشقا ئىشلار بولۇپ قېلىپ، شەنىمىزگە ئازراق داغ چۈشۈپ قالغۇدەك بولسا، بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى كېچىك چاغلىغىلى بولمايدۇ، بۇ ئىشنى بۇنداقلا ئەپۇ قىلىۋەتكىلى بولامدۇ؟

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۇندىمەي جايىغا بېرىپ ئولتۇردى. فېڭجيې سەللىمازا ساقىيىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، روھى ئانچە چۈشكۈن ئەمەس ئىدى، ھازىر جيا ئانىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ، ئارقىغا بۇرۇلۇپلا، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى قاتارلىق تۆت نەپەر باش غوجىدار ئايالنى چاقىرىپ كەلدى ۋە جيا ئانىنىڭ كۆز ئالدىدىلا ئۇلارغا بىرقۇر تەنبىھ بەردى. جيا ئانا دوكارنى، قىمارۋازلارنى ئېنىقلاپ چىقىپ، پاش قىلغۇچىلارغا ئىنئام بېرىش، ئەھۋالنى مەلۇم قىلمىغۇچىلارنى جازالاش كېرەكلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى قاتارلىقلار جيا ئانىنىڭ غەزەپلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ، ھېچقايسىسى يۈز - خاتىر قىلمىشقا پېتىنالماي، دەررۇلا باغقا كىرىپ ھەممىنى يىغدى - دە، بىر - بىرلەپ سوراپ چىقتى. دەسلەپتە ئۇلار بىردەم تېنىپ بېقىشتى، ئاخىر ھەممە ئىش ئايان بولماي قالمىدى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، چوڭ دوكاردىن ئۇچى، كېچىك دوكاردىن سەككىزى، توپلىشىپ قىمار ئوينىغانلاردىن جەمئىي يىگىرمە نەچچە ئادەم چىقتى. ئۇلار جيا ئانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىندى. ئۇلار

هويلىدىلا يۇكۇنۇپ ھەدەپ باش ئۇرۇپ كەچۈرۈم سورىغىلى تۇردى. جيا ئانا: «شىشىخال، قەغەز - پەغەزلىرى كۆيدۈرۈل-سۇن، ھەممە پۇلى مۇسادىرە قىلىنىپ كۆپچىلىككە تارقىتىپ بېرىلسۇن، باشلامچىلىرى قىرىق پالاقتىن ئۇرۇلۇپ، قوغلاپ چىقىرىلسۇن، بۇ يەرگە قايتا كىرگۈزۈلمىسۇن. ئەگەشكۈچىلە-رىنى يېگىرمە تاياقتىن ئۇرۇپ، ئۇچ ئايلىق ماڭاشى بېرىلمە-سۇن» دەپ بۇيرۇدى.

جيا ئانىنىڭ چۈشلۈك ئارام ئېلىش ۋاقتى بولۇپ قالغاچقا، كۆپچىلىك ئۆيدىن تارقىلىشتى، ئەمما جيا ئانىنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى بىلگەچكە، ئۆيلىرىگە قايتىشقا جۈرئەت قىلالماي، ۋاقتىنچە مەشھەدىرەك تۇرۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدا بىر دەم ئولتۇر-غاندىن كېيىن، ئۇنىڭمۇ باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىققۇسى كې-لىپ قالدى. ئۇ ئەمدىلا باغنىڭ ئىشىكىگە كېلىشىگە، ئۇدۇل-دىن جيا ئانىنىڭ ھۇجرىسىدىكى گالۋاڭ داجيې ئىسىملىك بىر چۆرەقىز ھەجايغان پېتى چىقىپ كەلدى. ئۇ بېشىنىمۇ كۆتۈر-مەستىن، قولىدىكى ئالا - يېشىل نەرسىگە قاراپ كېلىۋەردى-دە، شىڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. ئۇ قىز بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ بېقىپ، ئاندىن توختىدى. شىڭ ئاغىچا خېنىم:

— مۇنۇ گالۋاڭ يەنە قانداق ئەتىۋارلىق نەرسە تېپىۋالدىكە-نە، ئەجەب خۇشالغۇ؟ ئەكېلە، مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى.

گالۋاڭ داجيې ئون تۆت - ئون بەش ياشلارغا كىرگەن، جيا ئانا ھۇجرىسىدىكى قاتتىق - قۇرۇق ئىشلارنى قىلىشقا يېڭىدىن سېتىۋېلىنغانىدى. ئۇ ئۆزى سېمىز، يۈزى تاۋاقتەك، پۇتلىرى يوغان ئىدى. ئېغىر - يېنىك ئىشلارنى قىلىشقا شۇن-چىلىك ئەپچىل ھەم چاققان ئىدى، لېكىن ئەخمەق ھەم جاھىل، پەم - پاراسىتى يوق قىز ئىدى، چويلىدا توختىمايدىغان گەپلەر-

نى قىلىپ يۈرەتتى. جيا ئانا ئۇنىڭ چاققان ۋە چەبدەسلىكىنى ياخشى كۆرەتتى، گەپكە سېلىپ كۆڭلىنى خۇش قىلاتتى، سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈپ قويسىمۇ ئانچە ئەيىبلەپ كەتمەيتتى، ئۇنىڭغا «گالۋاڭ داجيې» دەپ ئىسىم قويۇپ قويغانىدى. ئۇ ئىش يوق چاغلاردا باغقا كىرىپ ئويناياتتى.

بۈگۈن ئۇ باغدا چېكەتكە تۇتۇپ ئويناۋېتىپ، رەڭگارەڭ كەشتىلەنگەن ئىپار قاپچۇقىنى تېپىۋالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، كەشتىلەنگىنى گۈلمۇ ئەمەس، قۇشمۇ ئەمەس، بىر تەرىپىدە قۇچاقلىشىپ تۇرغان قىپيالىڭاچ ئىككى ئادەمنىڭ سۈرىتى، بىر تەرىپىدە بىرنەچچە خەت ئىدى. بۇ گالۋاڭ قىز ئەسلىدە ئاشىق-مەشۇقلۇق نىشانىسىنى بىلمىگەچكە، كۆڭلىدە: «ئىككى ئالۋاستى سوقۇشۇۋاتقان ئوخشىمامدۇ؟ ئالۋاستى بولمىسا، ئىككى ئادەمنىڭ سوقۇشۇۋاتقىنىدۇ ھەرقاچان؟» دەپ، ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ھېچ چۈشىنەلمەي، جيا ئانىغا كۆرسىتىپ بېقىش ئۈچۈن ھىجايغىنچە كېتىۋاتاتتى. شۇڭ ئاغىچا خېنىم شۇنداق دېيىشى بىلەنلا، ئۇ ھىجىيىپ:

— ئاغىچا خېنىم، تېپىپ دېدىلە، راستتىنلا ئەتىۋارلىق نېمىكەن! خېنىم، كۆرۈپ باقسىلا، — دەپلا ئۇزاتتى.

شۇڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپلا قورقۇپ كېتىپ چىڭ مىجىقلىۋالدى ۋە ئالدىراپ:

— بۇنى سەن نەدىن تېپىۋالدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— چېكەتكە تۇتىمەن دەپ، سۇنئىي تاغ ئارقىسىدىن تېپىۋالدىم، — دېدى گالۋاڭ داجيې.

— بۇنى ھەرگىز بىركىمگە ئېيتقۇچى بولما، — دېدى شۇڭ ئاغىچا خېنىم، — بۇ ياخشى نەرسە ئەمەس، بۇنى كۆتۈرۈپ يۈرسەڭ، سەنمۇ تاياق ئاستىدا ئۆلىسەن. ئادەتتىمغۇ سەن گالۋاڭ قىز، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھەقتە ھېچنېمە دېمە.

گالۋاڭ داجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، قورقىنىدىن تاتىرىپ

كەتتى ـ دە:

— ئەمدى ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمەن، — دېگىنىچە ئاغىچا خېنىمغا باش قويۇپ، ھاڭقىيىپ چىقىپ كەتتى. شۈك ئاغىچا خېنىم كەينىگە قاراپ باقتى، ئۇ يەردە تۇرغانلار ساپلا قىزلار ئىدى. بۇنى ئۇلارغا بېرىشنى ئەپ كۆرمەي يېڭىنىك ئىچىگە تىقىۋالدى، بۇ نەرسە نەدىن كىرىپ قالغاندۇ، دەپ پەرەز قىلىپ باقتى، لېكىن ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ھېچنېمىنى سەزگىلى بولمايتتى.

شۇ تاپتا فېڭجيې بىلەن پېڭئېر ئۆي ئىشلىرى توغرىسىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى، بىرى:

— ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كەلدى، — دەپ مەلۇم قىلدى. فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى ۋە ئاغىچا خېنىمنىڭ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى ئۇقالماي، پېڭئېر بىلەن ئىتتىك ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چىرايى ئۆڭگەن ھالدا ئۆزىنىڭ يېقىن بىرلا چۆرىسىنى ئېلىپ، بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، ئۇدۇللا ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ ئولتۇردى. فېڭجيې ئالدىراپ ـ تېنەپ ئۇنىڭغا چاي تۇتتى، ئارقىدىن ھەجەيىپ تۇرۇپ:

— ئاغىچا خېنىم، بۇگۈن كەيپلىرى چاغ ئوخشىمامدۇ، شۇڭا بۇ تەرەپلەرگە كەپتىلا، — دېدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم:

— پېڭئېر، چىقىپ كەت! — دەپ ۋارقىرىدى. پېڭئېر بۇ ھالەتنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمەي «خوش» دېدى ـ دە، چۆرە قىزلارنى باشلاپ چىقىپ كېتىپ، ئىشىكنىڭ تېشىدا توختىدى، ئاندىن ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ، ھۇجرىغا بىر ئادەمنىمۇ كىرگۈزمىدى.

فېڭجيې ھودۇقۇپ، نېمە ئىش بوپكەتكەنلىكىنى ئاڭقىرالمايلا قالدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كۆزىگە ياش ئېلىپ، يېڭىنىڭ ئىچىدىن ئىپار قاپچۇقىنى چىقىرىپ ئاتتى ـ دە:

— بۇنى كۆر، — دېدى. فېڭجيې ئىتتىك ئۇنى قولىغا ئالدى. قارىسا، ئۇ ئاشىق- مەشۇقلار كەشتىلەنگەن كىمخاب ئىپار قاپچۇقى ئىكەن، ئۇمۇ بەك قورقتى - دە، ئالدىراپ:

— ئاغىچا خېنىم، بۇنى نەدىن تاپتىلا؟ — دەپ سورىدى. بۇ سوئال بىلەن ژاك ئاغىچا خېنىم تېخىمۇ مۆل - مۆل يىغلاپ تاشلىدى ۋە تىترەك ئاۋاز بىلەن شۇنداق دېدى:

— مەن بۇنى نەدىن تېپىۋالاتتىم؟ مەن ئەتىدىن - كەچكىچە قۇدۇقنىڭ ئىچىدىلا ئولتۇرغان ئادەم ئىكەنمەن! مەن سېنى ئىشقا پۇختا، دەپ ئويلىغاچقا، قولۇمنى ئىشتىن تارتقانىدىم. ژايتاڭەي، سەنمۇ ماڭا ئوخشاشلا ئىكەنسەن، مۇشۇنداق نەرسە كۆپكۆندۈزدە باغدىكى سۇنئىي تاغنىڭ كەينىدە تۇرۇپتۇ. بۇنى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ چۆرىسى تېپىۋاپتۇ، ھېلىمۇ ياخشى قېيناناڭ كۆرۈپ قاپتۇ، بولمىسا ئاللىقاچان ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردىكەن. قېنى، سەندىن سورايچۇ، بۇ نەرسىنى قانداقلارچە ئۇ يەرگە چۈشۈرۈپ قويدۇڭ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ فېڭجيېنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى ۋە ئالدىراپ سورىدى:

— ئاغىچا خېنىم، بۇ نەرسىنىڭ مېنىڭ ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلدىلە؟

— تېخى مېنىڭدىن سورايسەنغۇ؟ — دېدى ژاك ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنغان ھالدا، — ئويلاپ باق، پۈتۈن خانداندا ياش ئەر - خوتۇنلار سىلەر ئىككىڭلارلا، قالغىنى قېرى مومايلار تۇرسا، ئۇلار بۇ نەرسىنى نېمە قىلىدۇ؟ قىزلار بۇ نەرسىنى نەدىن ئالىدۇ؟ دېمەك، بۇنى جىيا لىيەن دېگەن ئىلگىرى كەلمەيدىغان پەس بىر يەردىن تېپىپ كەلگەن بولغىيتى. ئىككىڭلار ئەپ بولغاچقا، بۇنى ئويۇنچۇق ئورنىدا كۆرۈپ كەلگەنسىلەر. ياشلار دېگەندە قىز - يىگىتنىڭ ھۇجرا تاماشىلىرى بولىدۇ، تېخى مېنىڭدىن يوشۇرۇۋاتسەن. ھېلىمۇ ياخشى،

باغدىكى يۇقىرى - تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئىش ئۇقمايدىغان- لار، بۇ نەرسە ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالماپتۇ. ناۋادا بۇنى دېدەكلەر تېپىۋېلىپ، ھەمشىرىلىرىڭ كۆزۈپ قالغان بولسا، ئىش تېخىمۇ ئوخشايتتى. ياكى بولمىسا، بۇنى چۆرە قىزدىن بىرەرسى تېپىۋېلىپ سىرتقا ئېلىپ چىقىپ، باغنىڭ ئىچىدىن تېپىۋالدىم، دېسە، تالادىكى خەقلەر ئۇقۇپ كەتسە، بىزگە بۇ جان بىلەن بۇ يۇزنىڭ نېمە كېرىكى بولاتتى؟

فېڭجيې بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ جىمە بولدى ھەم ئىزا تارتتى، شۇئاندىلا ئۇنىڭ يۈزى تاتىرىپ ئېسىلىپ كەتتى. ئۇ كاڭنىڭ لېۋىغا كېلىپ يۈكۈندى - دە، يىغلاپ تۇرۇپ دەرد - تۆكتى:

— ئاغىچا خېنىمنىڭ دېگەنلىرى ئەلۋەتتە ئورۇنلۇق، ئۆ- زۈمنى ئاقلاشقىمۇ ھەددىم ئەمەس. بىراق، مەندە ئۇنداق نەرسە يوق ئىدى. ئۆزلىرىنىڭ ئوبدانراق ئويلىنىپ بېقىشلىرىنى ئۆتۈ- نىمەن، — ئۇ بىر تالاي سەۋەبلەرنى سۆزلەپ كېلىپ، ئاخىر يەنە، — يالغۇز مەندىلا ئەمەس، ھەتتا پىكىرىمۇ ئۇنداق ئىش ئۆتكىنى يوق. ئاغىچا خېنىم، ئوبدانراق ئويلاپ باققان بولسىلا.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېڭجيېنىڭ بۇ گەپلىرىنى خېلى ئەقلگە سىغدىرغان گەپلەر، دېگەن يەرگە كەلدى - دە:

— ئورنۇڭدىن تۇر، — دېدى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — مەنمۇ بىلىمەن، سەن چوڭ خانىمدىن چىققان قىز، سەنمۇ بۇنداق يەڭگىلتەكلىك قىلمايسەن، لېكىن بۇ ئىشنى قانداق قىلىش كېرەك؟ بايا قېينىناڭ بۇنى پېچەتلەپ مېنى كۆزۈپ باقسۇن دەپ، بىرىدىن ماڭا ئەۋەتىپتۇ، ئاڭلىسام، گالۋاڭ داۋ- يې تېپىۋالغان ئىكەن، بۇنى كۆزۈپ ئاچچىقىمدا ئۆلەي دېدىم.

— ئاغىچا خېنىم، ھەرگىز خاپا بولمىسىلا، — دېدى فېڭجيې، — ناۋادا بۇ ئىشنى كۆچىلىك سېزىپ قالىدىغان بولسا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشى تۇرغان-

لا گەپ. ئۆزىمىزنى توختىتىپ، ئاچچىقىمىزنى بېسىپ، يەڭ ئىچىدە كۆزىتىپ باقساق، ئاندىن بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلەيمىز. قىمار ۋەقەسى بىلەن كۆپ ئادەملەر ھەيدەلگەن. مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، جۇ رۇينىڭ ئايالى، ۋاڭ ئېرىنىڭ ئايالى قاتارلىق ئىشەنچلىك، ئاغزى چىڭ ئاياللاردىن تۆت - بەشىنى قىمار ئوينىغانلارنى تەكشۈرىدۇ، دېگەن باھانە بىلەن باغقا ئو-رۇنلاشتۇرۇپ قويايلى. ئاغىچا خېنىم، ئويلىنىپ باقسىلا، مې-نىڭ بۇ گېپىم قانداقكىن؟

— دېگەنلىرىڭ توغرا بولمامدىغان، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چوڭقۇر تىنىپ قويۇپ، سەن ئۇلارنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇلارغا بۇ ئىشنى يوشۇرۇنچە چاپسانراق سۈرۈشتە قىلىشنى تاپىلىغىن، — دېدى. فېڭجيې دەررۇلا پېڭئېرنى چاقىرىپ، بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا جېكىلىدى.

ھايال ئۆتمەي جۇ رۇينىڭ ئايالى باشلىق بەش نەپەر خىز-مەتكار خانىغا كىرىپ كېلىشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇلارنى چارلاشقا يېتىشەلمەي ئازلىق قىلامدىكىن، دەپ تۇراتتى، ئۇش-تۇمتۇتلا شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئانىخاسى — ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى كىرىپ كەلدى، ھېلىقى ئىپار قاپچۇقىنى ئاشۇ ئېلىپ كەلگەنىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ ھېلىقى ئىشنى سۈرۈش-تۈرۈپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا:

— بېرىپ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن كېلىپ باغدا قىلىدىغان ئىشقا قارىشىپ بېرىڭ، — دېدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئادەتتە باغقا كىرىپ قالغان چاغلىرىدا، دېدەك-لەر ئۇنىڭغا ئانچە خۇشامەت قىلىپ كەتمەيتتى، بۇ ئىش كۆڭلە-گە كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشىدىن بىرەر چاتاق تاپاي دېسە تاپالمايۇرگىنىدە، تەلىيىگە بۇ ئىش چىقىپ قالدى - دە، ئەمدىغۇ سېپى قولۇمغا چۈشكەندۇ، دەپ تۇراتتى. شۇڭا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بەرگەن تاپشۇرۇقىمۇ ئۇنىڭغا ياغدەك ياقتى:

— بۇ ئاسان، — دېدى ئۇ، — قوللىرىنىڭ تولا گەپچىلىكىم ئەمەس، توغرىسىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشنى بۇرۇنراق چىڭ تۇتۇش كېرەك ئىدى. خېنىم، ئۆزلىرىمۇ باغقا ئانچە كىرىپ تۇرمايلا. بۇ قىز بالىلار خۇددى يارلىق بويىچە مەرتتۇنگە ئېرىشكەندەك قىلىشىپ، ئېسىلزادە خان قىزلاردەك بولۇۋالدى. ئۇلار ئالەمنى مالەم قىلىۋەتسىمۇ، بىركىمنىڭ ئۇلارغا غىڭ دېيىشكە هەددى ئەمەس. خان قىزلارنى كۆشكۈرتۇپ، بىزنى بىر ئازەك قىلدى، دېگىلى سالسا، هېچكىم بۇنىڭ هۆددىسىدىن چىقالمايدۇ.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۇنداق دېدى:

— خان قىزلارغا سوغدىشىپ يۈرۈيدىغان دېدەكلەر باشقىلارغا قارىغاندا ئۇستۇنرەك بولىدۇ، بۇمۇ ئادەتتە بار ئىش. ئۇلارغا نەسىھەت قىلىڭلار، تەربىيە بەرمەي ئۇلارنى مۇشۇنداق قويۇپ بەرسەك، باشقىلىرىنى قانداق قىلىمىز؟

— باشقىلىرىغۇ مەيلى، — دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى، — ئاشۇنداقلارنىڭ بىرىنچىسى باۋيۇيىنىڭ هۇجرىسىدىكى چىڭۇېن دېگەن دېدەك. چىرايىنىڭ باشقىلارنىڭكىدىن سەل تۇزۇكلۇكىگە بەكمۇ تەمەننا قويىدۇ، ئۆزىمۇ بەك گەپدان، ئۇنىڭ ئۇستىگە، كۇندە خۇددى شى شىغا ئوخشاش ياسىنىپلا يۈرۈيدۇ، خەققە زادىلا گەپ بەرمەيدۇ. بىرەر ئېغىز گەپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقماي قالسا، شۇ زاماتلا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ ئادەمنى تىلاپلا كېتىدۇ. قائىدىدىن چىقىپلا كەتكەن بىرنېمە ئۇ!

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىردىنلا ئۆتكەنكى ئىشنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، فېڭجىيېدىن سورىدى:

— ئۆتكەن قېتىم بىز ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن باغنى ئايلىنىپ يۈرگىنىمىزدە، بىلى ئىنچىكە، مۇرىسى تۇز كەلگەن، قاش ـ كۆزى دەييۇينىڭكىگە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىرى بىر چۆرە قىزنى تىللاۋېتىپتىكەن، مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئۇنداق

هاكاۋۇرلۇقىنى زادىلا ياقتۇرمىغانىدىم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن كېتىۋاتقاچقا، ئۇنىڭغا گەپ قىلمىغانىدىم، كېيىن ئۇنىڭ كىملىكىنى سورايمەن، دەپ ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. بۇگۈن مېنىڭ كۆرگىنىم بۇنىڭ دېگەنلىرى بىلەن تازا بىر يەردىن چىقىۋاتىدۇ، بۇ دېدەك ئاشۇ ئوخشىمامدۇ؟

— بۇ دېدەكلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ كەلسەك، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى چىڭۈېنىدەك چىرايلىق ئەمەس، — دېدى فېڭجېي، — گەپ - سۆز، يۈرۈش - تۇرۇش جەھەتتە، ئۇ بىر ئاز يېنىكرەك. ئاغىچا خېنىمنىڭ دەۋاتقىنى شۇنىڭغا بەكمۇ ئوخشاپ تۇرىدۇ. شۇ كۈنكى ئىشنى مەنمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، قالايمىقان بىرنېمە دېيەلمەيمەن.

— بۇنداق دەپمۇ ئولتۇرمايلى، ئۇنى ھازىر چاقىرتىپ كېلىش تەس ئەمەس، ئاغىچا خېنىم ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقسۇن، — دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى.

— باۋيۈينىڭ ھۆجرىسىدا دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغىنىم شۇ. رېن بىلەن شېيۆ ئىدى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — بۇ ئىككىسى پالاكەترەك بولسىمۇ ھەرھالدا ياخشى. ئۇ شۇ يەردە بولسا، كېلىپ مېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە پېتىنالمايدۇ. مەن ئۆمرۈمدە مۇشۇنداق ئادەملەرنى ئېڭ يامان كۆرەتتىم، قېرىشقان. دەك بۇنداق ئادەمنىڭ تاپىنىمنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقىنىنى قا. رىمامدىغان. بىر ئوبدان باۋيۈينى بۇ جۇۋاينىمەك يولدىن ئازدۇ. رۇۋېتىدىغان بولسا، قانداقمۇ قىلارمىز، — ئۇ ئۆزىنىڭ دېدە. كىنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپ تاپىلىدى، — سەن بېرىپ ئۇلارغا ئاغىچا خېنىمنىڭ سورايدىغان گېپى بار ئىكەن، دېگىن. شېرېن بىلەن شېيۆ قېلىپ، باۋيۈينىڭ خىزمىتىنى قىلسۇن. چىڭۈېن دەيدىغان زېرەك بىرى بار، شۇنى تېز كەلسۇن دەيدۇ، دەپ چاقىرىپ كەل، كەلگۈچە ئۇنىڭغا ھېچقانداق گەپ قىلما!

چۆرە قىز ئارامبەخش ھويلىغا كەلدى، چىڭۈېننىڭ تاۋى

بولمىغاچقا، چۈشلۈك ئۈيقۇدىن تېخى يېڭىلا قوپۇپ ئېزىلىپ ئولتۇراتتى، چۆرە قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئامالسىز ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى. نەچچە كۈننىڭياقى تاۋى يوق بولۇپ قېلىپ، تازا ياسىنىپ - جابدۇنۇپ كەتمەي، ھېچ بالاسى بولماس دەپلا يۈرگەنىدى. فېڭجيېنىڭ ھۈجرىسىغا كىرگەندە، ئۇنىڭ چاچلىرى چۈۋۈق، جىغىسى مايماق، كۆڭلىكى ساڭگۈل - سۈڭگۈل ئىدى. ئۇنىڭ ئۈيقۇ بېسىپ تۇرغان ئېزىلەڭگۇ تۇرقىغا قاراپ ھەمدە چىراي - شەكلىدىن بىر ئاي بۇرۇن ئۆزى كۆرگەن ھېلىقى دېدەكنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بايىقى ئاچچىقى غۇچچىدە تۇتتى. ئاچچىقى تۇۋىدىن تۇنقان ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆتكەن ئىشنى ئويلاپ، سوغۇققىنا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قالتىس ساھىبجامال ئىكەن بۇ! «كېسەل شى شى» گە تازىمۇ ئوخشاپسەن. ئەتىدىن - كەچكىچە كىمگە بۇنداق شاللاقلىق قىلىپ بېرىپ يۈرۈيسەن. قىلىۋاتقان ئىشلىرىڭنى مېنى ئۇقمايدۇ دەپ ئويلايدىغانسەن، مەن ئەتەيگە سېنى مۇشۇنداق قويۇپ بەرگەن، تېرەڭنى تەتۇر سويمىدىغان كۈنلەرمۇ بار. باۋيۈي بۇگۈن خېلى تۇزلىپ قالغاندۇ؟

چىڭۈېن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى. تولىمۇ زېرەك بۇ قىز بىرىنىڭ يوشۇرۇنچە ئۆزىنىڭ پېيىگە چۈشكەنلىكىنى بىلدى. باۋيۈي خېلى تۇزلىپ قالغاندۇ، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، راست گەپ قىلماي، ئىتتىك يۈكۈنۈپ، شۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— مەن باۋيۈينىڭ ھۈجرىسىغا ئانچە كىرىپ قالمايمەن، شۇڭا ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تازا خەۋىرىم يوق. بۇ شىرېن بىلەن شېيۋ ئىككىسىنىڭ ئىشى، ئاغىچا خېنىم، شۇلاردىن سوراپ باقتان بولسىلا.

— مۇشۇنىڭ ئۈچۈن كاچىتىڭغا سېلىش كېرەك! — دېدى

ژاڭ ئاغىچا خېنىم، — سەن ئۆلۈكمىدىڭ؟ سەنلەرنى نېمىدەپ ئەكەلگەن؟

— مەن ئەسلىدە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئادىمى ئىدىم، — دېدى چىكۈېن، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم باغ يوغان، ئادەم ئاز بولغاچقا، باۋيۇي قورقىدۇ دەپ، مېنى باۋيۇينىڭ تاشقىرىقى ھۈجرىسىغا كېچىلىك جېسەكتە تۇرۇپ، ھۈجرىغا قاراشقا چىقارغانىدى. شۇ چاغدا مەن ئۆزۈم گالۋاڭراق، خىزمەتىنى ئەپلەشتۇرەلمەيمەن دېسەم، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مېنى تىللاپ: «سېنى ئۇنىڭ ئىشىنى قىل دېمىگەندىكىن، چېچەنلىكىڭنى نېمە كېرىكى بار؟» دېدى. مەن شۇ گەپ بىلەن بارغانىدىم. ئون- يىگىرمە كۈندە بىرەر قېتىم باۋيۇي چاقىرىپ قالسا، كىرىپ گېپىنى ئاڭلاپلا چىقىپ كېتىمەن. باۋيۇينىڭ يېمەك - ئىچمەك، يېتىپ - قوپۇش ئىشلىرىغا قارايدىغان ئىنىگئانىلار، ئانكىلار بار، تۆۋەندە شىرېن، شېيۆ، چيۈۋېنلەر بار. بىكار بولۇپ قالغان چاغلىرىمدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىنىڭ يېڭىنە ئىشلىرىنى قىلىمەن، شۇڭا باۋيۇينىڭ ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلمەپتىكەنمەن. ئاغىچا خېنىم، بۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئەيىبكە بۇيرۇيدىغان بولسىلا، بۇنىڭدىن كېيىن كۆڭۈل بۆلەي.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گېپىگە راست دەپ ئىشىنىپ قېلىپ، ئىتتىكلا:

— ھەرنېمە بولسا سەن باۋيۇيگە يېقىنلاشمايدىكەنسەن، مېنىڭ تەلىيىم بار ئىكەن. سېنىڭ ئۇنىڭغا جان كۆيدۈرۈپ كېتىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق. سېنى باۋيۇينىڭ خىزمىتىگە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بەرگەن بولسا، ئەتە - ئۆگۈن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ، ئاندىن سېنى قوغلايمەن، — دېدى - دە، ئارقىدىن ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا، — سىلەر كىرىپ كېتىڭلار، بۇنىڭغا بىرنەچچە كۈن ئوبدان قارىڭلار، باۋيۇينىڭ ھۈجرىسىدا ئۇخلاشقا يول قويماڭلار. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا

مەلۇم قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن بۇنىڭ جازاسىنى بېرىـ
مەن، — دەپ بولۇپ، چىكۆڭبنغا قاتتىق ۋارقىرىدى، — ماڭ، چىق! بۇ يەردە كۆزۈمگە سەت كۆرۈنۈپ تۇرمايسەن.

چىكۆڭبن ھۇجرىدىن يېنىپ چىقتى.

بۇ ئەلەم سەل چاغلىغىلى بولمايدىغان ئەلەم ئىدى، ئۇ ھۇجرىدىن چىقىپلا قولياغلىقى بىلەن يۈزىنى توساپ يىغلىغان پېتى ئۇدۇل باغقا كەلدى.

چىكۆڭبن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم فېكۈجيېلەرگە ئۆزىدىن ئاغرىنىپ بەردى:

— نەچچە يىل بولدى، بارغانسېرى ماغدۇرۇم كېتىپ، ھەممە ئىشقا يېتىشەلمەي قالدىم، مۇشۇنداق ئالۋاستىدەك بىرنەرسىگىمۇ كۆزۈم چۈشمەپتۇ. بۇنداقلاردىن يەنە بولۇشى مۇمكىن، ئەتە تەكشۈرۈپ بېقىش كېرەك.

فېكۈجيې ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ راسا غەزىپى كەلگەنلىكىنى كۆردى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆز ـ قۇلىقى بولۇپ، دائىم شىڭ ئاغىچا خېنىمنى كۈشكۈرتۈپ چاتاق تۇغدۇرۇپ تۇراتتى. فېكۈجيېنىڭ دەيدىغان تۇمەن مىڭ تۇرلۇك گەپلىرى بولسىمۇ، شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدە بىر ئېغىز گەپ قىلىشقا پېتىنالماي، بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھەممىگە «خوش» دەپلا ئولتۇردى.

— ئاغىچا خېنىم، ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا، — دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى، — بۇ كىچىك ئىشلار، بۇنى مەن چاكارلىرىغا تاپشۇرسىلا. ھازىر بۇنى تەكشۈرۈش ناھايىتى ئاسان، ئاخشاملىققا باغنىڭ ئىشىكى ئېتىلگەن چاغدا، ئىچكىرى بىلەن تاشقىرىنىڭ ئالاقىسى ئۈزۈلىدۇ، شۇ چاغدا بىز ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ، كىشىلەرنى باشلاپ كىرىپلا، ھەممە ئورۇنلارىدىكى دېدەكلەرنىڭ ياتاقلىرىنى ئاختۇرايلى. مۇشۇ نەرسە پالانىنىڭ، دەپ ئويلىغان بولساق، ئۇنىڭدا يالغۇز بۇلا ئەمەس،

چوقۇم باشقا نەرسىمۇ چىقىپ قالىدۇ. ئۇ چاغدا باشقا بىر نەرسىنى ئۇنىڭدىن تېپىۋالدۇقمۇ، دېمەك بۇ مۇشۇنىڭ دېگەن گەپ.

— بۇ توغرا گەپ بولدى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە فېكۇجيېدىن سورىدى، — قانداق؟

فېكۇجيې:

— ئاغىچا خېنىم بولىدۇ دېسە، شۇنداق قىلايلى، — دەپ ماقۇل بولدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار مەسلىھەتنى پىشۇردى:

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، جيا ئانا ئارام ئالغان، باۋچەيلەر باغقا كىرىپ كەتكەن چاغدا، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى فېكۇجيېنى تەكلىپ قىلىپ باغقا بىللە كىردى ـ دە، يان ئىشىكلەرگە قۇلۇپ سېلىشنى بۇيرۇپ، تىنتىشنى كېچىلىك جېسەكتە تۇرىدىغان جايلاردىن باشلىدى. ئۇلاردىن تېپىلغىنى ئېشىپ قالغان شام، چىراغ مېيىغا ئوخشاش نەرسىلەر بولدى.

— بۇمۇ زاڭ مال، جايىدىن قوزغالمىسۇن، ئەتە ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلغاندىن كېيىن قوزغاشقا بولىدۇ، — دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئاۋۋال ئارامبەخش ھويلىغا كېلىپ، ئىشىكنى تاقاشقا بۇيرۇق قىلدى. باۋيۇي چىكۈۋېنىڭ ئىشى بىلەن كۆڭلى غەش ئولتۇراتتى، ئۇشتۇمتوت بىر توپ ئادەم كىرىپ كەلدى. باۋيۇي ئۇلارنىڭ نېمىگە كىرگەنلىكىنى ئۇقالماي، ئۇدۇل دېدەكلەرنىڭ قېشىغا ئۆزىنى ئېتىۋىدى، ھۇجرىدىن فېكۇجيې چىقىپ قالدى. باۋيۇي ئۇنىڭدىن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىغاندا، فېكۇجيې:

— مۇھىم بىرنەرسە يېتۇپ كەتكەندى، ھېچكىم ئۆزىنىڭ ئالغىنىنى ئېقرار قىلمىدى، شۇڭا گۇمانىنى يوقىتىش ئۈچۈن، دېدەكلەرنى ئالدىمىكىن، دەپ ھەممەيلەننى ئاختۇرۇپ چىقماقچى، — دېدى ـ دە، ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ

ئايالى قاتارلىقلار ھۇجرىنىڭ ئىچىنى بىرقۇر ئاختۇرۇپ چىققاندىن كېيىن، يەنە:

— بۇ ساندۇقلار كىمنىڭ؟ — دەپ بىر - بىرلەپ سوراپ چىقتى ۋە، — ساندۇقلارنى ئۆز ئىگىسى كېلىپ ئاچسۇن، — دېدى.

شىرىن چىكۈۋىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، چوقۇم بۆلەكچە بىر ئىش بولدى، دەپ ئويلىغانىدى، ئارقىدىنلا بۇ ئاختۇرۇش باشلاندى. ئۇ ھەممىدىن بۇرۇن كېلىپ ئۆزىنىڭ ساندۇقى بىلەن قۇتىسىنى ئۇلارنىڭ خالىغانچە ئاختۇرۇشى ئۈچۈن ئېچىپ بەردى. ئۇنىڭدا ئادەتتە دائىم ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرلا بار ئىدى، ئۇلار بۇنى قويۇپ، باشقىنىڭكىنى ئاختۇردى. قاتىرىسىغا بىرىدىن ئاختۇرۇپ چىققاندىن كېيىن، نۆۋەت چىكۈۋىنىڭ ساندۇقىغا كەلدى:

— بۇ كىمنىڭ، نېمە ئۈچۈن ئېچىپ ئاختۇرغۇزمايدۇ؟ — دەپ سوراشتى ئۇلار.

شىرىن چىكۈۋىنىڭ ئورنىغا ئېچىپ بېرەي دەپ تۇراتتى، چاچلىرىنى تۇرۇۋالغان چىكۈۋىن ئېتىلىپ كىرگىنىچە ساندۇقىنى تاراق - تۇرۇق قىلىپ ئېچىپ دۇم كۆمتۇرۇۋىدى، ساندۇقىنىڭ ئىچىدىكى جىمى نەرسە يەرگە تۆكۈلدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئوڭايسىز ئەھۋالدا قېلىپ، ئېڭىجىيىگە مەلۇم قىلىپ باشقا يەرگە بېرىشنى ئېيتتى. ئېڭىجىي:

— زەن قويۇپ تەكشۈرۈڭ، مۇشۇ قېتىمدا تاپالمىساق، جاۋاب بەرمەك تەس، — دېدى.

— ھەممىنى تولۇق ئاختۇرۇپ چىقتۇق، ھېچقانداق نەرسە چىقمىدى، — دېيىشتى كۆپچىلىك، — ئەرلەرگە كېرەكلىك بىرنەچچە خىل نەرسە بار ئىكەن، بىراق ھەممىسى ئۇششاق بالىلارنىڭ نەرسىلىرى ئىكەن، باۋيۇينىڭ كونا ئويۇنچۇقلىرى ئوخشايدۇ، ئالاقىسى يوق بىرنېمىلەركەن.

فېڭجيې بۇ گەپنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ قويۇپ:

— ئۇنداق بولسا، ماڭايلى، باشقا يەرلەرگە قاراپ چىقايلى، — دېدى ـ دە، ھۇجرىدىن چىقىپلا ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا، — مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىم بار، توغرىمۇ ـ يوق، دەپ باقاي، تىنتىغاندا ئۆزىمىزنىڭكىلەرنى تىنتىساق، باۋچەي خان قىزنىڭ ھۇجرىسىنى تىنتىغان بىلەنمۇ چىقمايدۇ، — دېدى.

— ئەلۋەتتە شۇنداق. ئۇرۇق ـ تۇغقانىنىڭ ئۆيىنى تىنتىسا بولمايدۇ، — دېدى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ھېجىيىپ. فېڭجيې بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار پاراڭ بىلەن بامبۇكزار سارىيىغا يېتىپ كېلىشتى. دەييۇي ئۇخلاپ قالغانىدى، ئۇشتۇمتۇت بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرالماي، ئەمدى ئورنىدىن قوپاي دەپ تۇرۇشىغا، فېڭجيې ھۇجرىغا كىرىپ كېلىپ، ئىتتىك ئۇنى مۇرىسىدىن بېسىپ قويۇپ قويمىدى ۋە:

— ئۇخلاۋېرىڭ، بىز ھايال بولماي كېتىمىز، — دېدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى قالغانلارنى باشلاپ، دېدەكلەرنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى ـ دە، ساندۇق ـ پاندۇقلارنى ئېچىپ ئۆڭتۇرۇپ بىرقۇر ئاختۇرۇپ چىقتى. زىجۇەن يانقان ھۇجرىدىن باۋيۇي ئۆتكەندە يەڭگۈشلەپ تاشلاپ قويغان ئىككى دانە ئات قويۇش تۇماری، بىر دانە باغلىق ئىلمە مۇرىلىك، ئىككى ھەميان ۋە يەلپۇگۈچ قاپچۇقى تېپىلدى. بۇلار بۇرۇن باۋيۇي ئۆز قولىدا كۆتۈرۈپ يۈرگەن نەرسىلەر ئىدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئۆزىچە كۈرەڭلەپ كېتىپ، كۈزدىن كۆچۈرۈپ بېقىشقا دەررۇ فېڭجيېنى تەكلىپ قىلدى:

— مانا بۇ نەرسىلەر نەدىن كەلگەن؟ — دېدى.

— باۋيۇي ئۇلار بىلەن كىچىكىدىن بىرنەچچە يىل بىللە ئارىلىشىپ ئۆتۈشكەن، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ، — بۇ نەرسە-

لەر تايىنلىق باۋيۇينىڭ كونا نەرسىلىرى. بۇمۇ ھېچقانچە ھەيران قالغۇدەك ئىش ئەمەس. بۇنى قويۇپ تۇرۇپ، باشقا يەرگە بارغىنىمىز تۇزۇك.

زىجۇەن كۇلۇپ:

— تاكى بۇگۈنگىچە، بىر ـ ئىككى ئايىنىڭياقىنىڭ ھېسابىنى ئېنىقلىيالمايۋاتساق، بۇنى سورىغىنىڭلار بىلەن بۇنىڭ قايسى يىل، قايسى ئاي، قايسى كۇنلەردە بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى مەنمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى فېڭجيېنىڭمۇ شۇنداقراق تەلەپپۇزدا قىلغان گېپىنى ئاڭلاپ بولدى قىلدى.

شۇنداق قىلىپ، فېڭجيې بىلەن ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى تەنچۇننىڭ ھويلىسىغا كېلىشتى. بۇ ئىشنى ئاللىقاچان تەنچۇنگە يەتكۇزۇپ بولغان ئىكەن. تەنچۇن بۇنىڭ بىر سەۋەبى بار، شۇڭا بۇلار مۇشۇنداق رەسۋالىق قىلمۇاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، دېدەكلەرگە چىراغ ياققۇزۇپ، ئىشىكنى ئۇلۇغ ئاچقۇزۇۋېتىپ، ئۇلارنى كۇتۇپ تۇرغانىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۇلارمۇ يېتىپ كېلىشتى. تەنچۇن ئۇلاردىن قەستەنگە:

— نېمە ئىش ئىدى؟ — دەپ سورىدى.

— بىرنەرسە يوقالغانىدى، ئەتىگەندىن بېرى ئۇنىڭ ـ بۇنىڭدىن سوراشتۇرۇپ تاپالمىدۇق. باشقىلار ئۇنى بۇ قىزلارغا ئارتىپ قويمىسۇن دەپ، گۇمانىنى يوقىتىش ئۈچۇن ھەممەيلەننى ئاختۇرۇپ يۇرۇيمىز. بۇ ئۇلارنى ئاقلاشنىڭ ئوبدان چارىسى، — دېدى فېڭجيې كۇلۇپ.

تەنچۇن تەنە بىلەن كۇلۇپ قويۇپ:

— بىزنىڭ دېدەكلەرنىڭ ھەممىسى ئوغرى بولسا، دېمەك ئۇلارنىڭ باش يوشۇرغۇچىسى مەن بولىمەن. ئۇنداق بولغاندىكىن، ئالدى بىلەن مېنىڭ ساندۇقلىرىمنى تىنتىڭلار. ئۇلار ئوغرىلاپ ئەكەلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ماڭا بېرىدۇ، مەن

يوشۇرۇپ بېرىمەن، — دېدى - دە، دېدەكلىرىگە ساندۇق، ئەينەك، ئۇپا - ئەڭلىك قۇتىلىرى، ئورۇن - كۆرپە ياپقۇچلىرى قاتارلىق چوڭ - كىچىك نەرسىلەرنى بىر يولىلا ئېچىشقا بۇيرۇپ، فېڭجيېنى ئاختۇرۇپ كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدى.

— مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەلدىم، مېنىڭ دىن رەنجىپ يۈرمەڭ، سىڭلىم، — دېدى فېڭجيې ھەجىيىپ، ئاندىن دېدەكلەرگە بۇيرۇق قىلدى، — خان قىزنىڭ ساندۇقلىرىنى چاپسان ئېتىۋېتىڭلار.

پېڭئېر، فېڭئېرلەرمۇ شۇلارغا ياردەملىشىپ نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ياپىدىغىنىنى يېپىپ، يىغىشتۇرىدىغىنىنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى.

— مېنىڭ نەرسىلىرىمنى ئاختۇرۇپ كۆرۈشۈڭلارغا بولىدۇ، — دېدى تەنچۇن، — ئەمما دېدەكلىرىمنىڭ نەرسىلىرىنى ئاختۇرماقچى بولىدىكەنسىلەر، بۇنىڭغا ئۇنىمايمەن. مەن باشقىلارغا قارىغاندا ئەسكى، دېدەكلەرنىڭ ھەممە نەرسىلىرىنى مەن بىلىمەن. ھەممىسى مېنىڭ ئىچكى ھۇجرامدا ساقلاقلىق. بىر تال يىپ - يىڭنە چاغلىق نەرسىنىمۇ ئۇلار ئۆز ئالدىغا ساقلىمايدۇ، تىنتىماقچى بولساڭلار مېنىڭكىنى تىنتىڭلار. ئۇنىڭغا ئۇنىمىساڭلار، ئاغىچا خېنىمغا بېرىپ، مېنى ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنمىدى، دەپ مەلۇم قىلىڭلار، ماڭا قانداق چارە قوللانسا، ئۇنى مەن قوبۇل قىلىمەن. سىلەر ئالدىراپ كەتمەڭلار، تىنتىلىدىغان كۇنلەرمۇ كېلىدۇ! سىلەر بۇگۈن ئەتىگەندىلا تېخى جېن جەمەتىنىڭ گېپىنى قىلىشىپ، ئۆزلىرى بىر ئوبدانلا تۇرۇپ، بىزنى تىنتىۋەتسىكەن، دەپ ئارزۇ قىپتىكەن، مانا دېگەندەكلا بوپتۇ، راستتىنلا تىنتىلىپتۇ، دېگەن ئىدىڭلارغۇ! مانا ئەمدى بىزگىمۇ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ! شۇنىڭدىن مەلۇمكى، بۇنداق چوڭ ئۇرۇق - جەمەتنى سىرتتىن كېلىپ بوغىسا، ھەدېگەندىلا بوغۇپ ئۆلتۈرەلمەيدۇ. بۇ خۇددى كونىلارنىڭ

«مىكىئاياغ ئۆلىدۇ، ئەمما قاتمايدۇ» دېگىنىگە ئوخشاش، ئالدى بىلەن پەقەت جەمەت ئىچىدە بىر - بىرىنى بوغۇپ، ئۆز - ئۆزىنى ۋەيران قىلىش باشلانغاندىلا، ئاندىن يەر بىلەن يەكسان بولىدۇ! — شۇنداق دەپلا تەنچۇننىڭ كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش قۇيۇلدى.

فېكىجىي خىزمەتكار ئاياللارغا قاراپلا قالدى.

— قىزلارنىڭ ھەممە نەرسىلىرى مەشھەدە بولسا، كېيىن ئاغىچا خېنىم باشقا يەرگە بارساقمىكىن، خانقىزمۇ ئارام ئالماسۇن، — دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى، فېكىجىي ئورنىدىن تۇرۇپ تەنچۇن بىلەن خوشلاشتى. تەنچۇن:

— ئوبدان تىنتىكلار، كۆڭلۈڭلار ئايدىڭلاشسۇن. ئەگەر ئەتىگەنلىككە يەنە كېلىدىغان بولساڭلار، مەن ئۇنىڭغا ئۇنمايمەن، — دېدى تەنچۇن.

— دېدەكلەرنىڭ نەرسىلىرى مەشھەدىلا بولسا، تىنتىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دېدى فېكىجىي كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئۇستاتلىقىڭىزنى كۆرۈڭ، — دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، — ھەتتا مېنىڭ بوغچىلىرىمدىن تارتىپ ئاختۇرۇپ بولۇپ، يەنە ئاختۇرمىدۇق، دەيسىزغۇ! ئەتىگەنلىككە مېنى دېدەكلەرنى ياقلىدى، ئاختۇرۇشقا يول قويمىدى دەپ ببقىڭلارچۇ قېنى! گەپنىڭ ئېنىقىنى دەپ قويايلى، يەنە ئاختۇرىمىز دەيدىكەنسىلەر، مەرھەمەت، ئاختۇرۇڭلار.

فېكىجىي تەنچۇننىڭ ئادەتتە باشقىلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلگەچكە، كۈلكىگە زورلاپ:

— ھەتتا سىزنىڭ نەرسىلىرىڭىزنىمۇ تىنتىدۇق، كۆڭلىمىز ئايدىڭلاشتى، — دەپ قويدى.

— سىلەرمۇ تىنتىپ ئايدىڭلاشتۇردۇڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى تەنچۇن قالغانلاردىن.

— ھەممىمىزگە ئايدىڭلاشتى، — دەپ جاۋاب بېرىشتى جۇ

رۇيىنىڭ ئايالى قاتارلىقلار كۈلۈمسىرىشىپ.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئەسلىدە ئالدى - كەينىنى ئويلىمايدىغانراق ئايال ئىدى، ئادەتتە ئۇ تەنچۇننىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما باشقىچە ئويلايتتى، باشقىلارنىڭ كۆزى يوق، يۇرەكسىز ئىكەن، قىز بالىمۇ شۇنچىلا يامان بولامدۇ! ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ دېگەن توقالدىن تۇغۇلغان، قولىدىن نېمە كېلەتتى! ئۆزىنىڭ شىڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئانىخاسى ئىكەنلىكىنى ھېسابقا قىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چېغىدىمۇ ماڭا باشقىچە قاراۋاتقان يەردە باشقىلار نېمە ئىدى؟ تەنچۇننى يالغۇز فېڭجېيگىلا چېچىلىۋاتىدۇ، بىزگە چېچىلغىنى يوق دەپ چاغلاپ، ھەماتىغا يۆلىنىپ ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولدى - دە، باشقىلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تەنچۇننىڭ ئېتىكىدىن تارتىپ، قەستەن سىلكىپ قويۇپ، قەھ - قەھلاپ كۈلدى:

— خانىمزىنىڭ ئۇستۇېشىنىمۇ ئاختۇرۇۋېدىم، دېگەندەك ھېچنېمە چىقمىدى، — دېدى.

فېڭجېي ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ:

— ئانكا، مېڭىڭ، ساراڭدەك قىلماڭ، — دېدى.

گەپنىڭ ئايىغى چۈشمەيلا، تەنچۇن ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى «چاڭكىدە» بىر تەستەك سالدى. تەنچۇن بىردىنلا غەزەپكە كېلىپ، قولىنى ئۇنىڭ كۆزىگە تىقىپ تۇرۇپ سۆزلەپ كەتتى:

— كېلىپ مېنىڭ كىيىمىمنى تارتىشقا قولۇڭ بارغۇدەك قانچىلىك نېمە سەن؟ مەن ئاغىچا خېنىمنىڭ يۈزىنى قىلىپ ھەم يېشىڭغا قاراپ «ئانكا» دەپ قويسامزە، سەن ئىگىسىگە تايىنىپ ھەيۋە قىلىدىغان ئىتتەك ئەتىدىن - كەچكىچە ئۈپراقچىلىق قىلىپ، بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۆزۈڭنى كۆرسىتىدىغان بولۇۋاپسەن، بۇگۈن تېخىمۇ ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭغۇ! مېنىمۇ ئۆزۈڭلارنىڭ خانىمزىڭلاردەك رايىش چاغلاپ، خالىغانچە بوزەك قىلىشماقچىمىدىڭ؟ چۆچۈرىنى خام سانايسەن. بۇ يەرگە كېلىپ نەر-

سىلىرىمنى تىنتىغىنىڭغا مەن خاپا بولمايمەن، لېكىن مېنى زاڭلىق قىلغۇچى بولما، — تەنچۇن شۇنداق دەپلا، تۇڭمىلىرىنى يېشىپ، فېڭجيېنى ئوبدان ئاختۇرۇڭ، دەپ قولىدىن تارتىپ، — سىلەرنىڭ غالچاڭلار ئاختۇرغاندىن كۆرە، كېلىپ سىز ئاختۇ-رۇڭ، — دېدى. فېڭجيې، پېڭئېر ئالمان - تالمان كېلىپ، تەنچۇننىڭ تۇڭمىلىرىنى ئېتىپ، كىيىملىرىنى تۇزەشتۇردى ۋە ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا:

— ئانكا، سىز ئىككى يۇتۇم شاراب ئىچىۋالسىڭىزلا مۇ-شۇنداق ساراڭدەك قىلمىدىكەنسىز، قايسى كۈنى ئاغىچا خېنىم-نىڭ چىشىغىمۇ تەگمىدىڭىز! — دەپ ۋارقىرىدى، ئاندىن تەنچۇنگە تەسەللى بەردى. تەنچۇن سوغۇق كۇلۇپ تۇرۇپ:

— ئاچچىقىم كەلگەن بولسا، ئاللىقاچان تامغا ئۇسۇپلا ئۆلۈۋالاتتىم! ئەمىسە، ئوغرىلانغان مالنى تاپىمىز دەپ، نېمىش-قا بىر چاكارنىڭ يېنىمنى ئاختۇرۇشىغا يول قويىسىلەر؟ ئەتە ئەتىگەندە ئاۋۋال ئۆلۈغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئاغىچا خېنىمغا بۇ ئىشنى مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئاندىن ئانكامنىڭ ئالدىغا ناماقۇل-لۇقنى بارىمەن، نېمە قىلىمەن دېسە، مانا مەن تەييار، — دېدى.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى بۇ ئىشتىن يۇزى يەر بولۇپ، ئال-مان- تالمان ئۆزىنى دېرىزىنىڭ سىرتىغا ئالدى - دە:

— بولدى، بولدى! ئەتە ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، ئانامنىڭ ئۆيىگە كېتىمەن. قېرىغىنىمدا ماڭا بۇ جاد-نىڭ نېمە كېرىكى بار؟ — دېدى.

تەنچۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، دېدەكلەرگە ۋارقىرىدى:

— سەنلەر ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، يەنە مېنى ئۇنىڭ بىلەن تاكاللىشىشقا سالماقچىمۇسىلەر؟

سىشۇ شۇ گەپ بىلەن سىرتقا چىقتى - دە، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىغا:

— ئانىڭزنىڭ ئۆيىگە كەتسىڭزغۇ، بىزنىڭ تەلىيىمىز

كەلگەن بولاتتى. كېتىشكە كۆزى قىيامدىكىن، دەپ ئەنسىرەپ-
مىز، — دېدى. فېڭجيې كۈلۈپ تۇرۇپ:
— پاھ، مۇنۇ قىزنى، ئىگىسىگە بېقىپ چاكىرى بولىدۇ،
دېگەننىڭ دەل ئۆزىكەن، — دېدى.
— بىزدەك ئوغرىلارنىڭ ئاغزىمىزدا ئانچە - مۇنچە گېپىپ-
مىز بولىدۇ، شۇغىنىسى يەڭ ئىچىدە خوجايىنلارنى كۈشكۈر-
تۈشنى ئۇقمايدىكەنمىز، — دېدى تەنچۇن سوغۇققىنا كۈلۈپ.
پېڭئېرمۇ ھىجايغىنىچە ئىتتىك كېلىپ، ئۇلارنى ئايرىمچىلاپ
سىشۇنى تارتىپ ھۇجرىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى. جۇ رۇينىڭ
ئايالى قاتارلىقلارمۇ بىرقۇر تەسەللى ئېيتىشتى. فېڭجيې دېدەك-
لەر تەنچۇننى ئۇخلاتقۇچە قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن كىشىلىرىنى
باشلاپ چىقىپ كەتتى.
بۇ چاغدا، لى ۋەن ئاغرىپ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان
ئىدى، ئۇ شىچۇن بىلەن تام قوشنا، تەنچۇن بىلەن ئارىلىقى
يېقىن ئىدى. شۇڭا، فېڭجيېلەر ئالدى بىلەن مۇشۇ ئىككى
ھۇجرىغا كىرىپكچى بولدى. لى ۋەن تېخى يېڭىلا دورا يەپ
ئۇخلىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى پاراكەندە قىلمايلى، دېيىشىپ،
ئۇنىڭ دېدەكلىرىنىڭ ياتقىغا كىرىشتى - دە، ئۇلارنىمۇ بىر-
بىردىن تىنتىپ ھېچنېمە تېپىشالمىدى، ئاندىن شىچۇننىڭ
ھۇجرىسىگە كىرىشتى.
شىچۇن تېخى كىچىك، ئانچە ئىش ئۇقمايدىغانلىقى ئۈچۈن،
نېمە ۋەقە بولغاندۇ، دەپ ئۇقالماي قورقۇپ كەتمىسۇن دەپ،
فېڭجيې ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويدى. ئاختۇرۇش نەتىجىسى-
دە، ئويلىمىغان يەردىن رۇخۇانىڭ ساندۇقىدىن يوغان بىر بو-
لاقتا ئوتتۇز - قىرىق دانە كۈمۈش تەڭگە چىقىپ قالدى، يەنە
بىر دانە قاشتېشى بەلۋاغ، ئەرەنچە ئۆتۈك - پايپاق قاتارلىق
نەرسىلەرمۇ چىقتى. بۇ نەرسىلەرنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى سو-
رىۋىدى، رۇخۇا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلىغان پېتى ھەقىقي

ئەھۋالنى سۆزلىدى:

— بۇ جيا جېكى بېگىم ئاكامغا ئىنئام قىلغان نەرسىلەر ئىدى. ئاتا - ئانىمىز جەنۇبتا بولغاچقا، ئاكام بۇ يەردە تاغامغا يۆلىنىپ جان بېقىپ كېلىۋاتىدۇ. تاغام بىلەن ئايالى ئىككىسى ھەدىسىلا ھاراق ئىچىپ قىمار ئويناپدۇ، شۇڭا ئاكام تاپقان-تەرگىنىنى ئۇلارغا بەرسەم خەجلىۋېتىدۇ، دەپ ئەنسىرەپ، خىز-مەتكار ئانىكام ئارقىلىق ئاستىلا كىرگۈزۈپ بېرىپ، ماڭا ساق-لىغلى قويىدۇ.

شۇڭا ئەسلىدە قورقۇنچاق قىز ئىدى، بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ تېخىمۇ قورقۇپ كەتتى - دە، فېڭجيېگە:

— مېنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق، بۇ قانداق گەپ بولدى؟ يەڭگە، ئۇرۇنغان ئىشىڭلار بولسا، ئۇنى تالاغا ئەپچى-قىپ ئۇرۇڭلار، مەن ئاڭلىمايلا قويايى، — دېدى.

— ئەگەر ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى راست بولسا، ئۇنى كەچۈ-رۈشكىمۇ بولىدۇ، — دېدى فېڭجيې كۈلۈپ كېتىپ، — بىراق ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ بۇنداق نەرسىلەرنى كىرگۈزۈپ بەرمەس-لىكى كېرەك ئىدى. گەپ ئېلىپ كىرگەن ئادەمدە. ئەگەر بۇ گېپىڭ راست بولماي، ئوغرىلاپ كەلگەن نەرسە بولسا، ساڭا ئۇ چاغدا كۇن يوق.

— يالغان گەپ قىلىدىغانغا ھەددىم ئەمەس، — دېدى رۇخۇا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلىغان پېتى، — خېنىم، ئەتە بىزنىڭ خېنىم بىلەن بېگىمدىن سوراپ باقسىلا، ناۋادا ئىنئام قىلمىغان بولۇپ چىقسا، ئاكام ئىككىمىزنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسىلىمۇ بىز رازى.

— بۇنى سوراشنىغۇ سورايمىز، — دېدى فېڭجيې، — راست ئىنئام قىلغان بولسىمۇ، بۇنىڭ توغرا بولمىغان تەرىپى بار. كىم سېنى باشباشتاقلىق قىلىپ بۇنى ئېلىپ كىرسۇن دېدى؟ بۇنى ئەكىرىپ بەرگەن كىشىنى ئېيتساڭ، سېنى كەچۈرىمەن،

بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز بۇنداق قىلما.

— بۇنى ئەكىرىپ بەرگەن باشقا بىرى ئەمەس، ھەرقاچان ئارقا ئىشىكتىكى لاۋجاڭ بولسا كېرەك. ئۇ دائىم مۇشۇ دېدەك. لەر بىلەن تىمسىقلىشىپلا يۈرۈيدۇ، بۇلارمۇ ئۇنىڭغا بەك غەم. خورلۇق قىلىپ كېتىشىدۇ، — دېدى شىچۇن. فېڭجيې بۇ گەپلەرنى يېزىپ قويۇشقا بىرىنى بۇيرۇدى، نەرسە ـ كېرەكلەر. نى بولسا ئەتە يۇزلەشتۇرۇپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، جۇ رۇينىڭ ئايالىغا ۋاقتىنچە ساقلاپ قويۇشقا بەردى. شۇنىڭ بىلەن شىچۇن بىلەن خوشلىشىپ، يېڭچۈننىڭ ھۇجرىسىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

يېڭچۈن ئۇخلاپ قالغان، دېدەكلەرمۇ ئەمدىلا ئۇخلاشقا ياتقا. نىدى، ئۇلار كېلىپ ئىشىكنى قېقىۋىدى، بىرھازادىن كېيىن ئىشىك ئېچىلدى. فېڭجيې ئۇلارغا:

— خانىمزىنى ئويغىتىشنىڭ ھاجىتى يوق، — دەپ تاپىلاپ، ئۇدۇل دېدەكلەرنىڭ ياتقىغا ماڭدى. سىچى ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنىڭ قىز نەۋرىسى ئىدى، فېڭجيې ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى يۇز قارامدۇ ـ قارىمامدۇ دەپ، ئۇنىڭ ئاختۇرۇشىغا دىققەت قىلدى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئالدى بىلەن باشقىلارنىڭ ساندۇقلىرىنى ئاختۇرۇپ، باشقا بىرنەرسە تاپالمىدى، نۆۋەت سەنچىنىڭ ساندۇقىغا كەلگەندە، مۇنداقلا مالتىلاپ قويۇپ:

— بۇنىڭدىمۇ ھېچنېمە يوق ئىكەن، — دەپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ياپاي دەپ تۇرۇشىغا، جۇ رۇينىڭ ئايالى:

— توختىسىلا، بۇ نېمە؟ — دەپلا ساندۇققا قولىنى سىلىپ بىر پارچە ئەرەنچە سەرناق پايپاق بىلەن تاۋاردىن تىكىلگەن بىر پارچە خەينى ئالدى، يەنە بىر تۇگۇنچەكمۇ چىقتى، تۇگۇنچەكنى ئېچىۋىدى، بىر دانە «قوش مۇتكە» نەقىشلىق ئويۇنچۇق چىقتى، ئۇنىڭغا يانداپ بىر پارچە باغاقچىمۇ بار ئىدى. جۇ رۇينىڭ ئايالى ھەممىنى قوشۇپ فېڭجيېگە بەردى.

فېكۇجيي ئائىلە ئىشلىرىنى باشقۇرۇۋاتقانلىقىغا ئۇزاق بولغاچقا، ھەر خىل خەت - چەك، ھېسابات قاتارلىقلارنى كۆپ كۆرۈپ يۈرۈپ، ئانچە - مۇنچە خەت تونۇيالايدىغان بولۇپ قالغانىدى. فېكۇجيي خەتنى كۆرۈپ بولۇپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ كەتتى. باشقىلار خەت تونۇمايتتى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى بۇ قىز نەۋرە-سىنىڭ بۇنداق ئاشىق - مەشۇقلۇق ئىشلىرىنى ئادەتتە بىلمەيتتى، شۇڭا ئۇ خەي بىلەن پاييقانى كۆرۈپ چۈشەن يەۋالغاندەك بولۇپ تۇراتتى، ئارقىدىن چىققان قىزىل باغاقچىنى فېكۇجيېنىڭ ئوقۇپ كۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

— ھەرقاچان ئۇلارنىڭ يازغان ھېساباتى قاملاشمىغان بولسا، خېنىم شۇنىڭغا كۈلۈۋاتىدىلىغۇ دەيمەن، — دېدى.

— ھەئە، بۇنىڭدىكى ھېسابنى چىقىرالمايۋاتىمەن، — دېدى فېكۇجيي كۈلۈپ كېتىپ، — سىز سىچىنىڭ مومىسى، ئۇنداق بولغاندىكىن، ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسىنىڭ فامىلىسى نېمە ئۈچۈن «پەن» بولۇپ قالدى؟

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئۇنىڭ غەلىتە سوئال سوراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، گەپكە ئارانلا تىلى كەلدى:

— سىچىنىڭ ھاممىسى پەن جەمەتىگە ياتلىق قىلىنغان، شۇڭا ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسىنىڭ فامىلىسى پەن، ئۆتكەندە قېچىپ كەتكەن پەن يۈەن شۇ.

— ئەمدى ئايدىڭ بولدى، ئەمدى مەن سىزگە بۇ خەتنى ئوقۇپ بېرەي، ئاڭلاپ بېقىڭ، — دېدى فېكۇجيي ۋە كۈلگەن پېتى خەتنى باشتىن - ئاياغ بىر قېتىم ئوقۇپ بەردى. كۆچمەلىك ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىشتى.

ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى باشقىلارنىڭ كوكۈلسىدىن تۇتۇۋالسام دەپلا يۈرەتتى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇنىڭ قولىغا ئۆزىنىڭ قىز نەۋرىسىنىڭ كوكۈلسى چىقىپ قالدى. بۇنىڭدىن ئۇ بوغۇلىدى ھەم نومۇس قىلدى، ئۇنىڭغا يەرگە كىرەي دېسە، يەر

قاتتىق، ئاسمانغا چىقاي دېسە، ئاسمان يېراق بولدى. فېئجيې ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي پىخىلداپ كۈلەتتى.

— بۇمۇ ئوبدان بوپتۇ، — دېدى فېئجيې جۇ رۇينىڭ ئايالىغا، — ئۇ مومىسىنى قىلچە غەم قىلدۇرماستىن، ھېچكىمگە ئۇقتۇرمايلا، بۇلارغا ئوبدان كۈيئوغۇل تېپىپ بېرىپتۇ.

جۇ رۇينىڭ ئايالىمۇ كۈلۈپ، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالىنى مازاق قىلغىلى تۇردى. ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان يەر تاپالماي، ئۆزىنى ئۆزى كاچاتلاپ تىللاشقا چۈشتى:

— ئۆلمەيدىغان قېرى قانجۇق، بۇ قارغىش تەگكۈرنى نېمىدەپمۇ تۇغقان بولغىيدىڭ؟ يوغان گەپ بىلەن ئاغزىم تۇۋاقلاندى. قىلغىنىم ئۆزۈمگە ياندى.

كۆپچىلىك ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ كۈلگۈسى كەلگەن بولسىمۇ كۈلۈشكە پېتىنالمىدى. فېئجيې سىچىنىڭ بېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي، بىر ئېغىز زۇۋان سۈرمەي، قورقۇش ۋە نومۇس قىلىشنى بىلمەي ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. كېچىدە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىسۇن دەپ ئىككى خىزمەتكار ئايالنى ئۇنىڭغا قارىتىپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئىشىنى ئەتە بىر تەرەپ قىلماقچى بولۇپ، ئۆزلىرى چېقىپ كېتىشتى.

ئەتىسى، فېئجيې ماغدۇرى قالماي بوشىشىپلا كەتتى، ھېچ بولالماي ئاخىر تېۋىپ چاقىرتىپ تومۇر تۇتقۇزۇپ، دورا يېيىشكە مەجبۇر بولدى. سىچىنىڭ ئىشى ۋاقتىنچە كېيىنگە قالدۇرۇلدى.

23 ـ باب چىرايلىق دېدەكنىڭ نوچىلىقىدىن دەرد ئىچىدە ۋاقتسىز قازا تاپقانلىقى

نەزەرباغ تىنتىلغاندىن كېيىن، فېئجيې كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى، بىر تەرەپ قىلىنىدىغان ئىشلارمۇ

ژاقتىنچە تاشلىنىپ قالدى. تاۋۇز چاغىنىمۇ ئۆتۈپ كەتتى. فېئجېيېنىڭ كېسىلىمۇ بۇرۇنقىدىن خېلى تۈزىلىپ قالدى. ئۇ سەللىمازا ساقىيىپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، ھەرھالدا تالا ـ تۈزلەرگە چىقالايدىغان بولدى، شۇنداقتىمۇ ژاڭ ئاغىچا خېنىم-نىڭ بۇيرۇقى بويىچە تېڭىپ ھەر كۈنى كېلىپ تومۇر تۈتۈپ، دورا ئىچكۈزۈپ تۇردى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم ھۇجرىدا ھېچكىم قالمىغاندىن كېيىن، جۇ رۇيىنىڭ ئايالىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— قايسى كۈنكى باغنى تىنتىش ئىشىنىڭ ئاخىرى قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدى. جۇ رۇيىنىڭ ئايالى ئاللىقاچان فېئجېي-نى بىلەن بىر مەسلىھەتكە كېلىشۋالغاچقا، بىر ئېغىز گەپنىمۇ قال-مۇرماي، ھەممىنى ژاڭ ئاغىچا خېنىمغا سۆزلەپ بەردى.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ چۆچۈپ كېتىپ، ئاچچىقى كەل-گەن بولسىمۇ، لېكىن نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. چۈنكى، سېچى يېڭىچۈن خانقىزىنىڭ چۆرىسى ھەم نېرىقى تەرەپنىڭ ئادىمى بولغاچقا، بۇ ئىشنى شىڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلماقتىن باشقا ئىلاج يوق ئىدى.

— قايسى كۈنى شىڭ ئاغىچا خېنىم ژاڭ شەنباۋنىڭ ئايال-نى چېپىلغاق دەپ، ئۇنى بىرنەچچە تەستەك ساپتۇ، — دېدى جۇ رۇيىنىڭ ئايالى بولغان ئىشنى مەلۇم قىلىپ، — ھازىر ئۇ ئايال ئاغرىپ قالدىم، دەپ قەستەن يېتىۋاپتۇ، تالا ـ تۈزگىمۇ چىقمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە سېچى ئۇنىڭ قىز نەۋرىسى بول-غاچقا، ئۆزىنى كاچاتلاپ ئاغزى يۇمۇلۇپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنى يادىدىن چىقىرىۋەتكەندەك بولۇۋېلىپ، كۈنلەر ئۈزىراپ، گەپ ـ سۆزلەر بېسىققاندىن كېيىن بىرنېمە دەرمەن دېسە كېرەك. ھازىر بۇ ئىشنى ئۇ تەرەپكە مەلۇم قىلساق، خۇددى بىز يوقىلاڭ ئىش تاپقاندەك تۇيۇلۇپ قېلىپ، ئۇلاردا گۇمان پەيدا بولۇشى مۇم-كىن. ئۇنىڭدىن كۆرە، سېچىنى ساندۇقتىن چىققان نەرسىلىرى

بىلەن قوشۇپلا ئۇ تەرەپكە ئاپىرىپ، ئاغىچا خېنىمغا كۆرسەتسەك، ئۇنى ئانچە - مۇنچە ئوچۇقداپ ئەرگە بېرىۋەتسەك، ئورنىغا باشقا دېدەكتىن بىرنى سەپلەپ بەرسەك، ئىشنى ئاۋۇتمىغان بولارمىكىن؟ شۇ تۇرقىدا بېرىپ ئېيتقىنىمىز بىكار. ئۇ ياقتىكى ئاغىچا خېنىم ئاڭلاپ مانا - ئەنە دەپ ئاغى قىلسا، ئۇ چاغدا ئىشقا دەخلىسى يېتەرمىكىن؟ ئىككى - ئۈچ كۈننىڭيا-قى نەزەر سالغۇدەك بولسام، ئۇ سەل ھۇرۇنلىشىپ قاپتۇ، ناۋادا ئۇ دېدەك ئالمادىس ئۆلۈۋالسا، بىزگە بالا تېپىپ بېرىدۇ.

— بۇمۇ بار گەپ، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سەل ئويلىنىپ قېلىپ، — ئەمىسە بۇ ئىشنى چاپسانراق تۈگىتىپ، ئاندىن بىزدىكى ھېلىقى غەنناجلارنى بىر تەرەپ قىلايلى.

جۇ رۇينىڭ ئايالى چىقىپ كەتتى، ئۇ تەرەپتىكى بىرنەچچە خىزمەتكار ئايالنى يىغدى. ئالدى بىلەن يىگىچۈننىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ، ئەھۋالنى يىگىچۈنگە مەلۇم قىلدى:

— ئاغىچا خېنىملار دېدى، سىچى چوڭ بولۇپ قالدى، نەچچە كۈندىن بېرى ئانىسى ئاغىچا خېنىملارغا ئىلتىماس قىلىپ تۇرۇۋالغاچقا، ئۇلار ئۇنى ئانىسىغا بۇيرۇپ بەردى. ئۇ بۇگۈن بۇ يەردىن چىقىپ كېتىدۇ، سىزگە دېدەكتىن باشقا بىرى تاللىنىپ يېنىڭىزغا ئەۋەتىلىدۇ، — شۇ گەپ بىلەن سىچىغا يولغا چىقىش دەۋەت قىلىندى. يىگىچۈن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى. قايسى كۈنى ئاخشىمى بولغان ۋەقەنى دېدەكلەر ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەرگەندى، ئەمما ئىش قائىدە - يوسۇنغا بېرىپ تاقالغاچقا، ئۇمۇ ھېچقانداق ئامال قىلالمىدى. سىچىمۇ مېنى قۇتۇلدۇرۇپ قالسا ئىكەن، دېگەن ئۈمىدته يىگىچۈندىن پاناھ تىلەپ باقتى، بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئۈمىدسىزلەنگەن سىچى يىغلىغان پېتى:

— خانىزات، باغرىلىرى ئەجەبمۇ قاتتىق ئىكەن، ئىككى كۈندىن بېرى مېنى گوللاپ كەلگەنتىلە، ئەمدى بولغاندا نېمىشقا

بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي تۇرۇۋالىدىلا؟ — دېدى.

— سەن تېخىچىلا خانقىز ئېپقالسا، دېمەكچىمىدىڭ؟ — دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى، — ئەپقالغان تەقدىردىمۇ باغدىكىلەر-نىڭ يۈزىگە قارىيالمايسەن. چىرايلىق گەپ قىلغاندىن كېيىن، ئىنس ـ جىنغىمۇ تۇيدۇرماي چىقىپ كەتسەڭ، ھەممىمىزنىڭ يۈزى ئۇچۇن ياخشى.

يىڭچۇن كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ:

— مەن بىلىمەن، سەن چوڭ گۇناھ سادىر قىلىپ قوي-دۇڭ، مەن ئارىغا چۈشۈپ سېنى ئېپقالسام، مەنمۇ تۇگىشىد-مەن. باغدىكىلەردىن بويىغا يەتكەنلىرى ھامان كېتىدۇ، كەلگۈ-سىدە بەربىر تارقىلىپ كېتىمىز. شۇڭا، ھازىردىن باشلاپ بىرلەپ ـ ئىككىلەپ مېڭىپ تۇرغىنىمىز ياخشى، — دېدى.

ئامالسىز قالغان سېچى كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ يىڭچۇنگە باش قويدى، ئاندىن كۆپچىلىك بىلەن خوشلاشتى، يەنە يىڭچۇ-نىڭ قۇلىقىغا:

— ناۋادا مېنىڭ جاپا تارتىپ قالغانلىقىم قۇلاقلىرىغا كى-رىپ قالسا، ئۆزلىرىگە قىلغان چاكارلىقىمنىڭ يۈز ـ خاتىرە-سىنى قىلىپ بولسىمۇ، مەن ئۇچۇن بىر ـ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىلا، — دېدى.

— ئۇنىڭدىن غەم يېمە، — دېدى يىڭچۇن.

جۇ رۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلار سېچىنى ئېلىپ چىقىپ كەتـ-تى، سېچىنىڭ جىمى نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئىككى خىزمەتكار ئايال كۆتۈرۈپ ماڭدى.

دەل شۇ ۋاقىتتا باۋيۇي سىرتتىن كىرىۋاتاتتى. ئۇ سېچىنى ھېلىقىلارنىڭ ئاچچىقىپ كېتىۋاتقىنىنى ھەم ئارقىدا نۇرغۇن بىر-نېمىلەرنى كۆتۈرۈۋالغانلارنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ مۇشۇ كەتكىنىچە ئىككىنچى كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدى، ئۇ دەررۇلا ئۇلارنىڭ ئال-دىنى توسۇپ:

— نەگە بارسىلەر؟ — دەپ سورىدى. جۇ رۇينىڭ ئايالى قاتارلىقلار باۋيۇينىڭ ئادەتتىكى پەيلىنى بىلەتتى، شۇڭا جۇ رۇينىڭ ئايالى ئۇنى بۇ يەردە گەپ سېتىپ ئىشىمىزغا دەخلى يەتكۈزمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ:

— بۇ ئىشنىڭ سىلى بىلەن ئالاقىسى يوق، مەكتەپلىرىگە چاپسان ماڭسىلا، — دېدى.

— ئاچىلىرىم، بىردەم تۇرۇپ تۇرساڭلار، ئىككى ئېغىز گەپىم بار ئىدى، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ. باۋيۇينىڭ بۇ گەپىگە جۇ رۇينىڭ ئايالى:

— ئاغىچا خېنىم ۋاقىتنى كەينىگە تارتماڭلار، دەپ تاپىلىغان. بىز ئاغىچا خېنىمنىڭلا گەپىنى بىلىمىز، ئارتۇق ئىش بىلەن كارىمىز يوق، — دەپ جاۋاب بەردى. سىچى باۋيۇينى كۆرۈپلا ئۇنىڭ قولىنى تارتقىنىچە يىغلاپ:

— ئۇلار بۇ ئىشقا ئىگە بولالمايدۇ، قانداقلا بولسۇن، ئۆزلىرى بېرىپ ئاغىچا خېنىمدىن تىلەپ باققان بولسىلا، — دېدى.

— سەن ئەمدى بۇگۈندىن باشلاپ ئورۇنباسار خانقىز ئەمەس، — دېدى جۇ رۇينىڭ ئايالى سىچىغا تېرىكىپ، — بۇرۇنقىدەك خانقىزلارنىڭ ھىماتى بىلەن بىلگىنىمىزنى قىلمىز دەپ خام خىيال قىلمىشما. گەپكە كىرمەيدىكەنسەن، مەندىن تاياق يەيسەن. غوجامنى كۆرۈپلا يەنە قىرچاڭغۇلۇق قىلغىلى تۇردۇڭ، قانداق گەپ بۇ!

بىللە كېتىۋاتقان بىرنەچچە ئايال سىچىغا ئېغىز ئاچقۇزماي، ئۇنى سۆرىگىنىچە ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي ئۇلارنىڭ چىقىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇلارغا نەپرەت بىلەن تىكىلگىنىچە قاراپ قالدى ۋە ئۇلار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن زەردە بىلەن:

— بۇ خەقلەر ئەرگە تەگكەندىن كېيىنلا ئەرلەرنىڭ خۇيىنى

يۇقتۇرۇۋېلىپ، مۇشۇنداق دەيۇزلۈك قىلىدىكەن، ئەرلەردىنمۇ بەتتەر بولۇپ كېتىدىكەن، — دېدى. باغنىڭ ئىشىكىنى بېقىۋاتقان مومايلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز كۈلۈشۈپ كەتتى ۋە:

— بۇ گەپلىرىچە بولغاندا، قىزلارنىڭ ھەممىسى بەلەن، خوتۇنلارنىڭ ھەممىسى ئوسال ئىكەن ـ دە؟ — دېيىشتى.

باۋيۇي گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشىغا، بىرنەچچە مومايى ئالدىراپ ـ سالدىراپ كېلىپ:

— پەخەس بولۇڭلار، ھەممىڭلار بىر يەرگە يىغىلىپ ھازىر بولۇپ تۇرۇڭلار. ئاغىچا خېنىم باغقا كىرىپ كىشىلەرنى كۆزدىن كۆچۈرىدىكەن، — دەپ تاپىلاپ قويۇشتى، — چاپسان بىرىپ ئارامبەخش ھويلىدىكى چىڭۇېن قىزنىڭ يەڭگىسىنى باشلاپ كىرىڭلار، مەشھەدە ساقلاپ تۇرسۇن، سىڭلىسىنى ئاچقىپ كېتىدىكەن. ئامىتابا! بۇگۈن خۇدانىڭ كۆزى كۆرۈپتۇ. بۇ بالا قازا غەنىمەتنى كۆزدىن يوقىتىپ، بىزنى ئارام تاپقۇزىدىغان بولدى، — دەپ كۈلۈشتى. باۋيۇي ژاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆزى كىرىپ تەكشۈرمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، چىڭۇېننىمۇ ساقلاپ قالغىلى بولمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى ـ دە، باغقا ئۇچقاندەك كىرىپ كەتتى.

باۋيۇي ئارامبەخش ھويلىغا كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇ يەردە بىر توپ ئادەملەر تۇراتتى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم ھۇجرىدا خاپا چىراي ئولتۇراتتى، باۋيۇيگە پەرۋاسۇ قىلمىدى. چىڭۇېن تۆت ـ بەش كۈندىن بېرى ئاغزىغا گىياھ چاغلىق نەرسە سالمىغانىدى، چاچلىرى پاخپايغان، يۈز ـ كۆزلىرى مەينەت ئىدى. ئىككى ئايال ئۇنى كاڭدىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ، قولتۇقىدىن يۆلەپ ئېلىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ ئۇچىسىغا سېپىپ يۈرگەن كىيىملىرىنى چۆرۈۋېتىپ، قالغانلىرىنى ئېپقېلىپ ئوبدان دېدەكلەرگە بېرىشنى جېكىلدى ھەم

ھەممە دېدەكلەرنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، مۇشۇ ھۈجرىدا تۇرۇۋاتقان ھەممە دېدەكلەرنى چاقىرىشقا بۇيرۇدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خاپا بولغان شۇ كۈندىن كېيىن، ۋاڭ شەنباۋنىڭ ئايالى چېقىشتۇرۇپ چىڭۇېننى خاراب قىلدى. نېرىقى تەرەپتىكىلەر بىلەن چېقىشالمايدىغان باغدىكىلەرنىڭ كەينىدىن ئېگىز- پەس سۆزلەپ يۈردى. ۋاڭ ئاغىچا بۇلارنىڭ ھەممىسىنى كۆڭلىگە سېلىپ قويدى، بايرام بولغاچقا، ئىككى كۈن چىشىنى چىشلەپ يۈردى. مانا بۇگۈن ئەمدى دېدەكلەرنى ئالايىتەن كۆزدىن كۆچۈرگىلى كەلگەنىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم دېدەكلەرنىڭ باۋيۈينى يامان يولغا باشلاپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى، تولىراق چىڭۇېندىن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ بۇگۈن شىرېندىن باشلاپ تاكى قارا ئىش قىلىدىغان كىچىك چۆرىلەرگىچە ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ كۆزدىن كۆچۈردى.

— قايسىڭلار باۋيۈي بىلەن بىر كۈندە تۇغۇلغان؟ — دەپ سورىدى ئۇ. شۇ دېدەكنىڭ ئۆزى «مەن» دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىۋىدى، لى ئىنىكئانا:

— مانا مۇشۇ خۇيشياڭ، ئۇنى سېئىرمۇ دېيىشىدۇ. باۋيۈي بىلەن مۇشۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بىر، — دەپ كۆرسىتىپ قويدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قارىدى، ئۇنىڭ چىرايى - شەكلى چىڭۇېننىڭ نىسبىگە كېلەلمىسىمۇ، خېلى ئىسكەتى بار ئىدى، زېرەكلىكى يۈرۈش - تۇرۇشىدىن بىلىنىپ تۇراتتى، كىيىنىشلىرىمۇ باشقىچە ئىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

— بۇمۇ بىر شەرمەندە بىرنېمە ئىكەن. ئىزا تارتماستىن تېخى بىر كۈندە تۇغۇلغانلار ئەر - خوتۇن بولىدۇ، دەپ يۈرۈپتىمىش. بۇ گەپنى قىلغان سەنغۇ دەيمەن؟ مېنىزە بىزدىن يىراق تۇرىدۇ، ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ، دەپ ئويلايدىكەنسەن - دە. لېكىن، قۇلىقىم، ئەس - يادىم ھەمىشە مەشەدە، بار -

يوق بىر تاللا باۋيۇي بالامنى سەنلەر يولدىن ئازدۇرۇپ چىقار-
ساڭلار، مەن قاراپ تۇرامتىم؟

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆيىنى ئالا قويماي، باۋيۇينىڭ جىمى
نەرسىلىرىنى تىنتىپ چىقتى، كۆزىگە سەللا يات كۆرۈنگەن نەر-
سىلەرنى يىغىشتۇرۇپ ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا ئاپىرىۋېتىشنى بۇيە-
رۇدى ۋە:

— مانا ئەمدى بۇ يەر پاكىز ئېرىقدالدى، خەقلەرمۇ تىلىنى
چاينىمايدۇ، — دەپ قويۇپ، شىرىن، شېيۋىلەرگە تاپىلە-
دى، — پەخەس بولۇڭلار! بۇندىن كېيىن قىلدىن قىيىق كېتە-
دىغان ئىش بولسا، ھېچقايسىڭلارنى كەچۈرمەيمەن، — ۋاڭ
ئاغىچا خېنىم گەپنى تۈگىتىپ، چايمۇ ئىچمەي، بىللە كەلگەن-
لەرنى ئەگەشتۇرۇپ، باشقىلارنى كۆزدىن كۆچۈرۈش ئۈچۈن
چىقىپ كەتتى.

باۋيۇي ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باغقا كىرىپ تىنتىمايدۇ، تىنتە-
غۇدەك چوڭ ئىشلارمۇ يوق، دەپ يۈرەتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم-
نىڭ قاپاقلىرىدىن قار ياغدۇرۇپ دەرغەزەپ بولۇپ كىرىپ كە-
لىشىنى كىم بىلدى دەيسىز. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئەيىب ئەتكەن
ئىشلارنىڭ ھەممىسىلا ئادەتتە ئىچىدە بولۇنغان گەپلەر بولۇپ،
ئۇنىڭغا بىرەر ئېغىزمۇ نېرى - بېرى بولماي يەتكەنىدى. ئەمدى
بۇ گەپلەرنى ياندۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىگە باۋيۇينىڭ
كۆزى يەتتى. ئۇ جېنىدىن جاق تويغان بولسىمۇ، لېكىن ۋاڭ
ئاغىچا خېنىمنىڭ راسا غەزىپى كەلگەن چاغدا، ئارتۇق گەپ
قىلىشقا پېتىنالماي، ئۇنى ئەترەپشان شىپاڭىغىچە ئۇزىتىپ
كەلدى.

— بېرىپ كىتابىڭنى ئوبدان ئوقۇ! ئەتە سەندىن ئۇجۇر-
بۇجۇرىگىچە سورايمەن، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇيرۇق
قىلىپ. باۋيۇي شۇ گەپ بىلەن كەينىگە ياندى ۋە يول بويى:
«بۇنداق چېقىمچىلىق قىلغان كىمدۇ؟ بۇ يەردىكى ئىشلارنى

هېچكىم بىلمەيتتى، ئەمدى كېلىپ بۇ ئىشلار قانداقلارچە ئانام-نىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى؟» دەپ ئويلىغان پېتى ھۇجرىسىغا كىرىپ كەلدى. شىرىن ئۆپكىدەپ ئولتۇراتتى، تىرناقتا توختە-غۇدەك قىزلار كېتىپ قالغان تۇرسا، ئۇنىڭ كۆڭلى بۇزۇلماي تۇرالامتى؟ باۋيۇي كارىۋاتقا ئۆزىنى ئېتىپ، ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى. باۋيۇي ئوچۇن باشقىلىرىغۇ بىر نورى، يالغۇز چىڭۇېز-نىڭ ئىشلا چوڭ ئىش ئىكەنلىكىنى شىرىن چۈشىنەتتى، شۇڭا ئۇ باۋيۇيگە تەسەللى بەردى.

— يىغلىغانىنىڭ پايدىسى يوق، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ. مەن سىزگە بىر گەپنى دەپ بېرەي، چىڭۇېن ساقىيىپ قالغان، ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن بىرنەچچە كۈن ئارامخۇدا دېمىنى ئېلىڭ. راستتىنلا ئۇنىڭغا كۆزىڭىز قىيمىسا، ئاغىچا خېنىم-نىڭ ئاچچىقى بېسىلغاندىن كېيىن، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا يېلىنىپ باقسىڭىز، ئۇنى ئاستاغىنا ياندۇرۇپ كىرىشمۇ تەس بولماس. ئاغىچا خېنىمنىڭ بىرەرنىڭ قۇرۇق "گەپىنى ئۇشتۇمتۇتلا ئاڭلاپ قېلىپ، غۇچچىدە ئاچچىقى كەلگەن ئوخشايدۇ.

— مەن چىڭۇېننىڭ كەچۈرگىلى بولمايدىغان قانداق چوڭ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلىكىنى زادىلا بىلەلمىدىم، — دېدى باۋيۇي يىغلاپ تۇرۇپ.

— ئاغىچا خېنىم ئۇنى بەك چىرايلىق ئىكەن، شاللاقلىق قىلىپ قويارمىكىن، دەپ ئەنسىرىگەن بولسا كېرەك، — دېدى شىرىن، — ئاغىچا خېنىم بۇنداق ساھىبجامالىلارنى ئوبدان بىلگەچكە، ئۇنىڭدىن كۆڭلى تىنىم تاپمايدۇ. بىزگە ئوخشاش مۇشۇنداق توم تۇۋاق بولغانمۇ ياخشىكەن.

— ماقۇل، بۇنىغۇ بوپتۇ دەيلى، ئەمدى بىزنىڭ قىلىشقان گەپلىرىمىزنى ئانام قانداقسىگە بىلىۋالغاندۇ؟ ئارىمىزدا گەپ توشۇيدىغان يات ئادەم بولمىسا، بۇنىسى ئەجەبلىنەرلىك! — دېدى باۋيۇي.

— سىزنىڭ ھەزەر ئەيلەپ تىلىڭىزنى تارتىدىغان ۋاقتىڭىز-مۇ بارمۇ؟ — دېدى شىرىن، — خۇشىڭىز تۇتۇپ كەتسە، ئەتراپىڭىزدا ئادەم بارمۇ - يوق، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭىز بولمايدۇ، بەزىدە غەمزە قىلىپ قويمەن ياكى ئىما قىلىپ قويمەن، بۇنى يېنىڭىزدىكى ئادەم بىلىۋالىدۇ، ئەمما سىز زادىلا بىلمەيسىز.

— ئەمىسە، نېمىشقا ئانام ھەممىسىنىڭ ئەيىبىنى بىلىدۇ-يۇ، يالغۇز سەن بىلەن شېيۋە، چېيۇۋېنلاردىنلا قۇسۇر چىقارمايدۇ؟ — دېدى باۋيۇي.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ شىرىننىڭ يۈرىكى شۇرراپە قىلدى - دە، خىلىغچە ېشىنى يەردىن كۆتۈرمەي ھەم جاۋابمۇ تاپالماي، بىرھازادىن كېيىن ھىجىيىپ قويۇپ:

— شۇنى دەڭا، بىزنىڭ كۇلكە - چاقچاقلاردا ئېھتىياتسىزلىق قىلىپ قويغان يەرلىرىمىزمۇ بار ئىدى. ئاغىچا خېنىم بۇنى قانداقسىگە ئۇنتۇپ قالدىكىنە؟ بەلكىم ئىشى چىقىپ قېلىپ، شۇنى تۇگەتكەندىن كېيىن، بىزنىڭ ئىشىمىزنى توغرىلىماقچى بولغاندۇ، — دەپ قويدى.

— سەنچۇ، بىرىنچى بولۇپ نام چىقارغان ئەڭ ئىنساپلىق، ئەڭ دانىشمەن ئادەم، بۇ ئىككىسى سېنىڭ تەرىپىڭدە پىشىپ چىققان تۇرسا، جازاغا ئۇچرىغۇدەك نېمىسى بولاتتى؟ سىئېرگە مەن زامىن بولدۇم، ھېلىقى يىلى سەن بىلەن ئىككىمىز تەگ-شىپ قالغان كۇندىن باشلاپ ئۇنى سىلىق ئىشلارغا سالغانىدۇق. باشقىلار مېنىڭ ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلغانلىقىمنى كۆرۈپ، ئورنىمىزنى ئۇ تارتىۋالىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قالسىمۇ قالغاندۇ، ئاقىۋىتى مانا بۇگۇنكىدەك بولدى. چىڭۇېنگە كەلسەك، ئۇمۇ خۇددى سىلەرگە ئوخشاشلا، كىچىكىدىن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھوجرىسىدا ئىشلەپ كەلگەن، چىراي - شەكلى باشقىلارنىڭكىدىن تۇزۇكرەك بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھېچكىمنىڭ

ئارپىسىنى خام ئورمىغان ئىدى. بىرلا يېرى، مىجەزى تۇز، ئاغزى ئىتتىك ئىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ بىر كىمنى رەنجىتىپ قويغانلىقىنى كۆرمىگۈدەك، ئەمدى سەن قوپۇپ، ئۇنىڭ تولىمۇ چىرايلىق بولۇشى ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقتى دەۋاتىسەن، — باۋيۇي سۆزىنى تۇگىتىپ يەنە يىغلاپ كەتتى.

شىرىن ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى ئوبدان ئويلىنىپ بېقىپ، ئۆزىدىن باۋيۇينىڭ گۇمانلانغانلىقىنى سەزدى - دە، يەنە تەسەللى بېرىشكە ئۇنچىلىسزلىنىپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنغان هالدا:

— خۇدايىم بىلەر! گەپ توشۇغۇچىنى شۇ تۇرقىدىلا تەكشۇرۈپ تاپقىلى بولمايدۇ، بۇنداق بىكار يىغىنىڭ هېچنېمىگە پايدىسى يوق، — دېدى. باۋيۇي سوغۇققىنا كۇلۇپ قويۇپ شۇنداق دېدى:

— سەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ياسىما. ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاچچىقى بېسىلىپ ئۇنى ئەكىلىۋالغۇچە، كېسىلى ئېغىرلىشىپ قانداق بولۇپ كېتەر، كىم بىلىدۇ. ئۇ كىچىكىدىن ئەركە ئۆگىنىپ قالغان، بىرەر قېتىم دىلى ئازار يەپ باقمىغان. ئۇنىڭ مىجەزىنى مەنمۇ بىلىمەن، مەن بىلەن پات - پاتلا تەگشىپ قالاتتى. مانا ئەمدى ئېچىلاي دەپ پورەكلىگەن بىر تەشتەك خۇشبۇي گۈلنى چوشقا قوتىنىغا تاشلىۋەتكەندەكلا بىر ئىش بولدى. ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىچى دەرد - ئەلەم بىلەن توشتى. ئۇنىڭ يا ئۆز ئانىسى، يا مېهرىبان دادىسى يوق، بىرلا هېلىقى شاراب ئىچىۋالسا لايچى بېلىقتەك بۇلغىنىپ يۇرۇيدىغان تاغىسلا بار ئىدى. مۇشۇ كەتكىنىچە ئۇ بىرەر - يېرىم ئايغا بارالامدۇ يوق؟ ئەمدى بىرەر - ئىككى قېتىم كۆرۈشۈپمۇ ئالالمايدىغان بولدۇق، — سۆزلىگەنسېرى باۋيۇينىڭ يۈرىكى شۇنچە سىقىلدى.

ئاخشىمى هەممە ياق تىنچىغاندىن كېيىن، باۋيۇي پەيت تېپىپ ئۆزى باغنىڭ ئارقا يان ئىشىكىگە باردى ۋە مېنى چىڭۇبۇ-

ىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ بار، دەپ خىزمەتكار مومايغا يالۋۇردى. دەسلەپتە ئۇ مومای: «بىرى بىلىپ قېلىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا ئېيتىپ قويسا، مەن جېنىمنى باقامدىم، باقمامدىم؟» دەپ زادىلا ئۇنىمىدى. باۋيۇي ئۇنىڭغا بەك يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغانلىقى ھەم ئازراق پۇل بەرگەنلىكى ئۈچۈن، مومای باۋيۇينى نائىلاج باشلاپ چىقتى.

چىڭۈەن ئاتا ـ ئانىسى بۇرۇنلا تۇگەپ كەتكەن، بارار يېرى يوق قىز ئىدى، بىرلا تاغىسىدىن باشقا تۇغقىنىمۇ يوق ئىدى، شۇڭا ئۇ تاغىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتاتتى. شۇ تاپتا تاغىسى سىرتقا چىقىپ كەتكەن بولۇپ، يەڭگىسى ئۆيمۇئۆي تېجىمەللىك قىلىپ يۈرۈۋاتاتتى، چىڭۈەن تاشقىرىقى ئۆيدە ئۆزى يالغۇز ياتاتتى. باۋيۇي مومايىنى تالاغا قارىتىپ قويۇپ، ئۆزى يالغۇز مەلەڭزىنى قايرىپ ئۆيگە كىردى. چىڭۈەن بورا ئۈستىدە ئۇخلاۋاتاتتى. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇنىڭ ئۆزى يېپىنىپ كېلىۋاتقان يوتقان- كۆرپىسى بار ئىدى. بۇنى كۆرۈپ باۋيۇي نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى ـ دە، كۆزىگە ياش ئالغان ھالدا قېشىغا بېرىپ، ئۇنى بوش تارتتى ۋە ئىككى قېتىم ئاستا چاقىردى.

چىڭۈەن سوغۇق تەگكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغىسى بىلەن يەڭگىسىنىڭ قىلغان يامان گەپلىرى ۋەجىدىن بىر كېسىلى ئىككى بولۇپ، كەچكىچە يۆتىلىۋېرىپ، يېڭىلا گىرەم-سىرەم ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئۇشتۇمتۇت بىرىنىڭ چاقىرغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىنى ئارانلا ئاچتى ۋە باۋيۇينى كۆرۈپلا چۆچۈپ كەتتى ھەم خۇشال بولدى، ئەلەم چەكتى ھەم ئازابلاندى. ئۇنىڭ قولىغا كاپلا قىلىپ ئېسىلىپ، بىرھازاغىچە ئۆكسۈپ ـ ئۆپكىدەپ، ئاندىن:

— مەن سىلىنى ئەمدى كۆرەلمەيدىغان بولدۇم، دەپ تۇراتتىم، — دېيىشگە يۆتەل تۇتۇپ توختىمايلا كەتتى. باۋيۇيمۇ ئۆكسۈندى، — ئامىتابا! كەلگەنلىرى ئوبدان بولدى، ئاۋۇ

چايدىن ماڭا يېرىم پىيالە قويۇپ بەرسىلە، ئوسساپ ئولەي دېدىم، ئادەم چاقىرسام ئادەم يوق.

باۋيۇي ئىتتىك يېشىنى ئېرىتىۋېتىپ:

— چاي نەدە؟ — دەپ سورىدى.

— ئوچاق بېشىدا.

باۋيۇي قارىسا، ئو چوڭگۇنگىمو ئوخشىمايدىغان كۆمۈردەك قاپقارا قومغان ئىكەن. پىيالە ئالاي دەپ شىرەنىڭ قېشىغا كېلىدى، پىيالىنى قولىغا ئالمايلا بەتبۇي پوراق دىمىغىغا ئورۇلدى. باۋيۇي ئامال يوق پىيالىنى قولىغا ئېلىپ، ئونى ئىككى قېتىم سو بىلەن يۇيدى، ئاندىن قولياغلىقى بىلەن سۇرتۇۋېتىپ، قومغاندىن يېرىم پىيالە چاي قويدى. ئو چايغىمو ئوخشىمايدىغان قىپقىزىللا بىرنەرسە ئىدى. چىكۇېن ياستوقتا يولىنىپ تورۇپ:

— چاپسانراق ماڭا بىر ئوتلاتسىلا، شونىڭ ئۆزى چاي، — دېدى. باۋيۇي شو گەپ بىلەن ئاۋۇال ئۆزى تېتىپ باقتى، ئونىڭدا ھېچقانداق چاي تەمى يوق، شوندىق توزلوق ھەم قاڭسىق ئىدى. باۋيۇي ئونى چىكۇېنگە سوندى. چىكۇېن خودىدى شەربەتكە ئولاشقاندەك تىنماستىن ھەممىنى ئىچىۋەتتى.

ئونىڭ بو ھالىنى كۆرۇپ باۋيۇينىڭ كۆزلىرىدىن ياش قويۇلدى ۋە:

— دەيدىغان نېمە گېپىڭ بار؟ ئويدە ئادەم يوق چاغدا ماڭا دېگىن، — دېدى.

— دەيدىغان نېمە گېپىم بولاتتى! — دېدى چىكۇېن ئۆكسۇپ ـ بوقولداپ، — ھازىر مەن ئوچون بىر كون، ھەتتا بىر سائەتمو غەنىيمەت بولوپ قالدى، كۆپ بولسا مېنىڭ تۆت ـ بەش كونلوكلا ۋاقتىم قالدى، ئاندىن مەن ئوزاپ كېتىمەن. بىر نەرسىگە ئۆلسەمو رازى ئەمەسمەن، چىراي ـ شەكلىم باشقىلار ـ نىڭكىدىن توزوكرەك بولسىمو، ئەما سىلىنى ئىشق ـ مۇھەب ـ

بەت بىلەن ئازدۇرغىنىم يوق، شۇنداق تۇرۇقلۇق، نېمىشقا مېنى چورتلا «غەننات» قاتارىغا چىقىرىۋېتىدىكەن! مەن بۇنىڭغا قايىل ئەمەس. ھازىر مەن قۇرۇق ئاتاقا قالدىم، ئۇنىڭ ئۈستىگە، سەكراتتا ياتقىنىمدا، پۇشايمانغا تولغان بىر ئېغىز گەپ قىلىمەن، مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام، باشقىچىرەك يول تۇتقان بولاركەنمەن...، — ئۇ يەنە يىغلاپ كەتتى.

چىڭۇېنىڭ قولى جۇدەپ قاقشالدەك قۇرۇپ قالغانىدى، بىلىكىدە تۆت دانە كۆمۈش بىلەزۈك بار ئىدى.

— بۇ بىلەزۈكلىرىڭنى ئېلىۋېتىپ، ساقايغىنىڭدىن كېيىن سېلىۋالساڭ بوپتىكەن، — دېدى باۋيۇي يىغلاپ. چىڭۇېن بىلەزۈكلىرىنى بىلىكىدىن چىقىرىپ، ياستۇقىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويۇپ:

— مۇشۇ ئىككى تىرنىقىمنى بەك تەستە ئىككى سۇڭ ئۆسۈتۈرگەنىدىم، بۇ كېسەل بىلەن تىرنىقىمغىمۇ دەرد يەتتى، — چىڭۇېن شۇنداق دەپ كۆز يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ قايچىنى ئېلىپ، ئىككى تال غولپىيازنىڭ پوستىدەك تىرنىقىنى تۇۋىدىن كەستى، ئاندىن ئىچىگە كىيگەن قىزىل دارايى نىمچىسىنى يېشىپ، ھېلىقى تىرناق بىلەن بىللە باۋيۇيگە بېرىپ:

— ئالسىلا، چاپانلىرىنى چاپسان ماڭا كىيگۈزۈپ قويسىلا. مەن كېيىنكى كۈنلەردە گۈەنسەيدە ياتسامۇ ئۆزۈمنى ئارامبەخش ھويلىدىكىدەك سېزىمەن. ئەمدى ئۆلۈپ كەتسەممۇ قۇرۇق ئاتاقا قا قېلىشتىن قورقمايمەن، — دېدى. باۋيۇي چىڭۇېننىڭ نىمچىسىنى كىيىپ، تىرناقنى ھەمياڭا سالدى.

— بۇنى ئۆلار كۆرۈپ سورىسا، يالغان ئېيتماي مېنىڭ ئىكەنلىكىنى دېسىلە، مۇشۇنداق دېگەنلىرى تۇزۈك.

تېخى گەپنىڭ ئايىغى چۈشمەي تۇرۇپلا، چىڭۇېننىڭ يەڭگىسى مىلەڭزىنى قايرىپ، قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى كىرىپ

كەلدى.

— مانا كۆرسىلە، ئىككىتىلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىۋالدىم، — ئاندىن ئۇ باۋيۇيگە مۇنداق دېدى، — سىلى خوجايىن تۇرۇپ چاكارلارنىڭ ئۆيىگە نېمىدەپ كەلدىلە؟

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھېجىيىپ، ئۇنىڭغا يالۋۇردى:

— خېنىم ئاپا، چۇقان كۆتۈرمىسىڭىز. ئۇ بىر مەزگىل مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلغاچقا، بۇگۈن ئۆزۈمچىلا يوقلاپ كەلگەنىدىم، — دېدى. ھېلىقى چوكان كۈلۈپ تۇرۇپ:

— خەقنىڭ گېپىگە بەك قۇلاق سېلىپ كەتمىسمۇ بولىدىكەن. چىڭۇېن يېنىپ كەلگەندىن كېيىن، سىلەرنى يەنە ئېغىزىغا بۇرۇن يالىشىپ تۇرىدۇ، دەپ پەرەز قىلغانىدىم. مەن كىرىپ بايانتىن خېلى ۋاقىتقىچە دېرىزىنىڭ تۈۋىدە قۇلاق سېلىپ تۇرىدۇم، قارىسام، ئۆيدە ئىككىسىرى يالغۇز ئىكەنلا، ئىككىتىلارنىڭ ھېچقانداق چاتىقىتىلار يوق ئىكەن. دۇنيادا ئۇۋالچىلىققا قالىدىغان ئىشلار كۆپ. مەن سىلەرنى خاتا ئەيىبلەپ يۇرۇپتىمەن. سىلى خاتىرجەم بولسىلا، بۇندىن كېيىن كېلىۋەرسىلە، مەن سىلىگە پۇتلاشمايمەن، — دېدى.

— جېنىم ئاچا، ئۇنىڭغا ئىككى كۈن قاراپ تۇرسىلا، مەن شۇ تاپتا كېتىمەن، — دەپ يالۋۇردى باۋيۇي، ئاندىن چىڭۇېن بىلەن خوشلاشتى. ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قىيالماي ناھايىتى تەستە ئايرىلدى.

چىڭۇېن باۋيۇينىڭ ئۆيىدىن تەستە چىقىپ‌غانلىقىنى بىلگەچكە، يوتقانىنى بېشىغا چۆمكەپ باۋيۇي بىلەن كارى بولماي يېتىۋالدى. باۋيۇي ئۆيىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ يان ئىشىكتىن كىرىدى، دېدەكلەر ئورۇن سېلىشۋاتاتتى، ئانىكىلار كىشىلەرنىڭ دېرىكىنى ئېلىۋاتاتتى، ئەگەر سەللا كېچىككەن بولسا باغنىڭ ئىشكى ئېتىلىپ قالاتتىكەن. باۋيۇي باغقا كىرىپ، ھېچكىمنىڭ ئۇقماي قالغانلىقىدىن بەك خۇشال بولدى، ھۇجرىسىغا

كىرىپ شىرىنغا شۇ ھامما ئاچىنىڭكىگە باردىم، دەپ قويدى.

باۋيۇي كېچىچە كۆزىنى پارقىرىتىپلا ياتتى. شىرىن ئۇنى ئۇخلاشقا ئۇندەپ قويۇپ ئۆزى ياتتى، ئەمما باۋيۇي بېشىنى ياستۇققا قويغىنىچە توختىماي ئاھ ئۇراتتى، ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلەتتى. ئۇچىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندىلا، ئاندىن ئاستا-ئاستا تىنچلاندى. ئىارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي «چىڭ-ۋېن!» دەپ ۋارقىرىدى.

— نېمە بولدى؟ — دەپ سوردى شىرىن ئۇنىڭدىن.

باۋيۇي چاي ئىچمەكچى ئىدى، شىرىن چاي قۇيۇپ كەلدى.

— ئۇنى توۋلاپ ئۆگىنىپ قالغاچقا، سەن ئىكەنلىكىڭنى ئۇنتۇپتىمەن، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ تۇرۇپ. شىرىن:

— مەن بىلىمەن، چىڭۋېن كەتكەن بولسىمۇ، سىلى ئۇنى ئۇنتۇپ كېتەلمەيلا، — دېدى شىرىن كۈلۈمسىرەپ.

باۋيۇي يەنە جېسەك ۋاقتى ئۆتكۈچە ئۇيان - بۇيان ئېغىناپ يېتىپ، بەشىنچى جېسەك ۋاقتى بولغاندىلا كۆزى ئەمدىلا ئۇيقۇغا بېرىشقا، سىرتتىن كىرىپ كېلىۋاتقان چىڭۋېننى كۆردى، ئۇ يەنىلا ئاۋۇالقى ھالىتىدە ئىدى. ئۇ كىرىپلا باۋيۇيگە: «سىلەر ئوبدان ھايات كەچۈرۈڭلار، مەن بۈگۈندىن باشلاپ ۋىدالىشىمەن!» دەپلا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ماڭدى، باۋيۇي ئالدىراپ ئۇنى توۋلىشىغا، شىرىن ئويغىنىپ كەتتى. شىرىن ئۇنى يەنە ئاشۇنداق ئېگىز - پەس توۋلاپ ئادەتلىنىپ قالغان، دەپ ئويلىغانىدى، ئەمما باۋيۇي:

— چىڭۋېن ئۆلدى! — دېدى.

— بۇ قانداق گېپىڭىز؟ — دېدى شىرىن كۈلۈپ، — خەق ئاڭلىسا نېمە دەيدۇ؟

باۋيۇي ئۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالمىتى؟ ئۇنىڭ شۇ تاپتا تاڭ ئاتقان بولسا، ئادەم ئەۋەتىپ چىڭۋېننىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ باقماقۇسى كېلىپ كەتتى.

تاڭ يورۇشىغا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىدىكى چۆرە قىز ئالدىنقى يان ئىشىكنى قېقىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ گېپىنى يەتكۈزدى.

— ئاغىچا خېنىم: «چاپسان بېرىپ باۋيۈينى ئويغىتىڭلار، يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ تېز يېتىپ كەلسۇن. بۇگۈن بېگىمنى بىركىم كۆزلۈك جۈيخۇا گۈللىرىنى تاماشا قىلىشقا تەكلىپ قىلغانىكەن، ئۇلارنى بىللە ئاپارماقچى بوپتۇ» دەيدۇ، بۇ ئاغىچا خېنىمنىڭ گېپى، خاتا يېرى يوق، سىلەر دەرھال بېرىپ ئۇنىڭغا دەڭلار، ئۇ دەررۇ كەلسۇن. بېگىم ئۇنى تۆر ئۆيدە ساقلاپ ئولتۇرىدۇ.

باۋيۈي نائىلاج ئالدىراش يولغا چىقتى.

24 - باب مەستانە بەگزادىنىڭ نېلۇپەر تەزىيەنامىسى توقۇپ چىققانلىقى

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن جيا ئانا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى، باۋيۈي قايتىپ كەلدى ۋە:

— بەگ ئاتام تېخى يانمىدى، كۈن كەچ كىرىپ قالدى دەپ، بىزنى بالدۇر قايتۇرۇۋەتتى، — دېدى.

— بۇگۈن شەرمەندە بولىدىغان ئىشنى قىلمىغانسەن؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

— شەرمەندە بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، بىرمۇنچە نەرسىگە ئىگە بولدۇم، — دەپ كۈلدى باۋيۈي. ئاڭغىچە خىزمەتكار مومايلار ئارا دەرۋازىدىكى مۇلازىملار تۇتۇپ تۇرغان نەرسىلەرنى ئېلىپ كىردى، بۇ نەرسىلەر ئۈچ دانە يەلپۈگۈچ سىرغىسى، ئالتە قۇتا قەلەم - سىياھ، ئۈچ تىزىق ئىپار مۇنچاق، قاشتېشى ئورنىتىلغان ئۈچ دانە كەمەر ئىدى. بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ خۇش بولۇپ كەتكەن جيا ئانا باۋيۈيدىن يەنە ئازراق گەپ سورد-

دى. باۋيۇينىڭ ئەس - يادى چىڭۇيندا بولغاچقا، جاۋاب بېرىپ بولۇپلا، ئاتتا سىلكىنىپ كېتىپ سۆڭەكلىرىنىڭ ئاغرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. جيا ئانا:

— چاپسان ھۇجرىغا كىرىپ كىيىملىرىڭنى يەڭگۈشلەپ، كېرىلىپ بېرىسەڭ تۈزىلىپ قالىدۇ، لېكىن ئۇخلىغۇچى بولما، — دېدى. باۋيۇي جيا ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئالدىراش باغقا ماڭدى.

شېيۆ بىلەن چيۇڭۇن ئىككى چۆرە قىزنى كەينىگە سېلىپ باۋيۇينى كۈتۈپ تۇرغانىدى. باۋيۇي جيا ئانا بىلەن خوشلىشىپ چىققاندىن كېيىن، چيۇڭۇن قەلەم - سىياھ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ باۋيۇي بىلەن باغقا كىردى. باۋيۇي كېتىۋېتىپ: «نېمانچە ئىسسىق بۇ! » دەپ ۋاي سېلىپ، قالپىقىنى ئېلىپ، كەمرىنى يېشىپ، ئۇستىدىكى تونىنمۇ سېلىۋەتتى، ئۇچىسىدا گۈللۈك يېشىل دارايى پەشمەتلا قالدى، پەشمەتنىڭ پېشىدىن چېكىت گۈللۈك قىزىل تاۋار ئىشتان كۆرۈنۈپ تۇراتتى، بۇ قىزىل ئىشتاننى چىڭۇن تىككەنىدى، شۇڭا چيۇڭۇن:

— راستىنلا «ئۆلدى ئادەم، قالدى مال» دېگەندەك بولدى، — دەپ ئاھ ئۇردى. شېيۆ چيۇڭۇننى ئىتتىك تارتىپ قويدى. باۋيۇي بۇلارنىڭ ئالدىدا بۇ گەپنى ئاڭلىمىغان بولۇپ كېتىۋەردى. ئۇ ئىككى قەدەمچە مېڭىپلا توختىدى - دە:

— يەنە بىرئاز ماڭغۇم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى.

— كۈپكۈندۈزدە نېمىدىن قورقاتتىلا؟ يېتۈپ كېتەمدىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتامدىلا؟ — دېدى شېيۆ، ئاندىن ئىككى چۆرە قىزنى ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىشقا جورىدى، — بىز ماۋۇ نەرسىلەرنى ئاپىرىپ قويۇپ كېلىمىز. ئىككىمىزنىڭ قولىدا بۇ نەرسىلەر تۇرسا، خۇددى پەرمانچىلاردەك بىرىمىز كاتىپلىق سايمانلىرىنى، بىرىمىز تاج - تون، كەش - كەمەرنى كۆتۈرۈپ ماڭساق قاملاشماس!

بۇ گەپ باۋيۇينىڭ كۆڭلىگە يېقىپ، ئىككىسىگە رۇخسەت قىلدى.

باۋيۇي ئىككى چۆرە قىزنى كەينىگە سېلىپ، سۈنئىي تاغ-نىڭ كەينىگە ئۆتكەندىن كېيىن، ئىككىسىدىن:

— مەن كەتكەندىن كېيىن، شىرىن ئاچاڭ چىگۈنىنى يوقلاپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتتىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— سۇڭ ئانكامنى ئەۋەتتى، — دەپ جاۋاب بەردى بىرى.

— ئۇ قايتىپ كېلىپ نېمىلەرنى دېدى؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي يەنە.

— ئۇ قايتىپ كېلىپ مۇنداق دېدى: «چىگۈنىن ئاچام بوينىنى سوزۇپ كېچىچە قىچقىرىپ چىقىپتۇ، بۇگۈن سەھەردىن باشلاپ كۆزىنىمۇ ئاچماپتۇ، گەپتىنمۇ قاپتۇ»، — دەپ جاۋاب بەردى بىرى.

— كېچىچە كىمنى قىچقىرىپتۇ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى باۋيۇي.

— كېچىچە «ئانا» دەپ قىچقىرىپ چىقىپتۇ.

— يەنە كىمنى قىچقىرىپتۇ؟ — دېدى باۋيۇي كۆز يېشىنى سۈرتۈپ.

— باشقا بىرىكىمنى قىچقارغانلىقىنى ئاڭلىماپتۇ.

— كالۋا، سەن مومانىڭ گېپىنى ئېنىق ئاڭلىيالماي قالغان ئوخشايسەن.

يېنىدىكى يەنە بىر چۆرە قىز:

— مەن ئېنىق ئاڭلىدىم، تېخى ئۆزۈم ئوغرىلىقچە بېرىپ يوقلاپ كەلدىم، — دېدى.

— نېمىشقا ئۆزۈڭ باردىڭ؟ — دەپ ھودۇقۇپ سورىدى باۋيۇي.

— چىگۈنىن ئاچام ئادەتتە باشقىلارغا زادىلا ئوخشىمايتتى، بىزگە بەك ئوبدان قارايتتى، — دېدى ھېلىقى چۆرە قىز، —

ئەمدى ئۇ ئازار يەپ بۇ يەردىن چىقىپ كەتسە، بىزنىڭ ئۇنى قۇنتۇزۇۋالغۇدەك ئامالسىز بولمىسىمۇ، بېرىپ يوقلاپ قويساق، بىزگە قىلغان كۆيۈمچانلىقىنى يەرگە ئۇرغان بولمايمىز. خەقلەر بارغىنىمنى بىلىپ قېلىپ، ئاغىچا خېنىمغا چاقسىمۇ، بىرەر قېتىم تاياق يەرمەن، شۇڭا ئوغرىلىقچە بېرىپ يوقلاپ كەلدىم. ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى زېرەكلىكى ئۆلگىچىمۇ ئۆزگەرمەيدىكەن. مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلاپلا كۆزىنى ئېچىپ، قولۇمدىن تارتىپ، مەندىن: «باۋيۇي نەگە كەتتى؟» دەپ سورىدى. مەن ئۇنىڭغا ھەقىقىي ئەھۋالنى دېدىم. ئۇ ئاھ ئۇرۇپ قويۇپ: «كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇق!» دېدى. «ئاچا، بىردەم تەخىر قىلسىڭىز، ئۇ كېلىپ كۆرۈشۈۋالسا بولامدۇ؟» دېسەم، ئۇ كۈلۈمسىرەپ: «سىلەر ئۇقمايسىلەر، مەن ئۆلمەيمەن، ھازىر ئاسماندا گۈل مۇئەككەللىرىدىن بىرى كەم ئىكەن، تەڭرىم مېنى گۈللەردىن خەۋەر ئېلىشقا چاقىردى، مەن ئەمدى ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئىككى چارەك ئۆتكەندە ۋەزىپەمنى ئۆتەشكە كېتىپ قالىمەن، باۋيۇي بولسا، ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئۈچ چارەك ئۆتكەندە ئۆيگە يانىدۇ، ئاڭغىچە بىر چارەك ۋاقىت ئۆتىدۇ، شۇڭا يۈز كۆرۈشەلمەيمىز. بۇ دۇنيادا ئۆلۈشكە تېگىشلىك بولغان ئادەملەرنى يامارا ئېلىپ كەتمەكچى بولغاندا، جىنلارنى ئەۋەتىپ جان ئالىدۇ. بىردەم - يېرىمدەم كېچىكتۇرۈشكە توغرا كەلگەندە، قەغەز كۆيدۈرۈپ، ئاش - چاچقۇ قىلسا، ھېلىقى جان ئالغۇچى جىن تەڭگە تالىشىش بىلەن بولۇپ كېتىدۇ - دە، ئۆلگۈچى بىرئاز ۋاقىت كېچىكىپ جان تەسلىم قىلىدۇ. مېنى ھازىر ئاسماندىكى مالائىكىلەر تەكلىپ قىلىۋاتسا، ۋاقىتنى كەيىنىگە تارتقىلى بولامدۇ؟» دېدى. مېنىڭ بۇ گەپكە ئانچە ئىشەنگۈم كەلمىدى، ئۆيگە كىرىپ سائەتكە سىنچىلاپ قارىسام، راستتىنلا ئاخىر پېشىن ۋاقتىدىن ئىككى چارەك ئۆتۈپتىكەن، ئۇ نەپەستىن توختىدى، ئۈچ چارەك ئۆتكەندە، ئۆزلىرىنى

«كەلدى» دەپ بىرىكىم بىزنى قىچقاردى. ۋاقىت شۇنداق توغرا كېپىكەتتى.

— سەن ساۋاتسىز بولغاچقا ئۇقمايسەن، بۇ بار ئىش، ھەربىر گۈلنىڭ بىردىن مۇئەككىلى بولۇپلا قالماستىن، گۈلـ لەرنىڭ باش مۇئەككىلىمۇ بولىدۇ، — دېدى باۋيۇي ئالمان ـ تالمان، — لېكىن ئۇ باش مۇئەككەل بولغىلى كەتتىمىكىن ياكى بىرەر گـۈلدىنلا خـەۋەر ئالىدىغان مۇئەككەل بولۇشقا كەتتـ ـمىكىن؟

ھېلىقى چۆرە قىز بىرپەس زۇۋان سۈرەلمەي تۇرۇپ قالـ دى. بۇ سەككىزىنچى ئاي ۋاقتى ئىدى. باغدىكى كۆلدە نېلۇپەر ئېچىلىۋاتقان مەزگىل ئىدى. چۆرە قىز بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى:

— ئۇنىڭدىن: «قانداق گۈلدىن خەۋەر ئالىدىكەنسىز، دەپ بەرسىڭىز، كېيىنكى كۈنلەردە شۇ گۈلگە ئاتاپ نەزىر قىلىپ تۇراتتۇق» دەپ سورىسام، ئۇ: «سەن باۋيۇينىڭ ئۆزىگىلا دېـ گىن، ئۇنىڭدىن باشقا ئادەمگە بۇ سىر ـ ھېكمەتنى بىلدۈرۈشكە بولمايدۇ» دەپ ماڭا ئېيتىپ بەردى، ئۇ مەخسۇسلا نېلۇپەر گۈلىدىن خەۋەر ئالىدىكەن.

باۋيۇي بۇ گەپكە ئەجەبلەنمىدى، بەلكى قايغۇسى خۇشاللىققا ئايلىنىپ، ئۆرۈلۈپلا نېلۇپەر گۈلىگە قاراپ تۇردى.

— زادى ئاشۇنداق بىر ئادەم بېرىپ بۇ گۈلدىن خەۋەر ئېلىشى كېرەك. مەن ئاشۇنداق ئادەمنىڭ قىلىدىغان ئۆزىگە خاس ئىشى بولىدۇ، دەپ پەملىگەنىدىم. بىراق، بۇ دۇنيانىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىدىن قۇتۇلغىنى بىلەن، بۇنىڭدىن كېيىن يۇز كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇق! — باۋيۇي ئۇنى ئەسلەپ، — جان ئۇزەر ۋاقتىدىمۇ كۆرۈشەلمىدىم، ئەمدى بولسىمۇ جەسىتـ ـنى كۆرۈپ تەزىم قىلىپ قويسام، بەش ـ ئالتە يىللىق مېھرىبان ـ لىقىمىزنىڭ ئەجرىنى ئۆتىگەن بولارمەن، — دېدى.

باۋيۇي شۇنداق ئويلاپلا، يېڭىۋاشتىن كىيىنىپ، ئۆزى يالغۇز باغدىن چىقىپ، ئالدىنقى قېتىم يوقلاپ بارغان جايغا باردى. چىگۈبننىڭ تاۋۇتى تېخى ئۆيده بار، دەپ ئويلىغانىدى، بىراق چىگۈبننىڭ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى چىگۈبن تىنىقىدىن قېلىشى بىلەنلا، بالدۇرراق ئۇزىتىۋېتىش ئۈچۈن بىرقانچه سەر كۆمۈشكه ئىگه بولۇش كويىدا، قەسىرگه كىرىپ مەلۇم قىلغاندى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئون سەر كۆمۈش ئىنئام قىلىشنى بۇيرۇپ: «دەرھال سىرتقا ئاچىقىپ كۆيدۇرۇۋەتسۇن. سىلدىن ئۆلگەن قىزنى زادىلا توختىتىشقا بولمايدۇ!» دەپ جېكىلىگەنىدى. چىگۈبننىڭ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى شۇ گەپ بىلەن جەسەتنى دەرھال تاۋۇتقا سېلىپ، شەھەر سىرتىدىكى جەسەت كۆيدۇرۇش ئورنىغا ماڭغۇزۇۋەتكەنىدى. چىگۈبندىن قالغان كىيىم ـ كېچەك، جىغا ـ سىرغا جابدۇقلار ئۈچ ـ تۆت يۈز سەر پۇلغا يارايتتى، بۇلارنى كېيىنكى كۈنلەردە تىرىكچىلىكىگه لازىم قىلىش ئۈچۈن، ئاكىسى بىلەن يەڭگىسى يىغىشتۇرۇپ قويغان ۋە ئىشكىنى قۇلۇپلاپ تاۋۇتنىڭ كەينىدىن كېتىشكەنىدى.

باۋيۇينىڭ كەلگىنى بىكار بولدى. ئۇ بىرھازاغىچه تۇرۇپ قالدى. ھېچ ئامال تاپالماي، ئاخىرى باغقا قايتىپ كەلدى. كىرەي دېسه، ھېچبىر مەززىسى يوقتەك تۇيۇلۇپ، ئۆتەر يولىدا دەييۇينىڭكىگه كەلدى. لېكىن، دەييۇي ھۇجرىسىدا يوق ئىدى، دېدەكلەر: «باۋچەي قىزنىڭكىگه كەتتى» دەپ جاۋاب بېرىشتى. باۋيۇي ئاسارۇنزار ھويلىغا كەلدى، ھويلىنىڭ ئىچى جىمجىت، ئادەمدىن ئەسەر يوق ئىدى، ئۆي ـ سەرەمجانىنى كۆچۈرۈپ كەتكەن، ئۆينىڭ ئىچى قۇيقۇرۇق ئىدى، ھويلىدىكى رەيھان گۈللەر باغجانلاپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى. باۋيۇي بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ ھەسرەتلەنىدى.

باۋيۇي غەمكىن ئىدى، ئۇنىڭ بىردىنلا كۆلدىكى نىلۇپەرگه

كۆزى چۇشۇپ، چۆرە قىزىنىڭ چىكۈنىن نېلۇپەر مۇئەككىلى بوپ-
تۇ، دېگەن گېپى ئېسىگە كەلدى - دە، باشقىدىن كۆڭلى
ئېچىلدى، نېلۇپەرگە قاراپ بىردەم ئاھ ئۇردى، ئاندىن يەنە:
«ئۇ ئۆلگەندىن كېيىن جەستى ئالدىدا نەزىر - سەدىقە قىلالمى-
دىم، ئەمدى بولسىمۇ نېلۇپەر ئالدىدا نەزىر ئۆتكۈزمىسەم بول-
ماس!» دېگەن ئويغا كېلىپ تەزىم قىلماقچى بولغانىدى، بىر-
دىنلا: «مۇنداقسىغا بەك يۈزەلا قىلىپ قويسام ئەپلەشمەس،
كىيىم - كېچەكلىرىمنى تۈزەشتۈرۈپ، نەزىر - سەدىقە رەسمى-
يىتىنى تەلتۆكۈس قىلغاندا، سەممىي ئېھتىرام بىلدۈرگەن
بولىمەن» دەپ ئۆزىنى توختىتىۋالدى، ئاندىن يەنە ئويلىنىپ
قالدى: «نەزىر - سەدىقىنى كونىچە يوسۇن بىلەن قىلسام بول-
مايدۇ، ئۆزگىچە قىلمىسام ئۇنىڭغا يۈز كېلەلمەيمەن. شۇڭا،
بىر پارچە تەزىيەنامە يازمىسام، ئۆز ۋاقتىدىكى دەرد - ئەلەم،
ئىچ ئاغرىقلىرىنى تۆكىدىغان يەر چىقماي قالىدۇ».

باۋيۇي پەتلىك بۆرتمە ئاق شايىغا رەسمىيانە خەت بىلەن
«نېلۇپەر قىزغا تەزىيەنامە» دېگەن ماۋزۇدا مۇقەددىمە، ئاخىرىغا
قەسىدە يازدى، ئاندىن چىكۈنىن ئادەتتە ياخشى كۆرىدىغان تۆت
خىل يېمەكلىك تەييارلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەل ئايىغى بېسىقماي-
دا، بايىقى نەرسىلەرنى چۆرە قىزغا كۆتۈرتكۈزۈپ، نېلۇپەر
گۇلنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئاۋۇال تەزىم قىلىپ، ئاندىن
بايىقى تەزىيەنامىنى نېلۇپەر شېخىغا ئىلىپ قويۇپ، ئۆكسۈپ
يىغلىغىنىچە ئوقۇدى، ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، تورقا لەۋھە
كۆيدۈرۈپ، ئۇ يەردىن زادىلا كەتكۈسى كەلمىدى.

باۋيۇي كەينىگە ياناي دەپ تۇرۇشىغا، تاغنىڭ كەينىدىن
بىركىمنىڭ كۈلكىسى ئاڭلاندى:

— مەرھەمەت قىلىپ سەل توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى ئۇ
كىشى. نېلۇپەرلەر ئارىسىدىن چىقىۋاتقان بىركىمنىڭ قارىسى
كۆرۈندى. باۋيۇي قورقۇپ كەتتى. سىنچىلاپ قارىسا، ئۇ باشقا

بىر كىم ئەمەس، دەيىۋي ئىكەن. دەيىۋي كۆلۈمسىرىگىنىچە كېلىپ:

— نېمىدېگەن ئاجايىپ تەزىيەنامە بۇ! — دېدى. باۋيۇي بۇ گەپتىن ھۆپپىدە قىزىرىپ كەتتى.

— كۆپىيىسى قېنى؟ ئوبدانراق كۆرۈپ باقاي، — دېدى دەيىۋي، — بىرمۇنچە گەپ سېتىپ كەتتىڭىز، نېمىلەرنى دېدىڭىزكىنتاڭ، ئاڭسىدا: «قىزىل شايە چېمىلدىقتىكى دىلبەرگە بەگزادىنى مېھرىبان دېگىلى بولماس، سېرىق توپىغا كىرىپ كەتكەن قىز شور پىشانە ئىكەن» دېگەن بىر ـ ئىككى جۈملىنى ئاڭلاپ قالدىم. بۇ قوشاقنىڭ مەنىسى ئوبدان ئىكەن، بىراق «قىزىل شايە چېمىلدىقتىكى» دېگەن ئىبارە چاكىنا بولۇپ قاپتۇ. تېيىار تۇرغان چىنىلىقنى ئىشلەتمەي چۆرۈۋەتكىنىڭىز نېمىسى؟

— تەيىار تۇرغان چىنىلىق دېگەن نېمە ئۇ؟ — دەپ ئالدىراپ سورىدى باۋيۇي.

— ھەممىزنىڭ دېرىزىلىرى شەپەق رەڭلىك شايىلەر بىلەن يەملەنگەن تۇرسا، نېمىشقا «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۇڭدە بەگزادىنىڭ ئىشقى بار» دېمەيسىز؟

— ئەجەب ياخشى دېدىڭىز! بەك ياخشى بولدى! — دېدى باۋيۇي يەرنى تەپكىلەپ قويۇپ كۆلۈپ، — يەنىلا سىز ئويلاپ تاپالايدىكەنسىز. جاھاندا مۇشۇنداق چىرايلىق مەنزىرە ڭە ياخشى ئىشلار كۆپ تۇرسا، بىزدەك دۆتلەرلا ئويلاپ تاپالماي تۇرىدىكەن. ئەمدى مەن «بەگزادە»، «قىز» دېگەن سۆزلەرنى ئۆزگەرتىۋېتەي، ئاندىن بۇنى سىزنىڭ ئۇنىڭغا ئاتىغان تەزىيەنامىڭىز، دېسەك بولىدۇ. «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۇڭدە قىزنىڭ ئىشقى ھەددىسىز ئىكەن، سېرىق تۇپراققا كىرىپ كەتكەن دېدەك تەلەيسىز ئىكەن» دەپ ئالايلى. مۇشۇنداق ئالساق، سىز بىلەن ماڭمۇ ئالاقىسى بولمايدۇ، مېنىڭ دىتمىغىمۇ

ياقىدۇ.

— ئۇ مېنىڭ دېدىكىم بولمىسا، نېمىشقا بۇ گەپنى دەيدىكەنمەن؟ — دېدى كۇلۇپ دەييۇي، — زىجۇەن ئۆلگەندە مۇشۇنداق دېسەممۇ كېچىكىپ قالمايمەن.

— بۇ گەپنىڭ نېمە ھاجىتى، يەنە ئۇنى قارغاۋاتىسىزغۇ! — دەپ كۇلدى باۋيۇي.

— سىز قارغىتىۋاتىسىز، ئۆزۈمچە دېگىنىم يوق، — دېدى كۇلۇپ دەييۇي.

— يەنە ئىلھاممىم كېلىپ قالدى، — دېدى باۋيۇي، — «رويان شايە يەملەنگەن دېرىزە تۇۋى ماڭا ئەسلىي نېسىپ بولماپتۇ، سېرىق توپىغا كىرىپ كەتكەن مەشۇق نېمىشقا تەلەيسىز بولغاندۇ» دېسەك بولغۇدەك.

بۇ گەپ بىلەن دەييۇينىڭ بىردىنلا رەڭگى ئۆڭدى. كۆڭلىگە چەكسىز گۇمان كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن تېشىدا بىلىنىدۇرگۇسى كەلمەي، ئەكسىچە دەرھال كۇلۇمسىرەپ بېشىنى لىڭشىتىپ: «ئېسىل بولدى» دەپ ماختاپ قويدى.

25 ـ باب ئاتىسىنىڭ قاتتىق تەنبىھى بىلەن باۋيۇينىڭ مەكتەپكە قايتا بارغانلىقى

چۈشتىن كېيىن باۋيۇي چۈشلۈك ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ، بەكمۇ زېرىككىنىدىن قولىغا چىققان كىتابنى ئېلىپ ئوقۇدى. شىرىن باۋيۇينىڭ كىتاب ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چاي دەملەپ كىرىشكە چىقىپ كەتتى. كىم بىلسۇن، باۋيۇي قولىغا ئالغان كىتاب «قەدىمكى غەزەلنامە» ئىكەن، كىتابنى ۋاراقلاۋېتىپ، ساۋ مېڭدىنىڭ: «مەي ـ غەزەل ئالدىدا تۇرمۇش ئەرزىمەس ھېچنەرسىگە» دېگەن بىر مىسرا شېئىرىغا كۆزى چۈشۈپ، يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ كىتابنى قويۇپ،

يەنە بىر كىتابنى ئېلىپ قارىۋىدى، بۇ «جىننامە» ئىكەن. باۋيۇي ژاراقلاپ بېقىپ، بىردىنلا كىتابنى ياپتى ـ دە، ئېڭىكىنى يۆلەپ خىيالغا كەتكىنىچە ھاڭۋېقىپ ئولتۇرۇپ قالدى. چاي قۇيۇپ كىرگەن شىرىن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ، نېمە بولغانلىقىنى دەرھال ئاڭقىرالماي ھەم سوراشقا پېتىنالماي، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ:

— بۇ كىتابلارنى ئوقۇغۇڭىز كەلمىسە، باغقا كىرىپ ئايلىنىپ چىقىڭ، ئىچىڭىز پۇشۇپ ئولتۇرغاندىن ياخشى، — دېدى. باۋيۇي خىيال سۈرگەن پېتى تالاغا ماڭدى.

باۋيۇي بىردەمدىلا ئەترەپشان شىپاڭىغا كەلدى، ئۇ يەر چۆلدەرەپ قالغانىدى، ئاندىن ئاسارۇنزار ھويلىغا كىردى، ئۇ يەردىكى خۇشبۇي گۈل ـ چېچەكلەر بۇرۇنقىدەك ھالەتتە تۇراتتى، ئەمما ئىشىك ـ دېرىزىلەر تاقاق ئىدى. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ نېلۇپەر سەيناسىغا كەلدى، ئاندىن يەنە ئارامبەخش ھويلىغا قايتتى. شۇ ئارىلىقتا بىر مۇلازىم كېلىپ:

— بېگىم ئوتتۇرانچى غوجامنى چاقىرىۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر يەتكۈزدى.

باۋيۇي ئالمان ـ تالمان كىيىملىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، جيا جېڭنىڭ كۈتۈپخانىسىغا كەلدى. جيا جېڭغا سالام بېرىپ بىر چەتتە ئۆرە تۇردى. جيا جېڭ:

— يېقىننىڭىياقى قانداق دەرسلەرنى تەكرارلاۋاتىسەن؟ — دېدى، — بىرنەچچە پارچە نەرسە يازغان بولساڭمۇ، ئۇلار ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدۇ. يېقىندىن بۇيانقى ئەھۋالىڭغا نەزەر سالغۇدەك بولسام، ئۆتكەن يىللاردىكىدىن تېخىمۇ لالمىلىشىپ كېتىپسەن، كېسەلنى باھانە قىلىپ كىتاب ئوقۇماي يۈرۈۋاتقىنىڭنى ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمەن. ئۆزۈڭ شۇغۇللىنىشقا تېگىشلىك توغرا ئىشنى ئويلاپمۇ قويمايدىكەنسەن. بىرنەچچە شېئىر يازالمىغىنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ نېمە ھەيران قالغۇچىلىكى بولاتتى؟ ئىمتىھان

ئېلىپ تاللاشتا بەربىر ماقالىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئازراق بولسىمۇ ئىجتىهات قىلىپ باقمىدىڭ. بۇگۈندىن باشلاپ شېئىر- بەيىت يازمايسەن، پەقەت سەككىز بۆلەكلىك ماقالە يېزىشنىلا مەشىق قىلىسەن. ساڭا بىر يىللىق مۇددەت بېرىمەن، ئەگەر شۇ چاغقىچە سېنىڭدە قىلچە ئىلگىرىلەش كۆرۈلمىسە، سەنمۇ ئوقۇمايلا قوي، ماڭىمۇ سېنىڭدەك بالىنىڭ كېرىكى يوق، — دېدى ۋە لى گۈينى چاقىرتىپ كىردى، — بەيىمىڭغا ئېيىت، ئەتە ئەتىگەندە باۋيۈينىڭ ئوقۇيدىغان كىتابلىرىنى ئېلىپ، باۋيۈي بىلەن قېشىمغا كەلسۇن. مەن كۆرۈپ باقمەن، ئاندىن ئۇنى ئائىلىۋى مەكتەپكە ئۆزۈم ئاپىرىپ بېرىمەن، — ئارقىدىن باۋيۈيگە بۇيرۇق قىلدى، — ماڭ، چىق!

باۋيۈي بىرھازاغىچە بىر ئېغىز زۇۋان سۆرىمەي تۇردى، ئاندىن ئاتىسىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ ئارامبەخش ھويلىغا قايتىپ كەلدى.

ئەتىسى سەھەردە، شىرىن باۋيۈينى ئويغاتتى. باۋيۈي يۇيۇنۇپ - تارىنىپ بولۇپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، ئۇدۇل ئاتىسىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا كەلدى. ئاتىسى ئۇنى يېنىغا ئېلىپ مەپىگە چۈشتى، كىتاب - دەپتەرلەرنى بېيىمىڭ كۆتۈرۈۋالدى. ئۇلار ئۇدۇل ئائىلىۋى مەكتەپكە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

جيا جېڭ ئائىلىۋى مەكتەپكە كىرىپ كەلدى ۋە دەيرۇ بىلەن سالاملاشتى. دەيرۇ ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ تىنچ - ئامانلىق سوراپ، ئارقىدىن يەنە:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم تىنچلىقمۇ؟ — دەپ سورىدى. باۋيۈي ئۇنىڭغا سالام بەردى. جيا جېڭ ئاۋۇال دەيرۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئاندىن ئۆزى ئولتۇردى. جيا جېڭ:

— بۇگۈن بۇنى مەكتەپكە ئالاھىدە ھاۋالە قىلىش نىيىتىدە ئۆزۈم ئېلىپ كەلدىم. بۇ بالىنىڭ يېشىمۇ چوڭ بولۇپ قالدى. ئادەم بولۇشنىڭ ئىش - ئەمىلىنى ئۆگەنگەندە، ئاندىن ئۆمۈرۋا-

يەت ئاتاق - ئابروي بىلەن ئۆتەلەيدۇ. ھازىر بۇ ئۆيدە ئۇششاق بالىلار بىلەن كەپسىزلىك قىلىپ يۈرۈيدۇ. ئانچە - مۇنچە شېئىر يېزىش قولىدىن كەلسىمۇ، يازغانلىرى ساپلا پەلىپەتىش بىرنېمىلەر. بۇلارنىڭ ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەقىقىي ئىشى بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭغا كىتاب ئو-قۇشنى، كىتابتىن سۆزلەشنى، ماقالە يېزىشنى ئۆگىتىشلىرىنى ئۈمىد قىلمەن. ئەگەر تەنبىھلىرىگە قۇلاق سالمايدىغان بولسا، ئوبدانراق ئەدىپىنى بېرىپ تۇرسىلا، شۇنىڭدا بۇنىڭ ئۆمرى زايە كەتمەيدۇ، — جيا جېڭ شۇنداق دەپلا ئورنىدىن تۇرۇپ، دەيرۇ-غا قولىنى جۇپتەكلەپ سالام بەردى، ئاندىن بىرپەس باشقا پاراڭ-لارنى قىلىشقاندىن كېيىن، خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

دەيرۇ جيا جېڭنى ئۇزىتىپ قويۇپ يېنىپ كىردى. ئۇ باۋيۈينىڭ غەربىي جەنۇب بۇلۇڭىدىكى دېرىزىگە يېقىن قويۇلغان گۇللۇك ئامۇت شىرەنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئىككى يۈرۈش كونا كىتاب، بىر پارچە نېپىز ماقالە مەشىق رىسالىسىنى تىزىپ قويۇپ، بېيىمىڭغا قەغەز - قەلەم، سىياھ - دۇۋەتلەرنى شىرە-نىڭ تارتمىسىغا سالدۇرۇپ قويۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.

— باۋيۈي، قايسى كۈنى سىزنى ئاغرىپ قالدى، دەپ ئاڭلىۋىدىم، سەللىمازا ساقايدىڭىزمۇ؟ — دېدى دەيرۇ.

— سەللىمازا ساقايمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى باۋيۈي ئورنىدىن تۇرۇپ.

— خوش، ئۇنداق بولسا، ئەمدى ئوقۇشقا ئىجتىھات قىلە-شىڭىز كېرەك. ئاتىڭىز سىزنىڭ ئادەم بولۇپ يېتىلىشىڭىزنى چىن قەلبىدىن ئارزۇ قىلىدۇ. بۇرۇن ئوقۇغان كىتابلىرىڭىزنى باشتىن - ئاياغ بىرقۇر تەكرارلاپ چىقىڭ. ھەر كۈنى ئەتىگەنده كىتابنى تەكرارلايسىز، بىرنەچچە پارچە ماقالە مەشىق رىسالىسى ئوقۇيسىز.

باۋيۈي «خوش» دەپ ئورنىدا ئولتۇردى، دەيرۇ:

— بۇگۈن بىرىنچى كۈنى بولغاچقا، سىزنى بالدۇر قويۇپ بېرىمەن. ئەتە ئالدى بىلەن سىزنى كىتابتىن بىرنەچچە بابنى سۆزلىتىپ ئاڭلاپ باقىمەن. يېقىندىن بۇيان دەرس - ساۋاقلارنى تەكرارلىشىڭىز قانداقراق بولغانلىقىنى سىناپ كۆرگەندىن كېيىن، قايسى دەرىجىگە يەتكەنلىكىڭىزنى بىلىشىم مۇمكىن، — دېدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ باۋيۇينىڭ يۈرىكى دۈپۈلدەپ سېلىپ كەتتى.

بۇ ئونىنچى ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى بولۇپ قالغان چاغ ئىدى. بىر كۈنى باۋيۇي ئورنىدىن تۇرۇپ مەكتەپكە ماڭماقچى بولدى. شۇ كۈنى ھاۋا بىردىنلا سوۋۇپ كەتتى، شۇڭا شىرىن بىر بوغجۇما كىيىمنى تەقلەپ، باۋيۇيگە:

— بۇگۈن ھاۋا بەك سوغۇق، ئەتىسى - ئاخشىمى ئۆزىڭىزنى ئىسسىقراق تۇتسىڭىز بولىدۇ، — دەپ قويۇپ، چۆرە قىز ئارقىلىق بېيىڭغا: «ھاۋا سوغۇق، غوجام كىيىم يەڭگۈشلەمەكچى بولغاندا، تەييار قىلىپ تۇرسۇن» دەپ گەپ تاپىلاپ چىقارتىپ بەردى. بېيىڭ «خوش» دەپ، بوغجۇمنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ باۋيۇينىڭ كەينىدىن ماڭدى. باۋيۇي مەكتەپكە بېرىشىغا، بىردىنلا شامال چىقىپ، پەنجىرىگە يەملەنگەن قەغەزلەر تىرىقلاپ كەتتى.

— ھاۋا يەنە ئۆزگەردى، — دەپ، جيا دەيرۇ تاشقىرىقى ئىشىكنى ئېچىپ ئاسمانغا قارىدى، غەربىي شىمال تەرەپتىن قاتمۇقات قارا بۇلۇت جەنۇب تەرەپكە قاراپ تۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى.

بېيىڭ كىرىپ باۋيۇيگە:

— غوجام، ھاۋا سوغۇق، قېلىنراق كىيىنىۋالسىلا، — دېدى. باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. بېيىڭ كىيىمنى ئېلىپ كىردى، باۋيۇي كىيىمنى كۆرۈپلا ھاڭۇېقىپ قالدى. ئۇ كىيىم چىڭۇېن ياماپ بەرگەن ھېلىقى توز مامۇقىدىن تىكىلگەن

زەرباب يېپىنچا ئىدى.

— نېمىشقا بۇنى ئېلىپ كەلدىڭ؟ ئانچە توڭلىمىدىم، ئو-راپ قوي، — دېدى باۋيۇي. دەيرۇ باۋيۇينى بۇ كىيىمنى ئايە-دى، تېجەشنى بىلىپتۇ، دەپ كۆڭلىدە سۆيۈندى.

— غوجام، كىيىۋالسىلا، سوغۇق تېگىپ قالسا، پېقىر چاكارلىرى ئەيىبلىك بولۇپ قالىمەن. غوجام، پېقىر چاكارلە-رىغا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن! — دەپ تۇرۇۋالدى بېيىمىڭ.

باۋيۇي نائىلاج كىيىدى، لېكىن كىتابقا قارىغىنىچە ئولتۇ-رۇپ قالدى، جيا دەيرۇ ئۇنى كىتاب ئوقۇۋاتىدۇ، دەپ ئانچە دىققەت قىلمىدى. كەچقۇرۇن مەكتەپتىن قايتار چاغدا، باۋيۇي ئاغرىپ قالدىم دەپ، دەيرۇدىن بىر كۇنلۇك رۇخسەت سورىدى. دەيرۇ ياشىنىپ قالغان بولغاچقا، بالىلاردىن بىرەرى كەم بولسا، بىر كۇنلۇك غېمىم ئازىيىدۇ، دەپ خۇشال بولاتتى، شۇڭا ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ رۇخسەت بەردى.

ئەتىسى باۋيۇي ئۇدۇل بامبۇكزار سارايغا كەلدى. ئۇ ھويـ-لىدىلا:

— دەيىۋي سىڭلىم ئۆيدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— كىم ئۇ؟ — زىجۇەن مىلەڭزىنى قايرىپ كۇلۇپ ئالدىغا چىقتى، — باۋيۇي غوجام ئىكەنغۇ، خانقىز ئۆيدە، غوجام ئۆيگە مەرھەمەت قىلسىلا.

باۋيۇي زىجۇەن بىلەن ئۆيگە كىردى، دەيىۋي ئىچكىرىكى ھۇجرىدا ئىدى.

— زىجۇەن، غوجامنى ھۇجرىغا باشلا، — دېدى دەيىۋي. باۋيۇي ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە، بۇلۇتتا پەر-ۋاز قىلغان ئەجدىھا گۇللۇك قارامتۇل بىنەپشەرەڭ ژاراقلا ئال-تۇن سىياھ بىلەن يېڭى يېزىلغان كىچىككىنە بېيىتكە كۆزى چۈشتى. ئۇ مۇنداق يېزىلغان بېيىت ئىدى:

يېشىل پەنجىرە تولۇن ئاي ئايان بولغان،

كەتتى ئادەم، سالنامدا نامى قالغاي.

باۋيۇي بېيىتنى ئوقۇپ كۇلۇۋەتتى، ھۇجرىغا كىرىپ:

— سىڭلىم، نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى كۇلۇپ. دەييۇي ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى قەدەم ئالدىغا كەلدى:

— كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، — دەپ تەكلىپ قىلدى ئۇ كۇلۇپ، — سۇترا كۆچۈرۈۋاتاتتىم، ئىككى قۇرلا قالدى. شۇنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن پاراڭلىشايلى، — ئاندىن ئۇ شۆيەننى چاي قۇيۇشقا بۇيرۇدى.

— بولدى، قوزغالماي يېزىۋېرىڭ، — دېدى باۋيۇي، شۇ-ئان ئوتتۇرا تامدا ئېسىقلىق تۇرغان بىر پارچە رەسىمگە باۋيۇي-نىڭ كۆزى چۈشتى. رەسىمنىڭ ئۇستى تەرىپىگە سىزىلغىنى ئاي پەرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر غۇلمان بار ئىدى، ئاندىن يەنە بىر پەرىزات بولۇپ، بۇنىڭ يېنىدىمۇ تون كۆتۈرۈۋالغان قىياپەتتىكى بىر غۇلمان تۇراتتى. ئاي پەرىسى بىلەن پەرىزاتنى بۇلۇتلار يانلىرىدىن قوغداپ تۇرغاندەك قىلاتتى، رەسىم ھېچقاند-داق رەڭ بېرىلمەي، پۈتۈنلەي ئاق قىلىپ سىزىش ئۇسلۇبىغا تەقلىد قىلىنغانىدى، ئۇستىگە رەسمىيانە خەت نۇسخىسى بىلەن «زىمىستان بىلەن بەسلەشمەك» دەپ يېزىلغانىدى.

— سىڭلىم، «زىمىستان بىلەن بەسلەشمەك» دېگەن بۇ رەسىمنى يېڭى ئالغان ئوخشىمامسىز؟ — دېدى باۋيۇي.

— شۇنداق بولمايچۇ، — دېدى دەييۇي، — تۇنۇگۈن بۇلار ئۈي يىغىشتۇرغاندا ئېسىمگە كېلىپ قېلىپ، بۇنى ئاستۇرۇپ قويدۇم.

— بۇ قايسى مەنبەدىن ئېلىنغانكەن؟ — دېدى باۋيۇي.

— كۆزىڭىزگە شۇنچە تونۇش تۇرسىمۇ سورايدىكەنسىز!

— دەرھال ئەسلىيەلمىدىم، سىڭلىم، ماڭا ئېيتىپ بېرە-ڭا، — دېدى باۋيۇي كۇلۇپ.

— «قىلۇر تاقەت زىمىستانغا ئاي پەرى، قار تەڭرىسى،

ئاي ـ قىراۋدا ئۆزگىچە خوپ بىر ـ بىرىنىڭ چېھرىسى» دېگەنـ
نى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟
— پاھ! ھەقىقەتەن ئاجايىپ يېڭىلىق ئىكەن بۇ! بۇ رەـ
سىمنى راسا پەيتىدە ئېسىپسىز، — دەپلا باۋيۇي رەسىمنى
ماختاپ كەتتى.
شۆپەن چاي دەملەپ كەلدى، باۋيۇي چاي ئىچتى. بىردەمـ
دىن كېيىن، دەييۇي سۆتراتى يېزىپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ:
— ھايال قىلىپ قويدۇم، — دېدى.
— سىڭلىم، يەنىلا مۇشۇنداق تۇزۇت قىلىدىكەنسىز، —
دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — سىڭلىم، نەچچە كۈندىن بۇيان قولـ
ئىزغا قالۇننى ئېلىپ باقتىڭىزمۇ؟ — دەپ سوردى باۋيۇي
يەنە.
— نەچچە كۈن بولدى، قولۇمغا ئېلىپ باقمىدىم، — دېدى
دەييۇي، — خەت يېزىپ قوللىرىم توڭۇپ كەتكەن تۇرسا، ساز
چالغىلى بولامدۇ؟
— مەندىن يوشۇرماڭ، — دەپ كۈلدى باۋيۇي، —
سىزنىڭ «قايغۇنىڭ يوق ھاجىتى، چۈنكى دىلىم ئاق مېنىڭ
بەئەينى ئاينىڭ نىسبىتى» دەپ ئوقۇغىنىڭىزنى ئاڭلاپ قالدىم.
— قانداق ئاڭلاپ قالدىڭىز؟
— قايسى كۈنى چاكاندىزار ئايۇاندىن كېلىۋېتىپ ئاڭلىغانـ
دىم، پاساھەتلىك قاپىيىلىرىڭىزنىڭ بېلىنى ئۈزۈۋەتمەي دەپ،
بىردەم جىم قۇلاق سېلىپ، ئاندىن كەتكەنىدىم. سىزدىن شۇنى
سورىماقچىمەن، باشتا تەكشى ئۇرغۇلۇق قاپىيىدىن باشلاپ،
ئايغىدا بىردىنلا ئارىلاش ئۇرغۇلۇق قاپىيىگە يۆتكىۋەتتىڭىز،
نېمىشقا شۇنداق قىلدىڭىز؟
— بۇ كىشىنىڭ قەلبىدىن چىققان تەبىئىي سادا، قايسى
تەرەپكە راۋان بولسا شۇ تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ، ئۇنىڭدا مۇقىم
چەك بولمايدۇ.

— هه، مۇنداق ئىكەن ـ ده، ئەپسۇسكى، مېنىڭ قەلب ساداسىدىن خەۋىرىم يوق ئىكەن.

— قەدىمدىن تارتىپ قەلب ساداسىنى بىلمىدىغان قانچە ئادەم بار ئىدى؟

باۋيۇي ئۆزىنىڭ بۇ گەپتە قارامىلىق قىلىپ قويغىنىنى تۇيۇپ، دەييۇينىڭ كۆڭلىگە تېگىپ كېتىدىغان بولدى، دەپ ئەندىسىرىدى، كۆڭلىده دەيدىغان بىرمۇنچە گەپلىرى باردەك قىلاتتى، لېكىن دەيدىغانلىرىغا گەپ تاپالمايۋاتقاندا قالدى. دەييۇيمۇ دەپ تاشلىغان بايىقى گېپىنى شۇئاندىلا ئويلاپ بېقىپ، تولىمۇ سوغۇق نەپەسلىك قىلىپ قويۇپتىمەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، قايتا گەپ تاپالمايۋاتقاندا. باۋيۇي تەڭلىك ئىچىده ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سىڭلىم، سىز ئولتۇرۇپ قېلىڭ، مەن ئۇچىنچى ھەمشىرىنى يوقلاپ كېلەي، — دېدى باۋيۇي.

— ئۇچىنچى ھەمشىره بىلەن كۆرۈشسىڭىز، مەندىن سالام ئېيتىپ قويۇڭ، — دېدى دەييۇي.

دەييۇي ئۇنى ھۇجرا ئىشىكىگىچە ئۇزىتىپ قويۇپ يېنىپ كىردى، كۆڭلى بىئارام بولۇپ: «باۋيۇي يېقىندىن بۇيان گەپ قىلسا، گېپىنىڭ بېشى بار، ئايىغى يوق، بىرده‌م توك، بىرده‌م سىلىق گەپ قىلىدىغان بولۇپ قالدى، نېمە قىلغىنىكىن ئۇنىڭ» دەپ ئويلاپ تۇراتتى، زىجۇەن كىرىپ كەلدى:

— خانقىز، سۇتىرانى يازمامسىز ئەمدى؟ دۇڭەت ـ قەلەمنى يىغىشتۇرۇڭەتىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— يازمايمەن، يىغىشتۇرۇڭەت، — دەييۇي شۇنداق جاۋاب بېرىپ ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ كارىۋاتقا قىڭغايدى ـ ده، ئاستا خىيال سۇرۇشكە باشلىدى.

— خانقىز، چاي ئىچەمسىز؟ — دەپ سورىدى زىجۇەن يەنە كىرىپ.

— ئىچمەيمەن، ئازراق قىڭغىيىڭالاي، ئۆز ئىشىڭلارنى

قىلىۋېرىڭلار.

زىجۇەن «خوش» دەپ يېنىپ چىقتى، شۆيەن ئۆزى يالغۇز هاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇراتتى، زىجۇەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— شۇ تاپتا كۆڭلۈڭدە نېمە ئىشلار كېچىۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

شۆيەن هاڭ ـ تاڭ بولغىنىچە تۇرۇۋەرگەنلىكتىن، زىجۇەنـ نى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى:

— بۇگۈن مەن بىر گەپ ئاڭلاپ قالدىم، غەلىتە گەپ، — دەپ ئىچكىرىكى هۇجرىغا تۇمشۇقى بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويـ دى، ئاندىن زىجۇەنگە «يۇر» دېگەننى قىلىپ بېشى بىلەن تالانى كۆرسىتىپ، تالاغا چىقتى. ئىشىك ئالدىدىكى سۇپا تۇۋىگە كېـ لىپ، كۆسۈرلاشقا باشلىدى:

— ئاچا، سەنمۇ ئاڭلىدىڭمۇ، باۋيۇينى چاي ئىچكۈزۈپ قويۇپتۇ.

زىجۇەن بۇ گەپتىن چۆچۈپ كەتتى.

— نەدىن چىققان گەپكەن بۇ؟ يالغاندۇ؟

— نېمىسى يالغان بولسۇن! بىزدىن باشقىلارنىڭ هەممىسى ئۇقۇپ بوپتۇ، — دېدى شۆيەن.

— نەدىن ئاڭلىدىڭ؟

— سىشۇدىن ئاڭلىدىم، ئۇ قانداقتۇر بىر مەشھۇر خانىدانـ نىڭ قىزىمىش، ئائىلىسىنىڭ هال ـ ئۇقىتىمۇ ئوبدان، قىزىمۇ قاملاشقان قىز ئىكەن.

زىجۇەن بۇ گەپكە قۇلاق سېلىپ تۇراتتى، دەييۇي ئورنىدىن تۇرغاندەك بولۇپ، يۆتىلىپ قويدى. زىجۇەن ئۇنى چىقىپ قالـ مىغىيدى، دەپ ئەنسىرەپ، شۆيەننى ئېتىكىدىن تارتىپ قويۇپ قولىنى پۇلاڭلاتتى، ئاندىن ئىچكىرىكى هۇجرىغا قاراپ باقتى، هېچقانداق شەپە بىلىنمىگەچكە، يەنە كۆسۈرلاپ سورىدى:

— ئۇ زادى نېمىلەرنى دېدى؟

— قايسى كۈنى مېنى ئۇچىنچى خانقىزغا رەھمەت ئېيتىشقا ئەۋەتكەن ئەمەسمىدى، بارسام ئۇچىنچى خانقىز ئۆيىدە يوق، سىشۇلا بار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئولتۇرۇپ گەپلەشتۇق. گەپ-تىن گەپ چىقىپ باۋيۇي غوجامنىڭ كەپسىزلىكى توغرىسىدا پاراڭ بولدى. سىشۇ: «باۋيۇي غوجامنىڭ ھېچبىر يېرى چوڭ ئادەمنىڭ سىياقىغا ئوخشىمايدۇ، چاي ئىچكۈزۈپ قويغان تۇ-رۇقلۇق، يەنىلا شۇنداق ھاڭۋاقتىلىق قىلىپ يۈرۈيدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭدىن: «پۇتۇشۇپتىمۇ؟» دەپ سورىسام، ئۇ: «پۇتۇ-شۇپ بولدى، ۋاڭ بېگىم دېگەن بىر كىم ئەلچىلىك قىپتۇ. ۋاڭ بېگىم دېگەن كىشى شەرقىي قەسىر دىكىلەرنىڭ تۇغقىنى ئىكەن، شۇڭا سۈرۈشتۈرۈپ تۇرمايلا، ئېغىز ئېچىشى بىلەنلا ماقۇل كېلىشىپتۇ» دېدى. زىجۈەن ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

— نېمىشقا بۇ ئائىلىدىكىلەردىن بىرەرىمۇ بۇ ھەقتە گەپ-سۆز قىلمايدىكەنە؟ — دەپ سورىدى ئۇ شۆيەندىن.

— سىشۇنىڭ دېيىشىچە، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاغزىكىلار-دىن چىقارماكىلار دېگەن ئوخشايدۇ، بۇ توغرىدا گەپ - سۆز بولۇپ قالسا، باۋيۇينىڭ مىجەزى قوداكشىپ قالىدۇ، دەپ ئەن-سىرەيدىكەن. سىشۇ ماڭا: ھەرگىزمۇ بۇ گەپنىڭ ئۇچىنى چىقا-رىپ قويما، دەپ تاپىلاپ قويدى، — شۆيەن گەپ قىلىپ بېرە-ۋېتىپ ئىچكىرىكى ھۇجرىنى كۆرسىتىپ، — شۇڭا بۇ خېنىم-نىڭ ئالدىدىمۇ تىنمىدىم. بۇگۈن سەن سوراپ قالغاچقا، سەندىن يوشۇرۇپ قالالمىدىم.

گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، شاتۇتى: «خانقىز كەلدى، چاي قۇي» دەپ، ئۆگىنىۋالغان گېپىنى چىللىغاندى، زىجۈەن بە-لەن شۆيەن چۆچۈپ كېتىشتى، ئۇلار كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراپ بېقىپ، ھېچكىم كۆرۈنمىگەچكە، ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ قاراپ بېقىشتى. دەييۇي يېڭىلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانىكەن، زىجۈەن ئۇنىڭدىن چاي

ئىچىدىغان ـ ئىچمەيدىغانلىقىنى سوراپدى.
— ئىككىڭلار نەگە كەتكەن ئىدىڭلار؟ قىچقارسام ھېچقايسىڭلار يوق، — دەپ قويۇپ، دەييۇي كاڭنىڭ لېۋىگە كېلىپ قىڭغايدى ـ دە، موكلا چۈشۈپ ياتتى ۋە چىمىلدىقنى چۈشۈرگۈزۈۋەتتى. بۇ ئىككىسى كۆڭلىدە بايىقى قىلىشقان گەپلەرنى دەييۇي ئاڭلاپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ گۇمان قىلىشىپ، بۇ توغرىدا قايتا گەپ قىلىشمىدى.
دەييۇينىڭ ئۆز كۆڭۈل سىرى بار ئىدى. زىجۇەن بىلەن شۆيەننىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى ئېنىق بولمىسىمۇ، ھەرھالدا خېلى ئوبدانلا ئاڭلاپ قېلىپ، جىسمى گويا دېڭىزغا ئىرغىتىۋېتىلگەندەك بولۇپ كەتتى، دىلىغا كۈرمىڭ ھەسرەت ـ نەپرەت جۇغلاندى. ئۇنداقمۇ ئويلاپ باقتى، بۇنداقمۇ ئويلاپ باقتى، ئاخىر بالدۇرراق ئۆلۈپ قۇتۇلغىنىم ئەۋزەل، دېگەن ئويغا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن يوتقانمۇ يېپىنماي، چاپانمۇ كىيمەي، كۆزىنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋەردى. زىجۇەن بىلەن شۆيەن بىرقانچە قېتىم كۈتمەكچى بولۇپ كىرگەن بولسىمۇ، دەييۇي قىمىرلاپمۇ قويمىغاچقا، ئۇنى ئويغىتىۋېتىشتىن تەپ تارتتى. دەييۇي كەچلىك غىزانمۇ يېمىدى. چىراغ يېقىلغاندىن كېيىن، زىجۇەن چىمىلدىقنى قايرىپ قاراپ باقتى. دەييۇي ئۇخلاپ قېلىپ، يوتقانىنى ئاياغقا سىيرىلدۇرۇپ قويۇپتۇ. زىجۇەن ئۇنىڭغا سوغۇق تېگىپ قالمىسۇن دەپ، يوتقانىنى ئاستاغىنا يېپىپ قويغاندى، دەييۇي قىمىرلىمىدى، بىراق زىجۇەننىڭ چىقىپ كېتىشىگىلا، يوتقانىنى يەنە تېپىپ تۇرمەكلەپ قويدى.
ئەتىسى، دەييۇي ئورنىدىن سەھەر تۇردى. ھېچكىمنى قىچقارماي ئۆزى يالغۇز تېڭىرقاپ ئولتۇراتتى، زىجۇەن ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ دەييۇينىڭ تۇرۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ:
— خانقىز، نېمانچە سەھەر تۇرۇۋالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنداق بولۇشى كېرەكتە! بالدۇر ياتقاندىكىن، بالدۇر تۇردۇم، — دېدى دەييۇي. زىجۇەن ئالمان - تالمان شۆيەننى ئويغىتىپ، دەييۇينىڭ يۈيۇنۇش - تارىنىشىغا كۆتكۈچىلىك قىلىدى. دەييۇي ئەينەككە قارىغىنىچە تۇرۇپلا قالدى. بىر دەمدىلا كۆزلىرىدىن مۇنچاق - مۇنچاق ياش قۇيۇلۇپ، ھېلىلە قولياغلىرىغىنى ھۆل قىلىۋەتتى.

خېلى ۋاقىتتىن كېيىن، دەييۇي ئاندا - مۇندىلا يۈز - كۆزىنى يۇيۇپ، چېچىنى تارىۋالدى، بىر ئاز ئولتۇرۇپ باقتى، ئاندىن:

— شىزاڭ كۆجىسىنى يېقىپ قوي، — دەپ زىجۇەننى بۇيرۇدى.

— خانقىز، ئۇخلىدى دېگۈچىلىك ھېچقانچە ئۇخلىيالمىغان تۇرسىڭىز، كۆجە ياقساق بولارمۇ؟ سۈتىرا يازامسىز يا؟ — دەپ سورىدى زىجۇەن. دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى.

— خانقىز، يەنە سۈتىرا يازىدىغان بولسىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئالدۇرۇپ قويارسىزمىكىن.

— نېمىدىن قورققۇلۇق! بالدۇرراق تۈگەشكىنىم تۈزۈك. شۇنى كۆچۈرۈش باھانىسى بىلەن ئىچ پۈشۈقۇمنى چىقىراي دېدىم. كېيىنكى كۈنلەردە مېنىڭ يازغان خەتلىرىمنى كۆرۈپ - تارتىپ قالساڭلار، مېنىڭ چىرايىمنى كۆرگەندەك بولارسىلەر، — شۇئان دەييۇينىڭ كۆزلىرىدىن تارام - تارام ياش قۇيۇلدى. زىجۇەن بۇ گەپنى ئاڭلىشى بىلەن، ئۆزىنى توختىتالماي يىغلىۋەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئەتەي ئۆزىنى نابۇت قىلىش ئۈچۈن، دەييۇي غىزانى كۆڭلى تارتماي، كۈندىن - كۈنگە ئازايتىۋەتتى. يېرىم ئايغا قالماي مەيدىسى بارغانسېرى سۈسلىشىپ، ئاخىر سۆيۈق - سەلەڭ نەرسىنىمۇ ئىچەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. دەييۇيگە كۈندۈزلىرى ئاڭلىغان گەپلەرنىڭ ھەممىسى باۋيۇينىڭ

ئۆيلىنىش توغرىسىدىكى گەپلەر بولۇپ ئاڭلىنىدىغان، ئارام-بەخش هويلىدىكى كىشىلەرنى كۆرسىمۇ، ئەزايىدىن خۇددى باۋيۇينىڭ ئۆيلەنگەنلىكى ئىپادىلەنگەندەك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. دورا يېگۈسى كەلمەيتتى، تېزرەك ئۆلۈپ قېلىشنى خالايتتى. ئۇخلاپ چۈش كۆرسە، هەمىشە كىشىلەرنىڭ «باۋيۇي غوجامنىڭ ئاغىچىسى» دەپ قىچقارغانلىقىنىلا چۈشەيدىغان بولدى. كۆڭلىدىكى گۇمانلار يىغىلىپ كېلىپ، ئۆزۈ - ئۆزىدىن خۇدۇكسىنىدىغان بولۇپ قالدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە غىزادىن پۈتۈنلەي قېپقالدى، شۇڭىگۈرۈچنىمۇ ئىچمەي قويدى، تىنىقى پەسلەپ ئۆلەر هالەتكە يەتتى.

زىجۈەن بۇگۈن دەييۇينىڭ غىزادىن چورتلا قېپقالغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇمىدىنى ئۈزدى - دە، دەييۇينىڭ قېشىدا بىردەم يىغا-زارە قىلدى. ئىچكىرىكى هۇجرىدىن چىقىپ، شۆيەنگە:

— هۇجرىغا كىرىپ ئۇنىڭدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ تۇر-غىن، مەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىم هەم ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىلارغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ كېلەي. ئۇنىڭ بۇگۈن-كى ئەهۋالى باشقا كۈنلەردىكىگە ئوخشىمايدۇ، — دەپ كۈسۈر-لاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

شۆيەن دەييۇيگە هەمراه بولۇش ئۈچۈن هۇجرىغا كىرىپ قارىغانىدى، دەييۇي بىهوش ياتاتتى، ئۇ دەييۇينى جان ئۈزۈۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قورقۇشقا باشلىدى. ئاشۇنداق قورقۇپ ئولتۇرغاندا، تالادا بىرىنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى - دە، بىرەي-لەن كىرىپ كەلدى. ئۇ سىشۇ ئىدى. ئۇنى تەنچۇن دەييۇينى يوقلاپ كېلىشكە ئەۋەتكەنىدى، ئۇ شۆيەننىڭ مىلەڭزىنى قايرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن:

— خانقىز قانداقراق؟ — دەپ سورىدى. شۆيەن ئۇنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى، سىشۇ شۆيەننىڭ ئارقىسىدىن ئىچ-كىرى هۇجرىغا كىردى. ئۆيدە زىجۈەننىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ،

دەييۇيگە قاراپ باقتى. ئۇنىڭ تىنىقى ئارانلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ قورقىنىدىن دەككە ـ دۈككىگە چۈشتى.

— زىجۈەن ئاچام قېنى؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— تۆر ئۆيگە خەۋەر قىلغىلى كەتتى، — دېدى شۆيەن.

شۆيەن دەييۇينى ھېچنېمىنى ئاڭقىرالمايدۇ، دەپ ئويلاپ، زىجۈەن بولمىغاندىكىن، سىشۇنىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ:

— قايسى كۈنى ماڭا ھېلىقى ژاڭ بېگىم دېگەن بىرى باۋيۈي غوجامغا لايىق تېپىپتۇ، دېگەن ئىدىكىزغۇ، شۇ گەپ راستمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— راست بولمايچۇ! — دېدى سىشۇ.

— قاچان چاي ئىچكۈزۈپتۇ؟ — دەپ سورىدى شۆيەن.

— نەدە چاي ئىچكۈزىدۇ؟ ساڭا دەپ بەرگەن گەپنى شۇ كۈنى مەنمۇ شياۋخۇڭدىن ئاڭلىغان. كېيىن ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭكىگە بارغىنىمدا، كېلىن ئاغىچا پىڭئېر ئاچامغا مۇنداق دەپ بېرىۋاتىپتىكەن. ئۇ: «سۇخەنچىلەر مۇشۇ ئىش بىلەن ئۇلۇغ بېگىمنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىپ، كېيىنكى كۈنلەردە بېگىمنى ئۆزىگە رام قىلماقچى بولغان ئىدىم. چوڭ ئاغىچا خېنىم رازىلىق بىلدۈرۈپ، ئۇ قىزنى ياخشى دېگەن تەقدىردىمۇ، چوڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزى ئادەم تونۇيالامتى؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭمۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغىنى بار، ئۇمۇ مۇشۇ باغنىڭ ئىچىدە. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم چوڭ بېگىم سۆز ئېچىپ قويغانلىقى ئۈچۈن سوراپ قويغان گەپ» دېدى، ئاندىن ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىنىڭ يەنە مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ قالدىم: «باۋيۈينىڭ توي ئىشىدا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمچۇ، تۇغقانىنىڭ ئۇستىگە تۇغقان قىلماقچى، بۇنداقتا ھەرقانداق ئادەم لايىق تاپقىنى بىلەنمۇ بەربىر ئاقمايدۇ».

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شۆيەن ئېھتىيات قىلىشنى ئۇنتۇپ:

— بۇ قانداق گەپ بولدى! بىزنىڭ مۇنۇ قىزىمىزنى بىكار

دىن ـ بىكارغا ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرەمدىكىنە! — دېدى.
— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — دېدى سىشۇ.
— قايسى كۈنى زىجۈەن ئاچام ئىككىمىز مۇشۇ ئىش توغرىـ سىدا پاراڭلاشقاندۇق، بۇياق ئاڭلاپ قېلىپ مانا مۇشۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.
— ئاستىراق گەپ قىل، ئاڭلاپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى سىشۇ.
— قاراپ باقە، خۇدىنى بىلمەي ياتىدۇ. كۆپ بولسا بىرـ ئىككى كۈنلۈكىلا قالدى، — دېدى شۆيەن. ئۇلار پاراڭلىشىپ تۇرغانىڭ ئۈستىگە زىجۈەن مىلەڭزىنى قايرىپ كىرىپ كەلدى ۋە:
— بۇ نېمە قىلغىنىڭلار! ھەرقانداق گېپىڭلار بولسا، بۇ يەردە پاراڭلاشقۇچە سىرتقا چىقىپ پاراڭلاشساڭلار بولمامدۇ؟ ئۇنى بىراقلا ئۆلسۇن دېدىڭلارمۇ يا! — دېدى.
ئۇچى پاراڭلىشىپ تۇرغاندا، دەيىۋي يۆتىلىپ كەتتى. زىـ جۈەن ئالمان ـ تالمان كاڭنىڭ لېۋىگە يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە:
— خانقىز، سۇ ئىچەمسىز؟ — دەپ سورىدى.
دەيىۋي ئارانلا «ھە» دېيەلىدى. شۆيەن ئىتتىك بېرىپ قاياقاسۇدىن يېرىم چىنە قۇيۇپ كەلدى. زىجۈەن چىنىنى قولىغا ئالدى، سىشۇمۇ ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلدى. زىجۈەن لىككىدە كاڭغا چىقىپ، دەيىۋىنىڭ قېشىدا ئولتۇردى ۋە قاياقاسۇنى قىـ زىقمۇ، سوغۇقمۇ دەپ ئىچىپ بېقىپ، ئاندىن دەيىۋىنىڭ بېشىـ نى يۆلەپ چىنىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا ئاپىرىۋىدى، دەيىۋي بىر يۇتۇملا ئىچتى. چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ، بېشىنى يەنە ياستۇققا قويدى.
جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، لى ۋەن ۋە فېڭجيېلەر كىرىپ كېلىشتى، ئۇلار زىجۈەننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەنىدى. دەيىۋىنىڭ كۆڭلىدىكى گۇمان يېشىلگەندىن كېـ

يىن، ئۇ ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەش نىيىتىدىن ئەلۋەتتە يانىدۇ ـ دە، گەرچە ئاجىزلاپ ماغدۇرىدىن كەتكەن بولسىمۇ، ھەرھالدا زورۇ-قۇپ دېگۈدەك بىر ـ ئىككى ئېغىز ئىلىك ئالدى. فېڭجيې زىجۇەننى بىر چەتكە تارتىپ:

— خانقىزىنىڭ ئەھۋالى سەن دېگەندەك ئەمەسكەنغۇ. قانداق گەپ بولدى بۇ، كىشىنى شۇنداقمۇ قورقۇتامسەن؟ — دېدى. زىجۇەن:

— بايا ئەھۋالى ھەقىقەتەن يامان ئىدى، شۇڭا بېرىپ ھەرقايسىلىرىغا مەلۇم قىلغان، قايتىپ كەلسەم، خانقىز خېلىلا تۇزىلىپ قاپتۇ، مەنمۇ ھەيران قالدىم، — دېدى.

— ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمە، — جيا ئانا كۈلۈپ، — مىجەزى سەللا ئۆزگىرىپ قالسا، ئاغزىغا كەلگىنىنى دەۋېرىدۇ. بۇمۇغۇ ئۇنىڭ ئوڭلۇق يېرى. كىچىك بالا دېگەننىڭ ئاغزى گال، پۇتى قاشاڭ بولمىغىنى ياخشى.

بىر دەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن، جيا ئانا قاتارلىقلار خەتەر يوقلۇقىغا كۆزى يېتىپ چىقىپ كېتىشتى. شۇنداق قىلىپ دەيې-يۈينىڭ كېسىلى بارا ـ بارا يېنىشقا باشلىدى. شۆيەن بىلەن زىجۇەن خىلۋەتتە شۇكۇر، دەپ دۇرۇت ئوقۇپ قويۇشاتتى.

بىر كۈنى، شىڭ ئاغىچا خېنىم، ژاڭ ئاغىچا خېنىم، فېڭجيې قاتارلىقلار جيا ئاننىڭ ئۆيىدە پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇ-راتتى، دەيىۋىنىڭ كېسىلى توغرۇلۇق گەپ چىقىپ قالدى.

— سىلەرگە بىر گەپنى دېمەكچىدىم، — دېدى جيا ئانا، — *باۋيۇي بىلەن دەيىۋي قىز كىچىكىدىن بىر يەردە بىللە تۇردى،* كېيىن دەيىۋي قىزنىڭ دائىم دېگۈدەك تۇيۇقسىزلا كېسەل بو-لۇپ قېلىپ، يەنە بىردىنلا ساقىيىپ يۇرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىر ئىشنى سەل سېزىپ قالدىم. شۇڭا، ئۇ ئىككىسىنى شۇ پېتىچە يەنە بىر يەردە تۇرۇۋەرسە ئەدەپ ـ قائىدىگە سىغماسمىكىن، دېگەن ئويغا كەلدىم.

ژاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىردەم تۇرۇپ قالدى-دە، ئاندىن شۇنداق دېدى:

— دەيىۋي خانقىزنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك، باۋيۇيگە كەلسەك، ئۇ ھاڭۋاقتىراق. ئۇنىڭ گۇمانلىنىشتىن تەپتارتمايدىغان مىجەزىمۇ بار. شۇ تۇرقىدا ئۇلاردىن بىرەرسىنى ئۇشتۇمتۇتلا باغدىن ئېلىپ چىقىپ كەتسەك، ئۇلارغا بىر ئىشتىن شەپە بېرىپ قويارمىزمىكىن؟ قەدىمدىن قالغان «ئوغلۇڭ چوڭ بولسا ئۆيلەپ قوي، قىزىڭ چوڭ بولسا ياتلىق قىل» دېگەن گەپ بار. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۇلارنىڭ ئىشىنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىۋەتكەن بولساق.

جيا ئانا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قويۇپ:

— دەيىۋي قىزنىڭ مىجەزى بىرقىسمىلا، تېنى ئاجىز، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەسلىكى مۇمكىن. باۋچەي قىزلا ئونىڭغا تازا لايىق كېلىدۇ، — دېدى. ژاڭ ئاغىچا خېنىم:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىلا ئەمەس، بىزمۇ مۇشۇنى ئويلىغان، بىراق دەيىۋي خانقىزنىمۇ بىركىمگە دېيىشىپ قويغىنىمىز تۇزۇك، — دېدى.

— ئەلۋەتتە، ئالدى بىلەن باۋيۇينى ئۆيلەپ بولۇپ، ئاندىن دەيىۋي قىزنى بىركىمگە دېيىشىدىغان گەپ. باۋيۇينى ئۆيلەش توغرىسىدىكى گەپنى دەيىۋي قىزغا ئۇقتۇرمىساقلا بولىدىغۇ، — دېدى جيا ئانا.

— ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — دېدى فېڭجيې ئەتراپىدىكى دېدەكلەرگە جېكىلەپ، — باۋيۇينى ئۆيلەش توغرىسىدىكى گەپ مۇشۇ يەردە قالسۇن. ھەرگىزمۇ چۈقان كۆتۈرگۈچى بولماڭلار! كىمكى شۆپۈك ئېغىزلىق قىلىدىكەن، تېرىسىنى تەتۇر سويىمەن!

شۇنداق قىلىپ، شۆ باۋچەينى جيا باۋيۇيگە چاتىدىغان ئىش جيا ئانا، ژاڭ ئاغىچا خېنىم، ژاڭ شېفىڭلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن بېكىتىلدى.

ئەتىسى قۇدىلىشىدىغان ئىش شۇ ھامما يەتكۈزۈلدى، شۇ ھاما بۇنىڭدىن قاتتىق خۇش بولۇپ كەتتى.

باۋيۇي مەكتەپتىن كېلىپ ھەممىسىگە كۆرۈنۈش قىلىپ بولغاندىن كېيىن، بامبۇكزار سارايغا كەلدى. مىلەڭزىنى قايرىشىغىلا، زىجۇەن ئۇنى كۈتۈۋالدى. ئۇيدە دەييۇي كۆرۈنمەيتتى.

— خانقىز نەگە كەتتى؟ — دەپ سورىدى باۋيۇي. ئۇ كېتەي دەپ تۇرۇشىغا، دەييۇي بىلەن شۇيەن كىرىپ كەلدى.

— سىڭلىم قايتىپ كەلدى، — دەپلا باۋيۇي كەينىگە دالىجىپ يول بېرىپ، دەييۇي بىلەن سوغدىشىپ ئۆيگە قايتا كىردى. دەييۇي ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ باۋيۇيگە ئىچكىرىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. پاراڭ ئارىلىقىدا باۋچەينىڭ ئاغرىپ قالغانلىقى تىلغا ئېلىندى. دەييۇي كۈلۈپ قويۇپ:

— يوقلاپ بارمىغانمىدىڭىز؟

— دەسلەپتە ئۇقماپتىمەن، خەۋەر تاپقىنىمغا بىر - ئىككى كۈن بولسىمۇ بارماپتىمەن. بالدۇرقىدەك يان ئىشىك ئوچۇق بولسىغۇ، كۈنىگە ئون قېتىم يوقلاپ بېرىشىممۇ تەس ئەمەس ئىدى، ھازىر يان ئىشىكنى ئېتىۋەتتى، ئالدى تەرەپتىن ئۆتۈشۈمگە ئەپسىز ئىكەن، — دېدى باۋيۇي.

— بالدۇردىن تارتىپ باغدا شېئىر يېزىشىپ، گۈل تاماشىسى قىلىپ، مەي - شاراب ئىچىپ قانداق خۇشال - خۇرام ئۆتۈشكەنىدۇق، مانا ئەمدى ئايرىلىپ كېتىۋىدۇق، ئۇلارنىڭ ئۆيىدە كېلىشمەسلىك بولغىنىنى قارىمامدىغان. ئۇ شۇنداق ئېغىر ئاغرىپ ياتسا، سىز خەۋىرى يوق ئادەمدەك يۈرسىڭىز سەت بولمامدۇ؟ — دېدى دەييۇي.

— ئۇنداقتا، باۋچەي ئاچام مەن بىلەن ئەپلەشمىگۈدەكتە؟ — دېدى باۋيۇي.

— ئەپلىشەمدۇ - ئەپلەشمەمدۇ، مەن نەدىن بىلەي. مەنمۇ يولى كېلىپ قالغاچقا دەپ قويدۇم، — دېدى دەييۇي.

بۇ گەپ بىلەن باۋيۇي كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ بىرھازاغىچە تېكىرقاپ قالدى. ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، يەرگە تەپكەن پېتى:

— مەندەك بىر ئېسىل ئىنسان نېمىشقىمۇ تۆرەلگەن بولغىيدى؟ مەن بولمىغان بولسام، جاھان پاك ـ پاكىز بولغان بولاتتى! — دېدى.

— ئەسلىدە «مەن» بولغاچقا، ئىنسان پەيدا بولغان، ئىنسان پەيدا بولغاندىن كېيىن ھەددى ـ ھېسابسىز تەشۋىش كېلىپ چىققان، — دېدى دەييۇي. باۋيۇينىڭ بىردىنلا كۆڭلى يورۇپ كۇلۇۋەتتى:

— راست شۇنداق، سىزنىڭ زېھنىڭىز مېنىڭدىن ئىنتايىن ئۆتكۇر ئىكەن! ئالدىنقى يىلى خاپا بولغان چېغىمدا، سىز ماڭا بىر ئېغىز گەپ قىلمۇېدىڭىز، شۇڭىزە مەن زادىلا جاۋاب بېرەلمەپتىمەن. ئالتۇن بۇيۇم بولسىمۇ گەرچە ئالتە غۇلاچ، تۆرەلمەكىم سىز — نېلۇپەر بەرگىگە موھتاج.

دەييۇي بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ:

— سىزدىن بىر سوئال سورايي، قېنى قانداق جاۋاب بېرەرسىزكىن؟

باۋيۇي بەدەشقان قۇرۇپ، ئالقىنىنى جۇپتەكلەپ، كۆزىنى يۇمۇپ، ئاغزىنى دومسايتىپ:

— قېنى دەڭ، — دېدى.

— باۋچەي ئاچام سىز بىلەن ئەپ ئۆتسە قانداق قىلاتتىڭىز، ئەپ بولمىسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ باۋچەي ئاچام ئۆتكەن كۈنلەردە سىز بىلەن ئەپ بولۇپ، ئەمدى بۇگۈنكى كۈندە سىز بىلەن ئەپ بولمىسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ باۋچەي ئاچام بۇگۈنكى كۈندە سىز بىلەن ئەپ بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەپ بولماي قالسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ سىز ئەپ بولمەن دېسىڭىزمۇ، ئۇ ئەتەي سىز بىلەن ئەپ بولمىسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ سىز ئەپ بولمايمەن دېسىڭىز، ئۇ ئەتەي سىز بىلەن ئەپ بولمەن دېسە قانداق

قىلاتتىڭىز؟

باۋيۇي بىر ھازاغىچە ھاڭۋېقىپ قېلىپ، بىردىنلا قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى:

— تىلسىم دەريا سۇيى ئۇلۇغ بولسا بىر تالاي، ئېلىپ سۇدىن ئىچكەيمەن پەقەت بىر نوگاي.

— نوگاي لەيلەپ ئېقىپ كەتسە قانداق قىلغۇلۇق؟ — دېدى دەييۇي.

— نوگاي ئۆزى ئاقمايدۇ لەيلەپ، سۇ ئۆزىچە ئاقىدۇ، نوگايمۇ ئۆزىچە لەيلەيدۇ.

— سۇ توختاپ، گۆھەر چۆكۈپ كەتسە قانداق قىلغۇلۇق؟ — دېدى دەييۇي.

— بۇدۇشقاقتەك دىيانا مەن دىلىم ئۆزگەرمەس، ھەر باھاردا ئۇچۇپ كېتەر زاكچى مەن ئەمەس.

— دىيانا سۇلۇكىنىڭ بىرىنچى پەرھىزى يالغان گەپ قىلماسلىق، — دېدى دەييۇي.

— ئۇچ مۆجىزە شاھىدىدۇر، — دېدى باۋيۇي. دەييۇي بېشىنى ساڭگىلىتىپ زۇۋان سۇرمەي ئولتۇردى.

شۇ ئەسنادا، پېشايۋان ئۇستىدىكى قاغا «قاق ـ قاق» قىلىپ قويۇپ شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئۇچۇپ كەتتى.

— ئەي خۇدا! بۇ ئامەتنىڭ ئالامىتىمۇ ياكى پالاكەتنىڭ؟ — دېدى باۋيۇي.

— ئىنسان ئارا بولۇر ئامەت ياكى پالاكەت، قۇش ئاۋازى بولمىغاي ھېچ ئاڭا بېشارەت، — دېدى دەييۇي. شۇ ئاردا چيۇۋېن كىرىپ قالدى.

— غوجام، ئۆيگە قايتسىلا. ئۇلۇغ بېگىم باغقا كىشى ئەۋەتىپ، «غوجام مەكتەپتىن كەلدىمۇ؟» دەپ سوراتقانىدى. تېز بولسىلا، — دېدى. باۋيۇي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا ماڭدى.

26 ـ باب تۇيۇق چىقارماسلىق ئۈچۈن فېڭجيېنىڭ ئاجايىپ ھيلە ئىشلەتكەنلىكى

ئىككىنچى ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جيا جېڭ جياڭشىنىڭ ئاشلىق نازىرلىقىغا تەيىنلەندى. ئۇ خان ئالىيلىرىنىڭ بۇ شەپقەتىگە تەشەككۈر بىلدۈردى ۋە يولغا چىقىش ۋاقتىنىمۇ بەلگىلەپ خانىنىڭ تەستىقىگە سۇندى. مۇبارەكلەپ كەلگەن قوۋم ـ قېرىنداش، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە ئۇنچىلا جۇۋاپ كەتمىدى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادى بالىۋاقىسىدا ئىدى، يەنە كېلىپ ئۇ ئائىلىسىدە ھايال بولۇپ قېلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى. قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرغىنىدا، جيا ئاننىڭ يېنىدىن «بېگىمنى تەكلىپ قىلىدۇ» دەپ كىشى كىردى.

جيا جېڭ دەرھال جيا ئاننىڭ يېنىغا كىردى. ئۇ جيا ئاننىغا تەزىم قىلدى. جيا ئانا ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بېرىپ:

— بىرقانچە كۈنگە قالماي خىزمىتىڭگە ماڭىدىغان ئوخشايسەن، ساڭا دەيدىغان بىرمۇنچە گەپلىرىم بار ئىدى، — دەپلا كۆز يېشى قىلدى. جيا جېڭ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئۇلۇغ ئانىمىز، ھەرقانداق بولسا، ئىلتىپات قىلىپ تاپىلىسىلا، ئوغۇللىرىنىڭ ئىتائەت قىلماسقا ھەددى ئەمەس، — دېدى. جيا ئانا ئۆكسۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— مەن بۇ يىل سەكسەن بىرگە كىرىپ قالدىم، شۇنداق تۇرۇقلۇق ياقا يۇرتقا خىزمەتكە ماڭماقچى بولۇپ قالدىڭ. سەن كەتكەندىن كېيىن، كۆيۈنۈپ باققانلىرىمدىن باۋيۇيلا قالىدۇ، قېرىشقاندەك بۇمۇ كېسەل بولۇپ، خۇددىنى يوقتىپلا قويدى.

تۆنۇگۈن لەي شېڭنىڭ ئايالىنى باۋيۇيگە پال باقتۇرۇپ باققىلى جورىغانىدىم، تاپقان پالچىسى: «مەدەن ئاناسىردىن ئاپىرىدە بولغان كىشىگە ئۆيلىنىپ، شۇ كىشى يار - يۆلەك قىلسا، پالاكەتكە توي خۇشاللىقى بىلەن بەرھەم بېرىلسە ساقىيىدۇ، بولمىسا ئامان قېلىشى تەس بولارمىكىن» دەپتۇ.

— ئۇلۇغ ئانا، — دېدى جيا جېڭ، — ئۆز ۋاقتىدا كەمىنە ئوغۇللىرىغا شۇنداق كۆيۈنەتتىلە، ئەمدى كەمىنە ئوغۇللىرى ئۆز ئوغلۇمغىمۇ شۇنداق كۆيۈنمەسمەنمۇ؟ ئۇنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىپ قويماقچى بولسىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئېيتقانلىرىچە بولسۇن. ھازىر باۋيۇي ئاغرىقچان، بۇنىڭدىن ئوغۇللىرىمۇ خاتىرجەم ئەمەس. باۋيۇي زادى قانداق كېسەل، كۆرۈپ باقاي.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا جېڭنىڭ گەپ قىلىۋاتقىنىغا كۆزىگە ياش ئەگمەنلىكىنى كۆرۈپ، باۋيۇيگە ئىچ ئاغرىتىۋاتقانلىقىنى بىلدى - دە، شىرىننى جورىدى.

باۋيۇي ئاتىسى بىلەن كۆرۈشكەندە، شىرىن تەزىم قىلىڭ، دېدى، ئۇ تەزىم قىلدى. جيا جېڭ ئۇنىڭ ناھايىتى جۈدەڭ چىرايى ۋە نۇرسىز كۆزلىرىگە قاراپ، مەجنۇن سۈپەت بولۇپ قالغانلىقىنى پەملىدى - دە، ئېلىپ كىرىپ كېتىشكە بۇيرۇدى. ئۇ يۇم - يۇم يىغلاۋاتقان ئاغىچا خېنىمنى كۆرۈپ، خىيالى ئۇنىڭغا بۆلۈنۈپ، ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— ئۇلۇغ ئانىمىز قانداق قىلىمەن دېسە شۇنداق بولسۇن، بىراق ھامما خېنىمنىڭ سەمىگە سېلىندىمىكىن؟

— ھامما خېنىم بۇرۇنلا ماقۇل بولغان، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم گەپنى تارتىۋېلىپ، — ئوغلى شۆپەنىڭ دەۋاسى بىر ياقلىق بولمىغاچقا، يېقىندىن بۇيان بۇ ھەقتە قايتا ئېغىز ئاچمىدۇق.

— ئاكىسى تۇرمىدە ياتسا، سىڭلىسى قانداق ياتلىق بولىدۇ؟ يولغا چىقىش كۈنۈمنى مەلۇم قىلىپ قويۇپتىمەن، ھايال

بولۇشقا توغرا كەلمەيدۇ. مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە قانداقمۇ قىلغىلى بولار؟ — دېدى جيا جېك.

جيا ئانا ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

— ئەگەر تويىنى قىلمەن دېسەك، ھېچقانداق ئىشقا پۇتلاشماسلىققا مېنىك ئامالىم بار. ھامما خېنىمغا كەلسەك، ئاغىچاك بىلەن ئۆزۈم كىرىپ ئۇنىڭدىن سورايمىز. باۋيۇي بولسا كېسەل، بۇ ھالدا ئۆيلەپ قويۇشقا بولمايدۇ، پەقەت پالاكەتتىن توي خۇشاللىقى بىلەن قۇتۇلدۇرىدىغانلا گەپ. قۇتلۇق كۈننى تاللاپ، نەغمە ـ ناۋا قىلمايلا، ئوردىنىك يوسۇنى بويىچە ئون ئىككى جۈپ پانۇس كۆتۈرگۈزۈپ، سەككىز كىشىلىك تەختىرا-ۋان بىلەن كۆچۈرۈپ كەلسەك، جەنۇبنىك قائىدىسى بويىچە تەزىم رەسمىيىتىنى ئادا قىلدۇرساق، ئۆيلەنگەن ھېساب بولماىدۇ؟ باۋچەي قىز كۆڭلى ئوچۇق، ئوڭلۇق قىز، ئۇنىڭدىن غەم يېمىسەكمۇ بولىدۇ. باۋيۇي ساقىيىپ قارىلىق مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، مېھمان چىللاپ داستىخان سالساقمۇ بولىدۇ، ھەممىگە يېتىشىپ كېتەلەيمىز. سەنمۇ بۇ ئىككى بالىنىك تويىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ، يولۇڭغا خاتىرجەم كېتىڭ ئوبرىسەن.

بۇنى ئاڭلىغان جيا جېك رازى بولسۇن ـ بولمىسۇن، بۇ ئىشقا جيا ئانا باش بولۇۋاتقاندىكىن، گېپىنى يىرالماي، ئازراق ھەجىيىپ قوللۇق بىلدۇردى:

— ئۇلۇغ ئانىمىزنىك ئويلىغىنى ناھايىتى توغرا، شۇنداق-تىمۇ ئائىلىمىزدىكى جىمى كىشىگە جېكىلەپ قويۇش زۆرۈر. ئۇلار چوقان ـ سۈرەن كۆتۈرۈپ، ھەممە يەرگە يېيىپ يۈرمەسۇن. بولمىسا، بىزگە ئەيىب كېلىپ قالىدۇ. ھامما خېنىم ئۇنماسمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن. ئەگەر ئۇناپلا قالسا، ئۇلۇغ ئانىمىزنىك مەسلىھىتى بويىچە بولسۇن.

— ھامما خېنىمغا مەن بار، سەن ئەمدى يولۇڭغا ماڭ، —

دېدى جيا ئانا.

جيا جېڭ يېنىپ چىقىپ دېلىغۇل بولۇپ قالدى. تەيىنلەن-گەن خىزمەتنىڭ مېڭىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىش - كۆشلىرى كۆپەيىپ كەتتى. باۋيۈينىڭ ئىشىنى جيا ئانىنىڭ ئىختىيارى بويىچە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېلەرگە قويۇپ بەردى.

باۋيۈي جيا جېڭغا كۆرۈنۈش قىلىپ بولغاندىن كېيىن، شىرىن ئۇنى يۆلەپ ئىچكىرىكى ئۆيگە ياندۇرۇپ ئەكىردى. ئۇ مەست - ئەلەس هالدا ئۇيقۇغا كەتتى، شۇڭا جيا ئانا بىلەن جيا جېڭنىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا بىر تالمۇ كىرمىدى. بۇگۈن گەپنىڭ ئېنىقىنى ئاڭلاپ شىرىننىڭ كۆڭلى يورۇپ، بولغۇسى كېلىنىنىڭ باۋچەي ئىكەنلىكىنى بىلىپ، بۇنىڭدىن خۇشال بولـ-دى. ئۇ خىيال سۈرۈپ: «دەرۋەقە چوڭلارنىڭ كۆزى هەممىگە يېتىدىكەن! ئەمدى لايىقىنى تېپىشتى. بىراق، بۇياقنىڭ كۆڭلى يالغۇز دەييۇيدە، ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا، ئالەمنى مالەم قىلـ-ۋېتەرمىكىن!» دېگەن ئويغا كېلىشى بىلەنلا، ئۇنىڭ بايىقى خۇشاللىقى قايغۇغا ئايلاندى - دە، يەنە ئويغا چۆمدى: بۇ ئىشنى قانداق قىلسام بولار؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئاغىچا خېنىملار ئۇنىڭ ئېچ سىرىنى نەدىن بىلسۇن؟ ئۇلار باۋيۈينىڭ كېسىلىنى ساقايتىش ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ. مۇبادا ساڭا باۋچەي قىزنى ئېلىپ بېرىمىز دەپ، دەييۇي قىزنى بىر چەتكە قايرىپ قويىدىغان بولسا، ئۇ خۇددىنى بىلىمسىغۇ مەيلى، سەل - پەللا ئۇقۇپ قالىدىغان بولسا، پالاكەتتىن قۇتۇلدۇرماق يوق، ئەكسـ-چە ئۆلۈمنى تېزلىتىپ قويارمىكىن! ئەمدى گەپنى ئېچىپ دې-مەيدىغان بولسام، بىراقلا ئۇچ ئادەمگە زامىن بولغان بولمايمەن-مۇ؟ شىرىن شۇ پېكىرگە كەلگەندىن كېيىن، جيا جېڭ چىقىپ كەتكۈچە تەخىر قىلدى، ئاندىن چيۈۋېننى باۋيۈيگە قارىتىپ قويۇپ، ئىچكىرىكى هۇجرىدىن چىقىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كىردى - دە، ئۆزلىرىگە گېپىم بار، دەپ ۋاڭ ئاغىچا

خېنىمنى جيا ئاننىڭ ئارقا ھۇجرىسىغا كۈسۈرلاپ تەكلىپ قىلدى.

شىرىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن خالىي ھۇجرىغا كىرىپلا تىزلىنىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— مەن غالچىلىرى، — دېدى شىرىن، — بۇ گەپنى دېمىسەم بولاتتى، ئەمما ئېيتماسلىققا ئامالىم قالمىدى!

— قېنى، ھودۇقماي ئېيتقىنا!

— باۋيۇينىڭ توي ئىشى توغرىسىدا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئۆزلىرى باۋچەي خېنىمنى ئېلىپ بېرىش قارارىغا كېلىشتىلە. بۇغۇ خويمۇ ئوبدان ئىش بولدى. بىراق، ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىنىڭ پەمچە، باۋيۇينىڭ دەيىۋي خېنىم بىلەن ئېقى كېلىشەرمۇ ياكى باۋچەي خېنىم بىلەنمۇ؟ — دېدى شىرىن. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم:

— ئۇلار كىچىكىدىن تارتىپ بىللە ئۆتكەچكە، باۋيۇينىڭ دەيىۋي قىز بىلەن بىرئاز ئېقى كېلىشىدۇ، — دېدى.

— «بىرئاز ئەمەس»، — دەپ گەپنى باشلىدى شىرىن، — بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە بىرىكىم كېلىپ باۋيۇيگە گەپ قىلسا، كۈلۈپ قويىدۇ، ھېچكىم گەپ قىلمىسا ئۈخلايدۇ. شۇڭا، بايىقى گەپلەرنى ئۇ ئاڭلىمىدى.

— بۇ ئىشنى قانداق قىلساق بولار؟

— خېنىم، ئۆزلىرى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا دەپ تەلتۆكۈس چارىسىنى قىلىشسىلا ئوبدان بولاتتى.

— مۇنداق بولسۇن، ھازىرچە بۇ توغرىدا ئېغىز ئېچىشقا بولمايدۇ. كېيىن بىر پۇرسەت تېپىپ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلغاندىن كېيىن يولىنى قىلارمىز، — دەپ قويۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئاننىڭ قېشىغا چىقىپ كەتتى.

جيا ئانا فېڭجيې بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئولتۇراتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى كۆرۈپلا:

— شىرىن قىز نېمە دەيدۇ شۇنچە كۆسۈرلاپ؟ — دەپ سورىدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ پەيتنى غەنىيمەت بىلىپ، باۋيۇينىڭ ئىچ سىرىنى يېپىدىن - يېڭىسىغچە سۆزلەپ بەردى. جيا ئانا بىرھازاغىچە ئۇندىمەي تۇرۇپ قالدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېمۇ باشقا گەپ قىلىشمىدى.

— باشقا ئىش بولسىمۇغۇ بىر نورى ئىدى، — جيا ئانا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — دەيىۋىنىڭمۇ كارى چاغلىق، باۋيۇي راستتىنلا ئاشۇنداق بولسا، كىشىنى تەڭلىكتە قالدۇرىدۇ جۇمۇ!

— نېمىگە تەڭلىكتە قالدۇراتتى؟ — دېدى فېڭجيې بىرقۇر ئويلىنىپ باققاندىن كېيىن، — «ئات ئايلىخانغا، يول سارىخاڭغا» قىلىش كېرەك.

— ئۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا.

— ئەمدىچۇ، — دېدى فېڭجيې، — باۋيۇي ئۇكام ئۇقتەمۇ، ئۇقمىدىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز بولمىسۇن. ھەممىمىز ئۇلۇغ بېگىم ئۈزى ئىگە بولۇپ، دەيىۋي خېنىمنى ساڭا ئېلىپ بېرىدىغان بولدى، دەپ چۈقان سالايلى. ئاندىن ئۇنىڭ كەيپى قانداق، شۇنىڭغا قاراپ باقايلى. ئەگەر ئۇنىڭ ھېچنېمە بىلەن كارى بولمىسا، يول سارىخانغا قىلىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ئەگەر كۆڭلىگە ياققانلىقى بىلىنگۈدەك بولسا، ئۇ چاغدا بۇ ئىش بىرمۇنچە ئاۋارىچىلىك تۇغدۇرىدۇ.

— ئۇنىڭغا خۇشياقتىمۇ دەيلى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — ئۇ چاغدا نېمە چارە قىلماقچىسەن؟

فېڭجيې ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىغا كېلىپ، مانا مۇنداق قىلىمىز، دەپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بېشىنى لىڭشىتىپ كۈلۈپ قويۇپ: «شۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ» دېدى.

— ئانا - بالا ئىككىلار قانداق ئويۇن چىقارماقچى بولۇۋا-

تىسىلەر؟ — دەپ سوردى جيا ئانا، — قېنى، ماڭا دەپ بېرىڭلارچۇ؟

فېڭجيې جيا ئانا ئۇقماي قېلىپ، سىرنى بىلىندۇرۇپ قويىمىغىدى دەپ، ئۇنىڭمۇ قۇلىقىغا كۈسۈرلاپ بىرقۇر دەپ بەردى. دېگەندەك جيا ئانا بىردىنلا چۈشىنەلمىدى. فېڭجيې كۈلۈپ تۇرۇپ يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ قوشۇمچە قىلغاندىن كېيىن:

— شۇنداق قىلساقمۇ بولغۇدەك، — دېدى كۈلۈپ، — بىراق دەييۇې قىزغا ئەلەم بولىدۇ - دە، چۈقان كۆتۈرۈۋەتسەك، دەييۇې قىز قانداق بولۇپ كېتەر؟

— بۇ گەپنى، — دېدى فېڭجيې، — باۋيۇينىڭ ئۆزىگىلا دەيمىز، سىرتقا يېيىلىپ كېتىشكە زادىلا يول قويمايمىز.

گەپ ئۇستىگە چۈرە قىز «جيا ليەن بېگىم كەپتۇ» دەپ خەۋەر ئېلىپ كىردى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا ئانىنىڭ سوراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، فېڭجيېگە ئىما قىلدى. فېڭجيې دەرھال جيا ليەننىڭ ئالدىغا چىقتى - دە، كالپۇكى بىلەن ئۆمەللەپ قويۇپ، جيا ليەننى ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ھۇجرىسىغا باشلاپ كىردى. بىردەمدىن كېيىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كىرىپ قارىغاندىدى، فېڭجيېنىڭ يىغىدىن كۆزلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. ئەسلىدە، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېرىندىشى ۋاڭ زېتىنىڭ بېيجىڭغا سالامغا كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە قازا قىلغانىدى. جيا ليەن ئاخىرەتلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن شۇ يەرگە بېرىپ كەلگەنىدى. جيا ليەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا تەزىم قىلغاندىن كېيىن، بولغان ئىشلارنىڭ جەريانىنى بىرقۇر سۆزلەپ بەردى. ئۇ شۇنداق دېدى:

— مېھىر - شەپقەتلىك خان ئالىيلىرى تاغىمىزغا ئوردا دېۋانىدا مەنسەپ - مەرتىۋە ئاتا قىلغاندىن كېيىن، يەنە مەرھەمغا مەرىپەتلىك ئىشچان ئەمىر، دېگەن ئۇنۋان ئىلتىپات قىپتۇ، ئاندىن ئۆز جەمەتى ئۇنىڭ جەسىتىنى ئانا يۇرتىغا ئېلىپ بار-

سۇن، دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار تۇنۇگۈن يولغا چىقىپ جەنۇبقا سەپەر قىلدى، تاغا - ئاچام ھەربىرلىرىگە سالام يوللىدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قانچىلىك ھەسرەت - نادامەت چەككەنلىكىنى دەپ ئولتۇرمايمىز.

27 - باب مەخپىيەتلىكنى بىلىپ قالغان قەلەمقاشنىڭ خۇدىنى يوقاتقانلىقى

بىر كۈنى ناشتىدىن كېيىن، دەيىۋي زىجۈەننى ئەگەشتۈرۈپ جيا ئانىنىڭ قېشىغا ماڭغانىدى. بامبۇكزار سارىيىدىن چىقىپ بىرنەچچە قەدەم ماڭا - ماڭمايلا، قولياغلىقى ئۇنتۇلۇپ قالغانلىقى بىردىنلا يادىغا كېلىپ، زىجۈەننى ياغلىقنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ئۇ كەلگۈچە ئۆزى بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئاستا ماڭغاچ تۇردى. ئەتراپىغا كۆزۈرۈكىنىڭ ئۇ يېقىدىكى سۇنئىي تاغنىڭ كەينىگە كەلگەندە، بىركىمنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى، ئەمما كىمنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى، يىغلاپ-قاقشاپ نېمە دەۋاتقانلىقىنى پەرق ئېتەلمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەك كېلىپ، ئاخىر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ جيا ئانىنىڭ ھۇجرىسىدا قاتتىق - قۇرۇق ئىشلارنى قىلىدىغان چۆرە قىز گالۋاڭ داجيې ئىدى.

دەيىۋىنى كۆرۈپ قالغاچقا، ھېلىقى چۆرە قىز يىغىسىنى توختىتىپ، ئورنىدىن قوپۇپلا يېشىنى ئېرىتىۋەتتى.

— بىكاردىن - بىكار بۇ يەردە نېمىدەپ كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلىپ تۇرىسەن؟ — دەپ سورىدى دەيىۋي.

— خانقىز، — دېدى چۆرە قىز بۇ گەپنى ئاڭلاپ يەنە ياش تۆكۈپ، — بۇنى ئۆزلىرى ئايرىپ باقسىلا! ئۇلارنىڭ دېيىشىكەن گەپلىرىنى مەن ئۇقمىسام، ئاغزىمدىن بىر ئېغىز گەپ خاتا

چىقىپ قالغىنىغا ئاچام نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا مېنى ئۇر ۋۇاتتىدۇ.

دەيىۋي ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەنمەي، كۈلۈپ سورىدى:

— ئاچاڭ سېنى نېمىشقا ئۇردى؟

— باۋيۈي غوجامنىڭ باۋچەي خېنىمغا ئۆيلىنىدىغان ئىشى ئۈچۈن بولمامدۇ!

دەيىۋي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشىدا چاقماق چاقىقاندەك بولۇپ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى. ئۇ هوشىنى سەل يىغىۋېلىپ:

— بۇياققا كەلگىنە، — دېدى. چۆرە قىز دەيىۋىنىڭ كەيـ
نىدىن چەت بۇلۇڭدىكى شاپتۇل چېچىكى كۆمگەن يەرگە كەلدى.

— باۋيۈي غوجام باۋچەي قىزغا ئۆيلەنسە، ئۇ نېمىدەپ سېنى ئۇرىدىكەن؟ — دەپ سورىدى دەيىۋي.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئاغىچا خېنىم ۋە ئوتتۇرانچى كېـ
لىن ئاغىچىلار بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىدى، — دېدى گالۋاڭ داجيې، — ئۇلۇغ بېگىم يولغا چىقماقچى ئىكەن، شۇڭا ئۇلار هامما خېنىم بىلەن تېزرەك مەسلىھەتلىشىپ، باۋچەي خېنىمنى كېلىن قىلىپ كۆچۈرۈپ كىرەيلى، دېيىشتى. مەن باۋيۈي غوجامنىڭ ئۆيىدىكى شىرىن ئاچامغا: «ئەتە - ئۆگۈن تېخىمۇ قىزىق ئىش بولىدىكەن - دە، باۋچەي خانقىز تۇرۇپلا باۋچەي كېلىن ئاغىچا بولۇپ قالسا، بۇنى نېمىدەپ ئاتايدىغان ئىش ئىكىن؟» دەپ ساپتىمەن. خانقىز، بۇ گېپىمدىن جېنجۇ ئاچامغا نېمە دەز كەتكەندۇ؟ ئۇ كېلىپ مېنى بىر كاچات سالدى. مېنى چوڭلارنىڭ گېپىنى قىلىپ، ئاغزىڭغا كەلگىنىنى ۋالاقشىدىڭ، دېدى، تېخى قوغلاپ چىقىرىۋەتمەكچىمۇ بولدى. چوڭلارنىڭ زۇۋانىڭلارنى چىقارماڭلار دېگىنىنى مەن نەدىن بىلەي! ئۆزلىرى ماڭا دەپ قويماي، يەنە مېنى ئۇرامدىكەن؟ — ئۇ شۇنداق دەپ يەنە يىغلىدى.

شۇ تاپتا دەييۇي شۇنداق روهىي هالەتتە قالدىكى، گويا دۇنيانىڭ جىمى ئاچچىق - چۈچۈك، تاتلىق - تېتىقلىرى ئەبەجەش بولۇپ كەتكەندەك، ھېچقانداق تەمنى سەزمەيدىغان گاراڭ هالەتتە بولۇپ قالغانىدى. بىرپەستىن كېيىن تىترەپ تۇرۇپ:

— كەلسە - كەلمەس گەپ قىلىپ يۈرمە! ۋالاقشىپ يۈرسەڭ، خەق ئاڭلاپ قالسا، سېنى يەنە دۇمبالايدۇ. ماڭ، كەتكىن، — دېدى. ئۆزى كەينىگە بۇرۇلۇپ، بامبۇكزار سارايغا ياندى. ئۇنىڭ گەۋدىسى مىڭ پاتمان يۈك ئارتىلغاندەك ئېغىرلىشىپ، پۇتلىرى مامۇققا دەسسىگەندەك بوشىشىپ كەتكەنىدى. ئىلاجسىزلىقتىن بىر چامداپ، ئىككى چامداپ دېگەندەك ئاستا ماڭدى. شۇنچە مېڭىپ ئەترەپشان كۆۋرۈكىنىڭ يېنىغا ئەمدى كەلگەنىدى، لېكىن هوشىنى بىلمەي، قىرغاقتىن ياقىلاپ كەلگەن يېرىگە يەنە كېتىپ قالدى.

زىجۇەن قولياغلىقىنى ئېلىپ كەلدى، قارىغۇدەك بولسا، دەييۇي چىرايى تاتىرىپ كەتكەن، كۆزلىرى چەكچەيگەن هالدا غالداڭ - غۇلدۇڭ قىلىپ چۆرگىلەپ يۈرەتتى. ئۇ دەرگۇمان بولۇپ، دەييۇيگە قوغلاپ يېتىشۇېلىپ سورىدى:

— خانقىز، نېمىشقا ياندىڭىز؟ نەگە بارماقچىسىز؟

دەييۇيگە بۇ سوئال ۋېڭىلدىغاندەك ئاڭلانىدى، ئۇ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ:

— بېرىپ باۋيۇيدىن سوراپ باقاي دەيمەن! — دېدى.

زىجۇەن بۇ گەپنىڭ باش - ئايىغىنى ئاڭقىرالماي، نائىلاج ئۇنى يۆلەپ جيا ئانا تەرەپكە كەلدى.

جيا ئانىنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە، دەييۇينىڭ كۆڭلى بىردىنلا يورۇغاندەك بولدى - دە، ئۆزىنى يۆلەپ كېلىۋاتقان زىجۇەنگە قايرىلىپ قاراپلا قەدىمىنى توختاتتى.

— سەن نېمىدەپ كەلدىڭ؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— مەن ياغلىقىنى تېپىپ كەلدىم. قېشىڭىزغا كېلىپ گەپ

قىلسام، پەرۋا قىلمىدىڭىز، — دېدى زىجۇەن كۈلۈمسىرەپ.
— مەن سېنى باۋيۇي غوجامنى يوقلىغىلى كەلدىمىكىن دەپتىمەن، — دېدى دەييۇي تەبەسسۇم بىلەن، — بولمىسا بۇياقتا كىشلەپ نېمە قىلاتتىڭ؟
زىجۇەن ئۇنىڭ ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ قويغانلىقىنى بايقاپ، مۇشۇ تۇرقىدا باۋيۇي بىلەن كۆرۈشمىدىغان بولسا، بىرى ئۇنداق سەۋدايى مەجنۇن، بىرى مۇنداق بىخۇد - گاراڭ تۇرسا، شۇ ھالىتىدە قاملاشمىغان گەپنى چىقىرىپ قويۇشسا قانداق قىلغۇلۇق، دەپ ئويلىدى. كۆڭلىدە شۇنداق ئەنسىرىگەن بولسىمۇ، لېكىن گېپىنى يېرىشقا پېتىنالماي، نائىلاج ئۇنى يۆلىگەن پېتى ئۆيگە ئېلىپ كىردى.
دەييۇي ئۆيگە بايىقىدەك مىلىق - سىلىق بولۇپ تۇرماستىن، زىجۇەنگىمۇ مىلەڭزىنى قايرىتقۇزماي، ئۆزى قايرىپلا كىردى. شىرىن مىلەڭزىنىڭ شىتىرلىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ھۇجرىدىن چىقىپ دەييۇينى كۆرۈپلا:
— خانقىز، ئۆيگە كىرسىلە، — دەپ تەكلىپ قىلدى.
— باۋيۇي غوجام ئۆيدىمۇ؟ — دەپ سورىدى دەييۇي كۈلۈپ. شىرىن جاۋاب بېرەي دەپ تەمشىلىشىگە، زىجۇەن ئاغزىنى ئۆمەللەپ، دەييۇينى كۆرسىتىپ قولىنى چايقاپ قويدى. شىرىن ئۇنىڭ غەرىزىنى ئاڭقىرالمىدى، گەپ قىلىشقىمۇ پېتىنالمىدى، دەييۇي بۇنىڭغىمۇ ئېرەن قىلماي، ئىچكىرىكى ھۇجرىغا ئۆزى كىرىپ كېتىۋەردى. باۋيۇي شۇ يەردە مەجنۇنلارچە كۈلۈپ ئولتۇراتتى. دەييۇي ئۆزى كىشلەپ ئولتۇرۇپ، باۋيۇيگە قاراپ كۈلدى. شىرىن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي گاڭگىراپلا قالدى. شۇ ئەسنادا دەييۇي بىردىنلا:
— باۋيۇي، نېمىشقا ئاغرىپ قالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.
— دەييۇي قىزنى دەپ ئاغرىپ قالدىم، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ. شىرىن بىلەن زىجۇەن قورقمىنىدىن رەڭگى ئۆڭۈپ

كەتتى ـ دە، ھاپىلا ـ شاپىلا گەپكە ئارىلاشتى. ئۇ ئىككىسى يەنە گەپ قىلىشماي بايىقىدەكلا مەجنۇنلارچە كۈلۈشكە باشلىدى.

شىرىن بۇ ئەھۋالدىن دەييۇينىڭمۇ شۇ تاپتا باۋيۇيدەك ئۆز خۇدىنى يوقاتقانلىقىنى پەملىدى، شۇڭا ئۇ:

— خانىم ئەمدىلا ساقايغاندەك قىلىدۇ، بېرىپ ئارام ئالسۇن. چىۋۇنى ساڭا خانىمنى يۆلەپ ئاپىرىشىپ بەرسۇن، — دېدى زىجۇەنگە كۆسۈرلاپ. چىۋۇنى گەپ قىلماي كۈلۈپ قويۇپ، زىجۇەن بىلەن دەييۇينى يۆلەپ تۇرغۇزدى. دەييۇي ئورنىدىن تۇردى.

— خېنىم، ئۆيگە قايتىپ ئارام ئېلىڭ، — زىجۇەن يەنە ئۇنى ئالدىراتتى.

— شۇ ئەمەسمۇ، مانا ئەمدى قايتىدىغان ۋاقىتمۇ بولۇپ قاپتۇ، — دەپلا دەييۇي كەينىگە بۇرۇلۇپ كۈلگەن پېتى چىقتى ۋە چۆرىلەرگە تايانماي، خۇددى ئۇچقاندەك غۇيۇلداپ كېتىۋەردى. بامبۇكزار سارايغا ئاز قالغاندا زىجۇەن:

— خۇداغا شۈكۈر! ئۆيگە كېلىۋالدۇق، — دېدى. بۇ گەپنىڭ ئايىغى چۈشە ـ چۈشمەيلا دەييۇي ئالدىغا مۇدۇرۇپ «ھۆ!» قىلىۋېدى، ئاغزىدىن قان ئوخچۇپ چىقتى.

28 ـ باب لىن دەييۇينىڭ قولىيازمىلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىپ ئىشق سەۋداسىدىن قول ئۈزگەنلىكى

دەييۇي بامبۇكزار سارايغا كەلدى. ئۇنى زىجۇەن بىلەن چىۋۇنى ئىككىسى يۆلەپ ھۇجرىسىغا ئەكىرىپ قويدى. چىۋۇنى كەتكەندىن كېيىن، زىجۇەن بىلەن شۆيەن بىرەدەمۇ نېرى بولماي قاراپ تۇردى. دەييۇي ئاستا ـ ئاستا ھوشىغا كېلىپ،

زىجۇەندىن:

— نېمىشقا ماڭا قاراپ يىغلايسىلەر؟ — دەپ سورىدى. ئۇنىڭ خۇدىنى بىلىپ سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ زىجۇەننىڭ كۆڭلى تىندى.

— خېنىم، — دېدى ئۇ، — ھېلى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمىنىڭ ئۆيىدىن كېلىۋېتىپ سەل بىئارام بولغانتىلە، قورقۇپ تەمتىرەپ كېتىپ يىغلاپ تاشلاپتۇق.

— مەن تېخى ئۆلۈپ كەتكۈچىلىك ھالدا ئەمەس! — دېدى دەييۇي كۈلۈپ، گېپىنىڭ ئايىغى چۈشە - چۈشمەيلا، دېمى سىقىلىپ تۇگۈلۈپلا قالدى.

دەييۇي بۇگۈن باۋيۇي بىلەن باۋچەينىڭ توي ئىشىنى ئاڭلاپ، بۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى يۈرىكىنى ئازابلاپ كېلىۋاتقان دەرد بولغىنى ئۈچۈن، بىردىنلا ئاچچىقى تۇتۇپ كېتىپ خۇدىنى يوقىتىپ قويغاندى. قايتىپ كېلىپ قان قۇسقان بولسىمۇ، كۆڭلى بارا - بارا يورۇپ، گالۋاڭ داجيېنىڭ گېپىنى ئاران ئېسىگە ئالالىدى، شۇنداقتىمۇ كۆڭلى يېرىم بولۇشنىڭ ئورنىغا قەرزدىن خالاس بولۇش ئۈچۈن، ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىدى.

جيا ئانا ئەمدىلا چۈشلۈك ئۈيقۇسىدىن ئويغىنىپ تۇراتتى، چيۇۋېن ئۆڭسۈلى يوق كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ جيا ئانا ئۇنىڭدىن نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىدى. چيۇۋېن بايىقى ئىشلارنى بىرقۇر سۆزلەپ بەردى. جيا ئانا:

— ياللا! — دەپ چۆچۈپ كەتتى ۋە دەرھال ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئىككىسىگە بولغان ئىشنى سۆزلەپ بەردى.

— قانداق ئادەم بىلىندۇرۇپ قويغاندۇ، — دېدى فېڭجيې، — مانا ئەمدى بۇ ئىش تېخىمۇ تەس بولىدىغان بولدى.

— ئۇنداق ئىش بىلەن كارىڭ بولماي تۇرسۇن. ئاۋۋال بىز بېرىپ ئۇنى يوقلاپ كېلەيلى، — دېدى جيا ئانا ھەم ئورنىدىن

قوزغىلىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن فېڭجيېلارنى ئەگەشتۇرۇپ يوقلىغىلى كەلدى. دەييۇينىڭ چىرايىدا قاندىن ئەسەر يوق، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، تىنىقى ئاران قالغانىدى. ھەربىر يۆتەلگەندە قان ئارىلاش بەلغەم تۈكۈرەتتى. ئۇلار ئالاقزادە بولۇشۇپ كەتتى.

دەييۇي كۆزىنى ئارانچە ئېچىپ، يېنىدا تۇرغان جيا ئاننى كۆردى - دە، ھاسىراپ تۇرۇپ:

— چوڭ ئانا! ماڭا بىكارلا كۆيۈنۈپتىكەنلا؟ — دېيەلىدى.

جيا ئانا بۇ گەپتىن ئازابلىنىپ:

— جېنىم بالام، ئۆزۈڭنى ئوبدان ئاسرا. ھېچ ۋەقەسى يوق! — دېدى. دەييۇي مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ كۆزىنى يەنە يۇمۇۋالدى. چۆرە قىز سىرتتىن كىرىپ: «تېۋىپ كەلدى» دېدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى. ۋاڭ تېۋىپ جيا لىيەن بىلەن بىللە كىرىپ تومۇر تۇتقاندىن كېيىن شۇنداق دېدى:

— ھازىرچە ھېچ گەپ يوق، دەرد - ئەلەمدىن جىگەر زەخمىلىنىپ، جىگەردە قان ئازلاپ كەتكەچكە، ماغدۇرى ئۆزۈلگەن، قان توختىتىدىغان دورا يېيىسە ساقىيىپ كېتىشى مۇمكىن.

ۋاڭ تېۋىپ تاشقىرىغا جيا لىيەن بىلەن چىقىپ دورا يېزىپ بەردى.

جيا ئانا دەييۇينىڭ ئەھۋالى ئېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، يېنىپ چىقىپ فېڭجيېلارغا شۇنداق دەپ تاپىلىدى:

— مېنىڭ قارىغانلىقىمنى ئەمەس، بۇ بالىنىڭ كېسىلى ساقايمايدىغاندەك تۇرىدۇ! ھەرھالدا تەييارلىقلىرىنى قىلىپ قويۇڭلار، دورا سەۋەب بولۇپ ساقىيىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ئالمادىس بىرقانداق بولۇپ كەتسىمۇ، ۋاقتى كەلگەندە تېنەپ قالمايمىز. ھەرقاچان بىر - ئىككى كۈنگىچە ئۆز ئىشىمىز بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتەرمىز.

جيا ئانا زىجۇەندىن يەنە بىرقۇر سوراشتۇرۇپ باقتى. جيا ئانا بۇنىڭغا ئىچى پۇشۇپ:

— بۇ بالىلار كىچىكىدىن تارتىپ بىللە ئويناپ، بىر - بىرى بىلەن چىقىشىپ قالسىمۇ قالغاندۇ. ئەمدى چوڭ بولۇپ ئىشىنىڭ يولىنى بىلىپ قالدى، ئەلۋەتتە ئايرىمراق تۇرۇشى كېرەك، شۇنداق بولغاندىلا قىز بالا دېگەن ئۆزىگە يارىشا ئىش قىلغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىدە باشقا بىر غەرەز بولىدىغان بولسا، ئۇ قانداق ئادەم بوپقالغان بولىدۇ!

جيا ئانا ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، شىرىننى چاقىرتىپ يەنە سوردى. شىرىن ئۇلۇشكۇن ۋاقتا ئاغىچا خېنىملىرىغا ئېيتقانلىرىنى ۋە دەييۇينىڭ بايىقى ئەھۋالىنى يەنە بىرقۇر دەپ بەردى. جيا ئانا:

— بىزدەك كىشىلەردە ئۇنداق ئۆڭگىلەك ئىشلار ئەلۋەتتە كۆرۈنمەيدۇ، مۇنداق يۇرەك دەردىگە مۇپتىلا بولۇشقۇ زادىلا مۇمكىن ئەمەس. دەييۇي قىزنىڭ كېسىلى ئاشۇنداق كېسەل بولمىسىلا، ئۇنىڭغا قانچە پۇل كەتسە مەيلى، ئاشۇ كېسەل بوپقالىدىغان بولسا، ساقايتقىلى بولمايدۇ، مېنىڭمۇ رايىم سوۋۇپ قالىدۇ.

— دەييۇي سىڭلىمنىڭ ئىشى توغرۇلۇق، — دېدى فېڭجيې، — غەم يېمەيلا قويسىلا، چوڭ ئانا! ئوتتۇرانچى ئاكىسى ھەر كۈنى تېۋىپقا كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ھەممىدىن هامما ئاچام تەرەپتىكى ئىش مۇھىم. ئەمدى ئۆزلىرى ئاغىچا خېنىم بىلەن هامما ئاچام ياقتا ئوتكەن بولسىلا، مەنمۇ بىللە بېرىپ، شۇ يەردە مەسلىھەتنى پىشۇرۇۋالساق بولاتتى. بىر كېچىدىلا هەممە گەپنى تۈگەتسەك ئىش ئوڭايلا پۈتەتتى.

— راست ئېيتىسەن، — دېدى جيا ئانا بىلەن ۋاقتا ئاغىچا خېنىم تەڭلا، — بۇگۈن كەچ كىرىپ كەتتى، ئەتە كەچلىك غىزادىن كېيىن ئانا - بالا هەممىمىز بىللە كىرەيلى.

شۇنىڭ بىلەن جيا ئانا كەچلىك غىزا يېدى، فېڭجيې بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۆز ئۆيلىرىگە يېنىشتى.

ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن، فېڭجيې باۋيۈينى سىناپ باقماقچى بولدى.

— باۋيۈي ئىنىم، مۇبارەك بولسۇن! — دېدى فېڭجيې ئۆيگە كىرىپلا، — بېگىم سېنى ئۆيلىمەكچى بولدى، ساڭا دەييۈي قىزنى ئېلىپ بەرسەك قانداق؟

باۋيۈي قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى. فېڭجيې ئۇنىڭ بۇ ئەپتىدىن خۇددى بار - يوقلۇقىنى ئىلغا قىلالمىغاندەك يەنە سورىدى:

— بېگىم سېنى ئوڭشالسا دەييۈي خېنىمنى ئېلىپ بېرەمىز، مۇشۇنداق ساراڭلىق قىلسا، ئېلىپ بەرمەيمىز، دەيدۇ.

— ئۆزۈڭ ساراڭ، مەن ساراڭ ئەمەس! — دەپلا ئورنىدىن قوپتى باۋيۈي، — دەييۈي سىڭلىمنى يوقلاپ كېلەي، ئۇنىڭ كۆڭلى تىنسۇن.

— دەييۈي سىڭلىم ئاللىقاچان خەۋەر تاپتى، — دېدى فېڭجيې ئۇنى توتۇۋېلىپ، — ئەمدى ئۇ يېڭى كېلىن بولىدىغان قىز تۇرسا، ئىزا تارتىپ، ساڭا كۆرۈنگۈسى كەلمەيدۇ.

— ئۇنى ئالغاندىن كېيىنغۇ، ئاخىر مەن بىلەن كۆرۈشمەي قالماس! — دېدى باۋيۈي. فېڭجيې ھەم كۈلگۈسى كەلدى، ھەم تەشۋىشلەندى، ئۇ ئىچىدە: «شىرىننىڭ گېپى خاتا ئەمەسكەن، دەييۈي قىزنىڭ ئېتى چىقسىلا شۇنداق ساراڭدەك گەپ قىلغىنى بىلەن، يەنىلا خۇددىنى بىلىدىكەن. مۇشۇنداق خۇددىنى بىلىپ تۇرغان يەردە ئالغىنى دەييۈي قىز ئەمەس بولۇپ چىقىپ، سىر ئاشكارا بولۇپ قالسا، ئۇ چاغدا بولغۇلۇقىنىڭ ھەممىسى بولىدۇ جۇمۇ!» دەپ ئويلىدى ۋە بۇ ئىشلارنى چىقىپ جيا ئانىغا سۆزلەپ بەردى. جيا ئانا:

— ئاللىقاچان ئاڭلىغانىدىم، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن كارىمىز بولمىسۇن. ئۇنى شىرىن ئوبدانراق بەزلەپ قويسۇن.

ئۇلار شۆ هاممـا تەرەپتىكى ئىشلاردىن غەم قىلمىپ، بۇ ياقتا كەلگەنلىكىنى دېيىشتى. شۆ هاممـا ئاچا قەۋەتلا مىننەتدار بولۇپ كەتتى. چاي سۈنۈلدى، شۆ هاممـا ئاچا باۋچەيگە خەۋەر قىلدۇرماقچى بولۇۋېدى. فېڭجيې:

— هاممـا ئاچا، باۋچەي سىڭلىمغا ئېيتمايلا قويايلى، — دېدى ئالمان ـ تالمان ئالدىنى توساپ، ئاندىن كۈلۈپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بۈگۈن بىرىنچىدىن، ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەلدى، ئىككىنچىدىن، مەسلىھەتلىشىدىغان مۇھىم گېپى بار ئىكەن، سىلىنى بىز تەرەپكە ئۆتسە دەپ تەكلىپ قىلغىلى كەلدى.

— ئوبدان بوپتۇ، — دېدى شۆ هاممـاچا بېشىنى لىڭشىتىپ، شۈنداق قىلمىپ، كۆچىلىك يەنە تاغدىن ـ باغدىن پاراڭ سېلىشىپ ئاندىن قايتتى.

شۇ كۈنى كەچتە، شۆ هاممـاچا بۈيانغا ئۆتۈپ جيا ئانا بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ پاراڭلاشتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم: «ئۇلۇغ بېگىم ياقا يۈرتتا مەنسەپكە ئولتۇرۇش ئۈچۈن كېتىۋاتىدۇ، يولغا چىقىش ئالدىدا باۋيۈينىڭ تويىنى كۆرۈپ كۆڭلى تىنسۇن. توي ـ مەرىكە شاراپىتى بىلەن باۋيۈينىڭ ئىشى ئوڭغا تارتىپ، سىڭلىمىزنىڭ ئالتۇن قۇلۇپىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ساقىيىپ قالارمىكىن» دېدى. گەپ ئۇستىگە خەۋىرىنى بىلىپ كېلىش ئۈچۈن جيا ئانا بۈيرۇغان يۈەنياڭ كىرىپ كەلدى. شۆ هاممـاچا باۋچەينى خورسىنىپ قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرىسىمۇ، لېكىن بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، «خوش ـ خوش» دەپ رازىلىق بىلدۈرمەكتىن باشقا ئىلاج تاپالمىدى. يۈەنياڭ چىقىپ جيا ئانىغا مەلۇم قىلىۋىدى، ئۇ بۆلەكچىلا خۇشال بولدى، شۈنىڭ بىلەن قۇتلۇق كۈن تاللاندى، فېڭجيې بىلەن ئېرى ئەلچىلىك قىلىدىغان بولدى.

شۈنىڭدىن كېيىن باغاق تارقىتىش، تويلۇق ئاپىرىش قاتار-

لىق ئىشلار بىجىرىلىپ بولدى، تويلۇق ئاپارغانلار قايتىپ كەل-
دى. ئۇلار قىزنىڭ ئېتىنى تىلغا ئېلىشمىدى. فېڭجيې يۇقە-
رى- تۆۋەندىكىلەرگە بۇ ئىشنىڭ شەپسىنى چىقارماسلىققا تاپە-
لىغانىدى. باۋيۇي بۇ ئىشنى راست دەپ چاغلاپ، كۆڭۈل -
كۆكسى ئېچىلىپ، كەيپىمۇ ئوبدان بولۇپ قالغانىدى، لېكىن
گەپ - سۆزلىرى يەنىلا تاقا - تۇقا ئىدى.

دەيىۇي دورىنى ئۇزمەي ئىچىپ تۇرغان بولسىمۇ، كېسىلى
كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىۋەردى.

— ئىش شۇ يەرگىچە بېرىپ يەتتى، ئەمدى گەپ قىلمايلى
بولمايدۇ، — دەپ زىجۇەن يېنىدا تۇرۇپ قاقشاپ تەسەللى بې-
رىشكە باشلىدى، — خانقىز، سىزنىڭ كۆڭلىڭىزدىكىنى بىز
بىلىمىز. ئالمادىس باشقىچە ئىشنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.
چىنپۇتسىڭىز ئويلاپ بېقىڭا، باۋيۇي شۇنداق قاتتىق كېسەل
تۇرسا، قانداقمۇ ئۆيلىنىلەيدۇ؟ خېنىم، يوقىلاڭ گەپلەرگە قۇ-
لاق سالماي، ئارامىدا ئۆزىڭىزنى ئاسرىغىنىڭىز تۈزۈك.

دەيىۇي كۈلۈمسىرەپلا قويدى، لام - جىم دېمىدى. زىجۇەن-
لەر ئۇنىڭ تىنىقى ئارانلا قالغانلىقىنى كۆرۈپ، نەسىھەت كار
قىلمايدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى - دە، كۆز يېشى قىلىشىپ بېشىدا
قاراپ تۇرۇشتى.

دەيىۇي بالدۇر كېسەل بولۇپ قالغان چاغلىرىدا، جيا ئاند-
دىن تارتىپ ھەمشىرىلەرنىڭ خىزمەتكارلىرىغىچە ئايىغى ئۈزۈل-
مەي كېلىپ ھال - ئەھۋال سوراپ تۇراتتى. ھالا بۇگۈنگە
كەلگەندە، جيا خانىدانىدىكى چوڭلاردىن تارتىپ خىزمەتكارلىرى-
غىچە بۇياقتا ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. كۆزىنى ئاچسا يېنە-
دا يالغۇز زىجۇەنلا تۇرغان، شۇڭا ئۇ ئەمدى ياشاشنىڭ ئورنى
قالماپتۇ، دېگەن يەرگە كەلدى - دە، تىرمىشىپ مىڭ تەسلىكتە
زىجۇەنگە شۇنداق دېدى:

— سىڭلىم، سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن سىرداشىم! سەن

نەچچە يىلدىن بېرى خىزمىتىمنى قىلىپ كەلدىڭ، مەن سېنى ئۆز سىڭلىمدەك بىلىمەن.

گېپىنى شۇ يەرگە كەلگەندە، دېمى سىقىلىپ نەپەس ئالالماي قالدى. زىجۇەننىڭ يۈرىكى جىغىدە قىلىپ، يىغىدىن ئاغزى گەپكە كەلمەيلا قالدى. خېلىدىن كېيىن دەييۇينىڭ تىنىقى كېـ لىپ گېپىنى داۋاملاشتۇردى:

— سىڭلىم زىجۇەن، يېتىۋېرىپ بولالماي قالدىم، مېنى قويۇۋېتىپ قويساڭ، يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ باقسام ئوبدان بولاتتى.

زىجۇەن ئائىلاج شۆيەن بىلەن ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزۇپ، ئىككى يېنىغا يۇمشاق ياستۇقنى يۆلەپ قويۇپ، ئۆزى يۆلەنچۇك بولۇپ بەردى.

دەييۇينىڭ نەدە ئولتۇرغۇچىلىك ماداري بولسۇن؟ ئۇ چېـ شىنى چىشلەپ چىداپ تۇرۇپ شۆيەننى چاقىرىپ:

— شېئىر دەپتىرىم، — دېدى. شۆيەن قايسى كۇنى رەتلـ گەن شېئىر نۇسخىلىرىنى دەيدىغان چېغى دەپ، تېپىپ كېلىپ ئالدىغا قويدى. دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ، يەنە بېشىنى كۆتۇـ رۇپ ساندۇققا قارىدى. شۆيەن ئۇنىڭ غەرىزىنى چۈشەنمەي ھاڭـ ۋېقىپ قالدى. دەييۇي ساندۇقنى ئىشارەت قىلىۋېتىپ، يەنە يۆتىلىپ، تېلىقىپ گەپ قىلالماي قېلىپ كۆزىنى يۇمدى. زە ـ جۇەن ئۇنىڭ ياغلىق دېمەكچى بولغانلىقىنى پەملەپ، شۆيەنگە ساندۇقنى ئېچىپ، ئاق دارايى ياغلىقنى ئالدۇردى. دەييۇي ئۇنى ئېلىپ بىر ياققا قويدى ۋە:

— خېتى بار! — دېيەلىدى زورۇقۇپ. زىجۇەن ھېلىقى شېئىر پۈتۈلگەن كونا ياغلىقنى دەۋاتقانلىقىنى ئەمدى چۈشەندى ـ دە، شۆيەنگە ئالغۇزۇپ دەييۇيگە سۇندى. دەييۇي ياغلىقنى ئېـ لىپ، ئۇنىڭغا قاراپمۇ باقماي، تىرمىشىپ يەنە بىر قولىنى سوزۇپ، بار كۈچى بىلەن ياغلىقنى يىرتماقچى بولدى. شۇ تاپتا دىر ـ دىر تىترەشتىن باشقا، ئۇنىڭ يىرتىشقا ماجالى يېتەمتى؟

زىجۇەن ئۇنىڭ باۋيۇيدىن ئەپرەتلەنگەنلىكىنى بىلسىمۇ، ئېچىپ دەۋېتىشتىن ئۆزىنى تارتتى.

— خېنىم، ئۆزىڭىزچە خاپا بولۇپ نېمە قىلاتتىڭىز! — دېدى ئۇ. دەييۇي بېشىنى ئاران لىڭشىتىپ قويۇپ، ياغلىقنى پۇكلەپ يەڭ ئىچىگە تىقتى ـ دە:

— چىراغ ياق! — دېدى شۆيەنگە. شۆيەن چىراغنى ياقتى. دەييۇي چىراغقا قاراپ ئولتۇردى، بىرپەس ھاسىرىغاندىن كېيىن:

— چوغدانغا ئوت سېلىڭلار، — دېدى.

— خېنىم، يېتىۋېلىڭ، — دېدى زىجۇەن ئۇنى مۇزلىدىمەكتەن دەپ، — قېلىنراق يېپىپ قويايلى، كۆمۈرنىڭ ئىسىغا چىدىيالمايلى قالارسىزمىكەن.

دەييۇي يەنە بېشىنى چايقىۋېدى، شۆيەن نائىلاج ئوت سېلىپ، چوغدانىنى تېيەك ئۈستىگە ئالدى. دەييۇي بېشىنى لىڭشىتىپ، كاڭغا ئەكېلىپ بەر، دەپ ئىما قىلدى. شۆيەن چوغدانىنى كاڭغا قويۇپ، چوغدان شىرەسىنى ئەكىرىشكە چىقىپ كەتتى. دەييۇي ئالدىغا ئېڭىشتى، زىجۇەن دەرھال ئىككى قولى بىلەن ئۇنى يۆلەپ تۇردى. دەييۇي ھېلىقى قولياغلىقنى قولىغا ئېلىپ، ئوتقا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى ـ دە، ئوتقا تاشلىدى. زىجۇەن شۇركۇنۇپ كېتىپ دەررۇ ئوتتىن ئېلىۋالاي دېۋېدى، لېكىن قوللىرىنى قىمىرلىتىشقا بولماي قالدى. شۆيەن چوغدان شىرەسىنى ئەكىرىشكە چىقىپ كەتكەندى، شۇ ئارىلىقتا ياغلىق كۆيۈپ كەتتى. زىجۇەن دەييۇيگە نەسىھەت قىلدى، دەييۇي ئاڭلىمىغانغا سېلىپ شېئىر نۇسخىلىرىنى ئالدى-دە، ئۇنىڭغا قىيا بېقىپ قويۇپ يەنە تاشلاپ قويدى. زىجۇەن بۇنىمۇ ئوتقا سېلىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ گەۋدىسى بىلەن دەييۇينى يۆلەپ تۇرۇپ، ئىككى قولىنى بوشتىپ ئۇنى ئالاي دېگۈچە، دەييۇي كاپىلا قىلىپ ئېلىپ ئوتقا تاشلىدى. زىجۇەن ئوتتىن

ئېلىۋېلىشقا قولى يەتمەي تىت - تىت بولۇپ تۇرغانلىقى ئۈستىگە شۆيەن شىرەنى كۆتۈرۈپ كىردى. ئۇ يۇگۈرۈپ كېلىپ قول ئۇزاتقۇچە، قەغەزگە لاپپىدە ئوت تۇتىشىپ كەتتى.

ئەتىسى سەھەردىن باشلاپ دەييۇي سەل ئۆزىگە كەلگەندەك بولدى، ناشتىدىن كېيىن يەنە يۆتىلى تۇتۇپ قەي قىلىپ قىينىلىپ كەتتى. ئەھۋال ياخشى ئەمەس ئىدى. زىجۇەن شۆيەنلەرنى چاقىرىپ دەييۇيگە قارانتۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى جيا ئانىنىڭ ئالدىغا ماڭدى. جيا ئانىنىڭ تۆر ئۆيىگە كەلسە، جىمجىتلىق، پەقەت خىزمەتكار مومايلاردىن ئىككى - ئۈچى ئۆي بېقىپ ئولتۇراتتى.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم نەگە كەتتى؟ — دەپ سورىدى زىجۇەن.

— تاڭ، نەگە كەتتىكىن.

زىجۇەن ئۇ يەردىن باۋيۇينىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ قارىۋېدى، ئۇ يەردىمۇ ئادەم يوق ئىدى. چۆرە قىزلاردىن سورىسا، ئۇلارمۇ «تاڭەي» دېدى. زىجۇەن ھەرھالدا ئىشىنىڭ تېگىگە يەتمەتى. ئۇ: «بۇ ئادەملەر نېمانچە باغرى تاش بولۇپ كەتكەندۇ! » دېگەن خىيالغا كېلىپ، بىرقانچە كۈندىن بۇيان دەييۇينىڭ ھالىنى ھەتتا بىرەر ئادەممۇ سوراپ قويمىغىنىنى ئېسىگە ئالدى - دە، ئويلىغانسېرى شۈنچە ھەسرەتلەندى، كەينىگە شارتلا بۇرۇلۇپ يېنىپ چىقتى. ئاندىن ئۆزىچە: «بۇگۈن باۋيۇينىڭ ئەپتىنى بىر كۆرۈپ باقايچۇ، قېنى، مېنىڭ يۈزۈمگە قانداق قارايدىكىن! » دېگەن ئويغا كەلدى. زىجۇەن بىردىنلا يەنە: «ئۇ ئۆيلەنگەندىن كېيىن، ئەلۋەتتە يېڭى ھۇجرا تۇتىدۇ، بىراق ئۇنىڭ يېڭى ھۇجرىسى نەدىدۇ؟ » دېگەن ئوي كاللىسىغا كەلدى.

ئۇ تېڭىرقاپ ئۈيان - بۇيان بېقىپ تۇرغىنىدا، ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان مېيىۋىنى كۆرۈپ قېلىپ، چاقىرىپ توختىتىۋالدى ۋە:

— باۋيۇي غوجامنىڭ تويى بولىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، تاماشا

كۆرگىلى كەلگەنىدىم، نەدىن بىلەي، بۇ يەردە ئەمەس ئىكەن، قاچان بولىدىكەنتاك؟ — دېدى. مېيىۋي:

— ئۇلۇغلىرىمىز بۇ ئىشنى سىلەرگە بىلىندۇرمەسلىكنى جېكىلەپ قويغان، ئۇياق بۇگۈن كېچە ئۆيلىنىدۇ، ئۇنىڭغا باشقىدىن ئۆي جابدۇلدى، — دېدى - دە، بايىقىدەك يۇگۇرۇپ كېتىپ قالدى.

زىجۇەن ھاك - تاك بولۇپ تۇرۇپ قېلىپ، بىردىنلا دەييۇي يادىغا كەلدى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆلگەنمىدۇ ياكى تىرىكمىدۇ، بۇ زىجۇەنگە نامەلۇم ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ لېۋىنى چىشلىگىنىچە زەردە بىلەن: «ھەي باۋيۇي! ئەتە ئۇ قازا تاپسا، ئۆزۈڭنى قاچۇرۇپ، كۆرۈنمەي قويساڭمۇ قويارسەن! ماڭا قايسى يۈزۈڭ بىلەن قارايسەنكەن!» دەپ بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە كەينىگە قايتتى.

زىجۇەن بامبۇكزار سارايىغا يېنىپ كەلدى. ئىككى چۆرە قىز دەرۋازىدىن باشلىرىنى چىقىرىپ ئۇياق - بۇياققا قاراۋاتاتتى.

— ئەنە زىجۇەن ئاچام كېلىۋاتىدۇ! — ئۇلاردىن بىرى زىجۇەننى كۆرۈپلا ۋارقىرىۋەتتى. بىر ئىش بولغانلىقىنى كۆڭلى تۇيغان زىجۇەن قولىنى چايقاپ، ئۇلارغا غەلۋە قىلماڭلار، دېگەنى ئىشارەت قىلىپ قويۇپلا، ئالدىراش - تېنەش كىرىپ قارىسا، دەييۇينىڭ ئىسسىق سەپرايى ئۆرلەپ، مەڭزىلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. زىجۇەن «بولماپتۇ» دېگەن يەرگە كېلىپ، كەشتە ماھىرى — تۇل خوتۇن لى ۋەننى چاقىرىتتى. بۇگۈن باۋيۇينىڭ تويىغا ئۇ ئۆزىنى قاچۇرۇپ بارمايدۇ، دەپ ئويلىدى زىجۇەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە باغدىكى ھەممە ئىشتىن شۇنىڭ خەۋىر ئېلىپ تۇرغانلىقىنى بىلەتتى.

لى ۋەن جيا لىيەننىڭ شېئىرلىرىنى تۇزىتىۋاتاتتى. بىر چۆرە قىز پالاقشىپ كىرىپ كەلدى - دە:

— چوڭ خېنىم، دەييۇي خانقىز بولالماي قالغان ئوخشاي-

دۇ، ھەممىسى يىغا - زار قىلىشۋاتىدۇ، — دەپ مەلۇ-
قىلدى. لى ژەن يۇرىكى قارتلا قىلىپ قالدى - دە، سوراشقىمۇ
ئۇلگۈرمەي ئورنىدىن تۇرۇپلا ماڭدى، سەييۇن، بەييۇلەر سوڭ-
دىشىپ چىقتى. ئۇ كۆز يېشى قىلغاچ كېتىۋېتىپ: «فېڭجيې
نەدىكى شۇملۇقنى ئويلاپ تېپىپ، ئۆزىمۇ بامبۇكزار سارايغا
كېلەلمەس بولۇپ قالدى، ئازراق بولسىمۇ ھەمشىرىلىك مېھر-
نى كۆرسەتمىدى. ھەي ئىسىت، ھەي ئىسىت! بىچارە
قىز!» دەپ ئويلىغاچ بامبۇكزار سارايىنىڭ دەرۋازىسىغا كەلدى.
سارايىنىڭ ئىچى تىمتاس ئىدى. لى ژەن دەييۇي خانقىز قازا
تېپىپ بوپتۇ، دەپ ئويلاپ، ئىككى قەدەمنى بىر قىلىپ ئىت-
تىك كىردى.

چۆرە قىز لى ژەننى كۆرۈپلا:

— چوڭ كېلىن ئاغىچا كەلدى! — دېدى. زىجۈەن ئالدە-
راپ تاشقىرىقى ئۆيگە چىقاي دەپ مېڭىشىغا، لى ژەن بىلەن
دوقۇرۇشۇپ قالدى.

— قانداقراق؟ — دەپ سورىدى لى ژەن. زىجۈەن گەپ
قىلاي دېۋىدى، يىغلاپ ئۆكسۈپ - بوغۇلۇپ ئاغزى زادىلا گەپكە
كەلمەي قالدى، كۆزلىرىدىن يىپى ئۈزۈلگەن مونچاقتەك ياش
تۆكۈلدى، قولى بىلەن دەييۇينى ئارانلا كۆرسىتەلىدى. زىجۈەن-
نىڭ بۇ ئەلپازىنى كۆرۈپ لى ژەن يۇرەك - باغرى سىيرىلىپ،
قايتا گەپ سوراپ تۇرماي دەييۇينىڭ يېنىغا كەلدى. دەييۇي
تىلدىن قالغانىدى، لى ژەن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئىككى قېتىم ئاستا
قىچقىرىۋېدى، دەييۇي كۆزىنى ئاران ئېچىپ، سەل ھوشىغا
كەلگەندەك بولدى. قاپاقلىرى، لەۋلىرى بىلىنەر - بىلىنمەس
مىدىرلاپ تۇراتتى، تىلىدا زۇۋان، كۆزىدە ياشنىڭ ئەسىرى يوق
ئىدى. زىجۈەن يىغىسىنى باسالماي تېخىمۇ ئۆكسۈپ يىغلۇۋە-
تتى. لى ژەنمۇ يىغلىدى، لېكىن ئىچى تىتىلداپ، يېشىنى
ئېرتقاچ زىجۈەننىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويدى:

— ئاپئاق قىز، يىغلاۋېرىپ مېنىڭ كۆڭلۈمنىمۇ پاراكەندە قىلىۋەتتىڭ! ئۇنىڭ نەرسە - كېرەكلىرىنى تەييارلىغىن.

شۇ ئارىدا تالادىن بىرى هودۇققىنىچە يۇگۈرۈپ كىرىپ لى ۋەننى چۆچۈتۈۋەتتى، ئۇ پىچىرلىدى. ئۇ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ تامدەك قېتىپلا قالدى. لى ۋەن:

— شۇ تاپتا سەن ئۇياققا بارماي بۇ يەرگە نېمىدەپ كەلدىڭ؟ — دېدى. گەپ ئۈستىگە لىن جىشياۋنىڭ ئايالىمۇ كىرىپ كەلدى.

— كېلىن ئاغىچىمىز ئەنسىرەپ مېنى يوقلاپ كېلىشكە ئەۋەتتى، ئۆزلىرى بۇ يەردە بولغاندىكىن، كېلىن ئاغىچىمىز ئۇياقنىڭ ئىشىدىن خەۋەر ئالسىمۇ بولغۇدەك، — دېدى پىچىرلاپ.

لى ۋەن ېېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. پىچىرلاپ:

— مەنمۇ دەييۇي خانىمنى كۆرۈۋالاي، — دېدى - دە، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى.

— كەلگىنىڭىز خويمۇ ئوبدان بوپتۇ! — دېدى لى ۋەن لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا، — يۈگۈرۈڭ، چىقىپ غوجىدارلارغا دەڭ، دەييۇي قىزنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشىغا تەييارلىق كۆرسۇن. تەييارلىق قىلىپ بولغاندىن كېيىن كېلىپ ماڭىلا دېسۇن، ئۇياقتا ېېرىپ يۈرمىسۇن.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالى «خوش» دەپ قويۇپ، ئورنىدىن قوزغالمىدى.

— يەنە گەپ بارمىدى؟ — دەپ سورىدى لى ۋەن.

— بايا، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، — ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا بىلەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم مەسلىھەتلىشىپ، زىجۇەننى ئاشۇ ياقتا خىزمەتكە سالماقچى بولغانىدى.

لى ۋەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە، زىجۇەن:

— لى ئانىكا، ئۆزلىرى ماڭغاچ تۇرسىلا، بۇ يەردىكى ئادەم ئۆلۈپ بولغاندىن كېيىن بىزمۇ چىقىپ كېتىمىز، مۇنداق...، —

گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە ئەيمىنىپ گېپىنى يۆتكەۋەتتى، — يەنە كېلىپ، بىز كېسەلگە قاراۋاتقان ئادەم، ئۇستۇېشىمىز ئېرىقسىز، دەييۇي خانقىز تېخى تىنىقمدىن قالمىدى، پات - پات مېنى چاقىرىپ تۇرىدۇ.

لى ۋەن چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېدى:

— دەييۇي خېنىم بىلەن بۇ قىزنىڭ بىر مەزگىل بىللە بولۇشى پېشانىسىگە پۈتۈلگەنىكەن، خانقىز بىلەن زىجۇەن ئىكىسىلا بىر - بىرىدىن بىرەدەمۇ نېرى بولالمايدۇ.

لىن جىشياۋنىڭ ئايالىغا باشتا زىجۇەننىڭ گېپى ئېغىر كەلدى، ئەمما لى ۋەننىڭ بۇ گېپى بىلەن ئۇنىڭغا گەپ قىلىشقا ئورۇن قالمىدى، زىجۇەننىڭ تۇرقىغا قاراپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى - دە:

— زىجۇەننىڭ بۇنداق قۇرۇق گەپلىرىنىڭ كارى چاغلىق، — دېدى، — شۇغىنىسى، ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىنى مەن قانداقمۇ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلارمەن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ گەپلەرنى ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا دېگىلى بولامدۇ؟

شۇ گەپنىڭ ئۇستىگە پىكىرىر يېشىنى سۇرتكەچ چىقىپ:

— ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچىغا دەيدىغان نېمە ئىش بار ئىدى؟ — دەپ سورىدى. لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بايىقى گەپلەرنى دەپ بەردى.

— ئەسىسە، مۇنداق قىلايلى، — دېدى پىكىرىر يەرگە قاراپ بىرپەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، — شۆيەن قىز بارسۇن.

— ئۇ بولامدۇ؟ — دېدى لى ۋەن. پىكىرىر لى ۋەننىڭ قېشىغا كېلىپ قۇلىقىغا بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلدى. لى ۋەن بېشىنى لىكىشتىپ قويۇپ:

— ئۇنداق بولسا، شۆيەن بارسىمۇ ئوخشاش ئىكەن، — دېدى. لى جىشياۋنىڭ ئايالى:

— شۆيەن قىز بولارمۇ؟ — دەپ سورىۋېدى، پىكىرىر:

— بولۇۋېرىدۇ، ئىككىلىسى ئوخشاش! — دېدى.
— ئەمىسە، خېنىم، — دېدى لىن جىشياۋنىڭ ئايالى، — شۆيەن قىزغا دېگەن بولسىلا، ئىلدامراق مەن بىلەن بىللە بارسۇن. مەن ئاۋۋال ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا ئۈچۈرىنى بېرەي. بىراق، بۇنى چوڭ كېلىن ئاغىچا بىلەن پىكىرلىشىپ پىكرى، دەيمەن.

پىكىر شۆيەننى چاقىرىپ چىقتى. شۆيەن ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا چاقىرتقانلىقىنى ئاڭلاپ، بارماسلىققا جۇرئەت قىلالمىدى. پىكىرلىشىپ تاپشۇرۇقى بويىچە يېڭى كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ، لىن جىشياۋنىڭ ئايالى بىلەن چىقىپ كەتتى.

29 ـ باب شۆ باۋچەينىڭ ياتلىق قىلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، شۆيەن بۇياقتا بولۇۋاتقان ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆيدە قالغان دەييۇينى ئەسلىدى ـ دە، كۆڭلى بۇزۇلماي تۇرالمىدى، لېكىن جيا ئانا بىلەن فېڭجيېنىڭ ئالدىدا بىلىنىدۇرۇپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلەپ يۇردى. «مېنى نېمە قىلىدىكىنە؟ قېنى، قاراپ باقايلا!» دەپ ئويلىدى ھەم ئۇ شۇ خىيال بىلەن غىپپىدە ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ ئىشىكىگە كىرىپ ماراپ باقتى. باۋيۇي قاشتېشى يېتۇپ كەتكەنلىكتىن خۇددى يوقىتىپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن دەييۇيگە ئۆيلىنىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا گويا بۇ ئىش قەدىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە، ئەرشىئەلادىن تارتىپ يەر يۈزىگىچە تۇنجى قېتىم بولۇۋاتقان، راسا كۆڭۈل ـ كۆكسىدىكى ئىشتەك تۇيۇلدى ـ دە، ۋۇجۇدى بىردىنلا تېتىكلىـ

شىپ قالدى. دەيىۋىنى كۆرۈشكە جېنى تاقىلداپ كەتكەندى. شۇنداق ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتكەن توي بۈگۈن ئادا بولاتتى، شۇڭا ئۇ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ يايراپلا كەتتى. ئانچە ـ مۇنچە ئالجىپ سۆزلەپ قويىدىغىنىنى دېمىسە، ئۇ كېسەل ژاقتىدىكى ئەلپازىدىن پۈتۈنلەي قول ئۈزدى، دېسىمۇ بولاتتى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ شۆيەننىڭ ئاچچىقىمۇ كەلدى، دىلىمۇ رەنجىدى.

بىر دەمدىن كېيىن چوڭ تەختىراۋان دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى، بۇياقتىن نەي ـ لىپىر نەغمىسى بىلەن ئالدىنغا چىقىشىتى. ئون ئىككى جۈپ ئوردا پانۇسى كۆتۈرگەنلەر سەپ تارتىپ كىرىۋىدى، مەرىكىگە يېڭىچە ئىسكەت بەردى. يىگىت ـ قىزنىڭ قولداشلىرى قىزنى تەختىراۋاندىن چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى. باۋيۇي قاراپ تۇراتتى، قىزىل يېپىنچا سالغان قولداش دېدەك چۈمبەل تارتىۋالغان يېڭى كېلىننى يۆلەپ چۈشۈردى. بېشىنى تۆۋەن سېلىپ قىزنى يۆلەپ كېلىۋاتقان كىشى دەل شۆيەننىڭ ئۆزى ئىدى. شۆيەننى كۆرۈشى بىلەنلا، باۋيۇي: «نېمىشقا زىجۈەن كەلمەي، بۇ كەلدىكىنە!» دەپ گۈمانلاندى. شۇئان يەنە: «ھە راست! شۆيەن ئۆزىنىڭ ئادىمى، ئۇنى جەنۇبتىن ئۆزى ئېلىپ كەلگەن، زىجۈەننى بولسا بىز تەيىنلەپ بەرگەن، ئەلۋەتتە، ئۇنى ئەكەلمەيدۇ ـ دە» دېگەن خىيالغا كەلدى ـ دە، شۆيەننى كۆرۈپ گويا دەيىۋىنى كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ كەتتى. قولداشلار «تەزىم!» دەپ توۋلاشتى، ئاندىن قىز ـ يىگىت ئاسمان ـ زېمىن ھەققىگە تەزىم بەجا كەلتۈردى. جيا ئانىمۇ تالاغا تەكلىپ قىلىنغاندى. ئۇنىڭغا تۆت قېتىم تەزىم قىلدى، ئاندىن جيا جېڭ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى تەكلىپ قىلىنىدى، ئۇلارغىمۇ تەزىم قىلدى. تەزىم رەسمىيىتى تۈگىگەندىن كېيىن، قىز ـ يىگىت يېڭى ھۇجرىغا ئۇزىتىلدى. چىملدىققا كىرىش دېگەندەك ئىشلار مەزكۇر خانداننىڭ كونا ئادىتى بويىچە ئادا قىلىنىدى.

قىز چىملدىققا كىرگەندىن كېيىن، باۋيۇينىڭ سەل سەۋدايىلىقى تۇتتى - دە، ئۇ قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— سىڭلىم، ساقىيىپ قالغانسىز؟ كۆرۈشمىگىنىمىزگە خېلى كۈنلەر بولۇپ قالدى. بۇنداق بىرنېمىنى ئارتۇقچىلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دەپلا قىزنىڭ يۈزىنى ئېچىشقا تەمشەلگىنىدە، جيا ئانا بېشىدىن سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتى. شۇ ھامان باۋيۇينىڭ كاللىسىغا: «توختا، دەييۇي سىڭلىم ئوڭايلا خاپا بولۇپ قالمدۇ، بىكار يەنە ئىش تېرىپ قويماي» دېگەن خىيال كەچتى - دە، ئورنىغا قايتىپ بېرىپ بىرپەس ئارام ئالدى، لېكىن يەنە ئۆزىگە ھاي بېرەلمەي، ئاخىر بېرىپ چۈمبەلنى قايرىۋېدى، شۆيەن نېرى كېتىپ، قىزنىڭ خىزمىتىگە پىكىر كەلدى. باۋيۇي كۆزىنى يوغان ئېچىپ زەن سېلىۋىدى، باۋچەيدەك كۆرۈندى، ئۇ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي، بىر قولىغا چىراغ ئېلىپ، بىر قولى بىلەن كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ سىنچىلاپ قارىسا، راست دېگەندەك باۋچەي ئەمەسمۇ! ئۇ پار - پۈر، ئازادە كىيىنگەن، ئەتلىك، پوسمىلاق كەلگەندى، ماڭلاي چاچلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى، كۆزلىرى ئويناپ، يېنىك نەپەس ئالاتتى. نازاكەتلىكى مىسالى ئېگىلىپ تۇرغان نېلۇپەر، نازىنىنلىقى بەئەينى يۈمران ئۆرۈك چېچىكى ئىدى. باۋيۇي ھاڭتاڭ بولۇپ قېتىپلا قالدى، يېنىغا سەپسېلىۋىدى، شۆيەن غايىب بولۇپ، پىكىر تۇراتتى. شۇ ئەسنادا، ئۇ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، مەن چۈش كۆرۈۋاتسام كېرەك، دېگەن يەرگە كېلىپ، داڭقاتقىنىچە تۇرۇپلا قالدى. جيا ئانا ئۇنىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، ئۆزى يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالدى. باۋچەينىڭ بېشىنى سېلىپ زۇۋان سۈرمەسلىكى تەبىئىي ئىدى. باۋيۇي بىردەم ئېسىنى يىغىۋېلىپ، بىر چەتتە ئولتۇرغان جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاراپ قويۇپ، شىرىننى چاقىردى:

— مەن هازىر قەيەردە؟ بۇ چۈشۈم ئەمەستۇ؟

— بۇگۈن سىزنىڭ مۇبارەك كۈنىڭىز، قويۇق ئۇنداق چۈش - پۈش دەپ جۆيلۇشنى! — دېدى شىرىن، — تاشقىرىدا بېگىم بار جۈمۇ!

— ئاۋۇ يەردە ئولتۇرغان ساھىبجامال كىم ئۇ؟ — دېدى باۋيۇي قولى بىلەن ئاستا كۆرسىتىپ. شىرىن بىرھازادىن كېيىن:

— سىز ئالغان يېڭى ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا بولىدۇ، — دېدى. باشقىلارمۇ تەتۈر قاراپ، كۈلكىسىنى باسالماي قېلىشتى.

— ھوي گالۋاڭ! — دېدى باۋيۇي يەنە، — «ئوتتۇرانچى كېلىن ئاغىچا» دېگىنىڭ زادى كىم بولىدۇ، دەۋاتىمەن.

— باۋچەي خانىمز ئۇ، — دېدى شىرىن.

— دەيىۋي قىز قېنى؟

— بېگىم ئۆزى باش بولۇپ سىزگە ئېلىپ بەرگىنى باۋچەي خانىمز تۇرسا، يەنە نېمە دەيىۋي قىز، دەپ جۆيلۇپ يۈرىسىز؟

بۇ گەپ بىلەن تەڭ باۋيۇي تېخىمۇ بەكرەك ئالجىغىلى تۇردى، دەيىۋي سىڭلىسىنى تېپىپ بېرىڭلار، دەپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي جاۋراپلا كەتتى. جيا ئانا ۋە باشقىلار يېنىغا كېلىپ شۇنچە بەزلىسىمۇ، ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى زادىلا چۈشەنمىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىچكىرىكى ئۆيدە باۋچەي بولغاچقا، ئېچىپ ئېيتىشقا بولمايتتى. ئۇلار باۋيۇينىڭ كونا كېسىلى قوزغالغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئوچۇقىنى ئېيتماي، ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە كۈتمۇر كۈجىسى يېقىپ، ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى تىنچىتىپ، ئۇنى يۆلەپ يانقۇزۇپ قويۇشتى. ھېچكىم زۇۋان سۈرمەيتتى، بىردەمدىن كېيىن، باۋيۇي كاللىسى تۆرەپ ئۇيقۇغا كەتتى. جيا ئانا ۋە باشقىلارنىڭ كۆڭلى شۇ چاغدا بىر ئاز تىنىدى. باۋچەينى ئارام ئالغۇزۇش ئۈچۈن فېڭجيېنى جورىدى. جيا جېڭ

تاشقىرىدا بولغاچقا، بايا كۆرگەن ئەھۋالنى كۆز ئالدىغا كەلتۈ-رۈپ، كۆڭلى ئارام تاپقاندى.

ئەتىسى سەھەردە، جيا جېكنىڭ ئەجدادلار خانىقاسىغا كىرىپ ئۇدالاشتى، ئۇ يەردىن يېنىپ كېلىپ، جيا ئانىغا تەزىم قىلىپ خوشلاشتى:

— كەمىنە بىۋاپا ئوغۇللىرى ئۈزلىرىدىن ئايرىلىپ يىراقتا كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن، — دېدى ئۇ، — ھەمىشە ساق - سالامەت بولغايلا. كەمىنە ئوغۇللىرى خىزمەت ئورنۇمغا بارغاندىن كېيىن سالامەتلىكىمدىن خەت يوللايمەن. ھەرگىز ئويمىگەيلا، باۋيۈينىڭ ئىشى ئۈزلىرىنىڭ رايى بويىچە ئادا بولدى، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىپ تۇرغايلا.

جيا ئانا جيا جېكنى سەپەر ئۈستىدە كۆڭلى بىئارام بولۇپ قالمىسۇن دەپ، باۋيۈينىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالغانلىقىنى ئۇنىڭغا دېمەي قويدى.

— بىر گېپىم بار، — دېدى ئۇ، — ئاخشام باۋيۈينىڭ تويىنى ئۆتكۈزگەن بولساقمۇ، لېكىن بىر ھۈجرىدا قويمىدۇق. بۇگۈن سەن سەپەرگە ماڭماقچى بولۇۋاتىسەن، ئۇنى كېسەلدىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈنلا بۇگۈن تويىنى قىلىپ قويغاچقا، بىرئاز ياخشى بولۇپ قالدى، شۇڭا ئۆزۈڭگىلا دەيمەن: ئۇزاتسۇن دېسەڭ، دەررۇ ئۇنى چاقىرتايلى، ئۇنىڭغا ئېچىڭ ئاغرىسا، ئۇنى بىر كىم ئاچىقىپ ساڭا كۆرۈنۈش قىلدۇرسۇن، ساڭا باش قويسۇن - دە، شۇنىڭ بىلەن بولدى قىلايلى.

— ئۇزىتىپمۇ نېمە قىلار؟ بۇنىڭدىن كېيىن كۆڭۈل قويۇپ كىتاب ئوقۇيدىغان بولسا، مېنى ئۇزاتقىنىدىنمۇ شۇ ئەلا، — دېدى جيا جېك.

بۇ گەپ بىلەن جيا ئانا جيا جېكنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، باۋيۈينى ئاچىقىشقا يۈەنياڭنى جورىدى، شىرىنمۇ ھازىر بولدى. بىر پەستىنلا باۋيۈي چىقتى، باۋيۈي ئاتىسىنى كۆرۈپ، ئەقىل-

هوشىنى سەل يىغىۋالدى. ئۇنىڭ خوتۇنى بىلىشى بىر دەملىكلا ئىدى. جيا جېڭ يەنە بىرنەچچە ئېغىز گەپ تاپىلىۋىدى، باۋيۇي «خوش» دەپ ئىلىك ئالدى. جيا جېڭ ئۇنى باشقىلارنىڭ يۆلەنچىلىكىدە ھوجرىسىغا قايتۇرۇۋېتىپ، ئۆزى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم-نىڭكىگە كەلدى. ئۇ ئوغلىنى تەربىيىلەش توغرۇلۇق ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا قاتتىق تاپىلاپ، بۇرۇنقىدەك ئەركىلىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى، كېلەر يىلى بولىدىغان مەھەللىي ئىمتىھانغا قاتناشماي قالماسلىقنى ئېيتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇ گەپلەرنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلىدى، دەرھال ئادەم جورۇپ باۋچەينى ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا ئاچىققۇزدى. يېڭى كېلىن ئاق يول تىلەش سالىمىنىلا بەجا كەلتۈرۈپ قويۇپ، ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى، قالغان ئەھلى ئىياللار جيا جېڭنى ئارا دەرۋازىغىچە ئۇزىتىپ قويۇشتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ سەپىرى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرۈشتى، ئوغۇل - پەرزەنتلەر، بىر دېمەتلىك بولمىغان ئۇرۇغ - تۇغقان، يار-بۇرادەرلىرى ئۇنى ئون يوللۇق رابانقا ئۇزىتىپ قويۇشتى.

30 - باب دەردىمەن مېھرىگىيا ھ ئەرۋاھنىڭ ھىجران دۇنياسىغا قايتىپ كەتكەنلىكى

شۇنداق قىلىپ، باۋيۇي جيا جېڭغا كۆرۈنۈش قىلىپ بولۇپ ھوجرىسىغا قايتىپ بارغاندا، بېشى تېخىمۇ گاڭگىراپ، ئىلەڭ - ئىلەڭ بولۇپ ئۇيقۇغا كەتتى.

كىشىلەر تارقالغاندىن كېيىن، ئۆيدە شىرېن يالغۇز قالغاندى، باۋيۇي ئۇنى قېشىغا چاقىرىپ، قولىنى تۇتۇپ:

— سەندىن شۇنى سورايمەن، — دېدى يىغلاپ، — باۋچەي ئاچام قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدى؟ ئەسلىسەم، بەگ ئاتام ماڭا دەيمۇي سىڭلىمنى ئېلىپ بەرگەنىدى، ئۇنى باۋچەي ئاچام قانداقسىغا قوغلىۋەتتى؟ دەيمۇي سىڭلىمنىڭ يىغلاپ قا-

داق بولۇپ كەتكىنىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟

— دەيىۋي خانقىز ئاغرىپ ياتىدۇ، — دېدى شېرىن ئوچۇ-قىنى ئېيتىشقا پېتىنالماي.

— ئۇنى يوقلاپ كېلەي، — باۋيۇي ئورنىدىن قوپماقچى بولۇۋىدى، ئۇدا نەچچە كۈنگىچە غىزادىن قېپقالغاچقا، قە-مىرلاشقا ماجالى بولماي يەنە يىغلاپ تاشلىدى، — مەن ئۆلۈپ كېتىمەن. ئىچىمدە بىر ئېغىز گېپىم بار، چوڭ ئانامغا مەلۇم قىلىپ قويساڭ. بەرىبىر دەيىۋي سىڭلىمنىڭ ئۆلۈپ كېتىدۇ، مەنمۇ ئەمدى ساق قالمايمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە، بىر ئېغىز ئۆينى بوشىتىپ، دەيىۋي سىڭلىم بىلەن ئىككىمىزنى شۇ ئۆيگە ئەكە-رىپ قويسا، تىرىكىمىزدىنمۇ بىر يەردە داۋالانساق، ئۆلسەكمۇ ئۆلۈكىمىزنى بىر يەردە قويسا.

شېرىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى.

دەل شۇ چاغدا يىگىنبرنى كەينىگە سېلىپ كىرىپ كېلىۋاتقان باۋچەي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قالدى.

— كىمسەل تۇرۇپ ئۆزىڭىزنى ئوبدان ئاسرىمايسىز، بۇنداق شۇم ئېغىزلىق قىلىپ نېمە قىلاتتىڭىز؟ — دېدى باۋچەي، — ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئەمدىلا ئارامىنى تېپىۋېدى، سىز يەنە ئىش تېرىپ بەرمەكچى بولۇۋاتامسىز؟ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم ئۆمۈر بويى يالغۇز سىزگىلا كۆيۈنۈپ كەلگەن. سىزنىڭغۇ مەنسەپكە مۇشەررەپ بولۇشىڭىزنى كۆزلىمەيدۇ، ھەرھالدا ئادەم بولۇپ يېتىشسىڭىز، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بىر كۈن بولسىمۇ شۇنىڭدىن كۆڭلى خۇش بولسا، ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ جاپا تارتىپ سىڭدۈرگەن ئەجرى بىھۇدە كەتمىگەن بولىدۇ. ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەيلا ئۆلۈپ كەتسىڭىز، ئاغىچا خېنىم كەلگۈسىدە قانداق قىلىدۇ؟ مەن شور پېشانە بولساممۇ، ھەرھالدا ئۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتمەيمەن. ئۆلۈۋالسەن دېسىڭىزمۇ ئۆلۈشىڭىزگە يول يوق.

باۋيۇي بۇ گەپلەرگە جاۋاب بەرمىدى، بىرھازادىن كېيىن،

خىر - خىر كۆلۈپ كېتىپ:

— ماڭا گەپ قىلماس بولۇپ قالغىنىڭىزغا خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغانىدى، ئەمدى بولغاندا، مۇنداق چوڭ - چوڭ گەپ-لەرنى كىمگە دەپ بېرىۋاتىسىزكىنتاڭ؟

— سىزگە راستىنى ئېيتاي، — دېدى باۋچەي ئۇنىڭ گېپىگە جاۋابەن، — خۇدىڭىزنى بىلمەي يۈرگەن ئاشۇ كۈنلەردە دەيمۇي سىڭلىم تۇگەپ كەتتى.

باۋيۈي ئورنىدىن لىككىدە قوپۇپ ئولتۇرۇپ:

— راستتىنلا ئۆلۈپ قالدىمۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى.

— راست، ئۆلۈپ كەتتى، ئۆلمىگەن ئادەمنى ئۆلدى، دەيدىغانمۇ ئىش بولامدۇ؟

باۋيۈي شۇ گەپ بىلەن ئۆزىنى توختىتالماي ھۆكۈرەپ يىغ-لاپ، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. بىردىنلا كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، ھېچ ياقنى ئىلغا قىلالماي كۆڭلى غۇۋالاشتى، خۇددى ئالدىدىن بىركىم كېلىۋاتقاندەك كۆرۈندى. باۋيۈي ئىختىيارسىز سورىدى:

— تەقسىر، بۇ قەيەركىن؟

— بۇ جەھەننەم يولى، — دېدى ھېلىقى كىشى، — ئۆمرۈڭ ئاخىرلاشمىغان تۇرسا، نېمىشقا بۇ يەرگە كېلىسەن؟

— بىر قەدىنىسىم قازا تېپىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ، شۇنى ئىزدەپ كېتىۋاتاتتىم، يولدىن ئادىشىپ قاپتىمەن، — دېدى باۋيۈي.

— قەدىنىسىڭ كىم؟

— گۈسۈلۈق لىن دەيمۇي.

— لىن دەيمۇي، — دېدى ھېلىقى كىشى سوغۇققىنا كۈ-لۈپ، — ئۇنىڭ تۇغۇلۇشىمۇ ئۆزگىچە، ئۆلۈشىمۇ جېنىدىن ئايرىمچە، ئۇنى نەدىن ئىزدىمەكچىسەن؟ ئىنسانلارنىڭ ئەرۋاھ-

نى ئىزدەپ تاپقىلى بولمىغان يەردە، لىن دەيىۋىنىڭكىنى تاپقىلى بولامتى؟ چاپسان كەينىڭگە يان.

باۋيۇي بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىرپەس تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. ھېلىقى كىشى يېنىدىن بىر تاشنى ئېلىپ باۋيۇينىڭ يۇرىكىگە قارىتىپ ئاتتى.

تاش باۋيۇينىڭ يۇرىكىگە تەگدى ـ دە، ئۇ قورقۇپ كېتىپ، دەررۇ ئۆيىگە قايتماقچى بولۇۋىدى، يولدىن ئادىشىپ قالدى. ئۇ قايمۇقۇپ تۇرغىنىدا، نېرىسىدىن بىركىم ئۇنى قىچقارغاندەك قىلدى. بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، ئەتراپىدا باشقا بىركىملەر ئەمەس، جيا ئانا، ژاڭ ئاغىچا خېنىم، باۋچەي، شىرېنلار چۆرىدەپ يىغلاپ تۇرۇشۇپتۇ، ئۆزى بولسا، ئاۋالقىدەكلا كارىۋاتتا يېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆزى شىرەدىكى قىپقىزىل يېنىپ تۇرغان پانۇسقا، دېرىزىدىن كۆرۈنگەن يوپيۇرۇق ئايغا چۈشتى. ئۆزى گۈللەپ ـ ياشنىغان دۇنيادا تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى. كۆڭلىنى توختىتىپ ئويلىۋىدى، بايا ئۇزۇن چۈش كۆرگەنلىكىنى ئەسلىدى، بىرنەچچە قېتىم قاتتىق ئاھ ئۇرغاندىن باشقا ئامال تاپالمىدى.

دەيىۋىنىڭ ئۆلگەنلىكىدىن باۋچەي باشتىلا خەۋەر تاپقانىدى. بىراق، جيا ئانىلار باۋيۇينىڭ كېسىلى ئۇستىگە كېسەل چاپلىشىپ داۋا كار قىلماي قالمىغىيدى، دەپ ئەنسىرەپ، بۇ خەۋەرنى باۋيۇيگە ئۇقتۇرماسلىقنى ھەممىگە جېكىلىگەنىدى. باۋچەينىڭ ئۆزى باۋيۇينىڭ كېسەل بولۇپ قېلىشىغا ھەممىدىن بۇرۇن دەيىۋىنىڭ سەۋەبچى بولغانلىقىنى، قاشتېشىنىڭ يوقلىشى ئىككىنچى ئورۇندىكى سەۋەب ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلەتتى، شۇڭا پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، راستىنى ئېيتىسام، يۇرىكىگە جاقلا تەگسە، ئۇنىڭدىن رىشتى بىر يوللا ئۈزۈلىدۇ ـ دە، روھى ئىزىغا چۈشۈپ، شىپالىق تاپىدۇ، دەپ پەملىگەنىدى. جيا ئانا، ژاڭ ئاغىچا خېنىملار باۋچەينىڭ غەرىزىنى چۈشەنمەي، تەنتەك-

لىك قىلىپ قويدى، دەپ ئۇنىڭدىن قاتتىق ئاغرىنغانىدى. باۋ-
يۇي هوشىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلى سەل تىنىم
تاپتى- دە، دەرهال تاشقىرىقى كۇتۇپخانىدىن لى تېۋىپنى تومۇر
تۇتۇپ كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدۇردى. تېۋىپ كىرىپ تومۇرىنى
تۇتۇپ بېقىپ:
— ئەجەبا! ئەمدى تومۇرنىڭ سوقۇشى ئىزىغا چۈشۈپتۇ،
دەرد تارقاپ ئارام تېپىپتۇ. ئەتە شۇنىڭغا لايىقىدا دورا بەرسەك،
ساقىيىشىغا كۆزىمىز يېتىدىغان بولدى، — دەپ چىقىپ كەتتى.
قالغانلارمۇ خاتىرجەم بولۇپ تارقاشتى.
باۋيۇينىڭ ئەس - هوشى خېلى ئىزىغا چۈشۈپ قالدى.
تۇرۇپ - تۇرۇپ دەييۇي يادىغا يېتىپ قالسا گاراڭلىشىپمۇ
قالاتتى. شىرىن باۋيۇينى كۆڭۈل ئاۋۇندۇرىدىغان گەپلەر بىلەن
دائىم بەزلەيتتى. باۋيۇينىڭ هەمىشە ئىچى سىيرىلىپ كۆزىدىن
ياش قۇرۇمايتتى، ئۆلۈۋېلىش كويىدىمۇ بولدى، لېكىن چۈشى-
دىكى گەپلەرنى ئەسلەپ، ئاندىن ئۇلۇغ ئاغىچا هەم ۋاڭ ئاغىچا
خېنىملارنىڭ خاپا بولۇشىدىن ئەنسىرەپ، بۇ نىيەتتىدىن يانمايمۇ
بولمىدى. ئۇ يەنە دەييۇينىڭ ئۆلگەنلىكىنى، باۋچەي بولسا بە-
رىنچى قاتاردىكى گۇزەل ئىكەنلىكىنى ئويلاپ، «ئالتۇن بىلەن
قاشتېشىنىڭ ئەقىدە نىكاهى» پېشانىسىگە پۈتۈلگەنلىكىگە ئى-
شەندى.
باۋيۇينىڭ تويى بولغان كۈنى دەييۇي كۈندۈزى هوشىدىن
كېتىپ، گويا يۈرىكى ئۇرۇشتىن توختاپ تىنىقى ئۈزۈلگەندەك
بوپقالغان، بۇ هالدىن لى ۋەن، زىجۈەنلەر يىغلاۋېرىپ ئۆلەي
دېگەنىدى. ئاخشىمى دەييۇي يەنە ئۆزىگە كېلىپ، كۆزىنى ئارانلا
ئېچىپ، كۆڭلى سەل يورۇغاندەك بولدى. لى ۋەن دەييۇينىڭ
ئاز - پاز ئۆزىگە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، بۇ ئەۋزايىنى زاۋال
ئالدىدا ئەكس ئەتكەن غىل - پال نۇرەكلا سەگەك بولۇپ قالغا-
لىقىنى بىلدى - دە، يەنە بىرەر يېرىم كۈنلۈك ۋاقتى بار

ئىكەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئىش - كۈشلىرىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن شالزارغا يېنىپ كەتتى.

دەييۇي كۆزىنى ئاچتى، يېنىدا پەقەت زىجۈەن بىلەن ئىنىكئانا ۋە بىرنەچچە چۆرە قىزلارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى - دە، زىجۈەننى قولىدىن كاپ قىلىپ تۇتۇۋالدى.

— مەن ئەمدى ئۆتۈشلالمايمەن! — دېدى ئۇ كۈچىنىپ، — بىرنەچچە يىل مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلدىڭ، ئىككىمىز ھەمىشە بىللە ئۆتسەك دەپ ئارزۇ قىلغانىدىم، كۈتۈلمىگەندە... ، — دەپلا بىرپەس ھاسىراپ كېتىپ، كۆزىنى يۇمۇپ ئارام ئالدى. دەييۇي قولىنى قويۇۋەتمىگەچكە، زىجۈەنمۇ قولىنى بوشاتمىدى، ئەۋزالىدىن دەييۇي ئەتىگەنكىگە قارىغاندا ئۆتۈشلىدىغاندەك كۆرۈندى. دەييۇينىڭ گېپىي بىلەن زىجۈەننىڭ كۆڭلى يەنە يېرىم بولدى.

— سىڭلىم! — دېدى بىرھازادىن كېيىن دەييۇي، — بۇ يەردە ھېچقانداق قېرىندىشىم يوق. مېنىڭ بويۇم پاك، سەن ھەرقانداق بولسىمۇ ئۇلارغا ئېيتساڭ، مېنى يۇرتۇمغا ئاپىرىپ قويسۇن!

شۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ يەنە كۆزىنى يۇمۇپ زۇۋان سۈرمەي قويدى.

زىجۈەن ھودۇقۇپ كېتىپ لى ۋەنگە ئادەم جورىدى. شۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە تەنچۇن كىرىپ قالدى. زىجۈەن تەنچۇننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا:

— خانقىز، خېنىمغا قاراپ باقسىلا، — دەپلا مۆل - مۆل يىغلاپ كەتتى. تەنچۇن كېلىپ دەييۇينىڭ قولىنى تۇتۇپ باقتى، قولى مۇزلاپ، ھەتتا كۆزىنىڭ قارىسىمۇ تارتىلىپ كەتكەنىدى. تەنچۇن بىلەن زىجۈەن كۆز يېشى قىلغىنىچە سۇ ئەكەلدۈرۈپ دەييۇينى سۇغا سالدۇرۇۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە لى ۋەن كىرىپ كەلدى. ئۇچى كۆرۈشۈپ تېخى گەپ قىلىشقۇچىلىكمۇ بولمىغان-

دى، ئۇلار دەييۇينىڭ بەدىنىنى ئەمدىلا سۇرتۇۋاتاتقاندا، ئۇ بىردىنلا: «باۋيۇي! باۋيۇي، سىز نېمىدېگەن···» دەپ چىرقىراپ، «باغرى» دېيىشى بىلەنلا ئاۋازى ئۆچتى ـ دە، بەدىنىدىن مۇزدەك تەر تەپچىدى، كۆزلىرى يۇمۇلدى. ۋادەرىخ:

توزىدى، كەتتى شامالدا قىزنىڭ ئەرۋاھى،
غايىب بولدى چۈش كەبى تۇنده غەم ـ ئاھى.

دەييۇي تىنىقمىدىن قالغان ئاشۇ مىنۇت باۋيۇينىڭ باۋچەيگە ئۆيلەنگەن ۋاقتىغا توغرا كەلگەنىدى.

زىجۇەن ۋە باشقىلار ئۇن سېلىپ يىغلاشقا باشلىدى. لى ۋەن بىلەن تەنچۇنمۇ ئۇنىڭ ئادەتتىكى كۆيۈمچانلىقىنى ئەسلەپ، بۇگۈنكى بۇ بىچارىلىكىنى كۆرۈپ، ئىچىلىرى سىيرىلىپ زار-زار يىغلىشىپ كەتتى. يىراقتىن نەغمە ـ ناۋا ئاڭلانغاندەك بولدى، قۇلاق سالغۇدەك بولسا، يەنە يوقاپ كەتتى. تەنچۇن بىلەن لى ۋەن ھويلىغا چىقىپ قۇلاق سېلىپ باقتى، شامالدا بامبۇك شاخلىرى شىلدىرلاۋاتاتتى، ئاينىڭ شولىسى تامغا چۈشكەندى، ئىنتايىن غېرىبسىندۇرىدىغان سۆرۈن مەنزىرە ئەكس ئېتىپ تۇراتتى!

جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار پايپېتەك بولۇپ كېتىشكەن، جيا جېڭ يولغا چىقماقچى بولغان، باۋيۇي تېخىمۇ خۇددىنى يوقىتىپ قويغان ئاشۇنداق قاتىلاڭچىلىق پەيتته، فېڭجيې دەيۇينىڭ بۇ شۇم خەۋىرىنى يەتكۈزىدىغان بولسا، جيا ئانا ھەم ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنى غېمى ئۈستىگە دەرد قوشۇلۇپ، ئىچ پۈشۈقىدا كېسەل بولۇپ قالارمىكىن، دەپ ئائىلاج باغقا ئۆزى كەلدى. بامبۇكزار سارايغا كېلىپ، ئۇمۇ ئۆزىنى يىغدىن توختىتىۋالالمىدى. لى ۋەن بىلەن تەنچۇننى كۆرۈپ، بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىشىپ ئالدىراش كېتىپ قالدى.

فېڭجيې باۋيۇي تەرەپكە يېنىپ كەلدى، تېۋىپ «ھېچ ۋەقەسى يوق» دېگەندىن كېيىن، جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم-

ىنىڭ يۈرىكى سەل جايىغا چۈشتى. فېڭجيې دەييۈينىڭ قازا تاپقانلىقىنى باۋيۈيدىن يوشۇرۇنچە ئالدىرىماي تۇرۇپ مەلۇم قىلدى. جيا ئانا بىلەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قورقۇنچىدىن يۈرىكى يېرىلغۇدەك بولدى.

— ئۇنىڭغا مەن زامىن بولدۇم! — دېدى جيا ئانا ياش تۆكۈپ، — لېكىن، بۇ قىزمۇ بەك قىيىق ئىدى!

شۇنىڭ بىلەن باغقا بېرىپ ئۇنىڭ دەردىدە بىر يىغلىۋالماقچى بولدى، لېكىن باۋيۈيدىن ئەنسىرەپ ئىككى تەرەپكە تەڭ يېتىشەلمەي قالدى.

— بارمىسىلىمۇ بولار، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار ھەسرەت بىلەن، — ئۆزلىرىنىڭ بويلىرىنى ئاسراش ھەممىدىن مۇھىم.

جيا ئانا ئىلاجسىز «سىز بېرىڭ» دەپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى بۈيرۇدى:

— مېنىڭ ئورنۇمدا ئۇنىڭ ئەرۋاھىغا «مېنىڭ باغرى قاتتىقلىق قىلىپ سېنى ئۇزاتقىلى كەلمىگىنىم ئەمەس، تۇغقانچىلىقتا يېقىن - يىراقنىڭ پەرقى بولمىدۇ. سەن ماڭا قىز نەۋرە بولغىنىڭ ئۈچۈن يېقىن تۇغقان بولسەن، ئەمما باۋيۈي بىلەن سېلىشتۇرغاندا، باۋيۈي ماڭا سەندىن تېخىمۇ يېقىن تۇرىدۇ. باۋيۈيگە بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن؟» دەپ قويۇڭ، — ئۇ شۇنداق دەپ يەنە يىغلاپ كەتتى.

باۋيۈينىڭ كېسىلى كۈندىن - كۈنگە ئوڭشىلىپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ مەستانىلىقىدىن يانماي، ئۆزۈم باغقا كىرىپ دەييۈي ئۈچۈن يىغلاپ چىقمەن، دەپ تۇرۇۋالاتتى. جيا ئانىلار ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ يىلتىزى تۈگىمىگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، كەلسە - كەلمەس خيال قىلىشىغا يول قويماي كېلىۋاتاتتى. لېكىن، دەرد - ئەلەمگە چىدىيالماي، ئۇنىڭ كېسىلى

قوزغىلىپلا تۇراتتى. تېڭىپ ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى دەردنى بايقىۋېلىپ، ئۇ ئىچ پۇشۇقىدىن خالاس بولغاندىن كېيىن، دورا بىلەن ئەملەنسە پاتراق ساقىيىدۇ، دېدى. بۇنى ئاڭلاپلا باۋيۇي بامبۇكزار سارىيىغا بارماقچى بولدى. جيا ئانا نائىلاج بامبۇك كۆرسى ئەكەلدۇرۇپ، باۋيۇينى يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى. جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلار ئالدىدا ماڭدى. بامبۇكزار سارىيىغا كېلىپ، دەييۇينىڭ تاۋۇتىنى كۆرۈشى بىلەنلا جيا ئانا يىغلاپ تېلىقىپ قالدى.

باۋيۇي بامبۇكزار سارىيىغا كېلىشى بىلەنلا، كېسەلدىن بۇرۇن بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى ئەسلىدى. مانا ئەمدى ئىگىسى قازا قىلغان قۇرۇق ئۆينى كۆرۈپ ھۆڭ - ھۆڭ يىغلاپ تاشلىدى. باشقىلار كېسەلدىن ئەمدىلا قوپقان باۋيۇينىڭ ھەددىدىن ئارتۇق قايغۇدىن ئۇزۇلۇپ قالمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، كەينى - كەينىدىن بەزلىگىلى تۇردى. باۋيۇي يىغىدىن توختاپ زىجۇەنى چاقىرتىپ، خانقىزنىڭ جان ئۈزەر چاغدا نېمە دېگەنلىكىنى ئۇنىڭدىن سوراپ بىلىپ باقاي، دەپ تۇرۇۋالدى. زىجۇەن ئەسلىدە باۋيۇيدىن ئىنتايىن نەپرەتلەنگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ كۆڭلىدە سەل چۈشەنگەندەك بولدى، يەنە كېلىپ بۇ يەردە جيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار دەرقەمدە تۇرغاچقا، باۋيۇيگە سوغۇق نەپەسلىك قىلىشقا پېتىنالمىدى. دەييۇي خانقىزنىڭ كېسىلى قانداق قوزغالغانلىقى، قوليانغلىق، شېئىر قوليازمىلىرىنى قانداق كۆيدۈرۈۋەتكەنلىكى ۋە جان ئۈزۈش ۋاقتىدا دېگەن گەپلىرىنى ئۇنىڭغا بىر - بىرلەپ دەپ بەردى. باۋيۇي يەنە يىغلاپ بوغۇلۇپلا قالدى. شۇ ئاردىدا تەنچۇن دەييۇينىڭ جان ئۈزۈش ۋاقتىدا جەسىتىمنى جەنۇبقا ئاپىرىپ قويۇڭلار، دېگەن ۋەسىيىتىنىمۇ دەپ ئۆتتى.

جيا جېڭ يېڭى مەنسەپكە ئولتۇرغاندىن كېيىن، بىر كۈنى مىرزاخانىدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالدى. لىپاپا پېچەتلەنگەن

ۋە ئۇستىگە «خەيمىن قاتارلىق جايلارنىڭ باسقاق - مۇراقىپ بېگىدىن ئەۋەتىلگەن ئالاقە، جياڭشى غەللە - پاراق نازىرى يامۇلىغا تېز يەتكۈزۈلگەي» دەپ يېزىلغانىدى. جيا جېڭ خەتنى ئوقۇپ چىقتى. بۇ جۇ چيۈڭدىن كەلگەن خەت ئىدى. خەتنىڭ مەزمۇنى قۇدىلىشىش توغرىسىدا ئىدى. جيا جېڭ: «يېگىت بىلەن قىزنىڭ نىكاھى دەرۋەقە پېشانىسىگە پۈتۈلگەن بولىدۇ. ئۆتكەن يىللاردا ئۇنى پايتەختتە خىزمەت قىلىۋاتقىنىدا كۆرگەنىدىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە يۈرتداش ئىكەنمىز، ئاندىن ئۇنىڭ ئوغلى-مۇ چىرايلىق چوڭ بوپتۇ. زىياپەتتە بىللە ئولتۇرغىنىمىزدا بۇ توغرىدا ئېغىز ئاچقانىدى، لېكىن گەپنى بىر يەرگە توختاتمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، ئۇلارغا دېمىگەنىدىم. كېيىن ئۇ دېگىز چېگىرىسىغا تەيىنلىنىپ شۇ ياققا كەتكەن بولغاچقا، ھېچقايسىمىز بۇ ئىش توغرۇلۇق قايتا گەپ قىلىشمىغانىدۇق. كۈتۈلمىگەندە مەنسىپىم كۆتۈرۈلۈپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. ئەمدى ئۇ سو-راپ خەت يېزىپتۇ. مەنچىغۇ، تېگى - تەكتى جەھەتتىنمۇ مۇناسىپ كېلىدۇ، تەنچۇننىكمۇ لايىقى ئىكەن. شۇغىنىسى، ئۆيدە-كىلىرىم بۇ يەردە يوق» دېگەنلەرنى خىيالىدىن كەچۈردى.

جيا جېڭ ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى، شۇ ئەسنادا ھىراۋۇل بەگنىڭ ھۇزۇرىدىن مەكتۇپ كېلىپ قالدى. ھىراۋۇل بەگ جۇ چيۈڭنىڭ تۇغقىنى ئىدى. ئۇ جيا جېڭدىن خەۋەر ئېلىپ قويۇش توغرىسىدا ھاۋالە قىلىپ خەت يازغانكەن، شۇڭا ھىراۋۇل بەگ جيا جېڭغا بىرمۇنچە چىرايلىق گەپلەرنى قىلدى، ئاندىن: «بىزمۇ ئەمدى ئۇرۇغ - تۇغقان بولۇپ قالدۇق» دېدى، توي ئىشىنى بالدۇرراق قىلىۋېتىشكە ئۇندىدى. جيا جېڭ قايتىپ بېرىپ، باسقاق - مۇراقىپ بېگى بىلەن قۇدىلىشىش ئىشى ھەققىدە جيا ئانىغا مەكتۇپ يېزىپ پايتەختكە يوللىدى، ناۋادا قوشۇلسا كەنجى خانىمزنى يۆتكەپ كېلىدىغان بولدى.

جيا ئانا جيا جېڭنىڭ مەكتۇپىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كې-

يىن، تەنچۇن خانقىزنى تالالىق قىلىش ئىشى توغرىسىدا ژاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن مەسلىھەتلەشتى. جيا ئانا:

— بىر يۇرتلۇق بولغىنى ئوبدان ئىكەن، لېكىن بەك يىراقتا ئىكەن. ھازىرغۇ ئاتىسى شۇ يەردە، ناۋادا ئاتىسىنىڭ خىزمىتى يۆتكىلىپ كەتسە، بالىمىز بەك غېرىبسىنىپ قالارمىكىن؟ — دېدى.

— ھەر ئىككى تەرەپ مەنسەپدار بولغاندىكىن، بىر يەردە تۇرۇۋېرىشىمۇ ناتايىن، — دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، — بېگىم شۇ تەرەپتە ئەمەلدار تۇرسا، بېگىمنىڭ ئۇستىدە تۇرغان ئەمەلدار ئېغىز ئاچقاندىكىن، ئۇ كىشىنىڭ يۈزىنى قىلمىسا بولماس؟ بېگىم بىر پىكىرگە كېلىپ بولۇپ، ئۆزى ئىگە بولۇشقا پېتىنالماي، ئۇلۇغ خېنىمغا مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتكەن چېغى.

— سىلەر ماقۇل بولغان بولسىڭلار ئوبدان بوپتۇ، لېكىن ئۇچىنچى خانقىز مۇشۇ كەتكىنىچە ئۇياقتىن ئىككى - ئۈچ يىلسىز ئۆيگە قايتىپ كېلەلمەسمىكىن! شۇنداق بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ بىلەن دىدار كۆرۈشۈشكە ئۇمىدىم يار بەرمەسمىكىن! — دېدى جيا ئانا كۆزىگە ياش ئېلىپ.

— قىز بالا دېگەننى بويىغا يەتكەندىن كېيىن ياتلىق قىلماي بولمايدىكەن، — دېدى ژاڭ ئاغىچا خېنىم، — بىز بىلەن بىر يۇرتلۇق، بىر مەھەللىلىك بولغىنىدىمۇ، ئەمەل تۇتمىسىغۇ بىر نورى، ئەمەل تۇتقان بولسا، ھەمىشە بىر يەردە تۇرۇۋېرىمەن دەپ قايسىسى ھۆددە قىلالايدۇ؟ بالىلارنىڭ تەلىيى كەلسىلا بولىدى، ئەنە، يىگىچۇن قىزنى يېقىن يەرگە ياتلىق قىلغان ئىدۇق، بەختى چىقمىدى، قايسى كۈنى ئۇنى يوقلىغىلى كىشى ئەۋەتكەنىدىم، يىگىچۇن يان ھۇجرىغا مۆكۈنۈۋېلىپ چىققىلى ئۇنماپتۇ. مۇشۇنداق سوغۇق كۈنلەردە قىزىمىز كونا ئىگىننىنى كىيىپ يۇرۇۋاتقۇدەك. يىگىچۇن قىزنىڭ كۆرۈۋاتقان كۈنى بىزنىڭ ئۇ-

چىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان چۆرە قىزلىرىمىزنىڭكىگە يەتمەيدۇ. تەنچۇن قىزنىغۇ مەن تۇغمىغان، لېكىن بەگ ئاتىسى ئۇ كۆيئوغۇل بولغۇچىنى كۆرۈپ ياراتقانلىقتىن ماقۇل بولغانمىكىن دەيمەن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئىلتىپات قىلغان بولسىلا، قۇتلۇق كۈنلەردىن بىرىنى تاللاپ، بىرقانچە ئادىمىنى كۆپرەك تەيىنلەپ، بەگ ئاتىسىنىڭ يېنىغا ئەۋەتسەك.

— ئاتىسى ئۆزى باش بولغاندىكىن، سىزمۇ ئۆز لايىقىدا ھازىرلىقىنى قىلىڭ. ئۇزاق سەپەرگە چىقىدىغان كۈننى تاللاپ يولغا سالسىڭىز، بۇ ئىشمۇ ئادا بولسۇن، — دېدى جيا ئانا. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم «خوش» دەپ ئىلىك ئالدى.

شىرىن بىلەن باۋچەيمۇ بۇ ئىشتىن ئېنىق خەۋەردار بولدى. باۋيۈي ئاڭلاپ «ۋايجان!» دەپ كاڭغا يېقىلدى ھەم بىرھازادىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ سۆزلەپ كەتتى:

— كۈن كۆرگۈچىلىكۈم قالمىدى! ھەمشىرىلىرىم ھەممىسى بىر - بىرلەپ كېتىشىپ بولدى! ئۇلارنىڭ نېمىشقا بۇنداق بالدۇر تارقىلىپ كەتكىنىنى ئۇقمايمەن. مەن كۈلگە ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن تارقىلىشسىمۇ كېچىكىپ قالمايتتى! — دېدى. باۋچەي ئېرەن قىلماي، شىرىننى ئۇنىڭغا كۆڭۈلنى توختىتىدىغان كۈملاچ دورىنى يېگۈزۈپ، ئاستا - ئاستا ئۇنى بەزلىگىن، دەپ يەڭ ئېچىدە بۇيرۇدى.

ئارىدىن نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. تەنچۇن سەپەرگە ماڭماقچى بولۇپ، باۋيۈي بىلەن خوشلاشقىلى كىردى. باۋيۈينىڭ زادىلا ۋىدالاشقۇسى كەلمىدى. تەنچۇن ئۇچ ئەھكام، بەش ئەقىدىگە دائىر گەپلەرنى قىلغىلى تۇرۇۋىدى، باۋيۈينىڭ قايغۇسى خۇشاللىققا ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن تەنچۇن خاتىرجەم بولۇپ، كۆچىلىك بىلەن خوشلىشىپ، مەپىگە چىقىپ يولغا راۋان بولدى.

31 ـ باب تۇرقاۋۇللارنىڭ نىگگۇ قەسىرىنى تىنتىپ پىچەتلەپ تاشلىغانلىقى

بىر كۈنى، جيا شې ئىشى يوق بىكار ئولتۇراتتى، جيا ليەن كىرىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى. ئۇ چوڭ تاغىسىنىڭكىدە مىش ـ مىش پاراڭ ئاڭلىغانلىقىنى دەپ كېلىپ:

— تۇتۇق بەگ كىچىك ئاتامنى خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلاش توغرىسىدا خانغا ئىلتىماس سۇنۇپتىمىش، — دېدى.

— پىتنە ـ ئىغۋا بولسا كېرەك، — دەپ ھەيران بولدى جيا شې، — قايسى كۈنلا كىچىك ئاتاڭدىن: تەنچۇن پالانى كۈنى يېتىپ كەلدى. پالانى قۇتلۇق كۈندە تەنچۇننى دېڭىز ياقىسىغا ئۇزاتقانىدىم، تىنچ ـ ئامان يېتىپ بېرىپتۇ، ئۆيىدىكىلەر غەم يېمىگەي، دەپ خەت كەلگەن. ئاندىن يەنە خېتىدە: تۇتۇق بەگ قۇدا بولدۇق، دەپ مۇبارەكلەپ چايغا چىللىدى، دەپتىكەن. مەنسەپدارلىق دېۋانىغا چاپسان بېرىپ سۇرۇشتۇرۇپ كېلىپ ماڭا ئۇچۇرىنى بەر.

جيا ليەن شۇ زامان چىقىپ كېتىپ، بىرھازادىن كېيىن كېلىپ مەلۇم قىلدى:

— مەنسەپدارلىق دېۋانىغا بېرىپ ئۇقۇشسام، كىچىك ئاتامنىڭ ئۇستىدىن ئەرز ـ شىكايەت سۇنۇلغانكەن. شىكايەتنامە يۇقىرىغا يوللانغاندا، بەختكە يارىشا خان ئالىيلىرى شەپقەت ياغدۇرۇپ، خىزمىتىدىن ئېلىپ تاشلاش كېرەك ئىدى، ئەمما چەت ئۆلكىگە بىرىنچى قېتىم مەنسەپكە تەينىلەنگەنلىكى ۋە مەنسەپدارلىق خىزمىتىدە خام بولغانلىقى تۇپەيلى قول ئاستىدىكى خادىملىرى تەرىپىدىن ئالدانغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇچ دەرىجە چۈشۈرۈلۈپ، ئىنشائات دېۋانىغا بېرىپ ـ كېلىپ تۇرىدىغان مۇئاۋىن چۆپدارلىققا تەينىلەنسۇن، پايتەختكە دەرھال قايتىپ

كەلسۇن، دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. بۇ ئېنىق گەپ. مەنسەپدار-لىق دېۋانىدا پاراڭلىشىۋاتقىنىمدا، جىياڭشىدىن كەلگەن ناھىيە ئامبىلى كىرىپ كەلدى. ئۇ ئامبال كىچىك ئاتامنىڭ ناھايىتى ئوبدان باشلىق ئىكەنلىكىنى، شۇغىنىسى ناباب ئادەملەرنى ئىشلەتكەچكە، ئۇلار سىرتتا كۆز بويامچىلىق قىلىپ، بېگىمنىڭ ياخشى نامىنى بۇلغاپ قويىدى، تۇتۇق بېگىممۇ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار ئىدى، يەنە ئەرز - شىكايەت قىلىشىپتىغۇتاڭ. بەلكىم غەلۋە ئاۋۇپ كەتكەچكە، كېيىن بىرەر پالاكەت يۈز بەرمىسۇن دەپ، ئىشلارنى چارلاپ تۇرمىغان، دېگەن سەۋەب بىلەن مەلۇم قىلغان ئوخشايدۇ، ئىشنى يېنىكلەتمەكچى بولغان بولسا كېرەك، دەيدۇ.

كۆپ ئۆتمەي، جيا جېڭ پايتەختكە كېلىپ، خان ھۇزۇرىدا گۇناھىدىن كەچۈرۈم سورىدى. ئىشلىرىنى تۈگىتىپ، قەسىرىگە يېتىپ كېلىپ قووۇم - قېرىنداشلىرى بىلەن كۆرۈشتى، پەرزەنت - جىيەنلىرى سالامغا كىرىشتى. جيا جېڭ جيا ئانىنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى ۋە ئۆزىنىڭ ھۆكۈمەت ئىشىنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە تەنچۈننىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

جيا جېڭ ئۆز ھۇجرىسىغا كىرىپ باۋيۈينىڭ مەڭزلىرى تولۇپ، سەمىرىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەس - ھوشى جايىدا ئەمەسلىكىنى بىلمەگەچكە، تۇرقىنى كۆرۈپلا كۆڭلى ناھايىتى خۇش بولدى، ئاندىن باۋچەينىڭ بۇرۇنقىدىنمۇ تەمكىن، ئېغىر - بېسىق بولۇپ قالغانلىقىنى، جيا لىەننىڭ ئەدەپلىك بالا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدا كۆڭلى تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى. جيا خۇەن يەنىلا بۇرۇنقىدەك تۇرغاندەك قىلاتتى. ئۇ بىرھازاغىچە ئارام ئالغاندىن كېيىن، بىردىنلا يادىغا كېلىپ:

— نېمىشقا بۇگۈن بىر ئادەم كەم؟ — دەپ سوراپ قالدى.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ دەيىۋىنى ئەسلىگەنلىكىنى بىلدى، لېكىن تازا خۇشال بولغان چاغدا توغرىسىنى ئېيتىشقا ئوڭايسىز- لىنىپ: «ئاغرىپ قالدى» دەپلا قويدى. بىراق، باۋيۇينىڭ يۇرىكىگە پىچاق سانجىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

جيا جېڭ پايتەختكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلەر ئۇنىڭغا ھاردۇق سوراپ ئويۇن قويغۇ- زۇپ بەردى. زىياپەت بولۇۋاتقان كۇنى لەي دا شاپاشلاپ كىرىپ كەلدى - دە، جيا جېڭغا:

— تۇرقاۋۇللار مەھكىمىسىنىڭ باش سەركارى جاۋجۇن بېگىم زىيارەت قىلغىلى كەلدۇق، دەپ بىرنەچچە سىپاھ بەگلەر- نى باشلاپ كەپتۇ. بېگىم، غوجاملار بىلەن تېز ئالدىغا چىقسىلا، — دەپ مەلۇم قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان جيا جېڭ: «جاۋ ئاقساقال بىلەن باردى - كەلدىمىز يوق ئىدى، ئۇ نېمىشقا كەلگەندۇ؟ شۇ تاپتا مېھمان بار، ئۇنى داستىخانغا تەكلىپ قىلسام ئەپلەشمەيدۇ، تەكلىپ قىلمىسام سەت بولىدۇ» دەپ خىيال سۈرۈپ قالدى. شۇ ئەسنادا، ئارا دەرۋازىدىكى خىزمەتكار كىرىپ:

— جاۋ بېگىم ئارا دەرۋازىدىن ئۆتتى، — دەپ مەلۇم قىلدى. جيا جېڭ باشلىق كىشىلەر ھاپىلا - شاپىلا ئالدىغا چىقىشتى. باش سەركار جاۋ بېگىم چىرايىدىن كۇلكە ياغدۇرغان ھالدا، گەپ - سۆز قىلمايلا بەش - ئالتە سىپاھ بەگلەرنى ئەگەشتۇرۇپ ئۇدۇل ئايۋان سارايغا قاراپ ماڭدى. جيا جېڭ قاتارلىقلار ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپ، ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىشتى.

جيا جېڭ كۇلۇمسىرىگىنىچە گەپ ئاچاي دەپ تۇرۇشىغا، خىزمەتكار:

— شىپىڭ جۇنۋاڭ غوجام ھەزرەتلىرى كەلدى، — دەپ ھودۇقۇپ خەۋەر قىلدى. جيا جېڭ ئالدىراش - تېنەش ئالدىغا

چىقىشىغا، ۋاڭ غوجام كىرىپ كەلدى. باش سەركار جاۋ بېگىم ئالدىغا ئۆتۈپ سالام بەردى، ئاندىن:

— ۋاڭ غوجام يېتىپ كەپتۇ، بىللە كەلگەن بېگىملەر مەھكىمىسىنىڭ دورغىلىرىنى باشلاپ، ئالدى ـ كەينى دەرۋازىلارنى بېقىپ تۇرۇڭلار، — دېدى. سىپاھ بەگلەر «خوش» دېيىشىپ چىقىپ كېتىشتى. جيا جېڭ قاتارلىقلار بۇ ئىشتىن ياخشىلىق يوقلۇقىنى پەملەپ، دەرھال يۈكۈنۈپ تۇردى، شىپىڭۋاڭ ئۇنى ئىككى قوللاپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ:

— يارلىققا بىنائەن ئىش بېجىرىشكە كەلدۇق، جيا شې ئاقساقال يارلىقنى قوبۇل قىلسۇن، — دېدى ئۇ قاقاھلاپ كۈلۈپ قويۇپ، — ھازىر مېھمانخانىدا زىياپەت بولۇۋاتىپتۇ، مېھمانلار-غا ئەپسىز بولارمىكىن. بۇ خانداننىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار-بۇرادەرلىرى كېتىپ، مەزكۇر خانداننىڭ ئۆز كىشىلىرىلا قې-لىپ قۇلاق سالسۇن.

ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەرلىرى بۇنى ئاڭلاپلا ئالدى-كەينىگە باقماي شامالدەك غۇيۇلداپ چىقىپ كېتىشتى، پەقەت جيا شې، جيا جېڭ قاتارلىقلار قورقىنىدىن رەڭگى تاتىرىپ، غال ـ غال تىترەپ كەتتى.

بىردەمدىن كېيىن، بىرمۇنچە پاششاپ ـ دورغىلار كىرىپ ئىشىك ـ دەرۋازىلاردا تۇرۇۋېدى، قەسىردىكى يۇقىرى ـ تۆ-ۋەن، ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلارنىڭ ھېچقايسىسى بىر قەدەممۇ قىمىر-لىيالماي قالدى. شىپىڭۋاڭ ئالدىرىماي:

— خان ئالىيلىرى كەمىنە ۋاڭلار مەھكىمىسى-دىن جاۋ چۈەننى ئېلىپ، جيا شېنىڭ ئۆيۈاقىنى كۆزدىن كۆچۈ-رۈپ چىق، دەپ يارلىق قىلدى، — دېدى. جيا شې قاتارلىقلار يەرگە دۈم يېتىشتى. ۋاڭ غوجام تۆرگە چىقىپ دېدى:

— خان ئالىيلىرى يارلىق قىلىدۇكى، جيا شې پايتەخت سىرتىدىكى ئەمەلدارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، كۈچىگە ئىشە-

نىپ ئاجىزلارنى بوزەك قىلىپ، خان ئالىيلىرىنىڭ مەرھىمىتى- نى يەردە قويغانلىقى ئۈچۈن، مىراس مەنسىپىدىن قالدۇرۇل- سۇن، يارلىق تامام.

— جيا شېنى تۆتۈكلار، قالغانلىرىنى پايلاپ تۇرۇڭلار، — دەپ ۋارقىرىدى باش سەركار جاۋ چۈەن. ئۇ ئۆز مۇلازىمى ئارقىلىق سىپاھلارنى تولۇق چاقىرتىپ، دورغا - پاششاپلارنى باشلاپ ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ تىنتىپ، دەپتەرگە تىزىملاپ چىقىشقا بۇيرۇدى. بۇ ۋەھىمىلىك گەپتىن جيا جېڭ باشلىق ئۇلۇغ - ئۇششاقلار قورقۇپ كېتىپ، بىر - بىرىگە قارىشىپ قېتىپ قېلىشتى، دورغا - پاششاپلار خۇشاللىقىدىن يەكلىرىنى شىمايى- لاپ، تەرەپ - تەرەپتىن تۆتۈش قىلماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، شىپىگۈاڭ:

— ئاكلىسام، جيا شې ئاقساقال بىلەن جيا جېڭ ئاقساقال بىر ئائىلە بولسىمۇ، لېكىن ئۆز ئالدىلىرىغا ئۆي تۇتقان ئىكەن. شۇڭا، يارلىققا بىنائەن جياشېنىڭ تەئەللۇقاتلىرىنى تەكشۈرۈش- كە تېگىشلىك، باشقا ئۆيلەر پېچەتلەپ تۇرۇلسۇن، بىزگە خان ئالىيلىرىدىن باشقا يارلىق چۈشكەندىن كېيىن بىر تەرەپ قىلىنى- سۇن، — دېدى.

— ۋاڭ غوجامغا ئىلتىماس قىلىمەنكى، — دېدى باش سەركار جاۋ ئورنىدىن قوپۇپ، — جيا شې بىلەن جيا جېڭ مىراس بۆلۈشكەن ئەمەس، ئاكلىساق، جىيەنى جيا لىيەن باش غوجدارلىق قىلىۋېتىپتۇ، شۇڭا جىمىسىنى تەكشۈرۈپ تىنتى- مای بولمايدۇ.

بۇ گەپكە شىپىگۈاڭ لام - جىم دېمىدى.

— جيا لىيەن بىلەن جيا شېنىڭ ئۆيلىرىنى كەمنە چاكار- لىرى باشچىلىق قىلىپ تىنتىپ چىقسام ئوبدان بولاتتى، — دېدى باش سەركار جاۋ.

— ئالدىراشنىڭ هاجىتى يوق. ئاۋۋال ئىچكىرى هۇجرە-

لارغا خەۋەر يەتكۈزۈڭلار، ئايال خەقلەر ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋال-
سۇن، ئاندىن تىنىتساقمۇ كېچىكمەيمىز، — دېدى شىپىڭزاڭ.
بۇ گەپ تۇڭە - تۇڭسىمەيلا، جاۋ چۈەننىڭ مۇلازىم پاششاپ -
دورغىلىرى قەسىرنىڭ خىزمەتكارلىرىنى ئالدىغا سېلىپ، تىنـ
تىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە ماڭغانىدى، ژاڭ غوجام:
— مەن ئۆزۈم تەكشۈرۈپ كۆرىمەن، — دەپ ژارقىراپ
بۇيرۇق قىلدى، ئاندىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ تاپىلىدى، —
مەن بىلەن كەلگەنلىرىڭ قىمىرلاشما، مەشەدە كۈتۈپ تۇرۇش،
كىيىن بىللە كۆزدىن كۆچۈرۈپ دەپتەرگە چۈشۈرىمىز.
گەپ ئۈستىگە تۇرقاۋۇللار سىپاھ بېگى كېلىپ تىزلىنىپ
مەلۇم قىلدى:
— ئىچكىرىكى ھۇجرىدىن ئوردىغا خاس بىرمۇنچە ئىگىن
ژە مەنئى قىلىنغان نەرسىلەر چىقتى، قول تەگكۈزۈشكە پېتىنال-
ماي ھەزرەتلىرىدىن يولىۇرۇق سوراپ كەلدىم.
يەنە بىرقانچەيلەن كېلىپ:
— شەرقىي قازناقتىن ئىككى ساندۇق يەر - زېمىن ھۆج-
جەتلىرى چىقتى، يەنە بىر ساندۇق قەرز تىلخەتلىرىمۇ بار ئە-
كەن. جىمىسى قانۇنغا مۇخالىپ جازانە قويغان نەرسىلەر ئە-
كەن، — دەپ مەلۇم قىلىشتى.
— نېمىدېگەن ئېغىر ئۆسۈم بىلەن جازانىخورلۇق قىلىش
بۇ! — دېدى جاۋ بېگىم، — ئالا قويماي تىنىتىش كېرەك! ژاڭ
غوجام ھەزرەتلىرى، ئولتۇرغاچ تۇرسىلا، كەمىنە چاكارلىرى
جىمىسىنى تىنىتىپ كېلەي، ئاندىن بىر تەرەپ قىلسىلا.
شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، ژاڭ ئوردىسىنىڭ كار بېگى كېلىپ:
— خان ئالىيلىرى بېيجىڭژاڭنى يارلىق يەتكۈزۈش ئۈچۈن
ئالايىتەن ئەۋەتىپتۇ. ژاڭ غوجام ئالدىغا چىققان بولسا، دەپ
خەۋەر يەتكۈزدى، — دەپ مەلۇم قىلدى. باش سەركار جاۋ چۈەن
ئالدىغا چىقتى. بېيجىڭژاڭ چوڭ مېھمانخانىغا كىرىپ بولغاند-

كەن، ئۇ تالاغا قاراپ تۇرۇپ:

— خان ئالىيلىرى يارلىق چۈشۈردى، تۇرقاۋۇللار مەھكەمىسىدىكى جاۋ چۈەن قۇلاق سالسۇن، — دەپ جاكارلىدى، — يارلىق شۇكى، تۇرقاۋۇل سەركارى پەقەت جيا شېنى تۇتۇپ كېلىپ سوراق قىلسۇن، قالغان ئىشلارنى يارلىق بويىچە شىپىگۈاك بېجىرسۇن، يارلىق تامام.

شېپىگۈاك يارلىقنى قوبۇل قىلىپ، خۇشال بولۇپ بېيجىگۈاك بىلەن ئولتۇرۇشتى، باش سەركار جاۋ بەگ بۇيرۇق بويىچە جيا شېنى ئېلىپ يامۇلغا قايتتى.

ئىچكىرىدە ئاختۇرۇپ تىنتۇۋاتقانلار بېيجىگۈاڭنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ جىمىسى قايتىپ چىقىشتى ھەم باش سەركار جاۋ بېگىمنىڭ كېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ كەيپى ئۇچتى ـ دە، قول باغلاپ تىك تۇرۇشتى. بېيجىگۈاك پەقەت ئىككى نەپەر ئاق كۆڭۈل سپاھ بەگ بىلەن ئون نەچچە نەپەر ياشانغان پاششاپ-دورغىنى تاللاپ ئېپقېلىپ، قالغانلىرىنى قوغلاپ چىقاردى.

— ۋاڭ غوجام جانابلىرى دەل ۋاقتىدا كېلىپ يارلىق يەتكۈزدىلە، بولمىسا، بۇلارغا چوڭ تارتقۇلۇق كەلگەن بولاتتى، — دېدى شېپىگۈاك.

— مەن دەرگاھتا جانابلىرىنىڭ يارلىق بويىچە جيا قەسىرىنى تىنتىشقا كەتكەنلىرىنى ئاڭلاپ، بۇلارغا قاتتىق شىكەستە يەتمەس، دەپ ئويلاپ خاتىرجەم بولغانىدىم. جيا جېڭ ئاقساقال بىلەن باۋيۇي نەدىدۇ؟ ئىچكىرىنى قانداق مالىمان قىلىۋەتكەندۇ؟

— جيا جېڭ قاتارلىقلار تۆۋەنكى ئۆيدە نەزەربەنت قىلىنىپ تۇرىدۇ. ئىچكىرى ھۇجرىلار تىنتىلىپ ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋېتىلدى، — دەپ مەلۇم قىلىشتى كۆپچىلىك.

— جيا جېڭنى ئەكېلىڭلار، گەپ سورايمەن، — دەپ بۇيرۇدى بېيجىگۈاك. سپاھ بەگلەر بۇيرۇقتا بىنائەن جيا جېڭنى ئەكەلدى. جيا جېڭ تىزلىنىپ تۇرۇپ ئىلتىپات تىلەپ،

كۆزىگە لىققىدە ياش ئالدى. بېيجىڭ‌ۇاڭ خانىنىڭ يارلىقىنى ئۇ-
نىڭغا بىرقۇر دەپ بەردى. جيا جېڭ مىننەتدار بولۇپ، پوتلىسە-
نى ئاققۇزۇپ، شىمالغا قاراپ خانىنىڭ ئىلتىپاتلىرىغا تەشەككۇر
بىلدۇردى.

— تەقسىر جيا جېڭ، — دېدى ۋاڭ غوجام، — بايا جاۋ
بېگىم بۇ يەردىكى چاغدا، پاششاپ - دورغىلار مەنئى قىلىنغان
نەرسىلەر ۋە ئېغىر ئۆسۈملۈك جازانە ھۆججەتلىرى چىققانلىقىنى
مەلۇم قىلدى. بۇنى يېپىش بىزگىمۇ تەس. بۇ مەنئى قىلىنغان
نەرسىلەر ئەسلىدە خانىش ئۇچۇن تەييارلانغان بولغاچقا، ئېنىقە-
نى مەلۇم قىلىپ قويساقلا كارايىتى چاغلىق، پەقەت جازانە
ھۆججەتلىرى توغرىسىدا بىرەر ئامال قىلىنسا ئوبدان بولاتتى.
ئەمدى ئۆزلىرى سىپاھ بەگلەرنى باشلاپ جيا شېنىڭ مال -
بىساتىنى راستى بىلەن تاپشۇرۇۋەتسىلە، ئىش تۈگەيدۇ.

— كەمىنە گۇناھكارنىڭ ئەمدى ھەددى ئەمەس، — دېدى
جيا جېڭ، — ھەرقايسىمىزنىڭ ئۆز ئۆيلىرىمىزدىكى نەرسىلەر
ئۆزىمىزنىڭ بولۇپ قالغان.

— بۇنىڭ كارى چاغلىق، جيا شېگە تەئەللۇق جەمئى
تاپشۇرساڭلار كۇپايە، — دېيىشتى ئىككى غوجام، ۋاندىن سىپاھ
بەگلەرگە ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قالايمىقان قىلماسلىقنى
بۇيرۇدى.

جيا ئانا تەرەپتىمۇ ئاياللار زىياپەت قىلىشقاندى، شىڭ
ئاغىچا خېنىم تەرەپتىن بىرى ۋارقىرىغان پېتى يۇگۇرۇپ كىرىپ
كەلدى:

— يامان بولدى! ئۆتۈك، كۇلا كىيىشكەن نۇرغۇن باسمە-
چى كەلدى، ساندۇق - پاندۇقلارنى ئاختۇرۇپ، نەرسە - كې-
رەكلەرنى بۇلاۋاتىدۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى. جيا ئانا قاتارلىق-
لار بۇنى ئاڭلاپ داڭقېتىپ قالدى. ۋارقىدىن پىڭئېر چاچلىرى
چۇۋۇق، چياۋجيېنى يىتىلىگەن ھالدا يىغلاپ كىرىپ:

— چياۋجيې بىلەن تاماق يەپ ئولتۇرساق، خەقلەر لەي ۋاڭنى باغلاپ ئەكىردى. ئۇ: «تېز كىرىپ ئاغىچا خېنىملارغا خەۋەر قىلىڭ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالسۇن، تالادا ۋاڭ غوجام خانىدانىنى ئاختۇرغىلى كەپتۇ!» دېدى. بۇنى ئاڭلاپ ھۇجرىغا كىرىپ مۇھىم نەرسىلەرنى ئېلىۋېلىشقا تەمشەلسەم، بىر توپ كىشىلەر مېنى ئىتتىرىپ قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. بۇ ياقتىكى كىيىدىغان، سالىدىغان نەرسىلەرنى ئىلدام يىغىشتۇرسىلا! — دېدى. شۇڭ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار قورقىنىدىن ئەرۋاھى ئۇر-كۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەيلا قېلىشتى. فېڭجيې دەسلەپتە كۆز-لىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولۇپ، كېيىن بىردىنلا ئوڭدىسىغا يىقىلىپ چۈشتى. جيا ئانا بولسا، بۇ گەپنى ئاخىر-غىچە ئاڭلاپ بولمايلا ياش - پوتلىسىنى ئاققۇزۇپ تېلىقىپ قالدى. شۇ تاپتا كىشىلەر ئۆينى بىر ئالغاندى، يەنە بىر چۇقان ئاڭلاندى:

— ئىچكىرىدىكى ئاياللار ئۆزلىرىنى چەتكە ئالسۇن، ۋاڭ غوجام كىرىدۇ!

جياجېڭ بىلەن سىپاھ بەگلەر نەرسە - كېرەكلەرنى تىزىمغا ئېلىۋاتاتتى، شۇنىڭدەك رۇڭگۇڭگۇڭغا ئىنئام قىلىنغان نەرسە - كېرەكلەر بىر - بىرلەپ دەپتەرگە ئېلىندى، يەر - زېمىن خەت- چەكلىرى، خىزمەتكارلارنىڭ تىلخەتلىرىمۇ يۆگەپ پېچەتلەندى.

— تىنتىلىپ چىققان تەئەللۇقاتلار ئىچىدە قەرز ھۆججەتلە-رى بار ئىكەن، دېمەك جازانە قويۇلغانلىقى راست، — دېدى ئىككى ۋاڭ غوجام، — بۇنى زادى كىم قىلغان؟

بۇنى ئاڭلىغان جيا جېڭ يۈكۈنۈپ باش ئۇرۇپ دېدى:

— كەمىنە گۇناھكار خادىملىرى ئائىلە ئىشلىرى بىلەن ھەقىقەتەن كارىم بولمىغان، بۇ ئىشلاردىن تامامەن خەۋىرىم يوق. كەمىنە گۇناھكار خادىملىرىنىڭ جىيەنى جيا لىيەندىن سو-

رالسا مەلۇم بولاتتى.

— بۇ ساندۇقتىكى ھۆججەتلەر پېقىر قۇللىرىنىڭ ھۇجرىسىدىن چىقتى، بىلمەيمەن دېيىشكە نېمە ھەددىم بولغاي؟ — دېدى جيا ليەن ھاپىلا - شاپىلا ئوتتۇرىغا چىقىپ يۇكۇنۇپ تۇرۇپ، — ۋاڭ غوجام ھەزرەتلىرى، رەھىم قىلغايلا، بۇنىڭدىن پېقىرنىڭ تاغىسى بىخەۋەر.

— ئاتاڭ گۇناھقا تارتىلدى، بۇنى شۇ دېلوغا قوشۇپ سوراشقا توغرا كېلىدۇ، بۇگۈن تەن ئالغانلىقىمۇ ئورۇنلۇق ئىش بولدى. تەقسىر جيا جېڭ، پەخەس بولۇپ يارلىقىنى كۈتكەيسىز، بىز بېرىپ خان ئالىيلىرىغا مەلۇم قىلىمىز، بۇ يەردە پاششاپ-دورغىلار قاراپ تۇرىدۇ، — دەپ قويۇپ، ئىككى ۋاڭ غوجام تەختىراۋانغا چۈشۈپ دەرۋازىدىن چىقتى. جيا جېڭ قاتارلىقلار ئارا دەرۋازىدا تىزلىنىپ تۇرۇپ ئۇزاتتى. بېيجىڭۋاڭ قولىنى ئۇزىتىپ:

— خاتىرجەم بولغايسىز، — دېدى.

جيا جېڭنىڭ ئەس - ھوشى ئەمدى ئورنىغا چۈشكەندى، جيا ليەن:

— چوڭ دادا، ئىچكىرىگە كىرىپ ئۇلۇغ ئانامنى يوقلاپ چىقسىلا بولاتتى، ئاندىن شەرقىي قەسىردىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇشسىلا بولارمىكىن.

جيا جېڭ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچكىرىگە ماڭدى. ئىشىك دەرۋازىدىكى ئاياللار نېمە قىلىشىنى بىلمەي ئوپۇر - توپۇر بولۇشۇپ يۇرەتتى. جيا جېڭنىڭ سۇرۇشتۇرگۇسى كەلمەي ئۇدۇل جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كىردى. ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى ئىدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن باۋيۇي قاتارلىقلار جيا ئانىنىڭ ئۆپچۆرىسىدە ئۇن - تىن چىقارماي جىم تۇراتتى. جيا جېڭنى كۆرۈپلا، ھەممەيلەن:

— شۇكۇر! — دېيىشتى ۋە ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمغا، —

ئۇلۇغ بېگىم ساق - سالامەت قايتىپ كىرىپتۇ مانا، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم خاتىرجەم بولسىلا، — دېيىشتى. جيا ئانىنىڭ تىنىقى ئۇزۇلەيلا دېگەندى، ئۇ كۆزىنى ئارانچە ئېچىپ:

— ئوغلۇم، سېنى ئەمدى كۆرەلمەسمەنمىكىن دەپتىكەن-مەن! — دېدى - دە، ھۆڭگىرەپ يىغلاپ تاشلىدى.

جيا جېڭ يارلىقىنى كۈتۈپ تۇراتتى، تالادا بىردىنلا چۇقان كۆتۈرۈلدى، جيا جېڭ چىقىپ قارىسا، جياۋدا ئىكەن. ئۇنىڭ-دىن شەرقىي قەسىردىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى.

— مەن بۇ ئىلگىرى كەلمىگۈر غوجاملارغا ھەر كۈنى دېگۈ-دەك نەسىھەت قىلىپ كەلگەندىم، — دەپ جاۋاب بەردى جياۋدا قاقشاپ - يىغلاپ تۇرۇپ، — ئۇلار تېخى مېنى كۈشەندىمىز، دەپ قاراپ كەلدى. ئەمدى كېلىپ مۇشۇ كۈنگە قالدىم! جيا جېن بېگىم، جيا رۇڭ غوجاملارنى ۋاڭ غوجام دېگەن بىرنېمە ئەكەتتى! ئىچكىرىدىكى ئايال خوجايىنلىرىمنى بىرنېمە مەھكە-مىسىنىڭ دورغا - پاششاپلىرى بۇلاپ - تالاپ، چاچلىرىنى پاخپايتىپ، ھەممىسىنى بوش ئۆيگە سولاپ قويدى. نەدىن بە-لەي، بۇ يەرمۇ شۇنداق بوپتۇ، ئەمدى ماڭا جانىنىڭمۇ كېرىكى يوق، — ئۇ شۇنداق دەپلا بېشى بىلەن ئۈستۈپ كەلدى. جيا جېڭ ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئېرەن قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن يۈرىكى پىچاق سانجىلغاندەك بولۇپ:

— تۇگەشتۇق، تۇگەشتۇق! — دېدى. شۇ ئاردا، ئىچكە-رىدىن «ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم بولالماي قالدى! » دېگەن ۋاڭ - چۇڭ ئاڭلاندى.

جيا جېڭ ئالاقزادە بولۇپ ئىتتىك كىرىپ كەتتى. دەل شۇ ۋاقىتتا تالادىن بىركىمنىڭ: «بېگىمنى تەكلىپ قىلىدۇ، ئور-دىدىن خەۋەر كەپتۇ» دېگىنى ئاڭلاندى. جيا جېڭ ئالدىراپ تالاغا چىقسا، بېيجىڭۋاڭ قەسىرىنىڭ باش دورغا بېگى كەلگەن ئىكەن.

— مۇبارەك بولسۇن! — دېدى دورغا بەگ كۆرۈشۈپلا. جيا جېكۈ رەھمەت ئېيتتى ۋە ئۇنىڭغا ئورۇن كۆرسەتتى.

— بىزنىڭ ۋاڭ غوجام شېپىڭ جۇنۇاڭ بىلەن دەرگاھقا كىرىپ خان ئالىيلىرىغا قايتا ئىلتىماس قىلغان، — دېدى دورغا بەگ، — جانابلىرىنىڭ خانىنىڭ شەپقىتىگە ئېيتقان مىننەتدارلىقلىرىنى مەلۇم قىلغان. خان ھەزرەتلىرى ئۆزلىرىگە بەكمۇ رەھىم قىلىپ ۋە خانىش يۈەنچۇن خېنىمنىڭ تۇيۇقسىز ئالەمدىن كەتكىنىگە ئۇزاق بولمىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۆزلىرىنى گۇناھلىق قىلىشقا رايى بارماي، ئىنشائات دىۋانىنىڭ قوشۇمچە چۆپدارلىقىدا قالدۇرۇشنى ئىلتىپات قىپتۇ. پېچەتلەنگەن جەمەت مۇلۇكلىرىدىن پەقەت جيا شېغا تەئەللۇقلىرىلا پادىشاھلىق خەزىنىسىگە ئېلىنىپ، قالغانلىرى قايتۇرۇپ بېرىلمەكەن. تىنتىشتا تېپىلغان قەرز پۇللارنىڭ ھۆججەت - خەتلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش بىزنىڭ ۋاڭ غوجامغا تاپشۇرۇلۇپتۇ. تەقىپكە خىلاپەن ئارتۇق ئېلىنغان پايدىنىڭ ھەممىسى نىزامغا بىنائەن پادىشاھلىق خەزىنىسىگە ئېلىنىدىكەن، نىزامغا مۇۋاپىق ئۆسۈمنىڭ خەت - چەكلىرى ئۆي - جاي خەت - چەكلىرى بىلەن قوشۇپ پۈتۈنلەي قايتۇرۇپ بېرىلمەكەن. جيا لىيەن مەنسەپتىن ئېلىنىپ، گۇناھى كەچۈرۈلۈپ قويۇپ بېرىلمەكەن.

جياجېكۈ بۇلارنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، خانىنىڭ شەپقىتىگە تەشەككۇر بىلدۇرۇپ باش ئۇردى ھەم ۋاڭ غوجامنىڭ ھىممىتىگە تەزىم بىلەن رەھمەت ئېيتتى.

جيا جېكۈ قايتىپ كەلدى، ئۇ ئىلدام جيا ئاننىنىڭ ئالدىغا كىرىپ، خان ئالىيلىرىنىڭ كاتتا ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولغان ئەھۋالنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغچە سۆزلەپ بەردى. جيا ئانا خاتىرجەم بولغان بولدى، بىراق ئاتا مىراس ئىككى مەنسەپنىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقى، جيا شي بىلەن جيا جېننىڭمۇ ئىككى مەنسەپتىن قالدۇرۇلغانلىقى ئۇچۇن، يەنە ئىختىيارسىز كۆڭلى بۇزۇلدى.

جیا ئانا:

— ئاکاڭنىڭ ھەم جیا جېن غوجامنىڭ دېلوسى بېكىتىلىپ بولغان بولسا ئۆيگە قايتىپ كېلەر؟ جیا رۇڭغا بىرەر ئىش بولمىغاندىكىن، ئۇمۇ قويۇپ بېرىلىدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى جیا جېڭدىن.

— مۇبادا، — دېدى جیا جېڭ، — قانۇن ـ قائىدە بويىچە بولسا، ئاكام ئۆيگە كېلەلمەيتتى. مەن كىشى قويۇپ، ئاكامنى جىيەنىم بىلەن بىللە ئۆيگە كېلىپ يول جابدۇقى قىلىۋالسا، دەپ يەڭ ئېچىدە ئىلتىجا قىلىۋىدىم، يامۇلدىكىلەر ماقۇل بولدى.

جیا ئانا غەمگە چۆكۈپ ئولتۇراتتى، جیا شې، جیا جېن، جیا رۇڭلار بىللە كىرىپ، جیا ئانىغا سالام بەردى. جیا ئانا بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، بىر قولىدا جیا شېنى، بىر قولىدا جیا جېننى تۇتۇپ، ھۆڭگىرەپ يىغلاپ كەتتى. ئۇ ئىككىسىمۇ يەرگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغلاشتى.

جیا قەسىرى تىنتىلغاندىن كېيىن خانداننىڭ تىرىكچىلىكى مۇشكۈللەشتى، كىرىم چىقىمنى قامدىيالمايتتى، ئۆي ـ جابدۇقلار رەنگە قويۇلدى، يەر ـ زېمىنلەر سېتىۋېتىلدى، قول ـ ئىلكىدە بارلارنى ئۆزلىرىنى نامراتلىققا سېلىپ، ھەرقايسىسى ئۆزىگە باشقا يول ئىزدىگىلى چۈشتى.

32 ـ باب شى تۆرە ئاغىچىنىڭ ئۆمرى تۈگەپ ئاخىرەتكە يانغانلىقى

ياشىنىپ قالغان جیا ئانا رۇڭگۈ قەسىرىگە كەينى ـ كەينىدىن كەلگەن بەختسىزلىكلەرگە قانداقمۇ بەرداشلىق بېرەلىسۇن؟ ئۇ ئاخىر يىقىلدى. جیا ئانا ئىككى كۈن يېمەك ـ ئىچمەكتىن پەرھىز قىلدى، شۇنداق قىلسىمۇ، مەيدىسى چىڭقىد-

لىپ، بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ تۇراتتى. شۇڭ، ژاڭ ئاغىچا خېنىملار، فېڭجيې ۋە باشقىلار جيا ئانىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، جيا جېڭغا سالام ماڭغۇزۇۋەتتى. جيا جېڭ شۇ زامان كېلىپ سالام بەردى. ئۇ تومۇرىنى تۇتۇپ باقسۇن، دەپ تېڭىپقا بۇيرۇدى. ئۇزاق ئۆتمەي تېڭىپ كېلىپ تومۇرىنى تۇتۇپ كۆرۈپ، دورا يېزىپ بەردى. جيا جېڭ دورىنى ئوبدان قاينىتىپ ئىچكۈزۈپ قويۇشقا بۇيرۇۋەتتى. ئۇچ كۈنگىچە جيا ئانىنىڭ كېسىلى ئانچە تۇزىلىپ كېتەلمىدى.

بىر كۈنى ھەممەيلەن جيا ئانىنىڭ قېشىدىكى چاغدا، باغىنىڭ ئارا ئىشىكىگە قارايدىغان خىزمەتكار مومايې كىرىپ:

— يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىدىكى مياۋيۈي بۇۋى ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئاتايىتەن ئەھۋال سوراپ كەپتۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى.

— ئۇ تولا كەلمەيتتى، بۈگۈن ئاتايىتەن كەلگەن بولسا، چاپسان چىقىپ تەكلىپ قىلىپ باشلاپ كىرىڭلار، — دېيىشتى كۆپچىلىك. فېڭجيې كاتتىك يېنىغا بېرىپ جيا ئانىغا مەلۇم قىلدى. مياۋيۈي بىر خىزمەتكارنى كەينىگە سېلىپ، شىپ - شىپ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ھەممەيلەن بىلەن كۆرۈشۈپ، تىنچلىق سوراشتى. مياۋيۈي جيا ئانىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن تىنچلىق سورىدى ۋە بىرنەچچە تەكەللۇپ قىلدى.

— سەن بۇدساتۋا بولغاندىكىن، قاراپ باققىنا، ساقىيالار-مەنمۇ - ساقىيالماسمەنمۇ؟ — دېدى جيا ئانا.

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرىدەك خەير - ساخاۋەتچى ئادەمنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ، — دېدى مياۋيۈي، — بىرئاز زۇكام تېگىپ قالغان بولسا، بىزە دورا ئىچىۋەتسىلا ئوبدان بولۇپ قالىدىلا. ئۆزلىرى ياشىنىپ قالدىلا، كۆڭۈل - كۆكسىلىرىنى كەڭرەك تۇتسىلا.

مياۋيۈينىڭ گېپىنى تۇگىشىگە، جيا ئانا يۈەنياڭنى ئاشخانا-

دىكىلەرگە دەپ، بۇۋىمنى مېھمان قىلىش ئۈچۈن ساپ كۆكتات-تىن بىر جوزا قورۇما تەييارلاشقا بۇيرۇدى.

— چۈشلۈك غىزالىنىپ بولدۇم، بىرنەرسە يېمەيمەن، — دېدى مياۋيۇي.

— غىزا يېمىسىڭىزمۇ مەيلى، كۆپرەك ئولتۇرۇڭ، بىر-دەم- يېرىمدەم پاراڭدىشىمىز، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم.

شۇنىڭ بىلەن مياۋيۇي ئۇلار بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ماڭدى، ئۇنى شۆچۈن ۋە باشقىلار ئۇزىتىپ چىقتى.

جيا ئانىنىڭ كېسىلى كۈندىن - كۈنگە ئېغىرلىشىپ كەتتى، ھەرقانچە داۋالانسىمۇ شىپالىق تاپمىدى. جيا جېڭ يامۇلغا ئۆزىنىڭ بارالمايدىغانلىقىنى دەررۇ خەۋەر قىلغۇزۇۋېتىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن ئۆزى ئۇدا ئۈچ كۈن جيا ئانىنىڭ يېنىدا بولدى.

جيا ئانىنىڭ كېسىلى بارغانچە ئېغىرلىشىپ كەتتى، بىر-دىن شياڭيۈن ئېسىگە كېلىپ، ئۇنى يوقلاپ كېلىشكە ئادەم بۇيرۇتتى. بېرىپ كەلگەن ئادەم جىمجىتلا يۈەنياڭنى ئىزدىدى. يۈەنياڭ ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ قېشىدا ئىدى، ئۇ خۇپۇنى تېپىپ:

— شياڭيۈن قىز يىغلاۋېرىپ ھالى قالماپتۇ، كۈيئوغۇل ئۇشتۇمتۇت قاتتىق كېسەل بولۇپ قاپتىكەن، تېۋىپ كۆرۈپ ساقىيالماسمىكىن، دەپتىمىش. شۇ ۋەجىدىن شياڭيۈن قىز تەشۋىش ئىچىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاغرىپ قالغىنىدىنمۇ خەۋەر تاپتى، بىراق يوقلاپ كېلەلمەيدىغان ئوخ-شايدۇ. ناۋادا ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سوراپ قالسا، باشقىچىرەك دەپ يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، — دېدى. خۇپۇ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، باشقا گەپ قىلمىدى - دە، جيا ئانا ياتقان كاتىنىڭ ئالدىغا كەلدى، جيا ئانىنىڭ رەڭگىرويى بۆلەكچىلا ئۆزگىرىپ كەتكەنـدى. ئۆي ئادەم بىلەن لىق تولغاندى. جيا جېڭ جيا لىيەننى

ئاستا يېنىغا چاقىرىپ، قوللىقىغا بىرنەچچە ئېغىز پىچىرلىدى، جيا لىيەن ئاستا «خوپ» دەپ يېنىپ چىقىپ، خانىداندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى چاقىرتتى ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلارنى تەييارلاشقا بۇيرۇدى. لەي دا قاتارلىقلار «خوپ» دەپ يېشىپ، ئۆزلىرىگە بۆلۈنگەن ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى.

جيا لىيەن ئۆز ھۈجرىسىغا كىرىپ، فېڭجيېنىڭ كىيىم يۆتكىمەكچى بولۇۋاتقاندا ماغدۇرىدىن كېتىپ كاڭدىكى شىرەگە يۆلىنىپ تۇرۇپ قالغانلىقىنى كۆردى. جيا لىيەن:

— ئەمدى سەن ياتالماسسەنمىكىن. ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇگۈن، ئەتىلىكىلا قاپتۇ، سەن بولماي بولامدۇ؟ چىشىڭنى چىشكىگە چىشلە، — دەدى.

— سىز ئاۋۋال بېرىپ تۇرۇڭ، بېگىم ئىزدەپ قالمىسۇن، ئۇستۇبشىمنى يەڭگۈشلەپلا بارىمەن، — دەدى فېڭجيې.

جيا لىيەن ئاۋۋال جيا ئانىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئاستا جيا جېڭغا ئۆزىنىڭ ھەممە ئىشىنى ئىدىتلىق ئورۇنلاشتۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئېيتتى. جيا جېڭ بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى. شۇ ئەسنادا تالادىن بىرى كىرىپ، خانلىق شىپاخانىنىڭ تېۋىپى كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلدى. جيا لىيەن ئالدىغا چىقىپ تېۋىپنى باشلاپ كىردى. تېۋىپ بىرقۇر كۆرۈپ يېنىپ چىققاندىن كېيىن، جيا لىيەنگە:

— ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىمنىڭ تومۇرىنىڭ سوقۇشى ياخشى ئەمەس، پەخەس بولۇڭلار، — دەدى. جيا لىيەن بۇ گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ، ژاڭ ئاغىچا خېنىم باشلىق كىشىلەرگە ئۇقتۇرۇپ قويدى. يۇەنياڭ تەييارلىق قىلىشقا چىقىپ كەتتى.

جيا ئانا كۆزىنى ئېچىپ چاي تەلەپ قىلدى، شىڭ ئاغىچا خېنىم بىر پىيالە ئادەمگىياھ شەربىتى ئەكەلدى. جيا ئانا:

— بۇ كىچىك ئەمەس، بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بېرىڭلار، — دەدى. بېشىدا تۇرغانلار ئالدىراش چاي كەلتۈرۈشتى. جيا ئانا چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلاپ كۆڭلى سەل ئېچىلىپ قالغاندەك بولۇ-

دى. ئۇ ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ مۇنۇلارنى دېدى:
— سىلەرنىڭ خانىدانىڭلارغا كەلگىنىمگە ئاتمىش يىلدىن ئاشتى، دۆلەتنىمۇ تازا كۆردۈم. بەگ ئاتاڭلاردىن تارتىپ ئوغۇللار، نەۋرىلەرگىچە ھەممىڭلاردىن رازىمەن. باۋيۇينى جېنىمدىنمۇ ئەزىز كۆردۈم.
گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇينى ئىتتىرىپ، كاتتىڭ ئالدىغا چىقىرىپ قويدى. جيا ئانا يوتقاندىن قولىنىڭ چىقىرىپ باۋيۇينى تارتتى ۋە:
— بالام، سەن ئەمدى شان - شەۋكەت تاپساڭ بولىدۇ! — دېدى. باۋيۇينىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلاي دەپ تۇراتتى. جيا ئانا يەنە:
— لىيەنئېر ئوغلۇم نەدە؟ — دېدى. لى ۋەنمۇ جيا لىيەننى ئالدىغا چىقىرىپ قويدى. جيا ئانا باۋيۇينى قويۇۋېتىپ، جيا لىيەننى ئالدىغا تارتتى ۋە:
— سېنىڭ ئاناڭ ۋاپادار ئايال، كەلگۈسىدە چوڭ بولۇپ يۇز تاپقاندا ئاناڭغا دۆلەت كۆرسەت، فېڭجيې قىز قېنى؟ — دېدى.
— مانا مەن، — دېدى فېڭجيې.
— قىزىم، — دېدى جيا ئانا، — سەن ئاجايىپ ئەقىللىق بالا، كېيىن ساۋاپلىق ئىشلارنى قىلغىن! شياڭيۈن قىز نېمىشقا مېنى كۆرگىلى كەلمەيدۇ؟
بۇنىڭ سەۋەبىنى يۈەنياڭ قاتارلىقلار بىلەتتى، ئەمما ھېچقايسىسى لام - جىم دېمىدى. جيا ئانا باۋچەيگە قاراپ بىر ئۇھسىنىدى، ئاندىن كۆزىنى بىردەم يۇمدى، كېيىن يەنە ئېچىپ، ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتتى - دە، چىرايى كۈلۈمسىرىگەندەك بولۇپ ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ سەكسەن ئۈچ ياش ئۆمۈر كۆردى.
رۇڭگۇ قەسىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ھازا ئاچتى. خانىدانىڭ كاتتىلىرىدىن تارتىپ خىزمەتكارلىرىغىچە ھەش - پەش

دېگۈچە قارىلىق كىيىملىرىنى كىيىپ بولدى.

جيا جېكۈ مۇسىبەتنى مەلۇم قىلدى. مەرىپەت دىۋانى دەرگاھقا خەۋەر يەتكۈزدى. خان ھەزرەتلىرى ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسىنىڭ كۆرسەتكەن تۆھپىلىرىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، خانىش يۈەن-چۈننىڭ چوڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنىمۇ نەزەردە تۇتۇپ، مىڭ سەر كۈمۈش ئىنئام قىلدى ۋە ماتەم مۇراسىمىغا مەرىپەت دىۋانى ئىگە بولسۇن، دەپ ئەمر قىلدى. ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلەر جيا خانىدانىنىڭ سۇنۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار بولسىمۇ، خان ھەزرەتلىرىنىڭ كاتتا ئىلتىپات قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، جىمىسى پاتمەھگە كېلىشتى. شۇ چاغدا، يۈەنياڭ قىزىنىڭ ئۆز غوجىسىغا تەسەددۇق بولۇپ غايىب ئالەمگە چىقىپ كېتىپ، ياخشى ئاتاق ئالدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان!

جيا شې بولمىغاچقا، مۇسىبەتكە جيا جېكۈ باش بولدى. باۋيۇي، جيا خۇەن، جيا لىيەنلەر ئۆز نەۋرىسى ھەم كىچىك ئىدى، ئۇلار مېيىتقا ھەمراھ بولۇپ تاۋۇت يېنىدا تۇردى. جيا لىيەن نەۋرە بولسىمۇ، جيا رۇڭ بىلەن بىللە خىزمەتكارلارنى ئىشقا سېلىشقا توغرا كەلدى. ئىچكىرىنىڭ ئىشلىرىنى فېڭجيې كېسەل تۇرۇپ چىشىنى چىشىغا چىشلەپ تۇرۇپ باشقۇردى. مېيىت ئۇزىتىش ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق ئاخىرلاشتى، جيا ئانىنىڭ مېيىتى تېيلەن ئىبادەتخانىسىغا ئۇزىتىلىپ، كېلەر يىلى جەنۇبقا يۆتكەپ كېتىلىدىغان بولدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى رەسمىي يوسۇن بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

33 - باب باۋيۇينىڭ تۇنجى ئىمتىھاندىن ئەلا ئۆتكەندىن كېيىن دۇنيانى تەرك ئەتكەنلىكى

جيا جېكۈ جيا ئانىنىڭ مېيىتىنى جەنۇبقا ئېلىپ كېتىۋاتاتقىنى، ئالدىنقى سەپتىن قايتقان ئەسكەرلەر چۇشكەن كېمىلەرگە

دۇچ كېلىپ قېلىپ، دەريا يولى قىستاڭچىلىق بولغاچقا، تېز-رەك يۈرەلمەي ئىچى تىتىلداپ كەتتى. ئۇ يول خىراجىتىنىڭ ئۆكسۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى ھېسابلاپ، نائىلاج لەي شياڭرۇڭغا ھاجىتىمنى قامداش ئۈچۈن بەش يۈز سەر كۈمۈش ئۆتنە قىلىپ ئالدىمغا ئەۋەتكۈزۈپ بەرگىن، دەپ بىر پارچە خەت يېزىپ ئادەم ئەۋەتتى. ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى، جيا جېڭنىڭ كېمىسى ئون نەچچە چاقىرىملا يول باسالىدى. ھېلىقى خىزمەت-كار قايتىشىدا يولدا ئۇچراپ، كېمىگە چىقىپ لەي شياڭرۇڭ-نىڭ مەكتۇپىنى سۇندى. مەكتۇپتا بىرمۇنچە قاقشاپ ئەھۋال ئېيتىپ ئەللىك سەر كۈمۈش تەييارلىغانلىقى مەلۇم قىلىنغان-دى. جيا جېڭ قاتتىق خاپا بولۇپ شۇ زامات خىزمەتكارنى بۇيرۇدى:

— دەرھال قايتۇرۇۋەت، بولدى، ئۇ جۇۋۇمايلا قويسۇن.

لەي شياڭرۇڭ مەكتۇپ بىلەن كۈمۈشنى قولىغا ئېلىپ، كۆڭلى بىئارام بولدى، قاملاشمىغان ئىش قىلىپ قويغانلىقىدىن ئۆڭايسىزلىنىپ يەنە يۈز سەر قوشۇپ، كەلگەن كىشىگە مۇشۇنى ئېلىپ كېتىشنى ۋە ئۇزرىخاھلىق ئېيتىپ قويۇشنى تەۋسىيە قىلدى. ھېلىقى ئادەم بۇنى ئالماي كېتىپ قالدى. لەي شياڭ-رۇڭ دەرھال ئۆيىگە خەت يېزىپ، بۇ ئەھۋالنى ئاتىسىغا مەلۇم قىلدى ۋە ئىلاج قىلىپ ئىجازەت سوراپ، مەنسەپتىن ئۆزىنى ئاجرىتىۋېلىشنى تاپىلىدى. شۇ ۋەجىدىن لەي دالار ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا جيا چياڭ، جيا يۈنلەرنى قويۇپ، ئۇنىڭدىن شەپقەت تىلىدى.

بىر كۈنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم پەرىشان بولۇپ ئولتۇراتتى. شۇ ئاردىدا جيا لىيەن كىرىپ كەلدى ـ دە، سالام بېرىپ، مۇنداق مەلۇم قىلدى:

— چوڭ دادام ئەۋەتكەن بىر كىشى بىر پارچە خەت ئەكە-پىتكەن، تالادىكى بىرى ئەكىرىپ بەردى. خەتنى ئانام ئالدى،

ئۇ خەتنى ئانامغا سۈنۈپ بەر، دەپ مەندىن ئەۋەتتى.

ئۇ شۇنداق دەپ خەتنى سۈندى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم لىپاپنى يىرتىپ خەتنى ئالدى، خەتتە مۇنداق يېزىلغانىدى:

«يېقىندىن بېرى يول بويى دېگىز ساھىلىدىن زەپەر قۇچۇپ قايتقان لەشكەر كېمىلىرى ئۆتۈۋاتقانلىقى ۋەجىدىن تېز ماڭالمىدۇق. تەنچۇن خانقىزنى قېينىناتىسى ۋە كۈيۈسى بىلەن پايتەختكە كېلىدىكەن، دەپ ئاڭلىدىم. بۇ توغرۇلۇق سىلەرنىڭ خەۋىرىڭلار بارمۇ؟ جىيەنىمىز جيا لىيەننىڭ مەكتۇپىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئاكامنىڭ ساقسىز بولۇپ قالغانلىقىدىن ۋاقىپلانىدىم، بۇ ھەقتە-مۇ ئېنىق خەۋەر تاپتىڭلارمۇ؟ باۋيۇي، جيا لىيەنلەرنىڭ ئىمتى-ھان ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالدى، ئىخلاس بىلەن ئىجتىھات قىلا-سۇن، ھۇرۇنلۇق قىلمىسۇن. ئۇلۇغ ئانىمىزنىڭ جەسىتىنى يەنە بىرنەچچە كۈن يول ماڭساق يۇرتقا يەتكۈزىمىز، ئۆزۈم تىنچ-ئامان كېتىۋاتىمەن، ئەندىشە قىلماڭلار.

بۇ مەكتۇپتىن باۋيۇي ۋە ھەممىڭلار ۋاقىپ بولغايسىلەر.

... ئاينىڭ ...نىنچى كۈنى يېزىلدى.»

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، جيا لىيەنگە قايتۇ-رۇپ بەردى ۋە:

— باۋيۇي تاغاڭغا كۆرسىتىپ بولۇپ ئاناڭغا قايتۇرۇپ بەر، — دېدى.

شۇ گەپ ئۇستىگە لى ۋەن كىرىپ كەلدى. ئۇلار سالام بېرىپ تىنچلىق سوراشقاندىن كېيىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جيا لىيەنگە خەتنى ئاپىسىغا بېرىشنى بۇيرۇدى.

— ئۇچىنچى خانقىزنىڭ ياقا يۇرتقا ياتلىق بولغىنىغا خېلى يىللار بولدى، زادىلا كېلىپ باقمىغانىدى. ئەمدى پايتەختكە قايتىدىغان بوپتۇ، ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىمۇ خېلى تىنىدىغان بولدى، خېنىم، — دېدى لى ۋەن خەتنى كۆرۈپ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم:

— يۇرىكىم ئاغرىپ تۇراتتى، تەنچۇن قىزنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ بىزە ياخشى بولۇپ قالدىم، بىراق قاچان كېلەركىنتاڭ؟ — دېدى.

— ئاكاڭ كۆردىمۇ؟ — دەپ سورىدى لى ژەن جيا لىيەندىن، — ئىمتىهان مەزگىلى يېقىنلىشىپ قالدى. چوڭ داداڭ سىلەرنىڭ غېمىڭلارنى يەۋاتقان ئوخشايدۇ، چاپسان ئاپىرىپ ئىككىنچى تاغاڭغا كۆرسەت.

جيا لىيەن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خەتنى كۆتۈرۈپ باۋيۈينىڭ قېشىغا چىقىپ كەتتى.

باۋيۈي «كۈز سۇيى» دېگەن ئەسەرنى سىنچىلاپ ئوقۇۋاتاتاتتى. باۋچەي ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىقىپ، ئۇنىڭ گەپ - سۆز قىلمايلا ھۇزۇرلىنىپ كىتاپ ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يېنىغا كېلىپ:

— بۇنىڭدىن كېيىن ئوبدانراق ئىجتىهات قىلىڭ، پىكىر-خىيالىڭىزنى يېغىڭ. ئىمتىهاندا بىرەر دەرىجىگە ئۇلىشۋالغاندىن كېيىن توختاپ قالسىڭىزمۇ مەيلى، شۇ چاغدا تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى ھەم ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ھىممىتىنى يەردە قويمىغان بولىسىز.

— ئىمتىهاندا بىرەر دەرىجىگە ئۇلىشۋالىشقۇ ئانچە تەس ئىشمۇ ئەمەس، — دېدى باۋيۈي بېشىنى لىڭشىتىپ، — شۇنىسى، «شۇنىڭ بىلەن توختاپ قالسىڭىز»، «تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى، ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ھىممىتىنى يەردە قويمىغان بولسىز» دېگەنلىرىڭىزگە كەلسەم، يەنىلا شۇ كونا مۇقام!

باۋچەي جاۋاب بېرەي دەپ تۇرۇشىغا، سىرتتا بىركىمنىڭ ئاياغ تىۋىشى پەيدا بولدى ۋە پەنجىرىنىڭ تېشىدىلا:

— تاغام ئۆيدىمىكىن؟ — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. باۋيۈي جيا لىيەننىڭ ئاۋازىنى تونۇدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ تەبەسسۇم بىلەن:

— كىرىڭەر، — دېدى. جيا ليەن كىرىپ ئوچۇق چىراي بىلەن باۋيۇي، باۋچەيلەرگە سالام بەردى، ئاندىن خەتنى باۋيۇيگە سۇندى.

— ئۇچىنچى خانئاچاق قايتىپ كېلەمدىكەن؟ — دېدى باۋيۇي خەتنى قولىغا ئېلىپ ئوقۇپ.

— چوڭ دادام شۇنداق دەپ يازغاندىكەن، ئەلۋەتتە قايتىپ كېلەر، — دېدى جيا ليەن. باۋيۇي بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، كۆڭلىدە بىرنېمىنى ئويلىغاندەك قىلدىيۇ، ئۇنچىقمىدى.

— كۆرگەنسىز، تاغا، — دەپ سورىدى جيا ليەن، — چوڭ دادام خەتنىڭ ئاخىرىدا بىزنى ئوبدان ئوقۇسۇن، دەپ يېزىپتۇ. تاغا، مۇشۇ ئارىدا ھەرقاچان ماقالە يازالمىغانسىز؟

— مەنمۇ نام ـ شۆھرەتنى قولىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بىر-نەچچە پارچە ماقالە يېزىپ قولۇمنى پىشۇرۇپ تۇرماقچىدىم، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ.

— ئۇنداق قىلماقچى بولسىڭىز، — دېدى جيا ليەن، — بىرنەچچە تېما تۇزۇپ چىقساق، مەنمۇ سىزگە ئەگىشىپ يېزىپ باقاي، ئىمتىھان بېرىپ بېقىشقا پايدىسى بولار. ۋاقتى كەلگەندە ئىمتىھان قەغىزىنى ئاق تاپشۇرۇپ خەقنىڭ مەسخىرىسىگە قال-مايلى يەنە. ئۇ چاغدا خەقلەر مېنىلا مەسخىرە قىلماس، سىزنى-مۇ مەسخىرە قىلار، تاغا.

— سەن ئۇنچىلىك دەرىجىدىمۇ ئەمەس، — دېدى باۋيۇي. شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا، باۋچەي جيا ليەنگە ئولتۇرۇشنى تەكلىپ قىلدى. جيا ليەن يېنىچە ئولتۇردى، ئىككىيلەن ماقالە ئۈستىدە بىردەم سۆزلىشىۋېدى، ئىختىيارسىز خۇش بولۇشۇپ چىرايلى-رى ئېچىلىپ كەتتى. باۋچەي ئۇلارنىڭ خۇشال ـ خۇرام سۆزلى-شىۋاتقانلىقىغا قاراپ، ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى.

جيا ليەن قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋيۇي شېيۇ بىلەن چيۇۋېن قاتارلىق چۆرە قىزلارغا ئېتىكاپخانىنى يېغىشتۇرۇۋېـ

تىپ، مەشھۇر كىتاب ۋە رىسالىلەرنى ئاچقىشقا بۇيرۇدى. ئۇ بۇ ئەسەرلەرنى كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇۋاتقان قىياپەتتە ئولتۇردى. باۋچەي بۇنى كۆرۈپ كۆڭلى تەسكىن تاپتى. باۋيۇي بوسۇغا ئاتلاپ چىقىپمۇ باقمايتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمدىن ئەھۋال سوراشقا ھەر كۈنى خىزمەتكارىنى ئەۋەتىپ تۇراتتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ بۇ ھالىتىگە قاراپ شۇنداق خۇش بولۇپ كەتتىكى، ئۇنىڭ تەسكىن تاپقانلىق كەيپىياتىنى سۆز بىلەن تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايتتى.

ئىمتىھان ۋاقتىغا بىرنەچچە كۈنلا قالغانىدى، باشقىلار بۇ چوڭ - كىچىك ئىككى غوجىنى ماقالىنى ئوبدان يېزىپ، ئىمتىھاندا ئالدىنقى قاتاردا ئولتۇرسىكەن، دەپ ئۈمىد قىلىشاتتى. باۋچەيگە بولسا، باۋيۇي دەرستە ياخشى بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەۋزايىدىن بىلەر- بىلىمسىلىكىنىڭ ئارىلىقىدا باشقىچە بىر خىل سۆرۈنلۈك بارەك كۆرۈنەتتى. ئۇ ھەددىدىن ئارتۇق تېز ھەم بەكمۇ ياخشى تۇزلىپ كەتكەچكە، ئانچە ئىشەنگۈسى كەلمەي، بۇنىڭدىمۇ بىر- ئەر سىر بولمىسۇن، دەپ ئەندىشە قىلاتتى.

ئىمتىھانغا كىرىشتىن بىر كۈن ئىلگىرى، باۋچەي بىر تەرەپتىن شىرىن ئارقىلىق چۆرىلەر بىلەن سۇيۇن قاتارلىقلارنى ئىشقا سېلىپ، بۇ ئىككى غوجىنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ئوبدان ھازىرلاتقۇزدى، ئۆزىمۇ تۆپىلەپ بىرقۇر كۆزدىن كۆچۈرۈپ تەقمۇتەق قىلدۇرۇپ قويدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزى كېلىپ لى ۋەن بىلەن بىرلىكتە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمغا مەلۇم قىلىپ ئادەم ۋە ئات - ئۇلاغلارنىڭ قىستاڭچىلىقىدا سوقۇلۇپ كېتىپ قالمەسۇن دەپ، خانىداندىكى ئۆزىنى توختاتقان غوجىدارلاردىن تالىلاپ، بىرنەچچە كىشىنى ئارتۇقراق تەييارلاپ قويدى.

ئەتىسى باۋيۇي بىلەن جيا لىيەن نىمكەشرەك كىيىملىرىنى كىيىشىپ، خۇشال ھالدا بۇياقتا ئۆتۈپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن كۆرۈشتى.

— سىلەر ئىككىڭلار، — دەپ تاپىلىدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — تۇنجى قېتىم ئىمتىھان بېرىشكە كېتىۋاتىسىلەر. شۇ بويۇڭلارغا يەتكۈچە مەندىن بىر كۈنمۇ ئايرىلمىغان. مېنىڭ يېنىمدا بولمىغان چاغلىرىڭلاردىمۇ چۆرەڭلەردىن دېدەكلەر، كېلىنلەر نېرى بولمايتتى، بىرەر كېچىمۇ يالغۇز ياتقان ۋاقتىڭلار يوققۇ؟ ھازىر ئۆزۈڭلەرلا يېگانە - يالغۇز كىرىپ كېتىۋاتىسىلەر، يېنىڭلاردا ئۇرۇق - تۇغقىنىڭلار يوق، ئۆزۈڭلەرنى ئاسراڭلار! ئىمتىھاندا ماقالىنى بالدۇر يېزىپ بولۇپ، چىقىپلا خىزمەتكارلارنى تېپىڭلار. بالدۇرراق قايتىپ كېلىپ، ئاناڭلارنىمۇ، كېلىنلەرنىمۇ خاتىرجەم قىلىڭلار.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم شۇنداق دەۋېتىپ، بىردىنلا كۆڭلى بۇزۇلدى. جىيا لىيەن ھەربىر ئېغىز گەپكە «خوش» دەپ تۇردى، باۋيۈي بولسا زۇۋان سۆرمەي تۇرۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم سۆزنى تۈگەتكەندە، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇردى ۋە كۆزىدىن تارام - تارام ياش تۆكۈپ، ئۇچ مەرتىۋە باش ئۇردى.

— ئانا، — دېدى ئۇ، — مېنى تۇغۇپ چوڭ قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن لايىقىدا جاۋاب قايتۇرالمىدىم. مۇشۇ ئىمتىھاندا كۆڭۈل قويۇپ ياراملىق ماقالە يېزىپ ئوبدان ئۆتۈپ جۇرېنلىككە ئېرىشەلىسەم، شۇ چاغدا ئۆزلىرىنى خۇش قىلارمەن، كەمىنە پەرزەنتلىرىنىڭ ئۆمۈرلۈك قەرزىمۇ ئادا بولار، ھاياتىمدىكى ناچار يەرلىرىمىمۇ يېپىلمپ كېتەر.

— شۇنداق نىيىتىڭ بولسا، ئەلۋەتتە ياخشى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، — ئەپسۇسكى، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم سېنى كۆرەلمەي كەتتى - دە! — ئۇ گەپ قىلىۋېتىپ يىغلاپ تۇرۇپ باۋيۈينى تارتتى. باۋيۈي بولسا، تىزلىنىپ ئولتۇرغىنىچە ئورنىدىن تۇرغىلى ئۇنىمىدى.

لى ۋەن ئاغىچا خېنىم بىلەن ئۇنىڭ شۇنچىزا بولۇپ كېتىد-

ۋاتقىنىغا قاراپ، بىرىنچىدىن، باۋيۇينىڭ كېسىلى قوزغىلىپ قالمىسۇن دەپ، ئىككىنچىدىن، بۇ ئەھۋالنى ئانچە ياخشىلىقىنىڭ ئالامىتى ئەمەس، دەپ ئويلاپ، ئىلدام ئالدىغا ئۆتۈپ:

— ئاغىچا خېنىم، بۇ تازا خۇشاللىق ئىش تۇرسا، نېمىشقا بۇنداق كۆڭۈللىرىنى بۇزىدىلا؟ يەنە كېلىپ باۋيۇي ئۇكام يېقىندىن بېرى ياخشى - يامانىنى خېلى ئايرىپ ناھايىتى ۋاپادار بولۇپ قالدى، ئوقۇشقىمۇ ئىجتىھات قىلىۋاتىدۇ. جىيەننىي باشلاپ بېرىپ، ماقالىنى ئوبدان يېزىپ بېرىپ بالدۇرراق يېنىپ كەلسە، ئۇلۇغ بېگىم بىلەن ئىككىلىرى خۇش خەۋەر كۈتۈپ تۇرسىلا بولدى، — دېدى ۋە باۋيۇينى يۆلەپ تۇرغۇزدى.

باۋيۇي بۇرۇلۇپ لى ۋەنگە تەزىم بېرىپ، مۇنداق دېدى:

— خاتىرجەم بولسىلا، يەڭگە! جىيەنىم بىلەن ئىككىمىز ئىمتىھاندىن جەزمەن ئۆتىمىز. كېيىنكى كۈندە جيا لىيەن تېخى يارىملىق كاتتا ئادەم بولىدۇ، ئۆزلىرى تاج - يېپىنچا كىيىدىلا تېخى.

— دېگىنىڭىزدەك بولسۇن، — دېدى لى ۋەن كۈلۈپ، — شۇنداق بولسىغۇ...، — شۇ يەرگە كەلگەندە ۋاڭ ئاغىچا خېنىمىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ قويماي دەپ، گەپنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى.

— ياخشى ئوغۇل بولۇپ، ئاتا - ئانىمىزنىڭ سالغان ئۈلىنى داۋام ئەتتۈرسىلە، — دېدى باۋيۇي كۈلۈپ، — ئاكام ئۆز كۆزى بىلەن كۆرەلمىسىمۇ ئۇنىڭ مۇرادى ھاسىل بولىدۇ.

لى ۋەن خېلى ۋاق بولۇپ قالغىنىغا قاراپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىۋەرگۈسى كەلمەي، بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپلا بولدى قىلدى.

شۇ تۇرقىدا، باۋچەي ھېلىقى گەپلەرنى ئاڭلاپ قېتىپلا قالغانىدى. باۋيۇينىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرلا شۇم گەپلەر بولۇپ قالماستىن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن لى ۋەننىڭ قىلغان

ھەربىر ئېغىز گېپىمۇ ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس ئىدى، بىراق باۋچەي كۆز يېشى قىلىشتىن ئۆزىنى تۇتۇپ لام - جىم دېمەي تۇراتتى. باۋيۇي ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېگىلىپ تەزىم بەردى. باشقىلار ئۇنىڭ غەلىتە قىلىقلىرىدىن نېمە قىلىۋاتقىنىنى ئۇقالمايتتى، يا زادىلىق قىلىپ كۈلۈۋېتىشكە پېتىنالمايتتى. شۇ ئەسنادا باۋچەينىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش كەتتى، كۆپچىلىك بۇنىڭدىن تېخىمۇ ئەجەبلەندى. يەنە كېلىپ باۋيۇي مۇنداق دېدى:

— ئاچا، مەن كېتىدىغان بولدۇم، سىز خان ئانامنىڭ خىزمىتىنى ئوبدان قىلىپ، مەندىن خۇش خەۋەر كۈتۈپ تۇرۇڭ!

— ۋاق بولۇپ كەتتى، — دېدى باۋچەي، — بۇنداق يوقىلاڭ گەپلەرنى قىلمىسىڭىزمۇ بولىدۇ.

— زەپمۇ سۈيلەپ كەتتىڭىز مېنى، مېڭىش ۋاقتى بولغانلىقىنى ئۆزۈممۇ بىلىمەن! — دېدى باۋيۇي، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ كۆپچىلىككە قاردى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا شىچۈن بىلەن زىجۇەنلا يوق ئىدى.

— تۆتىنچى سىڭلىم بىلەن زىجۇەن ئاچامغا مەن ئۈچۈن ئېيتىپ قويۇڭلار، ئۇ ئىككىسى بىلەن ھامان كۆرۈشىمەن، — دېدى.

ئۇنىڭ گەپلىرى كۆپچىلىككە بىر ھېسابتا ئورۇنلۇقتەك، بىر ھېسابتا ئېلىشماقتەك ئاڭلاندى. كۆپچىلىك ئۇنى ئەزەلدىن ئۆيدىن يىراق يەرگە بارمىغان، بايىقى گەپلەرنىڭ چىقىشىغا ئاغىچا خېنىمنىڭ قىلغان گەپلىرى سەۋەب بولدى، ئالدىرىتىپ بالدۇرراق ماڭدۇرۇۋەتسەكلا ئىش تۈگەيدۇ، دېيىشىپ:

— تالادىكى كىشىلەر سىلىنى ساقلاپ قالدى، مۇنداق تۇرۇۋەرسىلە كېچىكىپ قالىدىلا، — دېدى.

— ماڭدىم، ماڭدىم! — دېدى باۋيۇي ئاسمانغا قاراپ

قاقاقلاپ كۈلۈپ، — چاتاق سالماي! ئىش تۈگىسۈن!
— چاپسان ماڭسىلا، — دېدى كۆپچىلىكمۇ كۈلۈشۈپ، پەقەت ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بىلەن باۋچەي ئانا ـ بالا ئىككىسىلا گويا ئۆلمەي تىرىك ئايرىلغاندەك بولۇشۇپ كەتتى. ئۇلار ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتكىلى تاسلا قالدى. باۋيۇي بولسا، گويا كى مەجـ-نۇنلاردەك كۈلگەن، ھەجايغان پېتى تالاغا ماڭدى.

باۋيۇي بىلەن جيا لىيەننىڭ ئىمتىھاندىن يېنىش ۋاقتى بو-لۇپ قالغان ئىدى، شۇڭا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى. چۈش پېشىنگىچە يولغا قارىغان بولسىمۇ، ئۇلار قايتىپ كەلمىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، لى ۋەن، باۋچەيلەر تىت ـ تىت بولۇشۇپ، ئۇقۇشۇپ باقسۇن، دەپ قونالغۇغا ئادەم ئەۋەتىۋىدى، ئۇچۇرىنى بېرىش تۈگۈل، ئۇلار-نىڭ ئۆزلىرىمۇ قايتىپ كەلمىدى. ئۇچەيلەننىڭ يۈرەكلىرى خۇددى مايدا قورۇلغاندەك كاۋاپ بولاي دېدى.

كەچقۇرۇنلۇقى بىرى كىرىپ كەلدى، ئۇ جيا لىيەن ئىدى.

— باۋيۇي تاغاڭ قېنى؟ — دەپ سورىدى ھەممىسى.

— تاغام يېتۇپ كەتتى! — دېدى جيا لىيەن سالام بېرىشكە-مۇ ئۇلگۈرەلمەي يىغلاپ. ۋاڭ ئاغىچا بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قېلىپ، داراڭكىدە ئۇچۇپ كەتتى. ھېلىمۇ ياخشى، سەييۇن قاتارلىقلار كەينىدىن يۆلەپ، جېنىنىڭ بېرىچە قىچقىرىپ يۈرۈپ ھوشىغا كەلتۈردى. ئۇ يىغلاشقا باشلىدى. باۋچەي چەكچەيگىنىچە قېتىپلا قالدى، شىرىن قاتارلىقلار بولسا، يىغلاپ ئادا بولاي دېدى.

— ھوي كالۋا! — دەپ تىل سالدى جيا لىيەنگە ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ، — سەن تاغاڭ بىلەن بىللە تۇرساڭ، ئۇ قانداق يېتۇپ كېتىدۇ؟

— تاغام بىلەن قونالغۇدا ئاش ـ غىزانى بىللە يەپ، بىر يەردە ياتقان، — دېدى جيا لىيەن، — ئىمتىھان مەيدانىغا كىر-

گەندىمۇ ئارىلىقىمىز ئانچە يىراق ئەمەس ئىدى، ھەمىشە بىللە ئىدۇق. بۇگۈن ئەتىگەندە تاغام ئىمتىھان قەغىزىنى بۇرۇنلا يېزىپ بولۇپ، مېنى ساقلاپ تۇرغانىدى. ئىككىمىز بىللە كىرىپ قەغەزنى تاپشۇرۇپ بىللە يېنىپ چىقتۇق، «ئەجدىھا دەرۋازىسى» دىكى قىستاڭچىلىقتا كەينىمگە قارىسام يوق تۇرىدۇ. خىنداندىن بىزنى ئالغىلى بارغان ئادەملىرىمىزنىڭ جىمىسى مەندىن سورىدى، لى گۇيمۇ، كۆرگەنتىم، ئارىلىقىمىز نەچچە ماڭدىملا ئىدى، بىر قىستاقتىلا يوقاپ كەتتى، دېدى. شۇ زامان لى گۇي قاتارلىقلارغا تەرەپ-تەرەپتىن ئىزدەتتىم، ئۆزۈمۇ ئادەم باشلاپ كىرىپ جىمى ھۇجرىنى ئالا قويماي ئىزدىدىم، ھېچيەردىن تېپىلمىدى، شۇڭا ئەمدى كېلىشىم.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ يىغلاۋېرىپ ئاغزى گەپكىمۇ كەلمەس بولۇپ قالدى، باۋچەينىڭ كۆڭلىگە تولۇق ئايان بولدى، شىرىن يىغىدىن بۆلەكنى بىلمەيتتى. جيا لىيەنمۇ ھارغان - چارچىغىنىغا قارىماي يەنە ئىزدىمەكچى بولۇۋېدى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم:

— بالام، تاغاڭنىڭ يېتۇپ كەتكىنىگە چىدالمايۋاتقانىكەنسىز، سېنىڭدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى، جېنىم بالام، چىقىپ ئارام ئال، — دەپ توسۇپ قويدى. جيا لىيەن ئۇنىڭغا ئۇنامتى؟ يۇشىلار تىنماي يالۋۇرۇپ نەسىھەت قىلاتتى. كۆپچىلىكىنىڭ ئىچىدە سىچۈنلا كۆڭلىدە بىلىپ بولغانىدى، بىراق ئاغزىدىن چىقىرىشنى ئەپ كۆرمەي:

— ئاكام قاشتېشىنى ئېلىپ كەتكەنمىدى؟ — دەپ سورىدى باۋچەيدىن.

— ئۇ يېنىدىن ئايرىلمايدىغان نەرسە تۇرسا، قانداق ئەكەتمەيدۇ؟ — دېدى باۋچەي. سىچۈن بۇنى ئاڭلاپ لام - جىم دېمىدى. شۇ كۈنى كېچىسى تۆتىنچى جېسىمنى ۋاقتىغىچە ھېچبىر خەۋەر كەلمىدى. لى ۋەن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنى دەرد ئىچىدە ئۆزىنى يوقىتىپ قويمىسۇن دەپ، تەسەللى ئېيتىپ يۇرۇپ مىڭ

تەسلىكتە ئۆيىگە ئاچىقتى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم كېچىچە كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزدى. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا خىزمەتكارلاردىن بىرنەچچىسى قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەرەپ- تەرەپتىن ئىزدەپ باۋيۇينىڭ سايىسىنىمۇ كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىشتى.

شۇ تەرىقىدە بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاۋېرىپ گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەس بولۇپ، جېنى چىقايلا دەپ قالغانىدى. تۆيۇقسىز بىر خىزمەتكار كىرىپ:

— دېگىز ساھىلىدىن بىر كىشى كەپتۇ، مۇراقىپ بېگىم جانابلىرىنىڭ قېشىدىن كەلدىم دەيدۇ، خانىدانىمىزدىن كەتكەن ئۇچىنچى خېنىم ئەتە پايتەختكە يېتىپ كېلىدىكەن، — دەپ مەلۇم قىلدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم تەنچۇننىڭ پايتەختكە قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇ باۋيۇينىڭ غېمىدىن خالاس بولالمىسىمۇ، كۆڭلى سەل ئارامغا چۈشتى. دەرۋەقە ئەتىسى تەنچۇن قايتىپ كەلدى. ھەممەيلەن خېلى ئۇزاققىچە ئالدىغا چىقىشتى، تەنچۇن ھۆسن - جامالدا بۇرۇنقىدىنمۇ ئۇزلىشىپ كەتكەن، ئۇستۈېشى كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك رەڭدار ئىدى. ئۇ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ سولغۇن چىرايىنى، باشقىلارنىڭ ئىششىغان قاپاقلىرىنى كۆرۈپ، ئۇن سېلىپ يىغلاپ تاشلىدى. ئۇ بىرپەس يىغلىغاندىن كېيىن سالام بەردى.

شىچۇننىڭ راھىبچە ياسىنىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلى غەش بولدى. تۆپلەپ باۋيۇينىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى، خانىداننىڭ بېشىغا كەلگەن نۇرغۇن كېلىشمەسلىكلەرنى ئاڭلىدى. يېگىۋاشتىن كۆپچىلىك بىلەن يەنە كۆز يېشى قىلدى. ھېلىمۇ ياخشى، تەنچۇن گەپكە ماھىر ھەم نەزىرى ئۇستۇن، كەڭ پىكىرلىك بولغاچقا، خېلى ۋاقىتقىچە چىرايلىق گەپ قىلىپ تەسەللى بېرىشى بىلەن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملار بىرئاز ئۆزىگە كېلىشتى. ئەتىسى كۈيئوغۇلمۇ كەلدى ۋە بۇ ئەھۋالدىن

خەۋەر تېپىپ، تەنچۇننى قونۇپ قېلىپ تەسەللى بېرىشكە قالدۇ-رۇپ كەتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، يۇقىرىدىكىلەردىن تۆۋەندە-كىلەرگىچە ھەممەيلەن باۋيۇينىڭ ئۇچۇرىنى ئېلىشقا كېچە - كۈندۈزلەپ تەقەززا بولۇشتى.

بىر كېچىسى بەشىنچى جېسىڭ ۋاقتىدىن ئاشقاندا، تالادىكى خىزمەتكارلاردىن بىرنەچچىسى ئارا دەرۋازىغا كېلىپ خۇش خە-ۋەر يەتكۈزدى، بىرنەچچە چۆرە قىز پالاقشىغان پېتى دېدەكلەر-گىمۇ ئېيتىپ ئولتۇرماي ئۆيگە كىرىپ:

— ئاغىچا خېنىم، خانلىرىم، چوڭ خۇش خەۋەر! — دېدى.

— نەدىن تېپىپتۇ؟ — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋيۇي تېپىلغان ئوخشايدۇ، دەپ خۇشاللىقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ.

— چاپسان كىرسۇن!

— يەتتىنچى بولۇپ جۇيرېنلىككە ئۆتۈپتۇ، — دېدى ھېلە-قىلار.

— باۋيۇي قېنىكەن؟ — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. خىز-مەتكارلار گەپ قىلمىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جايىدا ئولتۇرۇپ قالدى.

— يەتتىنچى بولۇپ ئۆتكەن كىمكەن؟ — دەپ سورىدى تەنچۇن.

— باۋيۇي غوجام ئىكەن، — خىزمەتكارلار جاۋاب بەردى. شۇ گەپ بولۇۋاتقاندا تالادا يەنە «جىيا لىيەن غوجام ئۆتۈپتۇ!» دېگەن ۋاڭ - چۇڭ كۆتۈرۈلدى. بايىقى خىزمەتكارلار ئىتتىك چىقىپ تەۋسىيەنامىنى تاپشۇرۇۋالدى ۋە ئەكىرىپ مەلۇم قىل-دى. قارىسا جىيا لىيەن بىر يۈز ئوتتۇزىنچى بولۇپ ئۆتۈپتۇ. لى ۋەن كۆڭلىدە خۇش بولۇپ كەتتى، بىراق باۋيۇي تېپىلمە-غاچقا خۇشاللىقىنى بىلىندۈرمىدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم جىيا لىيەننىڭ ئۆتكەنلىكىگە ئىچىدە خۇش بولۇپ: «باۋيۇي كېلىپ

قالسا، هەممەيلەن قانچىلىك خۇش بولۇپ كەتكەن بولاتتۇق - ھە!» دەپ خىيال قىلدى.

باۋچەي يۇرىكى دەرد - ھەسرەتتىن پۈچۈلانسىمۇ، ياش تۆكۈشكە ئۇڭايسىزلىنىپ تۇراتتى. ھەممەيلەن مۇبارەكلەپ:

— باۋيۇيگە ئىمتىھاندىن ئۆتۈش نېسىپ بولغان ئىكەن، ئۇ ئەلۋەتتە يىتۈپ كەتمەيدۇ. دۇنيادا يىتۈپ كېتىپ تېپىلمايدىغان جۈيرىن بولمايدۇ، — دېيىشتى. بۇ گەپ خېلى ئورۇنلۇق تۇيۇلۇپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنىڭ چىرايلىرىدا تەبەسسۇم پەيدا بولدى. كۆپچىلىك شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىملارنى غىزالىنىشقا دەۋەت قىلىشتى. شۇ ئەسنادا، ئىچكىرىدىكى دەرۋازىدىن بېيىمگۈنىڭ: «بىزنىڭ باۋيۇي غوجام جۈيرىنلىككە ئۆتكەن، ئۇ ھەرگىز يىتمەيدۇ!» دېسە، باشقىلارنىڭ: «نەدىن بىلدىڭ؟» دەپ سورىغىنى، بېيىمگۈنىڭ يەنە: «جۈيرىن بولۇپ شۇنداق ئالەمگە كەتتى شۇھرىتى، دېگەن بېيىتىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭلار؟ ھازىرچۇ، باۋيۇي غوجامنى نەگىلا بارسا خەق بىلىدۇ» دەپ چۈشەندۈرگىنى ئاڭلاندى.

— بۇ تەنتەك ئەدەپسىزلىك قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ماۋۇ گېپى دۇرۇس گەپ، — دېيىشتى ئىچكىرىدىكى ھەممەيلەن.

— شۇنچە چوڭ بولۇپ قالغان ئادەم يىتۈپمۇ كېتەمدۇ؟ — دېدى تەنچۇن، — بۇ دۇنيانىڭ ئىشق - ھەۋەسلىرىدىن قەتئىي قول ئۈزۈپ، ئەرەم دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەتكەن بولمىغىيدى. شۇنداق قىلغان بولسا، ئۇنى تاپماق تەس!

بۇ گەپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باشلىق كىشىلەرنى يەنە قاتتىق يىغىغا سېلىپ قويدى.

— قەدىمدىن تارتىپ بۇددا، پىر - ئەۋلىيا بولۇپ كەتكەنلەردىن دەرۋەقە مەرتىۋە، ئۇنۋان، شان - شەۋكەت دېگەننىڭ ھەممىسىدىن ۋاز كەچكەنلىرىغۇ ناھايىتى تولا ئىكەن، — دېدى

لى ۋەن.

— ئۇ ئاتا ـ ئانىسىدىن ۋاز كەچىدىغان بولسا، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم يىغلاپ تۇرۇپ، — ۋاپاسىزلىق قىلغان بولىدۇ، ئۇنداقتا بۇددا ـ پىر بولالامتى؟

— جاھاندا ئىنسانىنىڭ غەلىتە پەرقى بولمىسا بولىدىكەن، — دېدى تەنچۇن، — ئاكام تۇغۇلۇشىدىلا قاشتېشى بىلەن چۈشۈپتىكەن، ھەممەيلەن ئۇنى خاسىيەتلىك، دېيىشكەن، ئەمدى گەپ قىلىپ كەلسە، جىمى ئىش شۇ قاشتېشىنىڭ كاساپىتىدىن بولۇۋېتىپتۇ. يەنە بىرنەچچە كۈنگىچە تېپىلمىسا، دېمەك ئۇنىڭ باھانىسى بولغان بولىدۇ. مەن ئاغىچا خېنىمنى خاپا قىلماقچىمۇ ئەمەس، مېنىڭچە ئاكامنى تۇغمىغانغا چىقىرۋېتىش كېرەك، چۈنكى ئۇ تۇغۇلمىشىدىن ئۆزگىچە بولغاچقا، ھىدايەت يولىنى تاپقان. بۇمۇ ئۆزلىرىنىڭ بىرنەچچە ئەجدادىدىن بۇيان قىلغان ساۋاپلىق ئىشلىرى.

باۋچەي بۇ گەپلەرگە لام ـ جىم دېمىدى، شىرىن چىداپ تۇرالماي، بېشى قېيىپ يىقىلدى.

بىر كۈنى شۆ ھاما ئاچا شىرىننىڭ گېپىنى چىقىرىپ مۇنداق دېدى:

— قارىسام، شىرىن يېقىندىن بېرى بەك ئورۇقلاپ كېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئەس ـ يادى غوجامدىلا ئوخشايدۇ. چوڭ خوتۇن بولغان بولسىغۇ ئەقىدە ساقلاپ تۇل ئۆتسىمۇ بولاتتى، توقالنىڭ مۇ شۇنداق ئۆتۈشنى خالايدىغىنى بولىدۇ. لېكىن، شىرىن توقال ھېسابلانغىنى بىلەن، ئۇنى باۋيۇي غوجامغا ئوچۇق ـ ئاشكارا چاتقان ئەمەس.

— مەنمۇ ھېلى شۇنى خىيال قىلىپ، سىزنى كەلسە مەسلىھەت سالاي، دەپ تۇرغانىدىم، سىكىلىم، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، — چىقىرۋېتەيلىمكىن دېسەم، ئۇنى ئۇنمايى يەنە ئۆلۈۋېلىشىنىڭ كويىغا چۈشەرمىكىن، دەيمەن. ئېلىپ قالساق

مىغۇ بولاتتى، بىراق بېگىم ئۇنماسمىكەن، شۇڭا تەڭلىكتە قالدىم.

— مېنىڭچە، — دېدى شۆھ هاماچا، — قېينىغىمىز ئۇنى ئەقىدە ساقلاپ تۇرۇۋەرسۇن، دېيىشكە هەرگىز ئۇنمايدۇ. يەنە كېلىپ، قېينىغىمىز شىرىننىڭ ئىشىنى ئۇقمايدۇ، ئۇ دېدەك تۇرسا، نېمىدەپ ئېلىپ قالاتتۇق، دېيىشى تۇرغان گەپ. ئاچا، ئۆزلىرى ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن ئادەم قىچقارتسىلا، راۋۇرۇس بىر لايىق تېپىپ ياتلىق قىلىڭلار، دەپ قاتتىق تاپىلاپ قويسىلا، ئاندىن ئۇنىڭ تويىغا ئاتاپ كۆپرەك نەرسە ـ كېرەك بەرسىلەلا بولدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا ئوبدانراق نەسىھەت قىلىپ قويايى. ئۆيـ ىدىكىلەر ئوبدانراق لايىق تېپىپ پۈتۈشۈپ بولغاندا، راۋۇرۇس يىگىت بولسا، شىرىننى ئاندىن يولغا سالساق بولىدۇ.

— بۇ ئوبدان مەسلىھەت بولدى، — دېدى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم. شۇنىڭ بىلەن بۇ گەپنى شىرىننىڭ ئاكىسى بىلەن يەڭگىسىگە يەتكۈزۈپ قويۇشقا بىرى ئەۋەتىلدى.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن شىرىننىڭ يەڭگىسى سالامغا كېـ لىپ، شىرىننىڭ ئىشى توغرۇلۇق سۆزلەپ:

— ئۆز تۇغقىنىمىز ئەلچىلىك قىلدى، كۈيئوغۇل بولغۇچى شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى جياڭ جەمەتىدىن ئىكەن، هازىر ئۆي ـ جايى، يەر ـ زېمىنى هەم دۆكىنىمۇ بار ئىكەن. كۈيئوغۇلنىڭ يېشى سەل چوڭراق بولسىمۇ، ئۆيلەنمىگەن ئىكەن، يەنە كېـ لىپ، يۈزنىڭ ئارىسىدىن بىرنى تاللىۋالغاندەك كېلىشكەن يەـ گىت ئىكەن، — دېدى. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بۇلارنى ئاڭلاپ ماقۇل بولدى:

— سىز بېرىپ ماقۇل بولۇپ جاۋاب بېرىڭ، سىڭلىڭىزنى بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئېلىپ كېتەرسىز.

ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باۋچەيگە ئېيتتى ۋە شۆھ هاما ئاچىنى ئارىغا قويۇپ شىرىنگە يېپىدىن ـ يېڭىسىغىچە ئۇقتۇردى.

شىرىن قاتتىق قايغۇردى، لېكىن بويۇنتاۋلىق قىلىشقا پې-تىنالمايتتى. باۋيۇينىڭ قايسى بىر يىلى ئۇنىڭ ئۆيىگە بارغانلى-قى كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆلسەممۇ بۇ يەردىن ئۆيۈمگە كەتمەيمەن، دېگەنلىكى يادىغا كېلىپ قالدى ـ دە، «بۇگۈنكى كۈندە ئاغىچا خېنىم قېرىشقاندەك مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ، ئەقىدە ساقلاپ مۇشۇ يەردە تۇرۇۋېرەي دېسەم، باشقىلار مېنى ئىزا تارتمايدىغان دەيدۇ، كېتەي دېسەم، راستىنلا كۆڭلۈم ئۇنىماي-دۇ» دەپ ئويلاپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ كېتىۋىدى، يەنە شۆ هامما ئاچا، باۋچەيلەر ئېرىنمەي ـ زېرىكمەي نەسىھەت قىلغىلى تۇر-دى، شۇنىڭ بىلەن شىرىن ئىلگىرىكى نىيىتىدىن يېنىپ: «بۇ يەردە ئۆلسەم، ئاغىچا خېنىمنىڭ ياخشىلىقىنى نابۇت قىلىپ قويغۇدەكمەن، ئۆزىمىزنىڭ ئۆيىدە ئۆلگىنىم تۈزۈككەن» دېگەن خىيالغا كەلدى.

شۇنداق قىلىپ، شىرىن دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ھەممەي-لەنگە باش ئۇرۇپ خوشلاشتى. ئۇ جەزمەن ئۆلىمەن، دېگەن نىيەت بىلەن هارۋىغا چىقىپ ئۆيىگە قايتتى، ئاكىسى ۋە يەڭگە-سى بىلەن كۆرۈشكەندىمۇ يىغلاپ كەتتى، خۇا زىنھاڭ جياڭ ئائىلىسىنىڭ جەمى تويلۇق سوۋغىلىرىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتى، ئاندىن ئۆزىنىڭ قىز جابدۇقى ئۈچۈن راسلىغانلىرىنى: «ماۋۇنى ئاغىچا خېنىم ئىنئام قىپتۇ، بۇنى بىز راسلىدۇق» دەپ بىر-بىردىن كۆرسەتتى. شىرىن: «ئاكام ئىشنى جايىدا قىپتۇ، ناۋادا ئاكامنىڭ ئۆيىدە ئۆلسەم، بۇنىڭغىمۇ يامانلىق قىلغان بولمامدىمەن؟» دەپ خىيال سۈردى. ئۇيان ـ بۇيان ئويلاپ بېشىنىڭ ئىچىمۇ قاتتى، تېشىمۇ قاتتى.

توي كۈنى شىرىن خورسىنىپ تەختىراۋانغا چۈشتى، شۇ يەرگە بارغاندا ئەھۋالغا بېقىپ ئىش قىلارمەن، دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى. يىگىتىنىڭكىگە بېرىپ قارىسا، جياڭ ئائىلىسى توي ئىشىنى ئىنتايىن ئىخلاس بىلەن راسلاپ، جەمئىي چوڭ

خوتۇننىڭ تويىغا يارىشا قائىدە بويىچە بەجا كەلتۈرۈپتۇ. بوسۇغىدىن ئاتلىشىغلا، دېدەكلەر، خىزمەتكار خوتۇنلار ئۇنى «كېلىن ئاغىچا» دەپ ئاتاشقىلى تۇردى. شىرىن شۇ تاپتا مۇشۇ يەردە ئۆزلىمەكچىمۇ بولدىيۇ، بۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىپ، خەقنىڭ ياخشى نىيىتىنى يەرگە ئۇرغان بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ قالدى. ئەتسى ساندۇق ئاچقۇ قىلىندى. يىگىت توق قىزىل ئىشتانباغنى كۆرۈپ، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ باۋيۇينىڭ خىزمىتىدىكى چۆرە قىز دەپ بىلىپ، شىرىن ئىكەنلىكىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. شۇ تاپتا جىياڭ يۈيفەن باۋيۇينىڭ ئۆزى بىلەن بولغان كونا دوستلۇقىنى ياد ئېتىپ، خىجالەتتە تەمتىرەپلا قالدى ـ دە، تېخىمۇ پايپېتەك بولۇپ كەتتى، ئاندىن باۋيۇي ھەدىيە قىلغان قارىغاي بەرگىدەك يېشىل ئىشتان بېغىنى ئەتەي چىقاردى. شىرىن بۇنى كۆرۈش بىلەنلا، جىياڭ فامىلىلىك بۇ يىگىتنىڭ جىياڭ يۈيفەن ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، ئەمدى پېشانىسىگە پۈتۈلگەنلىكىگە ئىشىنىشكە باشلىدى.

جيا جېك جيا ئاننىڭ جىنازىسىنى، جيا رۇك، چىن شى، فېڭجيې، يۈەنياڭلارنىڭ مېيىت ساندۇقىنى ئېلىپ جىنلىڭغا باردى ۋە بۇلارنى ئاۋۋال دەپنە قىلىۋەتتى، ئاندىن جيا رۇك دەييۇينىڭ جەسىتىنى جايىغا يەتكۈزۈپ دەپنە قىلىش ئۇچۇن كەتتى، جيا جېك قەبرە ئىشلىرىدىن خەۋەر ئېلىش بىلەن بولدى. بىر كۈنى ئۆيدىن خەت كەلدى، خەتنى ئوقۇپ، باۋيۇي بىلەن جيا لىيەننىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلىكىنى بىلىپ كۆڭلى خۇش بولدى. كېيىن باۋيۇينىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىگە دائىر قۇرلارنى ئوقۇپ، يەنە بىئارام بولۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئالدىراپ قايتىشقا مەجبۇر بولدى.

بىر كۈنى پىلىڭ دېگەن رابانتا كەلگەندە، تۇرۇپلا سوغۇق چۈشۈپ قار ياغدى، كېمە خالىيراق تىنچ بىر يەرگە كېلىپ توختىدى. جيا جېك ئۆيدىكىلىرىگە سالام خەت يېزىۋاتاتتى،

قالغانلار قىرغاققا چىقىپ كېتىپ، يېنىدا بىرلا خىزمەتكار قالغانىدى. باۋيۇينىڭ ئىشىغا كەلگەندە، قەلىمى توختاپ قالدى. شۇنداق بېشىنى كۆتۈرۈشىگە، كېمىنىڭ ئۇچىدا ئۇچقۇنداۋاتقان قار شولىسىدىن يالاڭباش، يالاڭ ئاياغ، ئۇچىسىغا قىزىل مۇت يېپىنچا ئارتقان بىركىمنىڭ دۈم يېتىپ باش ئۇرۇۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشتى. جيا جېڭ دەرھال تونۇيالماي، شۇئان كېمىدىن چىقىپ ئۇنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، كىم ئىكەنلىكىنى سوراي دېگۈچە، ھېلىقى ئادەم تۆت مەرتىۋە باش ئۇرۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى جۈپتەكلەپ سالام بەردى. جيا جېڭ سالام قايتۇراي دەپ چىرايىغا شۇنداق قارىسا، ئۇ باشقا كىشى ئەمەس، باۋيۇي ئىكەن.

جيا جېڭ ئىنتايىن چۆچۈپ كەتتى ـ دە، ئىلدام سورىدى:

— باۋيۇيمۇسەن؟

ھېلىقى ئادەم لام ـ جىم دېمەي بىر خۇشالدەك، بىر قايغۇرغاندەك كۈرۈندى.

— باۋيۇي يولداش، — دەپ سورىدى جيا جېڭ يەنە، — نېمىشقا بۇنداق ياسىنىۋالدىڭ، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟

باۋيۇي جاۋاب بېرەي دېگۈچە كېمىنىڭ ئۇچىدا ئىككى ئادەم — بىر راھىب، بىر دەرۋىش پەيدا بولدى ـ دە، باۋيۇينى ئارىغا ئېلىپ: «ئادەمزاتلىق نېسىۋەڭ تۈگەپ بولسا، چاپسان ماڭماي تۇرسەنغۇ؟» دېيىشى بىلەنلا، ئۇچىسى لەپپىدە قاشقا چىقىپ كېتىپ قالدى. جيا جېڭ يەرنىڭ تېيىلغاق بولۇپ كەتكىنىگىمۇ قارىماستىن، ئالمان ـ تالمان ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئۇچەيلەن ئالدىدا كېتىۋاتقاندەك قىلغىنى بىلەن ئۇلارغا يېتەلمەتتى؟ ئۇلار كىچىككىنە دۆڭدىن ئەگىپ ئۆتۈپلا كۆزدىن غايىب بولدى.

قوغلاۋېرىپ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، دېمى ئۈزۈلۈپ قالغان جيا جېڭ ئەجەبلىنىپ تۇرۇپلا قالدى، كەينىگە بۇرۇلۇپ

قارىسا، ئۆزىنىڭ مۇلازىممۇ سوڭدىشىپلا يېتىپ كەپتۇ.

— بايىقى ئۇچ ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سورىدى جيا جېڭ ئۇنىڭدىن:

— كۆردۈم، — دېدى مۇلازىم، — جانابلىرى قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقلىرى ئۈچۈن، پېقىر قۇللىرىمۇ يېتىشىپ كېلىۋىدىم، كېيىن جانابلىرى كۆرۈندىلە، ھېلىقى ئۇچ ئادەم يوقاپ كەتتى.

جيا جېڭ يەنە ئالدىغا ماڭغۇسى بار ئىدى، بىراق بىپايان كەڭ دالىدا بىرەر ئادەمزاتمۇ كۆرۈنمىدى.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» (ئەسلىي ئەسەر) ئۈستىدە تەھلىل (I)

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» ئېلىمىز كلاسسىك رومانچىلىقى تارىخىدىكى يامىشىپ چىقىش قىيىن بولغان ئېگىز چوققا. ساۋ شۈچىننىڭ مۇشۇنداق بىر ئەسەرنى يېزىپ چىقالىشى، ئۇنىڭ بەدىئىي تەربىيىلىنىش جەھەتتە ئاجايىپ ئىقتىدارغا ئىگە بولغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى ئۆزىدە چوڭقۇر ئىدىيە ۋە بەدىئىي ئىپادىلەش ماھارىتى ھازىرلىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىلغان رومان ئەمەس، بىز بۇ رومانىنى ئوقۇش ئارقىلىق ئۇ دەۋردىكى قالايمىقانچىلىققا تولغان جەمئىيەتنى، مۇرەككەپ ھەم چىگىش دۇنيانى كۆرۈش، ئەقىللىق ئەرلەر بىلەن ماھىر جاسار ئاياللارنىڭ تەقدىرىگە بولغان ئېچىنىش ھېسسىياتى ئىلكىدە كۆرۈپ، ئۆزگىرىش ياساۋاتقان جەمئىيەتنى چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە مۇشەررەپ بولالايمىز. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىندىۋىدۇئاللىققا ناھايىتى باي ھەم ئۆزگىچىلىككە ئىگە پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى، كۆپ مەنبەلىك ۋە مۇرەككەپ كىشىلىك مۇناسىۋەت كۆز ئالدىمىزدا روشەن زاھىر بولىدۇ. پېرسوناژلارنىڭ شورلۇق تەقدىرىدىن كۆتۈرۈلگەن نالە ـ پىغانلار، يوشۇرۇن جىددىي ئېقىن كەبى ئىجتىمائىي زىدىيەتلەر، كەسكىن توقۇنۇشلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇرمەنلەرنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلمايدۇ.

ئىنتايىن كۆچلۈك ئىندىۋىدۇئاللىق سېھرىي كۈچىگە ئىگە پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»نىڭ جېنى.

جيا باۋيۇي بۇ روماندىكى مەركىزىي پېرسوناژ، ئۇ رۇڭگۇ قەسىر-
ىدىكىلەرنىڭ نەۋرىسى، مەرتىۋىلىك ئائىلىدە تۇغۇلغان، تەقى-
تۇرقى قاملاشقان ھەم ئەقىللىق. ئەمما، ئۇ ئەركەك زاتى تۇ-
رۇقلۇق، ئەرلەر دۇنياسىدىن، ئەركەك زاتىغا مۇناسىۋەتلىك
بارلىق فېئودال زوراۋانلىقتىن سەسكەنگەن، ئۇنىڭ قەلبى ئايال-
لار دۇنياسىغا بولغان ئىنتىلىش ۋە ھۆرمەتلەش تۇيغۇسى بىلەن
تولغان. ئۇنىڭدىكى بۇ خىل يۇز ئۆرۈش، ھەتتا ئۆز جىنسىغا
بولغان قارشىلىق ئىدىيىسى ئۇنىڭ ئوبرازىنى دۇنيا ئەدەبىيات
تارىخىدا يۇكسەك ئورۇنغا نائىل قىلدى. ئادەتتىكى كىشىلەرگە
سېلىشتۇرغاندا، ئۇ توپقا ئارىلاشمايدۇ ھەم مەجەزى بىرقىسما،
بىراق مۇئەللىپ ئۇنىڭغا سىرلىق ۋە قارشىلىق كۆرسىتىش
خاراكتېرىنى بەرسە مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى توغرا تاپقان.

جيا باۋيۇي ئەرلەر ھوقۇقىغا قارشى تۇرۇشنىڭ سىمۋولى.
شۇڭا، مۇئەللىپ مەزكۇر سىمۋولغا ئايالالارغا مايىل بولۇش ۋە
كونا قائىدە - يوسۇنلارغا قارشىلىق كۆرسىتىش روھىنى سىڭ-
دۇرگەن، بۇ ناھايىتى تەبىئىي ئەھۋال. رومان نۇيۇا ئىسىملىك
ئىلاھەنىڭ ئاسمانىنى ياماۋېتىپ بىر تال تاشنى ئىشلەتمەي تاشلە-
ۋەتكەنلىكى توغرىسىدىكى ۋەقەلىك بىلەن باشلىنىدۇ. بۇ تاش
جيا باۋيۇينىڭ كەچۈرمىشلىرىدىن بېرىلگەن بېشارەت.

بۇ تاش ئايالالار دۇنياسىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان مۇھىت
ئىچىدە تۇرىدۇ، بۇ تاشنى نۇيۇا ئىسىملىك ئىلاھە تاۋلايدۇ، بۇ
تاش ئايالالار توغرىسىدىكى ئەپسانە - رىۋايەتلەر دۇنياسىدا ئايالالار
ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى ۋە ئەمگەك قورالىغا ئىشارە قىلىنىدۇ.
ئۇ ھېكمەتلىك تاش، يەنە كېلىپ ئىشلىتىلمەي تاشلىۋېتىلگەن
تاش. چۈنكى، ئايالالار دۇنياسى ئۇنىڭغا ئەقىل - ئىدراك ئاتا
قىلىدۇ، بىراق ئاسمانىنى ياماشقا كارغا كەلمەي، ئەرلەر دۇنيا-
سىنى پاناھگاھ قىلىپ، ئۆز خاھىشى بويىچە ئۆتىدۇ. مانا مۇ-
شۇنداق ئەھۋالدا، كۆڭلىگە ئۆچمەنلىك ۋە ئازاب ئورناپ كەتكەن-

لىكتىن، ئۇ چوڭقۇر قايغۇ - ھەسرەت ھېس قىلىدۇ. جيا باۋيۇي دۇنياغا ئاپىرىدە بولۇش بىلەن تەڭ ئۆزىدە پەيدا بولغان ئىدىيەۋى ئاڭ بىلەن بىللە ياشايدۇ. بۇ خىل ئاڭ ئۇنىڭ تۇغما خاراكتېرىدە ناھايىتى كۈچلۈك نەرسىگە ئايلىنىدۇ. ھازىرقى پسىخولوگ ۋە سوتسىئولوگلارنىڭ قارىشىچە، بىر كىشىنىڭ خاراكتېر ۋە پەزىلىتى كېيىنكى كۈنلەردىكى ئالاھىدە مۇھىت، ئائىلە تەربىيىسى، شەخسىي سەرگۈزەشتىلىرى ئارقىلىق شەكىللەنگەن. مۇئەللىپ بۇ قاراشنى رومانىدا ئىسپاتلىغان ھەم شەرھىلىگەن. ئۇ جيا باۋيۇيگە ئاشۇنداق خاراكتېر بىلەن پەزىلەتنى بەرگەن. نەتىجىدە، جيا باۋيۇي مۇئەللىپنىڭ جارچىسىغا، بۇتا-سىتە ئەدەبىيات تارىخىنىڭ بەلگىسىگە ئايلانغان. بۇنداق ئور ۇنلاشتۇرۇشنى مۇئەللىپنىڭ سۇبېيېكتىپ خاھىشى بەلگىلەگەن، بۇ ھەم جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ئىدىيىسى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. ساۋ شۈچىن ياشىغان دەۋردىن خېلى ئىلگىرىلا، كىشىلەر ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا بىر كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئائىلە مەدەنىيىتىنىڭ تىندۇرمىسى ۋە جەمئىيەت تارىخىنىڭ مەزمۇنى ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ، دەپ قاراپ كەلگەن.

جيا باۋيۇينىڭ ۋۇجۇدىدا يەنە باشقا بىر يوشۇرۇن ئوخشىمىش بار، ئۇ بولسىمۇ جيا باۋيۇي دۇنيانىڭ پۈتۈن ھۆزۈر - ھالاۋىتىنى، ئاخىر بېرىپ قەھەتچىلىكنى باشتىن كەچۈرىدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان قەھەتچىلىك خارابلىشىش، غېرىبسىنىش، جاندىن تويۇش ھالىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئاقىۋەت جيا باۋيۇينىڭ تۇغما خاراكتېرىدىكى مېھرىبانلىق بىلەن ناھايىتى چوڭ ئەكس پەرقنى شەكىللەندۈرىدۇ. يېقىن كەلگۈسىدىكى تراگېدىيە ۋە كۆز ئالدىدىكى ھەشەمەتچىلىكتىن كىشىلىك ھاياتنىڭ خۇشاللىقلىرىنى ھەم دەرد - ئەلەملىرىنى جيا باۋيۇينىڭ ھېس قىلىشى مۇقەررەر.

رېئال تۇرمۇشتىكى جيا باۋيۇي غەلىتە مىجەزلىك. ئۇ

باشقىلارغا ئوخشمايدۇ. ئالدى بىلەن، ئۇنىڭ دۇنياغا كېلىشى جىيا جېن بېگىمگە قىلىنغان بىر چاقچاق. جيا جېڭ بېگىمنىڭ چوڭ ئاغىچىسى ۋاڭ خېنىمدىن بولغان تۇنجى ئوغلى جيا خۇ ئون تۆت يېشىدىلا موللا بولغان، لېكىن يېگىرمە ياشقا كىرە- كىرمەيلا قازا تاپقان. جيا باۋيۇي دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن جەمەتىنىڭ خاسىيەتىنى يەردە قويماي، قوۋمىنى بارا - بارا ئاۋۇتقان بولسا بولاتتى. جيا جېڭ بېگىم ئۇنىڭدىن مۇشۇنى كۈتكەنىدى، ئۇ ئۇنىڭ ئۈچا - ئەڭلىك ۋە تاغاق - سۈزگۈچ پۈتۈلگەن چەكنى ئېلىشىنى ئەسلا ئويلىمىغانىدى. ئۇ ئون ياشقا كىرگەندە، ئۇنىڭدا «ئايال كىشىنىڭ سۆڭىكى سۇدىن يارالغان، ئەر كىشىنىڭ سۆڭىكى لايدىن يارالغان، ئايال كىشىنى كۆرسەم ئېچىلىپ - يېيىلىپ كېتىمەن، ئەر كىشىنى كۆرسەم يىرگە- نىپ، سەسكىنىپ كېتىمەن» دېگەن غەلىتە قاراش شەكىللىنە- دۇ. ئۇنىڭ ئەرلەردىن يىرگىنىپ كېتىشىگە تۆھپە يارىتىش كويىدا يۈرگەن ئەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرى دۆلەت ئۇچۇن مىتە بولۇپ قالىدىغانلىقى سەۋەب بولغان. بىز جيا باۋيۇينىڭ ئەينى چاغدىكى ئىجتىمائىي رېئاللىققا بولغان بۇاستە سەزگۈسىگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايمىز. فېئودالىق جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ چىڭ سولالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، پۈتكۈل دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيىتى زاۋاللىققا ھەم چاكىنىلىق- قا قاراپ يۈزلەندى. جيا باۋيۇينىڭ ئەرلەردىن يىرگىنىشىنىڭ يىلتىزى شۇكى، ئۇ پۈتكۈل فېئودالىق مەدەنىيەتتىن گۇمانلا- غان ۋە ئۇنى ئىنكار قىلغان. جيا باۋيۇي تەشرىپدارلىقنى يۈرەك- لىك ھالدا رەت قىلىدۇ، ئەۋلىيالارنىڭ دەستۇرلىرىنى ئوقۇشنى خالىماي، خاراكتېرىگە ئاساسەن ئۆز بىلگىنىنى قىلىپ يۈرۈي- دۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل خاراكتېرى شۇ دەۋردە تولىمۇ جەزبىلىك كۈچكە ئىگە، بۇ ئۇنىڭ ئويۇن - تاماشىغا بولغان ھېرىسمەنلىكى ئەمەس، بەلكى تەشەببۇسكارلىق بىلەن مەدەنىيەتكە قارشىلىق

بىلدۇرۇش كۆچىنىڭ ئاكتىپ ئىپادىسى.

ئىجتىمائىي مەدەنىيەتكە بولغان سەگەك تونۇش ئاساسىدا، جيا باۋيۇي كىشىلەرگە باراۋەر مۇئامىلىدە بولىدۇ، ئاياللارغا — تۆھپە يارىتىش ئېڭىنى ئۆزلىرىگە يۈقتۇرۇۋالمىغان ئاشۇ ئاياللارغا ياخشى ھېسسىياتتا بولۇش، ھەتتا ئۆزىنىڭ ھاياتىنى ئەترا-پىدىكى باردى - كەلدى قىلىپ كېلىۋاتقان ئاياللارغا باغلاش، بۇ ئىنتايىن مۇھىم خاراكتېر.

ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ نەزەرباغدىكى گۈللۈك شىپاخانىلاردا ئاستا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ئۆتكەن تۇرمۇشى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

«مەن شۇ تاپتا بەخت - تەلىيىم كېلىپ، كۆز ئالدىغىلاردا جان بەرسەم، ماڭا يىغلىغان كۆز يېشىگىلار چوڭ دەريا ھاسىل قىلىپ جەستىمنى لەيلىتىپ، ئۇچار قۇشمۇ قونمايدىغان چەت-ياقىغا ئاپىرىپ تاشلىسا، ئۇ يەردە جەستىم توپىغا ئايلىنىپ شامال ئۇچۇرۇپ كەتسە، ئۇندىن كېيىن روھىم ئىنسان بولۇپ قايتا تۇرەلسە، مانا شۇ چاغدا مەن راسا مۇناسىپ رەۋىشتە ئۆلگەن بولىمەن.»

جيا باۋيۇي ئاياللارنى ھۆرمەتلىگەچكە، ئۇلارغا چوقۇنىدۇ ھەم ئۆزىنىڭ ھاياتىنى ئاياللارغا بېغىشلايدۇ، ئۇ ئىللىق ماكاندا بىھوش بولۇشنى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆمرىنى ئاخىرلاشتۇرۇشنى خىيال قىلىدۇ. ئاياللارنىڭ ئاسرىشىغا ھەم ھەقىقىي مۇھەببەت-گە ئېرىشىش ئۇنىڭ غايىسى ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئاياللار ئاتا قىلغان مۇھەببەت ھەقىقىي ھەم پاك مۇھەببەت، دەپ قارايتتى. بىز مۇشۇ بىر ئابزاس سۆزدىن جيا باۋيۇينىڭ خاراكتېرىنىڭ رېئال دۇنيا بىلەن قىلچە چېتىشالمايدىغانلىقىنى، تۇرمۇشنىڭ دەرد - ئەلەملىرىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز. بىز ئۇنى ئۇمىدسىز، پاسسىپ، دەپ ئېيتالايمىز، ئەمما ئۇنىڭ «چىن» لىقىدىن ھاياجانلانماي تۇرالمايمىز. مېنىڭچە،

سەممىيلىك بىلەن پاكلىققا تولغان ئىنسانىي دوستلۇقنى ئارزۇ قىلىش جىيا باۋيۇي ئىدىيىسىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى.

بۇنىڭدىن مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋردە ئۆتكەن لى خې، يۈەن خۇڭداۋ قاتارلىق مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئىدىيىسىنىڭ چىڭ سولالىسى دەۋرىدىكى داۋاملىنى ۋە ئۆزگىرىشىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

جيا باۋيۈينىڭ مۇھەببەتكە تۇتقان پوزىتسىيىسى چىن مۇھەببەتتە، ئايالالارنى ياخشى كۆرۈشتە مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ. ساۋ شۈچىن جيا باۋيۈيگە لىن دەييۇي ۋە شۇ باۋچەيدىن ئىبارەت ئىككى پېرسوناژنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇ باشتا لىن دەييۇي تولا يىغلاپ كۆز ياشلىرى قۇرۇپ ئۆلۈپ كېتىدىغان، جيا باۋيۈي شۇ باۋچەي بىلەن توي قىلىدىغان قىلىپ پىلانلىغان. ئەپسۇسكى، ئەسەرنىڭ ئاخىرىسىنى بۈگۈنكى قەدەر كۆرەلمەي كېلىۋاتىمىز. جيا باۋيۈي بىلەن لىن دەييۇينىڭ مۇھەببىتى ئەقلگە ئۇيغۇن. مۇئەللىپ يارانقان رىۋايەت دۇنياسىدا جيا باۋيۈي زەبەرجەت غۇلامى، لىن دەييۇي بولسا مېھرىگىياھ، زەبەرجەت غۇلامىنىڭ مېھرىگىياھنى سۇغىرىپ پەرۋىش قىلىشى مۇھەببەتىنىڭ سىمۋولى. شۇ ۋەجىدىن باۋيۈي بىلەن دەييۇينىڭ مۇھەببىتى مۇقەددەس، خاراكتېر تولۇق نامايان قىلىنغان، كۆڭۈل ئەركىنلىكىگە مەقبۇل بولغان مۇھەببەت. باۋچەيمۇ ساھىبجامال قىز، ئۇ كونىچە قائىدە - يوسۇن ئۆلچىمىگە مۇۋاپىق بولغاچقا، باۋيۈيگە خانىم بولۇشقا ئەڭ ياخشى نامزات، دەپ قارالغان. شۇنىڭ بىلەن جيا باۋيۈينىڭ مۇھەببىتى مۇقەددەسلىك بىلەن كونا قائىدە - يوسۇننىڭ كەسكىن توقۇنۇشى ئىچىدە قالىدۇ، جيا باۋيۈينىڭ ئۆي - ماكانىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشى كونا قائىدە - يوسۇندىن ئۈمىد ئۈزگەنلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جيا باۋيۈي ھەقىقىي مۇھەببەتكە ۋە ئەركىنلىككە مانا مۇشۇنداق ئىنتىزار بولىدۇ ھەم بارلىق چىرىك تۈزۈم بىلەن مەدەنىي

نىيەتتىكى تراگېدىيىلىك ئوبرازلارغا قارشى تۇرىدۇ. لېكىن، ئۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئەنئەنىۋى ئىدىيە ۋە مۇستەھكەم فېئودالىلىق سىياسىي ئىنشائاتنى تەۋرىتەلمەي، ئاخىرى سەگەك ھالدا غەم - قايغۇغا قاراپ يۇزلىنىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ ئالدىنقى سەكسەن تۆت بابىدا، لېيۇ مومانىڭ ئوبرازى باشقا پېرسوناژ ئوبرازلىرىدىن قىزىق ھەم كىشىنى ئويغا سالىدۇ. 39 - بابتىن تارتىپ 40 - بابقىچە مۇئەللىپ لېيۇ مومانىنى ئىنچىكە تەسۋىرلەيدۇ. لېيۇ مو-ماي نەزەرباغقا كىرگەن چاغدا، مۇئەللىپ پىشقان قەلەمىنى ئىشقا سېلىپ، ۋەقەلىكنىڭ مەزمۇنىنى يەنمۇ چوڭقۇرلاشتۇ-رۇپ، بۇ پېرسوناژنىڭ گەپ - سۆز، يۈرۈش - تۇرۇش ۋە نەزەرباغدىكى كەچۈرمىشلىرىنى تەسىرلىك ھەم قىزىقارلىق قە-لەپ بايان قىلىدۇ، نەزەرباغدىكى بىر توپ قىزلارنىڭ لېيۇ مومايغا قارىتا ئوخشاش بولمىغان ئىنكاسلىرىنى ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشتۇرىدۇ. لېيۇ موماي كۆپنى كۆرگەن، شەرەنداز، مۇئامە-لىگە چەپەر سەھرالىق مەزلۇم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا شەھەر خېنىملىرىنىڭ، شۇنداقلا دۆلەتمەن خانىملار-نىڭ ۋۇجۇدىغا يات بولغان سەممىي خاراكتېر بار. ئۇ قىزىقچى پېرسوناژ سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، نەزەرباغدىكى ھەرقىسما ئادەملەرنىڭ مەسخىرىسىگە قالىدۇ، ياخشى نىيەتلىكلەرنىڭ ئەخ-مەق قىلىشىغا ئۇچرايدۇ. ئۇ ئۆز ئەقىل - پاراسىتىگە تايىنىپ، نەزەرباغدىكىلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان قىزىقىش - ھەۋەسلە-رىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىدۇ. بىز قىزىقچىلىققا ياتىدە-غان بۇ بىر مەيدان ئويۇندىن ئىنسانلارنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا چاقناۋاتقان يورۇقلۇقنىڭ جىلۋىسە-نى ھەم لېيۇ مومايغىلا خاس بولغان جۇشقۇن ھاياتىي كۈچنى بايقىۋالالايمىز.

لېيۇ مومانىڭ مۇناسىۋەتتىكى ئىقتىدارىنى ۋە ئىپادىلەش

ماھارىتىنى تۆۋەندىكى بىر ئابزاس ئارقىلىق ھېس قىلالايمىز. «سەھرالىق مومايىنىڭ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋەرگەنلىكى، خۇشتار يىگىتنىڭ ئىشىنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۈرگەنلىكى» ماۋزۇلۇق 39 - بابتا مۇنداق يېزىلغان:

— قەدىناس تۇغقىنىم، بۇ يىل نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سورىدى جيا ئانا. لىيۇ مومای دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بۇ يىل يەتمىش بەشكە كىردىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

— شۇنچە ياشقا كىرىپمۇ، مۇشۇنداق مەزمۇت ئىكەن، — دېدى جيا ئانا قېشىدىكىلەرگە قاراپ، — مەندىن خېلىلا چوڭ ئىكەن! مەن مۇشۇ ياشقا كىرىدىغان بولسام، ئورنۇمدىن قوزغىلالماسمەنمىكىنتاڭ!

لىيۇ مومای كۈلۈمسىرەپ دېدى:

— بىز تۇغۇلۇشىمىزدىن تارتىپ جاپاكەش كىشىلەر، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى تۇغۇلۇشلىرىدىنلا دۆلەت كۆرۈپ كېلىۋاتىدىلا. بىزمۇ مۇشۇنداق بولساق، ئۇ چاغدا دېھقانچىلىق قىلىدىغان ئىشنى قىلىدىغان ئادەم قالمىغان بولاتتى.

— قاراڭلار، كۆزىمۇ روشەن، چىشلىرىمۇ ساق ئىكەن، — دېدى جيا ئانا.

— ھەممە چىشىم ساق، — دېدى لىيۇ مومای، — بۇ يىل سول تەرەپتىكى بىر ئېزىق چىشىم لىكشىپ قالدى.

— مەن قېرىپ قالدىم، — دېدى جيا ئانا، — كاردىن چىقتىم، كۆزۈمۇ خىرەلىشىپ قالدى، قۇلىقىممۇ ئاڭلىمايدۇ، زېھنىم قالمىدى...

— بۇ ئۆزلىرى ئۆچۈن زور بەخت، ئۇلۇغ ئاغىچا خېنىم، — دېدى لىيۇ مومای، — بىزمۇ مۇشۇنداق بولايلى دېسەك، قولىمىزدىن كەلمەيدۇ.

— بۇنىڭ نېمىسى بەخت بولسۇن، — دېدى جيا ئانا، — مەن بىر كاردىن چىققان قېرى!

بۇ گەپ بىلەن ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

بۇ بىر ئابزاستا لىيۇ موماينىڭ سۆزى كۆپ ئەمەس، باش قەھرىمان بولسا جيا ئانا، لېكىن ئادەتتىكى پاراڭلىشىش داۋامىدا، ھەر ئىككىلىسى ئىچكى دۇنياسىنى ئۇستىلىق بىلەن ئاشكارىلايدۇ. مۇئەللىپ ۋەقەلىكنى مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق، لىيۇ موماينىڭ مۇناسىۋەتلىك بىر پەردە ھالقىلىق ئويۇنغا رېژىسسورلۇق قىلىپ، ئوقۇرمەنلەرگە لىيۇ موماينىڭ ئەقىل - پاراسەتكە تولغان، ھەم ئۆزىنى چوڭ تۇتمايدىغان، ھەم پەس كۆرمەيدىغان خاراكتېرىنى ئېچىپ بەرگەن. جيا ئانا ئۇنىڭدىن نەچچە ياشقا كىچىك بولغان سوڭغان چاغدا، لىيۇ موماي ئورنىدىن تۇرۇپ: «مەن بۇ يىل يەتمىش بەشكە كىردىم» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق بىر ئېغىز گەپ قىلمايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئورنىدىن تۇرۇپ خۇشخۇيلۇق بىلەن گەپ قىلىدۇ. بۇ لىيۇ موماينىڭ ئەدەپ - قائىدىلىك، كەڭ قورساق ۋە ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. بولۇپمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ سالاھىيىتىگە دىققەت قىلىدۇ، قارشى تەرەپنىڭ يېشىنى سورىمايدۇ، چۈنكى ئۇ جيا ئانا بىلەن تۇغقان بولسىمۇ، ئىزدەشمەي يىراقلىشىپ كەتكەن، مەرتىۋە پەرقى ناھايىتى چوڭ بولغاچقا باردى - كەلدىسى شالاڭ. لىيۇ موماي باشقا ھېچقانداق گەپ قىلماي، جيا ئاننىڭ گەپ قىلىشىنى كۈتىدۇ. مۇشۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، لىيۇ موماي كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدىمۇ تۆۋەن قاتلامدىكىلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ھۆرمەتلەش خىسلىتىنى يەنىلا ساقلاپ قالىدۇ. ئارقىدىن جيا ئانا ئەتراپىدىكىلەرگە لىيۇ موماينىڭ تېمەن تۇرغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ كارغا كەلمەي قالغانلىقىنى ئېيتىدۇ. لىيۇ موماي جيا ئاننىڭ سالامەتلىكىنىڭ ياخشى - يامانلىقى توغرۇلۇق ئوچۇق بىرنېمە دېمەيدۇ، بۇنداق دېسە ھەرھالدا ئەپلەشمەيتتى، ئىككىسىنىڭ سالامەتلىكىنى بىر يەرگە قويۇپ سۆزلەش ئەسلا مۇۋاپىق ئەمەس

ئىدى. لېۋ موماي ئەمگەكچى، سالامەتلىكىنىڭ ياخشى بولۇشى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئۇستۇنلۇكى، بىر ئاقسۆڭەك خانىمنى ئوخشاش ئۆلچەم بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدۇ، شۇ چاغدىكى جەمئىيەت شۇنداق. شۇڭا، لېۋ موماي جاپاكەش بولغانلىقى ئۈچۈن سالامەتلىكىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى دەپ، ئۆزىنى مەسخىرە قىلىدۇ. ئۇ شۇنداق دەپ، ئۆزىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قوغدايدۇ، بۇ ھەم ئۇنىڭ سالاھىيىتىگە ئۈيغۇن كېلىدۇ. ئۇ ئىككىنچى قەدەمدە جاۋاب بېرىپ، جيا ئانىغا بىر قەدەم يېقىنلىشىدۇ: جيا ئانا ئۇنىڭدىن چىشى بىلەن كۆزىنىڭ قانداقلىقىنى سورايدۇ. ئۇ مەلۇم چىشىنىڭ ئەھۋالىنى ناھايىتى تەپسىلىي دەپ بېرىدۇ، بۇ جيا ئاننىڭ ياخشى نىيىتىگە بېرىلگەن جاۋاب ھەم جيا ئاننىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن يېقىنلاشقانلىق، ئورتاق تىل تېپىش يولىدىكى ئىزدىنىش. لېۋ موماينىڭ سۆز ئىشلىتىش سەنئىتى زوقلىنىشقا ئەرزىيدۇ، ئۇنىڭ ئىشلەتكىنى ئۆزىنىڭ قېرىلىق تەسىراتى توغرىسىدىكى دەبدەبىلىك سۆزلەر ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ تەسۋىر. ئۇنىڭ سۆزلىرى سالماق ھەم ۋەزىنلىك. ئۇنى ھەقىقەتەنمۇ سۆز ئۇستىسى، دېيىشكە بولىدۇ.

لېۋ موماي باغ ئارىلاپ تاماشا قىلغان چاغدا، نەزەرباغنى بىر پارچە رەسىمگە ئوخشىتىپ، ئۆزىنى شۇ بىر پارچە رەسىمنىڭ ئىچىدە تۇرۇۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ شېغىللىق يولدا ماڭماي، شېغىللىق يولنىڭ يېنىدىكى توپىلىق يولدا ماڭىدۇ، ئېھتىياتسىزلىقتىن يىقىلىپ كېتىپ، ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدۇ. ئۇ گەرچە كۈلكىگە قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئەتراپىدىكىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئېچىپ، ئۆلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشىدۇ ھەم ئۇلاردا ياخشى تەسىر قالدۇرىدۇ.

لېۋ موماينىڭ ۋۇجۇدىدا يەنە بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىك بارکى، ئۇ باشتىن - ئاخىر ئۆز خىسلىتىنى ساقلاش، ساختە-

پەزلىك قىلماسلىق، ئوچۇق - ئاشكارا بولۇشتىن ئىبارەت.
40- بابتىكى تاماق ئۈستىدىكى كۆرۈنۈش توغرۇلۇق مۇئەللىپ مۇنداق يازىدۇ:

جيا ئانا يېنىدا تۇرۇپ: «قېنى باقايلى» دەپ تەكلىپ قىلغانىدى، لىيۇ موماي ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ:

— هاي لىيۇ موماي، لىيۇ قېرى، ئىنەكچە ئىشتەي بار سەندە، يەپ قويسەن مېكىجىنىنمۇ باش كۆتۈرمەي بىرەمەدە! — دېدى - دە، قوۋۇزلىرىنى كۆپتۈرۈپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە زۇۋان سۈرمەي شۇك تۇردى. باشتا كىشىلەر بۇنىڭدىن ھەيران بولۇشتى، كېيىن ئويلىنىپ بېقىپ، ھەممەيلەن قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى.

لىيۇ موماي تاماق يېيىشتىن بۇرۇن ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، يېنىدىكىلىرىنى كۈلدۈرۈۋەتتى، گەپ - سۆزلىرى سەل ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن كۆڭۈلدىكى گېپىنى دېدى، بۇ كۆپچىلىك دېمەكچى بولۇپ تۇرغان گەپلەر ئىدى. فېڭجيې ئاغىچا خېنىم ئۇنىڭغا بىر جۈپ چوك چوكىنى قەستەن بەرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ ھېلىقىدەك چاقچاقنى قىلغانىدى. ئۇ فېڭجيې ئاغىچا خېنىمنىڭ ئۆزىنى كولدۇرلىتىپ باشقىلارنى كۈلدۈرمەكچى بولغانلىقىنى سېزىپ، دەررۇ كارامىتىنى ئىشقا سالدى: «سىز ماڭا چوكا بەرسىڭىز، مەن ئىنەكچە ئىشتىيىم بار دەيمەن. بۇلا ئەمەس، ئالدىمدىكى تاۋامنى ئاچ قالغان بۆرىدەك يەيمەن!» ئۇ بايانات جاكارلاپ بولۇپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە زۇۋان سۈرمەي شۇك تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر توپ كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي قاقاقلاپ كۈلۈۋاتقان كۆرۈنۈشى ھازىر بولىدۇ. مۇشۇ ئىشتىن ساددا، ئاق كۆڭۈل، خۇشخۇي لىيۇ ئانىنىڭ ۋۇجۇدىغا يوشۇرۇنغان پەم - پاراسەت ۋە مۇغەمبەرلىكىنىڭ ئاز - تولا ئۇچقۇنلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

لىيۇ موماي قوپالراق، ئۇششاق ئىشلار بىلەن كارى يوق

مەزلۇم بولسىمۇ، كۆپچىلىككە يەنىلا ياخشى تەسىر بېرىدۇ. بۇنىڭدىكى سىر شۇكى، سەمىمىي، ئاق كۆڭۈل خاراكتېرلىك بۇ مەزلۇمنىڭ نەزەرباغدا ئەزەلدىن يار بولغان گۈزەللىككە ئۈسۈتىلىق بىلەن قىزىقچىلىق تۈسى قوشۇپ، ئۇنىڭغا جانلىقلىق ئاتا قىلالىغانلىقىدا. ئۇ ئۆزىگىلا خاس بولغان سېھرىي كۈچ ئارقىلىق نەزەرباغدىكى پېرسوناژلارنى تەسىرلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ گۈزەللىك قارىشىغا تەسىر كۆرسەتتى. گۈزەللىك بىلەن ئادىلىقنى سەمىمىيلىك ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلايدىغان بولسا، قىزىقچىلىق ئۇچقۇنلىرى چاقنايدۇ. شاراب زىياپىتىدە دەل مۇشۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. لىيۇ موماي ماقال - تەمسىللەرنى توغرىدىن - توغرا دەپ، كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپىدۇ. ئۇ سەمىمىيلىك بىلەن نەزەرباغنى جانلاندۇرۇپ، قانغۇچە كۈلدىغان باشقا بىر دۇنياغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

لىيۇ مومايدىن ئىبارەت بۇ پېرسوناژنىڭ سېھرىي كۈچى پۈتەس - تۈگىمەس، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا مۇئەللىپنىڭ مەقسىتى چوڭقۇر يوشۇرۇنغان. مۇئەللىپنىڭ مەقسىتى: ئاقسۆڭەكلەر مەدەنىيىتىنى مازاق قىلىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش، چىنلىققا ئىنتىلىش. مەيلى نېمە بولسا بولسۇن، بۇ پېرسوناژ بولسىمۇ بولىدىغان ياكى بولمىسىمۇ بولىدىغان پېرسوناژ ئەمەس، بەلكى ئىنتايىن مۇھىم پېرسوناژ. ئۇ قىزىقچىلىق قىلىپ، نەزەرباغنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مۇئەللىپنىڭ ئىدىيىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىپادىلەپ بېرىدۇ. مۇئەللىپنىڭ مۇشۇنداق بىر پېرسوناژنى يارىتىشى ئۇنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنىڭ ئاجايىپ يۇقىرىلىقىدىن بېرىلگەن بېشارەت. پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىش ۋە بايان قىلىش، پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى يارىتىش ھەم نامايان قىلىش قانارلىق جەھەتلەردە مۇئەللىپ كۈچ سەرپ قىلغان.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ بەدىئىيلىك جەھەتتىن قولـ

غا كەلتۇرگەن پارلاق مۇۋەپپەقىيەتتى شۇ يەردىكى، مەزكۇر رومان كىشىلىك ھايات تەرەققىياتىنى ئالدىن مۆلچەرلەپ بېرىدۇ. غان تەقدىر رىسالىسى، شۇنىڭدەك شېرىن خىيالغا تولغان غايە. ۋى دۇنيا. رومانىدا ئادەمزات دۇنياسىدىكى جەننەت — نەزەرباغ ھەم زىددىيەتلەر گىرەلىشىپ كەتكەن رېئال دۇنيا سۇرەتلەنگەن. رومانىنىڭ بەدئىي جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى شۇكى، رومانىدا پېرسوناژلار، ۋەقەلىك، رېئال مۇھىت تەبىئىي ۋە ئەينەن تەسۋىرلەنگەن.

مۇئەللىپ رومانىدا ئوخشاش بولمىغان قاتلام، ئوخشاش بول. مىغان سالاھىيەتكە ئىگە چوڭ - كىچىك نەچچە يۈز ئادەمنى يازىدۇ. ئۇ رەڭگىرويى، تەقى - تۇرقى، تەقدىر - قىسمىتى ۋە خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان پېرسوناژلارنى خۇددى تىرىك. تەك يارىتىپ چىققان. مۇئەللىپ يەنە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇرلۇك چىگىش مۇناسىۋەتلەرنى جيا، لىن، شۆ قاتارلىقلارنىڭ مۇھەببەت، نىكاھ ۋە تۆت چوڭ جەمەتىنىڭ باردى - كەلدى ئىشلىرىنى چۆرىدىگەن ئاساستا تەدرىجي قانات يايدۇرۇپ، نۇر. غۇن ئىشلارنى سۇرەتلەپ بېرىدۇ، مۇشۇنداق مۇرەككەپ مۇناسە. ۋەتنى ئىز قالدۇرماي بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە بايان قىلىدۇ. مۇئەللىپ پېرسوناژلارنى يېزىشتا ئەنئەنىۋى يېزىقچىلىق ئۇسۇ. لىنى قوللانماي، ئەدەبىي ئوبرازلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتە. دۇ، ئۇ پېرسوناژلارنى كونكرېت مۇھىت ئىچىدە يارىتىش بىلەن بىرگە، كەچۈرمىشلىرىنى رەڭگارەڭ قىلىشقا تىرىشىدۇ، پېر. سوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىلەن روھىي قىياپىتىنى ئېچىپ بېرىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. مەسىلەن: لىن دەيىۋي چۈشكۈنلەشكەن ئائىلىدە تۇغۇلغان، يا ئاكا - ئۇكىلىرى، يا ئىگىچە - سىڭىللىرى يوق، ئانىسى ئالەمدىن بالدۇر ئۆتكەن، ئانا مۇھەببىتىدىن كىچىك تۇرۇپلا مەھرۇم بولغان، باشقا قىز. لارغا ئوخشاش، ئۇنىڭغا قائىدە - يوسۇن توغرۇلۇق تەلىم بېرە.

دىغان ئانسى يوق. لېكىن، ئۇ تۇغۇلۇشىدىنلا پاك، مۇھەببەت- نەپرىتى ئېنىق، خۇيى تۇتۇپ قالغان چاغلاردا ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ. مۇئەللىپ بۇ پېرسوناژنى يارانقان چاغدا، خاراكتېر شەكىللىنىشىدىكى بەزىبىر ئامىللارغا ئېتىبار بەرگەن. ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئېھتىيات قىلىش پىسخىكىسىنى، دىمىغى ئۇستۇنلۇك ۋە ناھايىتى كۈچلۈك ئۆزىنى كەمسىتىدۇرۇش پىسخىكىسىنى تەپسىلىي ھەم توغرا ئېچىپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ كېسەل ھالىتىدىكى تۇرلۇك پىسخىك ئەھۋاللىرىنى مۇئەللىپ ئەينەن ئىنكاس قىلىپ، لېن دەييۇيدىن ئىبارەت بۇ ئوبرازنى ۋايىگە يەتكۈزۈپ ھەم رېئاليەت تۇسىگە ئىگە قىلىپ، ئۇنىڭ ئەدەبىيات تارىخىي سەھىپىسىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئېلىشىغا ئىمكانىيەت يارانقان.

بۇنىڭدىن باشقا، مۇئەللىپ پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى يارىتىش، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئىدىيىۋى ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى بايان قىلىشتا، ئايرىم تەسۋىرلەش ۋە تاق لىنىيە بويىچە ئىپادىلەش بىلەن چەكلىنىپ قالماي، بەلكى پېرسوناژلارنى كونكرېت، مۇرەككەپ، ئورگانىك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۇستىگە قويۇپ يازىدۇ ۋە ئۇلارنى مۇئامىلە ھەم ئىش - ھەرىكەتلەر ئارقىلىق يارىتىدۇ، بىر تال قەلەمنى مىڭ قەلەم ئورنىدا ئىشلىتىدۇ، بۇ مۇئەللىپنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان ئادەتلەنگەن ئۇسۇلى. ناۋادا بىرەر ۋەقەلىك يەككە ھالدا قارالسا ۋە ئىپادىلەنسە، ئىپادىلەنگەن ۋەقەلىك بىر تەرەپلىمە ھەم يۈزە بولۇپ قالىدۇ. ناۋادا بىر سىستېمىنىڭ تەركىبىي قىسمى قاتارىدا ئىپادىلەنسە، ئۇ چاغدا تۇرمۇشنى چىن مەنىسىدىن چوڭقۇر ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ. ئارىستوتېل ئۆزىنىڭ «نەزمىنامە» دېگەن ئەسىرىدە تراگېدىك پېرسوناژلارنىڭ ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىش كېرەك، دەپ تەكىتلىگەن. بۇ يەردىكى ھەرىكەت ئىجتىمائىي ھەرىكەتنى،

كونكرېت مۇھىت ئىچىدە پېرسوناژلارنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشنى كۆزدە تۇتىدۇ. مەسىلەن: «لىيۇ مومانىنىڭ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋەرگەنلىكى، خۇشتار يىگىتنىڭ ئىشىنىڭ تېگى-تەكتىنى سۈرۈشتۈرگەنلىكى» ماۋزۇلۇق بابتا، لىيۇ مومانىنىڭ گەپدان، ئەھۋالغا قاراپ ئۆزگىرىشكە ماھىر، باۋيۈينىڭ مەجـ-نۇنلارچە ئىخلاسمەن، جيا قەسىرىدىكىلەرنىڭ ساختىپەز، كاز-زاپ ئىكەنلىكى ناھايىتى جانلىق يېزىلغان. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» رومانچىلىقتىكى تاق لىنىيىلىك قۇرۇلما ۋە تاق لىنىيـ-لىك بايان قىلىش ئۇسۇلىنى بۇزۇپ تاشلاپ، پېرسوناژلارنى مۇھەككەپ مۇھىت ئىچىگە قويۇپ، تۇرلۇك مۇناسىۋەتلەرنى ئېـ-چىپ بەرگەن. شۇڭا، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ ۋەقەلىكى تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىگە ئوخشاش كۆپ قاتلاملىق، چىگىش ھەم مۇرەككەپ.

ساۋ شۇچىن بەدىئىي ئىپادىلەش جەھەتتە سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلىنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىشقا ماھىر. رومانداۋ ئىككى خىل دۇنيا، بۇنىڭ بىرى، نەزەرباغدىكى قىزلار دۇنياسى، يەنە بىرى، باغنىڭ سىرتىدىكى ئەرلەر دۇنياسى، بۇ ئىككى دۇنيا ئۆزئارا سېلىشتۇرۇلغان. نەزەرباغ خىيالىي جەننەتكە ئوخشاپ كېتىدىغان دۇنيا. نەزەرباغ چىرايلىق گۈل - چېچەكلەرگە ئو-رالغان، قىزلارنىڭ قوڭغۇراقتەك كۈلكىسىگە تولغان. نەزمە ئوقۇش، رەسىم سىزىش ۋە قىزىقچىلىق بىلەن ئاۋاتلاشقان دۇنـ-يا. ئۇ يەردە خوجايىن بىلەن دېدەكلەر ئاكا - ئۇكا ۋە ئىگىچە-سىڭىلغا ئوخشاش. كۈلكە - چاقچاق قاينىغان، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن دۇشمەنلىك يوق، شېئىرىي پۇراققا باي، غايىۋىلاشقان بۇ مۇھىت كىشىگە خىيالىي تۇيغۇ بەخش ئېتىدۇ. يەنە بىر دۇنيا نەپسانىيەتچىلىك، چىرىكلىك قاتارلىق تۇرلۇك - تۇمەن رەزىل-لىكلەر يامراپ كەتكەن، بۇ يەردە خۇشامەتچى ئەدىبلەر، ياماندىن قورقۇپ، ياۋاشنى بوزەك قىلىدىغان يەرلىك مۇتتەھەملەر، سۇ-

نىڭ ئېقىشىغا قاراپ ئىش قىلىدىغان بيۇروكراتلار بار، شۇلار-
نىڭ تەسىرىگە چوڭقۇر ئۇچرىغان، ھوقۇق تۇتقان ئاقسۆڭەك
خانىملارمۇ ئانچە سۆيۈملۈك ئەمەس، ئاغىچا ئانىلار تېخىمۇ بەت-
بەشىرە. قىزلارمۇ بىر - بىرىگە سېلىشتۇرۇلغان، مەسىلەن،
لىن دەييۇي، چىڭۇېنلارنىڭ خاراكتېرى ئۆزگىچە، ئۇلار خاس-
لىققا ئىنتىلىدۇ. شۆ باۋچەي بىلەن شىرېن بىقارار، مەۋجۇت
تەرتىپنى ئاڭلىق قوغدايدۇ. 58 - بابتىن 63 - بابقىچە باھار
پەسلىدىكى نەزەرباغ تەسۋىرلىنىپ، بىر توپ قىزلارنىڭ گۈزەل
قەلبى بايان قىلىنىدۇ، باۋيۈي بىلەن قىزلار ئارىسىدىكى ساددا
دوستلۇق ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولىدۇ، مۇئەل-
لىپ بۇنىڭغا ئۇلاپلا باشقا بىر دۇنيانى تەسۋىرلەيدۇ، بۇ دۇنيادا-
كى ئىشلار جيا جېڭ، جيا رۇڭ ۋە جيا لىيەنلەرنىڭ نەزىرىدە
نورمال ھەم مۇۋاپىق ئىش، دەپ قارىلىدۇ. بۇنداق سېلىشتۇ-
رۇش ئىپادىلەش كۆچىگە ناھايىتى باي. مۇئەللىپ يەنە ھەمىشە
بىر پېرسوناژنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل ئىشقا تۇتقان
پوزىتسىيەسىنى سېلىشتۇرىدۇ. مەسىلەن، ۋاڭ شىفېڭ ئۆتكۈز-
گەن تۇغۇلغان كۈن مۇراسىمىدا، جيا باۋيۈي تاۋاپ قىلغىلى
شەھەر سىرتىغا چىقىپ كېتىدۇ، جيا باۋيۈينىڭ مىجەزىنى مۇ-
شۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئىككى پېرسوناژنىڭ بىر ئىشقا
تۇتقان پوزىتسىيەسىدىن ھەرقايسىنىڭ خاراكتېرى سېلىشتۇرۇ-
لۇش ئارقىلىق ئاشكارا بولىدۇ. جيا باۋيۈي بىلەن شۆ باۋچەينىڭ
ئاغرىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان لىن دەييۈگە تۇتقان پوزىت-
سىيىسى ئوخشاش بولمايدۇ. شۆ باۋچەي كۆز يامغۇرى يېغىۋات-
قان گۈگۈم مەھەلدە لىن دەييۈينى يوقلاپ بارىدۇ، ئۇ لىن
دەييۈگە چىرايىنىڭ سارغىيىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ئۆزىنىڭ
ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، كەچتە يەنە
يوقلاپ كېلىدىغانلىقىنى دەپ كېتىپ قالىدۇ، لېكىن ئۇ ۋەدىسى-
دە تۇرمايدۇ. جيا باۋيۈي كەچتە لىن دەييۈينى يوقلاپ كېلىدۇ،

ئۇ لىن دەييۇينىڭ چىرايىنىڭ كۆپ تۈزىلىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. جيا باۋيۇينىڭ يالغان گەپلىرى كۆيۈنۈشكە تولغان. بۇنداق سېلىشتۇرۇشلار رومانىدا كۆپ ئۇچرايدۇ. ئوخشاش سەر-گۈزەشت ۋە ئوخشاش پېرسوناژلار سېلىشتۇرۇلۇش ئارقىلىق تېخىمۇ روشەن بولىدۇ.

چىنلىقنى يېزىش ۋە «ئەسلىيە دەۋرىدىكى يېزىقچىلىق ئۇسۇلى» نى يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى. ساۋ شۆچىن چىنلىقنى يېزىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۇ رومان تۈرمۇشنى ئەينەن پېتى يېزىشى كېرەك، دېگەن تەلەپنى قويىدىغان تارىخچىلارغا ئوخشىمايدۇ. ئۇ «تۈرمۇشنى ھەقىقىي يېزىش» تەشەببۇسىنى ئەملىي تۈر-مۇشتىن ئايرىلغان، پۈتۈنلەي ئۆز خىيالىغا ئاساسەن يازىدىغان ئىجادىيەت خاھىشىغا، يارىتىلغان پېرسوناژلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاش، فورمۇلىلاشقان ناچار يېزىقچىلىق ئادىتىگە قارىتا ئوت-تۇرىغا قويغان. ئەملىيەتتە، ئۇ توقۇلمىنى چەتكە قاقمايدۇ، بىراق بۇنداق توقۇلما ۋە تەسەۋۋۇر تۈرلۈك ئىشلارنىڭ قانۇنىيە-تىنى ئاساس قىلغان بولۇشى كېرەك. «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ بىرىنچى بابىدا مۇنداق يېزىلغان:

«مۇئەللىپ بايان قىلىدۇكى، بۇنىڭدىن مۇقەددەم ئاجايىپ بىر چۇش كۆرگىنىمدىن كېيىن، راست ئىشنى خۇپيانە تۇتۇپ ‹ھېكمەتلىك قاشتېشى› نى ۋاستە قىلىپ، مەزكۇر ‹تاشنىڭ رىۋايىتى› دېگەن قىسسىنى يېزىپ چىقتىم ۋە ئۇنىڭ قەھرىمانىغا ‹جېن شىيىن› دەپ نام بەردىم.»

«جېن شىيىن» دېگەن «راست ئىشنى يوشۇرغۇچى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان خەتلەرگە ئاھاڭداش. بىرىنچى بابتا يەنە جيا يۈيسۇن دېگەن بىر شەخس بار، بۇ «ياسىما سەھرايى تىل» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان خەتلەرگە ئاھاڭداش. بىرىنچى بابتا، ئالدى بىلەن مۇشۇ ئىككى شەخس بايان قىلىنـ

غان. بۇنىڭدىن مەقسەت: «راست ئىشنى يوشۇرۇش» نى تەكىتلەش، «جيا يۈيسۇننىڭ گەپ - سۆزلىرى ئارقىلىق ئەپلەپ - سەپلەپ ھېكايە يېزىش» تىن ئىبارەت. مۇشۇنىڭدىن ساۋ شۆچىنىڭ ھەقىقىي ۋەقەلىك ۋە ھەقىقىي پېرسوناژلار ئاساسىدا توقۇلما ۋە ئىجادىيەتكە تولىمۇ ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش مۇمكىن. چۈنكى، پۈختا ئىگىلەنگەن «قانۇنىيەتلىك ئىش» لار رېئاللىققا قارىغاندا تېخىمۇ تېپىك، تېخىمۇ چىن بولىدۇ. كۆڭۈل قويۇپ ئىنچىكە تەسۋىرلەنگەن ھەربىر ئابزاس، ھەربىر ۋەقەلىكنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ھەتتا ھەربىر تەپسىلاتنىڭ پىلانلىنىشىنى پېرسوناژلارنى تېخىمۇ تولغان، ۋەقەلىكنى تېخىمۇ ئىشەنچلىك قىلىۋېتىدۇ، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ھەققانىيلىك ۋە چوڭقۇر ئوي - پىكىر يۆلەپ تۇرىدۇ. «يەلپۇگۇچنى يىرتىش بەدىلىگە مىڭ تىللالىق بىر كۇلكە كەلگەنلىكى، بوبرا كېيىك تۇپەيلىدىن ئاشقىلارنىڭ تەڭ قېرىيدىغانلىقى بىلىنگەنلىكى» ماۋزۇلۇق 31 - بابتا مۇنداق يېزىلغان:

— بوپتۇ، يۇيۇنمىساڭمۇ مەيلى، قولۇڭنى يۇيۇپ، ئاشۇ مېۋىنى ماڭا ئەكېلىپ بەر، — دېدى باۋيۇي كۇلۇپ.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، مەن بىر كالۋا تۇرسام! — دېدى چىڭۇېن كۇلۇپ، — يەلپۇگۇچنىمۇ سۇندۇرۇۋەتكەن تۇرسام، نەدە مېنىڭ مېۋە ئەكېلىپ بەرگۈچىلىكىم بولسۇن! يەنە بىر تەخسىنى چېقىۋەتسەم، تېخىمۇ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرەرمەن!

— مەيلى، چېقىۋەتكۈڭ كەلسە چېقىۋەر! — دېدى باۋيۇي كۇلۇپ، — بۇلار ناھايىتى ئادەم ئىشلىتىدىغان نەرسىلەرغۇ، ھەركىمنىڭ مىجەزى ئوخشاش بولمايدۇ، ماڭا ئۇندىقى يارىسا، ماڭا بۇندىقى يارايدۇ. مەسىلەن، يەلپۇگۇچنى ئالايلى، ئۇ يەلپۈش ئۈچۈن يارالغان نەرسە، ئۇنى يىرتىپ ئويىنىغۇڭ كەلسە، مەيلى يىرتىۋەرگىن. لېكىن، ئاچچىقىڭ تۇتۇپ قالغاندا، ئاچچىقىڭنى ئۇنىڭدىن ئالما. قەدەھ ياكى تەخسىنى ئالايلى، بىرى

ئىچىملىك قۇيۇلمىدىغان، يەنە بىرى غىزا ئۈسۈلىدىغان نەرسە، ئۇلارنىڭ جاراڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاشقا خۇشتار بولسائ، قەستەن چېقىۋەتسەڭمۇ مەيلى. لېكىن، بۇنىمۇ ئاچچىقىڭنى ئېلىش ئۈچۈن قىلما!

چىڭۈبن يەلپۇگۈچنى ئېلىپلا «جىرت» قىلىپ يىرتىۋەتتى، «جىرت» قىلىپ يەنە يىرتتى، ئارقىدىن يەنە يىرتتى. باۋيۇي چىڭۈبننىڭ قېشىدا تۇرۇپ، كۈلگەن پېتى:

— ۋاھ، قالتىس يىرتتىڭ، تېخىمۇ جارتىلدىتىپ يىرت، — دېدى.

بۇ بىر ئابزاس ناھايىتى ئەمەلىي يېزىلغان، بۇنىڭدا يەلپۇگۈچ سۈندۇرۇۋېتىلگەندىن كېيىنكى تەپسىلاتلار يەنىمۇ كېڭەيتىلگەن. ئاساسەن پارچە - پۈرات ئىش ۋە ئۇششاق نەرسىلەر، مەسىلەن، مېۋە يېيىش، تەخسە چېقىش، يەلپۇگۈچ يىرتىش قاتارلىق تەپسىلاتلار ئاجايىپ كونكرېت بايان قىلىنغان. مۇشۇنداق چىن تەپسىلاتلار تۇرمۇش ماھىيىتىنىڭ مەزمۇنىنى ھاسىل قىلغان. بىر كىشى ھاياتىدا مەيلى قانداق تۆھپە ياكى ئاجايىپ نەتىجىلەر يارىتىپ كىشىلەرنىڭ ئۇلۇغلىشىغا ئېرىشسۇن، ئاشۇ تۆھپە ۋە نەتىجىلەر تەپسىلاتتىن ئايرىلالمايدۇ. تەپسىلات بولمىسا، چىنلىق بولمايدۇ. مۇئەللىپ راستىنى يېزىشنى ھەمىشە تەپسىلاتتىن باشلاپ، تۇرمۇشنىڭ ئەسلىي قىياپىتىنى بارا - بارا ئېچىپ بېرىلگەن ھالدا ئىخچام تەسۋىرلەپ ۋە ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ھەم كىشىلەرنىڭ يۈرەك قېتىدا ياتقان سىرلىرنى ئېچىپ بېرىدۇ. يەلپۇگۈچنى يىرتىش كىچىك ئىش بولسىمۇ، ئەمما چوڭقۇر مەنىگە ئىگە، تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ھەم جىپا باۋيۇي بىلەن چىڭۈبننىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە ئۇيغۇن. مۇئەللىپ ئۇلارنىڭ تاكاللىشىپ قېلىشى ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشىغا تايىنىپ، مۇھىم ئىدىيىۋى ھالەتنى، مىجەزنى تەكىتلەشنى ئىپادىلەپ، شۇ ئارقىلىق راستىنى يېزىشنى پەلسەپىۋى دەستەكچى

لىك، ئىجتىمائىي تەنقىد بىلەن ئورگانىك بىرلەشتۈرۈۋەتكەن.

مۇئەللىپ راستىنى يېزىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئەسەرنىڭ ئوقۇشچانلىقىنى ئاشۇرغان، جەلپكارلىقىنى كۈچەيتكەن. بىراق، بۇنداق راستىنى يېزىشقىمۇ بەدئىي ماھارەتتە ئەھمىيەت بېرىلمىدۇ. 42 - بابتا، شۆ باۋچەي نەزەرباغنى سۈرەتلىگەن ئابزاستا مۇئەللىپنىڭ راستىنى يېزىش ماھارىتى بىرقەدەر ئومۇمىيۈزلۈك ئەكس ئەتكەن.

بۇ باغنىڭ ئۆزىمۇ خۇددى بىر رەسىمگە ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدىكى سۈنئىي تاغلارنى، دەل - دەرەخلەرنى، راۋاق - بىنالار ۋە ھەرەم - ھۈجرىلارنى يىراق - يېقىنلىقى، شالاڭ - زىچلىقى جەھەتتە كۆپ قىلىۋەتمەي، ئازمۇ قىلىپ قويماي، دەل جايىدا سىزىش كېرەك. ئۇلارنى ئۆز ئىسكەتى بويىچىلا قەغەزگە سىزىپ قويسا، ئەلۋەتتە ياخشى چىقمايدۇ. قەغەزگە چۈشۈرگەندە، قانچىلىك ئارىلىق قالدۇرۇلىدىغانلىقىغا قاراش، ئاساسىي ئورۇندىكى بىلەن ئىككىنچى ئورۇندىكىنى پەرقلەندۈرۈش، قوشۇپ سىزىشقا توغرا كەلسە قوشۇش، ئىلىپ تاشلاشقا توغرا كەلگەنلىرىنى ئىلىۋېتىش، يوشۇرىدىغان يەرلىرىنى يوشۇرۇش، كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدىغانلىرىنى كۆرسىتىش لازىم. ئەنە شۇنداق قىلىپ بىر خام نۇسخا تەييار بولغاندىن كېيىن، يەنە بىرقۇر كۆزدىن كۆچۈرۈپ، ئوبدان پىكىر يۈرگۈزگەندە، ئاندىن رەسىمنىڭ لايىھىسى پۈتۈپ چىقىدۇ.

بۇ يەردە گەپ رەسساملىق ئۇستىدە كېتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ رومانىنىڭ بەدئىيلىكى بىلەن پىرىنسىپ جەھەتتىن ئوخشاش. چۈنكى، بەدئىيلىك تۈرمۇشنى ئەينەن كۆچۈرۈپ كېلىش، دېگەنلىك ئەمەس. ئەمەلىي تۈرمۇشتا ئاساسىي ئورۇندىكى بىلەن ئىككىنچى ئورۇندىكىنى چوقۇم پەرقلەندۈرۈش زۆرۈر. «قوشۇش»، «ئىلىپ تاشلاش»، «يوشۇرۇش»، «كۆرسىتىش» قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، مۇۋاپىق پىششىقلاپ

ئىشلەپ، ئۇنى ئوبيېكتىپ تۇرمۇشتىنمۇ چىن، ئوبيېكتىپ تۇرمۇشتىنمۇ تىپىك قىلىش كېرەك.

«ئەمىنىيە دەۋرى ئۇسلۇبى» رومانىدا تولىمۇ ئۇستىلىق بىلەن قوللىنىلغان. پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنى تەمتىرىمەي ئەينەن گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن، ئۇسلۇبى ئەگرى - توقاي، پىكىر يوشۇرۇن. مەسىلەن، ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ لىن دەيۈيگە تۇنقان پوزىتسىيىسى ناھايىتى يوشۇرۇن ئىپادىلەنگەن. بۇتخانىدىكى جاڭ دەرۋىش قۇدىلاشقىلى باردۇ، جيا باۋيۇي بوبرا كېيىكنى تېپىۋالىدۇ، بۇنىڭدىن ئىلگىرى يۇەنچۇن جيا باۋيۇي بىلەن شۇ باۋچەي ئىككىسىگە ئوخشاش بايراملىق سوۋغا ئەكېلىپ بېرىدۇ، بۇ ئىش بىلەن لىن دەيۈي جيا باۋيۇي بىلەن تاكاللىشىپ قالىدۇ، جيا باۋيۇي «ھېكمەتلىك قاشتېشى»نى چېقىۋەتمەكچى بولىدۇ. شۇ چاغدا، مۇئەللىپ ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ بۇ ئىشقا تۇنقان پوزىتسىيىسىنى يازمايدۇ، جىڭ چۇەنىڭ چاقچىقىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى قانداق تىللىغانلىقىنى يازىدۇ. شۇنىڭ بىلەن نەزەرباغنى تىنىتىدۇ، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم باشقىلاردىن چىڭۇبننىڭ تەقى - تۇرقىنىڭ دەيۈيگە ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ: «قالتىس ساھىبجامال ئىكەن بۇ! ،كېسەل شى شى، غا تازىمۇ ئوخشاپسەن! ئەتىدىن كەچكىچە كىمگە بۇنداق شاللاقلىق قىلىپ يۈرۈيسەن؟» دەپ تىللاپ كېتىدۇ. مۇشۇنىڭدىن ۋاڭ ئاغىچا خېنىمنىڭ دەيۈيگە تۇنقان پوزىتسىيىسىنى بىلىۋېلىش مۇمكىن.

رومانىدا راست - يالغاننى يېزىش ئۇسۇلى دىئالېكتىكىلىق ئاساستا ئۇستىلىق قوللىنىلغان، ئەنئەنىۋى بەدىئىي ۋاستىنىڭ ئەۋزەللىكى بىلەن چوڭقۇر تەرەپلىرى ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. راستنى يازغاندا قوپال، يالغاننى يازغاندا تۇتۇق چىقىپ قالمىغان، يالغانمۇ بار ھەم راستمۇ بار، راست - يالغان بىر - بىرىگە ماسلاشقان، بىر - بىرىنى تولۇقلىغان، شۇنىڭ بىلەن

چوڭقۇر مەزمۇنلار ئۆز ئىچىگە ئېلىنغان بەدىئىي مەنزىل يارىتىلغان. جيەنجەي مەزكۇر رومانىنىڭ جياشۇ يىلىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىنىڭ 2 - بابىغا باھا بېرىپ: «رومانىدا تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلىكلەر رېئال تۇرمۇشتا بارمىكىن دېسە يوقتەك، يوقمىكىن دېسە بارىدەك، قەدىمىي زامانىدىكى ۋەقەلىكمىكىن دېسە ھازىرقى ۋەقەلىكىدەك، ھازىرقى زامان ۋەقەلىكمىكىن دېسە، قەدىمىي زامان ۋەقەلىكىدەك، رېئال تۇرمۇشتا ئۇنداق ۋەقەلىك يوقتەك. لېكىن، تۇرمۇشتا شۇنداق ۋەقەلىكلەرنىڭ يۈز بېرىشى زۆرۈردەك، ئاجايىپ سىرلىق ھەم ئاجايىپ خىيالىي ھەم ئاجايىپ بولمىغۇر جايلىرى كىشىنى تولىمۇ خۇشال قىلىدۇ» دېگەن. ئۇ يەنە مەزكۇر رومانىنىڭ گېپىچىن زامانىسىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىنىڭ 46 - بابىدا كىتابتىكى پېرسوناژلار ۋە ۋەقەلىكلەرنى كۆرسىتىپ مۇنداق باھا بەرگەن: «ئەينەكتىكى گۈل، سۇدىكى تولۇن ئاي، بۇلۇتتىكى يىلپىز، ئورمانلىقتىكى ئۇچار قۇش، ئۇۋۇسسىدىكى چاشقان» ھەم «سۇرۇشتە قىلغۇدەك ئىزى، ئىسپات بولغۇدەك يېرى بار»، يەنە كېلىپ «ئىسپات بولغۇدەك ئىش، كۆرسىتىپ قويغۇدەك ئادەم يوق». رومانىدىكى ۋەقەلىكلەر كىشىگە يالغان دېسە راستتەك، راست دېسە يالغانىدەك مانا مۇشۇنداق تۇيغۇ بېرىدۇ، قارىماققا ئاجايىپ سىرلىق ھەم تولىمۇ چىن، پاكىت ئىنتايىن ئاددىيدەك تۇيۇلىدۇ، لېكىن شۇلارنىڭ ئىچىدە توقۇلما بار.

يازغۇچىنىڭ بىر پۈتۈن تەپەككۇرى، جۈملىدىن بەدىئىي قارىشى ئۇنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىغا سىڭدۈرۈۋېتىلگەن. شۇ سەۋەبتىن يازغۇچىنىڭ راست - يالغانىنى يېزىش ئۇسۇلى چوڭقۇر ئىدىيىۋى ئاساسقا ئىگە. راست - يالغانىنى يېزىش ئۇسۇلى بىر خىل يېزىقچىلىق ماھارىتى، بۇنى رومانىنىڭ ھەممە يېرىدە كۆرگىلى بولىدۇ. مەسىلەن، مۇئەللىپ لىن دەيىۋىنىڭ جيا ئائىلىسىدە سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىغانلىقىنىمۇ توغرا-

دىن- توغرا يازغۇسى كەلمەيدۇ، لېكىن ھاممۇ ئاچىسىنىڭ ئۆ- يىدە تۇرۇۋاتقان سى شياڭيۇننىڭ تەقدىرىنى شېرىنگە سۆزلە- تىش، تاۋۇز چاغىنى ئاخشىمىدىكى جەم بولۇش داستىخىنىغا داخىل بولالمىغان ئوچ يېتىم قىز ئارقىلىق، يازغۇچى ئولارنىڭ غېرىبسىنغان ۋە قايغۇ - ھەسرەت چېكىۋاتقان ئەھۋالىنى بايان قىلىدۇ. مانا مۇشۇنداق ۋەقەلىكلەر ئارقىلىق، ئوقۇرمەنلەر لىن دەييۇينىڭ قىسمەت - تەقدىرىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ.

قۇرۇلما جەھەتتە، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»تە چىنلىق بىلەن خىيالىي تۈيغۇنى گىرەلەشتۇرۇشكە ئەھمىيەت بېرىلگەن. «يەتتە ئىقلىمدىكى جىمى مەنزىرىلەر مۇجەسسەم بولغان» نەزەر- باغدا بوشلۇق كىشىلەر سەيلە - سايا‌ھەت قىلىش، قولۇاق ھەي- دەش پائالىيەتلىرى بىلەن تەڭ كېڭىيىدۇ، ئۆز ئىچىگە ئېلىنغان شەيئىلەر ناھايىتى كۆپ، كاڭ مەنقۇلاتلىرى، شىمال مەنزىرىلە- رى ۋە جەنۇب مەنزىرىلىرى تولۇق. مۇشۇ مەنزىرىلەر ئىچىدە تۇرغان ئادەم ھەربىر تال گىياھ بىلەن سىرلىق ھالدا پىكىر ئالماشتۇرالايدۇ. باۋيۇينىڭ نەزىردە ئاسارۇنزار ساريىي «بام- بۇكلار باراقسان ئۆسكەن، سۇلار شىلدىرلاپ ئاققان» ھالەتتە بولسا، دەييۇينىڭ نەزىردە «بامبۇكلارنىڭ سايىلىرى ئۇزۇن - قىسقا، مۇخلار بەزى يەرلەردە يوق، بەزى يەرلەردە شالاڭ ئۆس- كەن» ھالەتتە بولىدۇ. بۇنداق ئادەمنى ھەم شېئىرىي بوشلۇقتا كىشىلەرنىڭ تەقدىرى، مەۋجۇتلۇق ھالىتى بىلەن تەبىئەت ئارد- سىدا چوڭقۇر قاتلاملىق ئالماشتۇرۇش يۈز بېرىدۇ. شۇڭا، نەزەرباغ شېئىرىي تۈسكە ھەم خىيالىي تۈسكە ئىگە. كېيىنكىلەر «نەزەرباغ خەرىتىسى» ھەرقايسى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىكى نە- زەرباغ، چىن مەنىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، نەزەرباغ توقۇلما، دەپ قاراپ كەلدى. جىيەنجەي مەزكۇر رومانىنىڭ گېڭچىن زامان- سىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىغا باھا بېرىپ: «نەزەرباغ جيا باۋيۇي بىلەن جىنلىڭدىكى ئون ئىككى ساھىبجامالىنىڭ سىرلىق

ماكانى» دېگەن. مۇئەللىپنىڭ دۇنيا قارىشىدىن ئېلىپ ئېيتقانـ
دا، پۈتكۈل ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى، كونكرېت ئىجادىيەت ئۇـ
سۇلى قاتارلىق جەھەتلەردە راست بىلەن يالغاننى ئالماشتۇرۇپ
يېزىش پرىنسىپى ئىزچىل قوللىنىلغان. بۇ باشقا رومانلاردا
يەتمەك تەس بولغان سەۋىيە.

كۆلەڭگە ئىچىدىكى كۆلەڭگىنى يېزىش «قىزىل راۋاقتىكى
چۇش» كە خاس بولغان بەدىئىي ۋاستە. جىنلىڭدىكى ئون ئىكـ
كى ساھىبجامالنىڭ رەسمىي ۋە قوشۇمچە رىسالىسى، قوشۇمچە
رىسالىسىنىڭ خىيالىي تەسۋىرى. ئەمەلىيەتتە ئۇ تۇرلۇك پېرـ
سوناژلارنىڭ كۆلەڭگىسىنى يېزىش ئۇچۇن خىزمەت قىلغان.
يازغۇچى ھەمىشە ئۆزلۇك، ئىشلىتىش، ئۆزگىرىش قاتارلىقلارـ
نى تىلغا ئېلىپ، «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» تىكى كۆلەڭگىلەرنى
يۇقىرىدا دېيىلگەن بويىچە يازىدۇ. مەسىلەن، كىشىلەر ئادەتتە
شىرىن بىلەن چىگۈننى باۋچەي بىلەن دەييۇينىڭ كۆلەڭگىسى،
دەيدۇ. ئۇلارنىڭ مىجەز ـ خاراكتېر جەھەتتە مۇۋاپىق كېلىدىـ
غان جايلىرى بار، ئەمما مەرتىۋە، ئادەم بولۇش ۋە تەقدىر ـ
قىسمەت قاتارلىق جەھەتلەردە ئوخشاش بولمىغان ھەم بىر ـ
بىرىنى تولۇقلايدىغان يەرلىرىمۇ بار. چىگۈنىڭ چىرايلىق، مەغـ
رۇر، شور پېشانە ۋە زۇۋاندار قىز. باۋيۇي يەلپۇگۈچ يىرتىش
بەدىلىگە ئۇنى كۇلدۇرىدۇ، ئۇ كېسەل تۇرۇپ باۋيۇي ئۇچۇن توز
يېپىنچىنى ياماپ بېرىدۇ، ئىككىسى بىر ـ بىرى بىلەن قېيىدىـ
شىپ تاڭ ئاتقۇزىدۇ. چىگۈنىڭ نەزەرباغدىن قوغلاندى قىلىنىدۇ،
باۋيۇي ئۇنى يوقلاپ بارىدۇ، ئۇ باۋيۇيگە: «مەن ئاز كۇن قالماي
ئۆلۇپ كەتسەم، يامان ئاتاققا قېلىشتىن قورقمايمەن» دەيدۇ.
ئۇنىڭ ئىش ـ ئەمەل ۋە گەپ ـ سۆزلىرىدە، ھايات ۋە ماماتقا
بولغان مۇھەببەت ـ نەپرىتىدە قۇللارغا خاس ئاز ـ تولا ياۋايىلىق
بار. لىن دەييۇي قوليازمىلىرىنى كۆيدۇرۇۋېتىپ ئىشق سەۋدا
سىدىن قول ئۇزۇپ سەكراتتا ياتقان چاغدا، چالا ـ پۇچۇق:

«باۋيۇي، باۋيۇي، ياخشىمۇ سىز...» دەيدۇ. چىڭۈبننىڭ بايىقى گەپىنى لىن دەييۇينىڭ مۇشۇ گەپىگە سېلىشتۇرغاندا، باشقا گەپلەر كۆڭۈل خۇشى ئورنىدا دېيىلگەن گەپلەر.

چىڭۈبنگە قارىغاندا، شىرېن باۋچەيگە ئوخشاش ئاق كۆڭۈل ھەم مۇلايىم، كۆيۈمچان ۋە ئەلتەك قىز. ئۇ جيا باۋيۇينى نام چىقىرىشقا ئۇندەيدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ دېدەك قىزلارنىڭ غەلۋە قىلىشىنى توساش مەسئۇلىيىتىنى ئۆزى ئادا قىلمىدىغان قىز. ئۇنى ۋاڭ ئاغىچا خېنىم بەك ياخشى كۆرىدۇ. ۋاڭ ئاغىچا خېنىم: «ئوغلۇمنى... ئۇنى ساڭا تاپشۇردۇم» دەيدۇ. بۇ بىر بېشارەت، جيا قەسىرىدىكى ئەخلاق قېلىپىدا، ئۇلار باۋچەي ۋە دەييۇي ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىن باۋچەينى تاللىۋالىدۇ. باۋيۇي ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، باۋچەينىڭ نام - ئاتىقىنى بېكىتمەك تەس بولۇپ، ئۇ «كىمگە تەگكەن بولسا، شۇنىڭ پېشىنى تۇت» دېگەندەك كۇنگە قالىدۇ.

كۆلەڭگە ياكى كۆلەڭگە بىلەن كۆلەڭگىنى يېزىش ۋەقەلىكىنىڭ مەركىزىدىن سەل چەتنەپ كەتكەندەك قىلغان تەقدىردىمۇ، لېكىن ئاساسلىق پېرسوناژ ۋە ۋەقەلىكلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشى جەھەتتە ھەم نەتىجە - سەۋەب باغلىنىشى جەھەتتە شەرھلەش، چوڭقۇرلاشتۇرۇش رولى جارى قىلدۇرۇلغان. ئوخشاش بىر قاتلامدا بولمىغان پېرسوناژلار ئوخشاش بولمىغان قاتلاملار بويىچە بىر - بىرىگە رەڭ بەرگەن ۋە شۇلارنىڭ ئوخشاش تەقدىرىقىسمەتلىرىنى بايان قىلغان. شۇ ئارقىلىق پۈتكۈل ئەسەردىكى مۇرەككەپ كىشىلىك مۇناسىۋەت ھەم مەڭگۈلۈك قانۇنىيەت ئاستىدا كىشىلىك ھاياتنىڭ دەرد - پىغانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

ئالدىن بېشارەت بېرىپ بايان قىلىش «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى. ئالدىن بېشارەت بېرىش رومانىدىكى مەلۇم يېشىم ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىدىن ئالدىن شەپە

بېرىش، دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن، «ئامانلىق ناخشىسى»، خىيالىي تۇسكە ئىگە «جىنلىكدىكى ئون ئىككى ساھىبجامال» رىسالىسىدىكى ھۆكۈم خاراكتېرىنى ئالغان سۆز - ئىبارىلەر ۋە «قىزىل راۋاقتىكى ئون ئىككى كۈي»، تۇرلۇك توقۇنۇش، خىيالىي پىكىر ياكى سۆز قىسقارتىش، قاپىيىلەشتۇرۇش، ياپتا گەپ قىلىش، بېيىت ئوقۇش قاتارلىق ئۇسۇللار پۈتكۈل رومانغا پەلسەپىۋى مەزمۇن ئاتا قىلىدۇ، تراگېدىيە كەيپىيات يارىتىدۇ. دەييۇي گۈل - چېچەكلەرنى كۆمۈۋېتىپ «چېچەك كۆمۈش نەزمىسى» نى يازىدۇ، بۇ ھەسرەت بىلەن خورسىنىش ئىچىدە يېزىلغان نەزمە بولسىمۇ، ئەمما «پاك تۆرەلدىك پاكلىقىچە كەت يەنە سەن پاك سۈپەت، بولغىماي زاتىڭنى لايدا ساقلا ئەسلىڭنى ئەبەد» دېگەن بىر كۆبلىت نەزمىدە لىن دەييۇي ئۆزىنىڭ غېرىب-لىق ئىلكىدە تارتىۋاتقان ئەلەملىرىدىن ھەم شۇ تۈپەيلى بىمەز-گىل ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىدىن بەلگە بەرگەن. جىيەنجەي مەزكۇر رومانىنىڭ جياشۇ نەشرىنىڭ 27 - بابىغا باھا بېرىپ: «چېچەك كۆمۈلگەن جاي ساھىبجامالىلارنىڭ ئاخىرقى قارارگاھى»، «چېچەك كۆمۈش نەزمىسى، ساھىبجامالىلارنىڭ جۈدالىق كۈيى» دېگەن. بۇ سەممىيلىك بىلەن چىقىرىلغان ھۆكۈم.

رومانىدا تۇرلۇك بېشارەتلەر ئارقىلىق چوڭ - كىچىك ئىشلارنى بىر - بىرىگە باغلاپ پەلسەپە يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈش، رېئال تۇرمۇشتا مەۋجۇت بولغان بېشارەت ئارقىلىق بېشارەت بېرىش، كەيپىيات ئارقىلىق يەنە بىر خىل كەيپىياتقا تەسىر قىلىش، بىر تەپسىلات ئارقىلىق جىمىكى پېرسوناژلارنىڭ تەقدىرىنى بىر - بىرىگە چېتىشلارنى يازغۇچى ئوقۇرمەنلەرنى قايمۇقتۇرۇش مەقسىتىدە يازغان ئەمەس. ساۋ شۆچىننىڭ مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق كىشىلىك ھاياتنى ئەكس ئەتتۈرۈشى كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» مەيلى ئىدىيىۋى جەھەتتە يېڭى-

لىق يارىتىشتا بولسۇن ياكى بەدىئىي ئىپادىلەشتە بولسۇن، مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىش. بۇ خىل ھالەت بىزنى ئىدىيىۋى ماتېرىيالىنىڭ مول ھەم چوڭقۇر بولىدىغانلىقى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ ھەم مۇھەببەت، تەقدىر، جەمەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراب بولۇشى تەسۋىرلىنىش ئارقىلىق كىشىلىك تۇرمۇش، تارىخ، مەدەنىيەت ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈلىدۇ، بۇ ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان ئەھۋال. جۇڭگو فېئودال مەدەنىيىتى ئەستايىدىل ئوپېراتسىيە قىلىنغان، ئادەم روھىي قان ۋە گۆش ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇشمۇ توغرىدىن - توغرا ئېچىپ بېرىلگەن. جۇڭگودا نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەرلەر ھوقۇقى مەركەز قىلىنغان مەدەنىيەت يازغۇچىنى قاتتىق ئۇمىدسىزلەندۈرگەن، يازغۇچى چارىسىز ئەھۋالدا قالغان. ئۇ بىر قاتار قارشىلىق بىلدۈرگۈچى ئوبرازلارنى يارىتىش ھەم ئۇلارنىڭ قايغۇلۇق تەقدىرى ئارقىلىق زۇلمەتلىك جەمئىيەتنىڭ قاتمۇقات جاراھەتلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان. يازغۇچى ئىنسان ماھىيىتى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزگەن، بولۇپمۇ مۇھەببەت بىلەن ماھىيەتنىڭ دىئالېكتىك مۇناسىۋىتى، روھ بىلەن تەننىڭ مۇناسىۋىتى ئۇستىدە تارىختىن بۇيان ئۆتكەن پەيلاسوپلارنىڭ ئىزىنى بويلاپ ئىزدىنىش ئېلىپ بارغان ۋە مۇشۇ يول بويىچە ئىلگىرىلىگەن. يازغۇچى ئۆزىنىڭ تەپەككۇر چەمبىرىكىدىن مەڭىسەتلىك ھالقىپ، كىشىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ھەقىقىي يېقىنلاشقان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، يازغۇچى كۆڭزىچىلار ئېقىمى، تەرىقەت ۋە بۇددا دىنى تەلىماتىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى كىشى ماھىيىتىدە يۈز بەرگەن ئۆيغىنىشنى ئەكس ئەتتۈرگەن. بۇ چىڭ سولالىسى دەۋرىدىكى ئەدەبىلەر ئارىسىدا كەمدىن - كەم ئۇچرايدىغان قەدىرلەشكە تېگىشلىك ھال. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» كىشىلەرگە مۇھەببەت بىلەن ئىنسان ماھىيىتىنىڭ گۈزەل ۋە سەلتەنەتلىك ئىكەنلىكىنى

لىكىنى، يەنە كېلىپ مۇھەببەت بىلەن ئىنسان ماھىيىتىنىڭ رېئال تۇرمۇشتا پۈت دەسسەپ تۇرۇشىنىڭ تەسلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ. يازغۇچى فېئودال ئەدىبلەرنىڭ غايىسى ۋە ھېسسىياتى چىنلىقىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ، شۇنداقتىمۇ غايە بىلەن ھېسسىيات كونىچە قاراشلار بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرالمايدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇڭا، «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ مەيدانغا چىقىشى فېئودالىق جەمئىيەتنىڭ ماتەم مۇزىكىسى ھەم ئەدىبلەر ئىدىيىسىنىڭ فېئودالىق جەمئىيەتتىكى پىغانى بولۇپ قالغان.

«قىزىل راۋاقتىكى چۇش» ئىنسان ماھىيىتى ئۇستىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بارغان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ قامۇس خاراكتېرلىك رومان. بۇ رومانداۋ ئاقسۆڭەكلەر ئائىلىسى مەركەز قىلىنغان ئاساستا كەڭ ئىجتىمائىي تارىخ كارتىنىسى سىزىپ بېرىلگەن، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى سىنىپلار ھەم قاتلاملار، بەگ - غوجام ۋە ئاغىچا خىنىملاردىن تارتىپ ئەڭ تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرگىچە ھەممىسى جانلىق تەسۋىرلەنگەن. ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ يېتىپ - قوپۇشى، ئوزۇقلىنىشى قاتارلىقلار تەپسىلىي ھەم ھەقىقىي ئىپادىسىنى تاپقان. يازغۇچىنىڭ تېبابەت، شېئىر، چاڭچىلە، بىناكارلىق قاتارلىق تەرەپلەردىكى ئەدەبىيات - سەنئەتكە دائىر ئۆزىگە خاس قاراشلىرى، چوڭقۇر ھەم ئەتراپلىق بىلىمى دۇنيادا ئاز تېپىلىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۇش» مانا مۇشۇنداق بىر كاتتا رومان. بۇ رومان توغرىسىدىكى تەنقىدات داۋاملىشىپ كەلمەكتە، رومانغا بولغان چۇشەنچىلەرمۇ خىلمۇخىل. يازغۇچى بۇنى ئاللىبۇرۇنلا ھېس قىلغانلىقى ئۈچۈن كىتابنىڭ بېشىدىلا: «تولىسا گەر ئەپسانىگە قەغەز بېتى، سىڭدى مىسرالارغا ئاچچىق كۆز يېشى. كاشكى ئاپتورنى ھاماقەت دەرمىدى، تەمىنى تېتىپ بىلسە كىشى؟» دېگەن مىسرالارنى پۈتكەن. يېرىم ئەسىردىن كېيىن لۇشۈن ئەپەندى كېيىنكىلەرنىڭ «قىزىل راۋاقتىكى

چۇش» كه بولغان پوزىتسىيىسىنى يىغىنچاقلاپ: «بۇددا ئەھلى پالنامە، دەپ بىلمىدۇ، تەرىقەتچىلەر شەھۋانىي دەپ، ئوقۇمۇش-لۇقلار يېشىلمەس تۈگۈچ دەپ، ئىنقىلابچىلار مانجۇلارنى يەك-لەش دەپ، پىتنە - ئىغۋاچىلەر ئوردىدىكى مەخپىي ئىشلار، دەپ چۈشىنىدۇ...» دېگەن. شۇ سەۋەبتىن بۇ رومان كىيىنكى-لەرگە ھەر خىل تەسىر قىلغان.

بەزىلەر «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» تىن پايدىلىنىپ ئەر - ئايالىارنىڭ ۋىسال شادلىقى بىلەن ھىجران قايغۇسىنى يازغان، ئەمما ئەسەرلىرى چۇشكۈن چىققان. «4 - ماي ھەرىكىتى» مەزگىلىدە يېزىلغان ئەسەرلەردە «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» تىكى شەخسىي ئازادلىق، روھىي ئەركىنلىك ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەتكە بولغان يېڭىچە قاراشلار قوبۇل قىلىندى. شۇنداق قىلىپ، جۇڭ-گو ھازىرقى زامان رومانچىلىقى «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» نىڭ تەسىرىدە ئۆزىگە خاس سېھرىي كۈچنى نامايان قىلدى.

پايدىلانغان ماتېرىيال: «جۇڭگو قامۇسى» (ئەدەبىيات تومى)

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» (ئەسلىي ئەسەر) ئۈستىدە تەھلىل (II)

تەقدىر توغرىسىدا يېزىلغان رومان «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» شېئىرغا ۋە ناخشىغا ئوخشايدۇ. رومانىدا بىر جەمەتنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئاخىرى زاۋاللىققا يۈزلەنگەنلىكى، بىر شەخسنىڭ ۋىسال شادلىقى بىلەن ھىجران قايغۇسى يېزىلغان. رومان ئاخىرلاشقانسېرى ئېچىنىشلىق ناله - پىغان كۈچىيىپ، ھەربىر ۋەقەلىككىچە كېڭىيىپ، تراگېدىيىنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇسى ئايان بولىدۇ. يۈەنچۈن، يىڭچۈن، دەييۈي، مياۋيۈي، يۈەنياڭ ۋە سىچىلار گويا تۈيۈقسىز سولىشىپ خازان بولغان چىرايلىق غۇنچە - چېچەكلەردەك بۇ ئالەم بىلەن كەينى - كەينىدىن ۋىدالىشىدۇ، بىر - بىرىدىن جەلپكار قىزلارنىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايلىرى، زىلۋا بويلىرى شۇئان غايىب بولۇپ، نادامەتلىك ئەرۋاھلارغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. شۇنچۈن راھىبە بولىدۇ، تەنچۈن توي قىلىپ يىراققا كېتىدۇ، شياڭيۈن بىلەن باۋچەي تۈل قالىدۇ، «يىغلىسا تۇمەنمىڭ نازىنىن، جاھان ئەھلى بولۇر مىسكىن» دېگەندەك ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. بۇ كىشىلىك ھاياتنىڭ «گۈللەنگەن دەۋر» دىكى مۇڭلۇق ناخشىسى.

ئەمدى ئەرلەرنىڭ تەقدىرى قانداق بولىدۇ؟ جيا باۋيۈي دەلته بولۇپ قالىدۇ، ئۇ نېرۋىسىدىن ئادىشىپ، ئاخىر ئۆينى تاشلاپ چىقىپ راھىب بولۇپ كېتىدۇ. ئاۋاتلاشقاندىن تارتىپ چۆلسىرەپ خانۇەيران بولغان ئارىلىققىچە بىر مەھەل دەۋر سۇرگەن نەزەرباغ خۇددى مەسخىرە ۋە ئالدامچىلىققا ئۇچرىغاندەك تەقدىرنىڭ بىقارار ئالقانلىرىدا گۈللىنىش ۋە خاراب بو-

لۇشنىڭ شېرىن ۋە ئاچچىق تەمىنى يەتكۈچە تېتىيدۇ. ئەلۋەتتە، بىز ساۋ شۆچىن زۇلمەتلىك فېئودالىلىق جەمئىيەتنى تەنقىد قىلدى، دەيمىز، لېكىن ئەڭ مۇھىمى شۇكى، ئۇ مەدەنىيەتنى قاتتىق تەنقىد قىلدى، كىشىلەرنىڭ تەقدىرگە بولغان كۆچلۈك خورسىنىشىنى ئىپادىلىدى. ئۇ تەسۋىرلەشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى- نى باۋيۇي بىلەن دەييۇينىڭ مۇھەببەت ۋە نىكاھ ئىشلىرىغا مەركەزلەشتۈردى، چۈنكى دەييۇينىڭ ئۆلۈپ ھەم باۋيۇينىڭ دەلتە بولۇپ قېلىپ ئۆزىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشىدىكى ھالقىلىق ئامىللارنىڭ بىرى مۇشۇ ئىدى. ئۇلارنىڭ قول بېرىپ ئاكا- سىگىل بولۇشقانلىقى ئەنئەنىۋى ۋەدىلىشىشنىڭ ئەكسى تەرىپى ئىدى. مۇھەببەت ۋە نىكاھقا بولغان ئىككى خىل پوزىتسىيىنى تەسۋىرلەشتە، يازغۇچى ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت ئورنىنى ناھايىتى ئوچۇق ئىپادىلىگەن. چۈنكى، ئىككى خىل نىكاھ تاللىشى ئوخ- شاش بولمىغان ئىككى خىل قىممەت قارىشى ۋە ئوخشاش بولمە- غان ئىككى خىل مەدەنىيەت يۇزلىنىشىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ كېيىنكى قىسىملىرىدا ياز- غۇچى باۋيۇي بىلەن دەييۇي، باۋيۇي بىلەن باۋچەينىڭ نىكاھ تاللىشىغا كۆپ كۈچ سەرپ قىلىدۇ. رومانىدىكى خىلمۇخىل پېرسونا ژلار مۇشۇ مەركەز ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ خاراكتېرى، كىشىلىك تۇرمۇش مەنتىقىسى ۋە تەق- دىر- قىسمەتلىرى، باۋيۇي بىلەن دەييۇي ئارىسىدىكى مۇھەببەت- نىڭ پىشىپ يېتىلىشى ۋە باۋيۇي بىلەن باۋچەي ئارىسىدىكى نىكاھ تراگېدىيىسى قاتارلىق ۋەقەلەردىن تەشكىل تاپقان قۇرۇل- ما رامكىسىدا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىپ، ئورگانىك قۇرۇلمىنى ھاسىل قىلغان. يازغۇچىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئويلىنىشى جايىدا بولغان، ئۇ قوشۇمچە پېرسوناژ ۋە قوشۇمچە يېپ ئۇچى ئارقىلىق زاۋاللىققا يۇزلەنگەن فېئودال مەدەنىيەتنىڭ ماھىيەت- لىك تەرەپلىرىنى شەرھلىگەن. دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغىنى

شۇكى، يازغۇچى مەقسەتلىك ھالدا ئەقلىي تەنقىد ئېلىپ بېرىپ، جىنايەتنى مەدەنىيەتكە ئارتىپ قويغان ئەمەس، بەلكى مۇشۇنداق ئۇزاق تارىخقا ئىگە مەدەنىيەت ۋە باشقا ئامىللارنى كۆرسىتىش بىلەن كىشىلەرنىڭ ئالدىغا سىرلىق تەقدىر توغرۇلۇق ئەقلىي ئويلىنىشنىڭ نەتىجىسىنى قويغان.

رومانىنىڭ كېيىنكى قىسمىدا باۋيۇي بىلەن دەييۇي ئارىسىدىكى مۇھەببەتنىڭ پىشىپ يېتىلىشى ۋە نابۇت بولۇشى بىلەن باۋيۇي بىلەن باۋچەي ئارىسىدىكى نىكاھ تراگېدىيىسىنى بىرلىكتە يېزىش ئارقىلىق يازغۇچى ۋەقەلىكنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەن.

باۋيۇي بىلەن دەييۇينىڭ مۇھەببىتى «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە يېتەكچى ئامىل، بۇ ئامىل ھەرقايسى ۋەقەلىكلەرنى بىر - بىرىگە باغلاپ، تۇرلۇك دېتاللارنىڭ ئىچىگە سىڭدۈرۈۋېتىدۇ. رومانىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا باۋيۇي ۋە دەييۇي ئىككىسىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ بىخ ئۇرۇشى ۋە تەرەققىياتى يېزىلغان بولسا، كېيىنكى قىسمىدا ئىككىسىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ پىشىپ يېتىلىشى ھەم چوڭقۇرلىشىشى يېزىلغان. رومانىدا مۇھەببەت پاساھەت بىلەن ھەقىقىي تەسۋىرلەنگەن. مۇھەببەتنىڭ تەرەققىيات جەريانى ئوقۇرمەنلەرنى خۇددى مەي بولۇپ پىشىپ شاخ - شاخلاردا جىلمىيىپ تۇرغان مېۋىلەردەك ئۆزىگە تېخىمۇ جەلپ قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىككىسىنىڭ مۇھەببىتى گويا مۆلدۈر ۋە بوراننىڭ زەربىسىدە ئەدەپ يېگەن مېۋىلەردەك نابۇت بولىدۇ. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ ئوتتۇز ئىككىنچى بابىدىن ئىلگىرىكى بابلىرىدا لىن دەييۇينىڭ كۆڭلى تۆپە-تۆپىلەپ ئارىسالدىلىققا تولغاچقا، ئۇ باۋيۇي بىللە بولغان چاغلار-دا ھەمىشە قىلىقلىرى قولاشمايدۇ، قەلبى زىددىيەت بىلەن تىنچىمايدۇ. ئوتتۇز ئىككىنچى بابتا باۋيۇي دەييۇيگە يۈرىكىنى ئىزھار قىلىدۇ - دە، ئۇنىڭغا «خاتىرجەم بولۇڭ» دېگەندىن

كېيىن، ئىككىسى بىر نىيەت - بىر مەقسەتتە بولىدۇ، ۋەقەلىك تەرەققي قىلىپ ئەڭ ئاخىرى ئاستا - ئاستا يېتىلىۋاتقان مۇھەببەت سۇغا چىلىشىدۇ. توقسەن بىرىنچى بابتا باۋيۇي بىلەن دەييۇي بىر قېتىم ئۇزاق پاراڭلىشىدۇ، دەل شۇ ۋاقىتتا جيا ئانا، شىڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم ۋە فېڭجيې قاتارلىقلار جىددىي تۇتۇش قىلىپ، باۋيۇي بىلەن باۋچەي ئىككىسىنىڭ نىكاھ ئىشىنى يەڭ ئىچىدە پىلانلايدۇ، باۋيۇي بىلەن دەييۇي تۆۋەندىكى مەزمۇندا پاراڭلىشىدۇ:

... دەييۇي پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ: «بىر سوئال قويايي، قېنى قانداق جاۋاب بېرەرسىزكىن؟» دېدى. باۋيۇي بەدەشقان قۇرۇپ، ئالىقىنىنى جۇپتەكلەپ، كۆزىنى يۇمۇپ، ئاغزىنى دومسايتىپ: «قېنى دەڭ» دېدى. شۇنىڭ بىلەن دەييۇي: «باۋچەي ئاچام سىز بىلەن ئەپ بولسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ باۋچەي ئاچام ئۆتكەن كۈنلەردە سىز بىلەن ئەپ بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەپ بولماي قالسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ سىز ئەپ بولمەن دېسىڭىزمۇ، ئۇ ئەتەي سىز بىلەن ئەپ بولمىسا قانداق قىلاتتىڭىز؟ سىز ئەپ بولمايمەن دېسىڭىز، ئۇ ئەتەي سىز بىلەن ئەپ بولىمەن دېسە قانداق قىلاتتىڭىز؟» دېدى. باۋيۇي بىرھازا-غىچە ھاڭۇېقىپ قېلىپ، بىردىنلا قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى: «تىلسىم دەريا سۇيى ئۇلۇغ بولسا بىر تالاي، ئېلىپ سۇدىن ئىچكەيمەن پەقەت بىر نوگاي» دېدى.

باۋيۇينىڭ ئالدىغا دەييۇي بىر يولىلا ئالتە تۈرلۈك سوئالنى قويدى، باۋيۇي بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا جاۋاب بەردى، شۇ ئارقىلىق دەييۇيگە بولغان ساداقىتىنى ئىزھار قىلدى. بۇ بىر قېتىملىق ئوچۇق مۇھەببەت مۇنازىرىسى، ئۇ ئىككىسى بۇ ھەقتە ناھايىتى ئەتراپلىق ھەم چوڭقۇر ئويلانغان. باۋيۇي دەييۇينى يۇرىكىدىن ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى مۇقىملاشتۇرغان، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بۇنداق مۇھەببەت ھەرقانچە ئوڭۇشسىزلىقلار ئالدى-

دىمۇ ئۆزگەرتىش تەس بولغان، مۇنداقچە ئېيتقاندا، يىگىت - قىز ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق مۇھەببەت ئەقلىي تۇيغۇغا ئىچكىرى-لەپ كىرگەن مۇھەببەت. ئۇلارنىڭ مۇھەببەت سەۋەبىدىن بىر-بىرىنى جەلپ قىلىشى، مۇشۇ ئېتىقادقا ئورتاق ئەمەل قىلىش ئىستىكىدە بولۇشى مۇھەببەتنىڭ پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ ئىپا-دىسى. يازغۇچى دىيانا توغرىسىدىكى ئىككى خىل ئۇسۇل ئارقى-لىق ئىككىسىنى بىر - بىرىگە كۆڭۈل ئىزھار قىلدۇرۇشى ئۇنىڭ بەدئىي ئىجادىيەتتە يېڭىلىق ياراتقانلىقى بولۇپ ھېسابلى-نىدۇ، بۇ قاتلاملىق مەقسەتكە ئىگە. ساۋ شۆچىننىڭ دىنىي دۇنياسىدا، ئۇ كۆڭزىچىلار ئەقىدىسى، تەرىقەت ۋە بۇددا قاتار-لىق ئۇچ دىنغا ۋە ياندىشىپ مەيدانغا كەلگەن باشقا ئەقىدىلەرگە تازا ئىشىنىپ كەتمەيدۇ، پەقەت مۇھەببەتكە ئېتىقادى ۋە غايىسى بار. بىز دىيانانىڭ سىرتقى قېپىدىن يازغۇچىنىڭ مۇھەببەتنى پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئاسرايدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. شۇڭا، توقسەن بىرىنچى باب باۋيۇي بىلەن دەييۇي ئوتتۇرىسىدىكى مۇ-ھەببەتنىڭ تەرەققىياتىدىكى مۇھىم بىر باسقۇچ، شۇنداقلا ئىلگە-رىكى مۇھەببەتنىڭ ئۆرلىشى ۋە كۇچەيتىلىشى. يازغۇچى بۇ بابتا ئۇلارنىڭ مۇھەببەت ئىزھارىنى يېزىپلا قالماي، ئەڭ مۇھە-مى ئوقۇرمەنلەرگە ئۇلارنىڭ مۇھەببەتكە بولغان قىزغىن ساداقە-تىنى بىلدۈرگەن. يازغۇچى «باۋيۇينىڭ ئېزىتقۇلۇق قىلىپ، دياناغا گەپ سالقانلىقى» ۋە «شەھۋەتتە دىغىزىغان باۋچەننىڭ ئۇستاتلىق بىلەن توزاق قۇرغانلىقى» نى سىلىشتۇرۇپ يېزىش ئارقىلىق، ئاۋۋال جىنگۇي بىلەن باۋچەننىڭ شەھۋەتكە تولغان قىلىقسىزلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ نادانلىقىنى ۋە يەڭگىلتەكلىكىدىن ئوقۇرمەنلەرگە چۈشەنچە بېرىپ، باۋيۇي بە-لەن دەييۇينىڭ بۇنىڭغا قارشى تۇرغانلىقىنى، ئىككىسىنىڭ مۇ-ھەببەت تەرەققىياتىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى يورۇتۇپ بەرگەن. نەزەرباغدىكىدەك مۇشۇنداق بىر مۇھىتتا بىر جۇپ ياشىنىڭ ئەس-

لىدىكى مۇھەببەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ۋە ئاسراپ پەرۋىش قىلىشى نېمىدېگەن قىممەتلىك - ھە! سەكسەن ئىككىنچى بابتە-كى ۋەقەلىكتە دەييۇينى قارا باسىدۇ: باۋيۇي يۈرىكىنى سۇغۇ-رۇپ ئېلىپ دەييۇيگە كۆرسىتىدۇ. يازغۇچى مەقسەتلىك ھالدا پېرسوناژلارنىڭ خىيالىي تۇيغۇسىنى ھەققىي مۇھەببەت ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، خىيالىي تۇيغۇ ئەقلىي تۇيغۇغا قاراپ تەرەق-قىي قىلغان قىلىپ يېزىپ، ئۇنى مۇشۇ ھالقىغا سىڭدۇرۇۋېتە-دۇ. بىز ئىككىسىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ كۇنسايىن مۇكەممەللە-شىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرەلەيمىز، يازغۇچىنىڭ قۇرۇلمىنى مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشى، مۇھەببەتنى تەپسىلىي تەسۋىرلە-شى، پېرسوناژلارنىڭ قەلبىنى ئېچىپ بېرىشى ۋە بۇ جەھەتتىكى بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى ئىنتايىن پاساھەتلىك. رومانداۋ مۇنـ داق تەسۋىرلىنىدۇ:

... دەييۇي ئۆزىنى باۋيۇيگە دېيىشىپ قويۇلغان كىشى دەپ-گەن خىيالغا كېلىپ، يۈرىكىدىكى قايغۇ - ئەلەم بىردىنلا خۇ-شاللىققا ئايلاندى. دەييۇي باۋيۇيدىن: «مەيلى نېمە بولسا بول-سۇن، مەن بىر پىكىرگە كېلىپ بولدۇم. ئەمدى سىز زادى مېنى قايتىپ كەت دەمسىز، قانداق؟» دەپ سورىدى. «مەن سىزنى مەشەدە تۇرۇڭ دەيمەن، ئەگەر مېنىڭ سۆزۈمگە ئى-شەنمىسىڭىز، يۈرىكىمنى كۆرۈپ بېقىڭ!» دەپلا باۋيۇي قەلەم-تىراچنى ئېلىپ كۆكسىنى يىرىپ تاشلىدى، قان ئېتىلىپ چىق-تى. قورقىنىدىن دەييۇينىڭ ئەرۋاھى ئۇچۇپ، ئىتتىك بېرىپ باۋيۇينىڭ يۈرىكىنىڭ قان چىقىۋاتقان ئېغىزىنى چىڭ توسۇۋالدى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ: «بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئالدى بىلەن مېنىلا ئۆلتۈرۈۋېتىڭ!» دېدى. «قورقماڭ، — دېدى باۋيۇي، — مەن يۈرىكىمنى ئېلىپ سىزگە كۆر-سىتىمەن».

بىمارنىڭ جۆيلۇشى ئەقىلگە مۇۋاپىق يېزىلغان. بۇ شۇنداقلا

دەيىۋىنىڭ خاراكتېرىگە، كەيپىيات ئالاھىدىلىكىگە ۋە ئەھۋالىغا ئۇيغۇن. دەيىۋي كۈندۈزى خىيالدىن، كېچىسى چۈشتىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ. قايغۇ ـ ھەسرەت چەككەن كىشىنى كېسەل چىرمايدۇ، كېسەلنىڭ يىلتىزى ھەقىقىي ھەم چوڭقۇر بولۇپلا قالماي، كېسەل چاپلاشقان كىشىنى ھەمىشە قارا باسىدۇ. كەيپىياتى ياخشى، ساغلام كىشى ھەمىشە كۆڭۈللۈك، قىزىق چۈشلەرنى كۆرىدۇ، بۇنىڭ ئەكسىچە لىن دەيىۋىنىڭ مۇھەببەت توغرىسىدا كۆرگەن يامان چۈشلىرى فىزىئولوگىيە، پسىخولوگىيە ياقتىن پەلسەپىۋى مەنتىقىگە ئۇيغۇن. بۇ ئابزاستا چۈش تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، بۇ ئەمەلىيەتتە يازغۇچىنىڭ بىر قېتىملىق پىكىر يۈرگۈزۈشى. بۇ بىر تەپسىلات بولغان تەقدىردىمۇ، بىراق بۇنىڭغا ئېغىر ئىدىيىۋى مەزمۇن سىڭدۈرۈلگەن، ئوقۇرمەنلەر ھايا-جانغا چۆمۈلىدۇ، گۈزەل مۇھەببەت ۋەقەلىكىدە مۇڭلۇق كۆرۈنۈش پەيدا بولۇشقا باشلايدۇ، پاجىئەلىك ئاقىۋەتنىڭ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىلىدۇ.

چۈش بىلەن دىيانانىڭ بىرلەشتۈرۈلۈشى باۋيۇي بىلەن دەيىۋي ئىككىسىنىڭ مۇھەببەت ۋەقەلىكىنىڭ مۇھىم ھالقىسى، ئەڭ ئېسىل قىسمى.

دەيىۋىنىڭ ئۆلۈمى «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە ئەڭ جىددي ھەم ئەڭ تەسىرلىك يېزىلغان باب، بۇنى ھەممە ئېتىراپ قىلىدۇ.

باۋيۇي «قاشتېشى»نى يوقىتىپ قويۇپ ئالجىپ قالىدۇ، جىيا ئانا، ۋاڭ ئاغىچا خېنىم، ۋاڭ شىفېڭ قاتارلىقلار باۋيۇينى كولدۇرلىتىپ باۋچەي بىلەن توي قىلىشقا ئۇندەيدۇ. دەيىۋي «ئازابلانماي پاتراق ئۆلۈپ كېتىشىنى تىلەيدۇ»، ئۇ «غەزەپ بىلەن ياغلىقىنى يىرتۋېتىدۇ» ھەم ئۇنى ئاتەشدانغا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. رومانىنىڭ بۇ يەرلىرى ناھايىتى چىن يېزىلغان. چۈنكى، مۇھەببەت ئۇنىڭ ھاياتى ئىدى. مېھىر ـ مۇھەببەت

بىر دەمدىلا نابۇت بولىدۇ، مۇھەببەتكە مۇناسىۋەتلىك خەت - چەكلەر ئوتتا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىدۇ، جىمى نەرسە تۈتۈنگە ئايلىنىپ تۈگەيدۇ. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ قوليازمىلىرىنى كۆيدۈرىدۇ، قوليازمىلار ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ سىمبولى ئىدى. كۆيۈپ كەتكەن قوليازمىلار ئەمەلىيەتتە لىن دەييۇينىڭ يىغلاۋېرىپ كۆز ياشلىرى قۇرۇپ تۈگەپ ئۆلۈپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ھەننىۋا ھەربىكەت لىن دەييۇينىڭ رېئاللىقتىن ئادا - جۇدا بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. ئۇ زىجۇەنگە: «سىڭلىم، مېنىڭ بۇ يەردە ئۇرۇق - تۇغقىنىم يوق، مەن پاك پېتىم تۇرۇۋاتىمەن، ئۇلار مېنى چىرايلىق ئاپىرىپ قويسۇن» دەيدۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقىنىم يوق، دېگىنى، جيا قەسىرىدىكى يۇقىرى - تۆۋەندىكىلەرنى ئىنكار قىلغىنى، ھەتتا باۋيۇينىمۇ مېنىڭ تۇغقىنىم ئەمەس، دېگىنى. ئۇ بۇ دۇنياغا كېلىپلا ئاتا-ئانا مۇھەببىتىدىن ئايرىلىپ قالدى، بۇ دۇنياغا مۇھەببەت ئۇچۇن كەلگەن دەييۇي ھەقىقىي مۇھەببەتكە ئاخىرى ئېرىشەلمىدى، تۇرمۇش ئۇنى ئىتتىرىپ تراگېدىيىنىڭ چوققىسىغا ئاچقىپ قويدى. بەزىلەر بۇ بابتا لىن دەييۇينىڭ خاراكتېرىنىڭ ئوچۇقلۇقى ئۇنىڭ ئادەتتىكى خاراكتېرىگە ماس كەلمەيدۇ، دەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ بىر ئۇقۇشماسلىق. ھەقىقىي مۇھەببەت ئۇچۇن ياشاۋاتقان بىر كىشى ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولغان چاغدا، تەبىئىيكى، ھېچقانداق نەرسە شۇ كىشىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەيدۇ. دەييۇينىڭ ئىپادىسى ئۇنىڭ خاراكتېرىگە ئىنتايىن مۇۋاپىق كەلگەن، ساۋ شۆچىننىڭ ئەسلىي مەقسىتى بىلەنمۇ بىر يەردىن چىققان. باۋيۇيگە كەلسەك، يازغۇچى باۋيۇينىڭ تەقدىرىنى مۇنداق ئورۇنلاشتۇرىدۇ: باۋيۇي راھىب بولۇپ، مۇھەببەت رىشتىنى ئۈزۈپ، بۇ دۇنيادىن ئادا - جۇدا بولىدۇ. دەييۇي ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئالدىدا ئۇچ يول بار ئىدى: بىرى، مۇھەببەت ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىش، يەنە بىرى، باۋچەي بىلەن بىللە

ئۆتۈش، يەنە بىرى، ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش. ساۋ شۆ-چىننىڭ پىكىر تەرەققىياتى بويىچە ئېيتقاندا، باۋيۈينىڭ جېنىنى پىدا قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، چۈنكى باۋيۈي بۇ دۇنياغا مۇھەببەت ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاۋات دۇنيانى ئايلىنىش ئۈ-چۈن كەلگەن. «مۇھەببەت ئۈچۈن جاننى پىدا قىلىش» ئۇسۇلى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلغاندا، ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋىلىكى ئاجىز-لىشىپ قالغان بولاتتى، باۋچەي بىلەن بىللە ئۆتۈشمۇ ئەقىلگە سىغمايتتى، چۈنكى دەييۈيگە بولغان مۇھەببەت ئۇنى ئارامىدا قويمايتتى. ئۇنى راھىب قىلىۋېتىش ئىدىيىۋى جەھەتتىن بىرقە-دەر چوڭقۇر بولغان ئورۇنلاشتۇرۇش، بۇ «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ باش تېمىسىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، ئەسەرنىڭ پەلسەپە-ۋى قىممىتىنى ئاشۇرغان.

قىسقىسى، باۋيۈي بىلەن دەييۈينىڭ مۇھەببەت تراگېدىيە-سىدىن قارىغاندا، رومانىنىڭ كېيىنكى قىسمى ئوخشاشلا ئىدىيە-ۋىلىكى چوڭقۇر، بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇلى پىشقان، يەنە كېلىپ باشقا ۋەقەلىكلەر بىلەن بىرگە سەلتەنەتلىك مۇڭلۇق ناخشا شەكىللەندۈرەلەيدۇ.

بىر قىسىم ئاساسلىق پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارە-تىلىشى كېيىنكى قىسمدا ھەل قىلىنغان، بەزىلەرنىڭ خاراك-تېرىدە تۈيۈقسىز بۇرۇلۇش بولىدۇ، بەزىلەر يەنمۇ چوڭقۇر قوبۇل قىلىدۇ، ئالدىنقى قىسمىغا بىرقەدەر ياخشى ماسلىشىدۇ. جىن باۋيۈينىڭ خاراكتېرى ئالدىنقى قىسمىدىكىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. ئەللىك ئالتىنچى بابتا تەسۋىرلەنگەن جىن باۋيۈي نەسەب، ئورۇن، تەرقى - تۇرق، قىزىقىشى جەھەتلەردە جيا باۋيۈي بىلەن تولىمۇ ئوخشايدۇ، خۇددى جيا باۋيۈينىڭ نەق ئۆزىدەك. قاراڭ:

... خىزمەتكار ئايالار چىقىپ كېتىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، باۋيۈينى ئارىغا ئېلىپ كىرىپ كېلىشتى، تۆتەيلەن ئۇنى كۆرۈپلا

ئىتتىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كۈلگەن پېتى: «ياللا، ئەجەبمۇ قورقتۇق! ئەگەر بىز بۇ قەسىرگە كىرمەي، بۇ بەگزادىنى باشقا يەردە ئۇچرىتىپ قالغان بولساق، بىزنىڭ باۋيۇي ئارقىمىزدىن پايتەختكە يېتىپ كەپتۇ، دەپ قالغان بولاتتۇق» دېيىشتى.

جىن باۋيۇي جىن قەسىرىدىكى تۆت قىزنىڭ ئارىسىدا چوڭ بولغان جيا باۋيۇيدىنمۇ كەپسىز بالا. ئۇنىڭ خىزمىتىنى ساپلا قىزلار قىلىدۇ، ئۆزى باشقا بىر نەرسىگىمۇ تۇرىدۇ. جيا باۋيۇي جىن باۋيۇينى چۈشىگەن چاغدا، ئۇنى ئۇخلاۋاتقان سىيسىق تاپ هالىتىدە كۆرىدۇ. ئۇنىڭ ژۇجۇدىدىن باۋيۇيگە خاس خاراكتېرنى كۆرۈنمەيدۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ يەردە ماهىيىتى بىر ـ بىرىگە تامامەن ئوخشىمايدىغان ئىككى باۋيۇي كۆزگە چېلىقىدۇ. بىر يۈز ئون بەشىنچى بابقا كەلگەندە، جيا باۋيۇي جىن باۋيۇينى مۇتتەهەم هالەتتە كۆرىدۇ. ئۇ بالىلىق چاغلىرىدىكى «كەپسىز غەلىتە مىجەزى» نى «ئەخمەقلىق ژە سەۋدايىلىق» دەپ سۆكىدۇ. جىن باۋيۇي مۇنداق دەيدۇ:

«بۇرادىرىمىزنىڭ بۇ ئاقىلانە گەپلىرى ئەلۋەتتە بەرهەق گەپلەر، كەمىنىڭىزمۇ كىچىكىمدە قېلىپلىشىپ قالغان كونا مۇقاملاردىن يىرگىنەتتىم، بىراق يىلدىن ـ يىلغا چوڭ بوپتىمەن. پەدەرىم مەنسەپتىن دەم ئېلىشقا چىقىپ ئۆيدە بولۇپ قالدى، كەلدى ـ باردىلارنى ئۇزىتىشقا يېتىشەلمەي، ئۇلارنى كۈتۈشنى كەمىنىڭىزگە تاپشۇرۇپ قويدى. شۇنداق قىلىپ، كىيىنچە ئۇلۇغ زاتلار، ئۆلىمالار بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بولدۇم. بۇلارنىڭ هەممىسى ساداقەتلىك، ژاپادارلىق ئەقىدىلىرىدىن ئۆزگىنى سۆزلىمەيدىغان، ساۋاب تېپىش، تەلىمات يارىتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شۆهرەتلىك كاتتا ئەربابلار بىلەن كىتاب تەلەپ قىلىدىغان ژە تەلىمات يارىتىدىغان زاتلار ئىدى، ئەنە شۇلاردەك بولغاندا، دانىشمەن خانىمنىڭ زامانىسىدا ياشىغانلىرى

قىمىزنى ئاقلىيالايدىكەنمىز، ئاتلىرىمىزنىڭ بېقىپ چوڭ قىلغان، ئۇستازلىرىمىزنىڭ تەلىم بەرگەن ئەجرىمۇ بىكار كەتمەيدىكەن. شۇ سەۋەبتىن، كىچىكلىكىمدىكى ئەخمەقلىقلىرىم بىلەن سەۋدايىلىقلىرىمنى بارا - بارا تاشلىدىم. ھازىر مەن ئۇستازلىرىمنى ۋە دوست - يارەنلىرىمنى زىيارەت قىلىپ، نادانلىقىمنى قوتۇلۇش يولىدا تەلىم ئېلىش ئىستىكىدىمەن. بەختكە يارىشا، بۇرادىرىم بىلەن كۆرۈشۈشكە مۇيەسسەر بولغىنىمدا، ئەلۋەتتە ماڭا تەلىم بېرىدىغۇ، دېگەن نىيەتتىمەن. بايا ئېيتقانلىرىم ھەرگىز ساختا گەپ ئەمەس.»

جىن باۋيۇينىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرى جيا باۋيۇينىڭ ئەكسى تەرىپىگە قاراپ ئاستا - ئاستا تەرەققىي قىلغان. ئۇ ئەمەلىمەسكە ھېرىس، ساداقەتمەن ھەم ۋاپادار بولۇپ ئۆزگەرگەن. ئۇنىڭدا كونا قائىدە - يوسۇنلارغا چىدايدىغانلا ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئۆزگەرتىدىغان ئىشەنچمۇ بار. ئۇنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشى جيا باۋيۇينى تېخىمۇ غېرىبچىلىققا سېلىپ قويدى. شۇڭا، جيا باۋيۇي ئۇنى «تەييار تاپ» قاتارىدا كۆرۈپ قالىدۇ. جيا باۋيۇي جىن باۋيۇينى تەپسىلىي ئەسلەپ كونا كېسىلى قوزغىلىپ، گەپسۆز قىلماي كۈلۈپلا ئولتۇرىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، جىن باۋيۇينىڭ خاراكتېرىدىكى بۇرۇلۇشنى يېزىش، ئەمەلىيەتتە جيا باۋيۇينىڭ شەخسىيىتىدىكى تەرەققىياتىنى يازغانلىق بىلەن باراۋەر. يازغۇچى كىشىلىك ھايانقا ئىككى تۈرلۈك ئېھتىماللىقنى تەقدىم قىلغان. مۇشۇنداق قاراشقىمۇ بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى، ئەمەل - مەنسەپ تۈتۈشقا ھېرىسمەن بولۇش، ھايات يولىغا پائال قەدەم قويۇش؛ يەنە بىرى، جاھاننى چۈشىنىش، يېگىت - قىزلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇھەببەتنى چۈشىنىش. جىن باۋيۇينىڭ تەرەپبال ئۆزگىرىشى جيا باۋيۇيگە تەسىر قىلىپ، ئۇ ئۆزىنى توغرىلاش خىيالىدا بولغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىراق «توغرا يولغا قەدەم قويۇش» قانۇنىدا

ىنىڭ ماھىيىتى يول قويمىغان. يازغۇچى شۇنداق قارايدۇكى، ھەقىقىي ئاشىق ھەممىدىن كېچىدۇ ۋە ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ. مۇشۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، يازغۇچىنىڭ جىن باۋيۈيىنىڭ خاراكتېر ۋە ئىدىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى بايان قىلىشى تولىمۇ زۆرۈر.

مياۋيۈي ئاتلىق پېرسوناژنىڭ تەقدىرىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئەسلىدىكى مەنتىقە بويىچە تەرەققىي قىلىدۇ، ئوبرازمۇ چوڭقۇر يارىتىلغان. مياۋيۈي سۈجۈدا، مەنسەپدار ئائىلىسىدە تۇغۇلىدۇ. لېكىن، كىچىكىدىن كېسەلچان بولغاچقا، بۇددا دىنى يولىنى تۇتۇپ ياخشى بولۇپ قالىدۇ - دە، راھىبە بولۇپ كېتىدۇ. ئاتا - ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن ساھىبجامال، ئوقۇمۇشلۇق بۇ قىزنىڭ ھېسسىيات تەرەققىياتىنى ئۇزۇن يىللىق راھىبەلىك تۇرمۇش بوغۇپ قويىدۇ. بۇ جەھەتتە ئۇ باشقا ئاچا - سىڭىللارغا ئوخشىمايدۇ، ئەمما تېگىدىن ئېيتقاندا، مۇھەببەتكە ئىنتىلىشقا كەلگەندە ئوخشىمايدىغان يېرى يوق. بۇ ئوبرازنى ساۋ شۆچىن ناھايىتى مۇڭەپپەقىيەتلىك يارانقان، ئۇ ئادەتتىكى كىشىلەرگە ئوخشىمايدىغان پەزىلەتكە ئىگە، ئۇنىڭدا ھېس - تۇيغۇ، پاكىز پېتى ساقلاپ كېلىۋاتقان ئارزۇ، كىشىنىڭ يۈرىكىنى چېكىدىغان قەلب بار.

بىر قېتىم جيا ئانا بىر توپ ئادەمنى باشلاپ يېشىل پەنجىرىلىك ئىبادەتخانىغا كېلىدۇ. مياۋيۈي باۋچەي بىلەن دەييۈينى ئاستا ئۆزىنىڭ يان ئۆيىگە باشلاپ چىقىدۇ. ئۇ شۇەنمۇ تېخىدىكى پەنشياڭ ئىبادەتخانىسىدا تۇرغان بەش يىل داۋامىدا، مېيخۇا گۇللىرىگە چۈشكەن قارلارنى يىغىپ ساقلاپ كېلىۋاتقان بىر كوزا سۈدىن بىر چۆگۈن چاي تەييارلاپ، ئۆزى چاي ئىچىپ يۈرگەن پىيالىدە باۋيۈيگە چاي بېرىدۇ. بۇنىڭدىن تەرىكىدۈنيا يولىنى تاللىۋالغان مياۋيۈينىڭ مۇلايىم ھېسسىياتىنى باسالماي قالغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. باۋيۈي تۇغۇلغان كۈنىنى

ئۆتكۈزگەن چاغدا، نەزەرباغدىكى قىزلاردىن باۋچەي، دەييۇي قاتارلىقلار يىغىلىپ، بۇ كۈننى قۇتلۇقلاپ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇ- شىدۇ. مياۋيۇي ئەھلىدۇنيا كىشىلەرنىڭ تۇغۇلغان كۈننى تەبـ- رىكلەش پائالىيەتلىرىگە قاتنىشالمايدىغان بولسىمۇ، بىر ئانكا- دىن: «بوسۇغا سىرتىدىكى مياۋيۇي ھۆرمەت بىلەن يىراقتا تۇ- رۇپ باش قويۇپ، مۇبارەك يېشىگىزنى قۇتلۇقلايدۇ» دەپ يې- زىلغان تەبرىكنامىنى ئۆۋەتىدۇ. ئۇ باۋيۇينىڭ تۇغۇلغان كۈننى بىلگەچكە، فېئودالىزمنىڭ قائىدە - يوسۇن، بۇددا دىنىنىڭ ئەمر - مەرۇپلىرىغا پەرۋا قىلماي، بىر يىگىتنىڭ تۇغۇلغان كۈننى تەبرىكلەيدۇ. شيۇيەننىڭ: «ئۇ ھەمىشە مۇشۇنداق ئاجا- يىپ - غارايىپ ئىشلارنى ئويلاپ تاپىدۇ. بۇ خۇددى تەمسىلدە ئېيتىلغاندەك، راھىب دېسە راھىب ئەمەس، ئاۋام دېسە ئاۋام ئەمەس، ئايال دېسە ئايال ئەمەس، ئەر دېسە ئەر ئەمەس، بۇنى نېمىدەپ سانىسا بولاركىنتاك» دېگىنى بىكار ئەمەس. شيۇيەن مياۋيۇينى كونىچە قائىدە بويىچە ئۆلچەيدۇ. ئۇ ھېسسىياتىنىڭ بىخ ئۇرۇش قانۇنىيىتىنى، بىر كىشىنىڭ تۇغما خاراكتېرىنى ئۇلۇغلاش كېرەكلىكىنى چۈشەنمەيدۇ. مياۋيۇينىڭ بۇنداق ئىپا- دىسى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي سالاھىيىتىگە توغرا كەلمەيدۇ، لېكىن بۇ ئۇنىڭ چىن كۆڭلىدىن ئېتىلىپ چىققان تۇيغۇ. قىرىقىنچى بابقا كەلگەندە، ئۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ ھېس - تۇيغۇسىنى ۋە ئىش- ھەرىكىتىنى كونترول قىلالمايدۇ. سەكسەن يەتتىنچى بابتا، شىچۈن بىلەن چاكاندىزار ئايۇننىدا دامكا ئويناۋاتقىنىدا، باۋيۇيگە بولغان كۆڭلىنى بىئىختىيار ئاشكارىلاپ قويىدۇ.

... باۋيۇي مياۋيۇيگە سالام بېرىپ، كۈلگەن پېتى ئۇنىڭدىن سورىدى:

— مياۋيۇي بۇۋى، ئېتىكاپتىن ئانچە چۈشمەيتتىڭىز، بۇ- گۈن ئادەمىزات ئارىسىغا چۈشۈشكە قانداق نېسىپ بولغاندۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مياۋيۇي ھۆپپىدە قىزىرىپ جاۋابمۇ بەر-

مەي، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ دامكىغا قارىۋالدى. باۋيۇي ئۆزى-نىڭ قارامىلىق قىلىپ قويغانلىقىنى سېزىپ، ئالمان - تالمان ھىجايدى ۋە:

— تەركىدۇنيا كىشىلەرنى بىزدەك ئەھلىدۇنيا چاكىنىلەر-ىغا ئوخشاتقىلى بولمايدىكەن، كۆڭلى تەسكىن بولسا، ھوشيار بولىدۇ، ھوشيار بولسا، زېھنىلىك...، — باۋيۇينىڭ گېپى تۈگەي- تۈگىمەيلا، مياۋيۇي باۋيۇيگە لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ، يەنە بېشىنى ساڭگىلىتىۋالدى، رەڭگىرويىدىمۇ بارا - بارا قا-زىللىق ئەكس ئېتىشكە باشلىدى. ئۇ سىر بەرمەي قويغاچقا، باۋيۇي خىجىل بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

بۇ بىر ئابزاس تەپسىلىي، يوشۇرۇن ۋە ناھايىتى مەزمۇن-لۇق تەسۋىرلەنگەن. باۋيۇينىڭ ئايۋاندا پەيدا بولۇشى ھەقىقەتەن سەل «قارامىلىق» ياكى قىزىقچىلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ باشتا ئۇلارنى چۆچۈتۈۋېتىشكە جۇرئەت قىلالمايدۇ، كېيىن قا-زىقچىلىق قىلىپ مياۋيۇيگە گەپ قىلىدۇ. بۇ بىر يېگىتنىڭ پىسخىك ھالىتىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. يازغۇچى مياۋيۇينى ناھايىتى ئەپچىل تەسۋىرلەيدۇ، ئۇنىڭ نەچچە قېتىم يۈزىنىڭ قىزارغانلا-قىنى ھەم كۆز ھەرىكىتىنى يازىدۇ. قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، مياۋيۇي تەركىدۇنيا كىشىسى. ئۇنىڭدا ساماۋى قۇدرەت، كۆ-ڭۈل تۇرغۇنلۇقى بولۇشىدا گەپ يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مياۋيۇي پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن دامكىغا بېرىلىپ كەتكەن چاغ ئىدى، ئۇنىڭغا شۇ تاپتا دامكىدىكى بۇلۇڭ كېرەك ئىدى، باشقا ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈشكە چولىسى تەگمەيتتى. بىراق، مياۋيۇي ناھايىتى تېزلا ئوڭۇشلۇق يول يۇرۇپ، باۋيۇينى تەسىرلەندۈرۈۋەتتى. بۇنىڭدىن يازغۇچىنىڭ قىياپەت ئارقىلىق مياۋيۇينى دەل جايىدا تەسۋىرلەپ، ئۆزىنىڭ يۇقىرى بەدئىي ماھارىتىنى ئىشقا سالغان-لىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. سالاھىيىتى ئالاھىدە، يۇقىرى مەلۇماتلىق بىر قىز ناھايىتى مۇۋاپىقىيەتلىك تەسۋىرلەنگەن.

ئۇنىڭ قەلبىدىكى سىرلىق تۇيغۇنى، يوشۇرۇپ قالغىلى بولماي-دىغان ئوي - پىكىرلەرنى قەغەز يۈزىدە كۆرۈپ، شۇ نەرسىنى بايقىغىلى بولىدۇكى، ئەسلىدە باۋيۇي بۇددا يولىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان مياۋيۇينىڭ يۈلتۇزى ئىدى. شۇڭا، مياۋيۇي كىشىگە تېخىمۇ سۆيۈملۈك، تېخىمۇ مىسكىن ھەم كىشىنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىغۇدەك دەرىجىدە بىچارە تۇيۇلىدۇ.

روماندا ساختىلىق بىلەن چىنلىق، راست بىلەن يالغاننى ئارىلاشتۇرۇپ يېزىش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. بۇنداق يېزىقچىلىق ئۇسۇلى ئاددىي يېزىقچىلىق ماھارىتى بولۇپلا قالماي، بەلكى پەلسەپىۋى ئاساسقا ئىگە بولغان بولىدۇ، يازغۇچىنىڭ ئونتولوگىيىسى بىلەن مېتودولوگىيىسى بىرلىككە كەلگەن، ئۇ دۇنياغا مۇشۇنداق نەزەردە قارايدۇ، دۇنيانى مۇشۇنداق چۈشىنىدۇ، شۇڭا ماھارەتتىمۇ مۇشۇنداق بولىدۇ. «غايىب ئالەم» ۋە ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا: «بەلكى يالغاننى دېسەك راستى راست، ئىمىش يالغان ھامان، يوقنى بار دېسەكمۇ بار ھەم ئايلىنار يوققا شۇ-ئان» دەپ يېزىلغان. بۇ دېگەنلىك غايىب ئالەم خىيالىي دۇنيا، بار دېسە يوق، يوق دېسە بار، دېگەنلىك. بۇ ھەم يازغۇچىنىڭ ماھارەت قاتلىمىنىڭ تەپەككۇرىنى كۆرسىتىدۇ. بەدىئىي ئۇنۇم-گە يېتىش ئۈچۈن يازغۇچى داۋاملىق چۈشنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق رېئاللىقنى ئەكس ئەتتۈرگەن، ئەمەلىيەتكە ئىستىئارە قىلغان. كىشىگە بىر قارىسا راستتەك، بىر قارىسا خىيالدەك، بار دېسە يوقتەك، يوق دېسە بارىدەك تۇيغۇ بەرگەن. ئەمەلىيەتتە رېئال تۇرمۇش شۇنداق بولىدۇ، چۈش گەرچە چىن ئەمەس خىيالىي بولسىمۇ، لېكىن ئۇ كىشىنىڭ رېئال تۇرمۇشىدىن ئايرىلالمايدۇ، كىشىگە خىيال ۋە ئارزۇ بېغىشلايدۇ، كىشىنىڭ ھاياتى كۆپىنچە ھاللاردا رېئاللىق بىلەن خىيالنى يۇغۇرۇۋېتىدۇ، بۇنى پەرقلەندۈرمەكمۇ تەس. يازغۇچى چۈش ئارقىلىق رېئاللىقنى ئوخشىتىش بىلەن چەكلىنىپ قالماي، ھەقىقىي مۇ-

ھەببەت بىلەن ئەڭ كۆچلۈك ئارزۇ - ئىستەكلەرنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بايان قىلغان، راست بىلەن خىيالنى بىرلەشتۈرۈپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتكەن، ئەسەرنىڭ پەلسەپىۋى چوڭقۇرلۇقىنى ئاشۇرغان. مەسىلەن، يازغۇچى جيا باۋيۇينىڭ جىن باۋيۇيگە بولغان سېغىنىشىنى يازغاندا، جيا باۋيۇي ئەينەك ئارقىلىق خىيالىي دۇنياغا كىرىپ، جىن باۋيۇينىڭ چۈشىدە پايتەختتىكى جيا قەسىرىنىڭ گۈللۈكىگە كىرگەنلىكىنى خىيالەن ئاڭلىغاندەك بولغان. بۇنداق چۈش ئىچىدىكى چۈش ئەمەلىيەتتە بوشلۇق رامكىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ ئەسەرنىڭ باش تېمىسىنى ياخشى ئېچىپ بەرگەن.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە ۋاقىت نوقۇل فىزىكىلىق ۋاقىت ئەمەس، يازغۇچى مەقسەتلىك ھەم مەقسەتسىز ھالدا ۋاقىتنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ زىددىيەت پەيدا قىلغان، خىيالىي تۈيغۇنى كۈچەيتكەن. يازغۇچى ۋاقىتتىن ئىبارەت رەھىمسىز تەقدىر يارانقۇچىنى نەزەرباغدىكى پېرسوناژلار بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ، نەزەرباغدىكى پېرسوناژلارنىڭ، بولۇپمۇ باۋيۇي، دەيۈي، باۋچەي ۋە جيا ئانا، چياۋجيې قاتارلىق مۇھىم پېرسوناژلارنىڭ ياش مەسلىسىدە ئازراق مالىمانچىلىق پەيدا قىلىپ قويدۇ. جيا ئانا ئاساسلىق پېرسوناژ سۈپىتىدە ياش مەسلىسىدە ساختىلىق قىلمىسا بولاتتى، لېكىن ئۇ تۇنجى قېتىم لېۋ موماي بىلەن كۆرۈشكەندە، ئۇنىڭ 75 ياشقا كىرىپمۇ شۇنچە تېمەن تۇرغانلىقىنى ماختاپ، ئۆزىنىڭ كاردىن چىققانلىقىدىن ئۆكۈنىدۇ. بىراق، ئىككى يىلغا قالماي جيا جېڭ مەنسەپكە تەيىنلىنىپ پايتەختكە كەلگەندە، جيا ئانىنىڭ 80 ياشقا تولغان قۇتلۇق كۈنى بولىدۇ. بۇ يەردە يازغۇچى مەقسەتسىز قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلغان ئەمەس، بەلكى جيا قەسىرىگە تۈيدۇرماي يېقىنلاپ كېلىۋاتقان بالا - قازادىن بېشارەت بەرگەن. يازغۇچى ۋاقىت مەسىلىسىدە مەقسەتلىك ھۇنەر ئىشلىتىپ، ئۇنى ئىجتىمائىيلاشتۇ-

ربدۇ. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە بۇ ھالەت ئاساسەن ئىككى جەھەتتىن ئىپادىلىنىدۇ. بىرى، ياش ھەققىدىكى يوسۇندا، يەنە بىرى، تۇغۇلغان كۈن يېغىلىشىدا. يېگىرمە يەتتىنچى بابتىكى ئورما مەزگىلىدىكى گۈل مۇئەككىلى تەسۋىرلەنگەن ئابزاستا شېئىرى تۈس قويۇق:

... ئورما مەزگىلى ئۆتۈشى بىلەنلا ياز تۇرۇمى باشلىناتتى. گۈللەر توزۇپ، گۈل - گىياھ مۇئەككىلىنى زىيادە بىلەن ئۈزىتىشقا تۇغرا كېلەتتى. ھەرەم ئۆيلەردە بۇ ئادەت تېخىمۇ ئەۋج ئالغانىدى، شۇڭا نەزەرباغدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئەتىگەن تۇرۇشتى. قىزلار گۈل بەرگىلىرى ۋە تال - چۈشقىلاردىن مەپە ئاتلار توقۇشتى ياكى تاۋار - دۇردۇنلاردىن تۇغ - ئەلەملەر ياساشتى، بۇلارنى رەڭدار يىپلار بىلەن چىگىشتى. ھەربىر تۇپ دەرەخ، ھەربىر تۇپ گۈلگە ئەنە شۇنداق نەرسىلەرنى ئېسىپ قويۇشتى، باغنىڭ ھەممە يېرىدە رەڭدار لېنتىلار لەپىلدەپ، گۈل - چېچەكلەر ئېچىلىپ كەتتى، ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرىمۇ شاپتۇل - ئۆرۈكلەرنى خىجىل قىلىپ ۋە بۇلبۇل - قارلىغاچلار-نىڭ ئىچىلىرىنى قىزىتىپ، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ياسىنىشقاندى.

بۇ ئابزاستا بايراملىق قائىدە - يوسۇنلار يېزىلغان بولسىمۇ، ئەمما گۈل - گىياھلارمۇ ناھايىتى جانلىق تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، بۇ خۇددى ھايات توغرىسىدىكى ئېسىل ناخشىغا ئوخشايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قايغۇ - ھەسرەتمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. ئادەم بىلەن تەبىئەت بىر- بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ. گۈل - گىياھ ۋە دەل - دەرەخلەر گۈللەيدۇ، بۇك - باراقسان بولىدۇ، ئاندىن غازاڭ تاشلايدۇ، سولىشىدۇ، كىشىنى خۇشال قىلغان تەبىئەت يەنە كېلىپ كىشىنى ھەسرەتكە سېلىپمۇ قويىدۇ. يازغۇچى ياز مەۋسۇمىدىكى قائىدە - يوسۇن بىلەن بىر پۈتۈن ھاياتنى بىرلەشتۇرۇپ يېزىپ، ئوقۇرمەنلەرنى ئادەمنىڭ تەبىئەت بىلەن تەقدىر-

داش ئىكەنلىكىگە مەپتۇن قىلدۇرىدۇ. ئوقۇرمەنلەر باۋچەينىڭ كېپىنەك تۈتۈپ يۈرگەنلىكى، دەييۇينىڭ گۈل بەرگلىرىنى كۆمگەنلىكى ئادەمنىڭ تەبىئەت بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەنلىكىنىڭ گۈزەل كارتىنىسى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تىكى ۋەقەلىك تەرەققىي قىلىپ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئادەم بىلەن تەبىئەت بىرىكىپ كەتكەن خىيالىي كۆرۈنۈشلەر ئالدىنقى قىسىمدىكىدەك ئۇنداق راۋان ھەم ئۇنداق گۈزەل چىقماي قالىدۇ، گويا قويۇق، سوغۇق تۈمان شاخ- يوپۇرماق ۋە گۈل - گىياھلارنى چۈمكىۋالغاندەك، گۈل- گىياھلار ئېرىپ يىغلاۋاتقاندەك، كۆككە تاقاشقان دەل - دەرەخلەر سىرلىق تۈسكە كىرىپ قالغاندەك، باشقا بىر تۈس ۋە باشقا بىر كەيپىيات بىلەن ئالمىشىدۇ. ئادەم بىلەن تەبىئەت بىرىگە ماس كەلمىگەن بۇ دۇنيادا ۋەقەلىك تېخىمۇ غۇۋالىشىپ، تېخىمۇ مۇڭلىنىپ، كىشىنى ھەيرانلىققا سالىدۇ. بىر يۇز بەرىنچى بابتا فېڭجيې تەنچۇننى يوقلاپ كېتىۋېتىپ باشقا بىر خىل تەبىئەت دۇنياسى بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ. ئۇ شامالنىڭ ھۇۋۇلداپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلايدۇ. دەل - دەرەخلەردىن «شارىلداپ» چۈشكەن يوپۇرماقلار ھويلىنى بىر ئالىدۇ، شاخلارنىڭ ئۇچلىرىدىن «قاراسلىغان» ئاۋاز چىقىدۇ. سوغۇق ئۇۋۇلىرىدا يانقان ئۇچار قۇشلار چۆچۈپ ئۇچۇپ كېتىشىدۇ. ھاراق ئىچكەن فېڭجيې شامالدا توڭلىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. ئۇ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ: «نېمىدېگەن سوغۇق» دەيدۇ. بۇ ئابزاستا شامالنىڭ ئاۋازى نەچچە خىل چىقىدۇ. شامال دەرەخ شاخلىرىنى لىڭشىتىۋېتىدۇ، ئۇركۈپ كەتكەن ئۇچار قۇشلار ھەريان ئۇچۇپ كېتىشىدۇ، شەكلى بار دەل - دەرەخ ۋە ئۇچار قۇشلار ئارقىلىق يازغۇچى شەكىلسىز شامالنى، شەكىلسىز شامال ئارقىلىق مەلۇم سىرلىق نەرسىنى يازىدۇ. تەبىئەت تەسۋىرى، پىسخىك تەسۋىر بۇلار بىلەنلا چەكلىنىپ

لىنىپ قالمايدۇ. بۇ جۈڭگو كلاسسىك ئەسەرلەردە مۇھىت تەسۋىرىنى يېزىشنىڭ ئۇلگىسى، ئۇ غەربلىكلەرنىڭ مەنزىرە تەسۋىرىگە ئوخشىمايدۇ.

قۇرۇلما جەھەتتە، يازغۇچى يالغان بىلەن راستنى بىرلەشتۈرگەن. بۇ يازغۇچىنىڭ ئىجادىيەت پرىنسىپى. مەسىلەن، جيا قەسىرىدىكى چاتاقتا قۇرۇلما خاراكتېرلىك ئىككى پېرسوناژ بار. ئۇلار جيا يۈيسۇن بىلەن جېن شىيىن. جيا يۈيسۇن جيا قەسىرىدىكىلەر بىلەن ئەمەلدارلار جامائىتى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ۋەكىلى، ئۇ جيا قەسىرىدىكىلەرنىڭ ئېپىگە كىرىۋېلىپ، جىنلىك ئۆلكىسى يېڭتىيەن ۋىلايىتىگە ۋالىي بولۇپ تەيىنلىنىپ قىلغان بىرىنچى ئىشى — شۆپەننىڭ بىر چۆرە قىزنى تالىشىپ ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويۇش دېلوسى ئۈستىدىن خۇلۇمياۋ راھىبىنىڭ دېگىنى بويىچە ھۆكۈم چىقىرىدۇ، كېيىن يەنە جيا شې ئۇچۇن قىممەتلىك يەلپۇگۈچ توغرۇلۇق يالغان - ياۋىداق گەپ تارقىتىپ، يەلپۇگۈچ ئىگىسىنى خانۇمەيران قىلۋېتىدۇ. جيا جەمەتىدە ۋەقە يۈز بەرگەندە، ئۆزىنى ساقلاپ قېلىش ئۇچۇن يوقاپ كېتىدۇ، جيا قەسىرىنىڭ تىنتىلىپ، مال - مۈلۈكلەرنىڭ مۇسادىرە قىلىنىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدۇ. جيا يۈيسۇن جيا جەمەتىنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراب بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك چاكىنا ئادەم. جېن شىيىن بولسا جيا جەمەتىنىڭ گۈللىنىش ۋە خاراب بولۇش جەريانىنى شەرھلەپ چۈشەندۈرگەن سىرلىق زات. بىرىنچى بابتا ئۇ ئاقساق دەرۋىشنىڭ «ئوبدان ۋە تامام» ناخشىسىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئادەمزات دۇنياسىنى تەرك ئېتىدۇ، بىر يۈز ئۇچىنچى باب ۋە بىر يۈز يىگىرمىنچى بابتا ئۇ ئەۋلىيا جېن شىيىن بىلەن شىددەتلىك ئېقىنىنىڭ پارىخلىق ئۆتكىلىدە مەجنۇن سۈپەت باۋيۈينىڭ ھىدايەت يولىغا ماڭغانلىقى توغرۇلۇق سۆزلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جېن شىيىن چۈشىدە باۋيۈينى غايىب ئالەمگە ئېلىپ كېتىۋاتقان پىركالان ماڭماقچى ۋە

دانىش راھىب مياۋمياۋنى كۆرىدۇ. كىيىن جېن شىيىنمۇ غا-
يىب ئالەمگە راۋان بولىدۇ، ئۇ ھېلىقى دەرۋىش بىلەن راھىبنىڭ
باۋيۇينى چىڭگېن چوققىسىغا تاشلاپ قويغىنىنى كۆرۈپ قالىدۇ.
بىر پۈتۈن روماندا ناھايىتى پۈختا تەتۈر قۇرۇلما ھاسىل بول-
ىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ۋەقەلىكنىڭ ئىچىدىن ۋەقەلىك چىقىدۇ،
كۆڭكۈڭ راھىب خىسلەتلىك تاشتىكى خەتلەرنى كۆچۈرۈۋېلىپ
جيا يۈيسۈننى ئىزدەپ تاپىدۇ. جيا يۈيسۈن ئۇنىڭغا داۋخۇاڭسەن
كۆلبىسىدە تۇرۇۋاتقان ساۋ شۆچىننى تېپىشنى ئېيتىدۇ. كۈڭ-
كۈڭ راھىب كۆچۈرۈلمە نۇسخىنى تاشلاپ قويۇپ، ئاسمانغا
بېقىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىدۇ، بۇ ئۇچىغا چىققان بىمەنىلىك،
ئەلۋەتتە. ئەسەرنىڭ بىر پۈتۈن مەزمۇنىغا قارىغاندا، ئەمەلي
ئەھۋال يېزىلغاندەك قىلىدۇ، لېكىن يالغان ئارقىلىق چىنلىق
يوشۇرۇلغان. ئىشەنچلىك ئىسپات بارەكمۇ قىلىدۇ، ئەمەلىيەت-
تە ھەممە بىمەنە سەپسەتىدەك تۇيۇلىدۇ. ئەسەرنىڭ بىزگە بەر-
گەن تەسىرى مۇشۇنداق تۇتۇرۇقسىز. راست دېسە راست ئە-
مەس، يالغان دېسە يالغان ئەمەس. بىرنېمە دېمەك تەس، خۇددى
مۇھەببەتنىڭ سىمۇولىدەك.

تەپسىلاتلارنىڭ تەسۋىرلىنىشى كېيىنكى قىسمىدا يەنىلا ئا-
جايىپ، بۇ «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە سىرلىق ۋە خىيالي
يېزىش ئۇسۇلىنى تولدۇرغان. شۇنىڭ بىلەن ئىنچىكە تەسۋىر
ئاساسىدىكى سىرلىق ۋە خىيالي تۇيغۇلار تېخىمۇ چىن ھەم
ئىشەنچلىك چىققان. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» مەيلى ئىدىيە
ياكى بەدئىي جەھەتتىن بولسۇن، زىددىيەت ۋە كېڭىيىشكە تول-
غان، تەپسىلاتلارنىڭ تەسۋىرلىنىشى ئىنتايىن جايىدا، ئۇ ئە-
سەرگە يېڭىچە تۇس قوشقان. سەكسەن ئۇچىنچى بابتا دەييۇينىڭ
ئاغرىپ قالغانلىقى تەسۋىرلىنىدۇ. يازغۇچى بىمارنىڭ ساق ئا-
دەملەرگە ئوخشىمايدىغان سەزگۈسىنى تۇتۇۋېلىپ، گەپنى ئاڭ-
لاش سەزگۈسىدىن باشلاپ مۇنداق يازىدۇ: «دەييۇي خېلى ۋا-

قىتقىچە كۆزىنى يۇمۇپ باقتى، بۇ ھالدا ئۇ ئۇخلىيالامتى؟ ئادەتتىكى چاغلاردا باغنىڭ ئىچى زېرىكەرلىك جىمجىت بولۇپ تۇيۇلاتتى. ھازىر بولسا، قېرىشقاندەك، ئۇنىڭغا شامالنىڭ ئىسـ قىرتىشى، چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىشى، قۇشلارنىڭ سايرىشى، كىشىلەرنىڭ ئاياغ تىۋىشى، يىراقتا بالىلارنىڭ ئىگراشلىرىلا ئاڭلانغاندەك بولدى. شۇڭا، ئۇ پات ـ پاتلا دادلاپ بىئارام بولۇۋېرىپ، زىجۇەنگە چىمىلدىقنى چۇشۇرگۈزۈۋەتتى». بۇ تەپـ سىلاتتا دەييۇينىڭ شامالدا ئۇچۇپ كېتىدىغان تېنى، غەم دەردـ دە بىئارام بولۇپ كېتىۋاتقان كۆڭلى تولىمۇ تەپسىلىي يېزىلـ غان، تالادىكى شەپە ئارقىلىق كۆڭۈلنىڭ خاتىرجەمسىزلىكى ئىپادىلەنگەن. گەپ كۆپ ئەمەس، لېكىن مەزمۇن چوڭقۇر، ئەجەللىك يەر تۇتۇلغان. ئاۋۋال «خېلى بىر ۋاقىتقىچە كۆزىنى يۇمۇپ يېتىپ باقتى»، ئاندىن «شامالنىڭ ئىسقىرتىشى ئاڭلاـ دى»، ئاخىرى زىجۇەنگە چىمىلدىقنى چۇشۇرگۈزۈۋەتتى. ھەرـ كەت تەسۋىرى كېسەل كارىۋىتى بىلەن چەكلىنىپ قالمىدى، ماكان تەسۋىرى كارىۋاتتىن ھالقىمىدى، تىل تەسۋىرى ئاساسەن يوق دېگۈدەك. بىر قىسىم ھالقىلىق تەپسىلاتلار تۇتۇلۇپ، پېرـ سوناژلارنىڭ كېسەل ھالىتىدىكى ئۆزىنى قاچۇرۇش، سەۋر ـ تاقەت قىلىش، تىت ـ تىتىلىق، چارىسىزلىق ئالامەتلىرى بارا ـ بارا ئايان بولغان. توقسان يەتتىنچى باب «لىن دەييۇينىڭ قول ـ يازمىلىرىنى كۆيدۇرۇۋېتىپ ئىشق سەۋداسىدىن قول ئۈزگەنلـ كى، شۇ باۋچەينىڭ ياتلىق قىلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن توي مەرىكىسى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى» دە يازغۇچى مۇنداق بىر تەپسىلاتنى يازىدۇ: «دەييۇينىڭ نەدىمۇ ئولتۇرغۇچىلىك مادارى بولسۇن؟ ئۇ بېلىنىڭ تۆۋەن يېنىنىڭ سىرقىراپ ئاغرىغىنىغا چىشىنى چىشلەپ چىداپ تۇردى». بەزىلەر «سىرقىراپ» دېگەن سۆز چىن چىقمىغان، دەييۇيدەك بىر خانىمنىڭ ھەرقانچە مىسكىنلىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ئۇ ھالغا چۈشۈپ قالمايدۇ، دېيىشىدۇ،

ئەما مۇشۇ «سىرقىراپ» دېگەن سۆز لىن دەييۇينىڭ ئاجىزلاپ قۇرۇق سۆڭەك بولۇپ قالغان تېنىنى، ئورنىدىن تۇرالمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. شۇڭا، سەكسەن ئۇچىنچى بابتا جۇ رۇينىڭ ئايالى: «مەن بايا لىن دەييۇي قىز تەرەپكە ئۆتكەنىدىم، ئۇنىڭ كېسىلى خەتەرلىكتەك كۆرۈندى! چىرايىدا قانىنىڭ دىدارى يوق، بەدىنىنى سىلاپ باقسام، قۇرۇق سۆڭەكلا بولۇپ قاپتۇ» دەيدۇ. بىر تەپسىلات، ھەتتا بىر سۆز ئارقىلىق لىن دەييۇينىڭ سالامەتلىك ئەھۋالى ۋە روھىي ھالىتىنى يېزىپ، بۇنى كىشىنىڭ تەقدىرى بىلەن بىۋاستە باغلىغان. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە مۇنداق تەپسىلاتلار بىر - بىرىدىن ياخشى تەسۋىرلەنگەن. ئۇ گىگانت يازغۇچى قالدۇرغان بەدىئىي نادىر ئەسەر. بىر يۈز توققۇزىنچى بابتا جيا ئانا ۋاپات بولۇش ئالدىدىكى تەپسىلاتمۇ ئەنە شۇنداق ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن تەسۋىرلىنىدۇ. بىر - ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن مۇھىم نۇقتا تۇتۇۋېلىنىپ، كىشىگە پىرسونۇژلارنىڭ ئۆتمۇشىنى ئەسلىتىدۇ. جيا ئانا ۋاپات بولۇش ئالدىدا، نازۇنېمەتلەرنى، ھەتتا ئادەمگىياھ شورپىسىنمۇ ئىچمەيدۇ، «بىر پىيالە چاي» غا كۆڭلى تارتىدۇ. «ئىچىپ بولۇپ يەنە سورايدۇ، يەنە ئىچىدۇ» ھەم «چاي ئىچسەم ياخشى بولۇپ قالىدىكەنمەن» دەيدۇ. بۇ تەپسىلاتىنىڭ شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، جيا ئانا دېمىسىمۇ ئۆزى دېگەندەك كۆپرەك يەپ قويغان ئىدى. مومانىڭ تېنى ئاجىز ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆڭلى بىئارام بولغاچقا، سەللا كۆپ يەۋالسا، شۇئان سىڭدۈرەلمەي قالاتتى، ھاياتىغىمۇ خەۋپ يېتەتتى، شۇڭا ئۇنىڭ چاي ئىچكۈسى كەلگەنلىكى ئەقىلگە مۇۋاپىق. شۇنىڭ بىلەن بىللە، جيا ئانىنىڭ چاي ئىچكەن چاغدىكى تەپسىلات كۈندە ئېسىل تاۋام يەيدىغان مۇشۇنداق بىر ئېسىلزادە ئاغىچا خېنىمنىڭ ئەھۋالىغا ماس كېلىدۇ. مۇشۇ تەپسىلاتقا ماس ھالدا جيا ئانىنىڭ جان ئۈزۈش ئالدىدىكى ھالىتىمۇ ناھايىتى ئەينەن

چىققان، «جيا ئانىنىڭ بوغۇزى غىقلا قىلدى - دە، چىرايى كۆلۈمسىرىگەندەك بولۇپ ئالەمدىن ئۆتتى».

بۇ جيا ئانىنىڭ ھەقىقەتەن ئۇسساپ كەتكەنلىكىنى، ئۆلۈش ئالدىدا يەنە چاي سورىغان چاغدا بوغۇزى ھەرىكەتلەنگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ، بۇنىڭدىن يازغۇچىنىڭ تۇرمۇش تەسىراتىنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىر يۈز ئون توققۇزىنچى بابتا ۋاڭ ئاغىچا خېنىم چياۋ جيېنى ۋەي پەنگە سېتىۋەتمەكچى بولغان جيا خۇەن، ۋاڭ رېنلارغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنى بىلەل-مەي تۇرغاندا، ليۇ موماي يېتىپ كېلىدۇ، كۆپچىلىك بىرەر ئەقىل تېپىپ بېرىشىنى ئۈتۈندۇ. ئۇ: «سىز شۇنداق زېرەك قىز ئىدىڭىزغۇ، دۇمباق نەزمىسىنى ئاڭلىغانمىدىڭىز؟ بۇنداق ئىشنىڭ ئىلاجىسى تولا تۇرسا، نېمىسى تەس بولاتتى!» دېدى. پىكىر ئۇنىڭدىن بۇ ئىشنى سورىغاندا. ئۇ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا بىلىندۇرمەي غاچچىدە تىكە-ۋەتسىلا ئىش تۈگەيدۇ.»

بۇ تەپسىلات ليۇ مومانىنىڭ ھېچنېمىدىن قورۇنمايدىغان، سالماق ھەم ئوچۇق مىجەزلىك كىشى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ليۇ موماي كۆپنى كۆرگەن سەھرالىق موماي، بۇ تەجرىبە ئۇنىڭغا ئەمەلىي تۇرمۇشتىن كەلگەن. ئۇ دۇمباق نەز-مىسىدىن بۇاستە تەجرىبىگە ئىگە بولغان. ئۇنىڭ مەسىلىنى مۇنداق بىر تەرەپ قىلىشى ئاددىيراق بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئەقىللىق يېرى بار.

قىسقىسى، تەپسىلات تەسۋىرى كېيىنكى قىسمدا نەپس ھەم چوڭقۇر مەنىلىك چىققان.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ كېيىنكى يېرىم قىسمىدا، پىسخىك تەسۋىرنىڭ قوللىنىلىشى بىلەن پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئۇنۇملۇك ئېچىپ بېرىلگەن. پېرسوناژلارنىڭ خاراك-تېرى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. جيا قەسىرىدىكى قىزلار بىرقەدەر

كۆپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا-سىۋەتمۇ سىرلىق ھەم مۇرەككەپ، مۇھەببەت مەزگىلىدە تۇرۇ-ۋاتقان يىگىت ـ قىزلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ شۇنداق. ئۇلارنىڭ پىسخىك ھالىتى ئەسلىدىمۇ گۇزەل ھەم ئاجايىپ ئىدى. يازغۇ-چى ئۇلارنىڭ مۇرەككەپ روھىي ھالەتلىرىنى مۇڭەپپەقىيەتلىك سۇرەتلەپ بەرگەن. باڭچەي فېئودالىلىق جەمئىيەتتىكى تىپىك ئەخلاقلىق قىز. دادىسى ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق ئىدى، دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئاكىسى شۆپەننىڭ ئائىلىسىنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئائى-لىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئۈچۈن، ئوقۇشتىن كۆڭلىنى ئۈزۈپ، يېڭە ئىشى ۋە ئائىلە تىرىكچىلىكى قاتارلىق ئىشلارغا كۆڭۈل قويغانىدى. ئۇنىڭ مەقسىتى ئائىلىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئىدى. كېيىن باڭچەي «ئوردىغا تاللىنىپ قالسا، مەلىكە ۋە بېكىلەرگە ئوقۇشقا ھەمراھ بولۇپ، ھەرەمدە چارىگەرلىك ۋە مۇشاۋۇرلۇق ۋەزىپىلەرگە مۇيەسسەر بولۇش» ئېھتىمالىنى دەپ، ئائىسى بىلەن ئاكىسىغا ئەگىشىپ پايتەختكە كېلىدۇ. باڭچەي شۇكۇر ـ قانائەتچان قىز، ئۇ جۇزىغا بەك چوقۇنىدۇ، تەنچۇننىڭ جۇزىنى كەمستكەنلىكىدىن نارازى بولىدۇ. دەيىۋي شاراب زىياپىتىدە «مودەن شىپاڭى»، «غەربىي ھۇجرا خاتىرە-سى» دىكى سۆز ـ ئىبارىلارنى ئىشلىتىدۇ، باڭچەي بۇنى ئۆتكۈ-زۈۋەتمەيدۇ. فېئودالىلىق رەسىم ـ يوسۇن بىلەن ئەنئەنىۋى ئەخلاق ئۇنىڭ تومۇر ـ تومۇرلىرىغا قۇيۇلۇپ كەتكەن، ئۇنىڭدا رايىش خاراكتېر يېتىلگەن، ئۇ باڭيۈينىڭ دەيىۋىنى ياخشى كۆ-رىدىغانلىقىنى، باڭيۈينىڭ سالامەتلىكىدىن ئايرىلىپ، كىشىلەر-نىڭ ئالقىنىدىكى قونچاقتا ئوخشاپ قالغانلىقىنى ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ، بىراق ئاپىسى باڭيۈي بىلەن بولىدىغان توي ئىشى توغرۇلۇق ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندە، قىلچە قارشى چىقمايدۇ. تۆۋەندىكى ئابزاسقا قارالا:

... ئەتىسى، شۆ ھاممـا ئاچا ئۆيگە قايتىپ چىقتى، ئۇياقتا بولغان گەپلەرنى زىر - زەۋىرىگىچە باۋچەيگە دەپ بېرىپ، ئاخىرىدا:

— مەن ماقۇل بولدۇم، — دېدى.

باشتا باۋچەي ئۇندىمەي يەرگە قاراپ ئولتۇردى، كېيىن ئۆزىچە كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى. شۆ ھاممـا ئاچا ياخشى گەپ بىلەن كۆڭلىنى ياساپ، بىرمۇنچە چۈشەنچە بەردى. باۋچەي ئۆز ھۇجرىسىغا يېنىپ چىقتى. ئۇنىڭ ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىش ئۇچۇن، باۋچىنمۇ سوڭدىشىپ كىرىپ كەلدى.

بۇ ئابزاستىكى پىسخىك تەسۋىردە «باۋچەي ئۇندىمەي يەرگە قاراپ ئولتۇردى، كېيىن ئۆزىچە كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى» دېيىلگەن، بۇ جۈملىلەردە باۋچەينىڭ قەلبىدىكى مۇرەككەپ ھېسسىيات، ئۆزىنىڭ ئەھۋالى ۋە ئۆز ئەھۋالىغا بولغان تەسىرا-تى يېزىلغان. ئۇنىڭ ھەرقانچە كۆپ گەپ - سۆزلىرى بولغان تەقدىردىمۇ ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىشى تەس ئىدى، شۇڭا يازغۇچى ئۇنىڭ «ئۇندىمەي ئولتۇرۇۋالغانلىقى» نى، «ئۆزىچە كۆز يېشى قىلغانلىقى» نىلا يازغان. بۇ يەردىكى «ئۇندىمەسلىك» ئۇنىڭ چىداملىق ئىكەنلىكىنى ھەم ئۆز قارىشى بارلىقىدىن، شۇنداقلا دەردىنى تۆكىدىغان يەرنىڭ يوقلۇقىدىن بېشارەت بېرە-دۇ. «ئۆزىچە كۆز يېشى قىلىش» بىر خىل تەبىئىي ئىنكاس. باۋچەينىڭ ئىپادىسىنى كۆرگەن شۆ ھاممـا ئاچا بۇ ئىشنىڭ يولسىز ئىش ئىكەنلىكىنى سېزىپ، باۋچەيگە «زىر - زەۋىرىگە-چە ئېيتتى» ياكى «ياخشى گەپ بىلەن كۆڭلىنى ياسىدى». تەبىئىيكى، ئىككىسىنىڭ خاراكتېرى بىر - بىرىنىڭكىگە تاما-مەن ئوخشىمايدۇ.

دەييۇي ۋاپات بولغاندىن بېرى، باۋيۇينىڭ دەييۇينى ئەسلە-گەن چاغدىكى مۇرەككەپ پىسخىك ھالىتى ئوقۇرمەنلەرنىڭ بىر كۆرۈپ چىقىشىغا ئەرزىيدۇ. «دەردىمەن مېھرىگىياھ ئەرۋاھ-

نىڭ ھىجران دۇنياسىغا قايتىپ كەتكەنلىكى، كېسەلچان زەبەر-
جەت غۇلامانىنىڭ شەيدالىق ماكانىغا ياش تۆككەنلىكى» دە باۋيۇي-
نىڭ قەلبى يورۇتۇپ بېرىلگەن. ئۇ دەييۇينى ئويلىغان چاغلاردا
ساراڭدەك بولۇپ قالىدۇ، شېرىننىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ
كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلايدۇ. ئۇ ئۆلۈمنى ئويلايدۇ، چۈشەكەپ
تۇرۇپ قىلغان سۆزلىرىنى ئەسكە ئالىدۇ. چوڭ ئاغىچا خېنىم،
ئاغىچا خېنىملارنىڭ خاپا بولۇشىدىن قورقىدۇ. دەييۇي ۋاپات
بولۇپ كەتكەندىن كېيىن باۋچەينىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك ئەرباب
بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، «مۇقەددەس نىكاھ» نىڭ پېشانىسى-
گە پۈتۈلۈپ كەتكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. ئۇ باۋچەينىڭ يېنىدا
ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەندە، ئىختىيارسىز كونا كېسىلى قوزغا-
لىدۇ. لېكىن، يۈرۈش - تۇرۇشى مۇلايىم باۋچەينى كۆرگەندە،
دەييۇيگە بەرگەن ئوتلۇق كۆڭلىنى ئاستا - ئاستا باۋچەيگە بە-
رىشكە باشلايدۇ. يازغۇچىنىڭ جيا باۋيۇينىڭ ئىچكى دۇنياسىدا-
كى ئۆزگىرىشلەرنى بايان قىلىشى ئالدى - كەينى قىسىملىرى-
نىڭ ماسلاشتۇرۇلۇشى بىلەن مۇستەھكەم بىر گەۋدە بولۇپ
كەتكەن قۇرۇلمىدا بىرىكىش ھەم كەيپىيات يارىتىلغان، بۇ
«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ بىر ئالاھىدىلىكى. كېيىنكى
يېرىم قىسىمدا ئىپادىلەنگەن مەزمۇن، يەنى ئورۇنلاشتۇرۇلغان
مەزمۇن ئالدىنقى قىسىمدا ئىپادىلەنگەن قۇرۇلما خاراكتېرلىك
مەزمۇن بىلەن زىچ باغلانغان. مەسىلەن، «قىزىل راۋاقتىكى
چۈش» نىڭ بەشىنچى بابىدا، يازغۇچى پېرسوناژلارنىڭ سۆھبىتى
ۋە ھېكايىنىڭ ۋەقەلىكى ئارقىلىق پۈتۈن بىر كىتابنى ئىجادىي
ھالدا ئومۇميۈزلۈك تونۇشتۇرىدۇ، جۈملىدىن رەڭگارەڭ پېر-
سوناژلارنىڭ خاراكتېرى ھەم تەقدىرى ئوقۇرمەنلەرنىڭ كۆز ئالـ
دىدا زاھىر بولىدۇ. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ بىر يۈز
ئون ئالتىنچى باب بىلەن پۈتۈن ئەسەرنىڭ كەينىدىن سانىغاندا
بەشىنچى باب «ھېكمەتلىك قاشتېشى قولغا كېلىشى بىلەن باۋ-

يۇيگە غايىب ئالەمنى كۆرۈش نىسىپ بولغانلىقى، جيا جېڭنىڭ مېھرىبان ئانىسىنىڭ جەسىتىنى يۇرتىغا يەتكۈزۈپ ژاپادارلىقىنى ئادا قىلماقچى بولغانلىقى» دا، يازغۇچى ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن ژەقەلبكىنى بىر يەرگە يىغقان. «ئەينى قۇتلۇق بىر ماكان» نىڭ ئۆزى «غايىب ئالەم» شۇ. باۋيۇي بۇ يەردە ئەڭ ئاۋۋال يۇەنياڭ، ئاندىن يۇ سەنجيې، چىڭژېننى كۆرىدۇ، دەييۇينى كۆرگەندىن كېيىن ژاڭ شىفېڭ، چىن كېچىننى كۆرىدۇ. «كەتسە يالغان راست كېلىپ يالغاننى راست يەڭگەي ھامان، يوق ئەزەلدىن بارکى، بار دېسە يەنە يوقتۇر شۇئان». بۇ «ئەينى قۇتلۇق بۇ ماكان» نىڭ چۈشەندۈرۈلۈشى. باۋيۇي غايىب ئالەمنى سەيلە قىلىۋېتىپ، باۋچەي ژە دەييۇيلەرنىڭ رىسالىسىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ قالىدۇ، بۇ تەپسىلات ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېسىگە بەشىنچى بابنى سالىدۇ، ئەسەرنى تولۇق ئوقۇپ بولغان ئوقۇرمەن ئۆزىنى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ھالەتتە سېزىدۇ.

«قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ ئۇچىنچى بابى بىلەن بىر يۇز ئون سەككىزىنچى بابى بىر - بىرىگە ماس كېلىدۇ. ئۇچىنچى بابتا لىن دەييۇي دادىسىنى تاشلاپ پايتەختكە بارىدۇ، جيا قەسىرىدىكى كىشىلەر ژە ئىشلار دەييۇينىڭ نەزىرى بويىچە بايان قىلىنىدۇ. جيا ئانا، ژاڭ ئاغىچا خېنىم قاتارلىقلاردىن تارتىپ دېدەك - چۆرە قىزلارغىچە بايقاتچىلىق ئىچىدە ياشايدۇ، نەزەر-باغ ئاۋات ھالەتتە. بىر يۇز ئون سەككىزىنچى بابتا جيا قەسرى-نىڭ ئەھۋالى ئۇچىنچى بابتا يېزىلغان ئەھۋالنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. شىچۈن تەركىدۈنيا بولۇپ كېتىدۇ، جيا ئانا جەنۇبقا ماڭغان كېمىدىكى گۈەنسەيدە ياتىدۇ. ئۇچىنچى بابتا قىسمەن چوڭلار ئەدەپلىك، تەقى - تۇرقى جايىدا، ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ياخشى، ئۇلار چىرىگۈدەك دەرىجىگە بارمىغاندى، بىر يۇز ئون سەككىزىنچى بابتا كىچىكلەر ئائىلە ئىشلىرىدىن ژاقىتىنچە خەۋەر ئېلىش پۇرستىدىن پايدىلىنىپ يەپ - ئىچىپ ژە

ناشايان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. كېيىن چياۋ جيېنى توقاللىققا سېتىۋېتىشتەك سەتچىلىكلەرنى قىلىدۇ.

بىر يۇز يىگىرمىنچى باب «جېن شىيېننىڭ غايىب ئالەم ئەھۋالىنى بايان ئەتكەنلىكى، جيا يۈيسۈننىڭ قىزىل راۋاقتىكى چۈشكە خاتىمە بەرگەنلىكى» دە، پۈتكۈل ۋەقەلىكنىڭ ئاخىرى چىقىدۇ، ۋەقەلىك مۇشۇ يەردە تۈگەپلا قالماي، بىرىنچى بابتىكى ۋەقەلىك بىلەن ماسلاشتۇرۇلىدۇ. پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرى يارىتىلىپلا قالماستىن، كىشىگە چوڭقۇر ئەسلەش ۋە ئويلىنىش ئىمكانىيىتى يارىتىپ بېرىدۇ.

باش پېرسوناژ جيا باۋيۈي بىرىنچى بابتا زەبەرجەت غۇلما-نى، دەپ تونۇشتۇرۇلىدۇ. ئەڭ ئاخىرقى بابتا ئۇ پانىي دۇنيادىن قول ئۈزۈپ غايىب ئالەمگە سەپەر قىلىدۇ. «ئۇچىسىغا قىزىل موت يېپىنچا ئارتقان» باۋيۈي پانىي ئالەمدە ئايان بولىدۇ. خۇددى مۇنۇ غەزەلدىكىگە ئوخشاش «ماكان دەپ تۇرارىم بار، چىڭگېنده تۆزەرىم بار، ئەرشىئەلا قەھرىدە، سەيلا تەكىزەرىم بار، ھەمراھ بولۇر كىم ماڭا، كىم بىلەن يۈرەرىم بار، پايانى يوق جاھاندا، داخۇاڭغا كېتەرىم بار!»

قىسقىسى، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ قۇرۇلمىسى كېيىنكى يېرىم قىسىمدا ئوخشاشلا پۈختا چىققان، ئالدى ۋە كەينى ئىككى قىسمى ناھايىتى ياخشى ماسلاشتۇرۇلغان.

پايدىلىنىلغان ماتېرىيال: «قىزىل راۋاقتىكى چۈش، توغرىسىدا ئىزدىنىش» سۆڭ خاۋچىڭ. بېيجىڭ يەنشەن نەشرىياتى.

مەسئۇل مۇھەررىر : رىسالەت ئابلا
مەسئۇل كوررېكتور : خۇدابەردى خېلىل
كىتاب ئىسمىنى يازغۇچى : دولقۇن قادىر

قىزىل راۋاقتىكى چۈش

ساۋ شۆچىن (چىك سۇلالىسى)
قىسقارتىپ يازغۇچى : خەي خۇا
تەرجىمە قىلغۇچى : ياسىن سېيىت ئارچىن

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى : 100013، تېلېفون نومۇرى : 64290862 ـ 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : ئۇرۇمچى ئالتۇن يارۇق باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2005 ـ يىل 12 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2005 ـ يىل12 ـ ئايدا ئۇرۇمچىدە 1 ـ قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850×1168م م. 32كەسلەم
باسما تاۋىقى : 11.875
سانى : 0001 ـ 3000
باھاسى : 16.00يۈەن

责任编辑：热沙来提·阿不拉
责任校对：胡达百尔的

图书在版编目(CIP)数据

红楼梦/（清）曹雪芹著；牙森·色依提译.
—北京：民族出版社，2005.10
ISBN 7-105-06897-3

Ⅰ.红... Ⅱ.①曹...②牙... Ⅲ.章回小说—中国
—清代—缩写本—维吾尔语(中国少数民族语言)
Ⅳ.I242.4

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 123941 号

出版发行：民族出版社　http://www.e56.com.cn
社　　址：北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：乌鲁木齐光彩印刷厂
版　　次：2005 年 12月第 1 版　2005 年 12 月乌鲁木齐第 1 次印刷
开　　本：850 毫米×1168 毫米
印　　张：11.875
印　　数：0001-3000 册
定　　价：16.00 元

责任编辑：热沙莱提

ISBN7-105-06897-3

ISBN 7-105-06897-3/I · 1568
民文（维226） 定价：16.00元

9 787105 068975 >